LOUIS ARAGON

FRUMOASELE CARTIERE

LOUIS ARAGON ● FRUMOASELE CARTIERE

LOUIS ARAGON

FRUMOASELE CARTIERE

În românește de
SERGIU DAN

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
București — 1966

ARAGON

Les beaux quartiers

Partea întîi: SÉRIANNE

I

Într-un orășel francez, o gîrlă moare de căldură deasupra unui bulevard, unde, pe înserat, bărbați joacă popice, și bila dansează sub loviturile îndemînatice ale unui flăcău ce a tras la sorți, avînd prinsă de șapcă o diplomă ilustrată de recrut făcută triunghi, dintr-acelea pe care niște coțcari de bîlci cu fața oacheșă și vorba răstită le vindeau în ușa primăriei.

Într-un orășel francez, unde un suveran pîntecos care adună plăci negre de tuci, provenind de la sobe din toate veacurile, domnește cu soția lui și cele trei fiice, frumoase ca îngerii, pe cît se spune, mascote ale fabricii de ciocolată a babacului, ai cărei muncitori nu uită niciodată, cînd iese o nouă tabletă delicioasă sau un pachețel de ciocolată cu lapte într-o formă modernă, să aducă acestor domnișoare flori de munte, chipurile, spre a le face să împărtășească speranța ce și-o pun în soarta noului produs ieșit din palmele lor bătătorite, pentru care pereții Capitalei au și început să se acopere de afișe înfățișînd școlărițe cu ciorapii de lînă frumos întinși pe pulpe, sub șorțul prea scurt...

Într-un orășel francez clocotește leșia de săpun vînăt în cazanul cu rufe din fundul unei curți unde plînge o femeie tînără și rîde un bărbat între două vîrste, cu mustața aprigă ca și răsuflarea lui, usturoiată și plină de politica radicală a cartierelor locuite de bogătași.

Un pîrîiaș subțire șerpuiește între bolovanii caldarîmului, rotunzi ca și pietricelele care vin la vale pe strada în-

gustă, unde scîrţîie firma veche a unui potcovar, scuturată de vîntul verii. Potcovarul a plecat în Mexic pentru că se simţea prost pe coasta pustie a oraşului, plină de case părăsite, amintiri ale măreţiilor de odinioară, cînd regii Franţei se opreau odată în domnia lor pentru o zi întreagă cu nobilii curteni şi cu ofiţerii gărzii în oraşul vechi, unde soarele se strecoară anevoie printre acoperişuri pînă la pămîntul boboşat al străzilor.

Spre gară, însă, în partea de jos a tîrgului, se înşiră garajele unde trag maşinile voiajorilor comerciali şi restaurante înţesate de bărbaţi prăfuiţi care înghit grăbiţi o supă groasă şi nişte tocăniţe nostalgice, privind la vreun tren ce leapădă în şoseaua peste măsură de largă o jumătate de duzină de călători rupţi de oboseală, printre care negustorul de coroane mortuare, întors din capitala districtului, unde se ducea pentru comenzile lui de imortele.

Ce de-a broderii în dosul geamurilor la ceasul asfinţitului! Poate că prin zece case în care fetele sînt artiste e copiată marea faţă de masă de la Cluny [1], cu cele patruzeci şi opt de pătrăţele de fir, nici unul semănînd cu altul, şi pentru a cărei reproducere *Moda Ilustrată* a avut nevoie de mai bine de un an, ba un număr din iunie rătăcindu-se, a trebuit să fie cerut prin poştă şi tot oraşul îl aştepta; să ne-nţelegem, cînd spun tot oraşul, înţeleg lumea bună.

Căci sînt şi cîrciumi din care-s daţi afară cu picioare în spate oamenii beţi, iar prin dosul bisericuţei, în partea de sus a oraşului, e o casă căreia i se zice „Coşul înflorit". Nici acolo, nici lîngă gară, unde slujbaşii căii ferate îşi iau gustarea, nici în cartierul unde te trăsneşte mirosul de ciocolată, cu casele toate de-un fel, înguste, cu un singur etaj, de pe străzile în care se tăvăleşte o laie de copii zdrenţăroşi şi se usucă întinse pe frînghie nişte rufe sărăcăcioase, pătate de urină, nimic nu-ţi aminteşte de nobila îndeletnicire a tinerelor fete din lumea bună, care-şi pregătesc pentru nuntă o cuvertură de pat imitată după regeasca faţă de masă a Carolingienilor.

Chiar în ziua însă şi în clipa cînd jucătorul care izbeşte acum ghiuleaua ţintuită a adversarului său, ca s-o

[1] Lucrată de călugării benedictini la vestita mănăstire din Cluny, pentru regii Franţei, înainte de anul 1000.

trimită să ia loc la piciorul unui platan, lîngă bila de lemn, își înfățișa anatomia unui medic militar bîlbîit, avînd alături un general de brigadă priceput la cai, pus să prețuiască însușirile recruților, chiar în clipa aceea ieșise din depozitul fabricii de ciocolată a milioana cutie de crochete „Savoiarda", împodobită, ca și cele dinainte, cu un clopot desenat în relief și o țărancă zîmbitoare, iar înăuntru cu micul buletin numerotat de mînă care-i certifică originea și permite, dacă se va găsi în fabricarea ei un cusur ce l-ar dezamăgi pe mușteriu, să se afle prin ce mîini a trecut fiecare dintre delicioasele crochete și cutia respectivă. Astfel că, solicitat să scrie și să se plîngă, din cînd în cînd, un client cusurgiu de la Carcassonne sau Issoudun, ba chiar hăt din colonii sau, închipuiți-vă, pînă și din ocnă, bagă în plic odată cu reclamația indignată și fișa identificatoare, care face să cadă pe umerii muncitorului neglijent o veche neatenție sancționată de patron cu reținerea cuvenită dintr-un salariu și așa destul de insuficient.

Un milion de cutii de crochete cu marca „Savoiarda" ! Ceea ce le asigură succesul e prețul lor uimitor de ieftin : douăzeci de crochete pentru douăzeci de gologani, cu alte cuvinte, fabrica realizează numai din acest articol o cifră de afaceri de un milion în mai puțin de un an. Hotărît lucru, domnișoarele astea sînt niște nașe cu mînă norocoasă, cel puțin în ce privește ciocolata ; căci una din ele a ținut la cristelniță un copil care n-avusese bafta crochetelor, murind după trei luni de anghină difterică. Vezi în ce murdărie trăiesc oamenii ăștia ! Niște italieni care muncesc pe jumătate de preț și care se înghesuie unii peste alții ca vai de lume în niște cocioabe, pentru că tot ce-i interesează e să se întoarcă cu parale acasă, în Piemont, unde nu izbutesc să-și cîștige traiul.

Băieții marilor negustori, care se întîlnesc cu dumnealor babacii la „Coșul înflorit", aruncă priviri obraznice prin ferestre, cercetînd umerii încă pirpirii ai domnișoarelor care brodează. Nu le plac italienii care vin să ia pîinea muncitorilor francezi, și cînd le iese vreunul în cale, scuipă în lături și vorbesc de macaroane.

Anasonul se încălzește în păhărele prin cafenelele din Piața Mare, unde politica radicală se dezbate între bărbați mustăcioși, ale căror neveste nu plîng toate spălînd rufe.

Căci nu toate au un amant tînăr care joacă popice și care a fost declarat *bun pentru armată* : dacă nu l-ar fi luat aveai de ce să te miri ! Întotdeauna primul la concursurile de gimnastică...

Totul e foarte obișnuit, foarte banal în orașul acesta unde nu mai fac popas regii. O seară de vară, o frumoasă seară de vară, iată tot. Și-i încă bine, căci ar putea domni o temperatură mai înăbușitoare. Vîntul călduț care bălăbănește ca o talangă firma potcovarului plecat în Mexic e aproape o adiere răcoroasă după arșița amiezii în cartierul grețos al ciocolatei. Plutește peste tot un iz dulceag și pătrunzător, cum e duhoarea cangrenei pe cîmpul de bătălie.

E Sérianne-le-Vieux, reședință de plasă.

II

Negustorul de coroane mortuare ține în Piața Tîrgului, lîngă Sucursala Băncilor de Provincie, o dugheană menită jumătate împodobirii mormintelor, jumătate împodobirii capetelor celor vii : căci face și pe pălărierul. Nici unul, nici celălalt dintr-aceste două negoțuri n-ar putea singur să hrănească toată familia, cinci guri, dacă pui la socoteală servitoarea, cucoana și babacul ei ramolit, și pe Gaston, care are doisprezece ani, fără să uiți că oamenii de pe-aici sînt grijulii cu pălăriile lor : o șapcă ține zece ani, pălăriile moi abia dacă se poartă, iar una tare — o viață întreagă. Doar în zilele de tîrg țăranii din împrejurimi mai fac să salte negoțul : marțea și sîmbăta. În ce privește coroanele, nu e o zi anume, deverul e la voia întîmplării, după cum sînt decesele : acest al doilea comerț îl ajută pe prăvăliaș s-o scoată la capăt. Firește, nu în orice lună ai norocul să-ți pice o înmormîntare cum a fost aceea a bătrînei doamne Cotin, din strada Longue, pentru care, vezi dumneata, se deranjase un episcop, dar, în sfîrșit, una peste alta, an bun și an rău, cu pleașca din noiembrie, vînzarea coroanelor era, la urma urmei, un mic negoț destul de regulat, în ciuda norocului care-i păzește pe unii și a rarității epidemiilor în partea de sus a orașului. Altfel stăteau lucrurile în mahalaua săracă, unde oamenii mureau ca muștele, dar

ăştia nu se duceau să-şi caute coroanele la magazinul din Piaţa Tîrgului ; se mai afla în oraş un negustor care ţinea o florărie în spatele gării. De altminteri, pentru cît cumpărau ei era de ajuns. Nişte păduchioşi. O coroană, şi treaba s-a făcut, dacă-i numai atît, afară de cazul cînd mortul era un muncitor al fabricii, pentru că atunci patronul trimitea o jerbă pe care se vedea scris în arabescuri de argint : *Lui X... Fabrica de ciocolată.* Clientela din partea de sus a oraşului, mai selectă, cerea coroane din sîrmă de oţel, cu mărgele, ba chiar din porţelan ; la porţelan iese cîştig bun, dar cînd ai vîndut o coroană e pentru totdeauna. E scumpă, dar trainică, ţine o veşnicie. Ca pălăriile tari. A, era să uit : mai făcea prăvălia un alişveriş, însă numai o dată pe an, în primăvară, cu brasardele pentru întîia cuminecătură. Dar la marfa asta se simţea concurenţa : cîteva dughene de mărunţişuri şi „Noile Galerii", de cealaltă parte a pieţei. O dată pe an poate că nu-i tocmai bine spus : nu trebuie să uităm ziua miruirii. În general, aceeaşi brasardă folosea şi la cuminecătură şi la miruire. Poate că mai cumpărau una zăpăciţii care nu ştiau unde au pus-o. Vara se vindeau bine pălăriile pescăreşti, din pai, cu marginea netivită ; astea nu prea aduceau cîştig, deşi puteai lua oricît pe ele, neavînd preţ impus.

În zilele de tîrg prăvălia se deschidea dimineaţa, pe la şase, iar în celelalte zile la şapte, şi era de ajuns pentru cîtă vînzare făcea. Aşadar, la ora şase sau la şapte, servitoarea, Angélique, turna o găleată de apă pe trotuar, apoi scotea obloanele, erau douăsprezece, înguste şi înalte, de-un albastru care trebuie să fi fost verde, şi le aşeza în cămara din spatele dughenei, unde dormea tatăl cucoanei, ramolitul. Atunci cobora şi domnul Eugène. Apartamentul de la etajul întîi ducea printr-o scăricică de fier în spirală, lîngă culcuşul bătrînului, în mijlocul cutiilor de marfă, cele care conţineau şepci şi cele cu panglici : *Scumpei noastre mame, Tovarăşei mele de viaţă, Regrete eterne,* în litere de aur pe-un frumos fond violet, albastru strălucitor sau roşietic. Trei încăperi şi bucătăria : în faţă, odaia doamnei şi a domnului, şi sufrageria, iar în dos, odaia lui Gaston şi bucătăria, cu o săliţă la mijloc, dînd pe o parte spre scara prăvăliei şi pe cealaltă parte spre tinda casei, unde ajungeai prin curte. O curte întunecoasă, foarte stranie, ticsită

de scînduri late, căci se afla și un tîmplar la parter, ușă în ușă cu negustorul de coroane mortuare.

Așadar, domnul Eugène cobora. Mai întîi, arunca o uitătură să vadă dacă Angélique scosese din dugheană paiele pe care dormea. E în regulă, de data asta nu lăsase nimic. Mai rău ca orice e pieptenele, uitat întotdeauna pe tejghea și uneori vreo fustă murdară pe care Angélique n-avusese vreme s-o vîre în dulapul ei, un dulăpior înghesuit sub scară, unde țineau și bulendrele bătrînului. Dar oglinda cea mare din perete părea barem curată ? Deoarece toate erau în ordine, domnul Eugène se apropia de Angélique, care freca pardoseala, ghemuită pe vine, și-și arăta mulțumirea dîndu-i una, ușurel, cu palma pe sub ceafă.

Domnul Eugène împlinea patruzeci și șapte de ani. Era un bărbat de statură mijlocie, dar zdravăn, arțăgos, purtînd o mustață neagră, pomădată, cu vîrfurile grijuliu răsucite în sus. Se îmbrăca în haine cenușii de alpaga. Fiu al negustorului de coroane mortuare care ținuse prăvălia înaintea lui, avusese ideea de a adăuga negoțului său un raion de pălării, încă pe vremea cînd taică-său și maică-sa trăiau. Aceștia însă nu se împăcau cu ceea ce apărea în ochii lor ca o speculație riscată. La căpătîiul tatălui pe moarte, domnul Eugène obținuse de la maică-sa să lase prăvălia pe mîna lui. În schimb, făgăduia să se însoare și să nu mai pună piciorul la „Coșul înflorit“, unde, în ultimii ani de viață ai tatălui său, domnul Eugène își tocase toți banii și micile economii ale mamei, puse deoparte într-ascuns, pe care i le storcea prin tot felul de mijloace, ajungînd chiar să-i spargă sertarul. Cu gîndul la pălării, se însurase luînd pe fata unui pălărier din partea de jos a orașului, al cărui negoț trebuia pus iar pe picioare, deoarece pălărierul căzuse bolnav, pe jumătate damblagit, bălos și sîcîitor, după ce a doua lui nevastă dispăruse cu banii prăvăliei pentru a urma un luptător de bîlci, iar copila din întîia căsătorie nu știa ce să facă nici cu inima ei, nici cu pălăriile rămase nevîndute : era o fată oacheșă, pornită pe îngrășare, această Pauline. Altminteri, arăta a cucoană. Îl instalaseră pe damblagiu în cămăruța din dosul dughenii, iar tînăra pereche ocupa la etaj odaia din fund. Vreme de patru ani, domnul Eugène se ferise să facă un copil, pentru că nu avea decît

o cameră : nu voia un plod care să-l împiedice să doarmă. Cînd maică-sa muri de pe urma unei bronşite capilare, domnul Eugène nu se mai dădu în lături, şi Gaston se născu la ţanc, în termenul prevăzut de lege, nouă luni după înmormîntare, nici o zi mai mult.

Angélique avea grumazul mai rotund ca al Victorinei. Victorine era slujnica pe care doamna o dăduse afară, cînd băgase de seamă că dumnealui se culca cu dînsa. Istoria asta stîrnise lacrimi în micul apartament de deasupra prăvăliei și vorbe prin vecini ; Victorine nu se lăsase concediată cu una, cu două, iar bătrînul damblagiu de jos o chema pe Victorine în fiece dimineaţă, scîncind ca un copil părăsit, pentru că dînsa avea mîna dibace. Gaston, atunci în vîrstă de cinci ani și jumătate, șterpelea mărgelele coroanelor, ca să se joace sub scîndurile din curte cu alţi băieţi.

Vreme de mai bine de trei ani, doamna văzuse singură de gospodărie, ceea ce aducea o economie serioasă și nu mai era nici primejdia ca dumnealui să se încurce cu slujnica. Se spetise doamna, sculîndu-se devreme, udîndu-și picioarele ca să frece pe jos în dugheană, sluţindu-și mîinile cu spălatul rufelor și al vaselor de bucătărie, și se alesese cu un reumatism. De încă un copil nici vorbă nu putea fi : Gaston va trebui să moștenească, în urma lor, și coroanele și șepcile. Domnul Eugène se înfrîna. Doamna, la treizeci şi cinci de ani, în ciuda activităţii casnice, se buhăia, şi dimineaţa abia de se putea ţine pe bietele ei picioare umflate. Gaston mergea la școală și își ascuţea creioanele în strachina cu papară a bătrînului. Cînd nu era în magazin, doamna tricota sus, în sufragerie.

Iată că după patru ani, sau aproape patru de asemenea trai, într-o bună zi, unul din consilierii municipali ai orașului, un bărbat de vază, și cucernic pe deasupra, e găsit mort la „Coșul înflorit", în împrejurări care făceau ca prin cafenele oamenii să-și apropie capetele la ora aperitivului ca să șușotească, iar toţi care se aflau la bordel, cînd s-a întîmplat dandanaua, să fie convocaţi de judecătorul de instrucţie pentru a depune ca martori. Nu din apoplexie i s-a tras consilierului moartea, ci dintr-o lovitură de cuţit,

și una din fete fu acuzată de omucidere : o dată cu asta, doamna află că bărbatu-său devenise iar un vizitator obișnuit al stabilimentului, ca în anii săi de tinerețe.

Atunci, la ce bun să se spetească muncind ? Și așa, au angajat-o pe Angélique. O cheltuială, firește, dar nu se poate compara cu „Coșul înflorit“ ! Din ziua aceea, doamna începu să se scoale pe la ora nouă ca o prințesă, ba chiar ceru ca slujnica să-i aducă la pat gustarea de dimineață. Cît despre domnul Eugène, ei bine, tot îi venea mai ieftin să-și facă cheful acasă ! Cobora, așadar, dimineața, de cum se deschidea prăvălia, o supraveghea pe Angélique, pentru că — nu-i așa — gluma-i glumă și treaba-i treabă. Cu pielea ei foarte albă și părul negru lucios, Angélique era cu totul altceva, pe lîngă doamna Eugène.

În cămăruța din dosul prăvăliei, damblagiul gemea încetișor, cerînd să fie ajutat. Ca și Victorine, Angélique avea mîini dibace.

III

Nu toți muncitorii fabricii de ciocolată locuiesc în cartierul de primprejur : mulți stau claie peste grămadă în niște cocioabe păcătoase, dinafara orașului, de-a lungul unei șosele care duce în cîmp, unii chiar foarte departe, dincolo de livezile de migdali, și, pentru a veni la fabrică, iau un tramvai hurducat, al cărui troleu brăzdează cerul de pulbere, iar uneori prăjina sare cu o pocnitură și totul se oprește ; conductorul se dă jos și încearcă pe îndelete, trăgînd de sfoară și stîrnind scîntei, să pună la loc rotița pe firul rebel.

Apoi, tramvaiul trece pe lîngă niște proprietăți, cu ziduri joase și grădini, unde doamne în rochii de casă din stambă imprimată își fac somnul de după-masă, cu cîte-o gazetă pe obraz, să le ferească de muște. În dosul conacelor se cațără pe dealuri viile și lanurile de porumb. Între măslinii pipernicițí, o mîrțoagă jigărită se rotește în bătaia soa-

relui, învîrtind necontenit roata unei *noria*[1]. Apoi, alte proprietăţi, încă o *noria*, iarăşi vii şi, în sfîrşit, casa familiei Loménie de Méjouls, „Les Mirettes“.

Domnul de Loménie de Méjouls e un păgîn. Calcă în curînd într-al şaizecilea an, barba-i este încă toată neagră şi nu i-a albit încă tot părul din cap, are nasul mare, pete cafenii în creţurile obrazului, ochii mai totdeauna înroşiţi şi-i înalt de-un metru şi nouăzeci. Poartă o pălărie de panama străveche, pe care panglica pierdută a lăsat o urmă vizibilă în ciuda celor vreo cincisprezece veri, hainele îi sînt din pînză cenuşie, iar întîiul nasture îi lipseşte la cămaşa fără guler. Domnul de Loménie de Méjouls e un păgîn.

S-au împlinit patruzeci de ani de cînd, împreună cu băieţii din satul vecin, în primii ani ai Republicii, a luat la goană cu pietre procesiunea ce străbătea podgoriile purtînd icoana Maicii Domnului, pentru a le feri, zice-se, de filoxeră. Se îmbătase cu dînşii toată viaţa, se distrase cu nevestele lor şi ei trăseseră cu puşca în el, apoi se împăcaseră, căci, ce mare scofală sînt femeile ca să te cerţi pentru ele, şi se îmbătaseră la cafeneaua „Blanc“ ; şi sînt în sat trei sau patru băieţi care-i seamănă leit bătrînului, avînd chiar mutra lui de beţivan, pentru că aceşti Loménie de Méjouls nu fac decît băieţi, e lucru ştiut. Ceea ce nu-l împiedică să aibă o fată cu doamna de Loménie.

Sînt treizeci de ani de cînd a luat-o de soţie pe Philbertine de Canope şi, împotriva tuturor presupunerilor, îi făcuse patru copii, trei băieţi şi o fată, Suzanne. Doctorii ziceau, înainte de căsătorie, că Philbertine nu putea să fie mamă şi toată lumea credea la fel, pentru că mireasa era o pocitanie gheboasă şi care nu se ridica decît cu un metru şi patruzeci deasupra nivelului mării. Philbertine şi acest uriaş cu labe de urs, trosnind de sănătate şi duhnind a tutun, alcătuiau o pereche monstruoasă şi de necrezut. Dar Loménie nu avea para chioară, şi Philbertine cu zestrea ei îi permitea să cumpere proprietatea la care rîvnea şi să ducă acolo, cultivîndu-şi via, traiul de artist care-i plăcea. Căci era un artist : picta nişte răţoi pe pînze de format mic.

[1] Un fel de maşină hidraulică.

Cei din neamul Canope aveau obiceiul de a da întîielor născute numele de Philbertine, în cinstea sfintei Philbertine, o Canope din veacul al XVI-lea pe care maurii o violaseră și pentru aceasta se duseșe drept în cer. Agénor de Canope se împotrivise aprig căsătoriei Philbertinei cu un bărbat lipsit de credință, deși i se spusese că era o partidă mai presus de orice speranță, un bărbat cum nu se putea visa că s-ar afla altul, care să aibă curajul să se încurce cu tînăra pocitanie. Loménie împinsese îndrăzneala pînă a o răpi pe slută și a o lăsa însărcinată. Nu-i mai rămînea familiei decît să cedeze și astfel urmașa sfintei deveni soața acestui Hercule liber-cugetător. Cum unii se mirau că izbutise s-o lase însărcinată, el răspundea că asta-i o treabă foarte simplă, dacă nu ești leneș.

Așadar, copilul venise cum se cuvine, la termen, și alți trei după aceea. Din rădăcina asta strîmbă ieșeau adevărați Loménie, niște voinici aidoma tatălui lor, doar nițeluș zurlii, amintind stirpea sfintei din care se trăgeau. Numai Suzanne, cea mai mică dintre ei, care se numea și Philbertine în actele stării civile, dar își schimbase numele, căci, oricum, toate au o limită, moștenise de la străbunicii Canope o anumită subțirime, fără să aibă totuși aspectul caraghios al maică-si : o oacheșă măruntică, normală în toate privințele, doar că era o gură-spartă, plăcîndu-i să cleveteasă îngrozitor, și apoi, pe neașteptate, cînd o răzbea oboseala, avea un umăr mai înalt ca celălalt, o vagă asemănare cu mătrăguna, care o amintea pe maică-sa. Dar, în sfîrșit, putea fi socotită bună de măritat : nu moștenise de la maică-sa nici mustața, nici spuma de scuipat ce i se prelingea în dreapta gurii, meteahnă care făcea ca doamna de Loménie să nu poată fi privită decît cu mare scîrbă.

Mai locuia la dînșii o vară bătrînă a doamnei de Loménie, mătușa Eva, care crescuse copiii, una plăpîndă și uscățivă, cu niște nări umflate și cu părul vopsit castaniu, pentru că e singura culoare naturală ce se poate reda părului după ce a pierdut-o, adus pe creștet în chip de conci cîrlionțat. Nu se pomenea s-o fi văzut cineva pe duduia Eva fără mănuși de ață. Afară poate de bătrînul Loménie, care s-a culcat cu ea cam pe la 1890. Băieții, odată ajunși

în vîrsta bărbăţiei, făcură ce făcură ca s-o şteargă de acolo. Se mai arătau ei din cînd în cînd pe la Mirettes, de obicei la vremea culesului viilor.

Suzanne cînta la pian şi era foarte iscusită în tot felul de împletituri şi broderii. Dînsa răspîndise în oraş moda fileului şi modelul feţei de masă de la Cluny, după care îşi lucrase una, cam pe trei sferturi gata. Nu se înţelegea cu tatăl ei, care nu credea în cele sfinte, dar îi admira pictura. De cele mai multe ori, Suzanne zăbovea prin oraş, pe la prietene, sau la mamele prietenelor ei, pentru că-i plăcea să se afle printre cucoane. Trecea drept o persoană foarte îndatoritoare, fără să fi putut spune cineva pentru ce. La douăzeci şi doi de ani o interesa mai mult ca orice în viaţă să descopere adulterele. Să fi sosit în oraş un nou funcţionar, bunăoară un impiegat de poştă holtei, ce pleaşcă ! Nu mai avea odihnă pînă nu afla cu cine se culcă. Socotea dinainte. Doamna Migeon ? Doamna Respellière ? Dar doamna Migeon era amanta controlorului de drumuri şi şosele, iar doamna Respellière trăia cu doctorul Lamberdesc, aşa că... Lucrurile nu se brodeau chiar atît de repede şi Suzanne ardea de curiozitate, apoi o apuca deodată o mare dragoste de soţii cutare, nu se mai dezlipea de casa vreunei cucoane din oraş, o găsea deosebit de fermecătoare, nu avea decît laude pentru dînsa, primea să cînte la pian cînd aceasta dădea vreo sindrofie. Fără să bănuiască nimic, nenorocita se bucura de prietenia nouă şi neaşteptată, gîndind că dăduseră peste ea toate noroacele dintr-odată : un nou amant, o nouă prietenă. În cele din urmă, Suzanne căpăta certitudinea rîvnită, noua ei prietenă era într-adevăr amanta tînărului cu care o zărise într-o seară pe bulevard. Se depărta de dînsa, arătîndu-se indignată, şi nu mai călca în casa femeii păcătoase. Spunea doamnelor Barrel, din familia fabricantului de ciocolată, că o tînără fată nu poate să frecventeze o persoană aşa de uşuratică. Ajunse chiar să provoace două divorţuri cu acest tertip şi, în urma certurilor pe care notăreasa le avusese cu bărbatu-său din pricina ei, soaţa vinovată se alesese cu nişte ticuri nervoase care o scuturau pe cînd vorbea.

Duminica, Suzanne de Loménie de Méjouls cînta la orgă în biserica satului de lîngă Mirettes şi venea lume din oraş

ca s-o asculte. Dar ura cea mare în viaţa Suzannei erau ciocolatierele.

Le ura pe ciocolatiere, cum li se ziceau muncitoarelor fabricii de ciocolată, pentru că cei trei fraţi ai săi avuseseră ibovnice printre ele şi, bineînţeles, dînsa aflase asta numaidecît, urmărindu-i, deschizîndu-le scrisorile, făcînd în aşa fel ca ei singuri să se dea de gol. Se zbătuse din răsputeri pentru a rupe aceste legături dezonorante şi, dacă nu izbutise prin propriile ei silinţe, viaţa se însărcinase cu asta în ce priveşte pe cei doi fraţi mai mari care îşi părăsiseră iubitele, mutîndu-se pe alte meleaguri. Cît despre al treilea, încurcătura luase o întorsătură mai serioasă.

François de Loménie se îndrăgostise de o italiancă, fata unuia dintre muncitorii piemontezi ai fabricii. Frumoasă fată, trebuie s-o spunem, dar îmbrăcată ca vai de lume şi cam nespălată. „Cum poate François să facă dragoste cu o asemenea fiinţă ?“ întrebă Suzanne. „Desigur, tot aşa de bine ca tăticul cu mămica“, răspunse el obraznic surorii sale, care, la aceste cuvinte, făcu o criză de nervi.

François ăsta era un flăcău foarte chipeş, cu nu ştiu ce aer languros pe faţă. Dar încolo, un taur. Şi singurul din familie care nu moştenise năsoiul părintesc. Avea un năsuc subţire, de te întrebai de unde-l luase. El fiind cel care trebuia să moştenească domeniul Mirettes, învăţa agricultura. Îl trimiseseră să urmeze doi ani o şcoală specială la Alger, de unde se întorsese. Făcea experienţe asupra viţei-de-vie, pentru că taică-său nu credea că Maica Domnului o putea apăra de mucegai mai mult decît de filoxeră. Se îndrăgostise aşadar de Maria Pallatini, care locuia cu familia ei într-o colibă de scînduri ce putea fi zărită din tramvai, înconjurată de-o grămadă de rufe întinse pe frînghie şi de nişte ţînci goi, de-ţi era ruşine să-i priveşti. Băieţilor li se vedea tot ce bunul Dumnezeu le dăduse.

Un anotimp întreg, François aproape că nu se mai arătase pe la Mirettes. Taică-său găsea că-i foarte bine aşa. Sîngele apă nu se face. Duduia Eva era pur şi simplu geloasă, iar Philbertine bătea mătănii, pe care cădeau balele în dîre lungi şi strălucitoare. Suzanne, scoasă din sărite, nu se mai ducea în oraş, umbla de colo-colo prin vie. Dacă-l vedea pe frate-său cu străina, şi-i tocmai ce căuta, plîngea

trei zile. Istoria asta trebuia să se isprăvească. O fată de muncitor !

François află într-o zi dintr-o scrisoare că Maria se întîlnea în oraş cu un tînăr cu care *îşi bătea joc de el*. Scrisoarea nu era iscălită. François o primi ca o lovitură de pumnal în inimă. O urmări de aproape pe Maria, ea simţi asta şi fu cuprinsă de furie. Ajunseră să se încaiere, dar cînd veni primăvara, se împăcară undeva pe deal, unde erau lalele roşii şi păsări care ciripeau.

Între timp, scrisorile anonime se înmulţiră, devenind precise, şi gelozia îl otrăvi cu totul pe François, care era iute de felul său, şi o bătu pe Maria ; ea înghiţi asta de zece ori, de douăzeci de ori, pentru că-l iubea, era frumos, mirosea bine şi avea un păr cîrlionţat de care dînsa se agăţa cu mîinile amîndouă cînd făceau dragoste. Dar cînd François veni acasă la tatăl ei pe cînd acesta nu era acolo şi-i cotrobăi prin lucruri, asta n-o mai putu suferi Maria, şi atunci se culcă cu un muncitor al fabricii, unul care nu-i reproşa că nu-i dînsul întîiul căruia i se dădea şi care nu-i putea spune că-l iubea pentru altceva decît pentru el, pentru moşia Mirettes bunăoară, aşa cum ultima scrisoare îi băgase în cap smintitului aceluia de François.

François plînse trei luni, apoi fugi de acasă şi se angajă în Legiunea Străină. Un an de zile, ai lui rămaseră fără ştiri de la dînsul, dar cînd se împlini anul, trimise din Maroc o carte poştală tatălui său.

Duminica următoare, la orgă, Suzanne aduse mulţumiri Domnului pentru că-l ferise pe fratele ei de-o căsătorie cu o fată de neam prost.

IV

În ciuda supunerii umile pe care-o arăta faţă de soţul ei, Augustine Barrel, născută Schoelzer-Bachmann, nevasta marelui fabricant de ciocolată Barrel, era unul din stîlpii averii lui. Aceşti Schoelzer-Bachmann sînt o dinastie de industriaşi din Alsacia, cărora puţin le pasă de războaie şi cotropiri, datorită aţei *SB* pe care o fabrică şi o vor fabrica mereu cît lumea va fi lume, adică

atîta vreme cît vor exista acționari, dividende și muncitori. Avînd o sănătate destul de șubredă încă din tinerețe, fiind atinsă de hemofilie, Augustine n-a voit să învețe niciodată să coasă, pentru că o înțepătură de ac ar fi fost de ajuns ca să-i provoace o hemoragie. Nașterea fiecăreia dintre cele trei fete ale ei era cît pe ce s-o coste viața. Blondă, cu nasul subțire și mîinile uscățive, pieptănată de treizeci de ani la fel, cu părul lins strîns la spate într-un coc, cu o panglică de catifea în jurul gîtului, doamna Barrel se apropia îngrijorată de cincizeci de ani.

E din cale-afară de bisericoasă și nu l-a înșelat niciodată pe Emile. Mai tot timpul trăiește departe de lume, pocăindu-se și canonindu-se singură. În fiecare seară le citește fetelor ei cîte-un capitol din pilduitoarea viață a preotului din Ars și poartă o grămadă de iconițe de-a dreptul pe piele, sub flaneluța de lînă, lucrată în casă, pe care n-o scoate nici iarna, nici vara. I-a rămas totuși ceva din întîia ei religie, căci, ca toți din familia Schoelzer-Bachmann, Augustine a fost crescută în credința reformată și nu s-a convertit la catolicism decît pentru căsătoria cu Barrel. E tocmai ceea ce dădea acestei căsătorii un aer de poveste duioasă, pentru că familia Augustinei se arătase potrivnică încuscririlor cu neamuri catolice, și conversiunea tinerei femei fusese o dramă care a făcut să curgă multe lacrimi la Mulhouse și la Belfort. Din educația ei protestantă, doamna Barrel nu păstrase decît o pornire ascunsă împotriva cultului Fecioarei. În ce privește însă celelalte, nu găseai făptură mai mistuită de rîvna fierbinte pentru icoanele credinței : se închina la Hristos, sfîntului Sebastian, sfîntului Anton de Padova... într-un cuvînt, chiar și în rai, nevasta fabricantului prefera să aibă de-a face mai mult cu bărbații.

Fetele sînt mîndria ei : tustrele fermecătoare, cam slăbuțe — asta are să le treacă după ce s-or mărita, căci măritișul îți sporește sîngele cu încă o dată pe atît — blonde ca mama lor, cu un păr care te îmbie la vis : parc-ar descinde dintr-un vitraliu. Sînt și îmbrăcate ca atare. Cea mai mare are douăzeci și patru de ani ; cea mai tînără, optsprezece. Bărbați care să le ceară nu lipsesc, dar tatăl lor nu se arată grăbit.

Doamna Barrel dă lumii întregi spectacolul pilduitor al simplicităţii în bogăţie. Ar putea să trăiască la Paris, dar preferă să ducă o viaţă de provincie, aproape de fabrică, izvorul huzurului ei. Nu prea aproape de altminteri, ci de cealaltă parte a oraşului, acolo unde cîmpul se întinde pînă chiar în pragul caselor care vin parcă la vale, lunecînd de pe costişă. Familia Barrel are o casă mare cu un parc împrejmuit de zid, dar oricum, o nimica toată pe lîngă averea lor. Ca să vadă de ea, doar doi servitori şi un grădinar. În afară de un şofer pentru automobil. Singurul lor lux adevărat, dar Emile ţine la asta. Au o limuzină încăpătoare, confortabilă, ca pentru o familie întreagă.

Emile Barrel e un omuleţ cu părul castaniu, zburlit ca o perie, roşcovan la faţă şi bine hrănit. Poartă o mustaţă tăiată în chip de accent circumflex, care îi iese din nările prea deschise, sub nasul turtit. Are o predilecţie pentru pantalonii vărgaţi şi pentru cravatele cu picăţele. Mîncarea este, la drept vorbind, cel mai important lucru în viaţa lui, şi ceea ce-i stîrneşte entuziasmul. In afacerile lui aduce un soi de lirism teoretic. Nu numai pentru cîştigul bănesc se bucură el că vînduse în cursul anului un milion de pacheţele de ciocolată marca „Savoiarda". Dar înscrie sau mai degrabă pune să se înscrie pe grafice curbele care arată producţia fabricii şi, încetul cu încetul, îşi reprezintă cum ar putea curba să crească ; dacă şi-a greşit socotelile, dacă din curbă pornesc piroane neaşteptate, cu un jgheab, hidos ca un dinte ascuţit, asta îl mîhneşte într-adevăr, pentru motive... estetice. Deşi doamna Barrel i-a făcut trei fiice, o neglijează niţel. Face călătorii la Lyon. Nu are acolo nişte veri mătăsari cărora trebuie să le poarte de grijă ?

De cîţiva ani, doamna Barrel se plînge de tulburări destul de ciudate. Se trezeşte noaptea pătrunsă de spaimă şi vede lîngă patul ei tot felul de ipochimene cărora le simte suflarea şi care stau acolo fără a face deocamdată nimic, dar dînsa îşi zice că data viitoare atitudinea lor s-ar putea schimba. Apariţiile doamnei Barrel nu sînt

dintre acelea care se ivesc în locurile sfinte, așa că palatul familiei Barrel nu va deveni de pe urma lor un Lourdes. Sînt totdeauna bărbați, destul de burtoși, nu prea tineri, și Augustine nu are impresia că ar fi într-adevăr goi, ci așa, ca brutarii, pînă la brîu. Uneori, nu întotdeauna, sînt destul de păroși, și ea le vede pieptul cu foarte mare claritate. Ba chiar asta o face să-și dea seama că nu-s niște bărbați tineri. Au pieptul puțin cam sfrijit, zbîrcituri pe pîntec și pielea foarte palidă. Se uită la dînsa în chip straniu.

E sigură că, odată, unul dintre ei era Garibaldi. Se cuvine să spunem că asta se nimerea într-un moment cînd afacerile mergeau prost și cînd bărbatu-său trebuise să concedieze muncitori. Firește, începuse cu italienii. Se vede că asta îl și supărase pe Garibaldi, deși după înfățișare nu părea nicidecum întărîtat, iar la dînsa se uita frecîndu-se încetișor pe burtă și lăsîndu-și în jos buza inferioară, cu un tremur languros care o neliniștea. Ca întotdeauna, Augustine rostise de zece ori *Tatăl nostru* și de zece ori *Ave Maria*, și arătarea se topise, ceea ce dovedea îndeajuns caracterul ei infernal.

A încercat să-i vorbească lui Emile despre această arătare. La început a ascultat-o cu atenție, crezînd că era șoferul... apoi și-a rîs de ea. Nu-i mai rămînea așadar decît o singură persoană căreia să-i spună ce are pe inimă, și anume duhovnicul ei. Augustine nu stă la îndoială și se duce să i se spovedească. Domnul abate Petitjeannin, parohul bisericii *Notre-Dame des Olives*, își pleacă urechea cu luare-aminte și ascultă pînă la capăt. Aduce nițeluș cu Garibaldi domnul abate, atît cît poate să semene un popă spîn cu Garibaldi.

Partea curioasă a întîmplării e că doamna Barrel a început să arate un interes istoric pentru Garibaldi. S-a dus la biblioteca orașului ca să caute cărți despre Garibaldi, cărți în care să afle portretul lui Garibaldi. În ce privește răsuflarea lui Garibaldi, i-a rămas în auz foarte limpede. E o răsuflare ritmată, destul de repede și caldă. O răsuflare de animal, într-adevăr. Augustine tremură străbătută de-un fior. Și astfel, pe nesimțite, se obișnuiește evlavioasa doamnă Barrel cu prezența unor făpturi

infernale, ba ajunge chiar să le dorească prezența, s-o provoace.

Dacă Emile Barrel nu crede în diavol, crede însă în Dumnezeu, și asta e mult. Nu că ar fi grozav de cucernic, dar oricum, se duce duminică la biserică, iar dacă i se întîmplă să lipsească de la liturghie, n-o face niciodată înadins, ci numai pentru a-și vedea de afacerile lui. Căci domnul Emile e ceea ce se cheamă un patron cumsecade. Oricît s-ar supăra Garibaldi. Raporturile amicale dintre muncitorii săi și el nu se mărginesc la schimburi de flori : din partea lor, la zile mari, pentru domnișoarele Barrel, și din partea lui pentru dînșii, cînd sînt duși la groapă. I-a dat abatelui Petitjeannin un local frumos, bine aerisit, ca să instaleze acolo o societate pentru ocrotirea muncitorilor și, ca să nu lungim vorba, acolo, tineretul din fabrică își are clubul, întocmai ca niște *gentlemeni* englezi, cum zicea subprefectul, domnul Rateau, un bărbat cu idei sănătoase, deși nu le dă pe față, ca să nu-și compromită cariera. Pentru a ne întoarce la Garibaldi, trebuie să arătăm că tocmai datorită împrejurării care l-a silit pe domnul Barrel să concedieze niște italieni, a devenit liber localul și a putut să-l pună la dispoziția abatelui, atunci cînd patronul hotărîse să fabrice mai puține tipuri de tablete, concentrînd toate forțele asupra acelor care aveau căutare. Așa că, firește, nu mai era nevoie de atîta mînă de lucru. Domnul Barrel se simțea, bineînțeles, tare mîhnit că trebuie să se despartă de o parte din muncitorii săi și cumpănise bine și cîștigul, și paguba. Dar, nu-i așa, niciodată nu trebuie să faci ceva nechibzuit, și interesul fabricii era și cel al muncitorilor : dacă ar ajunge la faliment, ei ce s-ar face ? N-ar mai fi atunci doar o parte dintre dînșii care s-ar pomeni aruncați în stradă. Înainte de-a se hotărî, domnul Barrel citise și recitise de zece ori lista concedierilor. Mai întîi, firește, nu trebuia să fie concediat nici un francez. Se aflau totuși pe listă italieni care erau muncitori mai buni ca francezii, de mai multă vreme în fabrică etc... Asupra acestui punct, însă, nu încăpea nici o tocmeală : mai presus de interese sînt ideile, e Patria.

De zece ori, domnul Barrel ceruse să i se aducă o dată cu listele și dosarele muncitorilor, unde erau tre-

cute abaterile, absenţele, întîrzierile, bolile, situaţia familiară, orele suplimentare, randamentul fiecăruia. ideile sale politice și tot ceea ce se mai știa despre el. Domnul Barrel se temea grozav să nu nedreptăţească pe careva, să fi fost și cel mai umil dintre dînșii. În alegerea celor de care avea să se despartă își lua toate precauţiile morale posibile. Nu că s-ar fi temut să-l vadă pe Garibaldi încruntînd din sprîncene, dar avea şi el, în felul său, mustrări de conştiinţă, mai cu seamă după călătoriile sale la Lyon și găluştile înfulecate la birtul bătrînei Filloux.

Ei bine, purecase de zece ori lista și încă nu i se părea de ajuns ; o supuse abatelui Petitjeannin, gîndindu-se că poate ar mai fi acolo, printre concediaţi, măcar unul singur care ar putea fi salvat, datorită bunelor sale purtări sau a pioșeniei sale. Fapt este, însă, că domnul abate nu găsise în lista aceea vreun nume care să-i fie cunoscut. Ceea ce dovedea că era bine întocmită. Încăpăţînaţii care asmuţeau muncitorii, socialiștii, fuseseră de la început trecuţi pe listă de domnul Emile, și erau destui de ăştia. Oricum, dacă trebuie neapărat să te desparţi de unii servitori, se-nţelege de la sine că-i păstrezi pe cei care sînt mulţumiţi de locul lor, iar nu pe cei care cîrtesc într-una. Aceştia poate că vor fi fericiţi aiurea, și harul sfînt îi va lumina.

Se vede că tot răul cu binele lui : căci dintr-asta s-a ales societatea de patronaj cu un local. Și acolo, ca și la biserică, oamenii învăţau catehismul muncii și al răbdării. Domnul Barrel cheltui o sumă destul de frumușică pentru a înţoli gaşca societăţii de patronaj aproape la fel cum erau băieţii echipei de gimnastică din Joinville : pantalon alb, flanelă albă fără guler și fără mîneci, o bluză scurtă marinărească cu nasturi aurii, şapca cu cozoroc de mușama, un centiron cu cataramă... Plăti pînă și flamura albă și albastră cu chipul Ioanei d'Arc și tocmi pe cheltuiala lui un instructor militar care să vină o dată pe săptămînă din capitala departamentului, unde era o garnizoană. Astfel, cînd aveau să sosească la regiment, tinerii muncitori puteau fi făcuţi foarte repede fruntași, apoi să ajungă caporali, sergenţi, de ce nu și ofiţeri ? În sfîrșit, a lor

era lumea de acum încolo, amintiţi-vă de Hoche şi de Kléber[1].

Dar la cîtăva vreme după asta, domnul Emile mai trebui să ia nişte măsuri penibile. Firma Barrel nu e singura producătoare de ciocolată din Franţa, fără a mai pomeni de concurenţa elveţiană, în ciuda taxelor vamale. Erau de neîntrecut elveţienii în ce priveşte ambalajul. De ciocolată, nu vorbesc. În sfîrşit, ciocolata Barrel se vindea mai cu seamă la ţară, în micile dugheni săteşti, în iarmaroace. Principala ei piaţă era Bretania. O veche şi solidă organizare a desfacerii îi permisese pînă atunci să-şi rîdă de concurenţi. Fără îndoială, nu pretindea să se ia la întrecere cu produsele fabricilor Marquis sau Pihan, în sfîrşit, cu mărcile de ciocolată pe care e frumos să le oferi la Paris de Anul Nou. Asta nu, dar ciocolata Barrel era serioasă, sănătoasă, hrănitoare. Potrivită mai cu seamă pentru gustarea de după-amiază. Iată însă că mai multe fabrici porniseră să inunde ţara cu produse asemănătoare produselor Barrel. Poate că de o calitate mai puţin bună, dar oamenii habar n-au de asta. Cutiile aveau un aspect mai atrăgător, şi apoi, ceea ce dăuna ciocolatei Barrel, în Bretania mai ales, era o nouă ciocolată care se numea „Crucea“, ca şi săpunul de rufe, cum observase la început pe ton ironic domnul abate Petitjeannin, un om cu limba ascuţită ; şi şmecheria era că tabletele de ciocolată aveau pe ele o cruce în relief ! Poţi rîde de lucrurile acestea, dar la sfîrşitul anului, cînd vedeai cifra de afaceri, îţi pierea rîsul. Este ceea ce a dus la naşterea crochetei „Savoiarda“. Ideea fusese a domnului abate Petitjeannin. Să nu uităm că vestitul clopot al bisericii Sacré-Coeur, care poartă acest nume, e grozav de popular pe la ţară. Ziarul catolic *Pelerinul* pomeneşte adeseori de el. Şi apoi, nu-i aşa, era ceva drăgălaş, ceva poetic să pui o săteancă din Savoia alături de acest clopot, pe învelişul imprimat al cutiei. Problema gingaşă era de a hotărî, da ori ba, dacă crocheta va avea un relief sau un desen care să-i amintească numele. Merita să-ţi baţi capul ca să vezi cum e mai bine.

---

[1] *Lazare Hoche* (1768—1797) şi *Jean-Baptiste Kléber* (1753—1800) — generali ai armatelor Revoluţiei franceze.

Crocheta este o formă de ciocolată extrem de avantajoasă pentru fabricant. Consumatorul nu bagă în seamă greutatea și suprafaţa unei crochete, așa încît, cu o mică diferență de nimica toată la mărime și grosime, se obține un cîștig de necrezut asupra cantităţii, pe cînd la tablete nu-i nimic de făcut : sînt modele standard, și atunci, mai încearcă să lupți cu produsele fabricii Meunier ! Iar dacă te-ai apuca numaidecît să lansezi un nou model, o fantezie, ţi-ar trebui mașini noi, o întreagă instalație și, în cele din urmă, prețul crochetei s-ar resimţi. Emile Barrel avu o inspirație : porunci să se bage în cutii micul buletin numerotat de mînă care dovedea că fiecare crochetă fusese supusă unui control, unei cercetări speciale. În acest buletin, o frază perfidă asupra ciocolatelor turnate în forme drăguţe sau ambalate într-un mod, fără îndoială, artistic, stabilea deosebirea care există între aceste ciocolate cu aspect pompos și „Savoiarda“ robustă, simplă și viguroasă, la fabricarea căreia totul era sacrificat calităţii nutritive.

Firește, toate acestea erau foarte frumoase și destul de bine chibzuite. Există însă un punct esenţial în orice concurenţă : prețul mărfii. „Savoiarda“ avea toate șansele de succes, numai dacă era cea mai ieftină dintre crochete. Pentru asta trebuia micșorat prețul de cost. Fără a precupeți nimic în ce privește ambalajul : vezi ce fac elveţienii. Rămînea un singur mijloc : să fie scăzute salariile muncitorilor. Nu uitaţi că era în interesul lor, firește nu în interesul imediat, dar era oare vorba de un interes imediat al lui Emile Barrel atunci cînd scotea bani din buzunar ca să echipeze gașca de la societatea de patronaj ? Nu poţi privi întotdeauna lucrurile din punctul de vedere al intereselor imediate. Trebuie să te gîndești și la viitor. Așadar, muncitorii trebuiau să priceapă că interesul lor adevărat era prosperitatea fabricii în care lucrau. Frumos le-ar mai sta dacă ciocolata Barrel ar rămîne în urma altor ciocolate pe piaţă, dacă s-ar pierde, bunăoară, clientela din Bretania. Oricum, o scădere de cincisprezece la sută a salariilor nu poate fi comparată cu un asemenea eveniment. Emile Barrel, care trăia pe un picior foarte modest, faţă de mijloacele lui, ar da totuși

un exemplu, tăind și el cincisprezece la sută din cheltuiala casei.

Cînd veni vorba de scăderea salariilor, izbucni o grevă la fabrica de ciocolată. A fost unul din momentele cele mai penibile din viața domnului Barrel. În 1911. Pilda rea nu lipsea pe atunci. Grevele astea sînt molipsitoare. Ca întotdeauna, trebuia să vezi aici mîna agitatorilor veniți de peste graniță. Totuși, Emile Barrel nu se așteptase la una ca asta din partea muncitorilor săi. Îi iubea ca pe niște copii. Îi primea el însuși în biroul său, cînd ceva nu mergea cum trebuie. Încercase mai întîi să-i convingă cu vorba. Apoi, schimbînd foaia, căutase să vîre frica-n ei. Anunțase că nu-i va mai reprimi în fabrică pe conducătorii sindicatului. Greva continua. Era, ce-i drept, o grevă parțială. Existau și oameni cu scaun la cap, care să nu părăsească lucrul. Pentru a le permite acestora să-și cîștige în mod cinstit pîinea, a lor, a femeilor și copiilor lor, precum și pentru a ocroti pe italienii proaspăt angajați, aduși în grabă, nu trebuise oare să-i apere de greviștii care-i băteau și dădeau cu pietre în ei ? Ce era să facă domnul Barrel ? Să cheme armata ? Aici au ajuns lucrurile ! Bineînțeles, în primul rînd, soldații la asta erau buni, să bage frica în oameni, dar mai știi ce poate să iasă ? Domnul Rateau, subprefectul, venise în persoană, și în uniformă. Un bărbat de o mare noblețe sufletească, cu vederi foarte largi și care rosti cu acest prilej niște cuvinte deosebit de mișcătoare privind sminteala oamenilor care se pun de-a curmezișul propriilor lor interese. În timpul prînzului, acasă la Barrel, explică pe îndelete psihologia greviștilor. Era o persoană eminamente înțelegătoare subprefectul Rateau. Auzindu-l, dacă îți scăpa linia generală a discursului, aproape că le găseai o scuză greviștilor. Ah, iată cum li se înfig ideile astea în cap... Așa stau deci lucrurile. Dar, urmă subprefectul, trebuie să fim energici. Să arătăm înțelegere și totuși să pedepsim. Subprefectul lovea încetișor cu furculița de pește în inelul de argint al șervețelului. Și omenirea, cu toate contradicțiile, ciudățeniile și nenorocirile ei, merge totuși înainte, progresează. Trebuie să privim nu cutare amănunt, ca să zic așa, departamental, ci procesul în ansamblu, evoluția și globalitatea lui, repet :

globalitatea lui. Noi sîntem niște cîrmaci (subprefectul se întoarse spre gazdă), trebuie să știm să ținem cîrma. Încheierea discursului fu măreață : corabia, orizontul, norii și lumina.

Doamna Barrel tuși nițel, de tulburată ce era. Gîndea oare domnul subprefect că oamenii ar fi mai fericiți datorită progresului ? Vorbind, îl privea pe abatele Petitjeannin. Abatele încuviință din cap. Era un bărbat înalt și slab, cu vorba mieroasă, și cînd se mișca sutana flutura în jurul său. Fericirea este, spuse el, numai sentimentul datoriei împlinite, dar, în general, punctul de vedere al bisericii nu era potrivnic celui exprimat de domnul subprefect. Ar fi de ajuns să ne înțelegem asupra cuvîntului, să vedem ce este ceea ce numim *progres*. Dacă nu e vorba decît de automobile, de avioane ! Dar nu-ncape îndoială, domnul Rateau era un om prea subțire pentru a nu subînțelege, cînd zicea *progres*, progresul moral. În cazul acesta, sanctitatea-sa Pius al X-lea era întru totul de acord cu el. Tot ce ne apropie de Isus Hristos...

Domnul Rateau avea, în general, o mare stimă pentru fabricantul de ciocolată Barrel. Nu numai din pricina temerilor ce-i frămîntau conștiința, ca nu cumva să fi greșit față de muncitorii săi, lucru care-i făcea cinste, dar și pentru tot ceea ce dădea o aureolă acestei personalități industriale ; soț al unei Schoelzer-Bachmann, văr al Barrelilor de la Lyon, Emile Barrel făcea un fel de punte de ciocolată între industria de mătase lioneză și firul de ață alsacian. Era unul din acei oameni nu prea cunoscuți la Paris, dar a cărui greutate contează totuși. O forță. Prefectul nu se înșela. Continuînd să tămîieze cum se cuvine pe mai-marii zilei, oricît de trecătoare le-ar fi fost puterea, nu uita că miniștrii se duc, dar Barrelii rămîn. Viața economică a țării, iată unde este realitatea.

Fără a mai pune la socoteală că Barrel era totodată, între Lyon și Mulhouse, legătura dintre marea industrie și marile bănci protestante, de o parte, și aristocrația însăși a industriei catolice, îndrumătorii internaționalei catolice a fabricilor de textile, de cealaltă. În casa lui se întîlneau cîteodată, după ce se făcuse împăcarea,

calviniştii din Geneva cu dominicanul Barrel, fratele marelui mătăsar.

Avuseseră toată dreptatea să îngenuncheze greva. Acum vedeau bine asta, chiar şi muncitorii. Un milion de crochete „Savoiarda" vîndute într-un an! Nu încrucişînd braţele şi ţinîndu-se de zîzanii s-ar fi putut ajunge la un asemenea rezultat.

De cîtăva vreme, Garibaldi o vizita în fiecare seară pe Augustine. Lua chiar un aer de vechi prieten al casei.

V

Se povesteşte de o femeie al cărei soţ sau amant dispăruse vreme de douăzeci de ani prin Africa Centrală sau, în sfîrşit, pe un alt meleag depărtat de acest fel, că, atunci cînd se întoarse la dînsa, femeia nu-l recunoscu şi începură totuşi să trăiască iar împreună, ca şi cum ar fi fost despărţiţi doar cincisprezece zile. Abia seara, cînd se culcară, îşi dădu ea seama deodată că într-adevăr el este cel plecat, după felul de a-şi aranja hainele pe scaun. Douăzeci de ani, pustiul, canibalii, tigrii, nimic nu-i putuse schimba acest obicei.

Este astfel în om ceva mai adînc înrădăcinat, ceva care te face să-l poţi recunoaşte mai uşor decît după chipul său: năravurile mărunte, maniile lui. Din groaza pe care soţii o au, fiecare faţă de maniile celuilalt, e făcută viaţa conjugală, şi din înţelegerea duioasă a acestor manii sînt făcute iubirile trainice.

Domnul de Loménie nu băgase de seamă niciodată că Philbertine nu s-ar fi culcat pentru nimic în lume fără a fi pus o rămurică de merişor sub pernă. Lipsa asta de atenţie îl cruţase de multe mînii zadarnice, căci micul monstru era încăpăţînat ca nimeni altul. Domnul de Loménie nu văzuse niciodată la nevastă-sa decît ceea ce avea nevoie să vadă pentru a-i face copii. Cît despre el, mania lui era foarte supărătoare, dar avea atîta faimă prin tot ţinutul, încît nimeni n-o mai lua în seamă. Domnului de Loménie de Méjouls îi plăcea să-şi dea jos pantalonii de faţă cu toată lumea. Uite-aşa. Era o glumă

de ștrengar căreia i se dusese vestea. O făcea cînd vreunul cu care sta de vorbă îl plictisea și nu mai știa cum să scape de el. Sau doar cînd era în toane bune. Se scula în picioare, întorcea spatele la public și dintr-o mișcare dădea drumul bretelelor cu mîna dreaptă, în vreme ce cu stînga își ridica poala cămășii. Philbertine își făcea cruce. Domnișoara Eva zicea : „Nu, zău, Gustave, ce-i asta ?“ și-i arăta cu capul pe Suzanne, care își privea vîrful pantofilor.

În camera ei, Suzanne ascundea în căptușeala scaunelor, după speteaza jilțurilor, sub covor și în cutele perdelelor, mici petice de hîrtie împăturite cu grijă, ca și cum ar fi conținut niște secrete primejdioase pentru dînsa : de cele mai multe ori, hîrtii pe care nu era scris nimic, sau socoteli în legătură cu rufele date la spălat. Dar cînd se întorcea în odaie, se repezea la aceste ascunzători și cerceta dacă în lipsa ei nu dăduse careva peste hîrtiile secrete. În asemenea clipe, inima îi bătea foarte tare.

Mania domnului abate Petitjeannin era cam la fel, dar mai puțin naivă. Își petrecea vremea căutînd să se încredințeze dacă nu cumva i se fură ceva. Lăsa de aceea prin locurile cele mai diferite, așa ca să sară în ochi, sau parcă ascunse de mîntuială sub niște foi de hîrtie, sub o mănușă sau sub un ziar, ici un franc, colo o băncuță, în sfîrșit, ceva mărunțiș. Visul său era s-o surprindă pe Gertrude, menajera lui, în flagrant delict de ciordeală. După aceea, toată ziua bombănea ca pentru dînsul : „Și cele cincizeci de centime ? Unde oare am băgat cele cincizeci de centime ?“

Emile Barrel strîngea plăci de sobă pentru colecția lui. Asta poate să fie luată ca o toană. La drept vorbind, nu era nicidecum o toană, ci un soi de sminteală. Pusese să se construiască un șopron îngust, tocmai atît cît să poată încăpea o placă de sobă mare, așezată peste cele de dedesubt, alcătuind un lung șir de movile de tuci negru, care și ajunseseră să se întindă pe mai bine de cincizeci de metri în adîncime. Și, ca niște cărți de joc în pachetul lor nedesfăcut, plăcile de tuci puteau să aștepte mult și bine ca cineva să le privească. La o adică, ținînd seama de greutatea lor, le puteai, ca să zic așa,

frunzări pe cele trei-patru din urmă. Restul rămînea acolo, în grămadă, pentru totdeauna. Domnul Barrel se ducea în fiecare zi să-și vadă colecția, adică deschidea ușa șopronului, își privea mulțumit proprietatea și plimba peste latura de sus a plăcilor la care putea ajunge bastonul său, ca arcușul unui instrument de muzică. După care, se depărta fredonînd un cîntec. Afirma că se găseau acolo piese de mare preț, atît din punct de vedere artistic, cît și prin raritatea lor. N-aveai ce face, trebuia să-l crezi.

În realitate, maniile astea mărunte, atît de diferite, izvorau din niște preocupări asemănătoare. Fabricantul de ciocolată afla în colecția sa inutilă o bucurie intelectuală de stăpîn absolut : ale lui erau toate astea, nimeni nu putea să le vadă, numai el le știa prețul. Toată zgîrcenia din el se concentrase în această manie. Pe abatele Petitjeannin îl rodea aceeași poftă de-a se simți mai presus de ceilalți : duhovnicul avea nevoie să se convingă singur că în jurul său toți erau niște hoți, niște secături, și că nu se găsea pe pămînt om cinstit în afară de dînsul. Același gust al superiorității la Suzanne de Loménie, care-și născocea secrete. În ce-l privește pe tatăl ei, e lesne de văzut de unde-i venea plăcerea aceea de-a te arăta gol în ochii tuturor : era ca o rămășiță a dreptului de a deflora fetele șerbilor, pe care-l exercitaseră străbunii lui. La conacul Mirettes străvechiul nobil și stăpîn de moșii uita să mai joace rolul domnului cu maniere alese și își dădea arama pe față. Cît despre doamna de Loménie, cu un fir de merișor, ea își oferea bucuria intimă de-a se crede o vrăjitoare. Ceea ce îi scuza slutenia.

Dar acestea nu sînt decît foarte mărunte manifestări ale personalităților de vază din Sérianne-le-Vieux. Ele nici nu ar merita osteneala de-a fi povestite, dacă n-ar fi reflexele unor trăsături adînci ale unei întregi societăți, care-și puneau pecetea pe viața acestei societăți, acolo unde nu te așteptai să le regăsești. Bunăoară, cum erau tratați în general italienii prin oraș : cînd cumpărau fructe, întotdeauna fructarul le strecura o smochină putredă, niște struguri stricați în fundul pungii. Pînă și

doctorul Lamberdesc, care abia se urnea de acasă cînd îl chemau de urgență pe la oamenii ăștia. Să le lăsăm nițel timp ca să moară.

VI

Doctorul Lamberdesc era amantul doamnei Respellière.

Soții Respellière locuiau în Piața Mare. Pe partea unde se afla Cafeneaua Artelor, dar mai în fundul pieței. În sfîrșit, asta depinde de ceea ce numești „pe partea"; căci piața nu avea o formă regulată, și casa perceptorului Respellière era în fundătura dintre prăvălia măcelarului și cafenea.

O piață meridională cu platani de jur împrejur, pe care nu-i tundea nimeni și care alcătuiau umbrare pînă la pereții clădirilor. În mijlocul pieței e fîntîna care datează, pare-se, de pe vremea romanilor.

Perceptorul Respellière, fost subofițer în trupele coloniale, purta o mustață de cotoi. Era un bărbat oacheș, înalt și voinic, pe care nu-l doborîse o malarie, acum potolită, căpătată în Indochina. Dar doamna Respellière se săturase pînă-n gît de colonii și, cu ajutorul malariei, învîrtise așa de bine lucrurile că readusese în țară un Respellière de patruzeci de ani, ieșit din armată, și căruia i se dădu o percepție datorită, zicea el, legăturilor fratelui său, cafegiu în Dordogne. Chelise puțintel și arăta cam gălbejit, dar era destul de gras, cu pielea feței unsuroasă, și pe deasupra trăgea la măsea ca nimeni altul. Își împărțea ziua între Cafeneaua Artelor și locuința lui. Cînd nu juca manilă, făcea o partidă de biliard sau de dame. Cafeneaua Artelor își datora numele unor picturi care înfățișau priveliști din Veneția, Versailles, Alger și întoarcerea pescarilor de la Tera Nova. Cafeneaua se găsea la parterul hotelului Brot.

Thérèse Respellière era cu doisprezece ani mai tînără ca bărbatu-său. Se întorsese adică în Franța la douăzeci și opt de ani, sînt cinci ani de atunci, după opt ani petrecuți în Cochinchina. O măruntică, bine făcută, de-o uimi-

toare vioiciune, cu părul negru și un ten alb în ciuda șederii la Saigon. Avea piciorul arcuit şi pulpa rotundă a provansalelor. Părul îi era atît de buclat, încît arăta aproape la fel cînd și-l pieptăna sau cînd îl desfăcea. Unde-o fi găsit-o Respellière și ce-o fi fost ea pe atunci ? E un lucru asupra căruia se arăta foarte discretă. Dar îndrăgea dansul, şi în istorisirile ei despre viaţa din Cochinchina pomenea într-o doară numele mai multor ofiţeri care se bucurau de mare faimă pe atunci, fie pentru meritele lor, fie pentru că aparţineau unor neamuri ilustre. Se părea că-i cunoscuse foarte bine. Oricum, fapt e că în colonii prinsese ea gustul cititului şi în lumea de la Sérianne-le-Vieux putea să treacă drept o persoană destul de cultivată, deși nu știa cine era Voltaire, autorii ei preferaţi fiind Loti, Farrère și Olivier Diraison-Sailor. Avea o voce drăgălașă și cînta cînd era acompaniată, căci la pianul care-i împodobea salonul nu putea să cînte decît cu un singur deget, *Pe marea liniștită, O, Lola, albă floare abia îmbobocită,* și aria favorită a lui Respellière, *O, Paris, oraș încîntător, de plăceri și desfătări !*

La Sérianne domnea în relaţiile mondene un oarecare spirit democratic, cum zicea bătrîna doamnă Cotin, răposată anul trecut. Toţi funcţionarii, adică, erau socotiţi ca făcînd parte din lumea bună, ba și unii comercianţi se bucurau de cinstea de-a fi primiți prin familiile de vază. Așadar, Thérèse Respellière se ducea în vizită la de-alde Barrel, Migeon, Loménie și mulţi alţii. O mică deosebire se făcea totuși în raporturile acestea. Doamna Respellière nu era privită ca un musafir obișnuit al casei ; se ducea numai în zilele de primire ale acestor cucoane. N-ar fi venit pe neaşteptate, căci așa ceva ar fi trecut în ochii gazdei ca o ciudăţenie vrednică de rîs. Respellière era cam slobod la gură, iar Thérèse, dacă stai să judeci, nu știa nimeni de unde ieșise Thérèse.

Nu putea să sufere cafeneaua unde bărbatu-său se întîlnea cu casierul de la registratura primăriei, cu măcelarul, cu Eugène Mestrance pălărierul (dintr-un fel de cuviinţă nu i se zicea niciodată negustorul de coroane funerare) și alţi cîţiva. Thérèse ţinea mai mult să stea acasă, și nu că ar fi fost o femeie care-și îndrăgea cămi-

nul, dar îi plăcea să umble prin odăi aproape dezbrăcată, citind vreun roman sau trecîndu-și degetele pe clapele pianului ; o fată venea pentru treburile mai grele ale gospodăriei și dereticatul se isprăvea repede, dis-de-dimineață, casa nefiind mare — trei odăi jos și două la primul etaj. La al doilea locuiau proprietarii, bătrînii soți Coquelombe, niște rentieri. Și apoi, Thérèse nu era prea migăloasă cînd se apuca să scuture lucrurile de praf.

Avînd reputația de-a fi una dintre cele mai nostime femei din oraș, nu arareori primea vizite. Toți tinerii, ba chiar și domnii în vîrstă cărora le plăcea să flecărească cu o femeie se abăteau din cînd în cînd pe la dînsa și întrebau cu un aer prefăcut dacă Respellière e acasă. Ca și cum Respellière putea fi într-altă parte decît la Cafeneaua Artelor, la treizeci de metri mai încolo. Thérèse îl poftea însă pe musafir să-i țină de urît și se încingeau la vorbă. Era foarte dibace în raporturile cu bărbații, știa să-i țină la distanță, lăsîndu-i totodată, pe bătrîni mai cu seamă, să tragă nădejde. Zece bărbați erau îndrăgostiți de dînsa și totuși nimeni nu trăncănea pe socoteala ei. Pînă la Cafeneaua Artelor i se auzea vocea cîntînd *Madame Butterfly*, și Respellière, socotind din ochi o întoarcere la biliard, zicea : „Ia te uită, doamna Respellière are musafiri". O fi fost poate o virtuoasă, Thérèse.

Atunci se ivi doctorul Lamberdesc.

Cum de-a ajuns doctorul Lamberdesc amantul doamnei Respellière, asta n-o putu afla Suzanne de Loménie. Degeaba se silise să treacă peste opiniile ei preconcepute, peste ura ce i-o stîrnea Puccini, degeaba se dusese la Thérèse și își călcase pe inimă acompaniind-o nu numai în *Madame Butterfly*, ci și în *Tosca*, nimic nu-i ajută să descopere taina. Atît se știa : doctorul Lamberdesc era amantul doamnei Respellière.

Jacques Lamberdesc era fiul unui mic tarabagiu din Bordeaux, care furase toată viața la cîntar, vînzîndu-și bomboanele, ca să-și poată trimite unica odraslă la liceu, apoi la Paris, spre a studia medicina. Doamna Lamberdesc mama, foarte frumoasă odinioară, dar sluțită de pe urma unei sarcini anevoioase, ajunsese un obiect de scîrbă pentru bărbatu-său, care trecuse asupra acestui fiu, moștenitor al frumuseții materne, toate elanurile nesocotite

ale inimii sale iubitoare. Ce-i drept, în genul său, oacheş, cu faţa rasă şi ochii catifelaţi, spătos, dar încolo tras ca prin inel, nici nu se poate închipui un fante mai drăguţ ca Jacques Lamberdesc : nu-i lipseau decît cîrlionţii. Făcuse furori în Cartierul Latin, pînă ce maică-sa murind dintr-o criză cardiacă pe cînd spăla duşumeaua, iar tată-său după o pneumonie zdravănă, tînărul se pomenise fără veniturile care reprezentau pentru el truda părintească şi stăpîn al unei averi destul de neînsemnate, ceea ce-l sili să renunţe de-a mai face pe grozavul în Capitală.

După ce-şi vărsase focul, judecîndu-şi aspru părinţii care-l crescuseră pentru cel mai strălucit viitor şi nu-i lăsau acum decît cu ce să se aşeze undeva la ţară, Jacques, doctor la treizeci de ani şi scăpat de obligaţiile militare, venise să se împotmolească la Sérianne-le-Vieux, unde preluase cabinetul doctorului Brioude, care, simţindu-şi sfîrşitul aproape, se grăbise să facă rost de cîţiva gologani pentru fiică-sa Claude, cedînd o clientelă destul de rară. Puţin timp după ce Jacques se instalase, doctorul Brioude avu o embolie, iar Claude pierdu la bursă economiile băcanului din Bordeaux, fără măcar să aibă timpul de-a înţelege cum vine asta. Avea douăzeci şi doi de ani şi era o fată foarte drăgălaşă. Venise în chipul cel mai firesc să-l găsească pe succesorul tatălui ei pentru a-i povesti ce nenorociri dăduseră peste dînsa, iar el în chip tot atît de firesc îi făcuse un copil. Cînd fata înţelese că Jacques nu se va însura cu ea, şi beleaua începea să se vadă, se otrăvi înghiţind nişte Veronal. Întîmplarea făcu atunci ca Thérèse Respellière să fie aceea care să cheme doctorul pentru Claude. Doctorul Lamberdesc o mai întîlnise pe doamna Respellière, dar, văzînd-o la dînsul, nu se putu opri să-i facă curte. Era în primăvară şi Thérèse arăta grozav de tulburată de mărturisirile pe care i le făcuse doar cu două zile în urmă Claude Brioude. „Eşti un monstru !" îi zise lui Jacques, pe cînd acesta îşi petrecea braţele în jurul ei. Poate că niciodată în viaţă Thérèse n-avu atîta plăcere ca în ziua aceea şi în timp ce micuţa Claude trăgea să moară. Jacques avea încă de pe-atunci o experienţă destul de mare a femeilor şi se pricepu atît de bine să prelungească

această plăcere, s-o repete și s-o facă mereu alta și nouă, încît ajunseră la bolnavă prea tîrziu ca să mai poată fi salvată. Agonia mai ținu totuși două zile, în timpul cărora doamna Respellière nu se depărtă nici o clipă de la căpătîiul muribundei. Tot orașul vorbi de acest devotament pentru o străină și Thérèse deveni în ochii tuturor femeilor bătrîne, și ai domnilor înduioșați, pe care dînsa îi luase la goană cînd se dădeau la ea, buna și inimoasa doamnă Respellière. În cea de-a treia zi, Claude își dădu sufletul, lipsită de asistența bisericii, care refuză s-o înmormînteze în cimitir creștin. Să-l fi văzut, dragă, pe doctorul Lamberdesc ce ochi plînși avea! Mai sînt totuși oameni cumsecade.

Mai ales că, socotind bine, doctorul Lamberdesc fusese tras pe sfoară de bătrînul Brioude. Ceea ce nu-l împiedicase s-o îngrijească cum nu se poate mai bine pe această Claude Brioude, care-și curmase zilele ca o păgînă. De ce făcuse asta? Se zicea că nu putuse să supraviețuiască tatălui ei, dar s-o crezi dumneata! Lumea află din gura notarului că ea își păpase economiile doar în cîteva zile. Închipuiește-ți, o fată de vîrsta ei!

Clientela doctorului Brioude nu era, într-adevăr, cine știe ce chilipir... Se găseau doi medici la Sérianne, cel de stînga și cel de dreapta. Doctorul Brioude era medicul cu opinii politice sănătoase. Ca atare, avea o clientelă alcătuită din persoanele în vîrstă, al căror număr se făcea cu fiecare an tot mai mic. Afară de asta, toată lumea alerga la celălalt medic, un liber-cugetător, dar un om care-și cunoștea meseria, mai fiind pe deasupra și primarul orașului, un radical. De aceea la el se căutau nu numai funcționarii, ci și toată suflarea negustorească a orașului. Ba, mai mult încă, oricît de ateu ar fi fost doctorul Barbentane, deoarece însă doamna Barbentane era pioșenia întrupată și una din cele mai supuse oițe din turma parohiei, mergînd pînă acolo încît, în ciuda soțului, să-și menească pe unul din fiii săi preoției, o bună parte dintre credincioși socoteau că păcatul e numai pe jumătate dacă-și lasă reumatismul, stricturile și diareele lor îndărătnice pe mîna doctorului Barbentane, care era mason și despre care se povesteau nenumărate grozăvii, ca despre toți membrii lojei locale, unde, îm-

preună cu primarul, bărbierul din strada Longue, Reboul, negustorul de mobile, domnul Migeon și alți cîțiva mîncau, se zicea, în Vinerea Mare, un purcel de lapte la frigare, împănat cu felioare de prescură prăjită în loc de cartofi.

Barrelii, de pildă, erau clienții lui Barbentane. E adevărat că, ținînd oarecum să fie nepărtinitor, Emile Barrel dăduse clientela din fabrică doctorului Brioude și o trecu apoi tînărului Lamberdesc. Nu numai pentru că trebuia să împace capra cu varza, dar, nu-i așa, cuvintele batjocoritoare ale primarului rămîneau în familia Barrel, pe cînd cu muncitorii e altă chestie ; și așa sînt destul de expuși capcanelor Satanei, nu făcea să-i mai pui pe bolnavi în legătură cu acest bătrîn necredincios, care ar fi destrămat tot ce înfăptuise truda abatelui Petitjeannin. Nimănui, de altminteri, nu-i trecuse prin cap să se întrebe dacă doctorul Lamberdesc era credincios ori ba : răscumpărase clientela lui Brioude, și asta spunea îndeajuns.

Cea mai mare parte din activitatea lui Jacques Lamberdesc i-o răpeau muncitorii bolnavi, și el spumega de necaz, vă rog să mă credeți. În realitate, puțin îi păsa de Sfînta Cruce, de Fecioara Născătoare și de Sfîntul Frusquin, dar pentru că, la urma urmelor, era în joc pîinea lui, nu lăsa să se vadă nimic din indiferența sa religioasă și în fiecare duminică își făcea o scurtă apariție la biserică, între două vizite, și bineînțeles nu uita niciodată, cînd vreun bolnav din clientela muncitorească se sfîrșea, să-l cheme pe abate. Poporul are nevoie de o religie. Făcea și așa prea mult pentru cît îl plăteau calicii ăștia de muncitori ! În fond, nu-i părea rău că venea și abatele. De ce să se deranjeze numai el ? Toată activitatea asta nu-i permitea să se scalde în bănet. Îi venise chiar destul de greu pînă să-și poată cumpăra un flecușteț de mașină, un mic Peugeot.

Legătura medicului cu nevasta perceptorului se făcuse la întîmplare, dar existau destule motive ca ea să dureze. În ce-o privește pe Thérèse, era plictiseala, dorul traiului din colonii, unde se dăduse cît poftise ofițerilor soțului ei, mai mult sau mai puțin cu știrea lui Respellière ; și, în sfîrșit, Jacques aducea ceva din Parisul la care visa Thérèse, din acel Paris unde bărbații, orice s-ar

zice, sînt mai rafinați în dragoste, poartă izmene care nu seamănă cu acelea ale fostului vagmistru și știu să spună istorioare nostime ca să treacă vremea între îmbrățișări. Thérèse, firește, era îndrăgostită de doctor, și de ce n-ar fi fost ?

Cît despre el, nu avea pentru dînsa patima oarbă a dragostei, departe de așa ceva. Dar, la urma urmei, într-un tîrg depărtat ca Sérianne, Thérèse îi picase ca un noroc neașteptat. Nu se putea hotărî pentru nici una dintre gîsculițele acelea nevinovate ca biata Claude, căci, cu ele, întrebarea cînd mergem la primărie și la altar se pune după cele dintîi opt zile, nici pentru vreuna din acele tîrfe de provincie dintre care cele mai curățele se găseau la „Coșul înflorit". Într-adevăr, cu un fel de amabilitate serviabilă, ca între confrați, doctorul Barbentane îi lăsase clientela de la „Coșul înflorit". Foarte drăguț din partea lui. La drept vorbind, fetele alea plăteau mai bine ca muncitorii. Dar ca să ne întoarcem la Thérèse, oricum, era o femeie care călătorise și nu te plictiseai cu ea în pat. Firește că Jacques nu-și făcea nici o iluzie asupra nivelului intelectual al iubitei sale. Băiatule, își zicea el, intelectul nu-i așa de important în chestia asta, și apoi, ce ! cînd e vorba de femei, trebuie întotdeauna să te mulțumești cu ceea ce au, să nu fi prea pretențios. Mai bine închizi ochii la cusururile lor intelectuale, decît la... mă-nțelegeți. O mai șlefui el un pic pe Thérèse, o făcu să priceapă că *Domnișoara Dax, tînără fată* nu era culmea literaturii, îi dădu să citească ceea ce trebuia, cărți ca *Trecutul care trăiește* de Henri de Régnier, *Regele Pausole*, ceva de Louis Bertrand (autorul acesta îi impunea grozav lui Jacques Lamberdesc). În ce privește muzica, avu mai puțin succes. Ar fi voit ca ea să cînte din muzica rusă, dar pînă și aria lui *Sadko... Diamantele la noi sînt cît nisipul mării...* era prea complicată pentru dînsa, iar atunci cînd îi aduse niște partituri de Duparc sau de Chausson, vă închipuiți ce-a ieșit ! Cei de la Cafeneaua Artelor continuară deci s-o asculte pe *Madame Butterfly* cîntîndu-și speranțele ei înduioșătoare.

— Fir-ar să fie ! urlă măcelarul, cînd, cu o lovitură neașteptată, perceptorul făcea carambol. Mai rar așa noroc ! Respellière ăsta are o baftă de încornorat !

VII

— Bun pentru serviciul militar !

Și cînd Adrien Arnaud făcuse stînga-mprejur pentru a se depărta de masa la care ședeau ofițerii, medicul garnizoanei îl bătuse admirativ cu palma pe spate :

— F-f-frumos so-soldat !

Făcuse tot ce trebuia să facă pentru a merita această apreciere. Nici prea înalt, nici mărunțel, dezvoltat ca un atlet, dar fără o musculatură care să sară în ochi, pentru că avusese întotdeauna grijă să-și antreneze tot așa de bine brațul stîng ca și cel drept, să facă gimnastică abdominală, să-și îngrijească picioarele, și așa mai departe. Era un flăcău cu obrajii trandafirii și părul creț, cu niște ochișori negri foarte apropiați de nasul subțire cam lăsat în jos. Avea dinți strălucitori, un fir de mustață ca trasă cu pensula, și-și legăna puțintel șoldurile în mers.

Unic fiu al proprietarului marelui magazin *Noile Galerii* din Piața Tîrgului, lui Adrien îi veneau bine hainele gata, de obicei costume în culori deschise, foarte la modă, cum arătau și cataloagele. Va fi bogat într-o zi și, deocamdată, taică-său, una din mărimile orașului, îl cam lăsa de capul lui, doar să fie prezent în fiecare duminică la liturghie și să nu-i ceară bani. Domnul Arnaud-tatăl își petrecea viața verificînd conturile vînzătorilor săi. Fiul îi semăna răposatei doamne Arnaud, iar sporturile și gimnastica făcuseră din el un ins cu totul diferit de omul gălbejit la față și gîrbovit, aplecat asupra socotelilor lui, care era tatăl său. Domnul Arnaud, consilier municipal, făcea parte din minoritatea conservatoare ; se afla la cuțite cu primarul.

După ce terminase gimnaziul din reședința de plasă, Adrien se întorsese de acolo cu o mare dibăcie la bara fixă, iar în ce privește învățătura, tufă, dar succesele sale la alergări, la saltul cu prăjina și la frînghie făceau să i se treacă cu vederea această ignoranță grosolană. Nu că ar fi fost bisericos de felul său, ci doar așa, dintr-o toană, se oferise abatelui Petitjeannin ca instructor la societatea de patronaj. Îi stătea în fire să comande și să strălucească, iar la patronaj, avînd de-a face cu muncitorii, nu risca să-l în-

funde cineva întrebîndu-l de geografie sau de istoria antică. Veneau acolo băieţi de vîrsta lui şi mai tineri, care nu arătau atîta îndemînare ca el, chiar dacă erau mai voinici, pentru că nu urmaseră un antrenament raţional. El făcuse scrimă ani de zile şi avea florete şi săbii. Îşi puse în gînd să înfiinţeze pentru muncitorii fabricii de ciocolată un curs de scrimă. Era ceva absurd în asta, dar cum venea duminica, îndată după slujba de la biserică, se ducea să-şi întîlnească elevii, pe care îi uimea cu ripostele lui şi cărora le dădea peste degete cu latul spadei cînd îi vedea prea din cale-afară de neîndemînatici.

Nu-i putea suferi pe muncitori, dar avea pentru elevii săi sentimentele unui şef. Cînd cu greva, le îndrugă un discurs ca să le arate faptele mărinimoase, multe de nici nu se puteau număra, ale patronului lor, vrednicul domn Barrel. Adrien vedea în domnul Barrel întruparea vie a înaltei societăţi. Nu-i ieşea din minte că, oricît de mare ar putea să fie într-o zi moştenirea părintească, el, Adrien Arnaud, nu va face parte niciodată din adevărata lume înaltă ; îşi amintea de doi sau trei colegi de şcoală, fii de castelani, care mergeau iarna la Nisa. Vedea bine deosebirea. Iar domnul Barrel avea fete de măritat.

Adrien Arnaud era destul de mîndru de persoana sa fizică. Toate femeile de altminteri îl întăreau în părerea bună ce o avea despre frumuseţea sa. Hotărîse că se va însura într-o zi cu o fată din lumea mare, şi în mintea lui nu mai încăpea îndoială că va lua pe una din moştenitoarele fabricii de ciocolată. Dar se ştia prea tînăr încă pentru acest destin şi nimic nu-i dădea zor. Aşa că evitase mereu să facă cunoştinţă cu aceste domnişoare Barrel, înţelegînd că însurătoarea lui trebuie să fie rezultatul unui rapid, unui fulgerător roman de dragoste, şi în clipa de el aleasă. Pe care anume dintre domnişoarele Barrel o va face să-şi iasă din minţi pentru dînsul, asta n-o hotărîse încă.

Pînă una-alta, tot ce făcea era parcă dinainte trasat de acest rol de ginere al fabricantului de ciocolată, pe care i-l rezerva viitorul. Greva produsese asupra lui o impresie adîncă. Îşi simţise averea ameninţată. Asemenea fapte se puteau repeta în orice clipă şi în orice clipă nesupunerea muncitorilor putea să pună în primejdie afa-

cerile fabricii. Era aici un cusur al structurii sociale, o greșeală a legislației, care trebuia îndreptată.

Adrien Arnaud avea pe atunci aproape douăzeci de ani. Înființase, împreună cu domnul Delobelle, un fost profesor de la Avignon, care venise să se așeze la Sérianne cu nevasta și cei trei fii ai săi, o secție locală a Clubului Alpin. Domnul Delobelle făcea parte din Clubul Alpin de la întemeierea lui. Ca profesor, ca tînăr pe care femeile îl înspăimîntau și apoi ca soț căruia îi era lehamite de traiul său de acasă cu trei plozi murdari, scîncind într-una, într-o locuință sărăcăcioasă, domnul Delobelle găsise în aceste excursii de joi și duminică, organizate de club, un divertisment sănătos. Acum, cînd fiii săi crescuseră, vedea în aceste plimbări un mijloc de a-i supraveghea pînă și în clipele lor de libertate. Îi ducea, împreună cu alți tineri din Sérianne, prin munții din împrejurimi, la Schitul Lupului, în sfîrșit, pe la toate popasurile de excursie, unde, agitîndu-și ciocul sur *à la Poincaré*, putea să dea drumul polilogiilor sale de belfer, presărate cu greacă și latină, care-l minunau chiar și pe Adrien Arnaud.

Domnul Delobelle, care întrupa în ochii lui știința, e cel căruia Adrien îi ceruse tot felul de amănunte asupra dreptului patronal și al dreptului muncitoresc. La drept vorbind, domnul Delobelle nu era prea tare în chestiile astea și avea niște idei foarte superficiale cu privire la atribuțiile sindicatelor. Totuși, din spusele lui, Adrien își putea da seama cît de adîncă e prăpastia spre care se îndrepta societatea republicană. Nici nu-ți venea să crezi : de o sută de ani încoace, fabricanții lăsaseră să li se smulgă, bucată cu bucată, toate prerogativele. Domnul Delobelle ridica un deget convingător : *Jam proximus ardet Ucalegon* [1]. Nu vorbeau de pe-acum unii de impozitul pe venit ? Și cum oare va fi stabilit acest impozit ? Nețiindu-se seama de secretul vieții particulare a oamenilor ! Perceptorii vor intra în casa fiecăruia spre a inventaria ce are în sertarele sale, cîți bani ține la

[1] *De pe acum focul se apropie de casa lui Ucalegon*, versul 311—312 din Cîntul II al *Eneidei* lui Virgiliu, folosit de obicei în sensul de : se apropie prăpădul.

bancă ! Niște măsuri cel puțin supărătoare. Și în acest timp, muncitorii, cărora li s-a scăzut impozitul la retribuția *de bază*, cer mereu salarii tot mai mari, nu se dau în lături să le facă zile fripte celor care-i hrănesc.

Pe picioarele lui scurte, înfășurate în moletiere, domnul Delobelle povestea niște grozăvii nemaipomenite din timpul unor greve. Pentru că, vezi dumneata, ceea ce se întîmplă aici, la Sérianne, nu e încă prea grav. Dar la Paris, în marile centre ! Fără a mai vorbi de sabotaj. Și lucrul cel mai de necrezut e că autoritățile permit greve de solidaritate. O primejdie de care trebuie să ținem seamă. Bine, să zicem că muncitorii dumitale fac o grevă, dar, la urma urmei, poți aduce alții în locul lor. Ce te faci însă dacă toate fabricile din regiune se alătură grevei ? Și nu numai fabricile. Se întîmplă uneori ca și cei de altă meserie să se solidarizeze cu greviștii. Mulți au luat obiceiul de a privi greva generală ca un fel de gogoriță, dar va veni o zi cînd sindicatele vor fi destul de tari pentru a o realiza. Ei, atunci știu că are să fie frumos ! Apa, gazul, electricitatea, pîinea, toate vor lipsi. Trenurile și tramvaiele nu vor mai circula. Vezi de pe-acum ce dandana are să iasă din asta.

— Atunci, întreba Adrien, dacă undeva e un copil bolnav care are nevoie de doctor ? Și dacă în clinici, în spitale, nu vor avea lumină pentru operațiile urgente ? Și nici apă ca să-și spele chirurgii mîinile ?

— Așa-i cum zici, flăcăule, triumfa domnul Delobelle. Aoleu, ce de-a nevinovați vor muri în zilele acelea !

Mai mult însă decît aceste observații, ceea ce-l izbea pe Adrien era că muncitorii nu aveau pic de patriotism. Nici chiar italienii care ar fi trebuit să arate recunoștință Franței pentru că-i hrănea, ceea ce propria lor țară nu putuse face. Era însă limpede că în greva ciocolatierilor, bunăoară, se simțea mîna Germaniei. Cui adusese foloase greva ? Nicidecum muncitorilor ! Concurenților ciocolatei Barrel, și în primul rînd celor elvețieni. Înțelegi dumneata, pe de-alde Kohler, Blocker, Lindt îi poți crede elvețieni, dacă vrei, dar cînd stai să te uiți, nu-i nevoie să zgîrii prea mult ca să dai de boș. Capitalurile germane întrețin toată concurența asta. Greviștii erau niște francezi lipsiți de patriotism.

Adrien avusese deci un mic plan al său și-l destăinuise domnului Delobelle și abatelui Petitjeannin. Iar abatele îl sfătui să vorbească despre asta cu domnul Barrel. Fabricantul de ciocolată îl primise acasă, pentru că Adrien nu voia să fie văzut la fabrică intrînd în cabinetul directorial. Proiectul tînărului Arnaud îl cucerise cu totul pe industriaş. Deoarece, în caz de grevă, dificultatea era să găsești muncitori care să se pricepă la mînuirea mașinilor, Adrien propuse să fie strînsă o ceată de tineri aparţinînd celor mai bune familii din împrejurimi, pe scurt, camarazii săi, și de a-i pune să înveţe abecedarul meseriei, de a-i plimba prin uzină etc... S-ar putea cădea la o învoială asemănătoare cu societatea tramvaielor, cu compania de gaz și electricitate, pentru ca ele să aibă la o adică un personal gata spre a face faţă împrejurărilor unei noi greve. Pregătirea asta a tinerilor ar putea fi împletită cu instrucţia militară, în cadrul patronajului, dacă domnul Barrel nu avea nimic împotrivă... Nu, domnul Barrel nu avea nimic împotrivă. Pentru că, oricum, tinerii voluntari trebuiau învăţaţi să se apere. Ar putea învăţa cum să dea cu bocancul în fluierul piciorului, ba chiar cîteva figuri de jiujitsu și boxul. Olecuţă de tir n-ar strica.

La prînz domnul Barrel vorbi îndelung despre tînărul care-l vizitase. Un băiat deștept, energic și care înţelegea problemele ce se puneau producţiei în viitor... „Oricum, zicea domnul Barrel, nu putem lăsa lucrurile s-ajungă pînă acolo încît să chemăm armata împotriva muncitorilor noștri. E ultima soluţie după ce le-ai isprăvit pe toate, și mi-e groază de ea. Și apoi, am văzut doar ce-a ieșit din asta în 1910, cînd cu greva feroviarilor !“ Avu atîtea cuvinte de laudă pentru ţinuta mîndră a lui Adrien Arnaud, încît doamna Barrel, crezînd că-l va întîlni acolo, se duse în chiar după-amiaza aceea să facă tot felul de tîrguieli la *Galeriile noi*.

Adrien nu se arăta însă decît rareori pe la prăvăliile lui taică-său. Dăscăli și recrută totuși cinci vînzători ai *Galeriilor* pentru noul său grup, *Pro Patria*, botezat așa de domnul Delobelle. Cei trei fii ai acestuia intrară numaidecît în organizaţie. Domnul Delobelle socotea că nu erau îndeajuns de absorbiţi de excursiile Clubului Alpin,

iar cel mai mare dintre ei, Etienne, împlinise deja șaptesprezece ani și taică-său dăduse peste niște desene pe care le făcea într-ascuns și care arătau destul de amănunțit cam despre ce vorbea Etienne cu ceilalți. După o vreme, Adrien, care era foarte popular printre băieții de vîrsta lui, datorită mai ales recordurilor sale la prăjină, recrută vreo cincizeci de tineri. Își comandară o insignă tricoloră, pe care domnul Barrel le-o aduse de la Lyon, ca s-o poarte la cheutoare. În timpul vacanței din anul acela, nepotul doamnei Barrel, Jacques Schoelzer, care fusese tocmai atunci primit la Politehnică, se alătură grupului, dîndu-i astfel prin prezența sa îndoita strălucire a Politehnicii și a aței de Alsacia. Iar Adrien se umflă în pene că avea legături prietenești cu acest băiat, care urma să moștenească toată ața albă ce se vindea prin mercerii și pe care-l socotea chiar de atunci ca pe propriul său văr. Îl învăță să joace popice și, vă rog să mă credeți, ajunse să țină piept pînă și lui Edmond Barbentane.

La drept vorbind, domnul Delobelle își făcea iluzii în ce privește eficacitatea grupului *Pro Patria* asupra castității fiilor săi. Noua înjghebare cuprindea o grămadă de băieți între treisprezece și douăzeci de ani, știind destule pentru vîrsta lor, și care, începînd cu Adrien însuși, nu disprețuiau fetele, nici femeile măritate. Adrien trăia cu nevasta unuia dintre cei mai înverșunați francmasoni ai orașului, negustorul de mobile Reboul, un soi de uriaș tuciuriu la față și mustăcios, avînd o aluniță păroasă pe falca stîngă, om cu greutate, deoarece era marele elector al Partidului radical și se lăuda că pune și scoate primarii după plac. Mai făceau parte din *Pro Patria* toți amanții de inimă ai damelor de la „Coșul înflorit", căci damele acelea erau foarte pretențioase în ce privește rangul social al amanților de inimă, pe care și-i alegeau printre tinerii familiilor bogate ale orașului. Bineînțeles, în afară de amanții lor de la Paris, Marsilia sau Toulouse, care le plasaseră la „Coșul înflorit" și erau de altă speță.

În fiecare seară, tineretul șic se strîngea pe bulevardul orașului. Juca popice. Cei mai buni jucători ai tîrgului erau domnul Migeon, Adrien și fiul mai mare al

primarului, Edmond Barbentane. Deoarece se apropia de patruzeci şi cinci de ani, domnul Migeon, un mărunţel uscăţiv cu părul castaniu, trăgînd mereu din pipă, nu venea în toate zilele să se măsoare cu mucoşii, cum zicea. Îşi petrecea vremea între popice şi Cafeneaua Artelor, spre mulţumirea neveste-si şi a controlorului de drumuri, bărbat chipeş la înfăţişare. Dar partida de popice pe care-o făceau Adrien şi Edmond avea un aer de turnir cavaleresc, rivalitatea părinţilor dîndu-i şi un caracter oarecum politic ; iar la Cafeneaua Artelor, cînd se făcea ora şase, adeseori îl auzeai pe Mestrance ori pe măcelar zicînd : „Mergem să vedem partida lui Adrien ?“ Respellière înălţa din umeri : „Mă, puturoşilor, ia priviţi mai bine cum fac eu carambolul ăsta !“ Şi-ţi realiza una din loviturile lui de sus cu tacul în grămadă, dar ştii ! una din figurile care nu rămîn de pomină în istoria biliardului, zicea Mestrance, pentru că tu ni le serveşti în fiecare seară.

VIII

De trei ani încoace, numai cînd venea vara regăsea Adrien Arnaud un tovarăş de petreceri demn de el, în cel mai mare dintre fiii doctorului Barbentane. Edmond studia medicina la Paris, pentru ca să-i urmeze tatălui său. Cu un an mai mare ca Adrien, beneficia de-o amînare a serviciului militar datorită studiilor.

Doctorul Barbentane, primar al oraşului Sérianne-le-Vieux, avea ambiţii pe care, la urma urmei, situaţia sa locală le îndreptăţea. Ţintea deputăţia, un loc la Palatul Bourbon[1]. În orice caz, nu se putea gîndi să ajungă acolo înainte de una sau două legislaturi, deputatul arondismentului fiind prea tare pe poziţie, afară numai de-o schimbare a legii electorale, dacă cei cincisprezece mii[2] ar vota pentru R. P.[3] Socotea că pînă

[1] Sediul Parlamentului francez.

[2] Adică membrii Consiliilor Generale, adunări departamentale care alegeau pe senatori.

[3] Reprezentarea proporţională.

atunci Edmond își va fi terminat studiile și, cum el nu-l va împinge să intre la un spital, examenul de internat fiindu-i de ajuns, fiul său mai mare va prelua clientela părintelui, în vreme ce dînsul s-ar duce să locuiască la Paris, fără doamna Barbentane, bucuroasă că rămîne singură cu pioșenia ei, cu mofturile ei cucernice.

La Sérianne soţii trăiau atît de despărţiţi pe cît se putea ca să nu dea de vorbit lumii : în casa din strada Longue, unde doctorul își primea pacienţii, familia nu locuia decît foarte rareori, deși el dormea de obicei acolo, pentru că îi era mai ușor să vadă de treburile primăriei, dacă s-ar ivi vreun caz urgent noaptea, sau vreo altă împrejurare. Nu că ar fi fost prea departe de oraș „casa de la ţară" a Barbentanilor ; nu-ţi trebuiau nici zece minute de mers pe șosea ca să ajungi la ea, ba era și un drum mai scurt, care te scotea acolo în jumătate din acest timp... dar, în sfîrșit. În casa de la ţară doamna Barbentane trăia, ca să zicem așa, tot anul cu cel de-al doilea fiu al ei, Armand, care era într-adevăr al ei, nu așa de zdravăn ca frate-său mai mare, cel lăsat odată pentru totdeauna tatălui, ateismului, radicalismului, medicinii și iadului.

Cînd doctorul Barbentane de azi era doar Philippe Barbentane, student în medicină la Montpellier, o cunoscuse pe domnișoara Esther Rinaldi, fără să se întrebe care erau convingerile ei religioase. Și-i neîndoios că pe-atunci problema nu se punea pentru Esther în chip așa de răscolitor, căci nu se poate ca ea să nu fi observat glumele de medicinist nedus la biserică pe care Philippe nu evita niciodată să le facă, bătîndu-și joc de toate cele sfinte. În sfîrșit, cunoştinţa lor se terminase cu o căsătorie din dragoste, la care contribuise puţintel și importanţa familiei Rinaldi, nişte corsicani veniţi la Sérianne-le-Vieux, proprietari de moșie cu numeroși prieteni care alcătuiau un clan bonapartist încă destul de tare pe la 1890. Unchiul Estherei, medic, dorea să-și părăsească activitatea și nu avea cui să lase moștenire cabinetul și clientela. Dar și Esther era o brună visătoare, cu niște ochi mari, limpezi, cam înfundaţi. În cele din urmă, totul ieși cum nu se poate mai bine. Edmond se născu pe la sfîrşitul lui 1891,

Armand la începutul lui 1896. Prin familie, doctorul Barbentane era legat de Partidul radical. În timpul Afacerii [1], fu dreyfusard. Era înrudit de departe cu familia Clemenceau, așa că totul se explică. Dintr-asta i se trăgea situația de vază pe care o avea la Sérianne-le-Vieux. Toată suflarea negustorească îl sprijini, dar nici vechiul clan bonapartist, care nu mai era acum decît o clică clericală, moderată, nu se lepădă de el, din devotament pentru familia Rinaldi. Un Rinaldi îl însoțise pe împărat în insula Elba.

Esther era o femeie pătimașă, slabă și pustiită de propria ei fire : la patruzeci de ani arăta mult mai în vîrstă. Cu timpul i se înfundaseră și mai adînc ochii, căpătînd niște cearcăne veșnice în care te mirai să-i regăsești de-un albastru așa de spălăcit. Se îmbrăca în tafta neagră. La drept vorbind, nu aflase în căsnicie bucuriile răscolitoare la care jinduise. Ambițiile politice îi răpiseră soțul de timpuriu. Philippe o dezamăgise. Fiul ei mai mare, deși la chip arăta ca un adevărat Rinaldi, îi semăna moralmente lui Philippe, era la cheremul tatălui său. Acesta nu se dăduse în lături să-și aducă copilul cu dînsul, prin 1900, la una din înmormîntările acelea roșii, care plăceau populației radicale și necredincioase din Sérianne și la care doctorul mergea în frunte. Înmormîntări fără preot ! Era o rușine, o rușine și o mîrșăvie. Cînd te gîndești, de pildă, că pe bătrînul institutor, care murise în 1902, îl îngropaseră astfel, ba și cu un discurs al lui Barbentane, într-un coșciug învelit în etamină roșie, iar după dric mergea „ființa“ aceea care fusese ocara tîrgului vreme de douăzeci de ani, pentru că se știa bine că nu era măritată cu institutorul, o femeie trecută de cincizeci de ani și care venise la înmormîntare îmbrăcată în roșu ! Niște sanchiloți [2] ! Zău așa, niște sanchiloți !

Mai mult decît de orice, Esther se temea ca nu cumva năzdrăvăniile soțului, voltaireanismul său, să ducă la o ruptură între noua-i familie și neamurile sale. Tatăl și mama ei mai trăiau încă, îngrijiți de-o slujnică bătrînă,

---

[1] E vorba de Afacerea Dreyfus.

[2] Așa îi numeau aristocrații, în zilele Revoluției franceze, pe revoluționari.

într-o casă din tîrg, și erau foarte bogați, cu podgorii prin tot ținutul. Existau și niște veri, a căror moștenire o așteptau, fără să pară că așteaptă ; mai erau atîția și atîția, legați într-un fel sau altul de familia Rinaldi. Dorința de a-i păstra pe toți ăștia în jurul ei, de-a le intra în voie, o făceau pe Esther să exagereze neînțelegerile cu bărbatu-său. Mai întîi, de ochii lumii, arătîndu-se grozav de pioasă. Curînd după aceea și în traiul de acasă, dintr-un fel de încăpățînare care-o împingea să se prindă în propriul ei joc. Cum însă raporturile dintre soț și soție se răciseră simțitor, pretențiile Estherei luară în chipul cel mai simplu o întorsătură religioasă, iar cucernicia ei îi oferea totodată îndrăgostitei nedreptățite niște compensații care-o duseră și mai departe pe calea apucată. Esther se canonea, ținînd cu străşnicie toate posturile, rămînea ore întregi îngenuncheată pe lespezile reci ale bisericii, își căznea trupul în toate felurile. Avu clipe de extaz. Nu mai mînca. Într-o zi, aflîndu-se în vizită la o Rinaldi de la țară, dădu ochii peste cap, gata-gata să dea ortul popii. Philippe se supără.

Esther se afundă și mai mult în pioșenia ei. Și-l sîcîia pe bărbatu-său : că-i liber-cugetător ! Ei bine, n-avea decît s-o dovedească ! El înălță din umeri, refuză să-l trimită pe fiu-său Edmond la împărtășanie și începu să-și trăiască viața departe de nevastă-sa. Asta nu-l făcu să se simtă mai rău. Cînd îl încerca nevoia, se repezea la Marsilia, unde, în privința aceasta, totul e bine aranjat. Căci la Sérianne, oraș al cărui primar devenise, nu era ușor să te duci la „Coșul înflorit“, unde avusese loc mai înainte un scandal cu un consilier municipal conservator, un adversar politic. Așa că, atunci cînd doctorul Brioude, concurentul său, își vîndu clientela tînărului Lamberdesc, se vorbise la primărie că fetele de la „Coșul înflorit“ ar trebui puse sub controlul medical al primarului, un om mai în vîrstă, deci mai potrivit pentru asta, și apoi un medic încercat... E o chestie de salubritate publică... Ce știm noi, ziceau consilierii primăriei, despre acest boboc proaspăt ieșit de pe băncile școlii ? Și ce ne facem după aceea dacă tot tineretul din reședința de plasă se îmbolnăvește ? Dar Barbentane îi făcuse să priceapă, cu mult tact, că problema nu era

bine pusă astfel. Dată fiind situaţia sa familiară, oarecum neobişnuită, i-ar fi într-adevăr neplăcută obligaţia profesională de-a face vizite la „Coşul înflorit". Ar da loc la trăncăneli inutile. În sfîrşit, nu se cuvenea să i se aducă o asemenea jignire noului medic. Mai întîi că acesta îşi cumpărase clientela. Apoi, în calitatea sa de *coleg* — şi Barbentane apăsa pe cuvînt — se împotrivea hotărît măsurii propuse. Şi fără asta avea destule pe cap ca şef al clinicii municipale căreia i se zicea pompos „Spitalul". Nu atît cele treizeci de paturi, mai mult goale, îi răpeau timpul, dar erau şi orele de consultaţii.

Dacă pe Edmond trebuise să i-l lase doctorului, doamna Barbentane îşi făgăduise în schimb să vegheze ca mezinul ei, Armand, să păşească pe calea credinţei, şi îşi ţinu cuvîntul. Era atît de geloasă ca nu cumva să împartă cu cineva grija de a-l creşte, încît îl înstrăină şi de bunicii lui. Armand era fiul ei, numai al ei. Cînd copilul făcuse o broncho-pneumonie, avea vreo doi ani pe-atunci, ea singură îl scăpase de la moarte. Îl născuse deci de două ori, şi a doua oară fără ajutorul bărbatului. Nu urmase nici una din prescripţiile medicale ale soţului ei, dar prinsese nişte iconiţe sfinţite la gîtul copilului socotit ca şi pierdut, şi asta îl salvase. Asta şi rugăciunile, precum şi făgăduiala făcută Mîntuitorului de a face din Armand un slujitor al său. Va fi preot, era un tîrg încheiat între cer şi doamna Barbentane, şi nimeni n-avea căderea să se amestece în treaba asta.

Cucernicia doamnei Barbentane nu-i strica de fel primarului în ochii oamenilor cu idei înaintate. Cam toţi îi plîngeau de milă. Mai mult chiar, în toiul combismului[1], cînd toată tabăra clericală ţipa că regimul îi jupoaie de vii pe popi, căsnicia Barbentane era un exemplu la care recurgeau oratorii pentru a arăta cît de tolerant poate fi un liber-cugetător. În convorbirile sale intime cu fraţii din Loja masonică, Barbentane lăsa să-i scape cîteva confidenţe şi, zău aşa, nu lipsea mult ca dînşii să vadă în el un fel de sfînt laic. Supărător era mai ales faptul că micul Armand, care începea să ju-

[1] Adică între anii 1902—1905, cînd Emile Combes, om politic radical, preşedinte al Consiliului de Miniştri, a întreprins o vastă campanie anticlericală.

dece după capul său, trecea cu totul de partea mamei, și ce-ați fi vrut să facă Barbentane, medic și pe deasupra prins în îndatoririle lui de primar ? Nu putea să-și rupă din timp cît ar fi trebuit pentru o treabă așa de anevoioasă cum e cîștigarea încrederii unui copil. Pe cînd doamna, bineînțeles ! n-avea altceva de făcut.

În cealaltă tabără, doamna Barbentane era aceea căreia îi plîngeau toți de milă și ale cărei virtuți erau ridicate în slava cerului. Astfel că, judecînd bine lucrurile, căsnicia primarului ajunsese să servească mai mult ca o învățătură pilduitoare pentru public ; și cum la alegeri toată burghezia conservatoare vota cu familia Rinaldi, fără a ține seamă de alte considerații, poziția electorală a doctorului era una dintre cele mai solide din departament.

Cînd trecea prin sate, toată lumea îl saluta foarte respectuos, și asta chiar la cincizeci-șaizeci de kilometri de Sérianne. Automobilul său cenușiu, un Wisner, putea fi recunoscut de departe, îl știau toți : un model vechi, dar solid.

IX

Oricît de departe îl duce amintirea, Armand regăsește în casa părintească aceleași tăceri lungi, apoi uși trîntite, pași grăbiți și pe maică-sa care plînge cu capul vîrît în perne, sub o blîndă lumină aurie, ce se cerne prin jaluzele venind să moară la picioarele de fildeș ale crucifixului. În grădină, către seară, nu se mai aude țîrîitul potolit al greierilor și trecerea legănată a tramvaielor. Grija părintească a doctorului, mersul său grăbit prin casă, răsuflarea umedă a săruturilor lui și atingerea bărbii sale, toate acestea fac parte din neplăcerile vieții, la fel ca și necesitatea de a-ți curăța degetele de cerneală. Fusese dintotdeauna lucru limpede că Edmond nu era un tovarăș de joacă pentru frățiorul său. O diferență de aproape cinci ani între dînșii. Edmond îi spune *broscoi* și nu scapă nici un prilej să-l umilească, pentru

că nu e voinic. Edmond are prieteni, pe cînd Armand e un sălbatic. Îi este frică de micii țărani, nu se duce să alerge cu ei prin vii. Rămîne singurel în casă, sau în grădina împrejmuită de-un gard de mărăcini și bolovani zgrunțuroși lîngă noria părăsită, sau sub duzii ale căror frunze hrănesc viermii de mătase pe care-i crește. Își spune singur povești, la nesfîrșit.

Copilul a crescut mare fără măcar să-și dea seama de asta, pentru că nu avea cu cine să se măsoare. În toamna cînd l-au trimis la școala comunală[1], așa cum hotărîse tatăl său, casa a fost zguduită de-o asemenea vijelie, de credeai că se va desface și nărui. Domnul abate Petitjeannin, în sutana lui largă de juca pe dînsul, era toată vremea acolo, lîngă maică-sa, care sta lungită într-un șezlong și-și uda tîmplele cu oțet. Doctorul — niciodată Armand nu-i spunea altfel în gînd tatălui său — se ivea ca o furtună, răcnea groaznic și se depărta fluierînd încetișor. Obiceiul acesta al lui de a fluiera într-una! Pe Armand pașii tatălui său îl enervau întocmai ca pe doamna Barbentane. Se născuse între mamă și copil o complicitate de fiecare clipă. Armand pîndea prin storurile trase, și cînd vedea sosind mașina doctorului, dădea fuga s-o vestească pe maică-sa, cufundată în rugăciunile ei. „Vine!“ Dînsa întorcea capul să-l întrebe, cu un surîs amărît de mucenică: „Ești sigur, puișor, că-i *El*?“

La școală, Armand și-a urît colegii. Învăța cu ușurință, dar pe sub bancă, din scîrbă pentru învățătura laică, își învîrtea pe degete mătăniile, mormăind o rugăciune. Erau niște mătănii mici de ametist, aduse de maică-sa de la Fourvières[2], și în care vedea o comoară de nepreţuit. Își înjghebase în fundul grădinii un altar tainic din pietricele aduse într-un sac de la Palavas-les-Flots, unde bunicii Rinaldi îi duseseră pe el și pe Edmond, într-un an, pentru o săptămînă.

Uneori, la masă, izbucneau scene violente. Copiii încremeniți erau scoși din sufragerie. Slujnica, Marthe,

---

[1] E vorba de o școală de stat, laică, spre deosebire de instituțiile de învățămînt ale congregațiilor catolice.

[2] Mănăstirea Notre-Dame de Fourvières, lăcaș de pelerinaj pentru catolici, lîngă Lyon.

pe care doamna Barbentane o adusese cu dînsa de acasă, de la părinţi, îi ducea în dosul bucătăriei, unde curăţa legumele şi storcea fructe, în timp ce dulăul Riquet, o corcitură oribilă de Saint-Bernard şi căţea de vînătoare, se tăvălea pe jos, vînînd ţînţarii cu labele. Mămica era frumoasă, şi blîndă, şi nenorocită, iar puşlamaua de Edmond — asta sărea în ochi — ţinea întotdeauna partea doctorului. Ceea ce făcea imposibilă, mai mult ca toate, orice intimitate între fraţi.

Aveau fiecare cîte-o cameră, a lui Armand, mică de tot, care dădea în iatacul doamnei Barbentane, cu nişte tablouri pictate de-o verişoară Rinaldi, înfăţişînd lacul Geneva. Cîteodată, în nopţile de vară, copilul o auzea pe maică-sa plîngînd şi venea desculţ, numai în cămaşă, ca să i se arunce în braţe. O găsea la fereastră, sau în genunchi lîngă pat, închinîndu-se, într un capot trandafiriu, rozul fiind culoarea ei preferată, şi ea îi cerea cu glasul întretăiat de plîns sărurile englezeşti. Se ducea să le ia din dulap, în spatele unui vraf de rufe, şi uşa scîrţîia, vîrînd groaza în Armand.

Cu mînuţele lui neîndemînatice, îi ştergea frumuşel ochii mari scăldaţi în lacrimi, ridica şuviţele de păr care cădeau peste ochii mămichii, aidoma cu ai copilului, lucind ca apa în întuneric. Dînsa îl strîngea la piept cu o privire deznădăjduită, care, oricum, îl mira întotdeauna. Copilul se încrunta şi, lipindu-şi obrazul de urechea mamei, întreba :

— Ce ţi-a mai făcut, hai, spune, mămico, ce ţi-a mai făcut ?

Atunci ea începea să-şi verse tot amarul. O umilise iarăşi. Îi repeta copilului ce spusese doctorul în faţa domnului abate sau a altcuiva. N-avea nici un respect pentru sufletul soţiei sale, pentru pudoarea ei. Batjocorea toate cele sfinte, chiar şi religia... Ah, omul ăsta fără inimă, fără Dumnezeu, fără ideal ! Plînsul o îneca, întrerupîndu-i tînguirile.

— Mămico, mămico, mămicuţa mea ! scîncea Armand.

— Bietul meu copil, ce-ai să te faci cînd eu nu voi mai fi aici ?

— Pentru ce n-ai să mai fi aici, mămico ?

O podideau lacrimile, de astă dată şiroaie :

— Copil nenorocit, mi-ești drag și blestem ziua cînd te-am adus pe lume! Mai bine ar fi să mor, dac-aș avea numai puterea pentru asta!

Armand tăcea ca și cum n-ar fi înțeles nimic din amenințările acestea deghizate, dar își simțea inima sloi și tremura înfricoșat, cu singura speranță că maică-sa nu băga de seamă c-o ghicise, pentru că, își zicea, dacă dînsa ar ști că există un martor al gîndurilor ei tainice, asta ar îndemna-o, poate, să treacă la faptă. Îi era somn. O adiere mai răcoroasă venea de la fereastra deschisă. Se întorcea în odaia lui cînd se crăpa de ziuă, cu groaza în sîn. Dimineața se deștepta răvășit de spaimele nopții și ajungea la școală cu niște ochi încercănați.

Mai mult chiar decît pioșenia mamei, nevoia ei de-a avea un confident la scenele acestea făcură din Armand un catehist înfocat. Cu ce rîvnă fierbinte primi el tot ce i se băga în cap din învățătura lui Dumnezeu! Către Dumnezeu își ridica băiatul privirea aceea înduioșătoare, cînd maică-sa se zvîrcolea în întuneric pe covorul cu flori mari veștede de la picioarele patului, către Dumnezeu își îndrepta el cuvintele nerostite ale unei rugăciuni mute. Lui Dumnezeu îi spunea de-acum înainte poveștile sale. Comoara sa cea mai de preț erau poruncile frumoase ale învățăturii creștine, pe foi albastre și trandafirii, tipărite cu slovă aurită. Le păstra sub pietrele altarului său din grădină. Se visa preot. Mergea printre răsadurile de zarzavat să propovăduiască furnicilor cuvîntul *Evangheliei.* Le grăia plin de înflăcărare, rătăcindu-se el însuși prin meandrele predicii, și se oprea deodată ca să privească o furnică, grozav de vitează, care ducea în spate o așchie mult, mult mai mare decît ea! Era ca și cum el, Armand, ar fi tîrît după dînsul dulapul său cu oglindă... „Furnicilor, furnicilor, cum de nu vă minunați de slava lui Dumnezeu căreia voi îi sînteți o mărturie vie? Furnicilor, rîvniți la fericire, dar zadarnică vă este așteptarea, e numai deșertăciune, și minciuna vă pîndește pașii, furnicilor! Vai vouă care vă căutați sprijin la trestia subțirică, vai aceluia care... voiam să zic aceleia, căci furnicile sînt de gen feminin, aceleia care, în nelegiuita ei îndrăzneală, își

pune speranța în strălucirile necredinței, în luminile veacului, în bezna păgînă ! Dumnezeu ajută furnicilor pe care le iubește, numai el nu amăgește oaia, adică furnicile credincioase, și cuvîntul său nu-mi va înșela așteptarea... Dumnezeule mare, e prea mult, fericirea pe care mi-o hărăzești e prea mare, mă orbește atîta lumină, sînt copleșit de darurile tale ! Furnicilor, aduceți mulțumire Mîntuitorului vostru și Preafericitei sale Mame, pentru toate binecuvîntările pe care ei le fac să plouă pe locuințele voastre, sălașuri ale păcatului... O, tu cea de colo, ce faci cu firul acela de iarbă ? Avariția, nenorocita de tine, te îndeamnă să strîngi avuții peste avuții... Nu te gîndești la orfanul pe care-l despoi, te mistuie duhul diavolesc al ispitei..."

Biserica deveni o anexă a grădinii. Era o veche biserică romană, pe care-o mai cîrpiseră cei de acolo cum s-au priceput. Avea niște statui frumoase de ghips și chiar o Ioana d'Arc, căreia i se aduceau flori. Peștera din Lourdes fu multă vreme ceea ce Armand își închipuia că există mai frumos pe pămînt, cu Fecioara ei în mantie albastră. I se întîmpla să îngenuncheze cu coatele pe scăunelul de paie, aplecîndu-se așa de tare, că-și oprea răsuflarea. Zicea de atîtea ori *Ave Maria*, cu unghiile înfipte în carne, că-și făcuse adevărate răni după urechi, pentru că acolo nu se văd. Își mușca buzele pînă dădea sîngele. Suferințele acestea le aducea în dar lui Isus și-și născocea mereu tot alte cazne. Rugăciunile sale de seară și de dimineață se făceau tot mai lungi, ajungînd niște litanii kilometrice. Se ridica de la masă fără desert. În sfîrșit, după propria sa părere, era pe cale să devină preafericit, dacă nu chiar sfînt de-a binelea.

Cînd împlini doisprezece ani, un an după împărtășanie, tatăl său îl trimise în capitala districtului, la aceeași școală unde învăța Adrien Arnaud. Deși era o școală laică, dar fiind ținută de profesori cucernici, elevii își spuneau rugăciunile. Celălalt, Edmond, urma la liceul din Lyon ; de hatîrul neveste-si, Barbentane se învoise să-l bage pe cel mic la școala asta, care nu era așa de compromițătoare pentru un om cu poziția lui, cum ar fi fost internatul călugărilor mariști de la Seyne, unde

pioasa mamă ținea să-și trimită odrasla. Astfel, Armand ajunse la vîrsta pubertății fără să fie despărțit cu totul de maică-sa, de tîrgul său. Venea la Sérianne în fiecare sîmbătă seara și se întorcea la școală lunea, sculat de la ora șase dimineața. Trenul local îl depunea în capitala districtului. O nouă săptămînă începea pentru el cu groaza că se apropie miercurea, ziua lecției de geometrie, din care nu putea pricepe nimic, dar chiar absolut nimic. La internat rămînea tot așa de singuratic ca în grădinița sa de acasă. Camarazii săi, niște pușlamale, prindeau libărci și le înecau în călimară. Vorbeau între dînșii o limbă de neînțeles, plină de măscări. Băiatul învîrtea pe degete mătăniile de ametist din buzunar, ca o pavăză împotriva Necuratului.

X

Există totuși luminișuri în copilăria lui Armand, așa cum întîlnești pe neașteptate umblînd printr-o pădure. Vacanțele. Își amintea de una, pe cînd era încă foarte tînăr și maică-sa își băgase în cap că are nevoie de-o cură de ape la Gréoux. Ținea morțiș să meargă acolo și nimic n-o putuse clinti din hotărîrea ei. Doctorul spunea că e nebună, la ce-i trebuie, că doar nu suferă de artritism sau dermatoze. Dar, nemaiavînd încotro, îi lăsase să plece, ea și cu *broscoiul.* Trei săptămîni cît a stat acolo, doamna Barbentane nu avusese nici o criză de nervi : ce-i drept, zilele erau călduroase și monotone la Gréoux, dar în hotelul unde locuiau Armand se împrieteni cu un băiețaș cum rar se vede, care îi dădu să citească cărți de ale lui Gustave Aymard, și așa deveniră ei patagonezi sau azteci, știind pe dinafară jurămîntul șefilor incași, umblînd în munți ca să caute frumoasa fată dispărută și ciorovăindu-se pentru a hotărî căruia dintre dînșii îi va dărui Curamilla inima ei și dacă fata va fi oacheșă sau bălaie, căci gusturile lor se băteau cap în cap, și într-un tîrziu cădeau la învoială că va avea părul roșu, astfel că amîndoi erau mulțumiți.

Într-alt an... era de-acum băiat mare, tatăl lor îi luase pe amîndoi frații în munți, și atunci pentru întîia oară văzuse de aproape ghețari. O singură dată, primăvara, de pe creasta unuia din dealurile ce înconjurau Sérianne, nu știu cine îi arătase în depărtare ceva albicios și nedeslușit care era, pare-se, Mont-Blanc. Zăpezile veșnice de la poalele ghețarilor, morenele, straturile cenușii de rocă și cascadele i se înfățișau înaintea ochilor ca un univers nou. Buimăcit de schimbările repezi, soarele făcînd loc umbrei, umbra luînd locul soarelui, și asta repetîndu-se într-una, Armand se simțea așa de vesel și așa de sprinten cum nu fusese vreodată. Se cățăra pe povîrnișuri, iar se dădea jos, căuta floarea de colț. Munții și dealurile din Dauphiné erau împărăția lui, și această descoperire adusese parcă un armistițiu între taică-său, frate-său și el.

Au fost cincisprezece zile de camaraderie. Armand nu se mai supăra cînd i se zicea *broscoi* ; cuvîntul devenise alintător. Plecau tustrei pentru zile întregi. Într-una din nopți poposiră la o cabană părăsită, unde revărsatul zorilor fu o priveliște de basm, și Armand îl admiră pe taică-său, care aprindea un foc de vreascuri pentru gustarea de dimineață. Nici vorbă că era mai frumos aici ca în Arizona. La urma urmei, cu barba sa castanie, doctorul ar fi putut trece drept un vînător din preriile Americii, deși mai chelise nițel și începuse să facă burtă. Petrecuseră clipe de adevărată voioșie, în glume și rîsete ; tatăl lor redevenea copil, alerga cu dînșii, îi învăța să ocolească pietrele la coborîre, să se servească de frînghie, de cazmaua alpiniștilor ; cînd ajungeau iar la hotel, doctorul făcea haz pe seama vilegiaturiștilor care organizau serate cu țopăială într-o vilă de lemn. Edmond tăiase chiar un baston frumos pentru frate-său și-l împodobise, scrijelind în spirală pe scoarța lui inițialele A. B. În ultimele zile petrecute astfel, într-o cîmpie înzăpezită, Armand căpătă o insolație puternică. Trebui să se vîre în pat.

Se zvîrcolea singur-singurel în cameră, scuturat de febră, în timp ce tatăl său și Edmond plecaseră să urce Galibierul, cînd Armand își aminti deodată cu groază că, întorcîndu-se seara, toropit de-o dulce oboseală,

uitase mai multe zile de-a rîndul să-și spună rugăciunea. „Dumnezeule, șopti el, mă vei ierta oare ? Voi merge în iad. Ce-i această delăsare smintită ?“ Și cum să nu facă o legătură între acest păcat cumplit și veselia păgînă din ultimele zile ? Uitase, uitase cu desăvîrșire că doctorul era un monstru. Uitase, mișelul, lacrimile mamei sale. Se înțelesese cu Anticrist, căci doctorul era chiar Anticrist ; și iată unde-l ducea asta : de-a dreptul la apostazie, la flăcările gheenii.

Schimbarea ce se petrecuse în felul de-a fi al copilului nu trecu neobservată de tatăl său. Ciudat, puștiul, cam zănatec ! După insolația aceea se posomorîse rău de tot. Doctorul însă nu-și prea făcea griji din asta, și apoi se pregăteau să se întoarcă la Sérianne. De pe-acum se simțea el însuși absorbit de treburile care-l așteptau acasă.

Într-o zi, cotrobăind prin casa din strada Longue, Armand dădu de-un vraf de gazete locale, pe care taicăsău le păstra pentru că erau în ele articole, scrisori și discursuri de-ale lui, cărora le făcuse cîte-un chenar cu creion roșu sau albastru. Doctorul nutrea mereu speranța că într-o zi va strînge într-un volum aceste scrieri care, fără să fie de-o importanță mondială, nu erau totuși lipsite de unele calități, vădind grija autorului de-a se exprima frumos. Armand le citi. Doamne, ce prăpastie de stricăciuni diavolești ! Și ai îngăduit ca ea să se arate ochilor mei nevinovați ! Ah, doctorul era cu adevărat Anticrist sau măcar Simon vrăjitorul... Cîtă nelegiuire, cîtă monstruoasă trufie, cum nu s-a mai pomenit alta de la Luther și Calvin ! Și încă : aceia barem credeau în Dumnezeu. Nu, doar la de-alde Voltaire și Marat trebuia să cauți asemenea ticăloșie... Să te naști dintr-un astfel de tată ! Dumnezeu va pune oare în seama fiului crimele tatălui, el care orînduise păcatul originar ? Adevărat, doctorul nu avea nimic sfînt. Nici mîngîietoarea slujbă de hirotonisire a călugărițelor, nici taina sfintei grijanii... nimic. Armand citea lacom, cu lacrimile în ochi. Apoi se căi amarnic pentru această curiozitate. Ceea ce nu-l împiedică să pună un semn acolo unde rămăsese cu cititul și să reia lectura într-ascuns

de îndată ce putu s-o facă. Ticăloșia tatălui îl atrăgea și nu se putea împotrivi ispitei. Seara, în pat, zicea de o sută de ori *pater* și de o sută de ori *ave* drept pocăință, sau își impunea să ia cafeaua de dimineață fără zahăr. Merse chiar pînă acolo încît șterpeli de la maică-sa niște ulei de ricin și-l bău pe furiș, pentru a se pedepsi. Deoarece mîncase ca de obicei, ce-a mai tras din asta !

Faptul că taică-său luase și el parte la expulzarea congregațiilor catolice fu pentru Armand revelația cea mai dureroasă. Fiecare dar pe care doctorul i-l făcea de ziua lui sau de Anul Nou îi stîrnea remușcări cumplite. Îl rodeau, de asemenea, îndoieli chinuitoare în legătură cu cea de-a patra poruncă :

Cinstește pe mama și pe tatăl tău
Ca să ai parte de-o viață îndelungată.

O, cît privește viața îndelungată, s-ar fi lipsit bucuros de ea ! Dar ajungea oare atîta pentru mîntuirea lui ? Căci era foarte sigur că nu-și cinstea de fel părintele, și cum ar fi putut să fie altfel ? (Despre bunicii săi paralizați, duși de nas de-o slujnică bătrînă, cele zece porunci nu pomeneau nimic.) Deoarece Armand se spovedea o dată pe săptămînă, domnul abate Petitjeannin îl dojeni aspru că citise articolele doctorului. Într-o lungă pologhie le asemui goliciunii lui Noe beat, peste care fiul cel cuminte își arunca mantia. Cîteva zile mai tîrziu, avu loc o scenă foarte violentă între doamna Barbentane și doctor pentru că acesta își lăsase gazetele risipite prin casă. Armand apucă să audă sfîrșitul certei, din întîmplare, și maică-sa tăcu deodată cînd îl văzu intrînd. Doctorul spumega de furie și-i înjura pe popi, netezindu-și barba.

Era oare cu putință ca domnul abate Petitjeannin să fi trădat secretul spovedaniei ? Armand refuză să creadă așa ceva, dar, pentru că avea îndoieli, încercă s-o tragă de limbă pe maică-sa spre a afla adevărul, fără să reușească însă. Ce rușine, totuși, că-i trecuse asta prin minte ! Nu era oare mai bine să creadă că maică-sa aflase totul printr-o minune a proniei cerești, o inspirație de sus care-i venise tocmai atunci, ca o răsplată pentru căința sinceră a păcătosului ? E adevărat că pă-

cătosul nu era prea sigur că pocăința lui a fost chiar din adîncul inimii ca să fi atras atenția Atotputernicului. Și apoi, a-l socoti pe doctor un Noe beat nu era de ajuns pentru a răspunde îndoielilor lui Armand în privința poruncii a patra.

Grădina și biserica începeau să fie prea strîmte pentru visurile lui. O ștergea de acolo zicînd că merge în strada Longue, să-l vadă pe tatăl său ; avea întotdeauna cîte ceva să-i ducă și se folosea de prilej ca să hoinărească prin tîrgul de sus. Îi era mereu teamă să nu fie trimis la bunicii săi, aproape căzuți în mintea copiilor și total indiferenți. Trebuie să spunem că tîrgul de sus era pentru dînsul un fel de tărîm al visului. Pe cît de nesuferit îi era tîrgul de jos, cartierul uzinei, mirosul înăbușitor de ciocolată, viața modernă și mîrșavă cu hidoșiile ei, pe atît îl fermeca partea de sus a orașului, cu casele ei vechi, cele mai multe părăsite, vestigiile ducilor de Provența, locurile pe unde poposeau regii în trecere, stemele la porți și dărăpănăturile prin care se strecurau vîntul și soarele, fiindcă priveliștea lor îi abătea gîndul de la realitatea din mijlocul căreia voia să fugă, făcîndu-l să uite țipetele de acasă, nelegiuirea tatălui și ideile noi ce-i încolțeau în minte și-i pricinuiau o neliniște de care se simțea vinovat.

Era acolo o casă mare tocmai în creasta dealului, unde străzile începeau să se împrăștie, acoperișurile se lăsau în jos și iarba cotropea încăperile fostelor palate ale nobilimii. Marea poartă de lemn mîncat de carii mai ținea încă, împodobită toată cu ghirlande sculptate, roase de vînt, în porticul ei de piatră trandafirie. Lîngă ea, însă, era o gaură în zid și puteai să intri înăuntru fără a cere voie cuiva. Ar fi fost pesemne foarte ușor să afli cine locuise odinioară în acest palat măreț, din care nu se mai vedeau decît pereții și un fel de sală mare, subterană, spre stradă, dar atingînd costișa cu spatele, în plin soare, la capătul unei ulicioare ticsite de gunoaie și de rufe întinse la uscat. Armand însă nu voia să atragă atenția asupra acestui palat neștiut de nimeni, pe care-l descoperise numai pentru dînsul, și își închipuia adăpostul său tainic, în zilele de demult, plin de zarvă și de lume, așa cum mintea lui și amintirea căr-

ţilor citite i-l înfăţişa. Sala subterană era sala oştenilor de pază. Nişte flăcăi înalţi şi voinici, îmbrăcaţi ca în tablouri, cu un crac verde şi altul roşu, ducînd-o numai într-un cîntec şi-un rîs, iar lîngă poartă, ogari aduşi hăt ! tocmai din Africa, cînd cu războiul împotriva păgînilor de prin ţările harapului. De sus venea un cîntec ale cărui cuvinte nu le puteai decît ghici... glasul unei femei tinere cîntînd în grai provensal o poveste cu nişte insule de aur şi cu un trubadur care visa pe acolo, visa doar la o frumoasă :

Et tou lou jour
Ploura d'amour
Margarita do Prouvenco... [1]

Armand rămînea acolo, tăcut, ore întregi ca să asculte cîntecul şi să şi-o închipuie nu atît pe cîntăreaţa care se acompania la harfă, ci pe acea Marguerite de Provence de care vorbea, topindu-se de dorul unui poet a cărui faţă n-o văzuse niciodată, al cărui glas doar ajunsese pînă la dînsa, într-o seară, pe cînd caii tropăiau în curte, iar trîmbiţele vesteau de departe, din cîmp, că vine regele Franţei. De ce oare Raimbaud d'Orange nu căutase niciodată s-o vadă, el care-şi irosea tinereţea în insulele pline de papagali, de poame de aur şi de sclavi negri ?

Cînd Armand ieşea din văgăuna lui, cu priveliştea curţii aceleia princiare în ochii tulburi, întorcîndu-se prin uliţele strîmte, se oprea la un spectacol destul de arhaic, pe gustul său. Era acolo unde fierarul Avril, într-o maghernită seculară, îşi mai făcea meseria primitivă pe care-o moştenise de la strămoşii săi, potcovari din tată-n fiu. Avril nu avea încă treizeci de ani, era un voinic şi jumătate, blond şi vînjos, cu o mustaţă lungă pe oală şi nasul cîrn. Ai lui au fost întotdeauna prea săraci ca să-şi cumpere unelte noi, moderne. Potcovea caii ca în veacul al XVI-lea. Ciocanul răsuna pe nicovală. Scînteile ţîşneau din fier. Un băieţaş, care era nepotul lui Avril, aţîţa focul din cuptor vînturîndu-şi mîna deasupra şi întregind astfel un decor potrivit în-

---

[1] Şi în toate zilele / Plîngea de dor / Margareta de Provenţa...

tru totul cu istoria Margueritei de Provence, care fu soția lui Ludovic al IX-lea și nu păcătui decît cu gîndul. În ochii lui Armand, Avril deveni, încetul cu încetul, un personaj din lumea închipuirii. Îi vorbea în fiecare zi, și cum Avril îi răspundea văzîndu-și de treabă, iar din vorba lui afla tot felul de lucruri de care habar n-avea, Armand putea să-și depene mai departe cu voce tare basmul, punînd în întrebările sale doar atîta șiretenie cît era nevoie pentru ca Avril să nu se mire prea mult.

— Avril, îi zicea, tu cunoști Insulele de Aur ?

Potcovarul umfla foalele cuptorului său înainte de-a răspunde :

— Ca să spun drept, nu. N-am fost pînă acolo. Am văzut numai Nisa și Cannes, pe cînd îmi făceam milităria...

„Firește, gîndea Armand, Avril îl însoțise pe Raimbaud d'Orange pînă la corabia cu care acesta pornise pe mare".

— Nimeni nu ți-a vorbit vreodată, Avril, de Insulele de Aur ?

Calul aștepta, holbîndu-și ochii. Avril îi dădu lui Armand foalele cele mari :

— Suflă-i acolo peste boașe, ca să stea liniștit... Apoi, către nepotu-său : Puștiule, ține-i piciorul...

Ciocanul se ridică în sus, copita pîrîi. Mîndru că dă o mînă de ajutor, Armand sufla aer proaspăt între bucile calului ; Avril își înălță capul și spuse cu o voce care se întorcea de departe, din opintirea lui, din munca făcută, din sudoare, o voce melodioasă de provensal :

— Dacă-i vorba de Insule de Aur, există Mexicul... Într-o zi voi pleca în Mexic... Am niște veri pe-acolo... Sînt unii prin munți care și-au și făcut suma și s-au întors de acolo milionari... Acu își cumpără vile colo sus, pe Verdon...

Mexicul. Asta înseamnă să te întorci de la Raimbaud d'Orange la Gustave Aymard. Dar Mexicul potcovarului Avril nu era acela al frumoasei Curamilla. Un Mexic de negoț mărunt, de dugheni, cu rachiu și cu femei. Avril și-l închipuia, amestecînd ceea ce văzuse la Nisa cu istorisirile marinarilor care aduseseră de acolo curcubete zugrăvite în fel și chip.

— Ei spun, domnule Armand, că acolo e mai mult viață de noapte, nu ca pe la noi. Oamenii petrec toată noaptea. Numai în dansuri o duc, și au bani de aur cusuți la surtucele lor, și-s cartiere întregi de bordeluri, adevărate orașe, de nici nu-ți vine a crede...

Visurile lui Armand și ale lui Avril se cam depărtau unul de altul, fiecare luînd-o razna. Îi lega totuși pe amîndoi același dor după ceva care să nu mai fie mediocritatea de toate zilele. Armand știa că în Mexic făcuse avere familia Rinaldi, pe vremea celui de-al doilea imperiu. În casa lui Charles Rinaldi venea vorba despre Castellane, căruia i se zicea Împăratul bazarurilor. El îi dăruise doctorului Barbentane marele orologiu care se afla în antreul casei din strada Longue și care suna ca și clopotul de la Westminster. Era foarte adevărat că mexicanii, cum li se spunea aventurierilor porniți într-acolo, chemați de vreo rubedenie sau prieten, pentru a li se alătura la un negoț care, pe cît zicea doctorul, era adeseori mult mai aproape de camătă sau, și mai rău, de tîrgul de carne vie, mexicanii, zic, se întorceau toți, după ce strîngeau avere, spre același colțișor de pe pămînt, într-o scorbură a Alpilor apuseni, unde sînt mai multe flori ca în orice parte a lumii și unde casele lor de petrecere creaseră încetul cu încetul, lîngă Barceloneto, un fel de Paradis. Tot acolo găseai fluturii cei mai rari de pe lume și levănțica fără de care fabricile din Germania nu concep nici un parfum. Și așa visurile medievale pe care și le făurea Armand se împleteau cu tot soiul de realități moderne și magice.

Avril bătea fierul vorbind :

— ...Să tot trăiești acolo, viața-i ușoară și dulce, fără bătaie de cap. Nu vorbesc de gagici, pentru că asta nu te interesează încă. Dar sînt pe-acolo niște brunete, ce mai încolo-încoace, spanioloaice, și apoi negresele... Și cînd e vorba de negrese, ei bine, mă pricep la ele... De pe vremea milităriei, căci aici... Cînd ai dat odată de gustul negreselor, femeile albe, domnule Armand, nu-ți mai spun nimic, ceva fad, o mîncare de toate zilele... N-o spun pentru dumneata... Vorbesc de unul singur, se-nțelege... Visez... Fii bun de mai suflă peste boașele calului... Negresele... Cine dracu mi-a vîrît o gloabă ca

asta ? E-n stare să-ţi dea cu copita-n obraz... Negresele, domnule Armand, au pielea oacheşă... Iată ce voiam să-ţi spun...

Poate că era mai pur şi mai sănătos să visezi la Insulele de Aur şi la suspinele lui Raimbaud d'Orange. Marguerite de Provence, regină a Franţei, îl însoţise pe domnul şi stăpînul ei în Egipt. Într-un caftan alb, cu cei trei crini pe chivăra de argint, Ludovic al IX-lea, călare, înconjurat de mai mulţi episcopi şi cardinali, străbătuse nisipurile pentru a cerceta marele Sfinx. Şi ce făcea dînsa, Marguerite, în vremea asta la Alexandria, unde nu veni s-o întîlnească frumosul trubadur ?

În Consiliul municipal avură loc nişte dezbateri al căror ecou îi răscoli inima lui Armand. Era vorba, nici mai mult, nici mai puţin, dacă să se purceadă la dărîmarea vechilor palate din tîrgul de sus şi să se construiască acolo o promenadă de-a lungul căreia să se planteze arbori. Proiectul era al radicalilor şi întîmpina o vie împotrivire a dreptei, care ar fi voit să se restaureze vechiul Sérianne, spre a face din el o localitate turistică, ceva ca Violet-le-Duc. Sindicatul muncitorilor ciocolatieri venise cu o contrapropunere : să fie mutaţi în tîrgul de sus o parte dintre muncitorii îngrămădiţi în cartierul fabricii ; dar, bineînţeles, se isca întrebarea : Cine va plăti cheltuiala ? Dacă nu Barrel, atunci municipalitatea ? Toată zarva nu fusese decît o furtună într-un pahar cu apă. Doctorul a şi spus-o într-o zi la masă : istoria asta poate să ducă doar la un prăpăd de pe urma căruia Sérianne să fie trecut prin foc şi sabie ; vechiul cartier va rămîne aşa cum este, un colţ romantic, nişte ruine pe gustul lui Chateaubriand. Armand răsuflă uşurat : nu se vor atinge de domeniul său...

După aceea, într-o zi, găsi fierăria închisă, ulicioara pustie. Nişte vecini pe care-i întrebă spuseră că Avril îşi împlinise, în sfîrşit, visul. Plecase pe la începutul primăverii, după ce vînduse altui potcovar depozitul său de cuie şi fiare vechi. Îşi cumpărase o pălărie mare de pai la Mestrance, apoi pornise spre gară cîntînd — asta era tot ce se ştia.

Cu el, ceva din inima lui Armand părăsise oraşul Sérianne.

XI

Avea șaisprezece ani cînd își luă bacalaureatul la secția latină-greacă. Deoarece familia se temea să nu-l vadă trîntit, îl retrăsese din colegiu pentru a-l pune să repete materia la Sérianne chiar cu domnul Delobelle, un om serios și sever. În anul acela o violentă răbufnire a pioșeniei îl împiedicase mai mult ca orice să pregătească temeinic examenul, pe care-l trecu abia-abia.

Era curioasă această întoarcere la rîvna cucernică dinainte, căci, de la epoca primei împărtășanii, în ciuda vechilor deprinderi de a-și chinui trupul, de-a ține posturile, de a-și face rugăciunile, la drept vorbind, Dumnezeu avusese din ce în ce mai puțin loc în inima lui, deși pentru familie trecea drept o fire cum nu se poate mai evlavioasă. Își petrecea și acum multă vreme la biserică, dar asta pentru că acolo nimeni nu-i cerea socoteală de ceea ce gîndea. Jocurile camarazilor săi îl scîrbeau. Nu el ar fi putut ajunge campion la popice ca Edmond. Odată pentru totdeauna lămurise strania lui oroare față de jocurile copilăriei, punînd-o în seama chemării lăuntrice către preoție, pe care o vestise sus și tare cînd era înalt de-o șchioapă. Asta îl cruțase de atîtea explicații !

Pînă și doctorul, care zbierase odinioară ca un bezmetic auzind-o pe doamna Barbentane zicînd unor musafiri : „Armand va fi preot...“, sfîrșise prin a se împăca cu acest gînd. Ce-i drept, nu-l prea iubea pe omulețul ăsta ascuns și nici cît de cît sportiv. Toată dragostea lui era pentru Edmond, voinic, bine legat, îndemînatic. Puștiul arăta pirpiriu, parcă bolnav. Fire prefăcută. Obrazul asimetric. Nu ți se uita în față. Și era mai bine așa. Pentru că atunci cînd îi surprindeai ochii limpezi, nu el părea cel stînjenit.

Această părtinire părintească făcea, bunăoară, ca Edmond să fi învățat de la o vîrstă fragedă să șofeze și adeseori doctorul îi dădea automobilul pentru o raită prin tîrg, în timp ce niciodată Barbentane nu voise să-i încredințeze mezinului volanul mașinii sale Wisner, nici măcar ca să se deprindă a conduce. De altminteri, băiatul habar n-avea de mecanică.

Armand se mira el însuşi uneori de această întoarcere a credinţei. Se pomeni gîndind că evlavia lui se împăca de minune cu lenea şi că-i prindea bine, abătîndu-l de la studiile care deveneau pentru dînsul în fiecare zi tot mai nesuferite. Gonea însă întotdeauna acest gînd, care avea în chip vădit pecetea Diavolului. Atunci îşi născoci nevoia de-a învăţa să cînte din gură. Un preot trebuie să ştie să cînte. Maică-sa obţinu, deci, ca Armand să ia lecţii de solfegiu. Asta nu duse însă la nimic.

Preoţia, de altfel, îi apărea ca ceva destul de depărtat, aşa, ca serviciul militar. Deşi tot oraşul ştia că e menit amvonului şi vorbea despre asta, era de la sine înţeles că poziţia tatălui său cerea ca Armand să aştepte vîrsta majoratului, cînd ar putea să facă ce-i spune inima fără să-l supere pe doctor, fără ca acesta să poată fi făcut răspunzător, oricîtă rea-credinţă ar avea cei din Lojă. Toată lumea era de acord în privinţa asta. Iată de ce domnul abate Petitjeannin el însuşi se făcea că frînează un imbold care era atît de potrivnic supunerii ce se cere unui fiu faţă de tatăl său. Şi iată de ce băiatul nu fusese niciodată învăţat să slujească liturghia, în ciuda dorinţei sale arzătoare.

Această răbufnire mistică, pe care Armand o trăi mai ales la începutul anului 1912, se împletea cu un dor nestăpînit de hoinăreală şi cu nişte visuri răscolitoare din care se trezea pătruns de un sentiment de ruşine şi vinovăţie. În locul Margueritei de Provence, îl vizitau acum alte multe arătări mai puţin depărtate, iar cînd bătea străzile din tîrgul de sus, Armand se pomeni că nu mai ocoleşte strada unde se găsea „Coşul înflorit", iuţind însă deodată pasul cînd zărea vreun cunoscut care se îndrepta spre casa blestemată. Uneori, pe înserat, se auzea de acolo muzică şi cîntece. Trecînd odată în amurg, văzuse prin jaluzelele întredeschise un braţ gol. Mai tîrziu i se păru chiar că zărise în clipa aceea şi un sîn... Zicea, cu gura uscată : *un sîn de femeie.*

Tot atunci încolţi în el un fel de reţinere faţă de maică-sa. Dacă o auzea plîngînd noaptea, se prefăcea că doarme. Îi era teamă să n-o surprindă aproape dezbrăcată, ceea ce-l făcuse o dată sau de două ori să se în-

toarcă în odaia lui. La drept vorbind, și obișnuința își avea partea ei în această atitudine, iar pe el nu-l mai înduioșa, ca în zilele de odinioară, viața chinuită a mamei sale. Mai e nevoie să spunem că Esther Barbentane îmbătrînise și că, fără să știe, însuși fiul ei ținea seamă de asta ? Pierduse din farmecul de altădată, fără să renunțe la scenele acelea care, după ce fuseseră mișcătoare, tindeau să devină caraghioase. Se veștejea înainte de vreme, și cum simţurile nu i se potoliseră, oricînd era de temut cine știe ce dramă. Armand ghicea cu o nedeslușită neliniște ce se petrecea în ea, și ca odinioară, cînd întorcea capul de teamă că va trebui să-i înțeleagă cuvintele, astăzi se depărta de dînsa, fără gînd de întoarcere. Izolată pînă și de fiul ei, deveni și mai bisericoasă ca înainte.

Înclinaţia lui Armand spre realităţile supranaturale îmbrăcase un caracter foarte diferit de această exaltare maternă sau de ardoarea pe care o punea nu de mult ca să-și zgîrie trupul cu unghiile. Să fi fost mai curînd o flacără intelectuală, o manie care-și căuta îndreptăţiri și temeiuri ? De îndată ce putea s-o zbughească de la școală sau de acasă, își lua niște cărți în care nici nu-și arunca ochii și pornea razna pe cîmp, de-a lungul fluviului, zvîrlind cu pietre în apă. Prinsese mare dragoste de sfîntul Augustin și de sfîntul Pavel, dar nu-și prea bătu capul să le pătrundă învățătura. Gîndurile îi mergeau mai repede decît picioarele. Mintea lui fragedă scormonea mereu, căutînd calea sfințeniei. Era poate și un pic din ispita Diavolului în această căutare : o fi lipsă de smerenie, cugeta el, și totuși nu e oare drept să te întrebi ce căi duc la Hristos ? Era uneori îngrozit de trufia lui. Se judeca cu asprime. Nu putea să-și ascundă, bunăoară, că în rîvna de a-și închina viața preoţiei, intra cincizeci, s-o spunem deschis, șaizeci la sută din dorința de-a propovădui, de-a îndruma sufletele, într-un cuvînt, de-a face gesturile preotului, fără a fi în adîncul inimii un preot. Își mărturisea, de pildă, că viața monahală nu-l atrăgea. În rolul preotului vedea doar un mijloc de-a se produce, ca pe scenă. De nepătruns sînt căile Domnului, și totuși la slava Lui se gîndea, gîndind la propria sa glorie.

„Un sfînt, va fi un sfînt“, își repeta el cu o îndîrjire ce semăna a deșertăciune lumească. Ceea ce moștenise din firea Barbentanilor, care la tatăl și la fratele său se traducea printr-un fel de arivism, într-însul lua această formă neașteptată a dorinţii de sfinţenie. În lumea frămîntată de patimi pămîntești, oamenii aprigi care nu se dau în lături de la nimic spre a-și atinge ţelul spun că vor merge, dacă va fi nevoie, pînă la crimă. Armand se gîndi și el într-o zi că ar merge pînă la crimă ca să ajungă la sfinţenie și nimic nu poate arăta mai bine ce fel de visuri își făcea. Hoinărind pe cîmp și pe dealuri, vorbindu-și în șoaptă, folosea cuvinte de dragoste lumească, ba chiar graiul stricăciunilor și păcatelor omenești, pentru a numi Dragostea divină. Născocirile cele mai primejdioase, înnobilate şi iluminate de ţelul supranatural pe care li-l dădea, își găseau astfel îndreptăţirea în ochii lui.

De pildă, nu se temea să restituie celor mai cunoscute metafore din scrierile sfinte o viaţă nouă și stranie, luîndu-le drept realităţi. O săptămînă întreagă umblă pe cîmp frămîntînd în minte această vorbă prin care de sute de ori papii au numit creștinătatea : via cerească. Dar creștinătatea nu devenise, totuși, în ochii lui o vie, așa cum viile pe care le vedea nu erau creștinătatea. Nu se putea hotărî ce înțeles să dea atunci culesului viilor : sau era vorba de înălţarea sufletelor către Domnul, sau, mai curînd, de păcatul însuși, care desprinde strugurele de pe aracul viei, sau chiar erezia ce-l rupe ciorchine cu ciorchine, și trebuia, în sfîrșit, să se ajungă la o interpretare mistică a beţiei culegătorilor viei și a rătăcirilor lor.

Armand găsi într-una din epistolele către efezieni ţelul către care trebuia să se îndrepte, definiția însăși a sfinţeniei : era vorba de a face să crească în sine omul desăvîrșit pînă la măsura neasemuitei măreții a lui Hristos. Dar, aici e aici, cum să definești, și tot în sine, embrionul din care se va naște acest om desăvîrșit ? Fraza sfîntului Pavel nu lăsa nici o îndoială în privința acestui embrion : el părea să fie harul divin. Armand nici n-apucase să se gîndească bine la embrionul pomenit și el deveni pentru dînsul un embrion adevărat, adică un

germene material, o prefigurație a Omului, cu tot ceea ce-l caracterizează și-l deosebește de Dihanie, într-un echilibru desăvîrșit al organelor și facultăților sale. Asta putea să aibă urmări grave: o pornire de a-l ridica pe Om în slava cerului și de-a face din sfînt ceva care aduce mai mult a Napoleon decît a Ioan Evanghelistul.

Întîmplarea voi ca o frază din Toma d'Aquino[1] să cadă sub ochii lui Armand: „Personalitatea contribuie la demnitatea cuiva în măsura în care este de demnitatea sa și potrivit cu desăvîrșirea sa de a exista prin el însuși, căci aceasta înțelegem noi prin persoană..." — și deoarece nici nu citi mai departe, acolo unde sfîntul Toma se contrazice numaidecît, și nici nu se îndoia o clipă că era de demnitatea sa, a lui Armand Barbentane, deci potrivit și cu desăvîrșirea sa, de a exista prin el însuși, se întîmplă acest lucru ciudat că Toma d'Aquino îl împinse pe calea cultului personalității. „A fi sfînt, gîndi el în chipul cel mai firesc, înseamnă să devii tu însuți." Un coleg de școală îi împrumută între timp *Grădina Berenicei*, în ediția ilustrată de 1 franc 50, și mistica lui Armand deveni atunci barréziană la culme. Barrés îndreptățea acel val de senzualitate neștiută care creștea în el, și de unde, la început, gîndirea lui fusese catolică, acum gonea spre apostazie.

Se văzuse nevoit să renunțe de-a mai vorbi cu abatele Petitjeannin despre căile pe care le urma spre sfințenie, deoarece cinstita față bisericească îl întrerupea mereu ca să-i pună întrebări în legătură cu poftele sale trupești. Cum ar fi putut discuta cu el despre importanța ce-o au, pe bună dreptate, poftele trupului în înflorirea Omului Desăvîrșit, ca de-o apoteoză a organelor sale lubrice? O lua însă mult înainte închipuirea lui Armand, căci el nu atinsese încă această apoteoză, cum nu ajunsese încă, ce-i drept, nici la sfințenie. Tînărul se spovedea, deci, din ce în ce mai rar și numai cînd voia să ia sfînta cuminecătură, de care se lipsea, de altminteri, pentru a se pedepsi. Totuși, cînd ajunse să cugete că

[1] Filozof (1225—1274), sanctificat de biserica catolică, autorul unor exegeze teologice. Doctrina lui, influențată de filozofia lui Aristotel, e cunoscută sub numele de tomism.

natura dublă a lui Hristos nu putea fi explicată decît prin împreunarea celor două ipostaze, una umană, zămislită de Fecioara-Mamă, și alta divină, care nu datorează nimic Mariei — ceea ce înseamnă că Armand se alătura sectanților lui Nestorius, episcop al Constantinopolului în veacul al V-lea, a cărui învățătură zicea că Maria era Theodocos, iar nu Theotocos, și prin asta năruia din temelie orice cult al Mariei — cînd Armand ajunse la această adîncă erezie și își dădu seama cît de mare îi este rătăcirea, și cînd veni să-i spuie abatelui Petitjeannin : „Părinte, sînt vinovat că am păcătuit...", abatele se arătă înspăimîntat de așa grozăvie schismatică. Nu-l luă însă prea în serios și-i rîndui tînărului o pocăință cam lungă în posturi și rugăciuni, poruncindu-i totodată să nu lipsească în nici o seară de la vecernie.

Toate acestea nu ajutară la nimic ; în sufletul și conștiința sa, Armand rămînea un nestorian !

Atunci, duhovnicul său, ridicîndu-și nasul mare și subțire în umbra altarului, puse vina acestei rătăciri pe seama singurătății în care trăia tînărul. Și pe cînd își bătea gura să-i dovedească maternitatea spirituală a Fecioarei, avu o inspirație :

— Fiule, îi spuse, trufia ta te duce la pierzanie, prin aceea că te ține departe de realitățile lumii acesteia. Ar trebui să ai legături spirituale cu tinerii de vîrsta ta. Trebuie să cauți în cele lumești prilej de a-ți pune credința la încercări pe care trufia ta le refuză fără îndreptățire.

Și îl povățui să intre în gruparea *Pro Patria,* care avea peste un an de existență, unde va găsi și în ce să-și cheltuiască o energie primejdioasă, și experiența semenilor săi, care-l va dezvăța fără îndoială de-a tot căuta nod în papură Bisericii și lui Dumnezeu.

XII

Dintre fiii domnului Delobelle, Pierre era de o vîrstă cu Armand, și cel mai neîndoios rezultat al poveței date de abatele Petitjeannin fu prietenia ce se înfiripă între

cei doi tineri, care se simţeau deopotrivă cam nelalocul lor în rîndurile grupării *Pro Patria*. Pierre intrase acolo datorită fraţilor săi și, asemenea lui Armand, nu avea simpatie pentru Adrien Arnaud, căruia nu putea să-i ierte că era tovarășul de petreceri al lui Edmond. Pierre era mărunţel și cam rotofei, grozav de melancolic și preţuind mai presus de orice în viaţă literatura ; avea un aer de purceluș visător, de-un blond-auriu, bine hrănit, cu botul prelung, ochii negri și braţele scurte, date prea îndărăt, din pricina dezvoltării exagerate a pieptului în urma unei gimnastici nechibzuite. Nu găsea pe nimeni în jurul său căruia să-i vorbească cum se cuvine despre Albert Samain, goanga lui, din ziua cînd îi căzuse întîmplător în mînă o carte a acestui mare poet, în trenul de Marsilia, unde o doamnă care avea să fie Soarta o uitase dîndu-se jos undeva aproape de Veynes. Soarta se numea doamna Cudeberge, dacă era să te iei după cele cîteva rînduri scrise de mînă pe coperta interioară.

Cei doi tineri nu împărtășeau pasiunile camarazilor lor. Ceilalţi doi fraţi Delobelle, mai vîrstnici, Etienne și Maurice, jucau la popice ca niște apucaţi, pînă nu mai puteau, cu Adrien și Edmond. Se duceau la dame împreună cu ei și o dată îl tîrîseră și pe Pierre la „Coșul înflorit". Pierre vorbea despre asta cu un amestec de scîrbă și mîndrie. Păstra sentimente religioase destul de puternice, și religia avea la el un caracter gotic foarte prielnic unei dragoste ideale pentru domnișoare de-un soi cu totul altul decît Irma cea grasă, sau una, Rose, pentru care se încinsese într-o seară o bătaie undeva spre gară.

Exerciţiile fizice de duminică dimineaţa, defilările organizate de ăia de la patronaj, toate acestea le stîrneau același sentiment de dezaprobare. Dar cum să iasă de acolo, acum cînd se băgaseră ? Domnul Delobelle nu i-ar fi permis una ca asta lui Pierre, iar Armand, dimpotrivă, după ciorovăiala avută cu doctorul, se simţea obligat să rămînă în gruparea *Pro Patria*. Primarul din Sérianne era să facă o criză de apoplexie aflînd că mezinul său intrase la ăia. Pentru că, oricum, șmecheria asta nu mai e doar o maimuţăreală de ţînci bisericoși, ci-i de pe-acum o organizaţie politică a popilor, a patrio-

tarzilor, a unei clici întregi, în sfîrșit, a reacțiunii. Va să zică, fiul său devenea acum un vrăjmaș pe față... Un nătărău, ce mai încolo încoace. Armand, cu dinții strînși, asculta dojana. Îndrugă și el ceva, repetînd cuvinte auzite, fără să creadă prea mult în ce spune: Franța, Patria, trebuie să învățăm să ne apărăm...

— Împotriva cui, izbucni taică-său, împotriva francmasoneriei bineînțeles, adică împotriva tatălui tău? Frumoasă ți-e religia, n-am ce zice! Nu vă învață respectul familiei, acolo, la biserică?

Cinstește pe tatăl și pe mama ta... asta era într-adevăr problema. Dar ce-i plăcea tatălui displăcea mamei, așa că Armand nu mai vedea în *Pro Patria* decît un prilej de a-l întîlni pe Pierre, singurul său prieten, și dacă mai punea și poezia la socoteală, lucrurile i se înfățișau într-o lumină deosebită. În vederea grevelor eventuale, băieții erau puși să deprindă toate meseriile. Armand învățase să conducă un tramvai. Îl instalară pe unul din vagoanele galbene care străbăteau cîmpia dinafara orașului, lîngă vatman. Acesta conducea la început garnitura sub ochii lui Armand, care-i luă apoi locul. Nu era prea greu să umbli cu marafeturile alea. Vatmanul, un roșcovan nebărbierit, cu părul de toate culorile, îi arăta cum să manevreze, fără însă a face pe prietenosul. Știa, bineînțeles, pentru ce-l puseseră să dea lecții acestui țîngău, care era, pare-se, fiul primarului. I-ar fi tras bucuros cîteva la fund. Armand ghicea asta și se simțea stînjenit. Nu fiindcă măsura din ochi spătoșenia vecinului pe care abia îl încăpea tunica, în vreme ce tramvaiul sărea ca un vițel pe șinele strîmbate, de-i zbura prăjina la toate cotiturile, și-și scutura ciorchinii de călători fără nici un respect pentru demnitatea umană. Dar tînărul Armand avea parcă o vagă idee despre nedreptatea socială, datorită lui Hristos, a negustorilor din templu, a dulgherului Iosif, și nu era prea convins de rolul pe care-l juca. Cum să-l facă pe amenințătorul său instructor să priceapă asta?

„Nimeni nu refuză un păhărel", își spuse Armand, și-l pofti pe vatman la un aperitiv. Acesta îl privi, gîndind că de la dușman măcar cu-atît să te alegi și tot e

bine, și așa se pomeniră în cafeneaua Blanc din satul ce se întindea în spatele proprietății familiei Loménie, șezînd amîndoi la o masă, cu un păhărel de Chambéry-Suze și unul de Amer. Chelnerița era nițel cam grasă, dar tînără și avea bluza străvezie : i se vedeau pe dedesubt tot felul de panglicuțe între sîni și grumaz. Afară, un platan ținea răcoare deasupra roiurilor de muște.

Vatmanul sorbea cîte-o înghițitură din pahar. Aveau un răgaz de cincisprezece minute înainte de plecare. Vorbeau de căldură, de sărbătoarea aniversării orașului Sérianne la sfîrșitul lui iulie, fiecare cu gîndurile lui ascunse, ca și privirea care se ridica din pahar spre Armand. Îi despărțea o lume pe acești doi oameni așezați la masă. Unul, vatmanul, n-ar fi înțeles absolut nimic nu numai din Albert Samain, dar nici din erezia nestoriană. Nu era tulburat de dumnezeiasca maternitate a Fecioarei. Nici că se sinchisea de autoritatea Conciliului din Efes și de abuzul de putere pe care-l săvîrșise trimisul episcopului de la Roma împotriva episcopului de la Constantinopol. Un om din topor, la urma urmei. Se vede treaba că nu ți se dezvoltă prea mult meningele conducînd în fiecare zi cutia asta de sardele, hurducată încolo și-ncoace. Un necredincios, fără îndoială...

Părea să aibă cam la vreo patruzeci de ani. Era hîrșit în meșteșugul prefăcătoriei de care au nevoie cei ce nu vor să-și piardă restul. Își făcea meseria de cincisprezece ani. Nu era o slujbă de viitor. I se dăduse o primă numai o dată. Cîștiga bine, ca să zic, în comparație cu un cantonier. Acuma, firește, dacă stai să compari cu ce cîștigă un bancher... șase franci pe zi nu-s minele de aur din Peru. Mai ales cînd ai și trei copii, fără a mai pomeni mama. Șase împărțit la cinci, nu-ți iese tocmai-tocmai cu ce s-o scoți la capăt, dar, în sfîrșit, n-ai încotro, trebuie să trăiești cu un franc douăzeci pe zi și pe cap de om. Copiii ? Fete. A, cînd e vorba de fete, știu ele să se descurce ; dacă nu le place să muncească, pot oricînd face trotuarul. Nu ți-o spun ca să te scandalizez, dar știi, la Toulon am văzut lucrînd fete de-astea, cîștigau cincisprezece centime cît ai zice „pîs"... Vezi atunci cîți gologani scot ele din asta, cînd acolo e și flota.

Armand avea aerul că ascultă toate acestea fără să se mire, dar vedea bine, după ochii șireți ai celuilalt, că-și bătea joc binișor de dînsul. Orice s-ar spune, Isus nu întîmpina asemenea dificultăți cînd vorbea cu pescarii. Cel puțin *Evanghelia* nu suflă un cuvînt în privința asta.

Pe cînd se întorceau la tramvaiul lor, vatmanul se opri să urineze lîngă un gard, apoi, încheindu-se la pantaloni, întrebă deodată :

— Va să zică, tinere, îți place meseria noastră ?

Armand îngăimă ceva.

— Căci, urmă vatmanul, oricum, cînd ești fiul domnului primar, trebuie că-ți place, de vreme ce vrei s-o înveți. Doar n-ai de gînd să trăiești din asta vreodată ?

Îl lua în bășcălie, amicul. Știa el foarte bine ce căuta Armand pe tramvaiul lui. Insigna grupării *Pro Patria* la butonieră o spunea destul de răspicat : tot tîrgul o cunoștea. Muncitorii de la compania de electricitate îl bătuseră odată pe Etienne Delobelle. Pierre îi povestise de-a fir-a-păr toată pățania.

— Dacă începe într-o zi războiul, îi spuse Armand vatmanului, veți pleca toți, și atunci va trebui ca tinerii să vă poată înlocui.

— Ah ! pentru asta vă pregătiți ?

Ochiul deveni și mai batjocoritor. Praful se ridica pe platforma vagonului, făcîndu-i să tușească. Treceau tocmai printre bordeiele italienilor, cele mai sărăcăcioase, și zdrăngănitul tramvaiului trezea laia de copii goi din dosul gardurilor improvizate.

— Care va să zică, pentru cazul că ar începe un război ? Așa mai zic și eu. Mă, ia te uită ! Numai asta nu-mi trecea prin minte, războiul. E drept că nouă ăstora ne place mai mult să ne gîndim la alte alea.

— Trebuie să fim gata la orice, îl întrerupse Armand.

— Zău ? Și cu cine să facem război ? (Arăta cu capul spre cocioabele italienilor.) Cu italienii ?

— Cu nemții, afirmă pe-un ton grav Armand. Se zice că se pregătesc.

— Cine zice ? Dumnealui, tatăl dumitale ?

— Vorbesc oamenii, în sfîrșit, ziarele. Tatăl meu și cu mine nu ne potrivim. Nu avem aceleași idei.

— A, văd asta...

Își bătea joc într-adevăr de Armand. Nu era un om de prin partea locului. N-avea accentul celor de pe-aici. Vorbea cam din gît, ca cei din Turenne. Cum de s-o fi pripășit aici, pribegind din loc în loc, de la o muncă la altă muncă, din sărăcie în sărăcie ? Armand ar fi voit să-i arate că el nu e un dușman.

— Ar fi o nenorocire îngrozitoare, zise.

— Ce ?

— Războiul.

— A, da... nu însă pentru toată lumea.

Se vedea cît colo că făcea haz. Cînd Armand îi vorbi lui Pierre Delobelle de conversația sa cu vatmanul, Pierre îi spuse că asta o să-l învețe să mai facă pe democratul. Își pierdea vremea cu oamenii ăștia. Încuiați pentru tot ce e artă și poezie. Pierre îl descoperise de curînd pe Léon Dierx [1]. Apucă-te de vorbește de Léon Dierx unui vatman ! Avură o discuție în legătură cu *Cîntarea Cîntărilor*, care-i plăcea lui Armand mai mult decît toți Samainii din lume. Pomeni și o vorbă a lui Lacordaire [2] în privința asta : *Se întîmplă cu Cîntarea Cîntărilor ca și cu crucea : amîndouă sînt goale, fără să le putem osîndi, pentru că sînt divine.*

— Du-te de repetă asta vatmanului tău, zîmbi Pierre, o să-ți rîdă în nas sau o să creadă că spui porcării !

— Poate că totuși...

Dar Armand nu putea să uite privirea acestui om ; oricum ar fi fost, avea ceva simpatic în el. Firește, cînd te uiți bine la oameni, toți sînt simpatici, nu-i așa ? Își amintea parcă ceva și de cei douăzeci și patru de gologani pe zi de fiecare copil al vatmanului, și nu se putea împiedica să cugete că împotriva acestor douăzeci și patru de gologani îl trimisese abatele Petitjeannin să activeze în rîndurile grupării *Pro Patria*.

Crezu de datoria lui să spună duhovnicului său ce avea pe inimă, mărturisindu-i că-l roade tot mai mult îndoiala că ar fi într-adevăr faptă de patriot să te pre-

---

[1] Poet francez din școala parnasiană (1838—1912).

[2] Călugăr din ordinul dominicanilor, vestit predicator, membru al Academiei Franceze (1802—1861).

gătești să lupți împotriva unor francezi care cîștigă șase franci pe zi, în ziua cînd aceștia vor cere stăpînilor lor șase franci și cincizeci.

— Fiule, zise abatele Petitjeannin, îmi erai mai drag atunci cînd apucaseși un drum greșit călcînd pe urmele lui Nestorius. Consecințele acestei rătăciri nu-s dintre acelea care se văd numaidecît, și cînd stai să judeci, din moment ce crezi în Atotputernicul, îți afli mîntuirea în toate bisericile lui, sau cel mult riști o ședere mai îndelungată în Purgatoriu. Pe cînd acum iată-te pornit spre anarhia socialistă, adică spre iadul veșnic. Nu ești destul de sîrguitor la lecțiile de scrimă, tragi foarte prost cu pistolul. Va trebui să înfrînezi bestia din tine, obosind-o...

— Părinte, oboseala n-ar ajuta cu nimic la asta. Și nu știu, poate că mă înșel, dar sînt mirat că mă îndemni la mînuirea armelor...

— Dar, fiule, nu trebuie oare să înveți a-ți apăra Patria ? Vrăjmașii ei sînt, de netăgăduit, și vrăjmașii lui Dumnezeu. Știu că se găsesc creștini amăgiți de ideea mincinoasă a unei păci veșnice, care nu are nimic de-a face cu învățătura stăpînului nostru divin, și că acești rătăciți pretind a urma poruncile religiei noastre cînd refuză să-și facă serviciul militar. Este în asta o primejdioasă răstălmăcire a *Evangheliei*, care nu se potrivește de fel cu învățătura părinților bisericii. Într-o epistolă către Bonifaciu, sfîntul Augustin zice, acestea-s chiar vorbele lui : „Ce anume găsesc unii pentru a osîndi războiul ? E oare faptul că sînt uciși oameni care tot vor trebui să moară într-o zi, pentru ca învingătorii să poată trăi în pace ? A aduce o asemenea învinuire războiului e treaba bicisnicilor, nu a oamenilor cu credință în Dumnezeu. Ceea ce noi osîndim pe bună dreptate, în război, e dorința de a face rău, cruzimea răzbunării, un suflet nepotolit și neînduplecat, furia năprasnică a represaliilor, pasiunea pentru dominație, *libido dominand* [1], și alte sentimente asemănătoare." Minunate cuvinte și care trebuie, fiule, să îndepărteze toate mustrările de cuget ale unui catolic. Războiul, în anumite împrejurări, nu este numai un mijloc îngăduit, ci și vrednic de un creștin.

[1] Voluptatea de a stăpîni (lb. latină).

Cată de te pregătește să fii gata în ceasul cînd Domnul își va ridica dreapta lui ocrotitoare de pe neamurile lumii...

— Părinte, murmură Armand, și cum rămîne cu cei șase franci pe zi ?

— Care șase franci ? Pe pămîntul acesta omul este ca Iov : azi în culmea bogăției, și mîine pe-un maldăr de gunoi. Dacă vatmanul tău e un creștin adevărat, va zice în rugăciunile lui : „Mi-ai dat, Doamne, șase franci pe zi, și mi i-ai luat îndărăt : Tu mi i-ai dat, Doamne, tu mi i-ai luat, fie numele tău binecuvîntat !" Iar tu, fiule, nu te îndoi de îndurarea divină. Rostește cu mine odată rugăciunea de pocăință...

Armand începea să găsească poezia superioară religiei : ea nu are asemenea uitări involuntare. Ea este cultul frumuseții, ea explică ceea ce abatele Petitjeannin refuză să ia în seamă ; ea îndreptățește acele elanuri care te împing spre ideile mari, spre femei ; ea se face una cu dragostea, sentimentul temut și măreț al cărui nume pînă și cărțile sfinte a trebuit să-l împrumute pentru a cuceri inimile. Toate acestea poate că erau vrednice de hulă ; dar ce ? Nu mai mult decît erezia nestoriană, la care domnul abate Petitjeannin, în chip așa de nesocotit, îl poftise să se întoarcă ! De altminteri, nu te puteai gîndi la cele două ipoteze, Hristos-om și Hristos-Dumnezeu, fără să cercetezi taina interzisă a zămislirii, iar experiențele lui Pierre Delobelle la „Coșul înflorit" aruncau o lumină ciudată asupra raporturilor dintre Fecioară și îngerul Gavril, asupra porumbiței Sfîntului Duh, asupra Fecioarei însăși.

În ziua cînd Pierre Delobelle îl auzi pe Armand că-l întreabă dacă crede că Fiul Domnului putuse îngădui ca Maică-sa să zămislească fără plăcere prealabilă, așa cum încuviințase ca ea să nu sufere durerile facerii, cei doi prieteni erau să se certe. Pierre se făcuse roșu, rușinat de ceea ce auzise, și în același timp îl apucase un rîs nervos. Armand izbucni indignat : asta nu era o necuviință, ci o întrebare precisă. Voia să știe, Fecioara simțise plăcerea, da ori ba ? Dacă da, va trebui să privim plăcerea sexuală cu totul altfel decît pînă acum. Dacă

nu, ce să mai zici despre bunătatea Fiului ? De necrezut ! Tot în ziua aceea, Pierre mărturisi că devenise amantul servitoarei familiei Mestrance, Angélique. Ținuse taina numai pentru el vreme de cincisprezece zile.

Armand rămase înmărmurit. Prefăcătoria lui Pierre îl lăsa cu adevărat singur pe lumea asta. Fără Dumnezeu și fără prieten.

XIII

Cînd Armand își dădu seama că pierduse credința, se gîndi la tatăl său, la mama sa, la vocația sa ecleziastică și la opinia publică din Sérianne, și toate se înfățișară atît de încurcate încît se hotărî să nu-și dea deocamdată în vileag sentimentele, chipurile, ca să vadă mai întîi ce-i rămînea de făcut.

Ceea ce pierduse erau tocmai acele temeiuri, pînă ieri nezdruncinate, ale credinței. Vai, nu de umanitatea lui Hristos îi mai ardea acum ! Chiar în privința lui Dumnezeu nu mai stătea la îndoială : ridica din umeri cînd își amintea de Dumnezeu... Rînjea gîndindu-se la păcatul strămoșesc. Se prăpădea de rîs cînd își arunca ochii pe tabernacolul din altar. Taina prefacerii pîinii și vinului în trupul și sîngele lui Hristos, autoritatea papii, harul divin, sfînta Treime, toate tainele deveniseră, fără să poată spune cînd anume, ținta unor zeflemeli *in petto* [1], prilej de glume care, trebuie să recunoaștem, îl amuzau mult.

Dacă lucrurile ajunseseră aici, n-ar fi fost oare firesc să se apropie de tatăl său ? Ei bine, niciodată ciorovăielile sale cu doctorul nu fuseseră atît de numeroase, nici atît de aprige. Acesta nu-i dădea bani, își permitea să-l certe că nu-și face lecțiile — ce-i drept, notele sale nu erau grozave — apoi refuzase să-l aboneze la *Vers și Proză*, o revistă ale cărei numere răzlețe îi căzuseră în mînă, stîrnind entuziasmul său și al lui Pierre. Armand nu voia nici s-o amărască pe maică-sa, o victimă, lăsînd-o

---

[1] Într-ascuns (lb. italiană).

să vadă schimbarea ce se petrecuse în el. Așa că făcea mai departe pe evlaviosul, pînă ce-l apuca deodată o scîrbă și o adîncă tristețe, care-l sileau să fugă și de-ai săi, și de Pierre, și de *Pro Patria*. Pretindea atunci că-și prepară bacalaureatul.

Oricum, ceea ce-l îngrijora mai mult era viitorul său. Se obișnuise de totdeauna cu gîndul că va fi preot. Se văzuse, odată pentru totdeauna, mare, în sutană, într-un oraș care să nu fie nicidecum Sérianne, trăind cum trăiesc popii, adică fără a face nimic. Dacă nu lua calea preoției, va trebui să-și aleagă o meserie, să muncească. Pe cînd așa, slujind biserica, se închipuia cu autoritatea pe care ți-o dau odăjdiile, chiar cînd ești foarte tînăr, ridicînd degetele spre a binecuvînta bărbați și femei cu mutre respectabile, și-i vedea pe acești idioți plecîndu-și capetele în fața lui. Nu va propovădui deci nicicînd din amvon : „Iubiți frați, iubite surori, vreau să vă vorbesc astăzi despre Diavol. Vă amăgesc, iubiții mei frați, cei care vi-l înfățișează sub un chip hîd și respingător, cu copita despicată și capul încornorat. Diavolul este tot ce poate fi mai ispititor aici, pe pămînt, el este zîmbetul, vraja, dezmățul. Îl veți regăsi sub înfățișarea nevinovată a copilului blond și trandafiriu, în brațele voluptuoase ale soțiilor voastre, în farmecul unei trecătoare, în ideile generoase, ba pînă și în predica pe care o rostesc pentru voi...“ Firește, ar fi putut face o carieră cinică de mincinos, întocmai ca în romane, cu chip de preot și suflet de desfrînat. Ar fi putut ajunge la cele mai înalte demnități ale bisericii, trăgînd foloase de pe urma lor, și ar fi putut arunca în lume otrava subtilă a necredinței și a îndoielii. Dacă ar putea ajunge papă ! Enciclicile alea, ce le-ar mai brodi el, de li s-ar duce vestea ! Dar vezi că nu te face suveran pontif cînd ești francez. Așa că-i mai bine să te lași păgubaș decît să ajungi un biet preot supus, cu capul plecat... Și-apoi, nu-i prea ușor să minți într-una. Vreme de doi, de trei ani, mai treacă-meargă.

În niște numere vechi ale revistei *Je sais tout*[1], pe care le găsi în casa Rinalzilor, cei de la țară, Armand avu o revelație, citind *Memoriile Sarei Bernhardt*. Iată ce

[1] *Știu tot* (lb. franceză).

voia să fie ! Actor. Cu cît se gîndea mai mult, cu atît îi apărea meseria asta într-o lumină mai atrăgătoare. Totdeauna voise să fie actor. În preoție, teatrul îl ispitise, costumul, ceremoniile, admirația publicului. În imaginația sa, care nu se mai sătura hulind cele sfinte, focurile rampei înlocuiau candela adorației veșnice. Actorii, ca și preoții, sînt rași : taică-său îl scîrbise pentru totdeauna de barbă. Și toate acestea se potriveau de minune cu entuziasmul său tot mai mare pentru artă, pentru poezie. Va fi june-prim, va face turnee prin lume. La New York, fete care aveau să moștenească trusturi își vor arunca perlele pe scenă cînd el își va face apariția. La Viena, prințese își vor risca rangul, speranța unui tron, doar ca să-l vadă un minut în cabina lui, pe cînd peruchierul îl va dichisi pentru *Nu-i de glumit cu dragostea* [1], triumful său. Ce mai Perdican va face ! Bărbați de stat vor veni la el să-i învețe cum să cucerească mulțimile, soți plîngînd în hohote vor veni să-l implore să facă ceva pentru a izbăvi nevestele lor de sminteala ce intrase în ele. Ah, va fi Demonul, de data aceasta, cel adevărat, fermecătorul, duhul pierzaniei care țopăie în valsuri, îmbată cu muzica, marele îndrăgostit, Don Juan !

Deocamdată, își făcea ucenicia în noua sa vocație într-un rol șters, fără îndoială, dar rupt din viață : juca pe-un tînăr cucernic într-un orășel de provincie, în mijlocul intrigilor vieții politice, care se întețeau tot mai mult cu prilejul alegerilor pentru Consiliul General. Continua deci să meargă la biserică ; să fie nelipsit la exercițiile grupării *Pro Patria* ; să se spovedească abatelui Petitjeannin ; să ia grijania în fiecare duminică. Rîvna lui, potolită cîtva timp, se arăta iarăși tot așa de înflăcărată ca înainte, căci trebuia să joace teatru de-a binelea. Ceea ce-l exalta acum nu mai era parfumul sacrilegiului pe care Armand îl adulmeca ici și colo. Importantă pentru dînsul devenise păcăleala izbutită, adică arta actorului, pe care tînărul o verifica după simpatia ce i-o arăta duhovnicul, după strîngerea de mînă a mamei sale, fericită și mîndră de evlavia mezinului ei, după reproșurile celui mai bun prieten al său, Pierre Delobelle,

---

[1] Piesă de Alfred de Musset.

care nu pricepea nimic din această întoarcere la credință, a cărei taină Armand nu i-o dezvăluise.

Tatăl său voia ca el să-și lase mustață. Armand se împotrivea, sprijinit de maică-sa, în numele vocației ecleziastice. Numai el știa că nu avea în vedere decît scîndurile scenei și se bucura gîndindu-se la coincidența care făcea ca un obraz ras cum îl vrea ceremonialul bisericii să corespundă și cu necesitățile machiajului. În fiecare zi se credea un erou diferit, dar personajul său preferat rămînea Doctorul Faust. Ar trebui să-l pună în scenă pe Goethe însuși, nu e imposibil. Îl reciti și fu izbit de potrivirea de situații dintre Faust și el, ca și de sensibilitatea lor asemănătoare. Lipsea doar Margareta.

Pierre Delobelle i se destăinui lui Armand, fără să-i ascundă nimic din dragostea sa cu Angélique. Acesta îl asculta, luînd înfățișarea dojenitoare a unui om plin de cucernicie, care nu se poate împotrivi inevitabilului, dar care nu va uita în rugăciunile sale nici pe păcătos, nici pe păcătoasă. Și, din cînd în cînd, asta îi stîrnea lui Pierre o furie, dar una năprasnică ! Ceea ce nu-l împiedica să se întoarcă a doua zi la Armand și să-i povestească nenumărate amănunte copilăroase și minunate. De la cei doi copii ai familiilor Capulet și Montague, nu s-a pomenit o pereche de îndrăgostiți mai necăjită de atîtea bețe-n roate ce li se puneau, ca Pierre și Angélique.

Sérianne, tîrgușor liniștit de oameni tihniți, tăinuia sub cenușa lui doruri aprinse cum n-a cunoscut Verona. Să nu uitați că cei din neamul Delobelle erau cu Partidul naționalist împotriva Mestrance-ilor, niște Roșii. E adevărat că Angélique nu era fiica francmasonului Mestrance, negustorul de coroane mortuare, ci mult mai rău : era ibovnica și totodată sclava lui. Nu avea o clipă de răgaz : trebuia să frece dușumelele în prăvălie la șapte dimineața, să nu mai iasă de acolo decît pentru a intra în bucătărie să gătească, apoi să deretice prin odăile doamnei, să-l îngrijească și să-l curețe de murdărie pe bătrîn. Seara cădea moartă de oboseală și mai trebuia să-l lase pe domnul Eugène să-și facă mendrele cu ea. Și apoi țîncul, Gaston, o secătură de copil ! O spiona tot timpul. Angélique nu avea decît o duminică liberă la

două săptămîni odată. Cîte griji, fără a mai pomeni de Pierre ! Ce săpuneală i-ar fi tras babacul Delobelle, dacă-i ajungea ceva la ureche ! Mai ales dac-ar fi bănuit cît de serioasă e legătura lor. Pentru că nu era o dragoste trecătoare, cum se văd atîtea. De data aceasta, Pierre se prinsese de-a binelea, cu tot dinadinsul. O dragoste ca în cărţi, ca în poeme. Avea acum şi o nouă admiraţie : Paul Fort, prinţul poeţilor. Armand nu se arăta prea entuziasmat de baladele pe care i le citea prietenul său : de ce, se mira el, versurile nu-s aşezate unul sub altul, fiecare într-un rînd deosebit ? Erau acolo, fireşte, nişte chestii drăguţe, ca marafetul ăla cu Filomela... Spune-mi, Angélique te muşcă atunci cînd te sărută ? Nu... de ce ? Va să zică nu te iubeşte cu adevărat, ceea ce se cheamă a iubi. Ştiu eu ce spun : cînd iubeşti pe cineva, nu te poţi stăpîni să nu-l muşti.

Auzind asta, Pierre rămase foarte îngîndurat.

La drept vorbind, dacă această copie a iubirii lui Romeo şi a Julietei pe canavaua dragostei dintre Pierre şi Angélique părea destul de caraghioasă, dacă lipseau din decor săbiile, scara de mătase şi otrava, istoria rămînea totuşi foarte serioasă în ce-o priveşte pe Angélique. Avea douăzeci si patru de ani şi se afla de trei ani servitoare la familia Mestrance. Era o fată oacheşă, sănătoasă, cam prea zdravănă, cu pielea foarte albă, ochii nu tocmai mari şi nasul mic, deprinsă să frece pe jos, cu umerii încovoiaţi de trudă si de supunere. După ce îndurase bătăi de la părinţii şi fraţii săi, podgoreni pe undeva în departamentul Hérault, fusese nevoită să-şi caute de lucru, cînd filoxera bîntuise viile prin părţile acelea. Întîiul ei stăpîn, un negustor de mărunţişuri, îi făcuse un plod, cînd dînsa abia împlinise şaisprezece ani. Muncise patru ani ca să-l hrănească şi copilul murise de scarlatină la ţăranii în grija cărora îl lăsase. Umblase din stăpîn în stăpîn, supusă şi harnică, trecînd dintr-un oraş într-altul, cînd nu mai găsea de lucru. Biroul de plasări al unei societăţi filantropice o trimisese la Sérianne, unde însăşi doamna Mestrance o alesese : nu ştia ea gusturile lui bărbatu-său ?

Mestrance era o jigodie fără pereche. Ca să te pună să-i munceşti pînă-ţi ieşea sufletul, la asta da, se pri-

cepea mustăciosul. Dar niciodată o vorbă bună, nici cel mai mic dar. Își făcea cheful cu slujnica, ce mai voia pe deasupra ? Cînd se ducea să caute în cutii panglici pentru clienți, o prindea în vreun ungher al prăvăliei și o ciupea de-i dădeau lacrimile. Și n-avea voie să țipe. Un stricat. Dacă v-aș povesti...

Și iată că tocmai atunci, cînd nu mai era nici o șansă ca viața asta să se schimbe, îi picase cu tronc tînărului Pierre : un băiețaș sentimental, Pierrot ăsta, cu mutra lui nu prea frumușică, cu cei șaisprezece ani ai săi, și distins, fiu de profesor, cu capul plin de poezii, pe care nu le puteai înțelege întotdeauna, dar în care era vorba numai de sărutări, de stele, de flori, de jurăminte veșnice. Un flăcău curat și cu un trup așa de tînăr, și vînjos, și sentimental, și care-i zicea *soția mea, soția mea,* ca și cum ar fi trecut de-acu prin fața primarului și a popii. Și îi spunea că o iubește, și vorba asta nu li se părea răsuflată de fel, nici lui, nici ei. Lui, pentru că mințea pentru întîia oară și nici nu era sigur că mințea, iar ei... Nimeni nu-și dăduse vreodată osteneala barem de-a se preface că o iubește... „Angélique, ia culcă-te nițel aici, grăsano..." Puștiul, însă, el închidea ochii zicînd : „Te iubesc". Angélique se gîndea la asta tot timpul, cînd făcea curat în cele două încăperi ale prăvăliei, cînd scotea afară murdăria bătrînului, cînd se afla în brațele domnului Eugène. Ah, ce-i mai păsa acum de toate acestea ? Se simțea fericită, fericită, în ciuda greutăților, a clipelor furate pentru a se întîlni, a primejdiei biletelor strecurate pe ascuns, a zilelor întregi care treceau cîteodată fără să se poată îmbrățișa, și în ciuda faptului că era o toantă în ce privește scrisul, abia de știa să lege slovele, și făcea greșeli de care el rîdea, drăguțul. Ar fi vrut să găsească cuvinte ca în poeziile pe care i le citea Pierre, dar nu reușea decît să mîzgălească, scoțîndu-și limba : *Numaimî ne pot, el mergen oraș. Sărut ări multe lui Pierrot al meu. — Angélique.*

Ortografia îi dădea prilej lui Armand să-l ia peste picior pe Pierre. Dar nu întindea coarda prea mult. Erau anumite lucruri pe care acest Mefistofeles le respecta. Întreba :

— Ea e cu opt ani mai mare ca tine și ce-o să vă faceți dacă aveți copii ?

— Nu știu, răspundea junele neghiob, dar, închipuiește-ți, Angélique mă iubește de-adevăratelea : ieri m-a mușcat.

Era așa de fericit, că ținu să-i facă un dar lui Armand. Acesta nu avea chibrituri și stătea cu țigara în gură.

— Ia asta, îți place ?

Mărinimos, Pierre se despărțea de frumoasa brichetă pe care i-o dăduse nașă-sa de Anul Nou.

XIV

Apropierea alegerilor pentru Consiliul General trezise apele adormite din Sérianne. Alegerile urmau să aibă loc pe la sfîrșitul lui iulie. Mandatul de consilier al doctorului Barbentane expira. Va fi oare reales ? La nivelul politicii cantonale va fi o bătălie în vederea alegerilor parlamentare, la care se știa că doctorul voia să se prezinte. Și nu era vorba numai de-o problemă care-l privea pe primar, dar pentru mulți se punea problema religioasă, iar pentru și mai mulți problema Patriei. Radicalii, cu vorbăria lor demagogică, putea-vor oare să facă legea serviciului militar de trei ani, așa de necesară ? Fără a mai pomeni de amenințarea surdă a impozitului pe venit, ba chiar și asupra averilor, dacă te luai după ce scriau gazetele socialiste. Caillaux, acel Caillaux al afacerii de la Agadir [1], cu radicalii lui, o să ridice iarăși capul, vom avea dictatura cluburilor, a lojilor masonice, și toate acestea în fața unei Germanii înarmate pînă-n dinți, disciplinate, cu un împărat, iar nu ca noi, ținîndu-ne de flecărelile astea parlamentare.

Se vorbea de-o candidatură republicană moderată. Careva de la Paris. Rămînea de văzut ce atitudine va lua Barrel în chestia asta. Rîndul trecut, la al doilea tur de scrutin, ceruse prietenilor săi să-l voteze pe Barbentane,

[1] Joseph Caillaux, Președinte de Consiliu în 1911, a aplanat un conflict franco-german provocat de trimiterea unei canoniere germane în portul Agadir din Maroc.

în ciuda opiniilor antireligioase ale acestuia; n-avea încotro, pentru că în momentul acela socialiştii erau tari şi, vezi bine, în faţa primejdiei! Afară de asta, Barbentane era medicul său de casă... Mulţi dintre muncitori îl ascultau pe patron cînd le cerea să-şi dea voturile unui candidat, oricum, de stînga. Dar dacă domnul Barrel ar merge cu dreapta, îl vor mai asculta oare? Bineînţeles, problema era ce vor face alegătorii satelor, ţăranii şi podgorenii. Nu-i iubeau ei grozav pe muncitori, şi apoi, istoria aia cu impozitul pe venit îi supăra. Cei de la *Pro Patria*, cu gaşca patronilor în cap, porneau în turnee prin sate. Organizau defilări. Făceau exerciţii de gimnastică în jurul barăcii pompierilor. Cîntau. Băieţii mîrlanilor fraternizau cu domnişorii din Sérianne; puneau gramofonul în cîrciuma satului. Uneori şi dansau. Erau mulţi radicali pe la ţară, dar nu printre tineri. Tinerii îndrăgeau sporturile. Trebuia să-i vezi cînd treceau pe acolo cicliştii Turului Franţei.

Degeaba se găsea chiar în toiul acestei frămîntări electorale, Armand era prea absorbit de visurile sale ca să se mai sinchisească de aşa ceva. Acum se lăsa dus ca de-un val de gîndul unei mari aventuri amoroase. Nicidecum ceva care să semene cu idila dintre Pierre şi Angélique. În ce priveşte rangul social al eroinei, nu era încă hotărît. Pentru că Margareta, la urma urmei, nu era decît fată de muncitor. Se simţea însă atras de persoanele oarecum mai de sus. Nu erau, orice s-ar fi spus, pe vremea Doctorului Faust, şi cum el nu avea puterea diavolească de-a oferi Margaretei bijuterii, ar fi fost mai bine ca ea să aibă de acasă podoabele necesare şi să cunoască toate gingăşiile la care Armand însuşi rîvnea din tot sufletul.

Începu să se arate mai des în societate, să se ferchezuiască, şi nu mai luă parte la expediţiile grupării *Pro Patria*, ca să nu lipsească niciodată de la liturghie duminica şi sărbătorile. Prezenţa lui stîrnea întotdeauna oarecare vîlvă din cauza tatălui său. În clipa cînd preotul ridica prescura şi potirul, el se amuza să le facă pe fete să-şi înalţe capul. Îşi lua aerul unui cuceritor de inimi şi se grăbea spre ieşire ca să-i ofere agheasmă fetei farmacistului. Nu pentru că se credea prea chipeş;

dimpotrivă, știa că era urît din ziua cînd constatase că avea un ochi mai mic decît celălalt și nici amîndoi obrajii la fel. Părul său negru se încrețea ușor și, împreună cu nasul puțin coroiat, îl făcea să semene a evreu. Se bizuia însă pe ochii săi limpezi, ageri. Afară de asta, înalt și destul de vioi ca să nu se bage de seamă că era prea subțirel. Nu aducea de fel cu taică-său.

Întruparea visurilor lui i se înfățișă foarte curînd sub chipul domnișoarei Barrel, cea mică, Jacqueline, cu doi ani mai în vîrstă ca el. Blondă, cu părul ciuf, semăna mamei sale, era încă puțintică la trup, slăbuță cum sînt fetele tinere și foarte neliniștită de pieptul plăpînd pe care încerca să-l arate mai plinuț, punîndu-și o centură lată, deși nu era la modă. Cele trei domnișoare Barrel purtau chiar în toiul verii rochii închise pînă sus și cu mîneci lungi. Singură Marthe-Marie, cea mai mare, avea uneori pe bluză niște aplicații de dantelă care lăsau să i se vadă un pic de piele. Jacqueline se făcuse toată roșie într-o zi, dînd cu ochii de Armand la biserică, lîngă jilțul duhovnicesc al abatelui Petitjeannin. Această întîlnire fu de ajuns pentru ca Armand să-și țească o întreagă poveste. Jacqueline era înaltă, cu ochii lucioși, gura mică și nițel într-o parte. De aici îi venea și un farmec deosebit, pe care nu-l aveau surorile ei, mai madone, cu trăsături mai regulate. Bineînțeles, Armand nu se gîndea la căsătorie. Nu. Istoria asta nu era decît punctul de plecare al unei vieți : preludiul romanței. Nu se lăsa el amăgit de măruntele rivalități politice dintre Barreli și Barbentani. E aproape sigur că după ce-o va fi sedus pe Jacqueline, lăsînd-o însărcinată, scandalul va fi așa de mare, mai ales cînd te gîndești la vocația popească a acestui Don Juan, încît tatăl său se va vedea silit să-l îndepărteze pentru cîtva timp din Sérianne. Se va duce la Marsilia sau, cine știe, poate chiar la Paris.

La Paris era Edmond. Îi purta mai puțină pică lui Edmond, de cînd nu mai credea în Dumnezeu. Frate-său îl va ajuta oare să se apuce de teatru ? Nu voia să se înscrie la Conservator. Afară numai dacă i-ar cere-o familia. Cel mai nimerit lucru ar fi să ajungă amantul unei mari artiste, Robinne, de pildă, căci îi plăceau

blondele. O văzuse la cinema. Ea îl va impune, pentru început, într-un rolișor, gîndindu-se, geloasă cum va fi, că așa poate să-l aibă tot timpul sub ochi, să nu-i scape. El însă, foarte remarcat de la prima reprezentaţie, se va plictisi de dînsa repede. S-ar putea ca ea să se otrăvească. Pesemne cu Veronal. Ziarele vor scrie despre asta... Și cînd își va veni în fire, are să-i murmure numele : „Armand..." De acum încolo Arta va fi pus stăpînire pe el și, cu fiecare rol nou, ceva din trecutul său se va șterge pentru totdeauna ; nu va mai putea să se mulțumească mereu cu aceeași femeie. La fiecare rol, o nouă dragoste. Există ceva de nesăturat în firea artistului : el caută, caută necontenit, și ce anume caută oare ? Pe sine însuși, fără îndoială, o fantomă, o floare.

Pînă una-alta, de îndată ce avea o clipă liberă — făcea pe atunci clasa a VII-a — îl vedeai învîrtindu-se în jurul locuinței Barrelilor. Relațiile dintre cele două familii nu erau chiar așa de rele încît să nu-și dea „bună ziua", căci doctorul îl trata pe fabricantul de ciocolată, sîcîit de-o digestie anevoioasă. Ba uneori, zărindu-l pe Armand, doamna Barrel se oprea să-l întrebe ce mai face maică-sa. Doamnele acestea se întîlneau în casa Rinaldi și la familia Loménie de Méjouls. Nici vorbă, Jacqueline băgase de seamă că Armand îi dădea tîrcoale. Se întîlniră o dată pe bulevard, la ora popicelor. Adrien juca cu domnul Migeon. O partidă încordată : cine-o va cîștiga, omulețul de patruzeci de ani cu mutra ciufută sau tinerelul care se legăna în mers ? Erau pe puțin zece persoane care urmăreau jocul. Armand o salută, apoi se încumetă să-i întindă mîna, deoarece era singură. Fata șovăi, neștiind ce să facă. Gura i se strîmbă și mai mult, fermecătoare ca frica ce i se citea pe obraz. Își lăsă mîna — purta mănuși albe — în cea a lui Armand. Era într-o rochie roz cu o grămadă de plătcuțe și o jachetă bleumarin deasupra. Avea o mînă mică, micuță. Și-o trase îndărăt, cu o înclinare grăbită a capului, și se depărtă repede, fără să fi schimbat o vorbă. Popicele se rostogoleau cu un bubuit de victorie. Armand era ca beat și își simțea de pe-acum inima grozav de înduioșată de mîna micuță a viitoarei sale victime. Dar ce vreți, nu poți face omletă fără a sparge ouă !

Să-i scrie ? Se gîndi multă vreme la asta, apoi hotărî s-o însoţească duminica următoare pe maică-sa la familia Loménie. Poate că Jacqueline va veni şi ea acolo. Era în săptămîna cînd cei din Sérianne aflară cine va candida împotriva doctorului : un oarecare Delangle, amic al deputatului lor, decorat cu Palmele Academice şi cu Ordinul Nicham Iftikar [1]. Ultimul amănunt îl dădea însuşi doctorul, care îşi luase informaţiile lui... Socialiştii vor pune candidatura unuia din Marsilia, un avocat fără procese, nici nu face să te ocupi de el.

Doamna Loménie îşi primea prietenele în grădină, sub un smochin mare, unde se vedeau scaune de pai în jurul unei mese verzi. Copiii se jucau ceva mai încolo, dîndu-se în scrînciob. Erau acolo trei doamne bătrîne, cu panglici la gît, iar domnişoara Eva, într-o bluză cu volane încreţite, servea ceaiul şi prăjiturile, în timp ce Philbertine de Loménie împletea nişte ciorapi albi pentru unul din băieţii ei, şi aşa de des îi împletea, şi aplecîndu-se aşa de mult, gheboasa, că-ţi era teamă să nu-i intre toate acele în obraz şi firele de lînă să-i treacă prin nasul umflat. Doamna Barbentane vorbea mai ales cu Suzanne, întotdeauna drăguţă faţă de dînsa, o Suzanne în rochie de mătase subţire, foarte vioaie, deşertîndu-şi sacul cu istorioare răutăcioase pe socoteala doamnei Respellière. La picioarele lui Armand, prepelicarul alb şi cafeniu al domnului de Loménie îşi freca urechea mare încreţită, în care trebuie să se fi vîrît o mielăriţă. Roiau muşte albastre şi erau treizeci şi două de grade la umbră. Doamnele aveau despre ce vorbi. Undeva, într-o mahala a Parisului, o femeie, pe care soţul o bătea, pusese la cale împreună cu fiul ei, cu amantul şi cu asociatul soţului — aveau o întreprindere de camionaj — suprimarea acestui tiran al familiei. Pregătiseră totul în aşa fel pentru a da crimei înfăţişarea unui accident : o puşcă veche de vînătoare care s-ar fi descărcat singură pe cînd soţul o curăţa. Fiul stătea de pîndă la uşă, amantul brodise înadins lucrurile ca să fie văzut în ziua aceea la nişte clienţi la optzeci de kilometri de Paris, rămînînd ca asociatul, care nu avea în afacerea asta decît un inte-

[1] Decoraţie pe care o acorda beiul Tunisului.

res material, să săvîrşească ticăloşia cu mîna lui... Femeia îşi sărutase soţul, spunîndu-i :

— Gustave, te cheamă cineva jos, du-te vezi despre ce-i vorba !

— Perversitatea femeilor ! zicea domnişoara Eva. În toate crimele... Auzi, l-a sărutat ! E prea de tot !

— Dacă soţul o bătea, spuse doamna de Loménie, care, încurcînd ochiurile împletiturii, trebuise să desfacă zece rînduri de fire ce se încîlceau acum în poalele fustei sale de pînză cenuşie.

— Ar trebui toţi ghilotinaţi ! rosti una din bătrînele doamne, care făcea broderie englezească. Să omoare un om în floarea vieţii ! Şi ce-i mai îngrozitor, fiul să se bage într-o crimă ca asta.

Armand asculta cuminte. Ştia că doamnele Barrel nu vor veni. Suzanne nu-l interesa. Nu era ceea ce se cheamă o tînără domnişoară. Vorbind cu maică-sa, zicea *doamnă* la fiecare trei cuvinte : „Ce vreţi, doamnă, asta nu-i o persoană pe care eu s-o pot frecventa, doamnă, pentru că vedeţi, după aceea oamenii au ce vorbi, doamnă..." Şi toate acestea cu tonul plin de ifos pe care i-l dădea vorbirea înţepată deprinsă la pensionul de călugăriţe din Hyères, unde fusese crescută.

— Totuşi, se auzi una, dacă femeia avea un amant, bărbatu-său avea dreptate s-o bată...

— N-avea dreptate, dar e o scuză pentru dînsul. Bietul om, acum nu-i mai ajută la nimic scuzele !

— O puşcă Hammerless ! spuse visător domnul de Loménie de Méjouls, care judeca toată afacerea din punctul de vedere al vînătorului, şi îşi privi cîinele.

Dacă toţi aceştia ar fi ştiut că Armand *era* un actor, un cabotin care se producea în public şi pe deasupra un desfrînat cu ibovnice multe de nu le mai ştia numărul, ce-ar fi spus ? Se uita la ei : nişte mumii. Cu sau fără puşca Hammerless, pe unii ca ăştia îi poţi omorî liniştit. Numai să nu te laşi prins.

— Armand, spuse doamna Barbentane, ajut-o pe domnişoara Suzanne !

Intrară amîndoi în casă pentru a aduce oranjada.

— Doamna Barrel nu va veni astăzi ? întrebă el.

Suzanne întoarse capul :

— Nu cred să vină. Apoi : Te văd că stai acolo și nu scoți o vorbă. Ține, ia zahărul, domnule Armand.

Se aflau în bucătăria mare și scundă, pardosită cu cărămidă roșie. Prin fereastră se vedeau viile. Deodată, mai înainte ca ei să fi putut împiedica accidentul, zaharnița de sticlă căzu jos, făcîndu-se cioburi. Amîndoi, fîstîciți, cu mîinile ocupate de paharele și farfurioarele pe care apucaseră să le ia, începură să le pună jos la întîmplare, cînd degetele li se atinseră prin zahărul risipit și sticla sfărîmată. Cum stătea chircită, Suzanne făcu deodată o mutră de puștoaică șireată. Se uita la el și ochii îi rîdeau. Părea parcă mai mică și mai neîmplinită. Mirosea a verbină

— Sărută-mă, îi zise.

Căzură pe pardoseala de cărămidă roșie, într-o caraghioasă învălmășeală. El nu mai știa ce face, îi vîra mîna sub fustă și dînsa îl respingea dînd din picioare. Armand se tăie într-un ciob la mîna stîngă. Cînd văzură sîngele, se ridicară, cu pulberea de zahăr pe haine ; robinetul stropi o apă călduță pe mîna rănită.

— Nu cumva ți-a intrat vreo fărîmă de sticlă acolo ? întrebă ea îngrijorată.

Se auzi glasul domnișoarei Eva :

— Ce-i cu oranjada aia ?

Se întoarseră în grădină cu brațele încărcate. Vorbeau toți de politică. Domnul de Loménie de Méjouls își explica atitudinea. Rostind răspicat pe *s* din coada unor cuvinte, pentru că el era, cum zicea, un sudist. La alegeri va vota pentru candidatul socialist. Da, da, așa cum auzirăți. Ca să împingă și el din răsputeri spre prăpăd. Și ducă-se ! Să crape odată Republica asta și s-o arunce la lada cu gunoi ! O rușine ! Cu cît e mai rău, cu atît are să fie mai bine. Doar n-ați vrea să mă spetesc muncind ca să îngraș o bandă de deputați. Și impozite peste impozite. Pentru ce ? Unde, rogu-vă, se vor duce banii din impozitul pe venit ? În buzunarele unor Caillaux, Etienne, Poincaré. Eu vă spun drept, i-aș vîrî pe toți într-un sac, cu o piatră de gît. Niște lepădături ! Și Clemenceau al vostru, un fost comunard. Gata să facă temenele în fața muncitorilor pentru un vot. Credeți oare că reglementarea vînzării vinurilor nu e tot o hoție de-a

lor ? Lasă, că-i știu : li se trimit plocoane, lăzi de șampanie, și d-aia viticultorii din Bordeaux își fac mendrele. Da, da, voi vota cu socialistul. Cu atît mai rău dacă asta ne duce la *Carmagnola*. Asta ne și trebuie, să vină Thermidor, Bonaparte și pînă la urmă Ludovic al XVIII-lea. Firește, nu poți aștepta nimic bun decît de la o monarhie. V-o spun răspicat, eu îl votez pe cel mai roșu !

Suzanne se juca cu sacoșa doamnei Barbentane, repetînd într-una :

— Dar bineînțeles, doamnă... desigur, doamnă...

Hotărît lucru, Jacqueline Barrel nu va veni. În ciuda căldurii de iunie, copiii țipau în jurul scrînciobului. Armand se și gîndea la vîlva ce se va stîrni la Sérianne după ce-o va necinsti pe Suzanne. N-are să-i fie greu, pentru că n-o iubea. Se uita la păpușa pe care Suzanne i-o făcuse din batista ei și-i surprinse privirea pe mîna rănită. Nu-i nimic, la toamnă familia o va trimite să-și facă filozofia la Paris.

— Cînd îi văd pe toți politicienii voștri, zbiera domnul de Loménie, îmi vine să mă... nu spun ce, pentru că-s de față doamnele acestea. Dar așteptați nițel, am să le arăt c...

— Dragul meu, oftă Philbertine, lasă asta pentru mai tîrziu !

XV

Lăsînd în urma lui orașul cu cele dintîi întruniri ale bătăliei electorale și grupările ce se formau prin piețe sau prin preajma cafenelelor și sediile celor trei candidați cu marii lor clănțăi și afișele lor colorate, Armand lua tramvaiul pe care învățase să-l conducă și, în zăpușeala după-amiezii, se dădea jos la Villeneuve, unde o întîlnea pe Suzanne în spatele bisericii. Apucau spre viile din deal, dincolo de casele podgorenilor, și se duceau să se ascundă în vreun locșor, unde, în anotimpul acesta și pe asemenea zăduf, n-ar veni nimeni să-i tulbure. Se așezau la umbră în dosul aracilor înalți, pe pă-

mîntul secat de arșiță. Începeau, chipurile, să învețe pentru examenele din toamnă : Suzanne urma să facă pe meditatoarea candidatului la bacalaureat. Curînd însă cărțile zăceau împrăștiate, iar elevul și meditatoarea se apucau de alte studii.

Suzanne era șireată și-l scotea din fire. Nu-l lăsa să facă decît ceea ce-i plăcea. Cu poftele ațîțate, Armand turba, întotdeauna sigur că, în sfîrșit, de data aceasta, treaba o să meargă, și pe deasupra atît de ageamiu și de nătîng în ceea ce trebuia să facă încît virtutea Suzannei nu prea avea să se laude că ieșise biruitoare. Pulberea de sulfat de cupru cu care era stropită via îi pudra peste tot, dîndu-le un aer caraghios.

Nu, de o mie de ori nu, își repeta Armand, nu era îndrăgostit de Suzanne. Chipul Jacquelinei nu se ștergea cu totul din inima lui, și apoi prefăcuta asta de Suzanne, cînd o auzea pe urmă vorbind cu doamnele acelea, îi venea s-o biciuiască. Unde mai pui că se ținea destul de fudulă de moșia părintească : patruzeci de hectare de vie, rogu-vă, care dădeau — an bun, an rău — opt mii de hectolitri dintr-un vin greu și aspru, nu prea de soi, fără îndoială, dar pe care-l puteai vinde, dres și amestecat, drept vin de cea mai aleasă viță. Asta aducea ca la vreo patruzeci de mii de franci, bani curați.

Cînd bătrînul Loménie cumpărase domeniul Mirettes, nu avea încă toate viile acestea. Încetul cu încetul, își rotunjise averea. Mai ales după filoxeră. Căci podgoriile fuseseră distruse și trebuiau răsădite cu viță americană. Cei mai mulți podgoreni se lăsaseră atunci păgubași ; nu aveau lețcaie și cu ce erau să cumpere vița, sulfatul de cupru și cîte mai trebuie spre a lupta împotriva insectelor dăunătoare, de nu isprăveai niciodată tot plătind. Își păstraseră doar cîte-o fărîmă de vie pe lîngă casele lor și fuseseră foarte bucuroși să găsească cumpărători pentru ce mai rămînea. Și așa, cu răbdare, Loménie răscumpărase, răsădise și scosese din boală vița și pămîntul, într-un cuvînt, salvase vinul de prin partea locului.

Acum foștii podgoreni se angajau la dînsul ca muncitori la vie : fără el n-ar fi avut de lucru. După ce munceau cele opt ceasuri în viile stăpînului, le mai rămînea un răgaz, dimineața și seara, ca să-și cultive strugurii lor.

Căci, în ce privește vinul, nu prea făceau, era mult prea costisitor să ții o instalație întreagă pentru cîțiva butuci de viță. Strîngeau rodul și mai și vindeau din el lui Loménie. Nu prea scump, firește, el neavînd nevoie de strugurii lor, dar, în sfîrșit, tot ieșea ceva. Oricum, o familie mai scotea astfel vreo patru sute de franci pe recoltă, și cum un ziler vrednic, dacă scazi lunile fără de lucru, nu cîștiga una peste alta mai mult de patruzeci și doi-patruzeci și trei de gologani pe zi, nu era o sumă de lepădat. Familia reușea să mănînce cu doisprezece-treisprezece gologani. Nu carne, bineînțeles, dar barem legume. De lapte nu putea fi vorba, pentru că mergea tot la fabrica de ciocolată din Sérianne.

Hubert ăsta devenise un domn cu vază, încă de pe vremea cînd ceilalți tineri se băteau cu el pentru fetele din tîrg. Domnul de Loménie rămăsese Hubert pentru prietenii săi de odinioară. Nevestele lor îl tutuiau, mai toate, păi de. Iar acum, cînd cei de vîrsta lui îi vedeau băieții sau fata pupîndu-se cu cineva prin vie, le venea a rîde, dîndu-și seama că au îmbătrînit. Băieții lui Hubert plecaseră din Sérianne, unul după altul. Mari pușlamale toți, chiar și François, ultimul, ăl de avusese încurcătura aceea cu o italiancă. Nu prea erau iubiți italienii, din pricina acelora care se angajau la culesul viilor pe jumătate de preț. Cînd uzina făcea concedieri, muncitorii nu mai puteau fi siguri că vor rămîne în pîine, cum a fost mai an, după greva pe care o făcuseră. Niște hoțomani, italienii ăștia. Și pe deasupra zurbagii, gata să vîre cuțitu-n tine.

Domnul de Loménie lupta la Villeneuve împotriva primarului din Sérianne, în vreme ce fiică-sa se giugiulea cu Barbentane-fiul, micul popă, cum i se zicea. Lumea trăncănea pe chestia asta, și era oarecum o răzbunare. Destul își făcuse cheful Hubert cu fetele de pe-acolo. Cînd doctorul veni să țină o adunare la cafeneaua Blanc, oamenii se îmbulziră să mai petreacă nițel. Candidatul moderat, domnul de la Paris, venise și el pentru o discuție în contradictoriu, și bătrînul Loménie se afla în sală. Doi localnici vorbeau între ei :

— Pe cît ții rămășag că-și dă jos pantalonii ?

— Vezi-ți de treabă ! Dacă țin pariul, pierd !

Şi-i adevărat că ar fi pierdut cel care ar fi pariat, pentru că atunci cînd Barbentane vorbi despre Republică, despre salvarea Republicii, Hubert, cocoţat pe-o bancă, îşi lăsă jos pantalonii, răcnind: „Uite un salut[1] pentru tîrfa asta de republică!“ Dat dracului Hubert ăsta! Ce s-a mai rîs şi aplaudat, iar doctorul nu mai putuse scoate un cuvînt. Cît despre domnul de la Paris, nu se aştepta la una ca asta şi-şi răsucea mustaţa, zîmbind ca să nu pară mirat. Vorbea de Franţa, de interesele viticultorilor, de preţul vinului. Celor din sală puţin le păsa de preţul vinului, nu erau acolo decît Loménie şi alţi trei care făceau vin, iar despre preţul lui ştiau mai mult decît domnişorul parizian, oricît. Afară de asta, ţinea cu popii, domnişorul. Podgorenii erau care cu Barbentane, care cu Loménie, toţi însă împotriva popilor. Cu cine vor vota? Destui dintre dînşii nu vor vota de fel. Erau acolo şi zileri socialişti, dar candidatul roşu nu sosise încă de la Marsilia. De altminteri, cei mai mulţi nu aveau încă vechimea de domiciliu cerută de lege ca să poată vota. Făceau tărăboi în timpul cuvîntărilor, şi Loménie urla într-un glas cu dînşii: *Sociala, Republica socială!* I se ştia cîntecul: *Cu cît e mai rău...* Al dracului Hubert! Şi doar socialiştii voiau să ne ia averea. Caillaux la fel. Strugurii ajunseseră fără preţ, şi încetul cu încetul micii proprietari îşi ipotecau totul ca să-şi poată cultiva peticul de pămînt. Clătinau din cap cînd Loménie zicea că lucrurile merg din rău în mai rău. Era foarte adevărat. Atunci, nu mai ştiau ce să facă, să voteze pentru unul, să voteze pentru celălalt? Pe Barbentane îl cunoşteau niţel, în timp ce tipul ăsta de la Paris... Pare să aibă o decoraţie africană, spuse careva. Glumeşti, întrerupse altul, astea sînt Palmele Academice. Da, avea şi Palmele. Un savant. Cu toată gălăgia pe care-o făcea Hubert cerînd să se voteze pentru socialist, să vezi că el tot cu parizianul votează. Luase şi masa la Hubert. Trebuie să fi pus ei la cale nişte şmecherii. Hubert ăsta e un pişicher. Ne apără temeinic interesele, e un podgorean ca noi toţi, şi apoi e oarecum de-al nostru. Acest domn Delangle n-o fi poate un om rău. Se bucură de mare trecere, pe

---

[1] Joc de cuvinte: în limba franceză *salut* e şi „salvare“ şi „salut“.

cît se spune, și cunoaște deputați, miniștri. Toți aceștia, bineînțeles, își bat joc îndeajuns de niște podgoreni care n-au decît patruzeci și trei de gologani pe zi, dar ce să-i faci, dacă bătrînul Loménie e cu dînșii...

Seara, la intrarea în Villeneuve, lumea ieșea să se plimbe pe sub platani. Erau acolo cei care obișnuiau să bea la cafeneaua Blanc și cei care se mulțumeau să privească fără să bea. Erau perechile de îndrăgostiți și tinerii care umblau în cete. Din cînd în cînd, un om beat cădea lîngă bazar sau pe aproape de fîntînă. O fi fost bătrînul Vidal sau vreunul dintre italieni, zbierînd niște înjurături care ar fi făcut să roșească și o codoașă. Izbucnea cîte-o ceartă ici-colo, dar erau mai mult ciorovăieli personale decît politice. Brutarul îi ardea din cînd în cînd cîte una peste bot debitantului, care se ținea scai de nevastă-sa. Era raiul pe pămînt la Villeneuve. Deși cu doisprezece gologani nu poți mînca pe săturate. Oamenii sînt slăbănogi prin părțile astea, dar așa li-e felul. Seamănă cu aracii de vie, și foarte repede, uneori pe la patruzeci de ani, încep să se încovoaie.

Umblînd cu diplomație machiavelică, Armand reușea să se facă poftit de tatăl Suzannei la cîte-un aperitiv. Prin el, începea să prindă interes de alegeri. Dacă doctorul ar cădea, oricum, lucrurile s-ar încurca... Dar nu-i nimic, asta nu-l va împiedica să plece la Paris.

XVI

Printre mîndrele ziduri dărăpănate ale tîrgului de sus, nu Marguerite și Raimbaud, cu dragostea lor, veneau să tulbure umbrele argaților care plimbaseră odinioară cîinii stăpînilor : în dosul pereților năruiți o pereche de îndrăgostiți în carne și oase, Pierre Delobelle și iubita lui, găsiseră cel mai frumos dintre hoteluri sub firmamentul de vară. Nu e de fel sigur că Pierre și Angélique să fi născocit cei dintîi această întrebuințare a ruinelor. Fără îndoială că nici orele sale de plimbare, nici nevinovăția copilăriei nu-i îngăduiseră mai înainte lui Armand să vadă cum, la căderea nopții, tîrgul de sus se umplea de idile

și cum pînă în vechiul turn roman de semnalizare care încununa colina, pe potecile povîrnite, flăcăi și fete dădeau viață nouă miturilor străvechi. Colo sus, către ora zece seara, cînd, în sfîrșit, noaptea se înstăpînea peste tot, iar tîrgul își înfigea creștetul în cerul cu stele, chiar și aerul gemea de suspine. Șoapte nedeslușite alergau prin ulicioare, și trecătorul singuratic auzea cum la trecerea lui se întrerup deodată șușoteli, care reîncepeau după ce se depărta.

Mai jos, civilizația începea cu cîntecul unui gramofon la „Coșul înflorit", unde puteai să auzi ultimele arii ale Capitalei în salonul de consumație : *Contele de Luxemburg* sau *Visul unui vals* :

Un ostaș — Racine a decretat
N-ascunde adevărul niciodat'...

Iar în ulițele și ulicioarele care duc la biserică, la Piața Bîlciului, la Piața Mare, încinse de arșița nămiezii, oamenii numai în jiletcă se strîngeau să discute politică în pragul ușilor cu perdele de mărgele împotriva muștelor, sau își scoteau nevestele la plimbare, oprindu-se prin fața cafenelelor luminate, unde cunoscuți de-ai lor fumau, beau și sporovăiau. Bătălia electorală era în toi. Turneul candidaților prin satele vecine golea în fiecare seară tîrgul de bărbații pasionați de politică, hotărîți să nu scape nici o fărîmiță din mînia și entuziasmul care însuflețeau întrunirile.

Mai mult ca oricînd, bărbații și femeile de pe strada Longue, cei care în dosul perdelelor lăsate și al obloanelor trase, așa cum s-au dat jos din pat, stăteau să socotească ban cu ban cît au încasat și cît au cheltuit, întocmind astfel bilanțul îngrijorat al unui viitor ce li se înfățișa ca o luptă în care de pe-acum trebuie să ții seamă nu de tine însuți, ci de alții (și acești alții sînt aprigi și cîrcotași), mai mult ca oricînd negustorașii, micii patroni sau doar zgîrciții, prevăzătorii, rentierii, într-un cuvînt toți cei ce aveau de apărat ziua de mîine, care putea fi mai rea decît cea de ieri, toți acești oameni simțeau mai mult ca oricînd că o amenințare plutește asupra lor. Fără îndoială, de la o zi la alta nu se întîmpla nimic, toate pă-

reau să fie la locul lor, și totuși... Cînd ciuleai bine urechea în această liniștită noapte socială, nu auzeai oare de departe, și uneori nu prea de departe, parcă niște ciocănituri surde, vuiet de glasuri, vaiete ?

Degeaba încercai să nu te gîndești la asta, dar abia ieri, și chiar în Franța, sîngele a curs de douăzeci de ori la rînd, în năprasnice răbufniri de mînie. Și ceea ce era mai rău, nimeni nu înțelegea ce anume îi mîna pe oameni în aceste izbucniri furioase. Explicațiile nu lipseau. Unii dădeau vina pe socialism sau vedeau mîna Germaniei, alții ziceau că e vorba de provocări, dar ce puteai crede într-adevăr din toate astea, ce putea explica faptul că într-o bună zi niște oameni care nu erau nici mai buni, nici mai răi ca alții, își părăseau traiul de toate zilele ieșind la drum cu ochi și gesturi de ucigași și se apucau să omoare ? Muncitorii sînt uneori doar niște copii mari. Iar soldații sîntem noi, dumneata sau eu. Poliția la fel, deși e adevărat că la noi nu prea e îndrăgită poliția, jandarmii... dar, să lăsăm orice cîrtire deoparte : pe oamenii aceștia, negustori, mici patroni, rentieri, asemenea întîmplări îi bagă în sperieți, zău așa. Trebuie să citești, zicea domnul Arnaud-tatăl, ziarul porcului aceluia de Hervé, *Războiul social*, ca să-ți dai seama că în lume nu sînt numai oameni cumsecade. La drept vorbind, fantoma roșie nu înspăimînta chiar în fiecare zi pe cei din Sérianne, deși înțeleseseră cît de aproape e primejdia, cînd cu greva de la fabrica Barrel sau cînd cu tulburările muncitorilor de prin podgorii ; vecinătatea zilerilor care munceau la culesul viilor era tot așa de îngrijorătoare ca și aceea a muncitorilor uzinei. Totuși, dacă am sta să frămîntăm într-una gînduri de astea, ei bine. știu ce s-ar întîmpla : n-ar mai fi de trăit. N-am mai găsi în noi puterea de-a ne face zi de zi meseria, de-a ne reaproviziona dugheana cu nasturi automați, bunăoară. Ni s-ar părea o neghiobie. Așa că oamenii se lăsau în voia soartei, își duceau mai departe traiul obișnuit și-și vedeau de treburile lor. Negustorașul își făcea socotelile ca întotdeauna : ziceam deci trei șorțuri fără pestelcuță și patru cu pestelcuță... E curios, pentru a nu știu cîta oară bag de seamă că anul acesta vînzarea șorțurilor fără pestelcuță scade. La urma urmei, așa o fi

moda... Și apoi, tocmai cînd omul își făcea planuri cum s-o scoată la capăt în luna aceea, tocmai cînd se părea că poate să prevadă cam cîtă vînzare și cam ce încasări va avea, deodată, pac ! iată că ziarele se porneau iar să scrie pe ton alarmist, de data asta în legătură cu evenimentele externe... Întîlneai la tot pasul mutre plouate. Nimeni nu mai cumpăra nimic. Și-i adevărat că într-o zi era vorba de Maroc, într-alta de Balcani sau de Tripolitania, de rentele rusești, al căror curs scădea din pricina tulburărilor care izbucniseră în Siberia, într-un cuvînt, puteai să zici că lumea nu era prea liniștită. Nu știai ce-o să aducă ziua de mîine, nici din ce se iscase iar dandanaua.

Bineînțeles, fiecare aruncă asupra celuilalt răspunderea pentru această împotmolire a afacerilor. Se uită chiorîș unii la alții, dar fie că toată vina e a popilor, așa cum pretinde domnul Migeon, fie că la mijloc e o uneltire a lojilor masonice, dacă e să te iei după domnul Arnaud, pînă la urmă toți se întreabă : unde o fi buba ? Nimeni nu vrea într-adevăr răul cuiva, nici gînd de așa ceva. Poate că fiecare e puțintel mai zgîrcit cu banii lui, dar nu-i chip altminteri ca să poți trăi ; și apoi, risipa îți aduce și ea destule necazuri ; la drept vorbind, dacă oamenii ar pricepe mai bine cum stau lucrurile, nu s-ar ajuta oare unii pe alții ? Cînd negoțul saltă, în tot ținutul se simte parcă o ușurare. Mai sînt desigur și angrosiștii, marile magazine, trusturile. Dar și de pe urma lor trăiesc oameni, nu-i așa ? Cu niște deputați vrednici care ar ști să apere produsele locale, cum am avea poate dacă s-ar introduce proporționala, cîte și cîte s-ar aranja. Erau cîțiva ani de cînd se vorbea de asta, de proporționala, și ea nu se vedea încă venind. Încetul cu încetul, chiar și cei care la început i se arătaseră potrivnici, dintr-o pricină sau alta, tot vorbind despre ea, începură să mîngîie o speranță nedeslușită, dar puternică, în acest leac social, proporționala, ce avea să pună capăt, pare-se, abuzurilor, necinstei oamenilor, lîncezirii afacerilor, concurenței necinstite, tuturor mîrșăviilor cu care oamenii nu se puteau totuși deprinde.

Și apoi, în lupta pentru proporțională se făcuse dovada că e posibilă o aventură ciudată, ceva care uneori parcă te ungea la inimă : s-au văzut oameni pe care-i credeai vrăjmași de moarte, socialiști și conservatori, înțelegîndu-se pe neașteptate asupra unui punct. Legea electorală dădea astfel prilej unora pe care totul părea că-i desparte să-și arate același dezgust față de anumite infamii și aceeași speranță într-un ideal de dreptate. Însuflețiți deopotrivă de bună-credință. Era ca o făgăduială de unire a tuturor francezilor, un miraj care-i încînta pe toți și, hai s-o spunem, chiar să fi fost numai un vis amăgitor, dar gîndul că în fața unei primejdii comune s-ar putea realiza această unire îi făcea pe unii aproape să dorească, da, să dorească o asemenea primejdie. În fond, cei din neamul Rinaldi și mulți alții nu votau oare pentru radicalul Barbentane ? Muncitorii erau oare toți socialiști ? Nu. Păi, atunci... Asta dovedea numai atît, că oameni de treabă sînt pretutindeni și că, pe deasupra partidelor, oamenii de treabă se prețuiesc între ei, n-aveți ce le face.

Cu toate acestea, cînd erau niscaiva alegeri, temperatura creștea. Ca un acces de febră. Cînd anume începea asta, ar fi fost greu de spus. Într-un cuvînt, oamenii nu-și mai vorbeau, sau se adresau unul altuia cu o politețe exagerată. O bucată de vreme unii se prefăceau că n-ar exista între dînșii nimic care să-i despartă. Apoi vrajba se ințețea. Se lăsa cu tărăboi. Oameni care jucau cărți și deodată dădeau cu ele unul în obrazul celuilalt. Lucrurile luau întorsături neașteptate, și ați fi spus uneori că nu politica îi asmuțea, dar ia gîndiți-vă nițel : interesul ăstuia nu era la fel cu interesul ăluilalt, și cu toate că nu suflau o vorbă despre impozitul pe venit, bunăoară, luîndu-se la harță iac-așa, dintr-un nimic, asta era totuși pricina care-i făcea să se uite chiondorîș unii la alții.

În acest timp, afișele cotropeau zidurile. Cafenelele luau parte la bătălie. Au avut loc mai multe întruniri și oamenii s-au pomenit deodată unii într-o tabără, alții în cealaltă. Ciorovăielile începute în pragul ușilor continuau prin gazetuțele care se nășteau întotdeauna în zilele acestea sau în afișele următoare. Înjurături peste

înjurături. Ce mai încolo-încoace, bătălia se pornise, speranțele și urile nu mai erau niște abstracțiuni, temerile se întrupau, luau chip omenesc: candidații. În general, într-o familie toți mergeau ca unul: aceleași motive îi împingeau în aceeași tabără. Erau însă și familii mai puțin norocoase, în care momentele acestea stîrneau zîzanii, aruncînd pe unii împotriva altora, tinerii mai ales împotriva bătrînilor, ba învrăjbind chiar frații între dînșii. Afacerea Dreyfus nu era încă așa de depărtată pentru ca oamenii să nu-și amintească în această privință pînă unde ajunseseră lucrurile pe vremea ei. Și totuși problema evreiască la Sérianne nu era o problemă arzătoare. Cîți evrei se găseau în oraș? De-alde Crémieux, pare-se, ăi de țineau băcănia de pe strada Gambetta. Mai fusese altădată în tîrg un diriginte de poștă, cum naiba îl chema? Unul mărunțel și oacheș, pe care-l trimiseseră mai tîrziu în Algeria. Acolo, pare-se, sînt destui și n-o duc prea bine cu arabii!

O familie sfîșiată, de pildă, era aceea a primarului. Lumea se deprinsese cu el. Firește, unii îl învinuiau că e republican într-un fel cam prea bătăios. Dar și concurentul său, Delangle, care era un moderat, de îndată ce-l atingeai la coarda asta, nu mai isprăvea cu dragostea lui față de Republică. Fusese subprefect, apoi părăsise administrația pentru a fi șef de cabinet al unui ministru, unul dintre prietenii săi. Acum îl împingeau să se aleagă în Consiliul General, pentru că, bineînțeles, era o forță care nu trebuia lăsată să se piardă, iar la cariera administrativă nu se putea întoarce sub un guvern ca cel de azi, după ce se băgase prea adînc în politică. Fără îndoială că pentru dînsul Consiliul General nu era decît o treaptă. Oricum, el sau Barbentane, amîndoi erau bărbați capabili. Nu ca clănțăul ăla, socialistul. Ce pramatie!

Straniu lucru, totuși, cum de oamenii nu văd numaidecît cu cine au de-a face! Avocatul acesta fără procese, venit din Marsilia, chiar dacă prin imposibil s-ar alege Consilier General la Sérianne, e limpede că nu venea acolo ca să-și facă o situație. Trebuie să fi fost înglodat în datorii pînă-n gît. Era cam jerpelit și pe deasupra prea arăta a domn pentru un socialist. Nimic de muncitor în înfățișarea lui. Ce mai încolo-încoace, un avo-

cat ! Purta redingotă, cravată înfoiată și guler ștaif, deși îi veneau cam caraghios pe căldura asta, iar doctorul cu ținuta lui slobodă, fără mofturi, era într-adevăr simpatic. Un om de pe la noi, Barbentane ăsta. Socialistul avea cam la vreo treizeci de ani, un tip deasupra oamenilor mijlocii, barem în ce privește statura, cu un cioc blond, nițeluș creț, și nu tocmai bine pieptănat. Îi zicea Vinet. Maurice Vinet. Își făcea toată campania electorală vorbind împotriva armatei, a serviciului militar de trei ani. Mai întîi că era un subiect nu prea actual, pentru că nici guvernul nu se pronunțase încă răspicat în privința asta. Bineînțeles, specialiștii problemelor militare scriau prin gazete că fără cei trei ani nu se poate, că ar fi o sinucidere să mai amînăm hotărîrea. Dar să te iei după specialiștii militari ! Și apoi, dacă trebuie, trebuie.

Își avea partizanii lui, acest Vinet. Chiar și în oraș. De pildă, negustorul de biciclete, un ins venit de la Nisa, care nu era căsătorit, pe cît zicea lumea, cu mărunțica aia pudrată cu care trăia. Niște oameni de nimic, deși, ce-i al lui e-al lui, se purta drăguț cu lumea. Și, firește, mai era de partea lui Vinet toată mahalaua, muncitorii de la uzină și cei din gară, conductorii de tramvai, zilerii de prin sate. Fără a mai pune la socoteală una sau două comune, unde oamenii țineau întotdeauna cu roșii. Toți aceștia nu puteau face niciodată o majoritate, dar în ziua sosirii lui Vinet se aflau totuși vreo sută să-l aștepte cu steaguri roșii la coborîrea din tren și cîntînd *Internaționala*. Eu unul nu i-am văzut, doamna Mestrance mi-a spus cum a fost. Are grijile ei, doamna Mestrance, necazuri casnice, pesemne că s-a buhăit și mai mult în lunile din urmă.

XVII

Pierre se joacă cu mîinile iubitei : „Labele tale“ zice. Angélique surîde, privindu-le, foarte umilită. Avea dreptate Pierrot, erau niște labe ! Nu le puteai spune altfel acestor mîini butucănoase, slutite de muncă, roșii, cu de-

gete umflate, care dor cînd le atingi, cu pielea crăpată peste tot. Nu ca mîinile lui Pierrot, adevărate mîini de domnișoară, deși aveau pete de cerneală și nu erau îngrijite. Dar erau mici pentru un flăcău, cu degete fine. Ele nu frecaseră dușumele, nu spălaseră vasele de bucătărie în fiecare zi dată de Dumnezeu. „Labele tale mari!“ spuse iar Pierre. Dînsa recunoscu: avea labe mari. Pierre merse mai departe, făcînd pe copilul răzgîiat: „O, ce urîte ți-s labele astea groase!“ Și iată că o podidi plînsul. „Gélique, Gélique, dulcea mea, draga mea!“ Nu mai știa ce să facă, încerca să-i îndepărteze labele mari pline de lacrimi de pe ochii care se fereau în lături. Angélique întorcea capul, se împotrivea: „Nimic, nu-i nimic, ce proastă sînt, nu-i nimic, ce proastă...“ Pierre îi mîngîie brațele. Sînt așa de dulci brațele! „Gélique, n-am vrut să te necăjesc, nu-s urîte lăbuțele tale, nu-s mari, am spus-o și eu așa...“

În ograda pustiită, unde cărămizile căzute din ceea ce trebuie să fi fost tinda unei scări alcătuiau acum parcă un mic mormînt, ierburile sălbatice se îndoiră sub perechea îmbrățișată. Plînsul trecuse, Angélique rîdea printre lacrimi. „Lasă-mă, suspină fata, în ce hal mă voi întoarce acasă!“ El îi desfăcea corsajul.

Doamna Eugène își aștepta slujnica în pragul prăvăliei. Angélique asta căuta acum orice prilej ca s-o șteargă din casă. Și întotdeauna spunea că pentru cinci minute, apoi îți lipsea o jumătate de ceas. Se întorcea roșie la față, abia ținîndu-și răsuflarea, ca după o goană. Nu-i mai era mintea la treabă, umbla cu capul în nori, nu răspundea cînd îi vorbeai. Ba deunăzi se apucase să cînte. Culmea!

Doamna Eugène se îngrășase grozav, și cînd se apleca să ridice ceva, privirea i se încețoșa, urechile îi vîjîiau. Și nu numai pentru că avea toată gospodăria pe cap. Fără a mai pune la socoteală altă grijă: fata asta era pesemne îndrăgostită. Doamna Eugène poate că nu s-ar fi gîndit singură la așa ceva, pentru că nu-i stătea în fire să se ocupe de oameni, și mai puțin încă de slujnica ei, de ceea ce gîndește sau simte Angélique. Doamna Eugène numai atît îi cerea lui bărbatu-său, să nu zvîrle

banii pe fereastră. Încolo... Dar scrisorile acelea sosite una după alta, cu vreo zece-douăsprezece zile în urmă, o băgaseră la idee. Și de cînd îi intrase asta în cap, nu mai avea nici o îndoială. Angélique se ținea cu vreun crai. Gagicul ei era de bună seamă un golan care n-avea nici o treabă, căci fata o ștergea din casă la orice oră.

Oricum, nu pentru așa ceva o plăteau pe Angélique. Că-l înșela pe domnul Eugène, asta n-ar fi tulburat somnul doamnei Mestrance. Dar mai întîi, dacă se culca cu primul venit, ar putea să-i trîntească cine știe ce boală lui Eugène. Era mai puțin sigur ca la „Coșul înflorit". Iar cît despre mai ieftin, asta rămînea de văzut, căci dacă ar trebui să cumperi medicamente...

— Gaston, du-te de vezi pe unde umblă Angélique...

Prins cum era în jocul cu bile cu băiatul tîmplarului, Gaston ar fi trimis-o la dracu pe mă-sa. Se prefăcea nițel că o caută. Ce belea pe capul lui, fir-ar să fie, Angélique asta! În fiecare zi aceeași poveste. Cînd Angélique se întorcea acasă, se apropia pe furiș de dînsa și o ciupea. „Domnule Gaston! țipa fata. Ce țînc scîrbos, de pe-acum e ca taică-su!" Gaston o amenința: „Am să te spun mamei că ai ieșit și azi-dimineață". „Javră mică, n-am să-ți mai dau un gologan!" Era doar o vorbă. Gaston știa bine că amenințările lui dădeau rezultate. Ca să-l împace, slujnica îi cumpăra bile, un titirez. Tot ce cîștiga se ducea pe de-alde astea și pe prăjituri pentru Pierrot. Ah, Pierrot ăsta! Angélique îi dăduse o iconiță a Ioanei d'Arc din argint suflat cu aur, pentru care muncise o lună. Apoi, trebuise să-i cumpere un lănțișor, nu-i așa? Ioana d'Arc veghea asupră-i, sub cămașă, de-a dreptul pe piele. La drept vorbind, Angélique era puțintel geloasă pe Ioana d'Arc.

Cu domnul Eugène nu știai niciodată cum să te porți ca să-i intri în voie. Ori se ținea după dînsa ceasuri întregi, ori nu se simțea bine și o bruftuia cerîndu-i să se spetească muncind. Domnul Eugène îmbătrînea. Ca să ajungă la plăcerea rîvnită, avea nevoie acum să-și ațîțe simțurile, gîndindu-se cu mult timp înainte la asta. Se învîrtea în jurul slujnicii, își vîra mîinile sub fusta ei, îi spunea tot felul de măscări, vorbe scîrnave, și-i cerea să

stea toată ziua lîngă el, să-i fie la îndemînă atunci cînd i-o veni, și apoi nu-i venea de loc, sau arareori. Cînd n-o dorea îndeajuns ca să-și facă cheful, se supăra pe Angélique, și atunci trîntea jos vreo cutie de mărunțișuri pentru ca ea să aibă ce strînge, sau mînjea înadins pardoseala și zbiera că dugheana asta e într-un hal de murdărie ceva nemaipomenit! O călca pe degete cînd se apuca să spele. Își astupa nasul, zicînd: „Sigur, bătrînul iar a făcut pe el". Angélique trebuia să-i dea jos acestuia pantalonii, cîteodată degeaba. Domnul Eugène privea scena, hlizindu-se batjocoritor.

Cînd nevastă-sa îi pomeni în treacăt de Angélique, bineînțeles, fără a sufla o vorbă despre scrisorile acelea, căci i-ar fi putut veni rău auzind așa ceva, domnul Eugène începu prin a rînji, nu prea pornit însă împotriva ei.

— Bine, bine, ia te uită, doamna Sainte-Nitouche face pe mironosița! Dar spune-o, haide, spune odată că Angélique are un gagic!

— Nu spun asta, mă mir...

— Și de ce n-ai spune-o, dacă-i adevărat? O cred capabilă de orice, e-o tîrîtură de uliță, o ștoalfă, o putoare, o...

Se făcuse roșu ca sfecla. Deodată furia i se întoarse împotriva doamnei Mestrance:

— Cît despre tine, curvă scîrboasă, țață pezevenghe ce ești, tu nu mai poți de plăcere, văd bine că asta te bucură! Ți-ar plăcea, tîrfă afurisită, să mă vezi încornorat, să nu fii numai tu înșelată, nu-i așa? Ei bine, închipuiește-ți, nu-mi pasă de loc, dar știi, de loc. N-are decît să se înhăiteze cu cine i-o plăcea, să se tăvălească în lung, în lat și de-a curmezișul, nici în cot nu mă doare! Mai vrei ceva?

Acestea spuse, dădu fuga jos, unde-l chema un client care încercă toate pălăriile tari din prăvălie. Îi trebuia pentru o nuntă. Doamna Eugène nu se lăsă păcălită. Vedea bine că bărbatu-său n-o mai scăpa din ochi pe slujnică. Angélique nu voia să-i spună nimic lui Pierre. Se împotrivi totuși cînd vru s-o mai rețină:

— Nu, nu, domnul Eugène o să vadă c-am întîrziat.

— Domnul Eugène ! izbucni el. Văd că nu mă mai iubești. Ți-am spus, Gélique, să nu-mi vorbești niciodată de acest sinistru individ...

Îi făcuse o scenă. Angélique îi făgădui să nu-i mai pomenească de domnul Eugène. Pierrot scrisese un lung poem pentru dînsa. Cum s-ar zice, un cîntec pe care nu-l poți cînta. Cînd Pierre îl recita, era tare nostim, nu prea înțelegeai despre ce e vorba, dar suna dulce la ureche, și-ți venea să rîzi și să plîngi deodată.

Domnul Eugène încercase să afle ce-i cu Angélique. Într-o zi o urmărise. Spre norocul ei, însă, îl văzuse la timp. Se dusese să stea de vorbă cu doamna Reboul, care nu-și dădea ifose, și tocmai spăla niște rufe sub o boltă în tîrgul de sus. Îi venise ideea s-o caute văzînd pîrîiașul albastru de zoaie care se scurgea de acolo. Și apoi, Marie Reboul, nevasta negustorului de mobilă, se simțea tristă și foarte singură de la o vreme. Iubitul ei, tînărul Arnaud, o părăsea. Pleca la regiment și de pe-acum umbla beat aproape în fiecare zi. De aceea Marie se arăta întotdeauna drăguță cu Angélique. O ființă omenească, nu-i așa ?

— Tare aș vrea să știu, îl întrebă în seara aceea la cafenea Mestrance pe Reboul, în timp ce jucau o partidă de biliard cu Respellière, care-și tot răsucea mustața de pisoi, ce caută *tot timpul* slujnica mea la nevastă-ta ? Ai putea să-mi explici asta ?

Erau prieteni vechi. Francmasoni amîndoi. Reboul cunoștea legăturile celuilalt cu slujnica. Relațiile acesteia cu doamna Reboul i se părură nepotrivite, și chiar în seara aceea, venind acasă, găliganul își bătu nevasta ceva mai tare ca de obicei :

— Lasă că te-nvăț eu să mai stai la taifas cu toate curvele... Te-nvăț eu, n-ai grijă... Na, ține asta, îi strigă repezindu-i o palmă peste obraz, e pentru mutra ta drăgălașă... Cu putorile, hai ? Cu aia de le spală c... la toți din familie... Da, chiar și puștiului... Te-nvăț eu să te porți cum trebuie, iar dac-o prind pe Angélique aia...

„La Coșul înflorit“ Adrien Arnaud își sărbătorea plecarea.

XVIII

Domnul Lamberdesc oftă. Tinerețea lui se irosea în fundul ăsta de provincie, în Sérianne. La ce-i slujea aici fizicul său de cuceritor de inimi ? Începea să se plictisească de doamna Butterfly, cum o numea, spre marea ei bucurie, pe Thérèse Respellière. Toate istoriile ei din Indochina i le povestise de nenumărate ori, iar perceptorul cam abuza de amabilitatea silită a doctorului, trimițînd să-l cheme chiar și noaptea pentru accesele sale de paludism. Chiar și noaptea. Pe gratis bineînțeles. Afară de asta, fostul majur al trupelor coloniale devenea arțăgos în clipele acelea. O dată aruncase o vază de flori în capul neveste-si, iar cînd Lamberdesc păru că vrea să se bage între dînșii, soțul luase un aer mai de soț ca oricînd pentru a bombăni „A, te rog, nu te băga !", vorbă care arăta îndeajuns că omul nu era atît de neștiutor pe cît se credea în privința legăturii doctorului cu doamna Respellière. Ce distracții îi rămîneau lui Lamberdesc ? Să se plimbe nițel cu Peugeotul, mare scofală !

Sosirea lui Delangle mai înseninase un pic viața doctorului. Se cunoscuseră odinioară în Cartierul Latin, deși Delangle era cu cîțiva ani mai mare ca el. Întîmplarea i-l scosese înainte și doctorul nici nu crezu la început că era vorba de acel Delangle căruia nu-i știuse pe vremuri decît porecla. Ia stai, i se zicea... Cum i se zicea ? N-are importanță. Noroc însă că Delangle se nimerise a fi candidatul moderat. Era deci foarte firesc să se arate cu el în public. Asta îi convenea de minune. Îi spunea :

— Închipuiește-ți nițel că, dacă ai fi fost socialist, nici nu ne-am fi putut saluta în tîrgul ăsta afurisit. Nu, nu. Mi-aș fi pierdut clientela ! Clientela mea ! Dacă i-ai vedea cum arată, niște căzături, niște bisericoși, niște muieri dărîmate ! Și toți scuipă, suferă de răgușeală, le curge dintr-o ureche, le bîțîie cîte-un picior. E unul bolnav de uremie, care se teme așa de tare de-o criză, că vine în fiecare dimineață să-mi sufle duhoarea lui în nas, cică să-i miros răsuflarea. Fac puncții în niște burți pline de apă, badijonez cu tinctură niște utere care au de ce să fie prăpădite, pun cu mîna mea ventuze unui

general în retragere. În sfîrșit, ce vrei, și asta e o viață ca oricare alta.

— Te scot eu de-aici cînd oi fi deputat.

Delangle i-o spunea asta vechiului prieten regăsit, fără să se gîndească, cum vorbea cu toată lumea. De dimineață pînă-n seară numai în făgăduieli o ținea. Avea o jiletcă cenușie, în dungi de aceeași culoare, o creație minunată a lui Charvet, și Thérèse Respellière îi făcea ochi dulci, deși soțul ei vota întotdeauna pentru Barbentane. Dar Delangle era un om de lume și înțelesese dintr-un cuvințel scăpat de Lamberdesc cum stăteau lucrurile între acesta și Thérèse Respellière. Îi șopti în treacăt că, deoarece îl îngrijea pe perceptor, ar trebui să-l convingă să voteze pentru dînsul. Nu era însă mare nădejde. Cu atît mai mult cu cît, în ultimele luni, crizele se făceau tot mai dese, și Respellière, care chelea văzînd cu ochii, devenea așa de arțăgos că nu era chip să-i spui o vorbă. Și, pe deasupra, numai înjurături îi ieșeau din gură.

La ora aperitivului, pe cînd Lamberdesc se pornise să povestească o lungă istorie despre un prieten al lor de care nu mai știau nimic și în timp ce Delangle își recitea notițele cu privire la starea drumurilor vicinale și la revendicările podgorenilor din Villeneuve (ideea unei mici șosele putea să-i aducă mai multe voturi ca lui Barbentane), niște oameni veniră să-l caute pe tînărul doctor pentru un accident ce avusese loc în gară. O manevră greșită. Un muncitor de cale ferată strivit. „Ce viață plină de sacrificii!" spuse careva. Și pentru o leafă de nimic! Muncitorul locuia la dracu-n praznic, avea pîntecul zdrobit, fluierul piciorului îi ieșea prin piele. De ce nu-l duseseră la spital? De neînțeles. Acum să-ți vîri mîinile în *asta!* În cearșaful murdar al patului, cu văduva care bocea... în sfîrșit, e ca și cum ar fi fost văduvă... și un țînc pirpiriu și înfricoșat ținîndu-se de fusta ei, în timp ce muribundul, cu chipul galben-verzui, scofîlcit de durere și cu ochii înfundați într-o umbră de sudori, țipa la fiecare mișcare. Pe lîngă toate, mai trebuie să fi avut și la piept vreo rană. Între două urlete horcăia. În agonia lui, un gînd i se amesteca într-una cu durerea și cu moartea pe care o vedea venind: „Copilul... copilul..." Ah, credeți-mă, trebuie să ai inima tare ca să

vezi așa ceva. Și puțea acolo ; găleata cu zoaie nu fusese golită. O cocioabă amărîtă în cartierul fabricii. Vecinii se adunaseră în pragul ușii, ca și cum odaia ar fi avut prea mult aer.

Plecînd de acolo, pe cînd trecea prin dreptul garajului, doctorul simțise că-l ia o slăbiciune. E o cafenea chiar la colțul străzii, în față. Venea dinăuntru un zvon de vioară și se auzeau muncitori și slujbași feroviari vorbind tare și rîzînd. „Haide, își zise doctorul, asta o să-mi mai însenineze gîndurile.“ Se așeză la o masă, afară, și dădu pe gît un pahar de Pernod. Prinzi gustul Pernodului prin părțile acestea din sud.

Înăuntru se vedeau vreo zece persoane și niște tineri care trăseseră la sorți. Era tocmai înaintea plecării contingentului. Stăpînul cafenelei clătea paharele îndărătul tejghelei. În fund un lăutar zicea din scripcă un cîntec pe care-l cînta o femeie oacheșă, aducînd a țigancă, cu o rochie de mătase subțire și o broboadă roșie ; avea bucle negre în jurul unui chip mai mult straniu decît frumos. Ca muzică, ceea ce făceau ei acolo nu era cine știe ce mare lucru : bărbatul la vioară și ea din gură cîntau o melodie destul de naivă, dar pe care toți cîți se aflau în cafenea trebuie s-o fi cunoscut, după felul cum își legănau capul.

Mai bine un fier de plug ce ară
Decît o pușcă a lui Lebel[1]
Un plug hrănește, nu omoară
Și nu-i unealtă de măcel.

Și toată cafeneaua repeta într-un glas, în timp ce scripcarul, un bărbat voinic, cu fața rasă de mîntuială, oacheș, pesemne un marsiliez, scanda refrenul, ciupind coardele diblei, și dirija corul cu capul și cu arcușul :

Nu ! De-ajuns ne-am războit !
Războiul e-un măcel cumplit,
Popoarele însîngerate
Numai o patrie au toate !

---

[1] Armă introdusă în armata franceză (1886) purtînd numele ofițerului Nicholas Lebel, care o inventase.

Cîntecul îi unea pe toţi, flăcăi, bătrîni și fete cu ochi strălucitori. Certificatele *Bun pentru serviciul militar*, prinse de șepci, fluturau batjocoritor. „Ei da, își spuse doctorul, propaganda socialistă nu-i rău făcută!“ Trebuia să-i vorbească despre asta lui Delangle. O ţigancă străbătînd satele spre a-i abate pe tinerii recruţi de la datorie... Frumos subiect de povestire, pe legea mea, pentru cine ar şti s-o scrie. Femeia cînta mai departe:

Nu cimitire, ci ogoare
Vrem pentru binele-omenirii!
Hai să strigăm peste hotare:
În pace-i calea înfrăţirii!

Și iată că în corul de glasuri care se suiau cu greu la notele de sus sunînd cam fals, dar pline de inimă și fără să-și cruțe plămînii:

Nu! De-ajuns ne-am războit!
Războiul e-un măcel cumplit...

Lamberdesc recunoscu o voce pe care o știa mai demult. Nu, nu se smintise: acolo, în mijlocul recruţilor, cu insigna grupării *Pro Patria* la cheutoarea hainei, Armand Barbentane, fiul primarului, concurentul său, intona refrenul antimilitarist.

Era ultima trăsnaie a lui Armand, rezultatul firesc al aventurii sale cu Suzanne, oricît de straniu s-ar părea. Tot discutînd cu acel bătrîn reacţionar de Loménie, își pierduse credinţa patriotică, așa cum pierduse credinţa în Dumnezeu. Cu Armand, nenorocirea era că, atunci cînd se aprindea la vorbă și trebuia să înfrunte pe cineva, își făurea un personaj, se pornea să contrazică cu atîta îndîrjire, încît sfîrșea prin a se convinge el însuși. Începuse să joace rolul antimilitaristului și iată că ajunsese să se ia în serios. Ba se și ciondănise în privinţa asta cu Pierre Delobelle și cu Etienne. Și a fost de ajuns atîta pentru a-l întări și mai mult în ideea lui. Scena se petrecuse la sediul patronajului, unde se strînseseră în jurul lor cîţiva recruţi, niște muncitori, care se uitaseră unul la altul, dîndu-și cu coatele. Cînd Etienne, gata să plece la cazarmă ca și Adrien Arnaud, se făcuse roșu de

mînie și strigase că Armand e un clănțău și că, în caz de război, cei de teapa lui vor fi puși la stîlp și împușcați, era cît pe ce să iasă o bătaie. Norocul lor că abatele Petitjeannin nu se afla acolo! În sfîrșit, la ieșire, era o duminică, patru dintre recruți, un bondoc mărunțel care rîdea într-una, un lungan cu buzele subțiri și doi alții, niște vlăjgani, unul cu sprîncenele groase, celălalt cu nasul turtit, îl luaseră pe Armand între dînșii, ca pe-un nou prieten, mirați de ei înșiși și de el, încîntați grozav, și neștiind ce să mai facă spre a rămîne împreună, și a petrece, și a-și spune unii altora că erau prieteni la toartă, gata să plătească cu capul unii pentru alții, iar nu pentru patria lor, ah, nu pentru patria lor! Și cine? Fiul lui Barbentane! Ca să vezi! Recruții făcuseră cinste, plătind băutura. Și trăiască revoluția socială! Erau toți socialiști, și internaționaliști, roșii cu adevărat, cum zicea bondocul mărunțel. Bineînțeles, adăuga el, au să ne toace la prostii, acolo, la cazarmă, dar să nu-și închipuie cineva c-o să le meargă ușor cu noi. Nu se prinde! Cînd ne vom întoarce, peste doi ani, taman cît trebuie să ne crească iar chica, nu va rămîne nimic, nimic din ce ne-au băgat în cap la cazarmă, vom avea grija să uităm totul. Puștile lor! Na, iată ce fac eu cu puștile lor! Lunganul mătură cu brațul paharele de pe masă. Patronul sări de la locul lui:

— Vă rog, cine plătește paharele sparte?

— Eu, zise Armand.

Îl aclamară bătînd din palme și tocmai atunci intrară lăutarul și cîntăreața oacheșă.

Armand se uita la dînsa cu niște ochi plini de duioșie. Era tînără și îi zvîcneau sînii în timp ce cînta. Berea făcea ca toate să apară ca printr-o ceață și în cafenea era foarte cald. Băieții prinseră ușor refrenul cîntecului:

Nu! De-ajuns ne-am războit!

Cînd doctorul Lamberdesc văzu de pe terasă această scenă, el nu fu mișcat, cum ar fi fost alții, fără îndoială, în fața recruților, a tinereții lor, a manifestării acesteia de sănătate populară, a spiritului de revoltă care își avea măreția lui. Nu. Se simți cuprins de-o veselie odihnitoare

după istoria cu feroviarul strivit de locomotivă. Își încreți răutăcios temuții săi ochi catifelați. Ia te uită, preoțelul! Cel de făcea să vorbească tot tîrgul de cucernicia lui stă colo și rage cu pușlamalele alea, și-i beat criță, pe legea mea! Venind acasă, îi povesti Thérèsei întîmplarea. Ea voia tocmai să se așeze la pian și să cînte acompaniindu-se singură. Se opri în loc. Cine, băiețașul ăla? Tînărul Armand? Thérèse nu mai rîdea. Judeca lucrurile ca o femeie. Întrebă iar:

— Cel care se pregătea să fie preot?

— Da, da, făcu Lamberdesc, așa cum ai auzit.

— De-ar ști maică-sa! rosti ea pe-un ton pătruns de gravitate, care stîrni rîsul doctorului.

Și rămase puțin îngîndurată. Apoi începu să fredoneze:

Pe marea potolită...

— Mai ține-ți fleoanca! i-o curmă el scurt. Vino aici să stăm de vorbă.

Adică tăcură amîndoi numaidecît.

XIX

— Cum poți, Armand, să vorbești și să te porți așa, tu care vrei să-ți închini viața preoției?

Deoarece trecuse o vreme de cînd urmărea cu cea mai mare atenție un păianjen de cîmp al cărui mers i-l amintea pe cel al unuia dintre profesorii săi din capitala departamentului, Armand nu mai asculta zisele Suzannei și nu înțelese dacă tînăra fată se indigna de cuvintele pe care le rostise împotriva Armatei, a serviciului militar de trei ani, a Drapelului, a Generalilor, a Patriei, sau ceea ce spunea era un răspuns la izbucnirea lui de adineauri, cînd Suzanne refuzase să reconstituie cu el scenele acelea descrise amănunțit de Pierre Delobelle, ai căror eroi dedați la tot felul de voluptăți erau Pierre și Angélique.

Antimilitarismul lui Armand îi stîrnea indignarea. Ce neobrăzare! Va să zică, atunci cînd se tăvălește prin toate locurile cu o nespălată ca dînsa, nu-i nimic, așa ceva

găsește că-i frumos din partea unuia care-și închină viața preoției ?

Pînă la urmă, se certară. Și cum tocmai atunci Armand plecase să-și dea bacalaureatul, rămaseră certați de-a binelea. La Aix, cît ținu examenul scris și oral, în mintea tînărului lucrurile luară o înfățișare tot mai limpede. Nu despre Suzanne era vorba. Cu dînsa isprăvise. Dar văzîndu-se, în sfîrșit, singur, cu ceva gologani în buzunar, se simțea ca un bărbat, stăpîn pe viitorul său. Se gîndea la cariera teatrală, la piedicile ce se vor ivi din partea familiei. Zvîrlise prin ușa vagonului insigna grupării *Pro Patria*.

Spre a-și dovedi independența, de îndată ce se dădu jos din tren și cu aceeași pornire care-l aruncase mai înainte în erezia nestoriană, își cumpără gazetele pe care nu îndrăznise să le citească sub ochii celor de acasă : *La Bataille Syndicaliste, l'Humanité*. Citirea acestor foi era cît pe-aci să aibă asupra lui exact efectul contrar celui pe care el însuși îl căuta în ele. Nu pentru că blestematul spirit de contradicție l-ar fi împins îndărăt spre biserică și spre spărgătorii de grevă de la *Pro Patria*. Dar supărat de ceea ce i se părea tras de păr în articolele citite, sărind pasajele pentru el de neînțeles, din pricină că erau scrise într-un limbaj necunoscut lui și pomeneau de tot felul de întîmplări al căror început nu-l cunoștea, Armand se zburlea în fața unor comentarii pe care le socotea de mîntuială. Încă puțin și gazetele astea l-ar fi hotărît să devină radical, ca taică-său.

Trebuind să-și dea examenul de latină și limbi străine, Pierre urma să sosească abia peste opt zile, așa că din Sérianne nu veniseră la Aix decît doi sau trei băieți, cu care Armand nu se avea prea bine. Pe unul dintre ei, Paul Cotin, nepotul acelei doamne Cotin care avusese parte de-o înmormîntare așa de frumoasă în 1911, îl cunoștea de la *Pro Patria* și se duseră împreună la cafenea unde fumară din țigările lui Paul. Era un blond deșelat, cu niște mîneci prea scurte. Văzînd gazetele camaradului său, sări ca ars.

— O, le luai întîmplător, să văd și eu o dată despre ce-i vorba ! zise Armand stînjenit.

Dar numaidecît se căi amarnic pentru această lașitate, plăti cele două consumații și plecă de-acolo.

Vai, capul nu-i era la examen ! O nouă perspectivă îi înfierbînta închipuirea. Și dacă s-ar face socialist ? Și dacă ar gîndi într-un fel sau într-alt fel, unde ar fi răul ? Era parcă un nou rol pe care trebuia să-l învețe. Se silea să citească ziarele de la un capăt la altul și să se împace cu tonul lor oricît de revoltător. Așa cum pe stradă se silea să-și ațintească ochii drept în ochii femeilor.

Își trecu examenul cu chiu și cu vai la scris și la oral. În programul de greacă și latină nimic nu amintea de preocupările personajului în pielea căruia începuse să intre. Va ști oare să le vorbească socialiștilor pe limba lor ? I se părea cam la fel ca odinioară cînd vorbea cu furnicile... Dar Armand nu era sigur că ar putea rosti cuvintele noi și greoaie împrumutate de prin gazete. Nu erau chiar la fel cu acelea din discursurile ținute furnicilor. Cotin zicea că ar fi ceva de făcut, și anume tineri ca dînșii să se bage la socialiști și să întindă cît mai tare coarda, împingînd ideile lor paradoxale pînă la absurd, ceea ce ar face să dea chix toate planurile conducătorilor acestora, căci mulțimea ageamiilor ar cădea neapărat în capcană, însușindu-și neghiobiile provocatorilor. Armand îl asculta nu prea convins ; jocul pe care i-l propunea semăna cu al său, numai că el nu ținea să-l vadă eșuat, ci să-l facă să izbutească. Va fi oare luat în serios ? Ce soi de om o mai fi și acest Jaurès, căruia tatăl său îi recunoștea ceva talent ? Domnul de Loménie zicea, de cîte ori venea vorba de Jaurès, că ar trebui să fie biciuit în fața lumii întregi. Armand nu se prea sinchisea acum de această bătrînă canalie de proprietar și de stricăciunea lui de fată. Dacă nu s-ar fi temut să se procopsească cu vreo boală urîtă, se aranja el binișor la Aix, fără ea, *fără ei.*

Între teză și oral, dădu cu ochii pe stradă de Mestrance, ferchezuit ca de sărbătoare. Negustorul de coroane venea să se reaprovizioneze : Sérianne epuizase tot stocul său de venerație mortuară. Armand se gîndi cu plăcere că în vremea asta Angélique era numai a lui Pierre Delobelle. Poate că nu ținea seamă îndeajuns de bănuielile doamnei Eugène.

Pe cînd răspundea examinatorului de matematici, slăbiciunea lui, îi veni deodată în minte planul de care-i vorbise Cotin și creta din mînă i se sfărîmă de tablă cu un zgomot supărător. În fond, ideea asta a lui Cotin era o mîrșăvie. Cînd i-o spusese, nu și-a dat seama... „Ei bine, domnule, care-i volumul piramidei ?“ De ce-i arde ăstuia ! Vă rog să-mi spuneți și mie ce nevoie avem să măsurăm volumul piramidelor ! Cu ce notă luase examenul ? Cît despre tînărul Cotin, n-avea decît să se prezinte din nou în octombrie.

Tot atunci, Armand se pomeni iar cu gîndul la taică-său, la maică-sa, la rubedeniile Rinaldi de la țară : ce-l lega pe el de toți aceștia ? E supărător să te tragi din asemenea oameni, și cînd se va duce la socialiști, cu siguranță că-i vor face o vină din asta. Erau acolo, în gazete, fraze care trezeau în mintea lui, ca niște adieri ale rușinii, conversații auzite acasă și cărora nu le dăduse importanță la vremea lor. Cum se mai ciorovăiau taică-său și maică-sa, cînd se apucau să socotească cît pămînt aveau Rinalzii, cîte vii și cîte acțiuni pe care așteptau să le moștenească ! Cu ce scîrbă fără margini se gîndea acum la toate astea !

Se jura că nu va primi nimic de la ai săi. Nu cumva te silește legea să-ți iei moștenirea ? Își amintea, totuși, că parcă o auzise pe maică-sa vorbind într-o zi de unul care refuzase moștenirea lăsată de părinți. Un monstru. Dar făcuse asta pentru că nu voia să recunoască datoriile alor săi. Așa că nu era același lucru...

Doctorul Barbentane apărea într-o lumină nouă în ochii fiului său. Fără îndoială, pe vremea copilăriei, văzuse în el întruparea lui Anticrist : chiar așa ! Nu se poate spune că ar fi ceva nemaipomenit de grav în asta. Acum însă, pentru întîia oară, dintr-o pricină sau alta, uitîndu-se cum trăiește el, cum trăiesc toți ai lui, ajunsese să se întrebe dacă nu trebuie să vadă în tatăl său un om josnic. Propriul său părinte. Îmi veți spune că nu se topea de dragul lui. Firește, dar de aici și pînă a gîndi că tatăl său e un om josnic ! Recunoștea foarte cinstit că e o grozăvie și-l treceau nădușelile. O fi fost poate și vremea călduroasă de vină.

Întorcîndu-se la Sérianne, găsi tîrgul cu dosul în sus. Alegerile erau în toi. Oamenii se încăieraseră la întruniri, în mahalaua fabricii se încinseseră bătăi între socialiști și cei de la *Pro Patria*. Chiar în seara dinaintea plecării sale la regiment, Etienne Delobelle se alesese la o ciomăgeală cu un ochi umflat și învinețit, dar un muncitor primise o lovitură de bîtă care-i spărsese capul. De trei zile aiura la spital. Avea trei copii. De aici ieșise o dandana la fabrică, știut fiind că Barrel e adevăratul patron al celor de la *Pro Patria*. Muncitorii făcuseră o grevă a brațelor încrucișate în semn de protest. Barrel era înnebunit de istoria asta. Nu era om rău, se socotea oarecum răspunzător de capul spart al muncitorului aceluia, se trăgea într-una de mustăți, ceea ce-i dădea aerul că-și smulge firele de păr din nas, și neștiind ce să mai facă, trimitea familiei niște lucruri fără noimă, mănuși îmblănite, bunăoară. În iulie !

Grozav de agitat, Barbentane povestea fiilor săi întîmplarea, pe-un ton puțintel ironic. Căci Edmond se întorsese de cincisprezece zile și căsca gura la tot ce auzea. Cît despre popice, nu era același lucru să joace cu domnul Migeon în locul lui Adrien, plecat la cazarmă. Își petrecea toată vremea la „Coșul înflorit", unde domnul Robert, patronul, îi făcea hatîr mare : orișicît, e doar fiul primarului ! Știa el bine, domnul Robert, că are să-și scoată paguba într-un fel sau altul. Era acolo o blondă, Germaine, căreia îi plăcea să meargă la odaie cu tînărul student, iar pe dînsul asta îl măgulea. Toată lumea era mulțumită.

Din toate acestea se isca o harababură în mintea lui Armand. Era ca un soldat care se întoarce în dormitorul de la cazarmă, după ce fusese învoit pînă la miezul nopții, cînd ceilalți sînt băgați acolo de mai bine de trei ceasuri, cu bocancii, cu sudoarea, cu picioarele nespălate, și cînd ferestrele-s închise, iar toate astea put al dracului, vă rog să mă credeți.

Sérianne puțea grozav sub razele soarelui de iulie.

Mestrance, care bănuia ceva, o bătea pe Angélique. Ea îi arăta, plîngînd, vînătăile lui Pierre, care se făcea roșu, apoi alb ca varul și strîngea din dinți. Dar ce-i putea face ? Cu dînsul alături, Angélique uita repede

bătăile primite. Repeta la urechea lui: „Mă vei iubi mereu, spune, toată viața?“ Da, toată viața.

La o întrunire, la Villeneuve, unde Armand se dusese nu atît pentru că nu avea nici o treabă, ci împins de neliniște, doctorul Barbentane, atacat de candidatul socialist, fusese somat să se explice în privința serviciului militar de trei ani, cerut sus și tare de gazetele statului-major. El se rosti în chipul cel mai răspicat împotriva oricărei prelungiri a serviciului militar:

„Și așa e prea mult cînd ni se cere să ne lipsim la două recolte de brațele flăcăilor noștri. Or fi poate în anumite locuri unii care visează la recolte însîngerate. Noi, muncitori pașnici, cerem ca tineretul...“

Într-un colț al sălii, bătrînul Loménie, cu nasul său gros și ochii înroșiți, rîdea batjocoritor și-și rupea palmele aplaudînd. Striga: „Vrem serviciul de un an! Șase luni! Dă-i înainte că-i zici bine!“ Îi făcea de departe lui Armand un salut scurt cu capul.

A doua zi, la Sérianne, unde avea loc o întrunire la care Barbentane și Delangle se găseau la tribună, candidatul moderat, cu frumoasa-i jiletcă argintie, vorbise despre Franța în chip foarte mișcător, fluturînd spectrul primejdiei germane, legea de curînd votată în Reichstag. Se auziră cîteva fluierături cînd primarul se ridicase să răspundă. I se citea tulburarea pe față:

— Sîntem, spuse el, cu toată hotărîrea împotriva oricărui lucru care ar putea duce la război, împotriva unei sporiri a ceea ce unii numesc în chip sinistru birul sîngelui. Dar dacă ni se va face dovada că legea votată în Reichstag pune în primejdie Patria libertăților republicane, dacă imperiul german amenință țara noastră democratică, credeți voi oare, cetățeni, că vom refuza Republicii, Franței republicane, armele de care are nevoie? Noi, pentru asta mă leg aici cu jurămînt, nu-i vom uita pe strămoșii noștri de la Valmy[1], pe părinții noștri de la '93!

Barba doctorului dispăru în aplauze.

---

[1] Localitate unde armatele Revoluției franceze au învins trupele prusace, în 1792.

De aici încolo, fiecare gologan pe care-l primea de la ai săi, fiecare prînz luat acasă era un chin pentru Armand. Bineînțeles, își zicea, asta nu va mai ține mult, vine ea ziua cînd își va cîștiga existența în vreun teatru, dar deocamdată trebuie s-o șteargă într-ascuns pînă-n gară pentru a citi ziarele. La întoarcere, le arunca după ce le făcea ghem. Tatăl său era oare într-adevăr un om josnic ? Îl auzea tocmai vorbind cu maică-sa de bani, în odaia de alături, pe-un ton foarte ridicat. Era vorba de sumele pe care ea le dădea parohului.

Cui să spună tot ce avea pe inimă ? Lui Pierre, e ca și cum ai vorbi cu un perete. Afară de asta, prietenul său se mai apucase să facă și versuri, și ce versuri, Doamne, Dumnezeule ! În tîrgul ăsta, unde toate putrezeau, Armand nu vedea nici un om de suflet. Se gîndi să stea de vorbă cu Vinet, candidatul socialist.

XX

— Ah, făcu una, ia te uită la el, pentru un strigoi nu arată rău !

— Nu, doar că a îmbătrînit nițel ! spuse alta.

Îl priveau, îl tot învîrteau pe o parte și pe alta în costumașul său de alpaga cenușie, îl trăgeau încoace și încolo, făceau haz. Domnul Robert, patronul, un soi de boxer cu urechile clăpăuge, într-o haină de-un cafeniu-deschis, bătuse din palme, iar „tanti" chemase toată lumea în salon. Ușile de la etaj se deschiseseră, chiar cea de la odaia unde Zoé lucra cu un fermier din împrejurimi. Au înțeles numaidecît că era vorba de ceva neobișnuit, o glumă strașnică, și veneau să vadă. Cele treisprezece fete ale „Coșului înflorit" își trăgeau în grabă ciorapii ajunși la glezne, își adunau pe ele cămășile cu bibiluri și vălurile colorate și năvăleau în salonul de consumație, unde pînă și Mélanie, slujnica, fusese admisă la această întoarcere a fiului risipitor.

Consumatorii, prea tineri ca să-și poată într-adevăr da seama de situație, și, în primul rînd, fiul primarului, un băiat frumos, slăbiciunea domnișoarei Germaine, se

prefăceau totuşi că au simţit cum stă chestia. Clientul în jurul căruia se făcea atîta zarvă era beat criţă, dar ceea ce se cheamă criţă. Domnul Robert îl ajută îndată să se aşeze, între Pierrette, Claire şi Berthe, cele mai vechi pensionare ale stabilimentului. „Tanti“ învîrtea la gramofon. Iar el însuşi, patronul, se proţăpi în faţa mesei, făcînd semn Mélaniei : „Şampanie ! Şi din aia bună ! Eu plătesc !“ — cu acea clipire a ochiului care te dădea gata întotdeauna : toţi se strîmbau de rîs. Al dracului Robert ăsta ! Glumeţ de n-are pereche !

Sus, în capul scării, fermierul numai în cămaşă o chema pe Zoé furios. „Ia ascultă, madam, mult am să-ţi mai aştept c... ?“ Zoé se scuză pe lîngă noul sosit, îşi mai dădu cu roşu, apoi alergă sus.

Salonul de consumaţie al „Coşului înflorit“ era o cîrciumioară încîntătoare. Împodobită toată cu trandafiri, ca o boltă de flori, avea deasupra barului un tablou mare, pictat pesemne de un meşter vestit, înfăţişînd o tînără fată goală, grozav de ruşinoasă, care reuşea numai cu nevinovăţia ei să-şi ascundă chiar şi sînii, şi să dea o înfăţişare cuviincioasă şoldurilor ei feciorelnice. La măsuţele de marmură luau loc perechi-perechi. Stăteau de vorbă. Căci pentru rest erau, pare-se, odăile.

— Ei, făcu domnul Robert, ţi-a venit o toană să mai dai pe-aici sau te-ai întors la noi de-a binelea ?

— S-a săturat de nevastă-sa, spuse Berthe, o grăsană cu părul castaniu spălăcit.

— Nevastă-sa !

Pierrette înălţă din umerii ei slăbuţi :

— Doamna vrea să facă pe cea care ştie tot, dar ar face mai bine dac-ar tăcea.

— Cum ? Ce-ai zis ? sări grăsana cu gura. E un client al meu, nu ?

Claire interveni :

— Lăsaţi-l să vorbească ! Pisăloage mai sînteţi amîndouă !

Şi, la drept vorbind, chiar aşa erau : pisăloage. Dopul de şampanie făcu „poc !“ şi sticla se revărsă peste pulpele domnişoarei Claire : „Uite ce-ai făcut ! Pe ciorapii mei !“ Se ştergea îmbufnată, căci poşirca asta îndulcită e lipicioasă.

Robert veni lîngă domnul Eugène și-l bătu pe burtă :
— Ei, e o plăcere să-ți revezi prietenii. Tocmai spuneam deunăzi, ia stai, cui o spuneam ? În sfîrșit, nu interesează, într-una din zilele astea ziceam : i se va face lehamite să stea acasă și se va întoarce.
— Și m-am întors...
Era beat turtă. Dădu pe gît un pahar de șampanie, se uită la Robert și gemu :
— Tu faci cinste ?
— Eu fac, răspunse Robert.
— Ei atunci, dacă tu... dacă tu... tu faci cinste...
Își turnă un al doilea pahar, care luă numaidecît drumul celui dinainte. Toate jucau în jurul lui. E păcătoasă al dracului șampania după Pernod. Chiar șampania asta slăbuță. Cum, asta și slăbuță ? Ei, zic și eu așa, dar nu-i chiar slăbuță. Mai cu seamă după Pernod-ul pe care l-am băut. Și cînd zic Pernod-ul, nu-i unul, Pernod-urile ar trebui să zic, da, da, Pernod-urile, așa se zice cînd sînt două, trei, patru, cinci, șase Pernod-uri...
— Fără îndoială, alegerile sînt de vină, îi spuse Edmond domnișoarei Germaine, care făcu ochi mari, nepricepînd ce voia să zică. E un alegător al tăticului.
— Și tatăl tău se îmbată așa ca ăsta ? se miră ea.
— Vrei să glumești ? Numai alegătorii lui.
— Nu prea ești vorbăreț, i se adresă iar domnul Robert clientului, bătîndu-l prietenește pe umăr.
— Nu-s vorbăreț... nu-s vorbăreț... (Avu un rîs idiot.) Sînt beat, iubitule.
Își luă deodată un aer grozav de misterios și, fluturînd arătătorul, le ceru tuturor cu o strîmbătură a feței să păstreze taina. Apoi, mai trase un pahar pe gît și începu să vorbească alandala :
— Patru ani... patru ani în cap... nici unul mai puțin... dacă făceam ultima oară cu tine de colo, Berthe, un bebeluș, un bebeluș micuț, ei bine... ei bine, azi ar fi avut patru ani... vreau să zic, dacă făceam cu tine ultima oară un bebeluș, un bebeluș micuț, azi aproape că mergea la școală... un bebeluș !
Nu, zău, dar caraghios mai era domnul Eugène ! Damele alea făceau un haz nemaipomenit pe socoteala lui.

Gramofonul cînta: *Inimă de țigan.* Domnul Eugène îi dădea înainte pe coarda duioasă :

— Un bebeluș... Ne-am fi putut vedea în fiecare zi de patru ani încoace. Ce vreme irosită de pomană ! Și uite c-am îmbătrînit, nu-i așa c-am îmbătrînit ?

Își scosese pălăria moale de pe cap și holba niște ochi rătăciți, întrebători. Femeile se strînseră în jurul lui cu vorbe alintătoare :

— Dar n-ai îmbătrînit de loc, drăguțule, puișorule, flăcăiașule, ești neschimbat, fraged ca un boboc de trandafir.

Mușteriul se potoli :

— Un bebeluș... Și de ce, mă rog, ia să-mi spui, de ce n-am mai venit niciodată pe-aici, niciodată ? Spune tu, Robert, tu care-ți rîzi de mine ! Din pricina unei putori, da, doamnelor, a unei putori, n-am să retrag acest cuvînt !

Damele acelea se uitară una la alta, clătinînd din cap. Iar Germaine, atentă la spusele domnului Eugène, îi spuse lui Edmond :

— Ah, asta e ! Are necazuri de dragoste !

Domnul Robert destupă a doua sticlă de șampanie și le turnă tuturor :

— Ăsta e rîndul lui.

— Da, da, făcu Mestrance, i-am tras într-un rînd un toc de bătaie. Și eu cînd bat, apoi bat.

Repezi pumnul peste un pahar, care se sparse. Eugène nu băgă de seamă că sîngera. Claire și Pierrette săriră, cu un țipăt scurt, și-i prinseră mîna. Era doar o zgîrietură. Îi șterseră sîngele numaidecît. Îl auziră iar :

— Patru ani... Tîrfa... Și eu, zevzecul, mă purtam blînd cu ea, îi făceam și daruri... „Ești ostenită, îi ziceam, bine, ai să te scoli mîine pe la șapte și jumătate..." O amărîtă, cînd am luat-o la mine, plîngea... Mi-a mîncat pîinea atîția ani... O spurcăciune... Îl ștergea la c... pe bătrîn... Și eu nici de asta nu m-am scîrbit... Zevzecul ! Cînd lumea-i plină de femei frumoase, și acum, gata, am îmbătrînit... În ultima vreme îmi era tot mai greu... Nici o mirare ! Se întindea cu un țingău, o secătură... Vă vine a rîde că-s încornorat ? Mai întîi, că nu mai sînt... Am dat-o afară, putoarea, putoarea... Și să nu te mai văd în

ochii mei că-ţi rup picioarele, scîrba dracului! Auzi, cu un derbedeu! Să furi banii oamenilor ca să te faci o... ah, uite, asta-i prea de tot, e-o murdărie... Lumea nu-i drăguţă, măiculiţă, măiculiţă!

Negustorul de coroane mortuare începu să plîngă.

— Destup a treia sticlă, rosti pe-un ton solemn domnul Robert, turnînd în pahare, căci ai nevoie de-un pic de distracţie.

Mutra lui Eugène Mestrance reapăru vînătă dindărătul paharelor, scăldată în lacrimi și cu muci pe mustăţi. Smiorcăia, cătrănit pînă în fundul sufletului. De necrezut era că o iubise pe această Angélique. Nu știa că o iubește, descoperea asta în deznădejdea lui de bărbat înșelat. Se deprinsese grozav cu dînsa, și acum o izgonise, trebuise s-o izgonească. Iubise în Angélique propria sa tinereţe pierdută, și acești patru ani săpaseră o prăpastie între el și tinereţea lui. Ce-i mai rămînea? Să bea... Șampania e o băutură poznașă cînd nu ești obișnuit cu ea, pare ușoară, pe urmă ţi se urcă la cap. „Angélique, unde ești, Angélique?“

Domnul Robert simţi că buna-cuviinţă îi impunea să arate interes pentru daraverile de dragoste ale mușteriului:

— Și cum aflași... trista știre?

Femeile pufniră. Robert, cu strașnica lui clipire din ochi, le făcu semn să se stăpînească. Nimeni nu se mai putea ţine de rîs și fiindcă trebuia să-ţi înăbuși hohotele, eu unul vă spun că-ţi venea să te scapi pe tine.

— Cum am aflat-o... Nu mai știu... A, ba da! Niște scrisori. Un porc mi-o făcu, ăl de trimitea scrisorile. Dar unul care știa tot. Chiar așa de altfel se iscălea: „Unul care știe“. Ea, Pauline, nu voia să-mi arate scrisorile. Pauline, adică doamna Mestrance. Nu, zicea ea, ai să-ţi faci sînge rău. La urmă, m-am supărat. Pauline, ești o vacă. Ce-i drept, e-o vacă. Cînd e vorba de bani, nu-ţi închipui ce e-n stare. E-o vacă și o calică, o calică cum nu se mai află. Dă-mi scrisorile alea, sau de nu, dau foc șandramalei. I se făcu frică, văzuse că eram băut. Mi-a dat scrisorile. „Unul care știe.“ Povestea tot ce făceau acolo, amîndoi, în tîrgul vechi, pe jos, ca niște cîini. Băusem. Am luat scrisorile, i-am tras Paulinei o pereche de

palme. Adică, doamnei Mestrance. Apoi, dau să cobor în prăvălie, sărind cîte patru trepte deodată, pun mîna pe Gaston care se urca, ți-l arunc pe scară de se duce de-a berbeleacul pînă jos și începe să urle. Ușa se deschide, iat-o și pe Angélique. Ce s-a întîmplat aici, o nenorocire ? A, da, o nenorocire. Întreabă dacă s-a întîmplat o nenorocire ! Prefăcuto, vezi tu îndată. E adevărat că așa, și așa, și pe dincolo ? Ea nu mai știa ce să creadă, bîțîia de frică, se ascundea după babalîc. A, poate crezi că am să mă sfiesc de babalîc ! Na, uite cum scuip în el. Ptiu ! L-am scuipat, văzuși ? Drept în ochi. Mi s-a urît de cînd zace aici în spatele prăvăliei și nu mai crapă ! Aș fi putut să mă țin după dînsa, s-o pîndesc, s-o prind asupra faptului. Dar nu, asta nu-mi stă în fire. Și apoi, băusem... Am întrebat-o pe dînsa, să aud din gura ei. Care va să zică, e-adevărat ? De frică ce-i era a spus da, e-adevărat, și apoi de-a fir-a-păr. Mai întîi am început să plîng și ea s-a apropiat de mine, înduioșată. Atunci am pocnit-o, putoare afurisită, și dă-i, și dă-i, cît am putut. Tîrfă scîrboasă, du-te și fă-ți mendrele în altă parte ! Afară din casa mea ! Afară !

Se ridicase în picioare, ca și cum ea ar fi fost acolo, în fața lui. Domnul Robert socoti că venise clipa să isprăvească :

— Duceți-l de aici, le spuse femeilor, da, mergeți cîteșitrele... în camera cu oglinzi... iar dacă începe să facă urît, mă chemați pe mine.

XXI

— Spun să ne aducă ceva de băut ? Ba da, să luăm un pahar.

Armand era în odaia lui Maurice Vinet, la hotelul Brot, deasupra Cafenelei Artelor. Candidatul socialist ținuse să dea acestei întrevederi un caracter intim : mai știi ce poate să iasă din asta ? Toți erau cu ochii pe dînsul în tîrgușorul acesta, pînă și tovarășii. Ar putea fi

folosită împotriva lui vizita unui fiu al primarului, și încă a aceluia căruia i se zicea *micul popă*. De altminteri, în prima clipă se gîndise să nu-l primească pe acest copilandru. Avea un aer cam zurliu și ne găseam în ajunul votării. Un flăcău înalt, subțirel, nu prea voinic, cu niște ochi ciudați. În sfîrșit, așa, fără să-i vadă nimeni, în cameră... Un glas de departe cînta o arie din *Tosca*. Prin jaluzelele lăsate venea destulă lumină pentru a scoate la iveală dezordinea matinală din cameră, rufăria murdară dosită după un scaun, un guler pe sobă și tava cu rămășițele micului dejun. Așezat pe marginea patului desfăcut, omul din Marsilia privea plin de interes la băiatul cu care flecărea de vreo jumătate de oră. Redingota lui pe-o spetează de scaun avea aerul unui personaj uitat acolo. Numai în jiletcă, candidatul nu mai avea înfățișarea pe care i-o cunoștea lumea, părea mai tînăr, mai din popor.

— Vezi, amice, trebuie să mă ierți dacă din primul moment n-am înțeles ce voiai de la mine. Eu sînt fiu de muncitor, în sfîrșit, fiul unui contramaistru. Am fost bursier. O copilărie aspră. Simțeam în jurul meu ura celorlalți liceeni pentru că n-aveam țoale ca lumea pe mine. Nici o para în buzunar, pricepi ? Tatăl meu abia putea, cu chiu, cu vai, să-mi cumpere cărțile. Ca să-mi fac studiile de drept, a trebuit să mă spetesc muncind pe unde apucam. Vînzător la o librărie, apoi, fiindcă asta-mi lua prea mult timp, copist la domiciliu, scriind adrese pînă-mi ieșeau ochii. Am lucrat și la o fabrică, iar într-o vară la șantierul din La Ciotat. Așa că, vezi dumneata, e foarte natural să fiu cum sînt. Tatăl meu s-a retras la țară, la niște veri de-ai lui, țărani. De treabă om, moșneagul. Dacă n-ar bea atîta...

Se explica astfel ceva din înfățișarea candidatului : stîngăcia mișcărilor lui și umerii prea lați pentru un avocat. Pînă și barba își găsea o explicație, o barbă tinerească și nu tocmai îngrijită, care avea neașteptate înrudiri cu redingota lepădată pe scaun : o tentativă de demnitate socială. Așa cum stătea acolo, fără guler, candidatul inspira mai multă încredere decît la tribuna întrunirilor. Pe masă, în fața ferestrei, se afla un vraf de gazete desfăcute, un afiș pe care se vedea un titlu mare :

Canalii !, o oală cu pap, o pereche de foarfeci, un articol început cu scrisul gros și turtit al unei penițe rotunde și niște ciorapi cu dungi violete și negre aruncați pe deasupra.

Povestea lui Armand îl mirase. În fond, însă, era tot ce putea fi mai obișnuit. Iată adevărata față a familiei burgheze ! Se întreba numai, la urma urmei, ce voia cu-adevărat băiatul ? Să vorbească, firește, să vorbească. Vinet știa bine că asta era important pentru interlocutorul său, dar ar fi vrut în același timp să-i dea sfaturi, să-l îndrumeze. Simțea cam prea mult caraghioslîcul povețelor ce-i veneau în minte. Ce putea să-i spună, cînd la mijloc era toată problema socială ? Afară de asta, mai avea și un pic de neîncredere.

Armand se pornise pe mărturisiri, ca la spovedanie, cu apriga îndîrjire ce-o punea în toate. Cînd îi trecuse deodată prin cap ideea că venise aici să caute un duhovnic în locul abatelui Petitjeannin, începu o clipă să îngăimeze ceva în bobote. Apoi, o dădu dracului de bolboroseală și vorbi pe șleau ! Ciudat era că-și pusese în gînd să vorbească mai ales de tatăl său și că, fără să știe cum, trebuise să explice viața familiei, a mamei sale. Făcuse oare bine trădînd-o astfel ? Niciodată pînă atunci nu povestise nimănui scenele nocturne, isteria mamei. În fața lui Vinet era de neînțeles cum de-o făcuse, mușcîndu-și limba, dar vorbind totuși. Părea cam în afară de subiect, socialistul avea să-și facă o idee greșită despre dînsul, gîndind că, oricum, e fiul unei asemenea mame. I se păru lui însuși că vorbea cam prea de tot, ceva mai mult decît era adevărat. Ca să se facă înțeles, era într-adevăr nevoit să dramatizeze, pentru că aici, în odaia asta, nu putea regăsi atmosfera acelor nopți cînd plînsetele mamei sale îl trezeau.

Se prea poate că Armand voise la început s-o prezinte pe Esther Barbentane ca o victimă a doctorului. Povestirea, însă, spre marea lui mirare, luase altă întorsătură. Tot răul pe care acest fiu îl gîndea despre maică-sa îi venea pentru întîia oară pe limbă. Și din toate astea, apărea imaginea unui Barbentane destul de blajin, sîcîit de nevastă-sa, om cumsecade în fond, căruia i-ar fi plăcut

mult să se joace cu copiii lui, dar nu-i înțelegea și nu avea vreme, robit cum era măruntelor interese ale alegătorilor, irosindu-și viața în lucruri mărunte, încredințat că se zbate pentru binele obștesc... Atunci cînd, pătruns de ceea ce spunea și hărțuit de sentimente ce se băteau cap în cap, Armand îl înfieră netam-nesam pe taică-său în trei sau patru fraze cam tari, și care i s-au părut avocatului silite, acesta simți din nou o neîncredere față de vizitatorul său, și Armand își dădu seama de asta. Fără să vrea, ochii i s-au întors spre afișul zvîrlit pe masă. Cuvîntul *Canalii* se lăfăia supărător. Vinet tuși pentru a-și drege glasul.

Era totuși caraghios cum nu putea găsi cuvintele care trebuiau spuse. Avocatul își făcu o vină din asta. Înțelegea că niște fraze de întrunire publică nu și-ar atinge ținta. Iată la ce nu ne pricepem, își zise, să cîștigăm indivizii. Firește, dacă ar trebui să-i atragi pe oameni unul cîte unul... Uneori ar fi folositor. Pînă una-alta, tocmai în ajunul alegerii, își pierdea vremea, dar lungea vorba, fiind totuși mișcat că băiatul acesta venise așa, cu inima deschisă, să-l caute. Își închipuia ce neliniști îl aduseseră aici și cît curaj îi trebuise pentru asta. Alaltăseară, la o întrunire, adversarul său, tatăl lui Armand, îl cam înfundase. În seara aceea, avocatul se simțea obosit. Și discursurile se învîrteau în jurul unor interese locale pe care nu le prea cunoștea. Sprijinitorii săi ar fi trebuit să-l informeze asupra lor, dar tovarășii din Sérianne nu dădeau destulă importanță acestor chestii privind măruntele lucrări publice, care-i interesau așa de mult pe țărani. Cînd te gîndeai ce pramatie era acest păcătos de Barbentane, cu tot neamul lui, tremurînd înaintea Rinalzilor, și în fond la cheremul voturilor reacționare, fără să fie prea convins de ceea ce spunea... Dacă alegătorii l-ar fi putut auzi pe fiul său! Armand își ridică spre Vinet ochii săi mari, care-l stînjeneau atîta pe doctorul Barbentane cînd îi întîlnea:

— Spune-mi, domnule... Cetățene... Trebuie să cred într-adevăr că tatăl meu e-un ticălos?

Ia te uită! La drept vorbind, ce aștepta să i se răspundă, micul Barbentane? Toată frămîntarea asta nu ascundea oare iubirea unui fiu care se teme ca nu cumva

să se înșele și nu așteaptă decît un răspuns liniștitor ? Să vină să caute acest cuvînt chiar la adversarul tatălui său ! Ei, dar, la urma urmei, n-avea decît să-l trateze drept ce era : un tînăr burghez care făcea parte pînă acum cincisprezece zile dintr-o organizație de spărgători de grevă ! La ce să mai caute nod în papură ? Dar vezi că, răspunzîndu-i la întrebare, cam pe de lături spre a nu fi prea brutal, hotărît totuși să-i spună că taică-său *era* un ticălos, Maurice Vinet se lăsa dus de sentimente omenești. Băiatul acesta...

— Înțelege, amice, înțelege că nimeni nu e pe de-a-ntregul ticălos, nici pe de-a-ntregul om cumsecade. Ar fi prea simplu. Nu spun asta pentru tatăl dumitale. Poate că e într-adevăr un ticălos în toată legea. M-ar mira însă, trebuie s-o spun. Știe pesemne să născocească o grămadă de șmecherii, să îndruge tot felul de baliverne...

Era foarte cald, un bondar mare se tot izbea de tavan și cădea glonț pe ciorapii aceia de lîngă fereastră. Vinet își dădu seama deodată că pleda pentru el însuși, și nu în fața acestui copil, ci în fața altora, a muncitorilor, a partidului de care, în visurile sale, avea întotdeauna un pic de teamă.

— Totuși, zise Armand, dacă acceptă împreună cu ceilalți legea serviciului militar de trei ani...

Vinet își desfăcu brațele într-un gest larg :

— Asta da, firește... firește... Nu știu dacă dînșii vor merge pînă acolo... Am zis *dînșii*, pricepi ? Pentru că așa ceva nu depinde de-un singur om. Va fi și el tîrît în horă, nu-ncape îndoială. Iar pe voi ăștia, tinerii, vă vor trimite la măcel. De altminteri, ce se poate face în regimul capitalist spre a împiedica războiul ? În privința asta, sînt și eu o dată cu totul de părerea lui Guesde[1]... Îmi spun în unele zile că ne pierdem vremea cu discursurile noastre... Cînd *ei* vă vor trimite la moarte, veți vedea bine că singura voastră nădejde, singura scîndură de salvare e clasa muncitoare și partidul clasei muncitoare...

Așa o fi, dar se credea oare la un miting ? Afurisit nărav ! Cum să-i vorbești acestui țînc despre muncitori

---

[1] *Jules Guesde* (1845—1922), unul dintre militanții mișcării muncitorești din Franța, care s-a străduit să imprime Partidului socialist un caracter revoluționar, marxist.

ca de la om la om, cum să-i bagi în cap... Vinet spuse ceva de războiul ce avea să vină, și apoi de masacrele din 1871, de Comună, de Gallifet[1]... Asta nu ducea la nimic.

— Spuneți-mi o dată pentru totdeauna, fără să vă sfiiți, e sau nu un ticălos ?

Armand aruncase întrebarea cu oarecare nerăbdare. Curios, nu-l interesa decît taică-său !

— Ei bine, nu, asta n-o cred. Poate c-oi fi spus-o, pricepi, și-o voi mai spune. Dar îi zic așa spre a-l pecetlui cu o singură vorbă. Pentru mulțime, pentru alegători, trebuie să fie simplu, fără multă psihologie, chiar dacă ești nedrept. În linii mari, desigur, e-un ticălos, socialmente vorbind, dar dacă o iei așa, toți burghezii... Și bineînțeles că sînt printre dînșii oameni de treabă, dacă-i privești ca indivizi izolați, oameni care n-ar omorî o muscă, dar de trăit trăiesc din sîngele și sudoarea muncitorului...

Vinet se opri, fiindcă ultimele cuvinte îi sunaseră urît la ureche. Era totuși adevărat ceea ce spusese, chiar așa gîndea, dar cuvintele păreau prea fățișe pentru o asemenea împrejurare. Uf, bine că discursurile electorale nu cer atîtea nuanțe ! Firește, doctorul Barbentane era oricum un radical, iar nu un reacționar. Din punctul de vedere al clasei, nu însemna mare deosebire, dar omenește vorbind, omenește... Vinet se asculta cu oarecare uimire. Vorbea despre același om pe care-l denunțase deunăzi la Villeneuve cu o îndîrjire pătimașă ? Era oare același Barbentane, ales grație patronului Barrel și a bonapartiștilor, demagogul care-i ajuta pe patroni să robească muncitorii, să-i stoarcă pe podgoreni așa cum își storceau strugurii ? Se îngrozea descoperind în el o cazuistică întreagă, necunoscută pînă atunci, poate că o prevestire a motivelor la care va recurge într-o zi pentru a-i trăda pe cei de care se simțea azi legat din toată inima, cu toată puterea obîrșiei și a revoltelor sale. Iată că, în ultima vreme, cam prea des încerca să se pună în pielea vrăjmașului. La început, luase de la dînsul îmbrăcămintea, manierele pe care voia să le imite, ca să-i

[1] General care a reprimat sîngeros Comuna din Paris.

poată sluji mai bine pe-ai săi. Apoi, ajunsese să-și însușească sentimentele lor. Le simțea strecurîndu-i-se în vine, pînă acolo încît, uneori, vorbind cu muncitorii, se pomenea că nu-i mai înțelege ca altădată. S-ar putea oare ca într-o zi și el, cum au făcut alții... Sînt gînduri care nu merg pînă la capăt. Nu te poți gîndi la Millerand, la Viviani, la Briand, la Etienne, fără să-ți vină o greață. Niciodată, niciodată. Ce dracu, erau doar în partid destule alte exemple de oameni adevărați. Ca Jaurès. Și milioanele de oameni care credeau în ei.

— Dar, la urma urmei, izbucni Vinet, ce sînt eu aici să-l apăr pe tatăl dumitale împotriva dumitale ? Ceea ce gîndesc despre el e limpede. Nu-i complicat de loc. Iată...

Mîna lui arăta pe masă afișul : *Canalii !* Se pornise acum :

— De altminteri, ce ne interesează pe noi că omul acesta ar avea în fundul inimii ceva bun și neprihănit ? Sîntem de o parte sau de cealaltă a baricadei, asta-i tot. Muncitorii rămîn muncitori, și stăpînii sînt stăpîni. Pentru muncitori nu există decît o alternativă, aceea pusă de George Sand : *Lupta sau moartea, lupta sîngeroasă sau neantul !...*

Bătea cineva la ușă. Erau doi cantonieri care veneau să stea de vorbă cu candidatul. Nu-l cunoșteau pe Armand, spre marea ușurare a lui Vinet. Tînărul simți că era de prisos.

— Ne mai vedem noi, spuse amabil avocatul, pe cînd vizitatorul său îngîna o scuză.

XXII

Nu se mai pomenise la Sérianne asemenea scandal. De dimineață, tot tîrgul de sus numai de asta vorbea. Îl aduseseră pe Mestrance de la „casa aia" într-un hal ! Trebuia să-l vezi ! Se auziseră țipete în locuința lor de deasupra prăvăliei. Doamna Mestrance care nu închisese ochii toată noaptea, convinsă că i s-a întîmplat o nenorocire lui Eugène, alergase prin vecini de cum se crăpă

de ziuă, trezind toate cumetrele. Gîndiți-vă, de atîția ani de cînd erau căsătoriți, Eugène nu lipsise niciodată noaptea de acasă. Și asta după istoria cu Angélique. Da, o dăduse afară ieri seară. Lasă, știam eu bine ce era între dînșii, explica doamna Mestrance. Cîte nu îndurăm noi, femeile, ca să avem liniște ?

Umerii lați ai Paulinei Mestrance tremurau de obidă și de frică. Era bondoacă și oacheșă, oacheșă ca o spanioloaică, și carnea i se încrețea pe la încheietura mîinii, făcînd colăcei. Se scula dimineața cu fața palidă și așa de buhăită că ochii aproape nu i se mai vedeau în stratul de grăsime. Vecina, nevasta dulgherului, una slabă și roșcată, într-un camizol cu picățele negre pe alb, se tot foia alături de un vînzător de la *Galeriile noi*, unul dintr-ăia pe care Arnaud-fiul îi adusese la *Pro Patria*. Tocmai atunci se ivi domnul Robert, cu costumul său de culoarea muștarului, ducîndu-l de picioare pe Mestrance, în timp ce un soldat care întîrziase la „Coșul înflorit“, un tunar, îi susținea capul.

Tot tîrgul se năpusti lacom asupra acestei întîmplări. Oamenii se abăteau pe la prăvălia în care Pauline era nevoită să țină locul domnului Mestrance. Vîndu în dimineața de pomină aproape zece șepci, plîngînd, și nu mai isprăvea tot povestind nenorocirea ce dăduse peste ei :

— Și iată-l că se întoarce iar în casa aceea blestemată ! Ar trebui oare tolerate asemenea lucruri într-o societate civilizată ? Ah, dacă s-ar găsi o femeie cinstită care să-i dea foc într-o zi, eu cea dintîi aș aplauda !

Și așa mai departe. Totuși, în văicărelile ei, Angélique rămînea calul de bătaie, pe capul servitoarei își vărsa ea tot năduful :

— Cînd mă gîndesc că, deși știam prea bine ce-i între dînsa și Eugène, nu i-am făcut vreodată nici cel mai mic reproș, și o tratam ca pe-o soră. Adeseori, cînd îmi aducea gustarea de dimineață, îmi ziceam : „Ești o idioată, Pauline, fata asta își rîde de tine cu Eugène“. Îmi venea să-i arunc tava în obraz. Ei bine, m-am ținut întotdeauna să n-o fac. Trebuie izgonită din Sérianne. E-o fată de stradă. Se culcă cu oricine. Și ce-a făcut din bărbatul meu, Dumnezeule milostiv !

Afară de asta, mai era și sîmbăta, adică zi de tîrg. În piață, sub soarele arzător, printre tarabele cu niște umbrele improvizate, pe lîngă măgarii și caii deshămați prin colțuri, în mirosul de baligă, de fructe, de brînză și de paie, o mulțime roia încolo și încoace, cîntărea, cumpăra, se ciondănea într-o larmă de glasuri certăreţe în care se amestecau politica, prețul ouălor și istoria aceea cu Mestrance. Graiul provensal dădea conversațiilor vioiciunea lui melodioasă. Ţăranii uscățivi și arși de soare, femeile cu șuvițe aduse pe frunte sub pălăriile de pai de culoare închisă, îmbrăcate într-un negru prăfuit fără nici o podoabă, hărmăluiau care mai de care, chemînd mușteriii la pepeni și la rodii. Smochine mici albe se coceau pe-o plită, răspîndind un miros îmbietor, drept peste drum de prăvălia Mestrance, și Pauline tare s-ar fi dus să cumpere, dar situația ei...

Îl trimisese pe Gaston după doctorul Barbentane. Firește, nu era așa de ușor să dai de el cît ai bate din palme: în ajunul alegerilor, asta-i la mintea oricui. Eugène răsufla greu, bolborosind într-una, cu un aer prostit și gura cam strîmbă, abia ţinîndu-se pe picioare. Altă dată Pauline s-ar fi codit mult înainte de-a chema doctorul, cu gîndul la cheltuială, dar acum, în ajunul alegerilor, putea fi sigură că nu va cere să i se plătească vizita.

Din ușă în ușă, zvonul scandalului ajunsese la soții Reboul, și negustorul de mobilă, care băuse în ajun cu Mestrance, rămase ca trăsnit auzind de pățania prietenului său. Ce ți-e și cu omul, domnule! Se privi în oglindă neliniștit, își văzu mustața zburlită de teamă și i se păru că alunița aia păroasă de pe falca stîngă căpătase o culoare stranie. Mătăhălosul renunță chiar la o vînzare cu toba ce avea loc într-un sat, avutul unui podgorean pus sub sechestru, unde plănuia să se ducă spre a cumpăra și el ceva la licitație, și spunînd Mariei: „Mă-ntorc îndată“, se repezi în Piața Tîrgului.

Acolo, în dugheana lui Mestrance, dădu peste Respellière, care se învîrtea, gălbejit la față, printre pălării și coroane, oprindu-se în fața oglinzii mari pentru a-și cerceta chelia, în timp ce Pauline vedea de mușterii. Parcă era un făcut: niciodată nu se pomeniseră atîția.

Eugène rămăsese singur în odaia de sus. Bătrînul scîncea în cămăruța din fund, chemînd-o pe Angélique, și vă puteți închipui cu ce plăcere îl auzea Pauline... Pe lîngă toate, bineînțeles că așa stînd lucrurile, prăvălia nu prea strălucea de curățenie. Printre clienți era chiar și o doamnă tînără de pe strada Longue, a cărei soacră avea un pic de cancer care dura cam de mult : venise, doar așa, în treacăt, să vadă coroanele ca să-și facă o idee. Întreba de preț.

Pînă să vină Barbentane, Reboul se urcă la Eugène, să stea cu dînsul. Odaia era ticsită de tot soiul de lucruri strînse de-a lungul anilor, amintiri de la bîlciuri, fotografii, vaze de flori orînduite pe niște etajere, cu trandafiri de porțelan în relief, mici marinari în scoici șlefuite, o statuetă de teracotă înfățișînd o idilă naivă, iar pe perete, deasupra patului, o reproducere a Salomeii lui Henri Regnault. Adăugați la acestea patul Louis XV și dulapul cu oglindă, mîndria Paulinei, hainele lui Eugène împrăștiate peste tot, iar în pat fața schimonosită a stăpînului casei, mai albă ca cearșafurile, cu o roșeață vînătă în umerii obrajilor, tocmai sub ochi, și mustața neagră pe care răsuflarea o tot ridica, zburlită, iar nu ca de obicei cu vîrfurile frumos răsucite.

— Ei, amice, te simți prost ? întrebă Reboul cu stîngăcie.

Uriașul negustor de mobilă părea că umple încăperea, luînd bolnavului tot aerul și toată lumina ce se cernea prin perdelele cu dungi galbene și roșii. Capul se mișcă anevoie pe pernă.

— A... a... ceva mai bine... încercă să se ridice domnul Eugène.

Reboul îl ajută neîndemînatic.

Mai tot orașul o compătimea pe Pauline. Ce au femeile, vă întreb, de la bărbații lor ? Se întorc la ele cînd nu mai știu unde să se ducă. Ia gîndiți-vă puțin : ce s-ar face, nenorocita, cu un băiat încă mic, dacă ar rămîne așa, cu doi damblagii în spinare ? Bineînțeles, oamenii bisericii vedeau în această întîmplare o pedeapsă a cerului. Mestrance nu era francmason ? Iar cei din loja masonică aminteau că, cu toate cusururile lui, Mestrance era un bun republican. În sfîrșit, și unii și alții aruncau

toată vina pe tîrfa aia de uliță, o adevărată primejdie pentru familiile cinstite. Cine știe cîți tineri o fi stricat ea pînă acum ? Oricum, prostituția era reglementată, și la Sérianne nu există curve cu condicuță. Așa că, vedeți...

Doctorul Lamberdesc se găsea la „Coșul înflorit“, unde patroana trimisese să-l cheme. De cîtăva vreme vomita dimineața un soi de lichid vîscos, rînced, gălbui. Dintr-asta îi mirosea urît gura. Și, pe deasupra, o sete grozavă ! Domnul Robert era de față la examenul medical, cu un aer îngrijorat, căci brevetul de funcționare a „Coșului înflorit“ fusese scos pe numele patroanei. Vorbeau, firește, de Mestrance. Ce mai băuse, porcul ! povestea domnul Robert. Pe urmă, fetele s-au speriat cînd l-au văzut căzînd jos. Îl credeau beat, dar el nu se ridica, nu putea spune nimic, făcea sforțări supraomenești ca să lege două vorbe, degeaba însă.

— Îți venea și a rîde, zău așa ! observă domnul Robert.

În timp ce doctorul o sucea pe soața lui, ca să-și dea seama ce meteahnă avea la stomac, domnul Robert adăugă îngîndurat :

— Nu-i nimic, lui Mestrance o să-i treacă, dar vezi dumneata unde te duc femeile ! Sper că pe aceea au s-o scoată din reședința de plasă, ne face o concurență necinstită !

Cînd pomenea de Sérianne, domnul Robert zicea întotdeauna reședința de plasă. Suna mai cu moț.

Una care spumega împotriva slujnicei Angélique era micuța doamnă Migeon. Controlorul de drumuri, un tembel fără pereche, roșu la față, îi povestise întîmplarea, și acum, așezată între el și pirpiriul domn Migeon, care-și fuma luleaua, nu mai înceta să-și verse mînia :

— Ar trebui să i se scoată ochii, să i se rupă dinții din gură, să i se pocească fața, ca să nu mai ia bărbații altor femei, tîrîtura asta ! Auzi, să distrugă un cămin, sănătatea unui bărbat, viața unei femei, să spurce tineretul ! Sper c-au s-o bage la închisoare.

— În cinstea cui ? întrebă liniștit Migeon.

— Cum în cinstea cui ? Asta-i bună, nu cumva te-ai smintit ? Îl auziși, dragă ? se întoarse spre amantul ei, controlorul de drumuri. Îl auziși ? Un om fără principii,

un cinic ! Atîta știe, să fumeze ! Cînd nu e la popice ! Să tragă din pipă, pe-o căldură ca asta !

— Haide, spuse controlorul de drumuri, liniștește-te, Pulchérie !

Migeon se supără :

— Ce ai tu cu pipa mea ? Și dacă vrei să știi, oi fi avînd, poate, și eu dreptul să-mi fumez pipa la ora asta ! Cunosc femei care nu-s mai bune ca Angélique aceea !

— Așa, așa, insultă-mă ! Haide, dă-i drumul ! Nu te jena ! Ființă fără inimă !

— Lăsați, interveni controlorul de drumuri, doar n-o să vă certați acu din pricina acestei tîrfe murdare ?

Unde se dusese, după toate, tîrfa asta murdară ? Bătută, plînsă, cu nasul sîngerînd, pornise într-o goană, fără să ia nimic din lucrurile ei, care rămăseseră în dulapul bătrînului. Se afundase în noapte și nimeni nu se întreba unde dormise. Cumetrele din Sérianne își ziceau că putorile astea găsesc ușor un pat pe la alții.

O durea nasul, o durea capul : Mestrance o bătuse peste urechi cu un scăunel. Și cînd căzuse jos, se năpustise cu picioarele în sînii ei. Bluza îi era ruptă, o fîșie din fustă îi atîrna, nu avea nimic pe cap, nici o batistă să-și șteargă fața. Sîngele i se închegase pe buze, și în întuneric n-avea cum să vadă dacă bluza roz de pe dînsa era mînjită sau nu. Tremura toată, își simțea încheieturile parcă înțepenite și abia mai putea fugi. Ocolind prin ulicioare dosnice, ca să nu dea ochii cu lumea, apucase din obișnuință spre tîrgul de sus. În halul ăsta, nici gînd să i se arate lui Pierre Delobelle. Ce și-ar fi putut închipui ? Dar împinsă de-un imbold ascuns, mergea spre ascunzătorile acelea unde fusese fericită cu dînsul, se refugia în pivnițele caselor dărîmate, colo sus, sub cer. Noaptea era de-o frumusețe neasemuită, caldă și atît de adîncă, fără lună, cu toate stelele pînă la una și străbătută de-o neașteptată paloare astrală ca o dîră lăptoasă. Un fel de adiere feminină trecea peste creștetul plin de dărîmături al orașului. Singură, Angélique își găsea aici pentru o clipă liniștea. Totuși, după ce se așeză pe pămîntul tare și-și potoli bătăile inimii, o pătrunse din nou o teamă nedeslușită și lentă care sporea mereu, și nu mai făcu altceva nimic decît să stea și să asculte

acest val de spaimă. Lăsa timpul să treacă, fără să se întrebe nimic, de teama propriilor ei răspunsuri. În mintea-i primitivă și simplă, ideile se înfiripau anevoie. Urechile îi zvîcneau de durere, tăcerea era plină de amintiri confuze și de amenințări. Moartă de oboseală, cu ochii mari deschiși, Angélique se rostogolea în beznă ca într-un vis. Nu-și închipuia nici gesturile, nici gîndurile care vor urma. Mestrance o gonise, nu se putea întoarce la el. Și atunci : unde să trăiască, unde să muncească ? În tîrgul acesta nimeni n-ar mai lua-o. Să plece încă o dată în altă parte... Dar asta însemna să-l piardă pe Pierre. Nici o clipă nu-i trecu prin minte că el ar putea s-o urmeze acolo unde s-ar duce. Știa bine, sărmana de ea, că așa ceva nu e cu putință. Biata Angélique ! Pierrot, Pierrot... El era singurul ei gînd, neliniștea ce-o chinuia în fundul întunecimilor, tristețea ce-i frîngea inima, Pierrot, micul meu Pierrot, dragostea mea. Vai, cuvîntul acesta cumplit și jalnic, dragoste, cuvîntul acesta ivit prea tîrziu pe niște buze nepricepute, pe niște buze neștiutoare, dar care găseau gura lui atît de dulce, și de aspră, cînd le săruta cu furie... Pierrot ! Adormi așa, fără să știe...

Suzanne de Loménie venise în oraș pentru tîrgul săptămînal și totodată ca să-și ia îndărăt modelul de broderie pentru fața de pernă pe care-l împrumutase domnișoarelor Barrel. O întîlni pe Thérèse Respellière și, cu toate că relațiile dintre ele se răciseră mult, fără ca Thérèse să priceapă de ce, Suzanne fu aceea care, foarte amabilă, intră în vorbă :

— Uf, scumpă doamnă, bine că se isprăvește odată cu balamucul ăsta al alegerilor și Sérianne își va recăpăta, în sfîrșit, liniștea...

Dar după ce soața perceptorului îi povesti în două vorbe pățania lui Mestrance, o apucară toate năbădăile, pălăria i se strîmbă pe cap, avea una ca o șarlotă gălbuie, poșeta din pînză portocalie cu broderii începu să i se bălăbănească, lovindu-se de picioarele ei scurte, sînii îi zvîcneau și furia răbufni în țipete :

— Isuse Hristoase ! Cum se poate așa ceva ? Ce grozăvie ! Și se știe cine era amantul acestei Angélique ? Nu. Eu, una, cred că trebuie să fie puștiul ăla, Armand... dumneata nu crezi ? Cum, vrea să se facă popă ? E un

fățarnic, umblă după fete, ascultă ce-ți spun eu. Așa cum îl vezi, știe să șoptească niște măscări ! Dar... Suzanne se opri o clipă, șovăind, apoi : Și scrisorile ? Se știe cine a trimis scrisorile ?

Doamna Respellière nu pomenise de scrisori. Care scrisori ? Ei nu i s-a spus de scrisori. Suzanne se făcu roșie și aduse numaidecît vorba despre alegeri.

— Oricum, zise, domnul Delangle e un bărbat foarte distins. Ah ! uitasem că domnul Respellière votează pentru doctor...

Fără să aibă habar de aceste frămîntări, copleșită de nenorocire, Angélique se trezise în pivnița ei cînd afară se luminase de-a binelea. Dumnezeule ! În ce hal era ! Nu se putea duce să-și ia catrafusele, străbătînd tot orașul cu înfățișarea asta. Tocmai cînd să iasă din bîrlogul ei, trecură niște oameni pe acolo. Se ascunse în grabă. Înainte de-a se hotărî, se învîrti cîteva ceasuri prin dărîmăturile acelea, speriind un cîrd de copii, care o luară la fugă. Inima îi bătea, zăpușeala dimineții se lăsa apăsătoare pe pămîntul secat de arșiță, în aer plutea parcă un abur cald. Din cînd în cînd, amintindu-și de Pierre, simțea o strîngere de inimă. Dacă s-ar ruga de cineva s-o ia slujnică, i-ar munci de pomană, numai să-l poată zări pe Pierre. Dar dacă Mestrance aflase că Pierre era cel care... dacă Mestrance are să-l lovească, are să-l bată... băiețelul ei mare, mititelul de el... dragul ei. Angélique punea în dragostea ei toată deznădejdea mamei căreia îi murise copilul dat la doică, departe, printre străini. Cele două imagini i se amestecau în minte. Cum o mai lovea cu piciorușele trandafirii cînd îl scotea din scutece ! Apoi, scarlatina. Cuvîntul acesta străin pătrunsese în conștiința ei ca o lovitură de pumnal o dată cu scrisoarea care-i anunța moartea copilului.

Ce grozăvie ! Dacă Pierre ar muri... Nu, nu, asta n-ar putea s-o îndure. Toate se învîrteau în jurul ei și, ca să nu se lase pradă amețelii, izbi cu pumnii într-un zid vechi în care se usca iarba crescută între pietre. Își aminti deodată de o ființă omenească, de o vorbă miloasă auzită cîndva în lumea asta mare. Chipul blînd al Mariei Reboul, o femeie drăguță și bună... Dînsa are s-o pri-

mească, are s-o îndrumeze și în casa ei ar putea să-și spele fața. Ferindu-se de ochii trecătorilor, se furișă spre oraș.

Doctorul Barbentane sosise, în sfîrșit, cu Gaston. L-ar fi trimis bucuros la toți dracii pe Mestrance. Era însă un alegător. În drum, puștiul turuia într-una vorbind cam alandala. Barbentane nu înțelegea nimic din povestea asta. Trebui s-o roage pe doamna Mestrance să i-o repete. Atît i-a fost de ajuns! Avîndu-l pe doctor la îndemînă, doamna Mestrance se apucă să joace marea ei scenă. Și ține-te! Își vărsa tot năduful: „Am s-o omor, am s-o omor pe Angélique asta, pe curva asta!“ Noroc însă că Respellière și Reboul se aflau acolo ca să descurce ițele, explicînd lui Barbentane ce se întîmplase. „Bine, zise doctorul, vom merge să-l vedem pe Mestrance“. Îl plictisea istoria asta tocmai acum, în ajunul alegerilor. Dacă negustorul de coroane mortuare nu se va putea da jos din pat... oricum, un vot mai puțin...

La drept vorbind, Eugène se simțea mai bine. Ședea în capul oaselor, pe pat, cu gura strîmbată într-un surîs. Regăsea, unul cîte unul, cuvintele care-i pieriseră o dată cu glasul, dar, în același timp, și frica de ceea ce se întîmplase, o spaimă retrospectivă, ca o gheară înfiptă în gît. Simțind că se depărtează aripa morții, o recunoștea. Cînd doctorul îi spuse să sufle, asta trebuie să-i fi trezit amintirea vizitelor medicale pe care Barbentane le făcea socrului său, căci izbucni în plîns. Apoi, cu sforțări grozave, prinzîndu-și buzele între degete, încercă să scoată ceva ca un șuierat. Nu mai încăpea îndoială, îi venea greu să șuiere. Dar, în sfîrșit, izbutea totuși să scoată sunete. Doctorul care netezea cearșaful mototolit, după ce examinase reflexele pacientului, îl liniști cu un zîmbet:

— Gata, ne putem da jos mîine spre a face o mică plimbare pînă la primărie!

Ceva ca un licăr de nebunie luci în ochii bolnavului.

Pe cînd cobora din odaia lui Mestrance, însoțit de Reboul și de Pauline, căci Respellière rămăsese sus, Barbentane încerca să-i liniștească.

— Da, firește, un mic atac de apoplexie. O, dar nu trebuie să te sperii, doamnă, de acest cuvînt. De la o anu-

mită vîrstă, apoplexiile sînt ceva foarte obișnuit. Și apoi, există apoplexie și apoplexie.

Începu să le descrie amănunțit creierul, lobii etc. De data asta, nu era nimic de temut. Firește, a doua oară e mai serios. Dar reflexele nu erau rele, graiul îi revenea. În fond, scăpase ieftin, Mestrance, și poate că apoplexia asta era o apoplexie bine venită, salvatoare. Fără ea, ar fi fost mai rău.

— În orice caz, mîine va putea foarte bine să meargă la vot. Foarte bine. Poate că va trebui nițel sprijinit, dragă Reboul, dacă vei fi așa de amabil să-i faci acest serviciu prietenului nostru... Nu, nu-mi mulțumiți, e cît se poate de firesc, am venit numaidecît, de-ndată ce copilul mi-a spus despre ce-i vorba... Asta e... desigur, voi mai trece să-l văd, dacă credeți că pot fi de folos... dar nu cred să mai fie nevoie! Negreșit, sînt foarte prins zilele astea... Așa că, mîine, nu uita, Reboul... scumpă doamnă Mestrance, bucuros oricînd să te revăd... Și picioarele dumitale? Tot umflate. Bineînțeles... Ce ziceai adineauri? A! Angélique! Vai, dar firește că da! Aia nu mai are ce căuta în orașul nostru! Nu, doamnă Mestrance, legea nu te obligă de loc s-o mai ții opt zile... Asta ar mai lipsi, ar fi un fel de primă dată imoralității... Dacă ai necazuri cu ea, trimite-i vorbă ajutorului meu... Și cum dînsa nu mai contenea cu mulțumirile, doctorul i le curmă: N-ai pentru ce, doamnă Mestrance, n-ai pentru ce.

— Un om superior, zise Reboul, după ce primarul se depărtase.

În ce-l privea, își cerea scuze că trebuie să plece, dar doamna Reboul îl aștepta cu masa.

XXIII

Nu se întoarse totuși de-a dreptul acasă. Făcu un ocol pe la Cafeneaua Artelor ca să-l scuze pe Respellière. Dădu acolo peste Migeon (inexistent la biliard, pe cît era de tare la popice), împreună cu măcelarul și casierul de

la registratură. Din piaţă se auzeau puternice lovituri de ciocan, nechezatul cailor şi strigătele oamenilor.

— Nu, nu stau decît o clipă, doar să beau un păhărel, spuse Reboul.

Cînd să se aşeze, îl văzu pe Armand ieşind de la hotelul Brot. Îi făcu din mînă un salut prietenesc.

Armand pleca tocmai de la candidatul socialist, nemulţumit de el însuşi şi, în general, nemulţumit de cel pe care se dusese să-l vadă. Îl mai frămînta şi acum ceea ce povestise despre maică-sa. Dar, la urma urmei, fie ce-o fi ! Vorbeşti de una, vorbeşti de alta, n-are importanţă. Vorba nu te obligă la nimic. Ce minune aştepta de la întrevederea aceasta, ca să-l fi dezamăgit ? Să zicem că Vinet nu era un spirit superior, ei şi ? Ce-avea de-a face asta cu socialismul ? Armand străbătu piaţa unde, pe sub platani, cîţiva oameni în maiouri vărgate instalau un manej şi nişte scrîncioburi pentru serbarea oraşului care cădea în ziua alegerilor.

Apucă îngîndurat spre barieră. Trecuse de mult ora prînzului. Căruţe de-ale ţăranilor, cotiugi care se întorceau de la tîrg, i-o luau înainte. La un colţ de stradă dădu buzna peste două fete care veneau braţ la braţ sub o umbrelă cu pătrăţele albe şi negre : Suzanne de Loménie şi Jacqueline. Era prea tîrziu ca să le ocolească. Se simţi roşind pînă-n vîrful urechilor. Le salută cu o mişcare stîngace.

— A, uite-l pe Armand, izbucni Suzanne cu aerul cel mai firesc din lume — ca şi cum nu i-ar fi spus niciodată „eşti o tîrfă“ — ai să mă ajuţi să duc pachetul ăsta !

Abia putea să ridice sacoşa brodată în care îşi înghesuise tîrguielile de dimineaţă. Cu ochii la Jacqueline, Armand bolborosi o scuză. Îi părea foarte rău, dar era aşteptat. Jacqueline zîmbea ironic ; avea pe dînsa rochia ei trandafirie, fără jachetă însă, şi o pălărie de vară din pai închis cu o panglică de catifea neagră. Părul îi flutura aşa de uşor, să te miri cum de nu ridica în sus pălăria, ca o spumă. Suzanne stăruia în fel şi chip ca Armand s-o însoţească, familia n-avea decît să-l aştepte. Jacqueline ştia oare ce fusese între el şi Suzanne ? Nu prea părea să ştie. Şi totuşi ce rece se arăta faţă de el !

— L-ai văzut cumva pe prietenul tău Pierre în dimineaţa asta ? întrebă Suzanne, abia ţinîndu-şi rîsul, care o făcea să se strîngă în rochia ei de mătase ca o carte sub teascul legătorului.

— Nu, pentru ce mă întrebi ?

Cele două fete schimbară o privire între ele. „Sîcîitoare mai sînt fetele astea cu secretele lor“, îşi zise Armand. Jacqueline i se păru deodată niţel cam neroadă.

— Pentru nimic, urmă Suzanne, doar aşa... Dar cum, n-ai vorbit cu nimeni în oraş ?

Nu, nu vorbise cu nimeni. Greutatea sacoşei şi veninul din sufletul Suzannei făceau să iasă şi mai mult la iveală că avea un umăr prea jos faţă de celălalt. Făcea acum pe zurlia, în felul ei. Glasul îi deveni ţipător :

— Ei bine, nu aştepta ca nişte fete să-ţi povestească istoria asta, ştrengarule !

Îl lăsară acolo şi-şi văzură de drum, rîzînd, lipite una de alta. Armand se uită în urma lor pînă ce dispărură sub umbrelă, după ce întoarseră capul de două sau de trei ori. Or fi avut ele de ce rîde, dar lui nu-i ardea de glumă.

Cum o luase iar din loc, urmîndu-şi drumul, o maşină claxonă la spatele lui. Era aşa de absorbit de imaginea Jacquelinei, că nici nu se dădu la o parte. Micul automobil îl ocoli la ţanc ; era Peugeot-ul lui Lamberdesc. Şi cum trecea pe lîngă dînsul, tînărul medic se aplecă spre năuc şi-i cîntă în băşcălie :

Nu ! De-ajuns ne-am război !

În maşină cineva rîse destul de tare. Era Delangle, candidatul moderat, pe care doctorul îl ducea să dea o raită de ultimă oră, raită ce avea să dureze toată după-amiaza : nu poţi refuza asta unui vechi camarad.

Aşadar, fusese văzut cu recruţii, îşi spuse Armand. Pesemne că se vorbea în oraş despre asta. Totuşi, ce-o fi vrut să zică Suzanne în legătură cu Pierre ? Familia Delobelle nu locuia prea departe. N-au decît să se supere ai lui, va întîrzia la masă. Ca să mai schimbe din obicei.

Ciocul sur al profesorului şi picioarele lui strînse în moletiere se iviră în uşă.

— Ei, tinere victorios, luarăm și bacalaureatul! *Quo non ascendet!*[1] Îl cauţi pe Pierre? Ştii, el trebuie să plece luni. Tare mă tem că n-o să aibă norocul tău. E în dosul casei, prin grădină...

Grădina familiei Delobelle, jumătate cu brazde de zarzavat, jumătate cu potecuţe pentru plimbare, mai avea pe lîngă toate o fîntînă și un smochin foarte bătrîn, cu scoarţa albă, pe trunchiul căruia, acolo unde se rășchira în două brațe, se așeza Pierre de obicei ca să-și compună poemele. Deocamdată ședea de-a călarelea pe locul său de totdeauna, părînd să cugete cu capul sprijinit în palme. Pașii lui Armand pe prundiș îl făcură să-și înalţe mutra îngrijorată:

— Tu ești? Te-am căutat la tine acasă. Știi ce se întîmplă?

Armand nu știa. Angélique dispăruse. Cum așa? Pierre nu prea cunoștea amănuntele. Povestea îi ajunsese la ureche deformată de bucătăreasă, care o auzise din gura doamnei Coquelombe, proprietăreasa Respellièrilor, care o aflase de la Thérèse. La început voise să facă o anchetă. Pierre avea un aer nenorocit, observă Armand. Vorbind, nu înceta să-și roadă nervos vîrful dinților de sus cu unghia policarului stîng.

— Nu știam însă dacă se pomenea de mine în toată istoria asta și nu îndrăzneam să scot capul prea mult. Am fost pînă în piaţă. Toată lumea trăncănește. Dracu să-i ia cu zarva lor! Toţi urlau împotriva ei. Ziceau că Angélique trebuie biciuită. Nu par să aibă ceva cu mine. Dar nu știe nimeni unde este. De aseară. M-am gîndit numaidecît la tîrgul vechi. Am fost pînă acolo. Nici urmă de Gélique. Am scotocit toate colțișoarele noastre, m-am uitat peste tot. Ca și cum ai căuta un ac în carul cu fîn.

— Dar, în definitiv, ce s-a întîmplat?

— Habar n-am. Din cîte mi s-a spus, am înţeles că-i vorba de niște scrisori, și asta mă mîhnește. Sînt acolo amănunte...

Își cerceta prietenul cu o uitătură stranie. Șovăia. Apoi, deodată:

---

[1] Deviză faimoasă a intendentului general Fouquet (1615—1680), aici cu înțelesul: ai să ajungi departe.

— Spune-mi, Armand, dacă te întreb ceva... îmi vei răspunde ?

— Desigur. Ce te-a apucat ?

— Ei bine, iată. În scrisorile acelea sînt niște amănunte pe care nu le-am povestit nimănui. Numai ție.

Se făcu o tăcere apăsătoare.

— Ei... răspunde ! Ai repetat cuiva ce ți-am încredințat numai ție ? Știi, mai ales istoria aceea, în pivniță, pe care ți-am spus-o... niște scene curioase cu Angélique... îți amintești ?

Armand își amintea, își amintea chiar că vorbise despre asta Suzannei, ca s-o convingă să facă și dînșii o experiență similară. Suzanne... Cine știe ? Nu, nu e cu putință. Totuși, sîcîielile ei de adineauri... Dar nu era sigur. Nu putea s-o vîre în ciorba asta, s-o trădeze. Nu era cavaleresc...

— Nu, făcu el, nimănui...

Nici o adiere de vînt nu clintea tăcerea.

— Atunci, murmură Pierre, nu mai înțeleg nimic.

Și își privi interlocutorul cu o stăruință stînjenită. Nu cumva îl bănuia ?

— Ascultă, Pierre... Toate astea sînt romantisme... Important e s-o regăsești, trebuie să fie într-o stare groaznică... Dar ce ai ?

Pierre plîngea. Plîngea ca un copil căruia cineva i-a stricat frumoasa jucărie.

— Tu nu poți pricepe, spuse el, ștergîndu-și nasul, nu despre asta e vorba, s-o regăsesc. Ce m-aș face acum cu ea ? Nu da din cap așa ! Tu n-ai auzit ce spun oamenii. Nu mai poate trăi aici, la Sérianne. Și eu nu-s în stare s-o ajut să trăiască. Nu-i pot vorbi tatălui meu despre așa ceva, că m-ar închide. Sau m-ar băga în vreun pension ca intern. Și apoi, tot ce se vorbește pe seama ei, ce grozăvie... Mă gîndeam cît mai puțin posibil la asta, știam bine că dezgustătorul Mestrance... Mi s-au povestit însă niște lucruri... Ah, tu nu poți să știi ! Cred că nu mai vreau s-o revăd. Nu, pricepi tu, mi-au tăvălit-o în noroi...

Se puse iar pe plîns. Armand îl privea cu oarecare dispreț.

— Așadar, renunți la ea ?

Nici el nu știa ce sfat să-i dea prietenului său. Fără bani ce putea face? Și, afară de asta, în cuvintele fără șir ale lui Pierre se ghicea un fel de lehamite. De care nu era, poate, cu totul străin un sentiment ce se năștea în el, învăluit în mare taină. Visa la o fată, ceea ce se cheamă într-adevăr o fată. Se săturase de toate parșiveniile astea de slujnică. Cuvîntul îi scăpase din gură fără să vrea. Unghia policarului i se agăță de-un dinte și se rupse. „N-ai cumva un foarfece?“ Se rupsese rău de tot unghia, de-a curmezișul, pînă la rădăcină. Doamna Delobelle striga de la fereastră: „Pierre, masa!“ Era o femeie autoritară, cu părul de-un blond spălăcit și o față obosită cu trăsături lungi, ca din topor. Rochia ei de casă cu floricele verzi flutura peste tulburarea celor doi prieteni. În sfîrșit, Pierre își înălță ochii: „Mă așteaptă. Știi, și-au pierdut răbdarea...“ Ca pentru a-i întări spusa, glasul morocănos al lui Maurice zbieră dinăuntru: „Pierre, crăpăm de foame!“

Micul automobil Wisner era deja în fața porții, și cum îl zări, încă de departe, Armand începu să alerge. O rămășiță de supunere copilărească. Tatăl său sosise, toți se aflau la masă. Doctorul părea îngîndurat, doamna Barbentane tuna și fulgera împotriva Marthei, bucătăreasa, care lăsase laptele să dea în foc. Cît despre Edmond, era mai nepăsător și neatent ca niciodată. Cînd ajunseră la desert, îi spuse tatălui său într-o doară:

— Ai face bine să dai o raită pe la spital, tăticule. E un tip acolo care se curăță; pînă seara dă ortu' popii...

Doamna Barbentane protestă:

— Ai putea să te exprimi mai frumos...

Doctorul avea un aer plictisit: nu știa ce să facă mai întîi. Toți ai casei păreau să fi aflat de scandalul care frămînta tîrgul, dar nimeni nu vorbea de asta. Luară cafeaua în grădină.

— Vrei să-mi faci un serviciu? îi spuse lui Armand doctorul. Pentru că azi mai trebuie să trec prin zece locuri, și am și bolnavii pe cap...

Armand răspunse afirmativ și doctorul intră în casă pentru a scrie un bilețel pe care fiu-său îl va duce lui Respellière. Edmond, fără haină, într-o cămașă albastră cu mînecile suflecate, se legăna în scaunul balansoar de

pai. Își trăgea înadins pantalonii de flanelă, ca să i se vadă ciorapii de care părea să fie încîntat. Armand nu se putu opri să cugete că frate-său era modelul desăvîrșit al acelui tip de tînăr pe care părinții lui voiseră să-l scoată și din el fără să reușească. Doamna Barbentane, toată în negru, citea revista *Les Annales.*

— Ai aflat ce s-a petrecut la Mestrance ? îl întrebă Armand pe frate-său, nemaiputîndu-se stăpîni.

— Da, l-am văzut aseară undeva. Era beat criță.

— N-ai auzit vorbindu-se ce-o fi devenit Angélique aia ?

Edmond pufni în rîs :

— Domnul abate poartă de grijă femeii păcătoase ?

Întoarcerea doctorului curmă cearta gata să izbucnească.

— Uite, spuse el, ține scrisoarea. Am primit adineauri răspunsul ministerului la cererea ce-o făcusem pentru mărirea pensiei pe care-o primește Respellière din cauza malariei sale... Răspunsul e favorabil și pică la țanc astăzi... Nu prea am încredere în fidelitatea electorală a lui Respellière. E un nehotărît. Cînd o vedea însă asta, se lămurește el cu cine să voteze mîine. Și apoi, îi cer să treacă pe la Mestrance, ca să-l ducă la primărie, dacă uită cumva Reboul...

O spunea pentru el însuși, cît și pentru fiii săi, față de care se simțea întotdeauna stînjenit cînd vorbea de toate astea. Edmond rîdea pe înfundate și se juca cu cîinele. Atmosfera casei nu era într-adevăr prea plăcută. Armand se agăță bucuros de prilejul ce i se oferise pentru a pleca de acolo.

XXIV

O zăpușeală afurisită. Sub pulberea ca de cretă pisată, grilajul bulevardului suia spre oraș deasupra gîrlei secate în care pietrele unui vad păreau coloanele distruse ale vreunui Pompei în miniatură. Sérianne dormea ziua nămiaza mare în dosul obloanelor trase, ca într-o noapte artificială de cinema. Într-una din case, o fată exersa la

vioară, luînd mereu de la capăt aceeași frază. Afișele electorale împestrițau ciudat această insulă pustie. Armand simțea pe cap soarele apăsînd ca un genunchi. Se opri la o cișmea, și-și spălă fața, apoi, deschizîndu-și cămașa, lăsă apa rece să-i curgă pe piept.

Piața Mare se și gătise pentru sărbătoarea de a doua zi. Manejul și scrînciobурile așteptau sub coviltirele de pînză verde spălăcită. Se vedeau vagoanele de bîlci și caii deshămați priponiți de vreun platan, iar lîngă fîntînă, aplecați peste ghizdurile ei, boscari și coțcari de iarmaroace, voinici și mohorîți, cu femeile lor alături, printre care una alăpta la sîn un plod lacom. În cafenea nu știu cine făcea de unul singur caramboluri și se auzeau bilele de fildeș ciocnindu-se cu zgomot. Platanii, ca niște făpturi jupuite, se prăjeau la soare, ispășind păcatele oamenilor. Ei făceau de-a lungul clădirilor coridoare de umbră uscată prin care Armand se îndrepta spre casa Coquelombe, unde locuia perceptorul. Cînd trase de mînerul ciocanului care lovi în ușa deschisă, sunetele foarte plictisite ale unui pian se întrerupseră, un tîrșîit de pași se auzi din fundul locuinței, o voce de femeie cu vorba cîntată de străină întrebă : „Cine-i acolo ?“ și o mînă albă despărți în două, cu un fîșîit ușor, perdeaua de mărgele de lemn. Într-un capot chinezesc de-un albastru bătător la ochi, cu păsări mari galbene și flori lungi, se ivi Thérèse. Ochii foarte deschiși îi rîdeau primind soarele în față, ca un val, și ea își duse mîna la părul desfăcut, care-i punea un nimb încîrlionțat în jurul capului, un bulgăr negru.

— O, domnul Armand, exclamă dînsa, iartă-mă, poftim, intră !

Prin întunericul din vestibul, Armand nu mai vedea nimic. I se lăsase un fel de abur de sub pleoape și se ciocni de cuier.

— Am o scrisoare pentru domnul Respellière...

— Soțul meu nu-i acasă. E la bietul Mestrance. Ci intră, te rog, intră. Ai să iei totuși ceva...

— Nu, nu. Am venit numai să aduc scrisoarea.

— Bine, am să i-o dau. Dar nu mă poți refuza. O cafea...

— Abia luai una.

— Atunci, un pahar de maderă.

Ferestrele din dos ale salonaşului, între care se afla pianul, dădeau spre o curte cu cîţiva copaci, unde umbra celor două etaje făcea o răcoare de pivniţă. Mobila era de prost gust, un talmeş-balmeş de piese Ludovic al XVI-lea lăcuite şi scaune de grădină. Se mai vedeau pe nişte etajere negre statuete minuscule de bronz din Extremul Orient şi *Femeia necunoscută* în ghips, pe un scrin cu incrustaţii de sidef. Scrisoarea doctorului Barbentane căzu pe-o tipsie lăcuită, lîngă un cal înaripat.

— Şezi, te rog, spuse ea. Iată-te silit să-mi faci o vizită...

Stînjenit, Armand se zbătea, încercînd să facă faţă fără a se da bătut. Nu desluşea încă bine decorul şi gazda, şi se pomeni, nu departe de dînsa, pe-o canapea acoperită cu perniţe de toate formele şi de toate culorile. Pe jos se afla o împletitură de bambus, iar în perete un desen mărit după fotografia lui Respellière în uniformă, pe cînd era încă foarte tînăr, într-un cadru baroc, ceva între stilul Régence şi cel modern.

Thérèse aducea vinul şi paharele. Ca să nu calce pe chimonoul prea lung, îl purta foarte petrecut în jurul trupului şi-l ţinea strîns cu mîna stîngă, să nu se deschidă. Nu era înaltă, în ciuda pantofilor cu tocuri înalte care bocăneau pe pardoseală sub tălpile goale. În ochii lui Armand, ea fusese pînă atunci de cealaltă parte a vîrstei dragostei, vezi bine, o femeie de treizeci şi trei de ani. Şi acum, deodată, dinţii ei foarte albi o făceau să pară mai aproape de anii lui, şi văzînd-o aşa, pe jumătate dezbrăcată, Armand simţea în sacul acesta de mătase albastră, ce se putea deschide dintr-o clipă într-alta, o făptură subţirică şi plină de viaţă.

— Cred că n-am băut maderă de cînd sînt ! exclamă încîntat, după ce goli paharul, căci îi plăcuse licoarea, fiindcă era îndulcită, iar el era lacom de felul său.

Thérèse rîdea, turnînd din nou în pahare.

— Ştii, te văd adeseori de la fereastra mea. Şi de fiecare dată îmi închipui că vii la noi, pe urmă te văd că apuci nu ştiu încotro şi mă întreb unde alergi aşa. Cîţi ani ai acuma, cincisprezece ?

— Șaisprezece.

— Scuză-mă. La șaisprezece ani ți se mai poate încă ierta că nu iei în seamă femeile care te privesc din dosul jaluzelelor...

Ce stingherit se simțea în fața ei ! Vinul amăgitor și greu, cuvintele acestea supărătoare îl făceau să dorească a fi oriunde în altă parte. Căuta un pretext ca să plece de acolo.

— Nu știu cum să te întreb... urmă ea, se zice că vrei să te faci preot...

Armand avu un gest de îndoială șovăitoare și un rîs curmat repede, pe care el însuși îl socoti cam nepotrivit. Dînsa îl privi și-i luă mîinile într-ale ei, ceea ce Armand găsi foarte firesc, pentru că Thérèse avea mîini răcoroase și plăcute.

— Ce vrei să spui ?

— Nu vreau să fiu preot, rosti el cu un glas răgușit, vreau să mă fac actor.

Cum dînsa păru mirată, Armand se porni să explice, reținîndu-i mîinile, pe care ea voia să și le tragă înapoi.

— Asta ți-o spun dumitale și n-am spus-o nimănui, niciodată. Nu știu dacă îmi vei păstra secretul. Dar pe dumneata nu vreau să te mint, deși nu te cunosc. Nu știu de ce anume, trebuia să ți-o spun. Și nu pentru că ești o femeie, sînt doar destule alte femei... La urma urmei poate că madera...

Ea rîse din nou, nițel cam silit, și își desprinse mîinile. Pe fața lui se citi parcă o dezamăgire. Iată că Thérèse își ducea mîinile la frunte. Se făcu o tăcere. Apoi se auzi glasul ei cu totul schimbat :

— Nu știu ce am... căldura... vinul...

Armand se ridică năuc. Deodată, ea se răsturnă pe pernițele acelea, un picior începu să i se zbată în aer și pantoful îi căzu. Pulpa rotundă ieși din chimonoul albastru, care lunecase într-o parte. Doamna Respellière leșinase. Armand se zăpăci. Ce să facă ? Privind spre ușă, spuse : „Doamnă“, apucîndu-i o mînă, și era gata să strige după ajutor, cînd văzu că halatul se desfăcuse cu totul și

că Thérèse era goală. Nu văzuse niciodată o femeie într-o asemenea goliciune.

— Prostule ! suspină Thérèse, atrăgîndu-l în brațele ei.

Cînd Marie Reboul auzi pașii bărbatului său sub boltă, inima-i bătu să se spargă, și numaidecît îi făcu vînt femeii pe ușa din dos. Angélique avusese timp să-și mai vină în fire, să mănînce o ceapă și niște lipie. Marie se uita la dînsa cu un amestec de groază și milă. Se certase din pricina ei cu doamna Migeon și totuși istoria asta, în care apărea ba damblagiul, ba domnul Eugène, o făcea să se cutremure. Cum era posibil ca o femeie să cadă așa de jos... N-ar mai fi isprăvit cu întrebările, dar Reboul nu trebuia să dea peste dînsa acolo. Înaintea scandalului, o bătuse pentru că o primea pe Angélique. Darămite acum...

Angélique se pomeni deci iar în tîrgul de sus. Ar fi voit să-l vadă pe Pierre al ei, dar nu îndrăznea să dea ochi cu oamenii. Și fără asta, ceea ce-i povestise Marie o făcea să se aștepte la ce-i mai rău din partea unei populații nu atît austeră cît pornită împotriva curviștinelor de teapa ei. Această teamă o duse iar pe creasta dealului, unde era turnul.

Sus, la capătul unor livezi în care creșteau niște măslini sfrijiți, al căror frunziș argintiu se cățăra pe ziduri, turnul se înălța deasupra orașului, învecinîndu-se spre răsărit cu partea cea mai înaltă a grădinii Barrelilor. Era un turn ciudat, a cărui arhitectură păstrase de pe vremea romanilor înfățișarea unui foișor pentru transmiterea veștilor prin semne. Primii creștini îl transformaseră într-o biserică de-a lor, cu hrube boltite, unde-și îngropau morții. Veniseră mai apoi maurii, care făcuseră din el o moschee. Pe urmă iarăși creștinii, al căror ideal artistic îi adăugase alte bolți, instalaseră acolo din nou divinitatea lor. Rînd pe rînd, ereziile sîngeroase, o a doua venire a musulmanilor, și în cele din urmă Reforma, atribuiseră unor credințe potrivnice această stranie clădire, căreia oamenii îi schimbau mereu înfățișarea după nestatornica

lor fantezie. Templu al Raţiunii în zilele Revoluţiei franceze, redat cultului catolic sub Ludovic al XVIII-lea, turnul nu mai era, de la 1870 încoace, decît o curioasă ruină istorică. După 16 mai, cînd cei din Sud se pregătiseră să se împotrivească cu armele unei trădări a mareşalului Mac-Mahon [1], în turn au fost îngrămădite muniţii. Asta i-a fost ultima clipă de eroism.

Nimic din această lungă istorie n-o atrăgea pe Angélique, ci doar o anumită idee ce şi-o făcea despre străvechiul drept de azil. Colo sus, îşi zicea, e un fel de biserică, şi într-un asemenea lăcaş nimeni nu s-ar atinge de o femeie hăituită.

Ajunsă acolo, gîfîind după atîta urcuş, îşi descheie puţin bluza din pricina căldurii. Intrai în turn ca într-o gîrlă îngheţată. Pămîntul de pe jos se afunda sub picioarele ei. Abia putea să deosebească, tocmai în fund, o arcadă neterminată, deasupra unei găuri prin care se strecura soarele o dată cu nişte ramuri verzi din coasta dealului. Merse mai departe. Auzi glasuri omeneşti şi rămase locului, încremenită. Cine putea fi în turn la ora somnului de după-amiază, cînd tot tîrgul moţăia ?

O pereche. Doi tineri fermecători, în picioare unul lîngă altul, ţinîndu-se de mînă, absorbiţi de dragostea lor nevinovată, în care simţeai parcă un parfum al copilăriei. Aproape de spărtura de zid care dădea spre sprînceana văii, în chenarul pe care-l făcea soarele, punîndu-le un nimb în jurul capului, ea bălaie, şi el cu părul auriu, părînd însă negru în întuneric, ca o îmbinare de umbră şi lumină, îşi sprijineau fruntea unul de celălalt. Era un gest pe care-l vezi uneori la animalele foarte tinere, cum ar fi mînjii drăgălaşi, bunăoară. Glasurile veneau ca un susur de izvor de care te apropii şi, auzind sunetele mai joase ale cuvintelor bărbatului, Angélique simţi că i se opreşte inima.

Nu-i venea să-şi creadă urechilor. Nu credea ce auzise. O înşela auzul. I se năzărea din pricina beznei, a razelor de soare. Nu voia să creadă. Mai făcu cîţiva paşi

---

[1] Adică după alegerile din 1873, care l-au adus la preşedinţia republicii pe mareşalul Mac-Mahon. Sentimentele monarhiste ale acestuia fiind cunoscute, exista temerea că se va folosi de funcţia sa pentru a restaura vechiul regim.

prin întuneric, călcînd în vîrful picioarelor, pentru a se convinge. Susurul izvorului devenea mai limpede, mai apropiat, mai pătimaş. Nu voia să creadă. Încă un pas, şi iluzia avea să se destrame. Poţi crede oare în propria ta moarte, poţi crede o asemenea grozăvie, o trădare atît de ticăloasă ? Nu putea să creadă. Pierrot...

El era cel de colo, vorbind unei fete, fragedă ca un trandafir şi cu părul revărsat într-un val mătăsos pe umeri. Îi vorbea, nu era nevoie să mai auzi ce, cuvintele nu puteau să schimbe nimic, şi Angélique ştia ce-i spunea, fiecare intonaţie, fiecare întrerupere îi trezea o amintire care-i frîngea inima. Îi vorbea de dragoste. Ce fată drăguţă... Nu era o servitoare ca dînsa ; o domnişoară, şi tinerică... Îi vorbea de dragoste... Cu vocea lui repezită, aducînd niţel a mîrîit. Angélique văzu cum Pierre o cuprinse de mijloc pe noua lui iubită, petrecîndu-şi braţul în jurul ei.

Putea să se întoarcă în oraş. Nu-i mai era teamă de nimic. Ce mai puteau să-i facă oamenii acum ? Prin întuneric, ieşi din turn fără ca îndrăgostiţii s-o fi simţit. Afară regăsi căldura cumplită şi lumina zilei. Ar fi vrut să ţipe. Glasul îi pierise. Tremura ca în toiul iernii. Pierrot, Pierrot... Ce visuri putea să-şi facă una ca ea ? Nu ştiuse asta întotdeauna, că el nu era de dînsa ? Zicea... dar nu, zău, îl crezuse oare vreodată, din fundul bietei sale inimi ? Asta trebuia să se întîmple. Nimic grozav. Nimic. Era de aşteptat. Tot ce-i mai firesc. Dar asta îi stîrnea o durere în braţe, în braţele frînte de atîta spălat pe jos, în picioarele ostenite de atîtea poveri cărate, în şalele chinuite atîta amar de vreme de poftele bărbaţilor. Plînsul cu suspine înăbuşite se înălţa pînă-n vîrful colinei, ploaie după furtună într-o inimă de fată albă ca frica.

*

Aşa cum făcea de obicei, Emile Barrel îşi prinse între degete buza de sus, ceea ce apropia cele două smocuri castanii ale mustăţii sale groase.

— Nu, îi spuse el subprefectului Rateau, care sorbea din şartreza lui, d-aia adevărată, dacă nu vă supăraţi

domnul Delangle nu are cine știe ce șanse, între noi fie vorba, și-i aproape sigur că va fi balotaj, iar Barbentane va ieși la al doilea scrutin. Trebuie să privim lucrurile în față.

— O, făcu subprefectul, n-am să mă spînzur pentru atîta lucru ! Îmi închipui că ai avut o colecție strașnică de sticle ca să-ți mai fi rămas din șartreza asta, care mă unge la inimă de cîte ori o beau. În orice caz, eu mă mărginesc să păstrez față de domnul Delangle o neutralitate binevoitoare.

— Mai am zece duzini. Le-am cumpărat chiar în ajunul expulzării călugărilor, cînd își desfăceau stocul.

— Ministrul mi-a spus doar atît, că fără să fie un prieten al domnului Delangle, n-ar vrea ca acesta să aibă impresia că, din motive politice, guvernul nu-l lasă să-și încerce norocul.

— Ah, așa e, Delangle e administrator-delegat al acelei întreprinderi marocane de care se interesează Steeg, Millerand, Quesnel... De-aici i-a venit și Ordinul Nicham. Mă întreb dacă în Maroc e tot așa de cald ca la noi. Lyautey o fi oare omul care ne trebuie acolo ?

— Nu, nu te refuz, spuse subprefectul cînd Emile Barrel îi mai turnă un pahar. Pe de altă parte, Steeg n-ar vrea să și-i facă dușmani pe de-alde Rinaldi.

— Crezi dumneata că Charles Rinaldi ține așa de mult la văru-său Barbentane ?

— Vreau să spun că există o combinație cu Perrot, care urmează să candideze în alegerile din departamentul Basses-Alpes.

Cu storurile ei mari bine trase, sufrageria Barrelilor, acum, după ce cucoanele îi lăsaseră singuri pe domni să stea de vorbă, era așa de tihnită, că n-ai mai fi vrut să pleci de acolo. Domnul Rateau fuma țigări elvețiene, aduse prin contrabandă. Barrel prefera totuși havanele sale, londonezele. Cînd se ridică să-și ia de pe măsuța cu farfuriile strînse cuțitașul de tăiat trabucele, scoase un oftat. Oricum, vîrsta se făcea simțită în ceasul digestiei.

— Știi, dragă prefectule, spuse el, n-aș vrea nicidecum să vîr bețe-n roate politicii guvernului. Deși ideile mele religioase mă fac să trec drept un bătrîn reacționar, ți-ai putut da seama că, înainte de orice, sînt francez. Guver-

nul nostru, cu toate cusururile lui, are totuși în fruntea sa un bărbat căruia îi port respect și e tocmai conducătorul pe care-l doresc țării acesteia. Prin urmare, n-are nici un rost să mi se vorbească pe ocolite. Dacă cei de la Paris cred că sînt unele interese care cer să se voteze pentru Barbentane...

Subprefectul scotea pe gură, cu mare eleganță, rotocoale de fum.

— O, făcu el, dar să răspund afirmativ ar însemna să-mi dau aere, făcînd pe grozavul. Noi ăștia, slujbașii statului, nu cunoaștem dedesubturile politicii înalte. Ni se dau a înțelege lucrurile într-un chip așa de discret, că pînă la urmă parcă am fi chiar noi cei care hotărîm în privința lor. Totul e să pricepi dintr-o vorbă ce anume ți se cere. Ca să trec de la una la alta... mă întorc iar la Maroc.

— Grozave călduri pe-acolo ! Îi plîng pe bieții noștri ostași.

— Fără îndoială ! întări subprefectul. Dar îmi pică de curînd o mică moștenire, de la unul din verii mei Rateau. Îi cunoști...

— Parcă da.

— Ei bine, asta îmi dă niște griji ! Așa că mă gîndii să-ți cer un sfat.

— Haide, spune.

— Pe scurt, nu știu în ce să bag banii. Stau la îndoială între terenurile din Casablanca și renta rusească. Ai aflat, cred, că se face un nou împrumut. Nu mă pot hotărî.

— Amîndouă sînt afaceri sigure, lămuri domnul Barrel. Patriotic vorbind, e greu să alegi. Vechea prietenie care mă leagă de Joseph Quesnel mă face să înclin pentru Casablanca. Africa de Nord, orice s-ar zice, e viitorul Franței... Totuși, dumneata știi că mi-aleg prietenii printre cei mai vrednici oameni ai tuturor partidelor ; senatorul Perchot, unul din stîlpii radicalismului, îmi spune că noile acorduri cu Rusia...

Domnul Barrel îi turnă iar subprefectului din șartreza care-i plăcea atîta.

— Dacă am pornit-o așa, dragă domnule, observă acesta, cele zece duzini de sticle ale dumitale nu vor ține

mult... Am întîlnit deunăzi la Lyon pe preacuviosul părinte...

— Văru-meu Louis ? E un om cu suflet mare și pe deasupra un cărturar... Dominicanii sînt elita bisericii.

— Da, am petrecut împreună o seară minunată, între patru ochi, bineînțeles, continuă domnul Rateau. Preacuviosul are niște vederi foarte, foarte pătrunzătoare asupra politicii externe. Și fiindcă veni vorba, m-a însărcinat să-ți spun că unii se așteptau să izbucnească un scandal în legătură cu produsele lactate Maggi și că asta ar putea să atingă și interesele fabricii dumitale...

— Maggi ? Nu, direct nu, doar atît că întreprinderea aceasta de produse lactate e legată, fără îndoială, de concurenții mei elvețieni...

— Ești bun prieten cu Joseph Quesnel ? vru să știe subprefectul. Atunci poate că mi-ai putea spune dacă proiectul pentru care venise prin părțile noastre mai stă în picioare... Înlocuirea tramvaielor cu autobuze...

— Știi unde-i greutatea ? Societatea tramvaielor se apără. Altminteri, e limpede că interesul populației locale ar fi...

— Problema va fi ridicată la viitoarea sesiune a consiliului general, cu prilejul revizuirii caietului de sarcini.

— Negreșit, spuse domnul Barrel. Dacă cei din consiliu nu vor asculta decît de porunca progresului... Dumneata știi doar că Joseph Quesnel e înțeles cu Wisner. Au și instalat servicii de autobuze în cîteva departamente. Treaba merge de minune. În ce mă privește, prin doamna Barrel, sînt puțintel înrudit cu familia Quesnel...

— Mă întreb, întrerupse domnul Rateau, dacă Delangle ar vota împotriva Societății tramvaielor...

— De ce n-ar vota ?

Subprefectul tăcu o clipă. Apoi se aplecă spre gazda lui :

— Domnul Arnaud... proprietarul *Noilor galerii...* e destul de legat, personal, cu Delangle... ba da, ba da, o știu : de altfel, din punct de vedere electoral, el e piatra de temelie a șanselor lui Delangle la Sérianne... dacă nu te pun pe dumneata la socoteală. Iar domnul Arnaud face parte din consiliul de administrație al Societății tramvaielor.

— Barbentane, firește, va fi întotdeauna partizanul mașinilor noi, al îmbunătățirii mijloacelor tehnice...

— Ei, ăsta e ultimul, se învoi subprefectul, văzînd că domnul Barrel îi umple iar paharul. Oho ! Dar știi să torni, nu glumă ! În orice caz, te vei face mai lesne ascultat de contramaiștrii dumitale, dacă le spui că, la urma urmei, nu-i nici o contrazicere între afacerile fabricii de ciocolată Barrel și alegerea doctorului Barbentane, decît dacă le-ai recomanda să voteze cu Delangle, pe care nici nu-l cunosc !

— Cum îi merge bolnavului dumitale ?

Doctorul Barbentane avea mîinile mînjite cu păcură. Așa se întîmplă întotdeauna cu mașinile, au pană de motor tocmai în asemenea zile. A trebuit să se vîre sub mașină la mijlocul drumului. În sfîrșit ! Nu venise dimineața la spital, trimițîndu-l pe Edmond să facă vizita.

Domnișoara Rose îi întindea prosopul. Erau trei care acceptaseră să lepede veșmîntul de călugărițe, spre a îngriji mai departe bolnavii. Ce gîndeau ele oare de doctorul Barbentane, acest căpcăun nedus la biserică ? Domnișoara Rose își spunea rugăciunea în timpul operațiilor.

— Rău, foarte rău ! oftă ea.

Fața senină a doctorului se posomorî.

— Cum ? Temperatura persistă ? Ei, drăcovenie !

Era un vechi așezămînt congregaționist, preluat de municipalitate. Niște pereți fuseseră doborîți pentru a face o sală mare, dar nu se văruise decît unde căzuse tencuiala. La primul etaj, două încăperi ; bărbații la stînga, femeile la dreapta. Jos, sala de consultații, sala de urgență și bucătăriile, cărora li se adăugase o baracă în curte. Doctorul Barbentane își avea sus un mic laborator, alături de odaia în care dormeau călugărițele. Puțea peste tot a iodoform și a tocană cu ceapă, amestecate. O femeie de serviciu stîrnea praful, care cădea la loc peste bolnavi, sub pretext că mătură. Cearșafurile strînse în ultimele două săptămîni zăceau aruncate sub scara ce ducea la etaj.

— E singur ? întrebă Barbentane, ștergîndu-și mîinile.

Domnișoara Rose, mirată, clătină din cap, mișcîndu-și tichia neagră. Cum să fie singur ? Regulamentul spune răspicat că, un ceas după operație, bolnavii sînt aduși în sala comună.

Barbentane își puse halatul. Asta făcea din el alt om. Uita de frămîntările electorale. „Haide, zise, să vedem..."

Sala. Muște mari se roteau deasupra unui moșneag. Mai încolo, un copil cu piciorul suspendat într-un aparat cu greutăți surîse jalnic la trecerea doctorului.

Un pat de fier cu vopseaua scorojită, avînd la cap un număr 7 și tăblița pe care era prinsă foaia de temperatură. Păcătoasă curbă ! Febra n-a mai dat îndărăt azi-dimineață. În cearșafurile galbene și scorțoase, omul zăcea fără cunoștință, cu ochii pe jumătate închiși, negru de sudoare. O barbă de patru zile, vînătă și țepoasă. Fașa de tifon îi înfășura craniul, petrecută pe după urechi în jurul gîtului. Uscîndu-se, fașa căpătase aspectul acela noduros și boțit, care dă pansamentului învechit un aer de murdărie, de tristețe. Bolnavul respira ciudat, buza moale abia ridicîndu-se, apoi mai tare, mai repede, mai repede, ca să revină la ritmul dinainte, imperceptibil. Era ca o goană smintită, mereu întreruptă și pornită iar. Barbentane se întoarse spre domnișoara Rose, șoptind : „Cheyne-stokes". Ea își dădu aerul că știe despre ce era vorba.

La ce bun să-l mai examineze pe nenorocitul ăsta ? Fără a se gîndi prea mult la ceea ce făcea, Barbentane dăduse pătura deoparte. Din cămașa de spital, trasă sus, se ivea trupul voinic, picioarele păroase. „I-ați fi putut spăla picioarele", spuse doctorul, lăsînd să cadă pătura la loc. În întunecimile lui, nenorocitul lupta zdravăn ca să-și ducă mai departe viața de cîine. Pumnii strînși, de uriaș, i se părură doctorului o batjocură : la ce-i mai puteau folosi ? Înălță din umeri :

— Dacă ai lui vor să-l vadă, indiferent la ce oră, trebuie lăsați să intre.

— A, făcu domnișoara Rose, va să zică aici a ajuns...

Barbentane mai privi o dată tăblița de la capul patului, desfăcu foaia de temperatură. Fără să facă pe profetul, putea să spună că omul nu mai avea mult... În josul

hîrtiei erau trecute, cu o scriere aplecată, pesemne a domnișoarei Clémentine, numele, pronumele, vîrsta, profesia și domiciliul bolnavului. „Muncitor la terasamente", constată doctorul. Așa se explica dezvoltarea exagerată a mușchilor piciorului drept, cu care apăsa lopata. Nu se va ști niciodată cine i-a dat cu ciomagul în cap. La învălmășeală mare îl izbise. De altminteri, ce i-ar fi ajutat asta ? Doctorul trecu mai departe. La femei, nimic de semnalat. Bătrîna de la numărul 15 era pe ducă. Ei bine, ce să-i faci, la vîrsta ei !

Plecînd de acolo în Wiesner-ul său zgîlțîitor, pe șoseaua dinspre Villeneuve, primarul se tot gîndea la omul care lupta cu moartea. Putea s-o sfîrșească dintr-o clipă într-alta. Ca tată, Barbentane se bucura că examenul de bacalaureat îl îndepărtase pe mezinul său din Sérianne. Cînd te gîndești că ar fi putut să fie amestecat în uciderea omului aceluia ! Nebunia naționalistă ! Și, firește, popii erau băgați în afacerea asta !

În orice caz, numitul Joly, muncitor cu sapa, era un om mort. Nu-i mai rămînea lui Barbentane altceva de făcut decît să-și închipuie vîlva pe care-o va stîrni acest deces. Datoria lui era să prevadă și să evite reacțiile prea violente. Dacă omul moare în seara asta, ultimele întruniri electorale ar putea da loc unor încăierări sîngeroase. Cît despre vot, asta ar însemna un viraj la stînga... adică la dreapta, interveni în sinea lui instinctul de vîslaș. Afurisită treabă, cum te pomenești vorbind alandala ! Oho, Delangle mai ales va pierde voturi de pe urma acestei afaceri. Iar Vinet... Firește, Vinet are să încerce să tragă spuza pe turta lui și Armand putea să-i servească la o flecăreală demagogică. Zevzecul ăla mic !

Doctorul rumega o idee. Pentru liniștea tîrgului era mai bine ca vestea să nu răzbată înainte de poimîine seara. Spitalul nu era departe. Porni îndărăt.

— Să mi-o chemi pe domnișoara Rose, îi strigă din mașină femeii de serviciu care ducea un vraf de rufe. Și cînd ea veni : Domnișoară Rose, contraordin ! Nimeni n-are voie să intre la bolnav ; l-ar obosi. Mută-l în chichineața cea mică, se va simți mai bine ca în salon. Și ce mai voiam să-ți spun ? A, da ! Te rog, domnișoară,

dacă se întîmplă o nenorocire, discreţie absolută pînă mîine seară ! Îmi trimiţi un bileţel. În plic închis.

Cînd să pornească, maşina derapă niţel în praful gros al șoselei.

*

Trecuse de ora trei după-amiază cînd Angélique veni în Piaţa Tîrgului să-și ia lucrurile. Aflase de la Marie Reboul cum îi mergea lui Mestrance cu sănătatea. Cînd intră în prăvălie, Pauline scoase un ţipăt de parcă ar fi văzut pe dracu și dintr-o săritură alergă sus, la etajul întîi, de unde se auzi un tărăboi grozav, pînă ce Respellière coborî de acolo.

Angélique înălță din umeri. Se privi în oglinda mare a prăvăliei. Văzu urmele de lovituri pe obraz, bluza sfîșiată, prinsă cu un ac de siguranţă : nu, nu arăta bine. Trecu în odăiţa din spatele dughenei și merse drept la dulap. În întuneric se auzi un geamăt.

Bătrînul ! Îl uitase. O chema, gîngăvind cumplit, cu bietul său grai de damblagiu, care în patru ani reînvățase aproape numai atît, să rostească acest nume, al ei. O chema din toate puterile, se temuse că a dispărut pentru totdeauna, ca o altă fată de odinioară căreia îi păstra amintirea confuză, ca nevastă-sa, care o luase din loc, fugind cu un luptător de bîlci.

Lăsîndu-și acolo bulendrele scoase în grabă din dulap, se apropie de bătrîn. Cum aranja perna de sub el, se auziră pe scară pașii lui Respellière. Peste umerii fostului sergent colonial, veneau niște ţipete din capul scării :

— Tîrfă scîrboasă, parșivo, nu te atinge de tata !

Pe doamna Mestrance o apucase deodată o mare dragoste de tatăl său. Respellière o făcu să tacă :

— Stai acolo, *madame* Pauline, mă ocup eu de creatura asta...

Ţeapăn în jilţul său, bătrînul urmărea fără să priceapă scena dintre slujnică și perceptor. Mîrîia nițel ca un cîine în fața unui străin. Pe cînd ea își făcea legătura, strîngînd într-un ștergar mare averea-i sărăcăcioasă, Respellière o privea, privea grumazul alb îndoit și cît se vedea din

umeri. Părul negru, despărţit în valuri groase şi netede, alcătuia parcă nişte şleauri mari paralele, ca urmele lungi ale unui pieptene, descoperind pielea fragedă dintre gît şi urechi. Respellière îşi scoase pipa şi o scutură, bătînd-o de rampa scării. Nu era urîtă de loc tinerica asta. Era foarte simţitor la frăgezime domnul Respellière, a cărui faţă se sluţise al dracului.

Cînd se ridică, după ce-şi strînsese bocceaua, se întoarse spre dînsul în chipul cel mai firesc, spre a-i cere ce i se cuvenea. Avea de primit leafa pe mai bine de cincisprezece zile, afară de cele opt zile pentru concediere. La aşa ceva nu se gîndise Respellière. Fata asta cerea întocmai cum scrie la lege. Îi spuse să aştepte şi alergă sus. În timp ce discutau acolo, se auzea vocea isterică a stăpînei. Angélique se întoarse la paralitic :

— Bietul tătic, îi vorbi ea, cine te va mai îngriji acuma ? Eşti un moş cumsecade totuşi. Tu nu ciupeşti, tu nu baţi...

În sufragerie Pauline făcea urît de tot, zvîrcolindu-se şi ţipînd. Cînd Respellière îi spuse ce pretindea Angélique, rămase trăsnită. Bani, voia bani, hoaţa asta care fura bărbaţii femeilor cinstite ! Tremurînd de furie, tot zbătîndu-se şi ridicînd braţele indignate, atinse lanţul atîrnat în tavan, care începu să se legene cu toate marafeturile lui de aramă şi cu lampa de gaz păstrată sub becul electric, pentru cazul cînd ar lipsi curentul. Asta întîrzie puţin explozia, căci Pauline şi Respellière se repeziseră cu mîinile înainte ca să potolească primejdioasele oscilaţii, dar dîndu-şi capul îndărăt de frică să nu le vină lampa în obraz. Nu se feri îndeajuns de repede şi Pauline, ale cărei moaţe se agăţaseră de-o floricică de aramă. Respellière o ajută să-şi desprindă cîrlionţii. „Curioasă mai e şi această modă de astăzi a părului fals !“ îşi spuse el.

Atunci se porniseră ţipetele. Cu faţa boccie şi buhăită, brăzdată de lacrimile care şiroiau pe grăsimea guşii, Pauline sughiţa înecată de furie, şi la fiecare sughiţ, sînii i se ridicau ca un meterez mişcător ; lampa hîţînată îi ciufulise părul şi mai ţinea în mîna stîngă un smoc smuls. Se zvîrcoli aşa, scuturată parcă de spasme, pînă ce căzu în braţele lui Respellière. Plictisit, acesta o ţinea să nu se

prăbușească, fără să-și mute privirea de la lampa din tavan. Pauline tropăia, urlînd :

— Auzi, bani, mai vrea și bani !

Respellière trăgea cu coada ochiului la o carafă de apă și niște pahare de pe bufet. Începu să explice, vorbind potolit și ținînd-o pe cucoană de mijloc, că cererea servitoarei nu era anormală și, în definitiv, e la mintea oricui că trebuia plătită.

— Haide, haide, liniștește-te ! Îi datorezi fetei banii aceștia, mai bine dă-i și isprăvește cu ea.

Doamna Mestrance purta un corset foarte înalt, care-i ridica sînii. „Nu-s prea tari", gîndi Respellière.

— Și cele opt zile ! gemea dînsa. Vrea cele opt zile ale ei ! Niciodată, niciodată !

Destul de necăjită și așa, zbuciumul acesta nu-i ușura de loc inima. În odaia de alături, Mestrance, care se simțea mai bine, se zvîrcolea. El strigă : „Pauline !" și asta le puse vîrf la toate, zgîndărind și mai rău nervii consoartei lui. Gîndul că Eugène ar putea rămîne damblagit îi stîrni cîteva smiorcăituri, care sunau în fundul nasului ca niște rîsete stranii. Așa de tare se scutura că abia mai putea fi ținută, chiar de-un flăcău zdravăn. Mustățile lui negre se zbîrleau de mirare și de atîta opintire. Luptară așa pînă ce, răpusă de oboseală și moleșită, începu să plîngă pe umărul domnului Respellière ; el era cu ochii cînd la pragul odăii, cînd la ușa dinspre scară. Îi vorbi ca unui copilaș. Cu o blîndețe pe care n-ai fi bănuit-o la o asemenea namilă, o convinse frumușel să dea banii, o nimica toată, ca să isprăvească. Îi mîngîia părul fără a se gîndi, cum ai mîngîia o iapă, și ea se băga tot mai tare în el.

Tocmai atunci ușa se deschise, împinsă cu putere, și Gaston, abia trăgîndu-și sufletul, dădu buzna ca un bezmetic ; venise să caute sfoară pentru sfîrleaza hîrîitoare a prietenului său, băiatul dulgherului, și rămase încremenit văzînd scena ; se gîndi bineînțeles la ce e mai rău, drăguțul de el. De aceea, din fundul inimii, strigă : „Fir-ar să fie !"... și se alese cu o palmă maternă.

Asta puse capăt tuturor frămîntărilor. În privința unui singur lucru doamna Mestrance rămase de neclintit. Nu voia s-audă vorbindu-se de cele opt zile. Respellière coborî

deci în cămăruța din spatele dughenei, îi numără slujnicei banii, explicîndu-i că nu i se cuvin cele opt zile. Din capul scării, Pauline trăgea cu urechea. Începuse să-i pară rău de banii dați. Fata asta n-avea pic de rușine, cum se încăpățîna să ceară și să tot ceară mereu ! Vorbea de dreptul ei ! Respellière ridică glasul, dojenitor. Venise și clipa moralei. Se făcu o tăcere, apoi un zgomot de pași tărăgănați. În vecini careva tăia lemne cu ferăstrăul. Se auzi clinchetul clopoțelului din ușa prăvăliei. Prin fereastră, Pauline o văzu pe vrăjmașă depărtîndu-se, cu bocceaua în mînă.

În cămăruța de jos, bătrînul trebuie să fi înțeles ce se petrece, căci avea lacrimi mari în pleoapele lui zbîrcite. La șaptezeci și cinci de ani, trăia toată grozăvia unei despărțiri, a unei dragoste nenorocite. Și, pe deasupra, îi mai era și foame : prinsă de grijile ei, fiică-sa uitase să-i dea de mîncare din ajun.

Ah, chiar că de socialism îi mai ardea acuma lui Armand ! Și de-a ști ce să creadă de doctorul Barbentane ! Ticălos ori ba, taică-său nu-l mai interesa decît pentru că făcea și el parte din această lume haotică în care Armand avea de acum încolo un rost de-a se zbate ; o seamă de preocupări noi dădeau un preț nou pînă și celui mai neînsemnat joc de lumină, pînă și unui glas, unui gest, unui rîs.

În salonul răvășit al casei Coquelombe, Thérèse se mira de tăcerea tînărului ei amant. Nu putea să-și arate mirarea decît în cuvinte dezastruoase, căci Armand mai avea mult pînă să afle divorțul dintre cuvintele și gesturile dragostei. „Ești trist acum", îi spuse dînsa, aproape sigură că el va fi uimit văzînd cît de repede ghicise. Ei bine, tocmai că nu era trist de fel, era doar prostit, ceea ce-i cu totul altceva.

Thérèse avea sîni foarte frumoși, mici și depărtați, și șoldurile bine arcuite. Dar era de o vulgaritate surprinzătoare, chiar și pentru un debutant într-ale dragostei. Cu Lamberdesc se arăta mai grijulie, să nu-i scape vreo vorbă nelalocul ei, pentru că dînsul îi impunea. Dar cu

piciul ăsta ! Se vedea totuși că pentru el era într-adevăr prima femeie... Ceea ce Suzanne de Loménie îi spusese în privința asta o cam înșelase. Avea aerul unui miel negru, crescut mărișor, cu o mutrișoară drăgălașă, cam colțoasă, și un nas coroiat.

Armand ar fi vrut să se gîndească pe îndelete, să vadă dincolo de ceea ce i se întîmplase. Împotriva regulii, în ciuda celor povestite de camarazii săi, el nu simțea cîtuși de puțin nevoia de a zice : „Asta e tot ?“ Era încîntat ca de-o minune. Dar vedea în Thérèse abia începutul acestei minuni. Îi plăcea totuși părul ei, care făcea rotocoale. Nu-și amintea cum se cheamă asta. „Creațo...“ îi suflă la ureche. Thérèse își strînsese iar chimonoul pe dînsa.

— Așadar, îți plac ? întrebă ea și, sigură de răspuns, continuă : Ei, ia te uită ce cearcăne a făcut la ochi ! Pentru atîta lucru ! Parcă ești o vrabie plouată ! Ai face bine să mai iei din madera asta...

Armand bău, privind-o pe deasupra paharului. Plăcuse mult femeii acesteia, gîndi el. Are să placă și altora. Va face dragoste cu toate. Mereu. Cît îl vor ține puterile. Se simțea rîzînd în sinea lui.

— Știi, ai putea să te lauzi că nu ești prea vorbăreț... zîmbi Thérèse. Atîta găsiși să-mi spui, că-s creață ? Nici măcar de picioarele mele nu mi-ai vorbit.

Era în mijlocul odăii și-și ridică poalele albastre ale chimonoului cu păsările și florile pînă mai sus de genunchi. Năuc, Armand îi privi pulpele. Ei da, erau niște pulpe... drăguțe, nimic de zis. Ce trebuia să spună despre ele ? Armand nu era deprins să vorbească femeilor despre pulpele lor. Se simți mai nătîng ca adineaori.

— Nu zău, făcu dînsa, ești mare cusurgiu, băiețașule, dacă picioarele astea nu-ți plac. Niște picioare după care se ținea tot Saigonul. Picioare celebre. Nu-ți dai seama ce baftă ai avut. Haide, spune-le ceva drăguț picioarelor acestora, pînă le ascund...

La drept vorbind, picioarele astea îi plăceau. Le mîngîie îndelung, apoi, înălțînd ochii lui tineri și obosiți spre Thérèse, întrebă :

— N-ai decît o pereche de picioare ?

Ea îl trase de păr :

— Haide, stai cuminte, domnule Armand. Acuma, ia-ţi, te rog, din nou tonul şi ţinuta cuviincioasă a unui tînăr în vizită. Erai cît pe ce să-ţi răstorni paharul cu vin. Ne vedem mîine la serbare. Pînă atunci caută de te odihneşte, arăţi ca vai de lume. Mă iubeşti ?

Cum nu se pricepea să mintă la de-alde astea, Armand ! Răspunse : „Dar, fireşte..." cu un glas aşa de şovăitor că Thérèse pufni în rîs :

— Copil ce eşti, spuse ea, va trebui să înveţi cum să duci de nas femeile, altminteri n-o să iasă nimic din tine !

Avea o poftă grozavă de-a o şterge de acolo, ceea ce-l făcu să dea pe gît dintr-o înghiţitură madera ce mai rămăsese în pahar. Ochii i se lăsară pe portretul lui Respellière cu un sentiment de triumf şi de nelinişte. Thérèse înţelese greşit ce era în privirea lui.

Atunci îşi dădu ea fără să vrea arama pe faţă, arătînd puţintel din prăpastia ce se ascundea în dosul firii sale vulgare. Îşi încreţi ochii şi se depărtă de Armand, lăsînd să-i lunece peste umeri o uitătură parşivă spre dînsul, apoi îl împinse deodată îndărăt, dîndu-i una cu dosul palmei pe genunchi :

— Scîrbă mică antimilitaristă... murmură ea.

Asta venea să-i amintească la timp lui Armand de existenţa unui oarecare Lamberdesc.

XXV

Ce duminică ! Vara se întrecuse. Oamenii doborîţi de căldură dormiseră aproape toată ziua, în ciuda datoriei electorale. Îţi simţeai gîtul parcă înfundat de colbul alb ce se ridica de pe străzi. Seara venea apăsătoare, înmiresmată. Gîngăniile cîntau pe cîmp aşa de tare, că se auzeau în oraş. Ferestrele se deschiseră pe la scăpătatul soarelui. Se vedeau prin case fete suspinîndu-şi aleanurile, flăcăi care se bărbiereau, gătindu-se pentru serbare. La primărie, unde oamenii se duceau după ştiri, slujbaşii forfoteau asu-

dați. Ajutorul de primar se arăta în ușă și citea rezultatele dintr-un sat. Dinăuntru se auzea sunînd telefonul. La Villeneuve, Delangle îl bătea pe Barbentane cu cîteva voturi. Peste tot aiurea Barbentane era în cap. La Sérianne socialistul luase mai multe voturi decît s-ar fi crezut. Răsunau chiote de bucurie la Cafeneaua Artelor. Respellière își lepădase jiletca și, aplecat asupra biliardului, făcea niște caramboluri. Bilele păreau să intre una într-alta. Doamna Barbentane își petrecuse după-amiaza la biserică, în rugăciuni. Ce-i cerea dînsa lui Dumnezeu? Victoria necredinciosului sau o cădere rușinoasă?

Prin micile cafenele din jurul fabricii oamenii băuseră zdravăn. Cîntau gramofoane. Nevestele, cu ciorchini de plozi agățați de fustele lor, stăteau de vorbă la fîntîna din piață. Mirosuri de bucătărie sărăcăcioasă răzbeau de prin case, o dată cu scîncetele pruncilor. Trebuie să gătești de mîncare duminica întocmai ca în celelalte zile. Prin ulicioare, băiețandrii porniți la haimanalîc se legau de fetele care umblau în cete. Pe lîngă gară, muncitori feroviari ieșind de la lucru întrebau ce mai e nou cu alegerile. Barbentane în cap... Va fi balotaj.

Barbentane ales! Vestea deveni oficială cam pe la șapte și jumătate. Învingătorul apăru la fereastra primăriei și vorbi. Nu era cine știe ce lume să-l asculte, dar oricum. În piață oamenii strigară: „Trăiască Barbentane!" și cîntară *Marseieza*. La Cafeneaua Artelor partidele de biliard se întrerupseră cînd pirpiriul Migeon, cu răsuflarea tăiată, vîrî degetul sub gulerul tare, căci îl trecuseră sudorile, și proclamă rezultatul țipînd cît îl ținea gura, ca și cum ar fi fost ultima lui victorie la popice.

— Asta sau altul, tot aia e! rînjea, la Villeneuve, Hubert de Loménie, care, pentru a arăta că nu-l interesează chestia, se instalase în grădina lui, nu departe de șosea, în văzul tuturor, ca să picteze o lișiță pe luciul unei bălți, după o carte poștală ilustrată, prinsă deasupra pînzei cu o pioneză înfiptă în lemnul șevaletului.

— Te duci diseară la Sérianne? îi strigă cineva de pe șosea, avem un tir acolo!

Se și vedeau flăcăi îndreptîndu-se spre reședința de plasă. Treceau cotiugi acoperite cu coviltire. Mai peste tot răsunau cîntece.

Lamberdesc o găsise pe Thérèse cam ciudată și mai pornită ca de obicei. El arăta bine dispus, acum că trebuia să cineze cu Delangle la familia Barrel. Nu cunoștea încă rezultatul alegerilor. Își aranja cravata în casa Coquelombe. „Ai de gînd să te cerți cu mine ?“ o întrebă el. Thérèse îi spuse pe neașteptate : „Oricum, bărbații trebuie scuturați puțin...“ Lamberdesc se întoarse mirat : ce voia să zică ? Ei, dar dacă începi să te întrebi !

Unul care arăta mulțumit era Vinet. La urma urmei, luase mai multe voturi decît se aștepta. Nu se gîndise niciodată serios că ar putea fi ales. Aceste alegeri erau mai cu seamă o înfrîngere pentru Delangle, iar Barbentane avea o majoritate slabă. Era mulțumit candidatul socialist, îndeosebi pentru că scăpase de corvoada asta care nu se mai isprăvea, iar el o scosese binișor la capăt, comitetul n-ar avea ce să zică. Cei de la Marsilia nu-l vor mai lua în tărbacă de data aceasta. Și clocise, de altminteri, un articolaș pe care-l trimisese acolo și o telegramă pentru *l'Humanité*. Afișul cu mulțumirile adresate alegătorilor era pregătit dinainte, nu mai rămînea să adauge decît numărul voturilor. Haide, își zise, în seara asta vreau să fiu vesel, să fac pe ștrengarul ! Fiindcă tot era sărbătoare la Sérianne, își va îngădui să petreacă nițel. Se aflau acolo, în odaia lui, pe cînd se spăla pe față, făcînd glume, cîțiva tovarăși tineri, niște vlăjgani simpatici, de-o seamă cu dînsul ; vor merge împreună. Asta îi amintea de colțișorul de țară unde se retrăsese tatăl său. Vinet o invitase pe fata lui Pignerol, meșterul zidar, puștoaica aceea care lucrase pentru dînsul la sediul electoral, așa că vor trece mai întîi s-o ia de acasă. Prin fereastră se auzea marșul de iarmaroc executat de fanfara care nu putuse niciodată să aștepte ora hotărîtă pentru începerea serbării, ca și cum porcii, vacile și lebedele de lemn ar fi avut mîncărime la picioare și și-ar fi pierdut răbdarea.

În tîrgul de sus oamenii își vorbeau de la o casă la alta. Mirosea a usturoi. Hohote de rîs veneau dinspre locuința soților Estève care dădeau în seara aceea o masă de logodnă ; li se logodea fata cu un flăcău de la țară. În familia Reboul izbucnise o ceartă. Țipetele răsunau în toiul veseliei generale. Biata Marie ! Doamna Migeon își aștepta nerăbdătoare soțul, care nu mai venea de la afurisita aceea de cafenea ! Controlorul de drumuri o plictisise astăzi, ea care de obicei era încîntată că Migeon, cu partida lui de popice, le lăsa întotdeauna destulă vreme ca să-i pună coarne. Pe nesimțite, se apropia seara. Se ivise chiar pe cerul albastru un peticuț caraghios de nor, trandafiriu în razele asfințitului și cu marginile zdrențuite atîrnînd ca franjurile. „Parcă-i un pantalonaș de femeie", spuse cu jumătate de glas Armand, cînd maică-sa, întoarsă de la biserică, îi arătase norișorul. Edmond crezu că nu auzise bine. Îl așteptau pe babacul, ocupat pînă peste cap cu alegătorii săi.

*

Pe cînd femeia părăsea spitalul, la acest ceas al amurgului în care toată lumea se trezea după o lungă amorțeală, căruțe de toate felurile se și îndreptau spre locul serbării. Colbul era alb și așa de gros că piciorul se înfunda ca în noroi. Spitalul cu zidurile scorojite și mîncate de ploi, cu geamurile murdare, avea aerul nepăsător al unui bătrîn. Femeia își repeta mereu în șoaptă : „Nu trebuie să moară..." Încotro să apuce acum, la dreapta sau la stînga ? Uitase de copiii ei. Deodată, fraza rostită pătrunse în adîncul conștiinței : „Nu trebuie să moară...", și asta îi stîrni o durere cumplită, un hohot de plîns care-i zgudui toată ființa, răscolind în ea valul amar, lacrimile. „Justin al meu, Justin al meu..."

Lacrimile se rostogoleau singure, încețoșîndu-i ochii ; dintr-o căruță care trecea, un glas îi strigă să se ferească. Se dădu la o parte, supusă. Cei din căruță cîntau.

Cum e posibil așa ceva ? Ce s-a întîmplat ? O zi ca oricare alta. Cinaseră împreună. El plecase în pripă din pricina afurisitei aceleia de întruniri. Dar, nu zău, de ce să-i fie teamă, oamenii nu-s chiar așa de răi, și apoi el e așa

de voinic... Că s-ar fi luat la bătaie, asta da, se întîmplă oricînd. Dar, dar... Cuvîntul *mort* se ridică iar din adîncul inimii și i se opri ca un nod în gît. Mort, mort, ucis... Asta e : ucis. Pentru ce ? Oamenii... Care oameni ? Cine putea să-i vrea moartea ? Să vrea, sau fără să vrea... Voiseră unii... Ar trebui să afle cine anume, i se spuseseră niște lucruri, ceva în legătură cu tinerii ăia din Sérianne, pe care-i văzuse uneori defilînd...

Căruțele treceau. Cineva, lîngă dînsa, îi vorbi. Era infirmierul spitalului, cel pe care-l întreba în fiecare zi cum îi merge lui Justin. Ea nu înțelese. Infirmierul mai spuse o dată : de douăzeci și patru de ore murise omul ei. Cum ? El o trase mai la o parte. Părea încurcat, nu voia să-l vadă careva de la spital.

Ei bine, era limpede. În ajun, cînd ea venise acolo, Justin nu mai trăia. Îl băgaseră în cămăruța aceea numai ca să ascundă că murise. O mințiseră ieri, azi-dimineață... Făcuseră asta înadins, ca ea să nu știe... și în acest timp, Justin era singur acolo, rece, cu muștele, îngrozitoarele muște... Infirmierul mai adăugă o vorbă, pe care ea n-o înțelese bine, pomenind ceva de socialiști... Se întoarse acasă în goană. O vecină vedea de copii. Femeia spuse din ușă : „Mort !“ Vecina izbucni în plîns și începu să urle. Sosiră atunci și alții, și toate femeile se puseră pe bocit și pe jelit, într-o larmă de vaiete care-ți frîngeau inima, aducînd parcă și o ușurare. Femeile se strînseră roată în jurul văduvei, căci careva spusese : „Iat-o acum văduvă...“ Țipau. Luau copiii în brațele lor. Cîțiva bărbați se apropiară.

Atunci, așezată pe scaunul unde el obișnuia să-și pună seara hainele, văduva povesti moartea lui Justin. Marți fusese întrunirea ori luni ?... Sîmbătă îl văzuse. Apoi, în aceeași seară, îl duseseră într-o cămăruță a spitalului. Ce-i spusese infirmierul ? Deodată, înțelese toată istoria asta cu ascunderea mortului, în toată ticăloșia ei. Și pentru ce-i vorbise infirmierul de socialiști. Unde-s aceștia ? Unde-i poate găsi pe socialiști ?

O înconjurau acum bărbați care-i puneau întrebări. Pe afară copiii se jucau, rîsetele și țipetele lor răsunau limpede. Însera. Oamenii se plimbau. Se auzeau muzici. Ser-

barea începuse. Istoria morții lui Justin ieși din odăița strîmtă unde cele două paturi îți luau tot aerul. Ajunse în stradă. De acolo, cîțiva bărbați au dus-o mai departe, pînă-n mijlocul veseliei celorlalți, a perechilor de îndrăgostiți, a dansatorilor. Apoi alți oameni ținură sfat în fundul unei cafenele. Trimiseră după niște tovarăși de ai lor, mai pricepuți. Sindicatul ridica și el capul. Istoria se îngroșa, trecea din gură în gură prin tot cartierul.

Își aminteau acum că fiul primarului făcea parte din grupul *Pro Patria,* care-l snopise în bătăi pe muncitorul de la terasamente, la întrunirea electorală. Primarul, care tocmai fusese ales în consiliul general, el era cel care tăinuise această moarte. Se vor duce la dînsul, îi vor cere explicații. Unde naiba era acum afurisitul acela de Vinet ? Tovarășii din secția locală umblaseră să-l caute. Primarul era cu siguranță la Sérianne, la iarmaroc, sărbătorindu-și izbînda.

În fața casei mortului se strîngea încet o mulțime. O mînie.

Suzanne de Loménie era gata de plecare. Își pusese rochia albastră. Avea la încheietura mîinii un lănțișor de argint cu iconița sfîntului Gheorghe. Se uita încîntată în oglinda de pe măsuța de toaletă Trianon din camera ei, admirîndu-și pălăria mare de pai negru, cu boruri nu chiar așa de late ca în jurnalele de modă, dar totuși, împodobită cu o pupăză fistichie de Himalaia. Poate că penele pupezei de Himalaia erau cam prea bătătoare la ochi pentru albastrul rochiei. Suzanne își zicea însă că în lumina becurilor electrice nu va fi rău de loc. Voia să fie frumoasă, e o dorință firească. Și apoi, o grămadă de lucruri îi ațîțau imaginația : cazul Mestrance, Armand, alegerile și, mai presus de toate, confidențele ce-i făcuse cu jumătate de gură Jacqueline Barrel. Despre cine era vorba oare ? Lamberdesc cina în seara asta la fabricantul de ciocolată. Jacqueline va reuși oare să i-l sufle nevestei perceptorului ? Suzanne urma să treacă pe la familia Barrel, după ce vor fi luat masa. Vor merge cu toții să dea o raită prin iarmaroc. Suzanne sperase să-l agațe dînsa

pe Lamberdesc. Era nostim tînărul doctor, foarte parizian. Și acest Delangle, prieten cu miniștrii, căzuse în alegeri, păcat : se arătase plin de atenție față de Suzanne, mai alaltăseară, cînd venise să cineze la vila „Mirettes".

Trecînd prin grădină, unde uriași fluturi de noapte zburau deasupra călțunașilor doamnei cu frunza lor rotundă, o sărută pe maică-sa și pe mătușa Eva. Domnul de Loménie se și afla la cafeneaua Blanc. În ultimele licăriri ale soarelui, smochinii își chirceau pe alee brațele lor de căpcăuni, cu degetele rășchirate. Cînd ieși în stradă, Suzanne auzi clinchetul de tingiri ciocnite al tramvaiului ; începu să alerge. Un fulger albastru și luminile palide arătau că tramvaiul venea din partea cealaltă : încetini pasul. Ajunse la poartă tocmai cînd vagonul trecea prin fața ei, bălăbănindu-se. Cine oare se dăduse jos la stația facultativă, unde tramvaiul nu se oprea decît pentru cei de la vila „Mirettes" ? Să fie fermierul ? Suzanne se apleca să vadă mai bine.

Pe șosea era un soldat. Un flăcău înalt, cu capela dată pe spate. Avea în mînă o valiză. Fără îndoială, un ostaș venit în permisie. Văzînd că se îndreaptă spre dînsa, își luă aerul ei sclifosit. „Suzanne !" Rămase locului, uluită. Era frate-său François, cel din Legiune [1]. Un François voinic, smolit la față, splendid. Avea tot năsucul acela subțire, singurul din familie. Simplu soldat, observă ea. O sărută. Mirosea a sudoare, a piele.

— Vezi să nu-mi șifonezi rochia, suspină ea, apoi : François ! Ce faci aici ?

— M-am întors acasă, mi s-a urît cu Legiunea și cu toată curvăsăria de-acolo. Am făcut trei ani, știi...

— Nu ți-a plăcut ?

— Să-mi placă ? Ți-aș arăta eu plăcere ! Toată lumea e sănătoasă pe-aici ?

Da, da, toți sînt bine sănătoși... Suzanne răspundea la întrebări, destul de tulburată și interesată de tot universul acesta picat acolo de-a dreptul din Maroc, dar ce să facă, o aștepta serbarea și nu putea să-l lase pe François în prima seară a sosirii lui...

[1] E vorba de unitățile care alcătuiau Legiunea străină, folosită în Africa de Nord.

— Știi, azi e iarmaroc la Sérianne...

— Ah, acolo te duceai, surioară ? Bine, du-te, nu te întoarce din drum pentru că am venit eu...

Rîdea. Acum, cînd trăsăturile i se mai îngroșaseră nițel, fața gingașă de odinioară avea parcă o expresie grosolană. Se alesese și cu o cicatrice pe bărbie, care nu se vedea numaidecît.

— Asta ? E o lovitură de sabie. O zgîrietură, nici nu face să vorbim de ea.

Suzanne scoase niște țipete scurte : Vai, vai, o lovitură de sabie ? Și a curs sînge ?

— Bineînțeles. Ca la orice om !

Surioara avu o idee :

— Te vei duce acasă mai tîrziu, hai cu mine la iarmaroc !

François păru să se codească, nu din mare dragoste pentru ai săi, căci nu prea se topea de dorul lor, ci mai cu seamă pentru că îl încurca valiza. Suzanne i-o și luase din mînă, continuînd să vorbească repede. Vor lăsa-o acolo, în curte, pe dreapta... N-are de ce să se teamă, nu-i va trece nimănui prin minte...

— Dacă cei de-acasă te văd, nu te vor mai lăsa să pleci, și-apoi tăticul e la cafenea...

— Ce-i drept, zise François, tare aș mai fi tras o dușcă cu el. Mi-e sete...

— Ah, bărbații ăștia ! Toți o apă ! Vei fi aici la culesul viilor ?

— Firește. Cum vezi, m-am întors la țanc !

Luară deci tramvaiul pentru Sérianne, cățărîndu-se într-o remorcă unde mai găsiră două locuri în picioare, atît de ticsită era de oameni care se duceau la iarmaroc. Din celălalt capăt al vagonului, cineva o salută pe Suzanne.

— Văzuși ? pufni ea. Se întreabă cu cine sînt. Nu te-au recunoscut.

— Cine-s ăștia ?

— Familia Bésange.

— Care din ei ?

— Cei de la Oliveraie.

— Aha !

Treceau tocmai printre chichinețele italienilor. Fața lui François se înăspri, posomorîndu-se deodată. Îi era

gîndul, pesemne, la gagica lui de odinioară. Cineva zdrăngănea dintr-o mandolină și glasuri tinere cîntau în limba lor de acasă. Nimic nu se schimbase aici de trei ani încoace, deși de-a lungul șoselei pancartele cu tot soiul de reclame se înmulțiseră, ca și marile afișe lipite pe pereții din dos ai caselor. Un balon pe fond albastru-închis anunța că intrau în cartierul de jos al orașului.

Bîlciul se întindea din Piața Mare pînă-n Piața Iarmarocului. Încetul cu încetul, lumea se strîngea acolo și prin ulițele vecine. Mișunau tîrgoveți, săteni, muncitori, tarabagii. Tramcare deschise, cotiugi, biciclete aduceau toate satele plășii. Din mahala oamenii veneau pe jos. Era hărmălaie mare, deși limbile nu se dezlegaseră încă bine, și glasurile sunau prea limpede, căci nu înnoptase încă. Niște băiețandri făloși se și apucaseră să-și arate mușchii în fața Cafenelei Artelor, unde, la stîlpul pentru încercarea puterii, era un cap de turc în care izbeau cu ciocanul, ca să vadă cît de sus se ridică ghiuleaua. La geamurile sălașelor, coțcarii de bîlci priveau, așteptînd ora reprezentației. Unii mai trebăluiau încă la dichisitul tarabelor. Era acolo un tir, două loterii, manejul, scrîncioburile, un teatru cu oglinzi și femei în rochii presărate cu fluturași de argint, pe care le zăreai cînd se crăpa nițel cortina de catifea roșie. În Piața Iarmarocului cei care nimereau un număr cîștigător primeau o bucată de halviță. Toate astea scînteiau în lumina becurilor. Platanii nu mai erau de recunoscut. Scrîncioburile cu bărci se porniră și ele. Un ins burduhănos, cu glasul răgușit de băutură, chema acolo mușterii, bătînd din palmele lui uriașe: „Hai, tinerețea! Hai, îndrăgostiții, ne dăm cu barca?“ Doamna Brot, patroana hotelului, o bătrînică negricioasă, inaugura manejul pe spinarea unui porc. Era un manej frumos, cu oglinzi de jur împrejur, șlefuite pe margini și în rame aurite, și vacile se roteau cu limba scoasă, trandafirie, și porci cu panglici albastre și nume de femeie alergau, și lebedele trăgeau care îmbrăcate în catifea roșie, bătute cu ținte de aramă; iar lîngă casa de bilete, la mijloc, se vedea orga mecanică toată în țevi, într-un chenar de flori albastre și albe, și niște prichindei

automați care loveau în țambale și întorceau mereu capul, toți purtînd costume rusești, cu tiare, cizme, diademe, o adevărată minune. Toate muzicile izbucniră deodată. Apoi împușcături la tir cu strigăte de „bravo“ și hohote de rîs. Tineretul se năpustea claie peste grămadă la căișorii, vacile și porcii manejului. Bărcile scrînciobului zburau prin aer, toba mare chema toată lumea la teatrul care, în întunericul ce se lăsase deodată, strălucea din toate becurile sale aprinse. Unii lîngă alții, zîmbăreți, purtînd maiouri de culoarea pielii sau costume fistichii, ieșiră pe estradă doi luptători, o frumusețe orientală, o femeie îmbrăcată în marchiz, doi clovni și un june în costum de vînătoare, tot unul și unul, dar asta nu era încă nimic pe lîngă ce veți vedea înăuntru, și bagheta recomanderului, o corcitură de îmblînzitor și clănțău în haine negre, lovea afișul care anunța : *Nudul estetic, Domnișoara Denise se mărită (comedioară), Napoleon în Egipt (grandioasă evocare istorică)* etc. În pauzele dintre giumbușlucurile celor de pe estradă, o orchestră alcătuită dintr-un pian, o scripcă și niște tromboane, cînta valsuri.

„Unde mergem ?“ îi întrebă Vinet pe tovarășii săi. Erau șase și umblau în ceată, braț la braț, cu micuța Pignerol la mijloc, o brunetă drăgălașă, în capul gol, de pe-acum nițel despieptănată, fericită. Ceata lor atrăgea toate privirile, pentru că toți erau tineri muncitori voinici, cu cămașa descheiată la gît și mînecile suflecate. Unul din ei voia mereu să cînte și ceilalți îl sileau să tacă. Aveau poftă de petrecere, dar e greu pînă începi. Din cînd în cînd, unul din flăcăi îi lăsa pe ceilalți, ca să se ia după vreo fată. Cum mergeau așa, se loviră piept în piept cu o ceată de podgoreni din Villeneuve, care țineau morțiș să le taie drumul. Asta era cît pe ce să se lase cu bătaie, apoi ceilalți îl recunoscură pe Vinet și cîntară *Internaționala.* Erau niște zileri, dintre cei mai nevoiași. Cele două cete se contopiră într-una singură, cu vreo patru sau cinci italience tinerele de la fabrica de ciocolată, care aveau flori la cingătoare ; astfel că în mijlocul mulțimii ce se împrăștia printre barăci, intrînd ici, îngrămădindu-se colo, ei alcătuiau o bandă veselă care se apucă să încingă hora în jurul vreunei perechi gătite de sărbătoare, a unui moșneag cu baba lui, sau a vreunui bețivan,

apoi începeau să alerge unul după altul, să se prindă într-o farandolă ţinîndu-se de mînă, printre miile de lumini, lunecînd uneori afară din iarmaroc, dispărînd în întunericul ce se lăsase de-a binelea spre a se întoarce iar, ţîşnind cînd într-un loc, cînd într-altul, ca un hohot de rîs ; iar pe ziduri afişele vechi ale campaniei electorale, portocalii, verzi, albastre şi roz, aveau aerul unei glume răsuflate.

Cum fugea după una din italiencele acelea, în faţa barăcii *La Tirul Universal*, unde cămile, balerine, iepuri de casă albi din cretă defilau pe fond negru între ouăle de cauciuc ale micilor fîntîni ţîşnitoare în care trăgeau ţintaşii, Vinet era să cadă, şi asta îl făcu să caşte gura. Înghiţi un pumn de confeti zvîrlit din toate puterile. Îh ! Aşa ceva îţi usucă fleoanca, dar n-are a face, sînt confeti ! Unde se vînd ? Asta-i o idee ! Se vindeau la chioşcul cu halviţă, şi lumea se şi îmbulzea acolo, care mai de care vrînd să cumpere. Văzduhul era plin de hîrtie, văzduhul era de toate culorile.

*

Armand se gătise, avînd grijă să arate mai fercheş ca niciodată. Totul se petrecea ca şi cum, în seara aceea, ar fi trebuit să joace într-o piesă pe care n-o cunoştea încă. Armand îşi numea odaia *cabina* lui, ca la teatru, şi în timp ce se spăla pe dinţi, frecîndu-i zdravăn, sau îşi săpunea capul şi-şi cerceta cu de-amănuntul înfăţişarea, zicea în sinea lui : „Mă machiez". Vremea i se păru lungă pînă seara. Jos taică-său avea musafiri, şi grădina se umpluse de oameni. Ciocneau paharele : „Beau pentru Republică..." Trebuise s-o şteargă de acasă fără să-l simtă Edmond, care de data asta s-ar fi agăţat de frate-său mai mic spre a merge la bîlci. Ca un actor gata să intre în scenă, Armand simţea o teamă : dacă cumva dă chix de la primul său rol ?

Tot tîrgul era în dîrdora petrecerii sale de fiece an. Armand pica acolo cînd ochii începuseră să strălucească, şi oamenii pierduseră cumpătarea de toate zilele. De departe se auzea muzica şi larma glasurilor, iar în frunzişul copacilor stăruia o lumină care-i făcea ireali şi împroşca cu un alb crud casele. Mai întîi, îl întîmpinară pe

Armand uriașele umbre zburătoare ale scrîncioburilor. Perechi se strîngeau și se desfăceau la trecerea lui. Avu deodată sentimentul că descoperă locul peste măsură de mare al dragostei în viață. Se simțea cuprins de aleanuri nelămurite și de nerăbdare și își număra în buzunar banii puțini, economiile lui. În fața teatrului lumea se îmbulzea. Ceva mai încolo, perechi dansau. Armand primi drept în obraz, ca o șfichiuitură de bici, un pumn de confeti albastre. Maurice Delobelle îi trase una în treacăt, prietenește. El nu se opri, însă. O salută pe doamna Migeon. Privirea lui o căuta pe Thérèse. Dădu peste dînsa la tir.

Respellière, mai gălbejit și mai bolnăvicios la față ca oricînd, trăgea în țintele de carton, înconjurat de admirația tuturor. Soții Respellière aveau lîngă dînșii un moșneag și o băbuță, familia Coquelombe, proprietarii lor. Într-o rochie de tafta garnisită cu verde și un colier de jad la gît, Thérèse murea de plictiseală. Lamberdesc era la cina lui, iar puștiul nu se vedea nicăieri. Trăgea și ea la țintă, dar așa, ca o toantă... de hazul privitorilor. Cînd îl zări pe Armand, scoase un strigăt : „Ah, iată și preoțelul !“ și alergă spre el. Respellière își încărca iar pușca. Privi scena de departe, dădu din umerii săi voinici, apoi, văzîndu-și sîrguincios de treabă, ținti un ou.

— Domnule Armand, țipă foarte tare Thérèse, soțul meu e ocupat să distreze galeria. Haide, fă-mi curte !

Cei din jurul lor îl cunoșteau pe băiat. Se auziră cîteva rîsete prostești. Apoi o împușcătură. Oul sări din țîșnitura de apă.

Thérèse îl apucase de braț pe Armand și-l trăgea după dînsa. Îi murmura la ureche :

— Unde mi-ai umblat pînă acum, secătură mică ? Te aștept de atîtea ore și tu habar n-ai !

Așa de mult întîrziase ? Lumea îi îmbrîncea. Niște pramatii de la *Pro Patria* îl aduceau în sapă de lemn pe negustorul de halviță, nimerind numai numere cîștigătoare. Thérèse cumpără trei pungi de confeti și i le dădu în brațe lui Armand. Își tăiau drum prin mulțime și ea tot vîra mîna într-una din pungile acelea, luînd cîte-un pumn de confeti ca să-l arunce în obrazul trecătorilor, al celor pe care-i găsea băieți frumoși, țăranoi uluiți, sau

domni dintre cunoștințele ei, cărora le trimitea ocheade focoase. Cîte unul, din cînd în cînd, se oprea să-i vorbească cu privirile aprinse, pe care Armand le vedea la atîția inși în seara aceea. Thérèse o lua la fugă, chemîndu-l : „Cavalerul meu ! Unde mi-e cavalerul ? Domnule Armand !“ Rochița de tafta era foarte strînsă pe talie, lăsînd să i se vadă farmecele. În decolteul bluzei i se zărea pielea albă dintre sînii rotunzi, care păreau slobozi. Armand simțea tot timpul pofta de a-și vîrî mîna acolo. Poate că erau ai lui sînii aceia...

Muzicile care se băteau cap în cap, ariile amestecate într-o cacofonie asurzitoare se despărțeau deodată cînd te apropiai de vreo baracă, și în noaptea chircită ca inima unei flori, larma și forfota erau un rachiu prea tare pentru Armand și pentru ceilalți. Se vedeau bărbați prinzînd de mijloc cîte-o trecătoare, pe care într-altă zi nu le-ar fi trecut prin gînd nici măcar s-o atingă cu degetul. Se pipăiau la înghesuială. O fată înaltă și oacheșă îi aruncă rîzînd o dalie lui Armand, care nu îndrăzni s-o prindă. Thérèse îl tîra după dînsa. O auzea :

— Ia te uită nițel la dirigintele poștei : ce mutră face nevastă-sa ! Frate-tău nu se vede, o fi venit ? Nu știi dacă e pe-aici ? Secătură mică, haide, spune-mi repede că mă iubești...

Din teatru se revărsa un vals franțuzesc, *La Chaloupée,* și Thérèse îl fredona :

E valsul de astăzi cochet
De cine lansat, dacă știi ?
De Max Dearly
Și Mistinguette,
Cea plină de viață,
Făcînd pe puștoaica fîșneață...

Deodată, Armand apucă un pumn de confeti și le vîrî în sînul Thérèsei. Dînsa începu să țipe. El nu-și retrase mîna. „Domnule Armand... Domnule Armand !“ Unii, în preajma lor, făceau haz. Se văzură despărțiți de-un lanț de bărbați și de femei. Era ceata lui Vinet, care se prinsese într-o farandolă. Îl traseră pe Armand cu dînșii, iar Thérèse se agățase de brațul unui flăcău

de mahala, un găligan în pantaloni albaștri, fără haină, cu vesta descheiată. Armand avu o tresărire de mînie și se întoarse la femeia *lui*. Îi luă mîna și i-o răsuci. „Vai, țipă ea, uitați-vă ce face! Mă doare!“ Începură atunci toți să rîdă și se strînseră roată în jurul lor. Îl orbeau pe Armand, bătîndu-l cu confeti adunate de jos. Nu era prea curat, dar băieții n-aveau cu ce să-și facă rost de alte confeti, plătind cinci parale punga. Armand îl recunoscu deodată pe Vinet. Candidatul îi făcu un salut, dînd din cap. Era nădușit, o ținea pe micuța Pignerol lipită de dînsul și conducea toată banda. Armand se simți cam nedumerit. Își făcuse cu totul altă idee despre un socialist.

Thérèse îl tîra după dînsa. Se dădură cu scrînciobul, cu căișorii, apoi iar cu scrînciobul; stăteau în picioare, ținîndu-se de frînghie, unul lîngă altul, și vîntul ridica fustele Thérèsei, și el avea poftă să-i mîngîie pulpele. De departe se auzeau împușcăturile țintașilor. „Bărbatu-tău tot mai împușcă ouă?“ întrebă el. Thérèse izbucni în rîs. Mai sus! Mai tare! Cînd veniră jos, totul se învîrtea cu dînșii. Inima le bătea repede. Nu mai era nevoie să-și spună nimic, găsiră foarte firesc să caute întunericul. Începură în joacă să alerge unul după altul și, o dată ieșiți din piața bîlciului, se sărutară ca nebunii. „Nu, prostuțule, nu aici!“ Armand se ruga de dînsa, zicea că știe el un loc în tîrgul de sus... Pînă la urmă ea se învoi. Cînta:

E valsul de astăzi cochet...

XXVI

Petrecerea nu se oprea aici, în inima aprinsă a orășelului. Dincolo de lumini, de muzici și de marile umbre ale bărcilor scrînciobului, voioșia se prelungea în dîre largi pe străzi, încingîndu-se din nou prin micile cafenele, ca să ajungă pînă în mahala, unde mulțime de oameni forfoteau, cîntînd și rîzînd, oferindu-și plăceri mai la îndemînă decît barăcile din Piața Mare. Toată lumea era pe

afară. Și cei mai săraci. Se duceau să dea o raită prin iarmaroc și se regăseau tot între dînșii la întoarcere. Baluri se înfiripaseră ici și colo, în fața cîrciumilor, unde cînta vreo caterincă, vreun gramofon care tușea niște romanțe. În Sud oamenii din popor dansează bine și le place să danseze. Aici însă, ceva mai mult ca în oraș, grupuri de bărbați vorbeau între ei de ultimele întîmplări, de politică. Se vedeau veșminte de pînză neagră, bluze cenușii și salopetele de-un albastru spălăcit ale muncitorilor, cu brîuri sinilii sau roșii, care băteau la ochi pe cămășile albe de sărbătoare. Aici femeile nu se făcuseră nici cît de cît frumoase, încolțite cum erau de aceleași necazuri, după aceeași trudă obositoare ca în oricare altă zi și cu grija plozilor pe deasupra. De aceea cele mai multe se vedeau în seara asta părăsite de bărbații lor și se strîngeau între ele, în pragul ușilor sau pe bănci.

Spre gară, în apropierea garajului, se simțea oarecare agitație, a cărei pricină nu era bîlciul anual, ci viața. Aici munca nu se isprăvea cu totul cînd venea duminica. Era un du-te-vino neîntrerupt, o forfotă de oameni asudați, cu fețele mînjite de smoală și de unsoare. Țipătul unei locomotive străpunse bezna lîngă un hangar.

Apoi, grupurile de oameni se făceau mai rare și intrai pe nesimțite în umbra luminoasă a cîmpiilor, unde se refugiau tinere perechi, îndrăgostiții. Sub frunzișul argintiu al măslinilor se auzeau rîsete nervoase și șoapte. Orașul se pierdea astfel într-o periferie de doruri și amoruri. Luna cădea încetișor pe podgoriile cu roada în pîrg.

Dar deasupra iarmarocului, deasupra dansului de lumini și al dezmățului de petreceri citadine, dincolo de izbînda electorală a doctorului Philippe Barbentane, care trăncănea la Cafeneaua Artelor, în mijlocul membrilor comitetului său, se înălța o grămadă de întunecimi și de tăcere, vechiul Sérianne înfipt în cer ca în amintirile sale. Cei de pe-aici o luaseră toți din loc spre piețele tîrgului. Casele erau pustii și întunecate, abia dacă se mai zărea licărind o lampă la geamurile unei odăi în care rămăsese vreo pereche prea împovărată de ani. Undeva, de la o fereastră deschisă, pornea spre palatele ducale geamătul unei femei lăsată acolo singură în chinurile facerii și care simțea cu groază cum o viață începe, în timp ce

tatăl nepăsător față de-ai săi făcea pe craiul prin scrîncioburile bîlciului. Motani în călduri fugeau de-a lungul ulicioarelor și-i auzeai mai încolo miorlăindu-și dragostea la lună. Micile becuri îngălbenite ale electricității municipale, prinse în colțul caselor, sub felinarele murdare, se răreau din ce în ce mai mult spre tîrgul de sus. Apoi, venea noaptea adevărată și zidurile năruite.

Armand pătrundea din nou în împărăția sa.

Nu mai era copilul visător pentru care toată poezia lumii e în basmele fără de sfîrșit ale trecutului, copilul a cărui inimă bătea în pieptul lui Raimbaud d'Orange pentru o regină care-l părăsise. Nu mai era nici ereticul cu trufia îmbătată de logică, a cărui tinerețe striga în tăcerea ruinelor cuvinte care ardeau ca niște văpăi în deșert. Acum era un bărbat, unul care se întoarce în grădina fantastică cu prada lui aievea, o femeie adevărată al cărei piept zvîcnește. O femeie pe care, ce-i drept, nu el și-o alesese, dar oricum! O femeie cu tot misterul ei viu. O femeie ale cărei gînduri nu le cunoști și care te va surprinde mereu cu vreun gest neașteptat. Acum îi vorbește. Ce-o fi spunînd? Cuvintele, șoptite foarte încet, ca și cum fiecare dintre ele mărturisea o nelegiuire, nu ajungeau toate la urechea lui Armand, prea absorbit de el însuși și prea tulburat fiindcă trecuse adineaori prin fața fierăriei închise a lui Avril Mexicanul. Ce spune femeia? „Noaptea, cîteodată, la Saigon..." Și-i de-ajuns atît pentru ca în bezna acestor meleaguri ale Margueritei de Provence și ale trubadurilor să se trezească acel grozav Orient de bîlci, Orientul care se arătase într-un chimonou albastru plin de păsărele, rămurele și floricele închipuirii veșnic aprinse a lui Armand. Iată răsărind în noapte orezării. Un peisaj de trestii în care oameni galbeni aleargă cu picioarele goale... Pe Armand îl stăpînește totuși realitatea, și fiindcă observă acum pentru întîia oară amănuntele scăldate în lumina lunii ale vechiului său Sérianne, își dă seama că ceea ce poartă în sufletul său de atîția ani nu e cetatea plină de cavaleri și domnișoare, ci adevăratul Sérianne, dărăpănat și jalnic, murdar și părăsit, cu bolovanii dezlipiți ai caldarîmului printre care se mai văd șănțulețele săpate de apa zăpezilor, cu zidurile sale gata să cadă, cu olanele crăpate ale streșinilor, cu acoperișurile

sparte, cu mormanele de gunoaie chiar în mijlocul străzilor, toată mizeria unui tîrg pustiu. Pentru întîia oară, Armand se simte pătruns de forța stranie a lucrurilor așa cum sînt. Pentru întîia oară e față în față cu ele. Mă închin vouă, ulicioare strîmte, pietre arse, colbăraie albă. Pămîntul va fi tare sub noi acolo unde peste o clipă ne vom lungi amîndoi. Rochia *ei* se va agăța de bolovanii surpați ai zidurilor. Familiaritate a pămîntului și a plantelor. Colo sus trebuie să te ferești de urzicile care au năpădit un colț al beciului meu. La ora asta nu vom vedea cît de albe le sînt florile. Numai de n-ar fi venit și alții să-și caute adăpost pe aici ! Ei, și apoi, n-au decît ! Cine s-ar cățăra pînă-n tîrgul de sus, dacă nu niște îndrăgostiți ? Nu se vedeau nicăieri, la drept vorbind, sau că ar fi știut ei alte ascunzători tainice, sau că le-o fi plăcut mai degrabă în seara asta rîsul împrăștiat al luminilor și *Nudul estetic,* și tirul cu săgeți al negustorului de halviță.

O rază mai albastră ca niciodată luci în viața unui bărbat. Totul era alb, tot ce nu căpătase culoarea corbului. Noaptea meridională avea un parfum pătrunzător. În luna nouă se înălța peste capetele îndrăgostiților mormanul ruinelor, și printre ele, luminișuri care duceau la turnul roman. Armand era cît pe ce să treacă fără să recunoască în această feerie care schimba fața lucrurilor canatul ușii gata să cadă, roz la lumina zilei. Castelul său... Intrară amîndoi prin spărtura zidului și Armand simți femeia lipindu-se toată de dînsul.

Niciodată oamenii nu fuseseră mai urîți și mai caraghioși. Asta, bunăoară, cu mustața zbîrlită ca o perie de culoarea urinii, cu burticica lui sub o vestă în carouri, pe niște picioare lungi, și cu pălăria de panama peste o față de cauciuc fleșcăit. Ăstălalt, unul scund, cu barba parcă din cîlți de saltea, cu nasul vînăt, o gulie, și două brațe ieșind dintr-un gheroc în pătrățele albe și negre. Cele două doamne, uscate ca niște baligi în care s-ar fi înfipt niște pene. O familie întreagă, unul în spatele celuilalt, cu ochi de broscoi, care se repetau aidoma la toate staturile, de la tatăl într-un surtuc ros pe la coate pînă la

băieții în costumașele lor de marinar cu guler albastru, de la prichindel și pînă la lungan. Un conțopist de notar, cu un nas de șobolan și urechea în forma cheii de sol din notele muzicale, își pusese o batistă înflorată la gît. O precupeață toată în alb, cu brățări și inele de aur, ca un ceainic scos din dulap la zile mari. Patronul frizeriei de pe strada Longue, ăl de are un cap ca o garafă de-o juma de vin. Domnișoare bătrîne călăresc pe porcii manejului, niște tipi mătăhăloși, frînți de oboseală, cu fețele aprinse, umblă pe sub scrîncioburi, și-i peste tot o învălmășeală de oameni care aleargă, care dansează, care țipă. Toți se bat cu confeti, mai-micii și mai-marii tîrgului, amestecați laolaltă.

Doamna Migeon se simțea cam cherchelită după două păhărele de coniac, între controlorul de drumuri și perceptorul Respellière. Bărbatu-său se pierduse pe undeva, vorbind despre popice, într-o sarabandă al cărei suflet era candidatul socialist. Umblaseră pînă acum peste tot, chiar și la teatru unde doamna Migeon văzuse un bărbat foarte frumos, unul oacheș. Ea nu era ca femeile acelea din Sud, cărora, pentru că sînt meridionale, le plac mai mult bărbații blonzi, deoarece sînt o raritate, nu, ei îi plăceau oacheșii, frumoșii oacheși, foarte oacheși, ca toți cei cu care se obișnuise. Respellière făcea haz mare de asta : dînsul era pe gustul ei, nu ? Iar cît despre măruntelul Migeon, cu părul său castaniu, la Sérianne putea să treacă drept blond. Respellière își descheie cămașa. Ia privește aici ! Era păros ca o maimuță, și negru, puteai s-o spui în ciuda cîtorva frumoase fire argintii. Ei, ce zici ? Doamna Migeon nu se mai putea ține de rîs, și controlorul de drumuri devenea nervos. Muzicile se încrucișau în aer, scrîșnind ca niște mîini de fier. Într-un colț, lîngă manej, Pierre Delobelle aștepta pe cineva care nu mai venea. E adevărat că tocmai atunci părinții ei aveau musafiri la masa de seară, dar, în sfîrșit, orice ar fi, ar fi trebuit să vină. Era înduioșător să-l vezi frămîntîndu-se ca un copil căruia îi este frică să nu-și piardă jucăria. Era unul dintre tinerii aceia care au întotdeauna gulerul mai mic decît cămașa, lăsînd astfel să li se vadă între ele un crîmpei de gît. Pe lîngă toate, era neliniștit

că Armand nu se zărea nicăieri. Poate că-l supărase cu vorbele lui sau poate... Asta ar fi și mai rău. În cine să te-ncrezi ?

Din dosul ferestrelor ei, Pauline Mestrance urmărea spectacolul străzii, turbînd de necaz că trebuie să stea acasă. Dar ce-ar fi zis lumea ? De pe-acum puteai să-ţi dai seama că Mestrance merge spre vindecare. Se zvîrcolea în pat, devenea de nesuferit. O chema ba pentru asta, ba pentru aia. Zicea că-i este prea cald, cerea de băut. Nu mai era decît un beţiv. Nu știa nici el ce vrea. Din ură, Pauline continua s-o facă pe îngrijorata, pentru că vedea că asta îl înfricoșează. „Sînt oare așa de bolnav ?“ întrebă Eugène, văzînd-o cum calcă mereu în vîrful picioarelor, înadins, pentru ca el să sară-n sus la fiece scîrțîit al pașilor. Pauline nu-i răspunse și luă un aer duios de mamă. Pe Mestrance îl apucă o frică cumplită : „Sînt pierdut... am să mor...“ Îl treceau toate nădușelile, dădea să se ridice. Ea se apropie, bună, s-o pui pe rană nu altceva, și-l așeză la loc în așternut, arătîndu-se grozav de grijulie cu pernele. Mestrance începu să plîngă ca un ţînc. Prin jaluzele se auzea muzica din piață, care executa un cîntec de succes al lui Mayol :

Mîinile femeilor sînt minunate
Și-s întocmai toate
Ca niște păsări !

Atunci se simţi venind dinspre mahalalele tîrgului un fel de larmă și parcă răsuflarea unei mulţimi. Un murmur surd. Asta ieșea nu se știe de unde, din burtă pesemne, ca un ghiorăit de maţe neașteptat în toiul serbării. La început nu l-a auzit nimeni din pricina muzicii, a veseliei, a glumelor, a luminilor și a scrînciobурilor. De altminteri, toată zarva continua ca mai înainte cu cîteva clipe. Dar cam peste tot oamenii se opriseră să asculte, să asculte cum crește talazul acesta ca o taină a pămîntului. Și vuietul se umfla mereu, nedeslușit, pînă ce însăși grămada celor care rîdeau și ţopăiau încremeni faţă în față cu o altă grămadă ieșită parcă din caldarîmul străzilor, din case, o mulţime deasă și încruntată, care nu avea nici confeti, nici serpentine, nici arme, nici

steaguri. Căci petrecăreţii ar fi preferat orice în locul acestei tăceri, al acestor umeri strînşi, al acestor pumni de luptători, al acestor feţe pe care se citea mînia şi groaza. Ce se întîmplase ? Scrînciobурile îşi legănau mai departe bărcile lor, făcînd parcă nişte gesturi mari spre cer, manejul se rotea mereu, muzica acoperea bătaia inimilor cu cîntecele ei vesele. Ce voia toată mulţimea asta stranie ?

Se părea că toţi aceia pe care-i uitai întotdeauna cînd te gîndeai la Sérianne, tot ce nu era nici negustor, nici rentier, nici popă, nici proprietar, tot ce nu era nici doamna Serbolet, nici domnul Arnaud, nici doamnele Cotin, nici de-alde Barrel, toţi cei ce în viaţa tîrgului duceau greul de toate zilele, nebăgaţi în seamă vreodată, veniseră acolo împinşi de-un sentiment de neînţeles, a cărui pricină le scăpa tuturor.

Erau acolo cei care sparg pietre pe şosele, cei care descarcă zarzavatul, cei care atîrnă ciozvîrtele de vită în cîrligele măcelarilor, cei care mînă ziua şi noaptea căruţele încărcate de ceapă şi de fructe coapte, cei care se suie pe acoperişuri ca nişte acrobaţi, cei care se caţără pe stîlpi ca să lege firele telegrafice, meşteşugarii tuturor mărunţişurilor, cei ale căror mîini sînt pline de aşchii, cei ai căror ochi sînt veşnic arşi de vîlvătaia cuptoarelor, cei ale căror braţe şi a căror ceafă s-au strîmbat sub poverile grele, cei care au crăpat pămîntul ca să îngroape în el apa şi electricitatea, cei care îngrijesc monstruoasa coajă de asfalt a şoselelor, cei care golesc lăzile de gunoi şi cei care plimbă în noaptea greţoasă uriaşele hîrdaie sau pompa ce trage zoile prin ţeava legată de case, cei care stau chirciţi să coasă pielea sau lîna, bărbaţi şi femei care ştiu ce este foamea, cu dinţii nespălaţi, cu vlaga irosită repede în bătrîneţea timpurie, tineri care n-au timp să bage de seamă că sînt tineri, muncitori de fabrică, femei care salahoresc prin magazii cărînd baloturi şi coşuri, feroviari, pietrari de la carierele din dosul tîrgului, cărăuşi, zileri de pe moşii, oameni care se închiriază, care se vînd, care se omoară, oameni de tot felul şi de prin toate părţile, fără nici o rînduială, mărunţii şi rotofeii, voinicii şi slăbănogii, oameni din Provenţa şi

alții veniți de departe, corcituri din toate semințiile Franței, așa cum i-a amestecat întîmplarea, muncind ba într-un loc, ba într-altul, hurducați încolo și încoace, și italieni furioși, cu fețele pîrlite de soare, și cei din Luxemburg, pripășiți pe-aici Dumnezeu știe cum, și elvețieni, frunți brăzdate și ochi tineri revoltați, și cei cu pieptul lat, și cei cu brațe deprinse să doboare pereții, brațe aproape la fel de vînjoase cu pumnii mari, în ciuda vîrstei, a tinereții sau a bătrîneții, niște brațe uriașe pe care vedeai tatuaje de-un albastru palid, inimi și șerpi încolăciți, cei care zidesc și cei care dărîmă, al căror trup a păstrat ceva din zidurile înălțate cu truda lor, din fierul pe care-l încovoaie sau din carnea vitelor pe care le spintecă în abatoare.

Erau acolo toți aceia fără de care ceilalți, cei care-i priveau cum vin, ar fi murit de foame în mijlocul unui univers sălbatic, goi, în propriile lor excremente. Iar cei care-i priveau cum vin nu fuseseră niciodată mai urîți, mai speriați, mai caraghioși. Caraghioși ca niște pureci savanți ce s-ar uita la niște cîini.

În fruntea lor mergea o femeie cu trei țînci, o femeie tăcută și palidă, ținînd în brațe un cocoloș de carne cu ochii mirați încă de toate luminile, și alți doi negricioși, unul de trei, și altul de cinci ani, niște bărbați care nu plîngeau, lipiți de fusta mamei. Iar deasupra lor bărcile scrînciobului zburau înnebunite spre cer, făcînd parcă semne mari și așternîndu-și umbra printre lămpile iarmarocului.

Vinet rămase uluit cînd văzu mulțimea apropiindu-se. Ce-o fi însemnînd asta? Tovarășii de petrecere din banda lui, încremeniți deodată, în ciuda celor vreo două sau trei femei care la început nu înțelegeau de ce s-au oprit, se întrebau unii pe alții ce s-a întîmplat. Candidatul făcu cîțiva pași mai spre lumină și, ajuns lîngă teatru, de unde oamenii ieșeau, deși saltimbancii încercau zadarnic să-i rețină cu giumbușlucurile lor, cîțiva din mulțimea ce se apropia veniră să-i vorbească. Niște muncitori

și, printre ei, un tip de la tramvaie : „Te-am căutat, avocatule, trebuie să mergi cu noi“. Îi explicară într-o clipă cum stau lucrurile. Vinet se simțea stînjenit că-l vedeau asudat și abia răsuflînd după atîta alergătură și joacă, rușinat de ceea ce se întîmpla fără dînsul. Încercă să se scuze, spunîndu-le că nu știe nimic. Bineînțeles. Îi tăiau vorba : „Pînă una-alta, pentru partid, se cuvine să fii acolo“. Cel care i-o spusese era un mărunțel foarte înfipt, cu o mutră de veveriță. Vinet îl cam cunoștea, lucra la sfărîmat piatră.

Instinctul datoriei sau cel al conducătorului, era ceva în Vinet care-l împingea înainte fără a sta mult pe gînduri. Le va vorbi acum, le va spune ceea ce așteptau de la el. Ce vîrstă avea mortul ? Lăsa trei copii ? A, da, uite-i ! Își dădu oarecum seama că nu era cuviincios să le vorbească așa, fără haină. O luă la întîmplare pe-a cuiva care nu îndrăzni să se împotrivească și și-o aruncă pe umeri, fără s-o îmbrace. În mintea lui își pregătea primele fraze, pentru ca, vorbind, să aibă timp să chibzuiască : „Cetățeni...“ Afurisită treabă, n-ar fi putut nimeri mai prost decît venind aici... Oricum, ar fi făcut mai bine dacă nu dădea pe la bîlci... Avea un sentiment de vinovăție care-l împiedica să gîndească, era umilit, se simțea zgîlțîit cu asprime, chemat la ordine de mulțimea aceea, de muncitori... Acum era cu dînșii, în fruntea lor. Niciodată în viața lui nu simțise atît de limpede și pînă într-atît că nu însemna nimic prin el însuși : „Cetățeni...“ Un murmur și niște sîsîituri. Mulțimea sili muzica să tacă, parcă sugrumată deodată. Izbucniră cîteva glasuri protestînd de departe. „Cetățeni...“ Scrîncioburile se opriră, în sfîrșit. Lumina mincinoasă a becurilor și decorul platanilor căpătau o altă înfățișare o dată cu tăcerea. Un miting se improviza. „Cetățeni, un om a murit !...“

La Cafeneaua Artelor doctorul Barbentane, înconjurat de mărimile tîrgului, rostise tocmai o cuvîntare scurtă, dar care fusese primită cu mare căldură. Erau acolo bărbații care reprezentau progresul în acest oraș, toți cei care au conștiința răspunderilor republicane. Poate că cei mai buni din această burghezie meschină, dar însuflețită de mari iluzii, ca și de mici interese. Soarta lumii îi pusese pe gînduri. Ascultaseră cu neliniște bu-

buiturile depărtate ale tunului balcanic, primejdia războiului care, pentru dînșii, vine în aceeași măsură de la Paris, ca și de peste Rin. Apucăturile lor caraghioase care ne sar în ochi nu pot să ne facă să uităm cu totul acest lucru. Își ridică paharul, ciocnind pentru tot soiul de gogoși umflate, dar oricum, pentru pace, pentru viață. Iar cînd ușa se deschide și unul de-ai lor, cu privirea rătăcită, intră și le spune ce se petrece pe-afară, întîiul gînd al tuturor celor de acolo e pentru omul care a murit. Nu-l cunoșteau și, dacă trăia, poate că s-ar fi purtat rău cu el, dar a murit, și asta le dă totuși o strîngere de inimă. Bietul om!

Pe Barbentane îl trec sudorile. Tocmai într-o seară ca asta! Și apoi, nu se simte prea liniștit, trebuie să meargă acolo, să vadă ce se întîmplă. Socialistul ăsta care vorbește, aici, în orașul său... S-a dus dracului iarmarocul.

Afară, Vinet își umflă glasul: „O mișcare spontană ne-a adunat pe toți aici, pentru că în această întîmplare sînt cîteva lucruri care ni se ascund și nu pot fi lăsate așa, puncte obscure pe care vreți, noi toți vrem să le cunoaștem..."

Mulțimea nu mai e acum împărțită în două. În jurul oratorului rîndurile s-au amestecat. Negustorii bîlciului, ieșiți în fața tarabelor, ascultă. O ceată întreagă alcătuită din familia Barrel, Delangle, Lamberdesc, cei doi Loménie, e acolo, împreună cu ceilalți. Barrel stă ca trăsnit. Moartea e un lucru la care nu se poate gîndi fără să-l treacă fiorii. Ce grozăvie! Nu vrea să se gîndească la asta, și gîndul e mai tare ca el. Își repetă în sinea lui că e absurd, că el nu are nici măcar răspunderea pentru existența grupării *Pro Patria* și apoi, e vorba de-un accident, așa că el e cu totul străin de această moarte. „Dragă Delangle, poate că ar fi bine să le spui cîteva cuvinte... nenorocirea asta groaznică..." Elegantul Delangle se dă în lături de la așa ceva, luînd-o oarecum de sus: „Scuză-mă, iubite prieten, dar nu mai am nimic a face sau a spune aici, după ce-am fost trîntit în alegeri. Astea-l privesc pe Barbentane al dumneavoastră." E o întreagă istorie în gestul de protest al lui Barrel

și în surîsul cu care celălalt îi răspunde. Barrel vrea să spună că el, unul, a votat pentru candidatul moderat, iar moderatul, la rîndul său, vrea să-i spună că Barrel a cerut altora să-l voteze pe Barbentane. Colo, în piață, se aude vuietul mulțimii, vocea lui Vinet umflîndu-se : „Cetățeni..."

În toată harababura asta, Pierre Delobelle a regăsit-o pe Jacqueline, a venit lîngă dînsa, îi vorbește în șoaptă. Doctorul Lamberdesc trage cu coada ochiului.

„Ce crezi, are să iasă ceva urît cu tipii ăștia scîrboși ?" întreabă Suzanne de Loménie. Nimeni nu-i răspunde. Frate-său dă din umeri. „Cam prea multă zarvă pentru un singur mort, zice el. Nu se face atîta tărăboi pentru viața omului acolo, în Maroc." Chipeș soldat, flăcăul ăsta, își spune doamna Barrel, care nu-și mai poate lua ochii de la cicatricea loviturii de sabie. El însă, Barrel, se frămîntă. Accentul circumflex al mustății sale se tot înalță și coboară între nas și buză. A luat-o de braț pe fiică-sa mai mică, preferata lui : „Viața omenească, zice el, nu e o cantitate așa de vrednică de dispreț..." „Știi, răspunde Lamberdesc, asta depinde de meserie. Firește că militarii..." „Dar moartea, doctore, moartea." „...Și noi ăștia, urmează doctorul, care vedem murind atîta lume, ne-am oțelit. Ce să-i faci ?"

„Cetățeni, zice Vinet acoperind glasurile tuturor, cetățeni, nu oamenii poartă răspunderea, ci regimul ! regimul ! Așadar, protestul vostru mînios și legitim, îndurerat și legitim, să păstreze caracterul plin de demnitate la care nu trebuie nici o clipă să renunțăm... să renunțăm. Vom lua asupra noastră, noi, socialiștii, interesele văduvei și ale nefericiților orfani. Clasa muncitoare din Sérianne va rămîne în stare de alarmă și va veghea ca municipalitatea să-și facă întreaga ei datorie..."

În mulțimea amestecată se aud murmure felurite. Totuși, tinerii, de la Patronaj și de la *Pro Patria*, care au încercat la început să ridice glasul, acuma tac. Cum să faci ca o mulțime înfierbîntată să-și vîre mințile în cap ? Maurice Delobelle și alți cîțiva mîrîie în colțul lor, dar nu-i încă momentul să scoată capul. Socialiștii aceștia, zău așa, nu se dau în lături de la nimic. Uite ăsta, cu ce dibă-

cie se folosește de-un cadavru ! Ce mai e ? Strigăte, fluierături, aplauze. O barbă impunătoare, o burticică încinsă cu tricolorul Franței. E primarul care se apropie înconjurat de ceata prietenilor săi, ajutorul, consilierii, la care s-au alipit Respellière și pirpiriul Migeon. Se stîrnește un fel de învălmășeală. Nu se aud bine primele cuvinte.

„...În numele municipalității republicane a orașului nostru. Noi ne luăm aici angajamentul de a face ceea ce trebuie, tot ce trebuie pentru..."

Luminile violente și amăgitoare ale bîlciului dau acestui miting înfățișarea unei tîrguieli crîncene între oameni de treabă, dar neliniștiți ca și cum ar fi niște potlogari. Prezența femeii cu copiii săi, lîngă Vinet, adaugă decorului o cumplită amărăciune. Văzîndu-l pe primar, Barrel răsuflă ușurat. „Ar trebui barem să fie luați copiii de acolo", gîndește el. Cuvintele primarului trec prin mulțime ca o adiere liniștitoare. Încetul cu încetul, Barbentane și-a regăsit stăpînirea de sine, acea siguranță care se naște din cuvîntul rostit. E un orator cum se întîlnesc pe toate drumurile în Sud. Frazele lui se umflă, se leagănă, se încheagă în șiruri armonioase. Lumea îl ascultă. „Omul acesta vorbește bine !" spune doamna Migeon, strîngîndu-l de braț pe controlorul de drumuri. Edmond Barbentane, înghesuit în mulțime, a salutat-o de departe pe doamna Barrel, care-i răspunde îndoindu-și gîtul prins într-un guler de catifea. Din spate, careva îl întreabă abia ținîndu-și răsuflarea : „Despre ce-i vorba aici ?" Edmond îi răspunde fără să se întoarcă, fiindcă a recunoscut vocea domnului Robert de la „Coșul înflorit", cu care nu ține să se afișeze în văzul tuturor. Valul umflat al frazelor acoperă murmurul care se ridică totuși din rîndurile celor mai săraci dintre oamenii aceștia. Dar autoritatea lui Barbentane e mare, iar celălalt, șeful, singurul pe care i-l pot opune, tace, ba chiar face semn cu mîna mulțimii să stea liniștită. Are să-i răspundă primarului, firește, are să-i răspundă. E doar un miting. Începe să se simtă un fel de oboseală, pînă și norodul pare a nu se mai sinchisi de ceea ce se întîmplă. Patronii barăcilor cu distracții, văzînd că trece vremea și se duce deverul,

au dat iar drumul muzicilor, în surdină. Pe porcii și căișorii manejului, care se rotește în gol, cîțiva tineri au și încălecat.

Vinet vorbește. Nu e mulțumit, și nu atît de întorsătura pe care au luat-o lucrurile, cît din pricina unei observații cam aspre ce i-o făcuse mărunțelul cu cap de veveriță. Acesta îl luase la rost deoarece spusese că manifestația e spontană : „Spontană ! De cînd sînt n-am avut atîta bătaie de cap pînă să adun oamenii..." Ce ți-e și cu ciorovăiala asta de doctrină, așa, hodoronc-tronc ! Pisălogul ăsta ar fi vrut ca Vinet să sublinieze rolul partidului în mobilizarea muncitorilor la mitingul din seara aceasta... Mereu același cîntec ! Rolul partidului. Care va să zică, amărîții ăștia voiau să bată toba lăudîndu-se cu spiritul lor de inițiativă. De altminteri, mare scofală o să mai iasă din manifestația lor ! Partidul aici era el, Vinet. Spusese *spontană* la întîmplare, cum ar fi spus altceva. Toată istoria asta îl sîcîia în timp ce înfățișa, ca în fața unui tribunal, atitudinea stranie a primarului, tăinuirea morții omului aceluia o zi întreagă... Ar fi vrut să amintească faptul că fiul primarului era unul din cei de la *Pro Patria,* dar convorbirea sa cu Armand îl împiedica s-o facă. Așa că, în strînsa înlănțuire a cuvîntării lui, un inel lipsea. Și Vinet simțea că oamenii nu-l mai ascultă...

— Nu prea-i grozav socialistul ! rîdea batjocoritor François de Loménie. Cum ți i-aș mai pune jos pe flăcăii ăștia, să li se dea cîte douăzeci și cinci la spate !

Bărcile scrînciobурilor se porniseră iar, înălțîndu-se din mijlocul luminilor pînă sus în întuneric, muzicile cîntau cu toată puterea. Oamenii în care se perpetua drama omului ucis își agitau acolo brațele ca niște muți. Nu se mai auzea ce spun. După gesturile celor din primele rînduri puteai ghici frazele dialogului dintre cei doi oratori. Petrecerea își relua cursul. Primarul făgăduia tot ce i se cerea, făgăduia mereu. Oamenii se uitau unii la alții fără să prea știe despre ce era vorba. Ce făceau acolo ? Intervenise pesemne un fel de învoială între oratori. Se salutară ceremonios. Vinet se depărtă, chemîndu-și oamenii. Unii înțeleseră că el voia să mai vorbească despre istoria asta, să explice cum stă chestia, dar într-o

sală de cartier, la sediul sindicatelor. Cîțiva se codeau. Ar fi trebuit, ziceau aceștia, să ne folosim de zăpăceala ce i-a cuprins pe toți, spre a obține ceva pentru văduvă și copii... Mulți, fiindcă tot erau acolo, rămaseră pe la barăci. Ceilalți se împrăștiară încetul cu încetul. Petrecerea biruise pe toată linia.

Valsul *La Chaloupée* legăna orașul, iar pe estrada teatrului începuse tocmai parada saltimbancilor în freamătul rochiilor de-un roșu-închis și al hainelor negre, cînd deodată, dintr-o ulicioară care dădea în Piața Mare, se ivi singură, cu fața cam răvășită, abia ținîndu-și răsuflarea după atîta fugă, Thérèse Respellière. Suzanne, care cocheta cu Lamberdesc, o zări cea dintîi și, spre marele necaz al doamnei Barrel, care n-o prea înghițea pe nevasta perceptorului, o strigă.

XXVII

„Acesta mi-e palatul“, spusese Armand, ajutînd-o pe Thérèse să intre în pivniță. Înăuntru era beznă ca într-un horn și nu se zărea decît o spărtură a zidului, pe unde pătrundea un val de lună care se agăța de niște mărăcini și de iedera ce spînzura printre dărîmături. Armand scosese bricheta din buzunar, bricheta dăruită de Pierre Delobelle, dar Thérèse nu-l lăsă să aprindă. Voia să păstreze misterul acestui loc, se temea de vulgaritatea realității. Ajunseseră deci orbecăind prin întuneric pînă la gaura de lună căscată în perete.

La ora aceea peisajul avea un caracter fantastic. Pivnița dădea spre creasta unui zid care domina o ulicioară întunecată, în așa fel că dinspre partea aceasta te puteai crede nu într-o pivniță, ci într-un turn. În strania lumină a lunii, casele părăsite și ruinele îmbrăcau un aspect sălbatic, un aspect al vremilor feudale. Toate clădirile din orașul acesta mort păreau să aibă turnuri sub care nu puteai zări luminile adevărate. Îți aruncai ochii dincolo de Sérianne pe valea tulbure fără apă, unde doar bolovanii ofereau lunii niște false oglinzi albe. Ca o cravată de notar petrecută în jurul tîrgului, fluviul des-

cria zigzaguri într-un univers de pietricele, șerpuind spre două zări. În dreapta, grămada Alpilor mai apropiați, pleșuvi și rotunzi, își înălțau sînii de cățea, mari și mici, iar dedesubt colinele cu verdeața lor neagră la ora asta păreau niște valuri încrețite. În stînga, cîmpia, podgoriile, și ici-colo cîte-un ostrov de copaci și de oameni, lumini. Din cînd în cînd, ceva gălbui licărea în acest colț de univers, tramvaiul. Era tot ceea ce lega de veacul al douăzecilea un decor făcut pentru isprăvile marilor tîlhari de drumul mare, de la Mandrin[1] pînă la banda Căznitorilor[2]. Adăpostiți cum erau, cei doi nu puteau auzi muzicile și zarva din Sérianne. Vîntul nu bătea dintr-acolo. În timpul zilei răsuna aici zgomotul tîrnăcoapelor din carierele de piatră de dincolo de grădina familiei Barrel. La ora asta totul amuțise, chiar și vîntul. Așa de frumoasă era noaptea, că Armand închise ochii pentru a o strînge mai bine la piept pe Thérèse. Ea începu să vorbească. S-ar fi lăsat mai degrabă omorîtă decît să nu poată vorbi. Îl respingea pe Armand, care-i căuta sărutul, dar rămînea în brațele lui, vorbind. Se simțea pentru întîia oară liberă, putea povesti tot ce avea pe inimă.

— Nici nu-ți închipui ce este vara lor acolo, ei spun că-i iarnă. În deltă e o căldură umedă, cerul e apăsător. De dimineață pînă seara ești leoarcă de sudoare, iar nopțile nu-s ca pe-aici, să te poți odihni. Noi n-am avut niciodată bani, nici concediu, ca să ne putem duce ca funcționarii la munte, în golful Along, de care zic unii că-i tot ce-i mai frumos pe lume. Asta e la Tonkin. Într-un rînd eram gata să plecăm acolo : infanteria marinei fusese trimisă spre Hong-Hai, la minele de cărbuni, unde indigenii se revoltaseră. De la Hong-Hai ajungi ușor în golful Along, e chiar alături. Dar regimentul lui Respellière a rămas în Cochinchina. Să fii așa de aproape și să nu vezi asta...

[1] Vestit șef de bandă tras pe roată la 1755.

[2] *Les Chauffeurs*, tîlhari recrutați din rămășițele cetelor regaliste, care, începînd din 1791 pînă în 1798, au săvîrșit numeroase atacuri asupra caselor și fermelor izolate. Erau numiți astfel pentru că-și supuneau victimele la cazne grele, spre a le sili să divulge locul unde au ascuns banii.

Armand îi suflă încetișor cîteva cuvinte despre frumuseţea ceasului de faţă. Căuta buzele limbutei. Thérèse vorbea de amanţii ei :

— Nu-ţi poţi închipui ce înseamnă dragostea în viața unei femei, într-o țară ca asta. Mereu singură. Respellière era chemat ba ici, ba colo. Și să n-ai nimic de făcut, și clima care te istovește. N-o spun ca o scuză. Dar bărbații roiau în jurul meu, doar să întind mîna și să iau ce-mi place : li se urîse cu femeile galbene. Mai ales ofițeri. Am cunoscut destui, oho, cîţi am cunoscut ! Uite, maiorul Dorsch, bunăoară, nu de mult am văzut în ziare că l-au făcut general. El mi-a dat colierul ăsta. Se pare că a fost luat dintr-un templu de pe-acolo...

Armand n-o mai asculta, o dorea și, neîndemînatic, nu ştia cum să înceapă. Deodată, ea se lăsă în voia lui.

Tînăra experiență a lui Armand într-ale dragostei se mai afla încă la descoperirile elementare. În beznă, Thérèse distrugea cu fiecare gest o ignoranță și năștea în el o încîntare. Lecția se împletea în ochii lui cu prestigiul de odinioară al acelor locuri. Nu putea să-și gonească cu totul din minte visurile copilăriei, în rama lor de întuneric, scăldate de lumina nocturnă care, din acel anotimp și pînă la marea ploaie de stele de la începutul lui august, e prielnică vrăjitoarelor de prin Provența, care pregătesc băuturile de dragoste, ursitele și farmecele. Nu se auzea de fel pasul oștenilor umblînd pe sus. Plecaseră oare toţi în vreo cruciadă, sau dezertaseră din garda reginei ? Pe faţa lunii același surîs încremenit de o mie de ani. Armand se pomeni cugetînd cu o stăruință absurdă la basmul cu *Pielea de măgar* [1] ; ar fi știut acum, dacă era taică-său regele, ce putea să fie o rochie de culoarea timpului... Timpul se tolănea în pivniță ca o fiară, mlădioasă și vicleană, care nu prea poate deosebi între mîngîieri și rănile făcute încetul cu încetul de ghearele sale. Luna își tremura razele într-un joc de umbre. Timpul, timpul... Thérèse spuse : „Trebuie să fie foarte tîrziu". „O, ai destul timp", suspină el.

---

[1] Peau-d'Âne, poveste de Charles Perrault.

Cuprinsă de-o neliniște subită, se ridicase în capul oaselor. El o vedea mișcîndu-se de parcă ar fi căutat ceva. O întrebă ce caută. „Colierul meu, zise dînsa, nu mai găsesc colierul..." Mîinile lor se întîlniră pe pămînt. Colierul nu trebuie să fi căzut prea departe. „Îl aveam cînd am venit, l-am pipăit cînd îți vorbeam de maiorul Dorsch..." „N-o fi lunecat în corsajul tău ?" „Ei, nu mai spune prostii ! Caută ! Țin așa de mult la colierul ăsta." Se apucară deci să caute.

Deodată, în întuneric, ea scoase un țipăt. „Ce ai ?" întrebă Armand. Nu era strigătul de triumf că găsise colierul. Thérèse tăcea. El înțelese că frica o făcuse să țipe. „Ce-i cu tine ?" repetă Armand pe-un ton plictisit. Dînsa îi luă mîna și tremura, fără să spună nimic. „Ei, ce este ?" Frica asta copilăroasă îl scîrbea. O auzi însă șoptind cu glas înăbușit : „Acolo... e cineva..." Spaima ei cumplită, o spaimă nebună, îl cuprinse și pe el. Scoase din buzunar bricheta, bricheta lui Pierre Delobelle, și o aprinse. Ridicînd mica flacără, începu să cerceteze bezna din jur. Nimic, nimeni. „La dreapta..." murmură Thérèse. Mîna roti flacăra în aer, apoi Armand făcu doi pași înainte și zări o mogîldeață neagră care nu mai atingea pămîntul, trupul vînăt al Angélique-i, spînzurat acolo unde cunoscuse dragostea.

*

După ce Thérèse fugise și după ce Armand tăiase funia, cu groaza unui copil care descoperă moartea, o dată cu lașitatea celor vii, după ce constatase că inima nu mai bătea, ba mai rău încă, pe căldura asta grozavă de iulie, trupul și începuse să se descompună sub legea necruțătoare a firii, tînărul se gîndi mai întîi la Pierre, dar cum să dea de el ? Coborî spre oraș, căutînd zadarnic vreun ajutor în acest pustiu. Cei dintîi oameni pe care-i întîlni, două matahale, nu voiau nici să-l asculte. Cînd aflară totuși că tipul care le ațínuse calea în întuneric era fiul primarului, se făcură mai omenoși. Era măcelarul care-și avea dugheana lîngă Fierăria Mexica-

nului, și o calfă de-a lui. Ridicară cadavrul și porniră cu el, dar cînd ajunseră în bătaia lunii, cît pe ce să-l scape din mîini de groază, atît era de înfricoșătoare privirea moartei. Patronul măcelar își scoase batista, una mare cu pătrățele, nu tocmai curată, și o aruncă peste această față ai cărei ochi începuseră deja să se scurgă. Aveau de mers pînă la spital o bună bucată de drum. Cei doi refuzară mîna de ajutor oferită cu jumătate de gură de Armand, care răsuflă ușurat. Vor ocoli bîlciul, ziceau ei, și așa destul de tulburat după cele întîmplate. Cum ? Ce se întîmplase ? Armand află din gura lor istoria cu muncitorul de la terasamente mort la spital și scena ce se iscase dintr-asta între candidatul socialist și tatăl său. Măcelarul, un alegător al lui Barbentane, îi vorbi de discursul doctorului cu o admirație pe care Armand n-o împărtăși de fel. Mirosise din prima clipă ce rol jucase doctorul, și unele cuvinte schimbate în ajun între acesta și frate-său Edmond îi veniră în minte. Revedea afișul de pe masa lui Vinet : *Canalii !* Toate acestea, și jalnica povară, făceau un talmeș-balmeș în capul său. Orașul îi apărea ca un monstru care sfîrtecase două victime între fălcile sale. Reflexiile celor doi măcelari sunau sinistru în întuneric.

Cînd trecură pe lîngă Piața Mare, făcînd un ocol pe la dreapta, auziră muzicile, toată hărmălaia bîlciului, și luminile ajunseră pînă la dînșii prin ulicioarele vecine. Niște femei întrebară ce duc acolo, și un mic grup se strînse, escortînd tristul convoi. Unul din măcelari spuse pe neașteptate : „Așa e, oamenii cînd mor parcă-s niște smochine stricate..." Făcea pe mucalitul ca să-și mai abată gîndul de la mirosul acela groaznic. Armand se gîndi că Pierre era acolo, în mijlocul acestor lumini și al acestor cîntece, și avu un gest de ezitare pe care patronul măcelar îl înțelese. „Haide, zise el, vezi-ți de treabă, domnule Barbentane, noi doi sîntem de-ajuns. Vei avea timp mîine să-ți faci declarația..."

După ce părăsi convoiul, Armand rămase cîteva clipe nehotărît, înainte de-a pătrunde în lumea luminilor. Rezemat de zidul unei case, lîngă un oblon de lemn în dosul căruia se auzeau foindu-se oameni care se întor-

eseră de la bîlci, căuta în minte firul unui ghem încîlit de întîmplări dureroase. O vedea pe Thérèse ridicînd e jos colierul și luînd-o la fugă, cu fața răvășită de frica osnică de-a nu fi amestecată într-o afacere scandaloasă, ără să-i pese de femeia moartă, apoi moarta însăși, și e deasupra istoria cu cealaltă moarte, a muncitorului e la terasamente... Viața luase o înfățișare nouă și cumlită, și nu părea că ziua de mîine, după toate acestea, r putea începe din nou ca ziua de ieri. Care era legăura, înțelesul acestor întîmplări groaznice ? Armand nu utea s-o spună. Nu vedea ițele urzelii, nu pătrundea istemul. Din toate acestea se năștea în el doar sentimentul unei monstruoase nedreptăți, a unei nedreptăți riumfătoare, neîntruchipată în ceva anume, și la cheremul căreia omul se afla pe măsura sărăciei sau numai a sensibilității sale. Ar fi băut bucuros, Armand, s-ar fi îmbătat crîncen, dacă ar fi avut curaj pentru asta. Larma iarmarocului îi întorcea pur și simplu mațele pe dos, ca tangajul unei corăbii. În cele din urmă, se hotărî. Cu precauțiile unuia care intră în apă rece, pătrunse pe terenul bîlciului prin spatele marilor scrîncioburi și avu o strîngere de inimă cînd niște tineri petrecăreți îi aruncară confeti drept în obraz. Serbarea continua din plin, oamenii căutînd să recîștige timpul pierdut. La tir pocniturile se țineau lanț. Muzicile își făceau de cap, asurzind lumea. Armand se gîndea la tatăl său... la Pierre... Trecu prin mijlocul unei cete de cunoscuți pe care-i îndepărtă cu un salut. Tot norodul acesta straniu se amăgea singur, rîzînd și țopăind ca un copil mare. Ciocanul de lemn cădea pe capul turcului, ca să arate puterea unui amărît de țăran. La Cafeneaua Artelor din piață oamenii îngrămădiți în jurul meselor dau pe gît paharele, serviți de cele două chelnerițe care nu mai prididеau alergînd cu brațele pline de bere și de limonadă. Ajungînd în dreptul manejului, Armand dădu cu ochii mai întîi de Thérèse. Era călare pe-o vacă, împreună cu un soldățoi pîrlit de soare, care o pipăia și o gîdila într-una. Trebuie să fi fost beat, iar dînsa rîdea cu hohote isterice. Deodată, un sentiment birui în Armand toate celelalte, un sentiment de scîrbă aproape de nestăpî-

nit, și în clipa aceea îi apăru înaintea ochilor fața spînzuratei Angélique. Amețit de hora luminilor, simți că-i vine să verse. În carul roșu tras de-o lebădă, Jacqueline Barrel era alături de Pierre, de un Pierre așa de vizibil îndrăgostit încît Armand nu putu să nu-l înțeleagă. Și, ciudat, la această priveliște simți el mușcătura geloziei. Ceva nou și de neînțeles. Făcea ucenicia unei dureri. Ochii i se umplură de lacrimi călduțe, apăsătoare. Bîlciul începu atunci să se clatine într-o ceață. Niciodată Armand nu ajunsese ca acum în adîncurile singurătății sale. Nu vedea nici un suflet pe lume căruia să-i poată destăinui în seara asta, nici oricînd altă dată, această tristețe izvorîtă din tot ce-l înconjura, din tot ceea ce se strînsese în el, de la scenele pe care le făcea noaptea maică-sa, îmbrăcată în halatul ei roz, pînă la cadavrul muncitorului și pînă la cuvintele din ajun ale lui Edmond : „Asta a murit ciudat ; ai fi zis că nu vrea să moară“, cuvinte ce i se treziseră în minte și nu mai ieșeau de acolo. Trebuia totuși să-i vorbească lui Pierre, deși acum era limpede că mărturisirile acestuia făcute cu jumătate de gură o priveau pe Jacqueline. Pentru dînsul ea era mai rău ca o dragoste : un vis.

Și tocmai Suzanne de Loménie se nimeri să fie aceea care i se adresă mai întîi : „Armand !“ El o privi, amintindu-și brusc de-o îndoială. Scrisorile... Înainte de orice, s-o întrebe pe fata asta ce-i cu scrisorile. Ți-ai găsit ! Suzanne începuse să trăncănească, mîndră de-a avea un frate întors din Africa, și ce frate superb, ia te uită la el, și dă-i, și dă-i. Era soldatul care se ținea cu Thérèse pe vaca ei, la manej. Armand spuse pe neașteptate : „Suzanne, știi că Angélique a murit ?“ Ea scoase un fel de geamăt și-și puse amîndouă mîinile la gura deschisă. Da, spînzurată, așa cum auzi. Nu, nu e o crimă la mijloc, o sinucidere. „Și s-o vezi, urmă el, într-un timp așa de scurt, n-o mai recunoști. Pesemne că i s-a făcut frică în clipa morții, obrazul tot e schimonosit de spaimă, negruvînăt, ea care era așa de albă, ochii deschiși au și început...“ Avu o tresărire înainte de a rosti : „...au și început să putrezească. Nu mai e nimic omenesc în ochii aceștia care se scurg...“

Suzanne îl întrerupse lovindu-i brațul cu amîndoi pumnii : „Taci, taci, te rog !“ Vacile goneau în urma porcilor și a lebedelor. Lăutarii izbeau cu putere în țambale, iar pulpele Thérèsei, pulpele acelea vestite în tot Saigonul, ieșeau din fusta prinsă și ridicată ca din întîmplare de măciulia șeii. Suzanne rotea în jurul ei ochi plini de groază. Armand știa oare ? De ce îi povestea asta ? Vorbea destul de încet, foarte aproape de dînsa, vorbea despre Angélique și despre moarte. Fiecare cuvînt, plin de miasmele descompunerii și de-un sentiment cumplit, intra în Suzanne ca o învinuire precisă, înnebunitoare. Nu căința punea stăpînire pe dînsa, ci frica. Totuși, își zicea, nu putea să știe nimic... De ce-a venit să-i povestească asta tocmai ei ? Nici n-o cunoscuse pe fata aceea... o tîrfă... o persoană neinteresantă, vezi bine ! Manejul se opri, deșertîndu-și trupa amețită, care punea iar piciorul pe pămînt, cu rîsete voioase. Trebuia să-i vorbească lui Pierre. Armand se depărtă de Suzanne. Un grup care trecea i-l ascunse pe micul Delobelle. O femeie cînta :

Unde oare, unde oare m-au dus pașii,
Unde oare mi-am pierdut pantalonașii ?

Apoi se înălță rîsul gîdilat al Thérèsei. Și ea trebuie să fi băut. Își făcea de cap cu François de Loménie. Armand nici nu se sinchisea. Colierul de jad la gîtul acestei femei vulgare, asudate și ațîțată în chip straniu de soldatul cu capela pusă de-a curmezișul, îi amintea îndeajuns scena tragică și dezmeticitoare pe care dînsa părea s-o fi uitat așa de repede. Pierre și Jacqueline o șterseseră Dumnezeu știe unde. Muncitorul cu sapa, gîndi Armand, avea copii... Toți ăștia erau cam chercheliți, băuseră zdravăn, chipurile, ca să-și vină în fire după istoria neplăcută cu muncitorul ucis. Armand pica printre dînșii ca martie în post.

Unde-i lăsai nu-mi pot da seama,
La frate-meu sau pe la mama ?
Eu peste tot i-am căutat :
La dumneata să-i fi lăsat ?

Doamna Barrel îi arăta, scandalizată, doctorului Lamberdesc, care-i ținea tovărășie, ținuta doamnei Respellière. Doctorul, nițel palid la față, încerca să schimbe vorba, deși în sinea lui vă închipuiți cam ce se petrecea. Suzanne rupea încetișor o batistă pe care-o avea în mîini. Deodată, se petrecu ceva cu totul neașteptat, ceva care-i tăie lui Armand drumul spre Pierre. Un bărbat, al cărui glas puternic acoperi larma muzicilor, se ridicase în mijlocul grupului. Trupul său înalt se clătina în lumina galbenă a lămpilor cu gaz. Armand abia avu timp să priceapă după mustața zburlită că era Respellière, un Respellière destul de beat el însuși și prins de-un acces de friguri, care nu suportase să-și vadă nevasta pipăită necuviincios de-un simplu soldat. Se auzi : „Curvă !“ și o palmă. Cei doi bărbați se repeziseră unul la altul, încăierîndu-se. Migeon, Barrel, Delangle și niște necunoscuți săriră să-i despartă. Petrecerea asta de pomină lua o întorsătură urîtă. Focul încins, un fel de foc al vrajbei, nu se putea stinge. Deodată, Respellière, cu gulerul smuls, se năpusti asupra soldatului. François nu se feri destul de repede și celălalt îl izbi cu capul în stomac, făcîndu-l să-și piardă echilibrul. Atunci se văzu ceva lucindu-i în mînă. O lumină scurtă ca un pocnet. Ceilalți nu înțeleseră în prima clipă, din pricina împușcăturilor care veneau de la tir.

Perceptorul Respellière căzuse chiar la picioarele lui Armand și se ținea de burtă țipînd.

Acum petrecerea se isprăvise, pentru seara aceea.

Partea a doua: PARIS

I

Deasupra orașului o roată se învîrtește cu vagonetele ei stranii, așa de straniu echilibrate, într-un cartier de maidane care se pierde printre grădini și cazărmi. Casele noi se strîng laolaltă, alcătuind o cetate ostilă cu nume de muzicieni pe plăcuțele lor albastre. Fațadele sînt tot așa de întunecate ca și caldarîmul străzilor. Neveste de ofițeri trec foarte zorite pe trotuare, slujnice cară plase cu de-ale gurii. E o iarnă sidefie, uscată, în care se aud tropotind tocurile Louis XV. Apoi, prin bulevardele foarte lungi și care la vară vor avea verdeață în dosul acestor porți zăbrelite, se iscă curente de aer spre un monument a cărui sclipire s-a stins, evocînd în depărtare fantoma gloriei și a trecătoarelor sale străluciri : Palatul Invalizilor, nume care se întoarce din fundul veacurilor, ca o amenințare și ca o căință.

Cartierul militar își zărește astfel soarele amurgului său. În clădirile acestea bat inimi îndrăgostite de praful de pușcă. Aceste obloane pe la ferestre ascund frunți sub care trăiesc imagini ale morții. Familii de soldați, gata să se înflăcăreze la cea dintîi adiere, cenușă în care mocnește jeraticul unui prăpăd universal. Toate locuințele acestea de-o sărăcie arhitecturală asemănătoare, salonul și sufrageria comunicînd prin uși cu gemulețe patrate acoperite de aceleași perdeluțe încrețite din pînză străvezie și din mătăsică, se aseamănă încă și mai mult prin nostalgiile pe care le închid, săbiile și sulițele războini-

cilor africani, chimonourile agățate în perete, toate amintirile din Algeria și din China, cățuiele de ars mirodenii, statuetele de fildeș, decorațiile înrămate, fotografii care-ți trezesc gînduri melancolice, cînd vezi că de la o cadră la alta același erou plimbat din garnizoană în garnizoană capătă încă un galon și devine mai pîntecos. Aici locatarii visează bătălii. Înfrîngerea de la 1871 își mai tîrăște aripa neagră prin iatacuri, pe căminurile de marmură albă. Patruzeci de ani de tropăit pe loc, de ură și de ocări înghițite, amintirea retragerii de la Fachoda [1] și a rănii încă sîngerînde după chiulul congolez [2], toate se îngrămădesc în cuburile astea de piatră, care iau înfățișarea unor lăzi cu dinamită. Și parcă fără să-i pese de primejdie, în seara care coboară, un lung șarpe luminos aleargă pe-un drum de tuci negru povîrnit sub un bulevard plin de aleanuri, de cîini, de bucătărese și de cavaleriști, despărțind această insulă explozivă de o lume cu totul diferită, lume de case sărăcăcioase, murdare și înghesuite, printre care strălucesc absurde săli de dans. Cu un zornăit de lanțuri, amintind de castelele bîntuite de stafii, metroul se oprește la Sèvres-Lecourbe, hotarul acestei conștiințe războinice și a negoțului mărunt din cartierul Grenelle. Pe scări coboară o amestecătură de oameni care poartă cu dînșii universuri contradictorii, și din stația metroului această pulbere umană se împrăștie, ducîndu-și ideile fixe, micile necazuri, truda de toate zilele, deznădejdile. Doi oameni care s-au ciocnit se depărtează, îngînînd mașinal o scuză : nu cunosc unul despre altul ceea ce i-ar face să se ucidă între dînșii așa de ușor. Abia dacă vînzătoarea de ziare îi deosebește după gazetele pe care le cumpără fiecare. Dar în străfundul acestor ochi, unde nu se răsfrînge deocamdată decît lumina primelor felinare, mocnesc incendii, pîlpîie flăcări gata să cuprindă tot, doar să le ațîți cu cerneala groasă a știrilor de la

---

[1] Sub presiunea Angliei, trupele franceze, comandate de maiorul Marchand, au fost silite să părăsească Fachoda, localitate din Sudan, pe care o ocupaseră în 1898.

[2] În urma „afacerii de la Agadir", a intervenit un aranjament franco-german prin care cele două puteri își împărțeau exploatarea Congo-ului. Cercurile colonialiste franceze se socoteau „păcălite".

frontieră. Pe trotuarul din față, firma unei lăptării strălucește cu nevinovăție, albă ca mînecile lăptăresei : de pe-acum însă poți citi deasupra ușii cuvîntul fatal, *Maggi*, care-o va expune furiei patriotice a mulțimii. Nevestele unor locotenenți și două colonelese au și interzis bucătăreselor să folosească produsele *Maggi*. N-ați citit ce a scris Léon Daudet [1] ?

O dată cu căderea nopții, visurile orașului se prelungesc și se îngroașă ca niște trîmbe de fum care sfîșie cerul, iar dincolo de cartierul militar, spre Sena, sînt mari tăceri părăsite, căci aici, după ce ai trecut de micile ateliere, încep zidurile lungi împrejmuind uzine. Himerele gloriei fac loc unor mașini acum încremenite. Aici, în clădirile întunecate, unde oțelul doarme la ora asta, nimeni nu mai visează. Pe celălalt mal încep frumoasele cartiere. Tihnitele cartiere dinspre apus, întretăiate de șiruri de copaci, cu clădiri bine îngrijite și luminoase, ale căror storuri de fier te lasă să întrezărești prin crăpăturile de sus bucuria și căldura, traiul fără griji, bogăția. Ah, aici sînt covoarele groase, și fetițe cu picioarele goale aleargă în lungi cămăși de noapte pentru că nu vor să meargă la culcare : viața e așa de plăcută și în seara asta vor veni musafiri, judecînd după fețele de masă scoase din șifoniere, după serviciul de cristal pregătit pe-o măsuță. Frumoasele cartiere... Orideunde ne-am apropia, ca niște corsari, acest vapor lung de viață tihnită și de lux își înalță bordul său mîndru, cu grădinile palatului Trocadero și ceea ce a mai rămas din misterioasa Cetate a Apelor, acolo unde Cagliostro [2] domni în zilele monarhiei : neașteptată cîmpie cuprinsă în oraș, cu drumuri pustii de parc îmbucătățit și povîrnișuri care duc la umbrare întunecoase, unde se aude șoapta îndrăgostiților. E orașul traiului îmbelșugat, cu străzi fără țipenie de om, fără prăvălii, străzi pe care nu le deosebești una de alta, albe, toate la fel, mereu și mereu aceleași. Raiul acesta se întinde spre nord, apoi coboară iar spre sud, și merge așa de-a lungul parcului de la Bois de Boulogne, desfăcîndu-se în

---

[1] Pamfletar regalist, codirector a ziarului *l'Action Française*.

[2] *Joseph Balsamo*, zis *Conte de Cagliostro*, medic italian, adept al practicilor ocultiste (1743—1795).

cîteva șosele largi, pe care răsar din cînd în cînd scuaruri ca niște buchete prinse într-o blană scumpă. Și asta ține așa cît mergi spre inima orașului prin cartierele Marbeuf și Champs-Elysées, face un ocol pe la biserica Madeleine, cuprinzînd parcul Monceau, și se tot duce spre bulevardul Péreire și spre linia trenului de centură, care pătrunde rareori mai adînc în oraș, apoi îmbrățișează Piața Étoile și se prelungește prin Neuilly, plin de vile și palate, și ale cărui șosele, ca un nostalgic păr despletit, se răsfiră pînă la cheiurile regăsite ale Senei și pînă la marginea uzinelor metalurgice de la Levallois-Perret. Frumoasele cartiere... Ele sînt ca o zonă luminoasă în visul urît, în cleștele negru al industriei. Din toate părțile se mărginesc cu regiunile acelea neînduplecate ale muncii, al căror fum le sluțește zarea și, adus de vînt, se abate peste casele lor zugrăvite în culori gingașe. Aici moțăie ambiții mărețe, gînduri înalte, melancolii pline de grație. Ferestrele acestea sînt adîncite în visuri foarte curate, în meditații utopice, peste care plutește bunătatea. Ce de-a imagini idilice în aceste capete privilegiate de soartă, în salonașele de catifea roz, unde cărțile sînt o podoabă a vieții, în fața măsuțelor de toaletă pe care lucesc flacoane, perii și mici obiecte de metal, în scăunașele de rugăciune ale odăilor de dormit, în paturile largi pline de șoapte, prin albeața proaspătă a pernelor ! Cît de mult ar dori cei care trăiesc pe aceste meleaguri ale huzurului ca totul să fie cum nu se poate mai bine, în cea mai bună dintre lumi. Ei visează să uite, visează să iubească, visează să trăiască, visează dispensare și așezăminte de binefacere unde surîde îngerul carității. Existența celor de aici este un spectacol de operă în maniera veche, cu uverturile ei, cu ansamblurile ei, cu marile ei arii și cu beția viorilor. Frumoasele cartiere ! Dar de pe acum se aprind luminile în centrul orașului, acolo unde sînt plăcerile.

Căci noaptea își reia drepturile ei asupra oamenilor, restituind nebuniei, rîsului, beției, plăcerii, manechinele corecte ale cartierelor din vestul Parisului. Ea îi aruncă iar în lumina și larma unei lumi artificiale, unde se pierde mirajul bunătății. Petrecerea începe printre arborii de la Champs-Elysées, pornește pe marile bulevarde, pînă la Piața Republicii, în acea împărăție a teatrelor și cafene-

lelor, a localurilor de noapte și a bordelurilor, care se întinde pe străzile povîrnite din Monmartre, cu valuri de muzică și zgomot de taxiuri tamponate. Ah, amatorii de viață și de plăceri violente mai au unde să-și cheltuiască prisosul lor de vlagă : le rămîne un minunat tărîm de experiențe, unde orchestra primejdiei cîntă printre mese. Aici poți visa treaz. Frumusețea femeilor și prăpăstiile banului, hohotul alcoolului și complicitatea jocurilor copilăriei, brutalitatea plăcerii și prostituția inimii ; revolverul nu e niciodată prea departe, cînd chelnerul se apleacă peste găleata cu gheață în care-s îngropate sticlele de șampanie. Zîmbetele au întotdeauna ceva albastru ca noaptea, e ceva agresiv în sclipirea bijuteriilor, ceva de neînțeles în reverurile de mătase ale hainelor negre de seară. Oglinzi, romanțe, și glasul chelnerului : mai deschidem o sticlă ? Cucoane grase, fără rușine, se topesc de plăcere în paloarea tangoului, se leagănă în valsul care-i înflăcărează pe niște sud-americani de culoarea trabucului. Un carnaval de hidoșenii, de înfrîngeri fizice, tragedii ale timpului, împresoară făpturile feerice ale acestui Eldorado modern. O miasmă de descompunere le dă tîrcoale. Dar ce de-a fete frumoase, ce de-a sîni minunați, și brațe, să mergi în iad pentru ele, mișcîndu-se deasupra farfuriilor, ducînd la gură paiul cu care buzele sorb băutura, sub privirile slugarnice ale chelnerilor. E în fiecare bărbat o incertitudine : ce va aduce ceasul următor, care va fi nebunia următoare ? Se va întoarce oare cuminte acasă, spre dimineață ? Un pahar de lichior îl poate oricînd face să treacă dintr-o lume într-alta, unde va fi prada unor propuneri amăgitoare, va naufragia în întuneric și se va regăsi într-un local printre oglinzi și rîsete. Își va plăti plăcerea cu aceeași bancnotă albastră care-i servește la filantropie. Afară, umbrele suspecte fac un negoț tulbure, forfotind în ochiurile de lumină ale becurilor electrice. Sînt acolo ființe care așteaptă, se aud tîrguieli, amenințări, rugăminți. Toate acestea se împrăștie prin imensul oraș pustiu, unde nimic nu mai bate după orele de birou, în afară de inima depărtată a Halelor ; iar străzile deșarte, pe unde toarce motorul unui automobil sau cîntă un bețivan, par să aștepte cu felinarele lor înșirate la nesfîrșit vreun monarh în călătorie, care s-a răz-

gîndit în ultima clipă. Visuri, visuri de piatră : statuile cu ochii albi visează prin piețe.

Paris... Dar la nord, la est și la sud, cît vezi cu ochii, începe și doarme Parisul, greoi, zdrobit de oboseală, fără visuri, Paris, trupuri sleite, case, oameni fără acoperiș, cocioabe, fortificații, zonă, Paris, Parisul care continuă dincolo de el însuși în funingine și gioarse de tot felul, în harababura sărăcăcioasă a cartierelor muncitorești, a șantierelor, a uzinelor, a Parisului care se destramă în mahalaua lui fără de sfîrșit, unde clădiri rare se ivesc din dărîmăturile unei lumi de îngrădituri și de moloz, Parisul care rotește în jurul său spițele albe ale drumurilor, care își întinde brațele prin cartiere de sudoare, către o cîmpie jupuită, ca o amintire a fericirii.

II

— Domnilor, zise Președintele, declar ședința deschisă.

Se aflau în marea încăpere de pe strada Saint-Ferdinand o duzină de persoane îngrămădite în jurul mesei. Un domn pe care ceilalți nu-l cunoșteau era așezat la dreapta lui Joseph Quesnel. Acesta îmbătrînise, dar se ținea totuși bine, înalt și cărunt, chel în creștet, cu frumoasa-i mustață blondă pe oală, meșteșugit potrivită, cu roșeața aceea îndoielnică în obraji, cu un fel de răceală subliniată de stofa englezească a costumului, deasă, și cam țeapănă. Trebuie să fi avut ca la vreo cincizeci și cinci de ani, și sprîncenele îi deveneau stufoase. Din strada îngustă se auzeau claxoanele automobilelor și zarva copiilor care ieșeau de la școala primară. Era patru după-amiază dintr-un sfîrșit de noiembrie, umed și blajin. „Ăsta e reprezentantul lui Wisner", îi suflă discret, arătînd cu capul spre necunoscut, directorul garajelor din Levallois, vecinului său, un bondoc îndesat cu ochii bulbucați : Joseph Quesnel vorbea.

— Domnilor, se împlinește azi exact anul, zi de zi, de cînd a izbucnit greva din care s-a născut asociația noastră, grevă care s-a terminat spre satisfacția generală

a proprietarilor de mașini, a companiilor și a șoferilor cu scaun la cap.[1] Trebuie să spunem că șoferii au fost făuritorii unirii noastre. Niciodată, dacă n-am fi fost siliți de însăși împrejurările luptei, nu ne-am fi unit, n-am fi putut coordona eforturile și interesele noastre. Patronatul mașinilor de piață, trebuie să recunoaștem, e un patronat romantic, și hai s-o spunem pe șleau : rămas în urmă. El este încă de cele mai multe ori prizonierul unei mentalități meșteșugărești învechite, care n-are nici o legătură cu greutățile de astăzi. Vedem conducătorii unor mari întreprinderi grupînd de pe-acum mii de mașini, lăsîndu-se atrași în afacerile lor de-un sentimentalism care amintește de vremea trăsurilor cu cai și de mentalitatea bătrînului vizitiu, care nu vrea să se despartă de mîrțoaga lui prăpădită. O lege a istoriei ne învață totuși că din orice rău care întrece măsura se naște întotdeauna un mare bine, și tocmai atunci cînd acest donquijotism patronal ne adusese la marginea prăpastiei, atunci cînd salariații noștri, dînd ascultare unui pumn de ațîțători, se răzvrătiseră împotriva noastră, atunci ne-am venit în fire și ne-am dat seama că frontului unic al sindicatelor și al anarhiei trebuia să i se opună ceva care să fie un reazem al ordinei. Atunci am înjghebat noi cartelul care ne-a dus la victorie.

Un fel de murmur de aprobare trecu printre bărbile, cravatele groase și mîinile bătrînești care mîzgăleau cu creionul hîrtia liniată din fața lor. Sède de Liéoux șușoti cîteva cuvinte la urechea delegatului împuternicit al consorțiului, care se juca lîngă el cu o legătură de chei.

— Domnilor, continuă Joseph Quesnel, a înțelege că interesele noastre, departe de-a se ciocni, merg mînă-n mînă, e foarte bine, dar asta e încă prea puțin. Față de primejdiile care ne amenință într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, trebuie să opunem o linie de conduită comună, un plan bine chibzuit. Trebuie să cunoaștem primejdiile, să știm de unde pornesc. Pleava sindicalistă nu lucrează împotriva noastră numai prin agitațiile de stradă, prin sabotaj, bombe în garaje, grevă și incendierea mașinilor. Ea găsește în societatea con-

[1] Vezi romanul *Clopotele din Basel* (n.a.).

temporană mijloace mai subtile și perfect legale de-a vă lovi. Ea face chiar să se voteze legi care, sub pretextul sentimentelor umanitare, tind să vă ducă la pierzanie, și prin urmare să-i ducă la pierzanie pe muncitorii care trăiesc din avutul dumneavoastră și pe care aceste legi pretind că-i apără împotriva dumneavoastră. De altminteri, sînteţi vizaţi și lezaţi de dispoziţiile legale, din ce în ce mai amenințătoare, care se întemeiază pe drepturile în mod abuziv amplificate ale acestui stat modern, un soi de Ugolino care se hrănește mîncîndu-și propriii săi copii. Strînși între oamenii care trăiesc de pe urma dumneavoastră și acest stat lacom, vedeţi viitorul afacerilor dumneavoastră tot mai întunecat, cîmpul speculaţiilor tot mai restrîns și sînteți în drept să vă întrebați pentru ce nu v-ați realiza pur și simplu beneficiile, mărginindu-vă la atît ambiţiile, fără să vă preocupaţi de ziua de mîine, de viitorul unei industrii franceze, la a cărei pieire par să comploteze toţi francezii. Ei bine, nu. Avem, poate că împotriva interesului nostru imediat, o misiune de îndeplinit și nu ne vom da în lături s-o îndeplinim. Ţara noastră, oricît de nerecunoscătoare ar fi faţă de noi, nu ne va putea reproșa o demisie rușinoasă. Vom ști să luptăm pentru un viitor mai bun al industriei noastre. Vom ști să ne adaptăm metodele de lucru la legea aspră a vieţii moderne, și prevăzători, chiar la aceea a vieţii de mîine. Domnilor, acum vreo lună a murit la Roma un om al cărui exemplu trebuie să ne dea de gîndit. Exemplu scump inimilor noastre, deoarece în ceasul amarnic al înfrîngerii, a doua zi după Sedan, John Pierpont Morgan și tatăl său împrumutau ţării noastre cele două sute cincizeci de milioane care au permis Franţei să se pună iar pe picioare. Dar nu prin aceasta exemplul său ne este astăzi atît de preţios. John Pierpont Morgan a fost omul care a înţeles, și asta încă de pe la 1860, că libera concurenţă, acest vechi stimulent al afacerilor, își trăise traiul, și că bătăliei anarhice a preţurilor care aducea catastrofă după catastrofă în industrie trebuie să i se substituie în cele din urmă alianţele între forţele productive, pentru a domina piaţa și a reglementa fluctuaţiile, deschizînd astfel geniului uman marile per-

spective pașnice ale lumii moderne. Numele lui John Pierpont Morgan rămîne pentru totdeauna legat de făurirea acelor trusturi ce au dus industria americană la starea de perfecție și de concentrare care este marea înfăptuire a ultimilor cincizeci de ani ai gîndirii umane. Și mă grăbesc să spun că criticile ce se aduc acestui sistem al cartelurilor, și pe care le vedem repetate într-una de o presă care n-are ce scrie, pornesc de cele mai multe ori de la oameni pe care trebuie să-i numim reacționari, chiar dacă ei își au locul în rîndul socialiștilor îndîrjiți. Ceea ce ne lipsește astăzi în industria mașinilor de piață, și de altminteri în întreaga noastră industrie, e o îndrăzneală ca a lui Morgan, o inițiativă de această greutate, care, răsturnînd raporturile economice ale timpului nostru, zădărnicesc pentru multă vreme uneltirile sabotorilor industriei. Astăzi, cauza cartelurilor este cîștigată : concurența anarhică în complexitatea intereselor combinate nu poate să mai ajungă iar o primejdie serioasă. Cu cît vom merge mai departe pe această cale și cu cît afacerile vor fi tot mai mult în mîinile birourilor restrînse, cu atît aceste birouri își vor concentra eforturile în mîinile unor oameni din ce în ce mai puțin numeroși, astfel că pînă la sfîrșit putem spera că într-o zi va dispare, și asta e de dorit, toată dezordinea care ne mai împiedică să realizăm vederile geniale ale unui Pierpont Morgan. Astăzi primejdia e alta. Dacă nu mai vine din zîzaniile noastre, vine însă din incapacitatea noastră de a înlătura condițiile pe care ni le creează, nouă tuturor, forțele negative ale lumii în care trăim : muncitorul, care nu vede mai departe decît leafa de sîmbătă, statul, care nu vede mai departe decît echilibrul momentan al bugetului său. Și unul și celălalt, ziceam, caută să ne robească cu ajutorul legii. Ceea ce trebuie să înțelegem astăzi, domnii mei, este faptul că, la fel ca după 1860, cînd marea industrie a trebuit să renunțe la prejudecata liberei concurențe, care fusese cuvîntul ei de ordine, tot astfel, noi, în 1913, trebuie să renunțăm la prejudecata legalității, socotită ca însăși condiția bunului mers al afacerilor. A, știu cît e de riscată o idee ca asta și cîte obiecțiuni va întîmpina, cîte scrupule din partea dumneavoastră ! A sosit ceasul cînd

industria, ca să trăiască, trebuie să fie așezată deasupra legii. Mă voi explica numaidecît cu exemple scoase din activitatea noastră. Noi am luptat cu toate mijloacele legale, folosind aparatul democrației, Parlamentul, împotriva legilor smintite, criminale, care se împopoțonează cu pretextul legislației sociale spre a impune dezvoltării activității umane niște hotare ridicole, a legilor care caută să frîneze însuși mersul istoriei și care sînt deci chiar pentru aceasta condamnate de istorie. Astfel sînt legile din 1908, a căror aplicare n-am putut decît s-o amînăm, dar care, mai devreme sau mai tîrziu, amenință să ne ducă la ruină. Legi privitoare la durata lucrului, care-l supără pe șofer mai mult chiar decît pe noi, legi ale asigurărilor sociale, etcetera. La acestea vine să se adauge povara strivitoare a impozitelor care face ca însăși roadele muncii noastre să nu mai fie sigure. Astăzi totul tinde să limiteze dezvoltarea companiilor : dispozițiile legii nu le lasă stăpîne pe beneficii, iar statul care se teme de puterea lor în continuă creștere, silindu-le să-și distribuie mereu beneficiile, le aduce în situația unor organisme cărora li se ia mereu sînge și astfel se istovesc în a-și reconstitui necontenit capitalul de globule necesar vieții lor. Domnilor, o repet, industria trebuie să se plaseze deasupra legii, pentru că ea este realitatea țării, și așa cum, în fața feudalității, forțele vii ale burgheziei noastre, au știut odinioară să-și impună voința și să distrugă vechile rînduieli, trebuie astăzi, în fața noilor feudalități, sindicale și statale, să ridicăm o fortăreață de la înălțimea căreia vom șterge orice urmă din toată legislația asta reacționară, întemeiată pe dreptul la slăbiciune, la lene și la sărăcie, pe utopii à la Jean-Jacques [1], care nu sînt decît aspectul filozofico-legal al sabotajului, expresia juridică a Domnișoarei Foarfeca, născocită de apucatul ăla de Hervé [2]...

Omul lui Wisner aproba. Avea pungi mari încrețite sub ochi și un guler tare răsfrînt, unde se vedea cum

---

[1] E vorba de Jean-Jacques Rousseau (1712—1778), autorul *Contractului social*.

[2] *Gustave Hervé*, publicist și pamfletar, directorul ziarului *Războiul social*, care propunea „forfecarea" capitalurilor, adică mari impozite pe capital.

atîrnă pielea unui gît care slăbise în ultima vreme. Secretarul consorțiului lua note cu un aer pătruns de respect. Bondocul așezat lîngă Sède de Liéoux se apleca la dreapta spre un bărbat mărunțel și-i vorbea cu palma la gură. Nu-i era mintea la afaceri.

— Am fost și eu în cele din urmă la acest Théâtre des Champs-Elysées de care se vorbește atîta. Vrei să știi părerea mea ? E confortabil, dar ca arhitectură clădirea nu mă încîntă de loc. Înțeleg, e nevoie de ceva nou. Dar ăsta e un hangar ! E rece și solemn, e sărăcăcios, într-un cuvînt : nu e franțuzesc. Miroase cît colo a Germania. Așa cum îți spun. Dar să-l ascultăm pe Quesnel : văd că termină... Ce faci acolo, amice ?

Vecinul împinse în fața lui hîrtia pe care mîzgălea cruci și cerculețe lîngă numele înșiruite în coloane alfabetice.

— Uite, făceam socoteala voturilor... care va fi pentru Poincaré... care va fi contra.

III

Dragostea părintească, grija pentru studiile lui Edmond și în același timp interesul politic care-l mîna la Paris spre a vedea anumite persoane într-o perioadă tulbure, în ajunul alegerii noului președinte al republicii, toate acestea l-au hotărît pe doctorul Barbentane : îi scrise deci fiului său mai mare să nu plece din Capitală de Anul Nou — avea întotdeauna grijă să nu zică de Crăciun, sărbătoare religioasă — căci va veni el să-i facă o vizită. Cu atît mai rău pentru clientelă, dar doctorul Lamberdesc va putea să-i țină locul zece zile. În fond, băiatul acesta era foarte corect și amabilitățile între confrați nu strică niciodată. Se înțeleseseră cu prilejul unei întîlniri neprevăzute în casa Barrelilor, a căror slujnică avea un panaris. Și cînd era vorba de slujnică, chemau întotdeauna medicul, cunoscut pentru ideile sale politice sănătoase.

Situația era foarte încurcată după zece luni de guvernare a lui Poincaré. Strada Valois [1] susținea guvernul, căci Poincaré fusese un dreyfusard... dar exista o oarecare

[1] E vorba de Partidul Radical, care-și avea sediul pe această stradă.

nemulţumire chiar în rîndurile partidului. Oameni ca Mestrance, bunăoară. Fireşte, ăştia nu reprezentau cine ştie ce mare lucru. Doctorul avea însă un respect democratic pentru alegătorii săi. Fără să mai punem la socoteală că scrutinul proporţional, aşa cum se înfăţişa acum, nu i-ar da mari şanse la alegerile legislative... Pentru un om de stînga, nu-i aşa, toată politica militară a lui Poincaré era cam greu de înghiţit şi degeaba afirmau unii că preşedintele consiliului nu avea nimic de-a face cu această politică şi că era linia lui Alexandre Millerand, un om de care se ferise întotdeauna din cauza originilor sale socialiste...

În gara Lyon, Barbentane îl găsi pe Edmond care-l aştepta. Îl zări între două valize, în forfota hamalilor, şi avu un mic şoc. Un tip înalt şi oacheş, elegant, cu căpşorul său şi umerii laţi, cu ochii limpezi, o umbră de mustaţă. Flăcăii lui semănau fără îndoială cu cei din neamul Rinalzilor. Edmond, mai voinic şi mai bine legat decît Armand, n-avea părul creţ ca frate-său şi trăsăturile îi erau mai regulate. Doctorul privea cum se apropie fiul preferat : ce-o fi făcînd la Paris ? La Sérianne pusese pe cineva să-l supravegheze : aflase chiar din gura patronului că Edmond venea des pe la „Coşul înflorit". În mintea acestui părinte de treabă încolţise un plan : a doua dintre fetele Barrel ar fi o partidă bună pentru Edmond. Politiceşte, ar fi fost o lovitură de maestru, care ar pune opoziţia cu botul pe labe. Ar însemna să fie năzuroasă, micuţa Barrel, dacă nu l-ar voi pe fiu-său. Tatăl mişcat îşi îmbrăţişă flăcăul : „Luăm masa împreună, sper ?"

Tonul nu admitea nici o replică, dar tînărul se trase parcă îndărăt şi răspunse cu ochii departe : „Îmi pare rău, am treabă".

Barbentane era prea absorbit de revederea Parisului, ca să protesteze cu adevărat. Voi să facă pe fratele mai mare şi exclamă : „Aha ! Cine-mi eşti, pezevenghiule !", fără să trezească nici cel mai mic ecou. De totdeauna doctorul trăgea la Hôtel du Louvre. Edmond îl lăsă acolo, fixîndu-i o întîlnire pentru a doua zi după-amiază. Dimineaţa era de serviciu la spitalul Charité, în secţia profesorului Beurdeley, cel care se ocupa de bolile pancreasului.

La drept vorbind, în seara aceea Edmond nu dorea decît să-şi dovedească independenţa. Îl vedea sosind pe taică-său, ca şi cum toată provincia, ba şi mai rău încă, familia lui, s-ar fi revărsat asupra Parisului. Afurisită invenţie mai sînt şi trenurile astea !

Tînărul simţea ceva mai mult decît dispreţ pentru un tată care fusese admiraţia copilăriei sale. Edmond nu trăise totuşi degeaba în această atmosferă de ambiţii care alcătuia cadrul vieţii Barbentanilor. Îl văzuse pe tatăl său răscolit de dorinţe ce se realizau cu atîta încetineală încît i se făcuse milă de el. Trebuia multă josnicie sufletească pentru a-ţi face un vis din a fi primul la Sérianne. Edmond ajunsese să-şi dea seama cam ce fel de măriri erau acelea la care rîvnea tatăl său. Vreme de aproape douăzeci de ani, văzuse cu ochii lui cum se fabrica această glorie locală. Pentru că ambiţia lui ţintea mai sus, nu recunoştea înrudirea dintre gîndurile sale şi cele ale doctorului. Îşi zicea : „Sînt un arivist, dar mîndru". Tatăl lui însă nu era decît un intrigant. Căsătoria sa nu fusese decît o şmecherie de geambaş electoral, viaţa lui toată se rezuma la slugărnicii şi mărunte precauţii viclene, pentru a se pune bine cu toată lumea şi a-şi da ifose. Edmond ar fi ţinut fireşte cu maică-sa, dacă n-ar fi socotit-o proastă şi dacă el n-ar fi fost un necredincios înrădăcinat. Aşa că mofturile bisericoase ale acestei cucoane, accesele ei de nervi aveau pentru dînsul explicaţii foarte simple, care îl făceau destul de mojic faţă de pîntecul din care ieşise.

După ce cină la restaurantul Chartier, hoinări pe bulevardul Saint-Michel pînă aproape de ora zece. În epoca asta de vacanţă mai toţi camarazii erau plecaţi. Un grec cu care lucrase la spitalul Hôtel-Dieu îi făcu cinste, poftindu-l să bea ceva. În localul „La Source" legară o conversaţie despre gagici, făcîndu-şi cu ochiul cînd trecea vreuna. Ce zevzec tipul ! Cînd se despărţi de el, neştiind ce să facă, se duse la cafeneaua Prado să privească la cei care jucau biliard. Un armean, stagiar în acelaşi spital, ţinea cu tot dinadinsul să-i cedeze rîndul într-o partidă. Toate astea n-aveau nici o noimă, şi era frig al dracului, o vreme păcătoasă. Ajunse pînă la urmă în odaia sa de hotel şi se apucă să tocească la cursurile de medicină.

Era pe lume un singur lucru pentru care avea o admirație sinceră: metoda anatomică. Modul acesta de a descrie obiectele sau părțile corpului, fără a lăsa celui mai neînsemnat accident, celui mai mic amănunt, posibilitatea de a scăpa, modul acesta de a cerceta realitatea sub toate fețele ei, chiar dincolo de ceea ce poate prinde aparatul fotografic, care nu e decît un ochi, îl încînta pe Edmond, pentru că-i dădea impresia de-a fi obținut o victorie barem asupra acestei realități, de-a fi smuls vieții o taină. Pentru dînsul, nu știu dacă mă înțelegeți, aici era poezia. Imaginile lui Farabeuf vorbind de colierul cu două rînduri de perle al arșicului gleznei, sau asemuind mușchii spatelui cu năframa grizetei și cu șalul curtezanei, astea-i țineau loc de Baudelaire, astea i-l prelungeau pe Baudelaire. Recentele cuceriri ale fiziologiei, pe care o studia la Sorbona urmărind cursurile lui Dastre, în cadrul medicinei sale, erau și ele surse de lirism. Materialismul principiului pe care-l afirma se traducea în domeniul psihologiei prin transpunerea științei experimentale în acest domeniu al limbajului. Edmond vorbea de pragul emoțiilor cu o anumită apăsare pe cuvîntul *prag*, de unde se putea înțelege că-l întrebuința ca și cum ar fi fost vorba de prima treaptă de excitabilitate a unei labe de iepure. Noțiuni ca, bunăoară, *cronaxia*, pe atunci încă o vorbă tainică, deveneau niște comori nepreţuite pentru gîndurile lui intime, primul element al metaforelor vieții sale. Un anumit sentiment de superioritate însoțea această pripită folosire a învățămîntului științific. Edmond se bucura de superioritatea asta mai ales în ochii femeilor. Cam pe la ora unsprezece și jumătate cineva bătu în ușă.

Trecînd prin apropiere, doctorul Barbentane nu rezistase ispitei de a verifica dacă fiul său lipsește de acasă. Spre marea lui mirare, cheia nu era pe tăblia de chei a portarului. E clar, Edmond avea pe cineva la dînsul... N-are decît, el, taică-său, nu putea să știe asta, nu-i așa? Trecînd pe aici... și apoi, era sau nu fiul său?

— Am venit în treacăt și am văzut că ești acasă, spuse el dînd cu ochii de mutra încruntată a lui Edmond.

Își aruncă paltonul și pălăria pe pat, după ce constatase că cuierul prins în ușă era ticsit. Era hotărît să se

poarte prietenește. Înfățișarea studioasă a încăperii, cărți și caiete deschise, un craniu pe măsuța de noapte, îl zăpăci nițel. Drace, nu și-l închipuise niciodată pe fiul său mai mare așa de silitor !

— Parcă-mi spuseși că ai treabă...

— Așa e, dar nu ți-am spus ce fel de treabă.

Cam rece puștiul, și nu prea vorbăreț. Trebuia luat cu binișorul. Barbentane se așeză în scaunul pe care Edmond îl dăduse deoparte cînd s-a dus să deschidă. Fiul rămînea în picioare, supărător de ceremonios.

— Ai lucrat toată seara ?

— Toată seara.

Mințea cu glas liniștit. Accentul meridional al tatălui său îl scotea din sărite mai mult încă decît această inchiziție neputincioasă. De cînd era la Paris, Edmond se deprinsese să vorbească parcă în silă, cu buzele strînse, ca toate persoanele din Sud care au ceea ce se cheamă educație. El însă, doctorul, îi dădea drumul cu toată gura, fără mofturi. O vulgaritate. Edmond se hotărî să nu se arate cu dînsul în lume decît rar de tot, cînd nu va fi chip să scape de corvoada asta.

— Iar eu, se porni iar tatăl înveselit, care credeam că te ții de chefuri ! Uite așa. Care va să zică le tocești, nu glumă, cărțile, hai ? Ești tare la histologie, de pildă ? Eu unul, pe vremea mea, n-o prea studiam, și, mai tîrziu, cînd am vrut să mă pun la curent, mi-a venit greu...

Burta i se lăsa puțintel pe coapse. În pantalonii cadrilați, cu un inel gros de aur la mîna stîngă, cu barba peste cravată și lanț la jiletcă, destul de buhăit la cei cincizeci de ani ai săi, doctorul avea de pe-acum înfățișarea aceea tembelă a politicianului francez, ceea ce putea să stîrnească rîsul oricui altuia, afară de fiul său, pentru care asta era o dramă. Mirosea binișor a usturoi. Chiar la Paris.

— Mai am să-ți spun ceva, băiatule. Nu-mi pierdui vremea în seara asta. Bună idee ai avut rămînînd aici să tocești, în loc să faci chef cu taică-tău...

Cu brațele încrucișate, Edmond avu la vorba asta o privire vădit obraznică, dar celălalt, absorbit de fericirea de-a se afla în Capitală, nici nu băgă de seamă.

— ...Da, aflai în seara asta lucruri importante. Am luat masa cu Maurice Perrot. Nu știi cine-i Maurice Perrot ? La facultate nu ți s-a vorbit de el ? Vezi tu, băiatule, în viață nu e numai medicina... Perrot ăsta e unul din stîlpii partidului. Un bancher. Are capitaluri plasate în întreprinderile de lucrări publice. Un adevărat republican. Nu s-a prezentat încă în alegeri, dar se bucură de o mare influență, mare, mare de tot... Vrea să candideze la Castellane, unde ar avea destule șanse, pentru că acolo, mai mult ca oriunde, e o chestie de gologani, și dacă ar avea sprijinul vărului Charles Rinaldi... așa că, îți dai seama, are nevoie de mine. De aceea mi-a oferit astă-seară una din mesele alea intime, nu-ți spun mai mult... I-am telefonat de la hotel și a dat fuga să nu scape ocazia. Voia să mă vadă numaidecît. La Café de Paris, nu în altă parte. Erau acolo niște persoane... amețitoare. Pe la mesele vecine, se-nțelege ! Nu te apuca acum să scrii asta mamei tale... Deși mama ta... în sfîrșit, s-o lăsăm în tîrgul ei de provincie, se simte bine acolo ! Noua modă în Parisul vostru e cam fistichie. Pe stradă, femeile în rochii închise pînă sus, cu tunicile alea, zău așa, n-ai ce să vezi. Cînd apar însă în toaletă de seară, cu spatele și gîtul gol, e altceva ! Te-am scandalizat ?

Într-adevăr, Edmond se roșise la față. Îngînă un fel de tăgadă.

— ...Da, băiețaș, acum văd ceva mai bine cum stă politica. Perrot mi-a explicat. Partidul nu-l vrea pe Poincaré la Elysée [1]. Chestia nu e încă destul de limpede pentru toți. Se zice că Perchot se cam codește... dar așteaptă nițel. Au să-i propună lui Léon Bourgeois, de formă, și apoi vine lovitura cea mare : partidul prezintă pe un tip din Roussillon, care acum e ministru în guvernul lui Raymond [2] — ne cere să sprijinim candidatura asta în numele disciplinei grupurilor de stînga și Poincaré se retrage. Pricepi ?

— Poincaré e foarte popular...

[1] Adică la Președinția Republicii.

[2] Raymond Poincaré.

— Popular ? În Parisul vostru. Dar Parisul nu e Franța. Poincaré și-a făcut mulți dușmani în timpul guvernării. Crezi cumva că cei din Sud mor de dragul acestui patriotrad ? Și nu mai pomenesc de lumea de pe la noi. Dar podgorenii de la Narbonne, bunăoară, sau la Toulon, cei de la Arsenal... în general, oamenilor din provincia soarelui nu le prea place jocul cu alinierea la dreapta. Și apoi, împotriva lui Caillaux, împotriva lui Clémenceau...

— Radicalii i-au sprijinit guvernul.

— Ei, da, tocmai de asta, și dacă se retrag... e vechea poveste : cine te-a făcut conte ? Acum dă garanții reacțiunii și crede că republicanii vor intra în combinație. Despre Millerand se povestesc lucruri de necrezut. Și ăsta s-a procopsit, licheaua ! Are stomac, nu glumă... Ce matrapazlîcuri a învîrtit cu comenzile de artilerie și de aviație ! În fond, Maurice Perrot ar fi vrut să se dea o altă întrebuințare creditelor care intrau în buzunarul anumitor grupuri industriale. Ceva mai puține aeroplane și ceva mai multe șosele.

— Nu uita, din punct de vedere național, șoselele au și ele importanța lor. O armată care n-are șosele e ca o femeie frumoasă fără noada șezutului !

Edmond îl ura neînduplecat pe taică-său. Conversația asta politică nu se mai isprăvea odată ? Celălalt ședea acolo, în camera lui, și nu avea de ce să mai zăbovească... Trebuie să fi simțit dușmănia fiului, căci schimbă deodată tonul, luînd iar aerul fratelui mai mare, poate că cel mai nesuferit :

— Haide, haide ! Lasă-ți cărțile, că doar nu sîntem împreună în toate zilele ! Hai să mergem undeva, ești invitatul meu. Cunoști vreun local vesel ? Să mai petrecem un pic. Uită că sînt tatăl tău...

Asta nu era ușor, dar invitația nu putea fi refuzată. Și apoi, Edmond își zicea că va obține poate ca taică-său să mai adauge ceva la suma pe care i-o trimitea lunar. Plecară deci la teatrul Noctambules, unde se plictisiră la tarif de cinci franci ora.

IV

Doamna Grésandage oftă. Sunase cineva. Bărbatul ei nu venise încă. Era pare-se domnul Quesnel. Mereu același lucru. Își netezi mașinal părul lins și puse cartea pe măsuță. Înaltă și oacheșă, fără eleganță în mișcări, cu trăsături greoaie, la treizeci și cinci de ani se cam îngrășase, dar avea ochi frumoși. Își primi oaspetele cu acea gingășie a femeilor care pun preț mai ales pe viața interioară. Nu-și dădea seama de urîțenia mobilei și de tot ce-l făcea să sufere pe musafirul ei în acest decor fără gust, o amestecătură de lucruri banale cumpărate la nimereală prin cartierul Saint-Antoine, cu pianul acoperit de-un șal de mătase înflorat, decor în care privirea nu se îmblînzea decît oprindu-se la cărțile din biblioteca de lemn cîinesc. Biblioteca aceasta semăna cu doamna Grésandage, era ca dînsa : cafenie, lipsită de grație, gînditoare.

Se așezară — ea pe sofa, el într-un fotoliu. Erau între dînșii lampa joasă și cartea abandonată pe măsuță. Covoare peste tot. Vechiturile adunate ale unei familii, cu firea deosebită a membrilor ei prezenți în micile fotografii înrămate, îi țineau pe amîndoi în această tihnă de ora șapte seara a odăii : domnul Joseph Quesnel, cu chelia și mustața lui, înalt și puțintel adus din spate, în haina lui de stofă neagră cu picățele albe abia vizibile, alcătuia un prim-plan, care amintea picturile de la Galeria Națională, sub lumina verde a abajurului. Pe mîinile sale îmbătrînite, cu vinele umflate și albastre, ieșind din manșetele foarte albe, se răsfrîngeau cîteva raze de lumină în firele de păr de-un blond roșietic.

— Și Richard ? întrebă el.

— Tot cum îl știi.

— Se omoară muncind. Și pentru ce ?

— Asta i-o spun și eu. Banii nu-i plac, ce să-i faci ?

— E într-adevăr curios la meseria lui să nu-i placă banii. Oamenii nu-și pot închipui așa ceva. Să ajungi directorul general al fondurilor[1] și să stai tot într-o locuință ca asta...

---

[1] Funcție de răspundere în Ministerul de Finanțe.

— Interiorul nostru ne ajunge.

— Dragă Elise, nu vă fac o vină din gustul acesta pentru un trai la mansardă. Numai că un asemenea stoicism, în sine, are ceva care mă înspăimîntă, cu toate că, despre partea mea, sînt gata să mă mulțumesc cu și mai puțin încă. Dacă ar trebui. În sfîrșit...

Domnul Quesnel scoase un oftat. Gazda îi găsi figura cam răvășită. Nu i-o spuse însă de la obraz. De cîtăva vreme îmbătrînea, dragul de el. Bineînțeles aici, la dînșii, trebuia să se simtă ca surghiunit, după locuința lui din parcul Monceau. Doamna Grésandage era cît pe ce să citeze o vorbă a sfîntului Pavel, dar își mușcă buzele. Joseph Quesnel avea un fel al lui de-a zîmbi cînd i se pomenea ceva din *Sfînta Scriptură.*

— Arătai mai bine acum două luni, spuse dînsa.

— Fără îndoială. Dar sînt mai fericit acum.

— Ah !

Era dezamăgită. Se auzea focul pîrîind în cămin. Musafirul o privi îndelung pe gazdă.

— Îmi porți pică, spuse el. Să nu zici că nu. O știu. Blanche să fie oare cauza ? Nu cred, și fiindcă îți cunosc îndeajuns inima, străină de orice lucru josnic, nu-mi închipui că te gîndești la viața mea cam destrăbălată...

— Nu te mai vedem în ultima vreme.

— E o artă foarte dificilă să-ți împarți viața între prietenii tăi și... Ascultă, Elise, sînt cîteodată așa de fericit, așa de profund fericit, că mă cuprinde o teamă superstițioasă de nenorocire. O iubesc, Elise.

Cuvîntul acesta iscă o tăcere ; doamna Grésandage se ridică și, fără să fie nevoie, aruncă pe foc un buștean care începu să fumege.

— O iubești... spuse ea și, reluîndu-și locul, rămase îngîndurată. Dumnezeule, vorbi iar după o clipă, nu văd nimic rău în asta. Nevasta ți-a murit, iar fiică-ta crește și fără să te ocupi de ea. Dar mi-e teamă pentru tine de pasiunea tinerească pe care o pui în această dragoste. Și apoi, ne-ai cam părăsit. Richard, la urma urmei, te socotea nițel ca pe adevăratul său tată...

Joseph Quesnel surîse. Ținea mult la Richard Grésandage și avea chiar stimă pentru el. Mai cu seamă stimă. De aici însă pînă la...

— Nu înțeleg dezinteresul acesta al lui Richard, spuse el, întorcîndu-se la primul subiect al conversației... Vezi tu, Elise, cînd un bărbat are lîngă dînsul o ființă de elită care ar avea dreptul...

— Lasă asta. Ce-mi lipsește ?

— Sînteți niște adevărați spartani ! Și nu e totuși un caz izolat în lumea financiară de astăzi. Cum te poți înșela în ce privește firea adevărată a oamenilor ! Dacă ai zugrăvi într-un roman un personaj ca Richard, cine ar crede în dezinteresarea lui ? Nimeni. Uite, încet-încet, cu fiecare zi care trece, ne deposedăm noi înșine de toate. Bogatul de astăzi e un mit. Un custode al avuțiilor lumii acesteia. Oameni ca soțul tău ar lucra sub orice regim cum lucrează sub cel de azi. E ceea ce nu pricep de-alde Jaurès sau Guesde. Încetul cu încetul ne destituim noi înșine. Va veni o zi cînd n-are să mai fie nevoie decît de-un brînci ca să fim dați deoparte.

— Iată-te iarăși în prada visurilor tale revoluționare.

Se auzi un zgomot : Richard intră. Avea servieta lui de piele la subsuoară. Era un bărbat mic de statură, cam uscățiv, cu mustața neagră zbîrlită pe-o buză ieșită înafară.

— Ce face Carlotta ? întrebă el pe-un ton foarte firesc. Mi s-a părut deunăzi cam palidă.

Își sărută nevasta.

— Elise, spuse Joseph Quesnel, n-o iubește pe Carlotta, fără măcar s-o cunoască, iar dacă eu n-aș cunoaște-o pe nevastă-ta, aș crede că e geloasă. Da, geloasă, o repet : geloasă.

Grésandage lepădă servieta și, urmîndu-și ideea care-l frămînta, continuă, întorcîndu-se spre vechiul său prieten :

— Dacă ai cumva acțiuni ale portului Tuapse, ai face bine să le vinzi mîine de cum se deschide Bursa, chiar în pierdere...

— Crezi ? Pari istovit, iubitule. Rău faci că pui așa la inimă treburile financiare ale statului. Dacă nu te-aș fi format eu însumi, dacă nu te-aș cunoaște pe dinafară, mi-aș putea închipui cine știe ce...

Lui Joseph Quesnel îi plăcea să vină aici odinioară, spre a prinde curaj în casa asta simplă a lui Richard,

unde Elise era pentru dînsul ca o replică tînără a mamei sale, o femeie de modă veche, care știa să cînte psalmii. Și Richard însuși îi apărea ca un exemplu. Astăzi însă venise să caute altceva în micul apartament de pe strada Passy. Abia mai putea ține în el ceea ce avea să spună, era gata să-și deschidă inima. Cui să vorbească despre Carlotta, dacă nu soților Grésandage ? Cine altul l-ar fi ascultat ? Cine, în locul lor, n-ar fi rîs ?

Vorbi, deci. Și nu încetă să vorbească mai tîrziu, în timpul prînzului. Cotletele erau aduse la masă cu osul învelit într-un șervețel, ca prin unele restaurante. O tradiție în familia Elisei, și de fiecare dată Joseph Quesnel făcea haz pe socoteala ei. Elise aștepta și acum, gata la replică, gluma obișnuită care nu se auzi. „Ia te uită, își zise dînsa, e amorezat lulea.“ Richard ar fi voit să aducă vorba despre cu totul altceva. Deși socotea că politica, la drept vorbind, n-are ce să-l intereseze pe-un funcționar ca el, și socotea ca lipsite de cine știe ce importanță schimbările acestea periodice ale personalului ministerial, era prin meserie destul de impresionat de personalitatea lui Caillaux și nu știa ce trebuie să creadă de candidatura lui Pams. Știa că Joseph Quesnel era un partizan hotărît al lui Poincaré. Richard ar fi voit să vorbească despre asta. Nu era chip. În sufragerie se afla o sobiță, și cum stăpînii nu mai isprăveau desertul, servitoarea pusese cafeaua la încălzit pe plita cu ochiuri. Richard se duse singur să ia coniacul din bufet. Bărbații au unele prerogative. Păhărelele erau într-adevăr foarte mici, dar se vedea pe ele urma ștearsă a unor cerculețe aurii.

V

In zilele care urmară Barbentane făcu tot mai multe vizite și demersuri. Negocia un soi de pact cu Perrot, pentru ca acesta să susțină pe lîngă șefii radicali din strada Valois candidatura sa la alegerile legislative, în schimbul sprijinului pe care Rinalzii din Castellane l-ar da unei candidaturi Perrot. Totul depindea de situația locală, Rinalzii arătîndu-se gata să nu mai asculte de Barbentane, dacă le-ar

cere să voteze pentru oricine afară de dînsul, căci reacţiunea ar opune, în circumscripţie, sau, cu afurisitul acesta de scrutin de listă, în departament, un candidat care n-ar fi poate chiar un bonapartist, dar oricum careva din nobleţea Imperiului... aşa că, vă daţi seama ce-ar putea să se întîmple : balotaj la primul tur, majoritatea radicală dată peste cap, iar la al doilea tur ar ieşi marele Necunoscut, datorită scrutinului de listă, dacă ar fi votat. Proporţionala asta era o afacere al dracului de încurcată. Unii cu mai puţine voturi ca alţii ar fi aleşi în locul lor ! Oamenii cumsecade n-ar mai scoate-o la capăt cu aritmetica asta electorală, tot adunînd voturile de ici, de colo, şi *tutti quanti* [1]. Ca să împiedici o victorie a reacţiunii exista marea primejdie ca o bună parte dintre radicali, speriaţi de primele rezultate, să facă bloc la al doilea scrutin cu cartierele sărace din capitala judeţului, cu muncitorii de prin fabrici, şi din toate astea să iasă un socialist. Frumos ne-ar sta !

Trebuia deci cu orice preţ să fie redobîndite voturile dreptei. Dar pentru a le avea, era nevoie, pe de o parte, de candidatura lui Barbentane, iar pe de alta, de un prefect republican, căci, nimeni nu-şi făcea iluzii în privinţa asta, cu proporţionala, prefectul va fi cel care va face alegerile. Problema se punea la fel în toată Franţa. Partidul trebuia mai întîi să-şi întărească prestigiul, trimiţînd la Elysée un om al său. Barbentane se duse la Ministerul Agriculturii cu Perrot, care-l prezentă lui Pams. Doctorul avea bineînţeles de cerut cîte ceva pentru comuna lui, şi prilejul era foarte nimerit spre a se face cunoscut de cel care va fi cel mai înalt dregător al Republicii. Candidatul la preşedinţie îl cuceri : ce om simplu, fără fasoane, şi vesel ! Un tip ca de pe la noi. Pare totuşi să fie bogat, a strîns milioane cu foiţa lui de ţigară. Apoi, ce bătălii epice a dat în Roussillon împotriva reacţiunii ! Şi acolo — aoleu ! — e dată naibii reacţiunea !

Afară de toate astea, doctorul avea şi alte griji. Din pricina fiului său. Curioasă dihanie şi băiatul ăsta ! Mai întîi, vorbea ca şi cum în alegerea prezidenţială ar fi fost poincarist. Să-l auzi, ai zice că-i un articol din *Matin*. Era dezgustătoare reclama ce se făcea acestui om ! Pînă şi cîinii

[1] Aici cu înţelesul : cîte şi mai cîte.

lui își aveau poza în prima pagină a ziarelor ! Firește, Edmond nu credea o iotă din ceea ce spunea, dar tocmai asta îi dădea de gîndit doctorului. Băiatul nu era poincarist din convingere, ci fiindcă pretindea că Poincaré merge la sigur. Mai întîi că nu era chiar așa de sigur, și apoi felul acesta de-a judeca nu putea să-i placă unui tată... unui republican. Barbentane era necăjit. Moralitatea lui Edmond îl neliniștea. „Nu numai pentru că e fiul meu, își zicea, dar dacă asta e mentalitatea tineretului... uite așa încep Restaurațiile [1]." Se făcuseră cincisprezece zile de cînd Barbentane era la Paris și, pentru a-și prelungi șederea, dădea din cînd în cînd cîte o telegramă lui Lamberdesc și una neveste-si.

Edmond nu-l prea vedea pe taică-său decît la masa de seară. Reîncepuseră cursurile. Tînărul se punea pe învățat cu toată patima de care era în stare. Își petrecea nopțile învățînd, dimineața îl găsea lîngă ceașca de cafea rece pe care și-o comanda de cu seară, în fața patului nedesfăcut, printre cărți și foi de hîrtii mîzgălite. Umbla prin odaia lui, vorbind tare fără să-și dea seama, cucerit de lirismul examenului de internat, închipuindu-și mereu alte răspunsuri ale lui, niște rezumate senzaționale, și auzindu-se dînd o expresie teatrală patologiei : „Bolnavul se află în decubitus dorsal, palid, astenic. Are pulsul scăzut, slab, neregulat..." În gura lui cuvintele căpătau înțelesuri înfiorătoare, amintind marea tradiție a clinicienilor din veacul al XIX-lea și pe aceea a muzeelor Dupuytren [2] de prin iarmaroace. Edmond dădea pe gît o ceașcă de cafea. Cele dintîi zgomote ale orașului, surde, făceau și mai patetic acest tablou. Tînărul zîmbea cu amărăciune. Ah, de-ar putea să-l audă examinatorii concursului așa cum vorbește acum, cu elocința asta sobră și acest simț al prezentării dramatice, care nu se mai întîlnește în zilele noastre ! La facultate nu mai era decît Vidal, care se pricepea să te înfioare

---

[1] Aluzie la restaurația Burbonilor în 1814.

[2] *Guillaume Dupuytren* (1777—1835), ilustru medic francez, al cărui nume a fost dat muzeului de anatomie instalat în fosta mănăstire a cordelierilor din Paris. Aici e vorba de muzeele ambulante, în care sînt expuse figuri anatomice de ceară.

vorbind de meningita tuberculoasă. Se zicea că luase lecţii de la Mounet-Sully [1]...

Vecinii, uneori, băteau în peretele subţire. Ăştia se cam întreceau cu îndrăzneala ! Dar ce, ei se jenau cînd făceau dragoste ? Edmond ajunsese de-o castitate surprinzătoare. Nu numai datorită sîrguinţei la învăţătură. Prezenţa tatălui său la Paris, şi probabil ideile pe care acesta şi le făcea despre viaţa de student îl împingeau la asta, ca o sfidare. Să-i arătăm că nu sîntem ceea ce oamenii ca dînsul îşi închipuie. Totuşi, lua cina cu taică-său : era o economie serioasă. La amiază, ieşind de la spital, se mulţumea cu o cafea cu lapte şi nişte chifle, în barul din colţ, între strada Cujas şi bulevard. Îşi cîştiga adeseori hrana la un soi de ruletă, unde, din ură faţă de taică-său, juca pe verde sau pe galben. Întotdeauna împotriva roşului. Seara, regăsindu-şi babacul, comanda la restaurant friptură în sînge. Zgîrcenia provincială a doctorului bombănea puţintel : „Văd că iei întotdeauna muşchi la grătar, ce-ai zice de-o vrăbioară ?" Cu o mutră parcă suferindă, Edmond se adresa chelnerului, ridicînd niţel glasul : „Pentru mine pui un muşchi de vacă, e fraged muşchiul vostru ? Dar vezi, să fie în sînge. Şi mazăre verde... sau nu, mai bine cu cartofi !" Apoi, întorcîndu-se spre taică-său, cu dinţii lui de animal tînăr pofticios de carne : „E mai clasic aşa".

În secţia lui, la spital, se aflau internate două sau trei fete drăguţe, la patul cărora zăbovea mai mult timp decît cerea ştiinţa şi grija de sănătatea lor. Îi plăcea această familiaritate a spitalului, roşeaţa subită a bolnavei, cînd el, cu aerul indiferent pe care se pricepea grozav să şi-l ia, dădea deoparte cuverturile. Erau unele paciente care se grăbeau să se arate. Una din ele, o mică balerină, pe care-o vindecaseră de pleurezie, după o infecţie produsă de un avort, cerea să i se pipăie mereu pîntecul. Îi plăcea mai mult decît orice cînd Edmond o ciocănea cu degetul pe spate sau pe piept şi-l ruga să vadă dacă n-are vreo matitate undeva. „Da, scîncea dînsa, acolo... acolo... ah ! acolo e !" Infirmierele treceau foarte înţepate, ştiind însă ce să creadă de acest examen medical. Edmond gusta contactul

[1] Artist al Comediei Franceze.

catifelat al sînilor lipiți de urechea lui și zicea bolnavei : „Zi treizeci și trei, zi treizeci și trei..."

Venise atunci la Paris moda jocului *bowling*[1]. Bineînțeles că era cu totul altceva decît jocul de mare măiestrie cu ghiulelele al provensalilor, dar oricum, se răspîndi destul de repede. De multe ori seara, Edmond o ștergea cu metroul pînă la o cafenea din bariera Maillot, unde se afla un *bowling* la subsol. Era destul de îndemînatic în jocul acesta și își făcea astfel relații într-o lume cu totul alta decît cea pe care o cunoscuse : a sportului, a curselor de cai, a automobilului. Jucătorii erau priviți de femei. Edmond avea nevoie de această admirație feminină, care-i ațîța dibăcia, și cînd își sufleca mînecile pentru a zvîrli ghiuleaua, citea uimirea stîrnită de forța lui în niște ochi ca violetele. Își cîștiga mai totdeauna consumațiile la bar și avea în același timp vecinătatea pe gratis a unei fete frumoase, ibovnice de boxeri. Pe țigări însă i se ducea ultimul ban. Țigările „Caporal" îi lăsau pete aurii la policar și arătător. Strivea mînios un chiștoc fumat pe marginea mesei de disecție, în zeama cu acid fenic a cadavrului. Era umilitor să ciupească cinci franci de ici, de colo, din banii de cărți sau din cei pentru taxa trimestrială. Taică-său n-ar putea să se poarte mai cuviincios ? Amărăciune a tinereții : în mintea lui, Edmond se răzbuna pe sărmana babă, slabă, știrbă, cu ochii ieșiți din orbite, asupra căreia se aplecau patru studenți s-o sfîrtece minuțios, începînd cu picioarele și brațele și, avînd trusele la îndemînă, în burta deschisă și golită. Pentru capul bătrînei se și certaseră între ei, învoindu-se apoi să joace pe el o partidă de manilă. Edmond arăta interes pentru mușchii feței ; firește, e mai ușor să faci disecția unui bărbat, dar ceea ce-i plăcea la femeia asta e că era foarte slabă, fără pic de grăsime, și bine stropită cu fenol. Nu trebuie să fi mîncat mare lucru în ultimele zile ale vieții sale.

Într-o joi, Barbentane sosi la întîlnire foarte agitat, fluturînd gazetele de seară.

— Ai citit ziarele ? Nu ? Nici pe cele de azi-dimineață ?

— Ce s-a întîmplat ?

---

[1] Un fel de joc cu popice.

— Millerand l-a reintegrat pe Paty du Clam!
— Și?
— Cum, ție numele ăsta, Paty du Clam, nu-ți spune nimic? Dar Paty du Clam e toată Afacerea[1]! Scîrnăvia asta de Millerand! Și ție nici nu-ți pasă?
— Ce importanță are asta?
— Auzi ce întreabă! Dar de aici o să iasă un scandal nemaipomenit! Poincaré s-a curățat, nu pricepi?
— Bine că-mi amintii, zise Edmond, mîine seară nu iau masa cu tine.

Patronul, profesorul Beurdeley, îi dăduse lui Edmond un loc pe care-l primise la premiera din seara aceea, și tînărul student trebuia s-o ia de acasă pe soția șefului său de secție, care nu putea merge singură la teatru. De atîtea gînduri ce-l frămîntau, Edmond arăta cam palid. Își puse smochingul și trecu pe la hotelul Louvre spre a cere un pol de la taică-său, care nu-i dădu decît cincisprezece franci: o piesă de cinci și una de aur de zece. Avînd în buzunar această comoară, hotărî că e mai bine să nu cineze, se despărți de taică-său și, fiind încă prea devreme, hoinări nițel pe străzi. Se făcuse frig, din fericire însă nu ploua; cînd ajunse în bulevardul Saint-Michel intră la o parfumerie. Cumpără un flaconaș de *Fougère royale*, se duse la cafeneaua Cluny și acolo, la toaletă, își dădu cu parfum. Apoi, mută de zece ori flaconul care-l încurca dintr-un buzunar într-altul.

Profesorul Beurdeley locuia pe cheiul Conti într-o casă așa de luxoasă că studentului său îi veni amețeală. Imensitatea odăilor îl zăpăci. Profesorul ieșise mai înainte; plecase la o conferință. Doamna era o blondă destul de drăguță, dar nu tocmai tînără. Avea în părul vaporos o panglică de argint, foarte lată, și purta o rochie de mătase cenușie, în falduri, garnisită cu dantele, gîtul gol pudrat zdravăn, cu un colier de platină și diamante, și un evantai mare din pene de păun. Edmond se simți deodată pătruns de respect pentru această doamnă și se blestemă în gînd. Din prima clipă era sigur că-i scapă ocazia. Niciodată nu va fi în stare să seducă pe nevasta patronului său și toate

[1] Maiorul Paty du Clam, anchetatorul căpitanului Alfred Dreyfus, nu s-a dat în lături de la nimic, săvîrșind și falsuri pentru a da temeiuri acuzării.

frumoasele sale planuri și speranțe se topeau. Pe scară și apoi în taxi, în timp ce ea se îmbrobodea cu șalul, vorbind de toate și de nimic, Edmond, tot dîndu-i răspunsuri, se silea să-și închipuie cum o fi arătînd femeia asta în intimitate. O dezbrăca cu gîndul, cam în silă. Nu era totuși de lepădat, ce-l apucase să facă pe mofturosul ? Femeile din lumea de sus...

Premiera la care se duceau era în felul ei un eveniment politic. O piesă care-și propunea să demonstreze ceva, și titlul singur era un întreg program : *Alsacia*. Juca Réjane, și asta spunea tot. De la intrare, Edmond fu cuprins de febra Parisului, a acestui Paris arzător și strălucitor, interzis unui student calic de teapa lui. Nu-i venea să creadă, recunoscînd zece capete văzute de o sută de ori prin gazete, în caricaturi. La garderobă, un bărbat înalt, elegant, purtînd frumos și cei cincizeci de ani ai săi, și smochingul, cu barba încă blondă și părul ușor încărunțit, foarte lins, o salutase plecîndu-se adînc pe doamna Beurdeley. Era croitorul Charles Roussel, despre care se zicea că e prietenul foarte apropiat al marii actrițe. Doamna Beurdeley se îmbrăca la el.

— Te simți un artist, doamnă, cînd vezi cum arată pe dumneavoastră o rochie de... Ai de ce fi mîndru cînd îmbraci o persoană de... ca dumneavoastră.

— E adevărat, întrebă doamna Beurdeley, că sînt temeri de incidente în timpul reprezentației ?

— A, făcu croitorul, n-aveți grijă, există un discret serviciu de ordine...

Se văzură instalați într-una din lojile de jos și, curios, singuri. Spectacolul începu foarte tîrziu, ceea ce-l necăji pe Edmond, care-și punea speranțele în stingerea luminilor. Evantaiul, ca un ochi, sclipea în întuneric. Oarecum neliniștit că se arătase neîndemînatic și că mirosea prea tare a colonie, Edmond se simțea ca într-o poveste a lui Alfred de Musset. Mănușile gri-perl, lungi pînă la cotul gol, ale femeii de lîngă dînsul, îi încîntau ochii. Se uita cum lumina joacă pe stropii de diamant ai colierului, legați după o modă veche de niște fire subțiri care atîrnau. Cît ținu actul întîi, Edmond își mai regăsi un pic din îndrăzneala lui și i se păru că va reuși să nu se facă de rîs față de această femeie.

Nu era prea sigur însă că-i stă bine smochingul, pe care maică-sa i-l comandase anul trecut la Marsilia.

Réjane. Ce mai încolo, era pur și simplu uluitoare. Fiecare cuvînt pe care-l rostea răsuna în sală ca o lovitură drept la inimă. Făcuse din naturalețe arma cea mai grozavă a măiestriei. De tulburată ce era, doamna Beurdeley își puse de două-trei ori binoclul de sidef pe marginea lojii și, apucînd mîna lui Edmond, i-o strînse. Gestul ei nu părea să arate altceva decît emoția stîrnită de jocul Réjanei, dar tînărul vedea în asta o oarecare slăbiciune pentru dînsul.

Piesa era mai mult decît mediocră, dar iscusit făcută. În fața acestei drame interioare a unei familii alsaciene, Edmond, obișnuit să reducă totul la el însuși, era gata-gata să treacă de partea fiului care, luptînd cu tradițiile alor săi, vrea să ia de soție o nemțoaică, și gata-gata să bage în aceeași oală sentimentele eroice ale Alsaciei cu inima franceză și mărunțele certuri provinciale de la Sérianne-le-Vieux. Se producea astfel între sală și el un straniu divorț al emoțiilor. Vecina lui aplauda ca toată lumea, dar asta o făcea frumoasă în penumbră, și pînă la urmă, pentru că vedea zvîcnind pieptul doamnei Beurdeley, Edmond se pomeni la unison cu entuziasmul sălii. Diamantele ei îi rîdeau în întuneric.

Într-una din lojile de sus, în fața lui, trei bărbați în picioare atrăgeau atenția prin felul lor de a aplauda. Unul dintr-înșii, cu barba zburlită, își ștergea mereu fruntea cu o batistă, așa de tare asuda bătînd din palme. Doamna Beurdeley se aplecă spre însoțitorul ei, arătîndu-i loja :

— Déroulède [1], rosti dînsa pe-un ton plin de respect.

— Cine-s ăilalți ? întrebă în șoaptă Edmond.

Buzele lui atingeau părul fin al „patroanei“.

— Marcel Habert și Henri Galli, președintele Consiliului municipal, un prieten al profesorului...

Edmond fierbea nițel de necaz, urînd tot ceea ce o lega pe această femeie de-o lume din care el era exclus. Simțea cum crește în el pofta de a se răzbuna pe dînsa, umilind-o cu tinerețea și forța lui, undeva, într-unul din hotelurile acelea de unde femeile ies cu ochii în jos.

---

[1] Paul Déroulède, președintele „Ligii Patrioților", organizație șovină și revanșardă.

Sfîrșitul actului întîi fu un triumf. În fața fiului ei care stă deoparte și despre care știe că vrea să se însoare cu o vrăjmașă, acum cînd au rămas singuri, năvălitorii înțelegînd, în sfîrșit, că erau de prisos într-o seară ca asta, Jeanne Orbay, adică Réjane, își amintește de seara cînd a fost izgonită din Alsacia ; se aflau tot aici, între alsacieni, ca și astăzi, și la acest pian cineva cînta... Vorbind, ea se apropie, deschide pianul și, stînd în picioare, începe să atingă ușor clapele... *Marseieza.* Familia și prietenii strînși în jurul ei cîntă după dînsa, în surdină. *Marseieza...* În decorul acesta cu farfurii de aramă și de faianță pe pereți, cu stegulețe peste tot, cu policioara ornicului rustic și o vîrtelniță în întunericul din fund sub o reproducere după un tablou de Dürer, în picioare, singur, de cealaltă parte a mesei pe care se văd resturile prînzului, singur, singur, singur, tînărul Jacques, răzvrătitul mut, ascultă cu inima sfîșiată de marea lui dragoste, neînțeleasă nici de fanaticii de pe scenă, nici de cei din sală, care s-au ridicat, asudați, cu ochii umezi, tremurînd, și au izbucnit ca o vijelie : *Trăiască Franța, trăiască Franța !*

Urlă toată sala. Cortina se ridică de patru ori. Al dracului lucru mai e și talentul ! Înfășurată în rochia ei de mătase bej, Réjane salută publicul, cu o mînă încă pe pianul în care s-au stins sunetele*Marseiezei.* E o rochie de la casa Roussel, bineînțeles. Nu după ultima modă. Réjane nu se supune modei. Ce lucru molipsitor succesul ! Delirul sălii îl înfioară pe Edmond, aducîndu-i parcă un nod în gît. Cum stă în picioare, la spatele doamnei Beurdeley, îi vine s-o strîngă în brațe. Ea aplaudă, se agită, face semne spre sală cu evantaiul strîns.

În foaier ei regăsesc lumea gălăgioasă, tulburată, descompusă, care își vine în fire, reînnodînd întîmplările vieții la această clipă de emoție teatrală. Doamna Beurdeley e salutată din toate părțile, strînge mîini, prezintă sau uită să prezinte cunoscuților pe cavalerul ei, rămas cam deoparte. Vorbesc toți de îndrăzneala piesei. O asemenea temă pe scenă ! Ah, într-adevăr că s-a schimbat ceva în Franța ! Vreme de patruzeci de ani, pasiunile mulțimii n-ar fi îngăduit una ca asta. Vederea unei uniforme germane ar fi stîrnit o răscoală. Astăzi, la urma urmei, e doar un subiect

istoric. Entuziasmul n-a murit, firește. Dar dacă nu mai sîntem șovini, rămînem niște patrioți pașnici. Toate conversațiile se învîrtesc în jurul aceluiași lucru : în loja directorială era un cuirasier, fiul Réjanei. Închipuiți-vă, are o scurtă permisie. Se vorbește de frontieră ca de o logodnică. Războiul și brazii din Vosges sînt în mintea tuturor ; doamna Beurdeley îi spune unui domn cu mustața blondă, care este, pare-se, Robert de Flers [1] :

— Ce piesă ! Ce rol !

Acesta o cam scaldă :

— Sentimentele cele mai nobile sînt adeseori acelea de care e mai greu să te atingi. Patriotismul e un asemenea sentiment.

— Dar totuși...

— El nu cere numai inimi sincere și mîini pioase, dar totodată o expresie delicată și discretă, și un ton cumpănit...

Edmond ascultă mirat. Felul acesta de a vorbi e nou pentru dînsul. Așadar cu de-alde astea te dau gata dumnealor ! Simte în sinea lui ceva care se revoltă : e jucătorul de popice de la Sérianne... E furios văzînd cîtă atenție le dă bărbaților această doamnă Beurdeley. I se pare mai puțin ispititoare la lumină. Cu un aer oarecum îngăduitor față de acest tînăr provincial, începe deodată să-i arate celebritățile zilei. Uite-l, bunăoară, pe Alexandre Duval, cel de-a înjghebat birturile care-i poartă numele... uite-l pe Wisner, cel cu automobilele... Edmond n-a apucat să-l vadă, dar, cam nepăsător, își dă de pe-acum aerul unuia deprins cu asemenea mărimi...

Lumea elegantă în care toaletele femeilor strălucesc pe fondul negru al fracurilor trăncănește și umblă încolo și încoace. Prin ușile deschise ale lojilor se zăresc grupuri care discută evenimentele politice, mai arzătoare pentru dînșii decît cancanurile dragostei. Numele lui Poincaré se aude peste tot. Îl rostesc buzele unei tinere femei oacheșe, îmbrăcată într-o rochie de mătase portocalie, cu o garnitură de pene albe de lebădă. Sună ca un cîntec de la tropice pe buzele acestea : Poincaré... În prada unei mari tulburări, doamna Beurdeley îi arată lui Edmond o femeie, toată numai în dantele albe : E Polaire.

---

[1] Scriitor dramatic francez (1872—1927), autorul unor comedii de mare succes.

Charles Roussel, care e lîngă dînsa, o lasă și, continuînd parcă o conversație începută, se adresează doamnei Beurdeley :

— Uf, trăsei o spaimă, scumpă doamnă ! Ieșise adineaori un zvon de necrezut... O chestie, cum să spun... Ziceau unii că Paul Guichard, comisarul Halelor, ar fi aici... Îl vedeți pe domnul de colo ? Așa că, era cît pe ce să iasă o dandana... Și la o premieră ca asta, cînd bate un vînt patriotic !

— Nu pricep, spuse doamna Beurdeley, întrucît comisarul ăsta...

— Dar nu vă gîndiți ! După ceea ce scrie despre el în fiecare zi *L'Action Française* ! Știți doar că e băgat în tot felul de matrapazlîcuri cu întreprinderea Maggi, care este o oficină de spionaj german ! Erau aici douăzeci de persoane care voiau să-l pocnească ! Mi-a fost o frică... din cauza marii noastre Réjane... Știți că fiul ei se află în sală ? Atunci, mi-am zis că trebuie să stau de vorbă cu acest Guichard, pentru a evita un scandal care... Da, domnul acela de colo. Ei bine, închipuiți-vă că e fratele valetului meu...

— Cine, Paul Guichard ?

— Nu, nu, domnul acela... Da, ca să vedeți ce lume amestecată vine azi la premiere !

Lui Eduard i se păru că, zicînd asta, croitorul se uita la el. Nu văzu nimic din restul piesei, și nici umerii goi ai doamnei Beurdeley. Simțea că se îmbolnăvește de umilit ce era.

VI

La premiera piesei *Alsacia,* fabricantul de automobile Wisner fusese foarte mirat văzîndu-l pe vechiul său colaborator Joseph Quesnel cu o femeie foarte frumușică, de-un blond roșcat, pe care își amintea oarecum s-o fi întîlnit undeva. Era în pauză și pentru moment marele industriaș stătea de vorbă cu trei sau patru persoane, ceea ce nu-i dăduse timp să se apropie de cei doi. Unde am mai văzut-o eu pe fetișcana asta ? Partea nostimă era că puri-

tanul de Quesnel se înfățișa astfel, ca un bărbat cu baftă la femei, în ochii celor care alcătuiau crema Parisului. Ce-i drept, lui Wisner îi ajunsese ceva la ureche. Dar nimic precis pînă atunci.

Mintea nu-i era tocmai la asta, căci conversația începută îl absorbea prea mult, fiind vorba de interesele sale. Îi venea bine fracul, croit după ultima modă, iar obrazul, poate cam prea împurpurat, sub tîmplele încărunțite, te uimea prin tinerețea lui, ca și mustața tunsă drept și încă foarte neagră. Vorbea cu domnii van Houten și Lenoir, primul un olandez, una din figurile cele mai interesante ale culiselor politice și financiare, iar al doilea, fără îndoială, unul dintre adevărații stăpîni ai presei. Forfota din jurul lor, emoțiile premierei stîrneau o gălăgie foarte puțin prielnică unei discuții de afaceri. Cu toate acestea Lenoir stărui :

— Ți-o garantez. Compania Franceză a Portului de la Tuapse a primit din Rusia milioanele care i se datorau... Prin urmare, afacerea e iarăși foarte sănătoasă, și asta schimbă perspectivele. Cei de la Quai d'Orsay[1] au făcut o intervenție discretă pe lîngă maiestatea-sa imperială...

Joris van Houten închise ochii, pătruns de respect. Mai avea vreme să opereze : va păstra acțiunile pe care primise ordin să le vîndă pentru Joseph Quesnel, ale cărui tranzacții la Bursă le făcea sub numele său. Revînzîndu-le apoi în termen, va scoate un cîștig frumușel.

— Ce i-o fi apucat pe cei de la Quai d'Orsay să se intereseze de afacerea asta ? întrebă Wisner. Perchot e în spatele afacerii de la Tuapse, și Perchot merge împotriva noastră în chestiile de armament. Nu vi se pare curioasă ideea de-a i se da o mînă de ajutor ?

Lenoir avu aerul că știe despre ce e vorba :

— Sîntem, dragă prietene, în ajunul alegerii prezidențiale, așa că, vezi...

— A, izbucni Wisner într-o tresărire de onestitate indignată, nu cumva pretinzi că Poincaré face trafic de influență ?

Joris van Houten ridică o mînă aristocratică, pe care strălucea un inel cu o coroană de baron :

---

[1] Ministerul de Externe.

— Sînt convins că prietenul nostru Lenoir se lasă tîrît de-o imaginație prea aprinsă...

— Dar, te rog, întrerupse Lenoir.

— Haide, haide, te știu, ești un poet !

Lenoir se roși. Avea versuri pe conștiință. De curînd îi trimisese chiar unele din ele președintelui Poincaré, după întrevederea ce-o avusese cu acesta, mijlocită de Klotz. Wisner părea cam necăjit. Lenoir ăsta, cu flecărelile lui prostești, e în stare să compromită pe oricine. Cînd are să dea de bucluc, nu va putea spune decît că singur și-a făcut-o. Wisner schimbă vorba cu o remarcă în privința frumoasei fete care-l însoțea pe Quesnel. Nu, Lenoir nu știa cine era fata, deși părea s-o fi zărit într-un cerc unde se ducea să joace cărți. Houten ciuli urechile, să nu scape nimic din conversația asta. O amantă a lui Joseph Quesnel ? E pentru întîia oară cînd i se cunoaște o amantă. În ceea ce-l privea, Wisner s-ar fi lipsit bucuros de ultimul act. Nu prea îndrăgea teatrul.

La ieșire, dădu iar peste Lenoir și Joris, și plecară tustrei la Maxim's. Cînd orchestra începu, după tradiție : *Vom înjgheba o societate* (bis) / *Care va aduna laolaltă toți tinerii / de la optsprezece la șaizeci de ani...*, Wisner făcu semn chelnerului să umple paharele și el se porni să vorbească de politică. Paradoxele țîșneau și olandezul surîse.

— Așadar, domnule Wisner, pe cît se pare, ești și dumneata un revoluționar ?

Femeile din local îl salutau pe Wisner. Era acolo una roșcată care-i aduse aminte de însoțitoarea lui Quesnel. Fir-ar să fie, unde naiba am mai văzut-o pe fîșneața asta ? Joris van Houten, foarte la curent cu autorii clasici ai socialismului, vorbea de Marx, de concentrarea capitalistă. Avu un cuvînt măgulitor pentru uzinele Wisner : un mare pas înainte pe calea spre socialism. Cunoștea, de altfel, opiniile fabricantului. „Oho, făcu el, azi patronii sînt mai socialiști ca muncitorii !" Muncitorii, la primul semnal, s-ar lua după o muzică militară... El însă, Wisner, nu vedea firește în război decît afacerile, și nu punea în asta stupida pasiune naționalistă, gata să dărîme munții...

Tot vorbind așa, Joris se gîndea la bănișorii frumoși pe care-i va cîștiga cu acțiunile Portului Tuapse. Trebuia să evite totuși primejdia de-a se certa din pricina asta cu

Joseph Quesnel... Ei, dar cine se va duce să-l dea de gol? Și apoi, olandezul voia să-i facă un cadou iubitei sale, domnișoara Jonghens.

Wisner continua să se întrebe unde o văzuse pe mititica aceea. Știți ce înseamnă asta, să nu poți pune un nume pe-un chip cunoscut. La început te sîcîie. Apoi te prinzi în joc. Pînă la urmă devine o idee fixă. Oricum, cînd stai să te gîndești, Lenoir ăsta și cu Joris, ciudată gașcă! Ce i-o fi unind pe acești doi? Wisner își cam închipuia despre ce era vorba, pentru că știa legăturile lor cu Isvolsky[1]. Dar Houten mai învîrtea ceva și cu *Deutsche Bank*, cu Germania... Nu fusese el amestecat anul trecut într-o afacere de stupefiante, care se terminase cu o sinucidere? A, gata, știu acum cine-i fetița! Asta-i bună! Nu m-aș fi gîndit la ceva atît de nostim! Ce-i drept, n-are gust rău Joseph Quesnel. Pe cît își amintea Wisner, puștanca avea niște sîni minunați. Aha, bătrînul protestant o scosese din casa aceea!

— Dar dumneata, îi zicea Lenoir lui Joris van Houten, dumneata ai fost pe-acolo, la Tuapse? Cunoști bine Rusia?

Nu, Joris van Houten nu fusese niciodată la Tuapse.

VII

Du Paty de Clam reintegrat! „Afacerea" era redeschisă! Bîntuiau zvonuri sinistre: flăcările războiului încingeau iar Balcanii, Austria și Rusia amenințau în fiece clipă să intervină, gazetele se foloseau de toate acestea ca să sprijine guvernul. Tocmai atunci, ministrul de război, luînd ca argument o vorbă a lui Messimy din vremea crizei de la Agadir, rechema în activitate pe acuzatorul căpitanului Dreyfus, pe falsificator, pe omul partidului clerical! Și asta, cu opt zile înainte de adunarea de la Versailles[2]. Nimic nu putea să pună mai bine în lumină cîrdășia lui Poincaré cu reacțiunea. Fostul

[1] Ambasadorul Rusiei țariste la Paris.

[2] La Versailles se întruneau pe atunci Camera și Senatul în ședință comună pentru a alege pe președintele Republicii.

dreyfusard cumpăra poate voturile dreptei, dar veți vedea, asta n-o să-i meargă. Barbentane bătu o telegramă către ajutorul său de primar : *Republica în pericol Stop Voi prelungi șederea Paris, măsură necesară.*

La 11 ianuarie Millerand își dădu demisia. Poincaré îl sacrificase la cererea radicalilor. Barbentane triumfa. Președintele Consiliului își plecase capul. Edmond rîdea în sinea lui ascultîndu-l pe taică-său. Declarațiile lorenului [1] în Consiliul de Miniștri îl umpluseră de bucurie pe tînărul ambițios. Un model de ipocrizie și de intrigă, Poincaré știuse, în același timp, să se lepede de răspundere, să păstreze aerul omului gata să-l acopere pe ministrul său de război, arătîndu-i însă politicos că nu-i rămînea decît să se care frumușel, ieșind din guvern, o minune de discurs. Pe caietele sale, Edmond caricaturiza grosolan capul primului ministru, căruia îi desena parotida descoperită, cu niște fîșii de carne, date în lături, pentru a arăta raporturile glandei cu loja ei. Dădea trăsăturile lui Poincaré unor trupuri jupuite, care lăsau să se vadă traiectul mamarei interne, această arteră care în raport cu nervul frenic e ca brațul săteanului care ține o umbrelă. Cezar Borgia de la Bar-le-Duc își găsise un Machiavel la hotelul Royer-Collard.

— Pricepi tu, băiatule, zicea doctorul Barbentane, Lebrun trece de la Ministerul Coloniilor la Război. Lebrun, bineînțeles, e ca toți ăștia de prin Meuse, visînd numai la revanșă, de-i auzi oftînd ; *mi-au sfărîmat vioara pentru că avea o inimă franceză...* dar e un sentimental. Plîngea în 1911 cînd s-a încheiat acordul cu Wilhelm, plîngea, dar îl executa. E un tip disciplinat. Fost ministru al lui Caillaux, și nu tocmai un războinic fioros. Lebrun în locul lui Millerand înseamnă un pas mai mare spre pace. Dacă nu mănînci salata verde, ai face mai bine să mi-o dai mie... Nu știu dacă prețuiești cum se cuvine comedia pe care-o joacă Poincaré cu Ribot... Poate că n-ai văzut ultimul *Illustration ?* Păcat. De cum a auzit vorbindu-se că Ribot candidează la președinția Republicii, domnul Poincaré și-a pus în cap jobenul și s-a dus la el pentru un schimb de vederi. Au schimbat ei între dînșii vederile,

---

[1] Adică Poincaré, născut la Bar-le-Duc în Lorena.

apoi domnul Ribot, la rîndul său, își puse și el clacul și se duse la domnul Poincaré pentru un schimb de vederi. Mă rog, totul cu o politețe nemaipomenită, ca între aristocrați ! Își spuseră că, în pofida admirației profunde pe care o au unul pentru celălalt, își vor menține amîndoi candidaturile. Ceea ce dădu prilej revistei *l'Illustration* să realizeze o primă pagină, dar știi, din alea... nu-ți spun mai mult. De o parte Poincaré, de alta Ribot. Cînd e vorba de poze cu dame, le fac mai reușite. Desenul e de Simont. Ăsta nu-i așa de tare ca cealaltă pramatie a casei, Sabattier, un pui de lele ce nu s-a pomenit ! Nu citești *L'Action Française* ? Nici eu, de altfel. Totuși, din cînd în cînd mi-arunc ochii. Poți spune ce vrei, dar Daudet e un tip nostim. Nu-l prea îndrăgește pe Poincaré, și cînd se apucă să vorbească de desenele lui Sabattier, care face președintelui de consiliu cîte-un portret la chenzină... ar trebui să citești *L'Action Française,* în treacăt... o, nu și pe Maurras ! Ăsta te face să-ți fie scîrbă că ești meridional !

Veștile de la Sérianne nu erau alarmante. Acasă toți erau sănătoși tun, pentru ce atunci doctorul Barbentane n-ar fi așteptat alegerea de la Versailles ? Avusese prilejul să-l vadă într-o seară pe Clemenceau la redacția ziarului *L'Homme Libre* și marele bărbat binevoise să-și aducă aminte că familia sa și Barbentanii erau un soi de rubedenii, veri cum s-ar zice în Bretania. Dracu să mă ia, dar dacă ăsta vine iar la putere, atunci știu că treaba o să meargă ca pe roate ! Nici vorbă că Pams, care e creația lui, o să-l cheme numaidecît să facă guvernul. Clemenceau nu putea să-l sufere pe Poincaré, dar știi, de loc ! *Micul cocoșat,* așa-i zicea.

— I-am spus atunci, povestea Barbentane, domnule președinte, i-am spus, și el mi-a răspuns, iubite vere, primul-ministru nu e un imbecil, dar e lipsit cu totul de ceea ce prietenii noștri de dincolo de Canalul Mînecii numesc simțul umorului ; iar eu i-am întors-o, domnule președinte, asta nu se poate spune despre oricine !

Foarte mulțumit de el, doctorul rîse cam zgomotos, iar Edmond se folosi de prilej pentru a cere un coniac la cafeaua lui, după care, încrețindu-și răutăcios ochii cenușii

și disprețuitori, rosti cu o zăbavă studiată, pe tonul celui mai desăvîrșit respect :

— I-ai spus-o, ce-i drept, destul de bine.

Gazetele erau pline de amănunte asupra pregătirilor Adunării Naționale. Două sute cincizeci de kilograme de carne de vacă, șuncă și pîine erau prevăzute pentru a-i sătura pe congresiști. Și o mie de sticle cu apă minerală. Țara se înfiora la gîndul că palatul din Versailles, neputînd fi electrificat, dogmă unanim admisă, cele o sută de lămpi cu gaz care funcționau acolo erau vădit insuficiente spre a lumina zorile unei noi președinții. După multă chibzuire, fusese adoptată lampa născocită de Auer. Șase sute dintre acestea urmau să fie instalate pînă la 17 ianuarie. De fapt, alegerea cădea într-o vineri. Zi minunată, dar zi de post. Belea mare pentru restauratorii versaiezi, căci vă închipuiți ce de-a pește și ce fantezie le trebuia ca s-o scoată la capăt ! Opinia publică se liniști în privința asta, ca și în privința păcatului de moarte ce-i pîndea pe deputații care s-ar înfrupta din carne și șuncă, atunci cînd episcopul de Versailles, Monseniorul Gibier, un nume predestinat [1], dădu de știre că ridica, pentru vinerea aceea, în tot departamentul Seine-et-Oise, îndatorirea de-a ține postul. Lumea comenta faptul că în sala Congresului toate scaunele fuseseră îmbrăcate din nou într-o piele de-un galben-închis. Erau unii cărora le-ar fi plăcut altă culoare. Barbentane petrecu ziua de 15 ianuarie la palatul Luxemburg, unde se ținea întrunirea partidelor de stînga. Moment hotărîtor. În ziua aceea el nu se mai socoti un biet doctoraș bun doar să facă spălături. Pe culoarele Senatului lua pulsul Republicii. Într-o ușă se ciocni piept în piept de-un omuleț bocciu, care se rățoi la el cu o voce spartă : „Ai putea să deschizi ochii !“ Era Poincaré. Barbentane simți fiorul Istoriei. Îl văzu pe Jaurès. Clemenceau avea gripă, dar veni totuși : Barbentane îl zări, urmat de un fel de haită respectuoasă, și se repezi la marele elector. Acesta însă nu păru să-l recunoască și, cu mîna sa înmănușată, atinsă se zicea de-o boală de piele, arătă o fereastră deschisă ; un ușier, dînd fuga s-o închidă, căzu

[1] *Gibier* în franțuzește : vînat.

lat. Cît despre tătucul Combes [1], avea ceva la gît, de-i pierise aproape glasul. Totul aici lua figură de simbol.

Ziua nu le ajunse celor de stînga spre a se înțelege. Poincaré la primul tur, Pams la al doilea, veneau în cap, rezultat de care ziarele de a doua zi spuneau că reprezintă o cîrpăceală a croitoreselor alegerii prezidențiale, adică a electorilor din culise. Un al treilea tur fixat pentru 16 ianuarie avea să decidă asupra alegerii de la Versailles. Le rămînea toată noaptea și dimineața următoare pentru tot felul de tocmeli. Pînă acum Poincaré refuza să-și retragă candidatura. Unii ziceau că și-o va menține chiar dacă votul de a doua zi nu-i va fi favorabil. Barbentane îi spuse fiului său :

— Vezi, Poincaré al tău a ajuns acum candidatul dreptei... Vrea să asasineze Republica... L-am văzut azi după-amiază... Nu-i rămîne decît să se supună, și gata ! A fost o zi mare ! Ca să mai uităm de toată politica asta, ce-ai zice să mergem la Folies-Bergères ?

Cinară la restaurantul Poccardi. Doctorul vorbi îndelung de familia Barrel, de ciocolată, de zestrea fetelor, de nevoia de a-i uni pe toți francezii. Fiul său îl privea cu coada ochiului, încercînd să ghicească unde voia să ajungă ? Dar tăcerea lui Edmond îl îngheța pe bătrînul pișicher și-l umplea de grijă. Înainte de a-și da pe față planurile ascunse, trebuia să fie sigur că puștiul se va lăsa convins. Spectacolul de la Folies îi abătu gîndurile într-altă parte.

Doctorul ascultă cu multă plăcere vechile cîntece interpretate de Yvonne Printemps. Tabloul cu plaja de la Trouville, și o scenă îndrăzneață care se chema *Vitraliul* îl ajutară să poată vorbi cu fiul său pe acel ton de familiaritate necesar unei explicații. De vreme ce își dăduse seama că ideile n-au nici o putere asupra lui Edmond, în pauză, tatăl se hotărîse, fie ce-o fi, să schimbe coarda și să-i vorbească de interese. În forfota de pe culoare, pe cînd femeile sulemenite, în rochiile lor drapate și cu moț de pene la pălărie, agățau, cu țigara între buze, peruvieni, turci și scandinavi, în fața micului tablou luminos pe care

[1] *Émile Combes* (1835—1921), președinte de Consiliu de la 1902 la 1905 ; și-a atras ura cercurilor reacționare prin măsurile sale anticlericale.

se învîrteau umbrele proiectate ale unor femei în corset alături de niște domni mustăcioși, primarul din Sérianne-le-Vieux, netezindu-și barba, își muștruluia odrasla, arătîndu-i cît de minunat se potriveau interesele sale materiale cu morala politică a partidului radical.

— Ai făcut doi ani de medicină, băiatule. Mai ai de făcut încă doi, și cu protecție, scapi de armată după optsprezece luni. Asta înseamnă că în vara anului 1916 poți să te instalezi la Sérianne... Ești atent la ce-ți spun ? Dar tatăl tău e om tînăr, nu se poate da la o parte... Atunci, dacă nu intru în Parlament, ce-ai să te faci ? Ți-am putea găsi un loc pe undeva, dar ai sta acolo și ai vegeta. Poate că nu-ți voi încropi un cabinet...

— N-ai un foc, iubitule ?

Era una grasă și oacheșă al cărei braț gol lăsă pe haina neagră a doctorului o dîră de cremă grasă în jurul gulerului. Femeia se depărtă, legănîndu-se pe tocuri și oftînd :

— Zevzeci mai sînt și provincialii ăștia !

Barbentane își îndreptă papionul :

— ...Hm ! Ce-ți ziceam ? a ! da... și dacă-ți închipui că acest scepticism politic al tău te va duce departe la Sérianne, te înșeli ! În viață trebuie să te bazezi pe ceva. Pesemne că în liceu n-ai citit decît superficial scrierile unuia care te-ar fi învățat asta.

Aici, doctorul făcu o pauză, pentru a lăsa să se vadă cît de mare era ignoranța tinerelor generații. Se aflau în holul teatrului, la piciorul scării, și un negru cu fes bătea din toate puterile într-o tobă pentru a-i chema pe amatori la dansul pîntecului.

— Voiam să vorbesc, continuă Barbentane, de Immanuel Kant...

Urmă o expunere asupra rațiunii practice și a practicii sérianneze a doctorului, combinate. O femeie tînără de tipul Claudine [1] îi surîdea lui Edmond. El ar fi vrut să-i răspundă. Era cald în hol, femeia putea să aibă douăzeci de ani și, fără să fie frumoasă, avea un aer provocator și picioarele lungi.

— ...La Sérianne n-ai clientelă decît dacă ești sprijinit politicește. Nimeni n-are să aibă vreodată încredere

[1] Personaj creat de scriitoarea franceză Colette.

într-un tip care nu-și arată fața politică. Ce vrei să faci, să mergi cu dreapta ? Îl au pe tînărul Lamberdesc... Așa că nu e pe alese : trebuie să fii radical. Și trebuie să pricepi ce înseamnă asta : cu radicalismul nu-i de joacă ! E o chemare, ca și medicina, o abnegație, o răspundere...

— Mai întîi, îi tăie vorba Edmond, cu ochii ațintiți la tînăra femeie care stătea acum sprijinită de o coloană și își pipăia sînii, privindu-l, mai întîi, nu am de gînd să fiu urmașul tău la Sérianne...

— Cum ?

Doctorul se zburlise cu toată indignarea lui de părinte. Așa de roșu se făcuse că o trecătoare își arătă neliniștea :

— Ar trebui să vii cu mine să iei aer... Ce-mi dai ?

Barbentane își luă fiul de braț și-l trase deoparte.

— Glumești ? Ce tot îndrugi acolo ?

— Vorbesc foarte serios. Vreau să dau examenul de intern al spitalelor, să-mi fac o adevărată carieră de medic.

— Ți-ai pierdut mințile, dumnezeul și născătoarea ei de carieră ! Nu cumva îți închipui că te-am ținut la studii ca să mă lași în aer într-un moment decisiv al vieții mele ?

— Dacă fiul tău e un medic al spitalelor, asta nu-ți poate fi decît de folos...

— Haide, lasă prostiile ! La Sérianne îți ajunge și titlul de fost extern. Examenul de internat nu e indispensabil.

— Dar eu nu vreau să mă instalez la Sérianne. Parisul...

— Aha ! Asta era care va să zică ! Parisul ! Te ține aici vreo femeie ?

Își privi fiul cu un aer naiv, pe care Edmond îl socoti de-o fățărnicie revoltătoare.

— Ți-am spus doar că nu mă reține decît cariera mea...

— Cariera, măi, măi, măi ! Dacă pentru niște chestii cu dame te-ai apucat să-mi povestești că vrei să-ți faci carieră, află că astea nu se prind la mine, gogomane ! Mă cam pricep, că doar nu m-am născut ieri.

— Crede ce poftești. Ți-am spus că nu mă reține nici o femeie. Puțin îmi pasă de femei, le am cînd vreau.

Auzind asta, Barbentane simți că i se taie răsuflarea. Pentru întîia oară în viață își privi fiul cu respect :

— Bine, bine, fie cum zici. Nu face să ne certăm. Dar una e să-ţi dau vreme de trei ani miile de care ai nevoie, şi alta să te ţin pînă-ţi faci practica în spitale. Asta poate să dureze zece ani, şi n-am cu ce. Gîndeşte-te că ai un frate, o mamă. Şi apoi, îmbătrînesc... ei, ba da, ba da, o simt. Ca să faci medicină, trebuie să fii tînăr. Mai am şansa situaţiei mele politice. Pricepi, dacă tatăl tău se alege deputat, poziţia ta la Sérianne se întăreşte...

— Nu voi practica medicina la Sérianne.

— Ei, na, mă scoţi din sărite. Încăpăţînare de catîr. Şi ce te faci dacă nu-ţi mai dau un ban ?

— Nu voi practica medicina la Sérianne.

— La urma urmelor, tu nu pricepi că, mîine deputat, poimîine pot fi ministru, şi atunci te iau la cabinetul meu, şi o dată ce-ai pus piciorul în scări, ehei ! În loc de asta, vrei să faci pe tocilarul de concursuri, să lupţi cu toate greutăţile ca să-ţi tai un drum, şi cîţi reuşesc ?

— Nu voi practica medicina la Sérianne.

Soneria care anunţa sfîrşitul pauzei părea şi ea pătrunsă de furia doctorului. Îl treceau toate sudorile, bietul de el. Îşi ştergea fruntea. Cuvintele i se opreau în gît. Ah, ticălosul, ticălosul ! Să mai ai copii. Să te speteşti muncind pentru ei. Edmond, doctor la Sérianne, asta însemna situaţia lui locală întărită ; în definitiv, avea şi el dreptul să vrea să trăiască la Paris, ca şi Edmond. Egoistul ! Ar fi prea multe de spus în această privinţă. Spectatorii reintraseră în sală.

— Apropo, spuse Edmond, toate astea-s foarte frumoase, dar Poincaré va fi preşedinte al Republicii.

— Cum ?

— Şi va guverna fără *voi*.

— Păi, atunci, vom avea război !

— Războiul vostru sau pacea voastră... Are să aibă, de altfel, o parte din voturile stîngii.

— Nu ştii ce vorbeşti. Cele 272 de voturi ale lui Poincaré de astăzi nu le va mai avea mîine, iar poimîine disciplina partidelor de stînga...

Edmond strîmbă din buze dispreţuitor. Taică-său se şi gîndea să apuce pe alt drum politic. Din sală venea o melodie de tango.

— A început, spuse Barbentane, ca un om care vrea să vadă pe ce-a dat banii.

Se întoarseră la fotoliile lor în mijlocul protestelor înăbuşite ale spectatorilor. Pe scenă zece femei îşi arătau dosul rotund. Îi reprezenta pe greci în faţa oraşului Ianina [1].

VIII

Richard Grésandage era în întîrziere : Elise trebuie să fi fost îngrijorată. Nu-i aşa de departe din Rond Point des Champs-Elysées pînă la el acasă, dar luîndu-se cu una, cu alta, pierduse un ceas, aşteptînd ultimele ştiri de la Versailles. Urmau să ia cina în seara aceea la familia Schoelzer. Iuţind pasul, Richard intră în cafeneaua Gauffres, ca să telefoneze.

Înăuntru, lîngă cabină, începu să se învîrtească încolo şi încoace, ca un leu în cuşcă, pîndind să se elibereze telefonul. În cabină, o voce de femeie, prinsă într-o convorbire mereu gata să se termine, întretăiată de tăceri, o lua iar de la capăt, repetînd ce mai spusese înainte, cu o încetineală enervantă. Elise trebuia să fie îngrijorată. Neştiind ce să facă, Richard frunzări o carte veche de telefon, ieşită din uz. Vocea se porni iar, umilă, destul de gingaşă. Îi amintea lui Grésandage un glas de demult, pe jumătate uitat. Oameni treceau, apucînd spre toalete.

Din cît se putea zări în oglinda cu înflorituri a uşii, femeia (nu va mai isprăvi odată ?) părea să fie o curviştină oarecare. Richard se pomeni ascultînd : „Nu, nu... vai, crede-mă, Micheline... dar pentru ce, micuţa mea ?... Ne mai putem totuşi vedea..."

I se făcu ruşine că stătea să asculte, dar glasul acesta îi răscolea amintiri depărtate. Soarele. O fată cu ochi imenşi. Soarele de amiază. Vocea continua : „...Nu, te asigur că-i foarte drăguţ... Crezi ? Poate că ai dreptate... Nu trebuie să spui asta... Acuma ce vrei să fac ?... Ba da, aş fi

---

[1] Localitate din Epir unde a avut loc o bătălie în timpul războiului balcanic (1912—1913).

vrut să te văd... Mi-e dor de tine, știi... micuța mea... Ascultă-mă, am să-ți spun, ascultă... Charles e un băiat drăguț, un băiat foarte drăguț. Ba da, știe... Știe că am un copil... Am vorbit mult despre asta cu dînsul... Nu s-a supărat... În orice caz, scuză-mă în fața acestor domni, a domnului Ducharme, mai ales ; țin mult ca domnul Ducharme să nu-și închipuie... Dacă l-ai cunoaște pe Charles, n-ai vorbi așa... Micuța mea Micheline, cum vrei tu să fac, cum să aleg ? Vă iubesc mult, dar... Firește, dacă mă înșel... Se poate să mă înșel... El e foarte drăguț, dacă ai ști... N-ar trebui ca domnii și doamnele acestea... Vai, ce aspră ești... Dar ce s-a schimbat între noi ?... Bineînțeles, nu-i pot vorbi chiar acum de căsătorie, dar cu vremea... Ba da, de ce nu ?... Cu vremea... Pînă la urmă ne vom căsători, se va obișnui cu ideea asta... Atunci, cînd vom fi căsătoriți... Dar aș putea să te văd mîine... Da, mîine, la ora care-ți convine... Atunci scuză-mă pe lîngă domnul Ducharme... Să nu spui asta, ești nedreaptă... Te asigur că e drăguț... A, nu, nu-i o patimă la mijloc, nici vorbă de așa ceva... O mare liniște... Charles... De ce spui asta ? Din fericire, nu-s toți bărbații la fel..."

Scos din fire de atîta așteptat, Richard venise foarte aproape de cabină și o mișcare a femeii îl făcu să se teamă că ușa se va deschide deodată. Rușinea de-a sta să tragă cu urechea îl cuprinse iar și se depărtă. Cercetase pînă atunci de zece ori, amănunțit, tot ce era în jurul său. Atît de convins fusese de victoria lui Poincaré, încît după ce-o aflase nici nu se mai gîndea prea mult la ea. Se întorcea acum spre cabină cu dorința conștientă de a asculta. Glasul acesta... În același timp, își imagina drama și banalitatea ei. Femeia asta, de atîtea ori înșelată, avînd și un bastard pe undeva, agățîndu-se de prietenia unor mici-burghezi din Plaisance sau Courbevoie, de care o îndepărtează acum o nouă dragoste, ca un scandal intolerabil. Nostim trebuie să fi fost domnul Ducharme, iar acea Micheline, parcă o văd ! *Nu-s toți bărbații la fel,* fraza asta îi suna în auz cu o melancolie cumplită. Richard se dojeni în sinea lui pentru sentimentalismul ce-l năpădise.

„...Pune-te în locul meu, dragă... N-am de lucru : nu-l pot lăsa... Cine ar plăti leafa doicii ?... Dar, firește,

ţi-am spus-o, Charles ştie tot... Am vorbit mult cu el despre asta... Îţi spun că-i foarte drăguţ, Charles... Vede în ce situaţie sînt și plătește pentru copil... Vai, ţi-am spus doar că nu e ca ceilalţi... Știe foarte bine cît sînt de amărîtă : cum ar putea fi nepăsător ? Nu, asta nu, ţi-o jur : niciodată nu voi mai face... N-am de unde plăti pentru copil : să mă duc să cîștig la jocul de cărţi ?... Domnul Ducharme a spus asta ? Nu, zău... Atunci prezintă-le tuturor scuzele mele... Roagă-i să mă ierte... Era o nebunie, înţelegi... Eram așa de singură, după tot ce mi s-a întîmplat... Și-apoi, jocul de cărți făcea să treacă timpul... Cîștigam uneori... Acum, niciodată, niciodată... Charles e foarte, foarte drăguţ cu mine... nu-i un stricat... De ce nu, la urma urmei ? Se sfîrșește întotdeauna cu o căsătorie... Deocamdată prefer să nu-i pomenesc de asta... Plătește pentru copil, înțelegi, și-așa e destul de frumos din partea lui Charles... Dacă sînt fericită ? Firește, îmi lipsiți voi, voi toţi, și te rog să i-o spui domnului Ducharme... și acelor doamne... Da, desigur... Mai ales, îi rog pe toţi mult, mult, să mă scuze... Și-ți voi telefona mîine, dacă vrei, mîine atunci, la ce oră ? Prea bine, prea bine... Atunci, ne-am înţeles... Pe mîine, atunci... Micuţa mea Micheline... Pe mîine..."

După zgomotul receptorului pus în furcă, urmă o tăcere. În cabină femeia își ridicase poșeta, se putea ghici că-și dregea în grabă fața. Poate că plînsese. Părea destul de bine îmbrăcată. Se auzi cum își suflă nasul. Ușa se deschise deodată, femeia apăru.

Ieși repede din cabină, ca și cum ar fi fugit dintr-o casă deocheată. Aruncă pe furiş o privire spre Richard și șovăi o clipă ca și cum n-ar mai fi știut încotro e ieșirea din cafenea. Richard simţi în el parcă un sloi de gheață. Așteptase să vadă ieșind o femeie foarte tînără, foarte sulemenită. Avea înaintea lui o femeie binișor îmbrăcată, dar de pe-acum răvășită de cei patruzeci de ani, o femeie fără farmec, în afară de niște ochi cam stranii și cu un aer bolnăvicios. O femeie pe chipul căreia se citea sărăcia și lipsa. Poate că era o vînzătoare într-un magazin de lux, care-și cheltuia ultimul ban ca să se îmbrace mai arătos, de ochii clienţilor, pentru că așa cerea meseria. O femeie aproape subţirică.

Brunetă, cu două zbîrcituri timpurii în jurul nărilor. Acum, după ce tăcuse, glasul i se păru lui Richard și mai vulgar ca înainte, și mai cunoscut. La ce se gîndea, ascultîndu-l ? La soarele amiezii. O fată într-o livadă. Revedea florile albe în brațele ei, și micul medalion la gît... Jeanne, era Jeanne...

Femeia plecase. Pornise în jos pe scara îngustă, cu același aer umil cu care se ruga s-o scuze domnul Ducharme. Și Richard n-o oprise, n-o chemase pe nume. Rămăsese țintuit în loc. Era Jeanne totuși, Jeanne. Nu-i spusese să mai rămînă : poți oare spune tinereții să mai stea ? Ce ajunsese fata de pe vremea celor douăzeci de ani ai săi... Avea un copil. Cu cine ? Un ciudat sentiment de gelozie îl încolțise. Eh, vreun netrebnic... Nu-s toți bărbații la fel... Cu ce ton spusese asta ! Poate că nițel și din cauza lui, Richard, cel de odinioară... Era și el cuprins pesemne în această formulă generală : bărbații ! Deodată, înțelese cine era Micheline... Micheline, fără îndoială, trebuie să fi fost surioara, fetița de cinci ani... Era măritată astăzi și ai săi erau supărați pe cea mare... Jeanne... Au trecut douăzeci și doi de ani de atunci. Avea o gură ca o cireașă, mică și tare. Zicea : „Nu, nu..." cînd o săruta, întocmai ca adineauri, la telefon. Chiar asta îl făcuse pe Richard, la început, să asculte. Se gîndi iar la Elise și dădu buzna în cabină. Telefonul nu era liber... nu era liber... Nu poți spune tinereții să stea.

IX

Jeanne Cartuywels întinse mîna : ploua. Ce plictiseală ! Își puse iar mănușile negre, își ridică pe umeri eșarfa de sconcs, cam ponosită, deschise umbrela și, depărtîndu-se de cafenea, porni repede spre stația de autobuz. Avu norocul să nu aștepte și neplăcerea de-a se vedea silită să ia clasa întîi. Nu voia nici să întîrzie, din cauza lui Charles, care avea așa de puțin timp pentru masă. Se așezase într-un colț, lîngă geam, și seara luminată a Parisului biciuit de ploaie se contopea cu gîndurile ei.

Adineaori nu mărturisise Michelinei teama care o rodea la inimă : primise vești proaste de la copil, avea o febră care nu ceda. Și Dumnezeu știe cum era îngrijit la țăranii aceia din Charentes. Ce chin, să nu se poată duce acolo : să-l părăsească pe Charles în clipa asta, tocmai acum, cînd absența ei putea să strice tot, să năruie tot ? O tristă, o îndelungată cunoaștere a bărbaților se împotrivea instinctului ei de mamă. Nu-i spusese nimic Michelinei, pentru că dînsa n-ar fi înțeles așa ceva. Și cine știe ce-ar fi gîndit despre dînsa domnul Ducharme ?

Totuși, în mijlocul acestor frămîntări, se gîndea la Charles cu recunoștință. Ah, de-ar fi, în sfîrșit, posibilă o viață tihnită ! Pentru întîia oară i se părea că găsise liniștea visată. Charles era bun, statornic, își cîștiga frumos existența, o iubea, părea s-o iubească. Jeanne își amintea cum începuse legătura lor, la club, în seara aceea cînd ea își dublase miza după ce s-au dat cărțile. Cu ce ochi o privise. Cum împinsese fisele spre dînsa care trișase, fără să fie văzut. Cum îi vorbise mai tîrziu. Și uite așa. Ajunsese amanta lui. Îi promisese că nu va mai juca. Niciodată. Se gîndi iar la copil, la ferma aceea unde îl lăsase anul trecut. Își spusese atunci că, cine știe, dacă țîncul are să îndrăgească viața la țară și va ieși din el mai tîrziu un țăran, va fi poate mai fericit în viață. Gîndindu-se la viitor, nu-și putea închipui copilul ei în Parisul acesta de mici hoteluri, de birturi păcătoase, cu josniciile și mîrșăviile lui, în Parisul care fusese viața și nenorocirea ei. Băiețașul va învăța să umble călare, va fi rumen la față, are să iubească o fată drăguță, pe care o va lua de nevastă. Numai dacă i-ar trece odată această febră inexplicabilă... Există totuși o dreptate pe lumea asta, există totuși un Dumnezeu. Jeanne se dădu jos în colțul străzii Favart.

Aveau întîlnire într-un mic restaurant, lîngă Opera Comică, un soi de culoar îngust, avînd tocmai în fund ferestruica prin care mîncarea venea de la bucătărie, și unde, pe la mesele înghesuite unele într-altele, cu fețe de masă în carouri, se îmbulzeau clienți foarte parizieni, gazetari mai ales și oameni de teatru, cam tot felul de lume : tineri pomădați cu femei pe care încercau să și le sufle unii altora, din ochi. Costume de toate culorile, sa-

luturi schimbate pe deasupra plăcintelor, familiaritatea chelnerițelor cu vechii mușterii ai restaurantului, rîsete, glume de cînd lumea, și prin toată învălmășeala asta, Jeanne îl căuta pe Charles. Nu era singur. Bărbatul care se găsea la masa lui își puse jos halba de bere neagră ; dînsa îl recunoscu cu o strîngere de inimă. „Nu-i nimic, își zise, trebuie să mă port ca și cum nu l-aș cunoaște."

Charles Leroy se ridicase spre a-i face semn Jeannei. Era un bărbat cam palid, nițel buhăit, de statură mijlocie, dar care părea scund din pricina umerilor lați. Să nu fi fost fața aceea palidă și ochelarii pe nas, n-ai fi putut crede că avea o meserie sedentară. Încărunțise bine de tot, deși mustața îi rămăsese destul de cafenie, și răsucită, iar după ținuta corectă și cravata neagră, ai fi gîndit că făcea parte din vreo înaltă administrație. Părul său nespus de bogat și des era despărțit la mijloc de o brazdă trasă cu grijă, pe care el o numea *cărarea mea* și o controla mereu într-o oglinjoară de buzunar. E ceea ce o enerva pe Jeanne și își promitea ca mai tîrziu să-l dezvețe de nărav.

— Îl cunoști pe domnul Colombin ? întrebase el.

Domnul Colombin se mai văzuse cu doamna Cartuywels. Domnul Colombin era tot ce se poate închipui mai jovial, mai șugubăț, cu o față pistruiată, cotropită de-un păr roșcat, și un neg în sprînceana stîngă, care dădea ochiului un aer inteligent, mai ales cînd clipea din el. Domnul Colombin trăgea o sută și două kilograme, și abia de se vedeau pe dînsul. Sportul, nu-i așa ? Făcea cros, box, săritură cu prăjina. La patruzeci și cinci de ani, avea piciorul sprinten, ochiul vioi ! Se întorcea tocmai de pe Coasta de Azur.

— Asta-i partea frumoasă a meseriei, trebuie s-o recunosc. Petreci mai tot timpul prin locuri minunate, cu soare, aer, flori, lume bună. Mi-e cam urît după aceea, cînd lucrez la Paris.

— Te înțeleg, domnule Colombin, spuse Charles. Eu, unul, n-am decît un regret : că nu sînt monegasc[1]. Ah, dacă eram monegasc !

---

[1] Originar din Monaco.

Jeanne se arătă puţin surprinsă :

— Ai primi cu inimă uşoară să nu mai fii francez ?

— Ei bine, dar francez sau monegasc, nu-i cine ştie ce deosebire ; dacă eram monegasc, puteam să am de lucru la Monte-Carlo, aş fi închiriat o căsuţă spre Beausoleil şi nu mai era nevoie să alerg aşa, în ploaie şi noroi, să urc etaje, să mă înghesui în autobuze, fără să mai pomenesc marea ! Acolo marea-i albastră, albastră de tot !

— O căsuţă...

Jeanne închise ochii. Se gîndea la Bebe. Dacă Charles l-ar adopta pe Bebe, el ar fi monegasc. N-ar mai trebui să facă stagiul militar. Avea groază de cazarmă pentru el. Domnul Colombin rîdea :

— Oho, asta zic şi eu viaţă frumoasă ! Şi ce de-a muieri sînt pe-acolo ! Scuză-mă, doamnă Cartuywels. În sfîrşit, *dame*. Cît priveşte meseria, acolo treaba merge strună. E o tradiţie, vă daţi seama. Nu-i ca aici, unde, chiar cînd totul e în ordine, cum e în cazul vostru, nu-i totuşi ceva oficial. Vezi bine. În timp ce pe Coastă, nu-i aşa ? Jocul e cu cărţile pe masă.

— Aici, ai potrivit-o, îi şopti Charles, zîmbind şiret.

Făcură haz mare tustrei.

— Pe lîngă asta, acolo se învîrtesc afaceri uriaşe, urmă Colombin. E ceea ce îi atrage pe toţi. Nu e numai jocul, ci jocul şi afacerile ; de aceea, cîteodată, se iscă niţel scandal. Noi sîntem acolo pentru a pune, discret, lucrurile la locul lor. O, foarte discret ! Ce mai vorbă, trebuie să ştii să vezi, făcîndu-te că nu vezi ! Nici un scandal, ăsta e consemnul.

Afară se strigau ziarele, cu rezultatele alegerii prezidenţiale. Asta stîrni în restaurant o harababură întreagă. Oamenii ieşeau pe stradă, un vînzător de ziare intră. I se smulgeau foile din mînă. Poincaré ales ! Trăiască Poincaré. Rîdeau toţi. O bucată de vreme conversaţia se încinse pe la toate mesele. În toiul acestei gălăgii, Jeanne rămase îngîndurată. Poincaré ăsta, îşi zise ea, pare să fie un om capabil. Vocea lui Colombin şi cea a lui Leroy se încrucişau în faţa ei.

Tocana cu ceapă era foarte reuşită. Toţi erau de acord în privinţa asta. Charles o spuse chelneriţei, care i-o re-

petă patronului. Patronul veni numaidecît și, de data aceasta, vorbi Jeanne :

— A fost foarte reușită tocana dumneavoastră.

Patronul se înclină, măgulit. Și, deodată, Jeanne simți o strîngere de inimă. Ea stătea aci, încîntată de tocana cu ceapă, iar copilul poate că era bolnav, tare bolnav. Bebe va ști vreodată ce-i aceea o tocană cu ceapă ?

— Nu te simți bine, doamnă Cartuywels ?

Jeanne îi surîse domnului Colombin, deși omul acesta îi făcea frică, și se întoarse spre Charles, scuzîndu-se :

— Mă gîndeam la Charentes.

Așa pomeneau între dînșii de copil, cînd era cineva de față.

— Da, urmă Charles după o tăcere, ceea ce-i plicticos la Paris e că, oricît de corect ai lucra într-un club, te simți parcă nu știu cum, în marginea societății. Și bagă de seamă că la noi lucrurile se petrec foarte liniștit : n-avem niciodată scandaluri. Vin clienți pe care-i cunoaștem. Numărul celor care se abat pe acolo în treacăt e neînsemnat. Vreau să spun... cei care se înscriu doar așa, pentru cîteva zile. Într-un an n-am văzut decît patru incidente. Și nici nu le poți spune incidente... cuvîntul e cam prea tare...

— Afară de istoria aceea cu focurile de revolver... întrerupse Colombin.

— Afară de aceea, firește...

Charles își trase vorba îndărăt :

— Ce mă făcuși să spun ? Mai întîi că nu s-a întîmplat la noi. După ce pleacă, clienții fac ce vor...

— Mai mult sau mai puțin, Leroy, mai mult sau mai puțin... Se întîmplă și la voi destule boroboațe. Ah, cine-mi ești, bătrîne !

Izbucniră amîndoi în rîs. Colombin își coborî glasul :

— Ia spune-mi, n-ai observat la voi o femeie tînără... blondă, în sfîrșit, ca mine, de-un blond mai închis...

— Una roșcată ? întrebă Leroy binevoitor.

Colombin se codi nițel :

— În sfîrșit, o blondă... O fată frumoasă... Aoleu ! Doamna Cartuywels te va mînca de viu ! N-ai de ce să fii geloasă, doamnă Cartuywels, nu-i genul lui...

Jeanne surîse cu amărăciune. Nu auzise nimic, se gîndea la copil.

— ...Foarte elegantă... Da ? Știi despre cine vorbesc ? Mă îndatorezi mult spunîndu-mi ce face, dacă cîștigă, dacă pierde... Cu cine vine acolo... E cam în afară de serviciu ce-ți cer...

Charles Leroy nu putea să mai aștepte desertul. Și așa era în întîrziere. Îi dădu niște bani Jeannei.

— Plătește tu... Domnul Colombin e invitatul meu... Luați cafeaua împreună... Și-un păhărel de coniac, nu-i așa, domnule Colombin ? N-au coniac prost aici... E din Savoia. Se întoarse iar spre Jeanne : Tu vii după aceea să mă aștepți cam către ora unu la Pousset...

Jeanne rămase deci între patru ochi cu Colombin. Era clipa de care se temuse de cum intrase acolo.

— Iei cu mine un coniac, doamnă Cartuywels ? Nu ? Se adresă chelneriței : Atunci, două cafele, un coniac... și o Benedictină ?

— Un Cointreau, spuse Jeanne.

— ...și un Cointreau !

Se făcu între ei o tăcere, pe care Colombin o prelungi pînă sosi cafeaua. Iar cînd cafeaua fu adusă, foarte neagră, și chelnerița umplu păhărelele, bărbatul se aplecă deodată peste masă, căutînd ochii femeii. Avea aerul unui bivol și rîdea încetișor, arătîndu-și măselele de aur.

— Ei, doamnă Cartuywels, nu mai dăm o raită pe la „Galeries Lafayette“ ?

Jeanne se făcu albă ca varul. De o jumătate de oră se aștepta la așa ceva ; dar acum, cînd auzise asta, rămase ca trăsnită. Colombin își luă o mutră de băiat de treabă și-și puse laba păroasă pe degetele ei de la mîna dreaptă, zgîlțîite de-un tremur nervos.

— Haide, haide, n-a fost decît o glumă, doar nu ne cunoaștem de ieri...

Lacrimi mari podidiră genele Jeannei, date cu rimel. Se făcură grele, apoi se desprinseră. Cădeau în ceașcă lacrimile, una, două, încrețind cafeaua. Sub masă, Jeanne Cartuywels simțea picioarele groase, genunchii agentului de poliție Colombin, cuprinzînd pulpele ei plăpînde, strîngîndu-le cu aceeași încetineală ca a lacrimilor care se rostogoleau pe obraz.

X

La liceul din Aix își trimisese doctorul Barbentane mezinul spre a-și face clasa de filozofie ca intern. Armand lăsase în urma lui copilăria, și Sérianne, și politica locală, și pe monștrii din reședința de plasă. Scandalurile tîrgului, evadarea lui Loménie-fiul, care fusese nevoit să se întoarcă la Legiunea străină, și dispariția văduvei perceptorului, convinsă repede să renunțe la urmărirea ucigașului, în schimbul unui debit de tutun obținut prin intervenția doctorului Barbentane, după o conversație cu confratele său Lamberdesc, toate acestea, o dată cu mirosul pătrunzător de ciocolată, piereau pentru Armand, ca un vis urît, în lumea de idei în care intra cu cei șaptesprezece ani ai săi. Se iveau dintr-o dată o grămadă de probleme, printre care frămîntările sale socialiste nu știau cum să-și facă loc. Primul trimestru trecuse stîrnind în capul lui un talmeș-balmeș de noțiuni. În fața unei clase de douăzeci de tineri distrați, un profesor blajin și bîlbîit, care avea un obraz parcă din peltea de gutui, se ostenea să răstălmăcească programul oficial întru slăvirea unui spinozism timid. Armand citi lacom tot ce era în bibliotecă. Operele lui Condillac lipseau. O săptămînă întreagă se simți nenorocit din pricina asta, pentru că nu avea încredere în nimeni, nici chiar în mutra de gelatină tremurătoare a profesorului, spre a cere o părere asupra oricărui lucru. Kant, Hegel, în fragmente alese, și abia mai tîrziu Schelling, îi zăpăciră capul de parcă era bătut cu leuca. Profesorul ținea mult ca el să citească pe Ribot și pe Lachelier, autori bine văzuți în a treia Republică. Armand nu reușea să ajungă la capătul lecturii. N-avea un gologan, se culca cu una din fetele de la bucătăria liceului, care-i cîrpea și ciorapii, se ducea duminica la verii săi Rinaldi, niște bisericoși de ți se întorceau mațele pe dos. La Aix-en-Provence iarna se lasă cu un geruleț de crapă pietrele. Vîntul îți șfichiuie obrajii.

În vacanța de Anul Nou le regăsi pe toate la Sérianne, așa cum le lăsase : maică-sa, doctorul chemat de treburi la Paris, și Cafeneaua Artelor, unde biliardul se lipsea foarte bine de Respellière, iar Mestrance se arăta sprinten și ager

ca totdeauna. Pierre, trîntit la bacalaureat, ducea o viață de cîine, ținut de scurt de tătîne-său, și recita versuri din Vielé-Griffin și Van Lerberghe. Toate căpătaseră — să fi fost vina filozofilor citiți ? — un aer înăbușitor de josnicie cumplită, de nerozie. Cînd află că Armand se întorsese, Suzanne făcu în așa fel să-l întîlnească. El se simți atît de stînjenit, încît după cinci minute o părăsi cu o vorbă grosolană, spunîndu-i în față că-l apucase o crampă. Apoi, se închise de-a binelea în toaletă, spre a fi într-adevăr singur.

Acolo se apucă el să cugete la Kant, cu un lirism înfocat care-l surprinse. Ceea ce-l zdruncina, de la început, în filozofie, era faptul că ea exista. O simțea pătrunzîndu-l ca un rachiu. Dar îl lăsa tot așa de buimăcit ca a doua zi după o beție. Pentru toți camarazii din jurul lui, filozofia avea valoarea unei crize de conștiință religioasă, în care îndoielile și indignarea se amestecau. El însă, Armand, se lepădase de multă vreme de credința creștină, așa că filozofiile nu-i mai apăreau decît ca niște sisteme destinate să îndulcească pilula, și din ce în ce mai mult se simțea atras de pilula pe care voiau să i-o ascundă. De ce, bunăoară, un cizmar consimte să-și petreacă viața bătînd pingele ? Nu se află un cuvînt despre asta în Kant, nici în Platon. Trăgea cineva de ușă : era doamna Barbentane, supărată : „Ce tot faci acolo ?"

Armand simțea cu dezgust robia neroadă a studiului, iar dacă blestema această ucenicie de om aflat la cheremul familiei, vedea totodată cu groază apropiindu-se sfîrșitul ei. Copilăria lui, împărțită între școală și visurile zadarnice, se prelungea, după rînduielile burgheze, dincolo de vîrsta plăpîndă a copilăriei. Îi era rușine că trebuia să trăiască pe spinarea doctorului Barbentane și a doamnei, maică-sa, născută Rinaldi. În același timp, îl înfricoșa ceasul eliberării și nevoia de a-și cîștiga existența muncind. Fără să știe, fără ca sîrguinciosul ăsta de Barbentane și semenii lui să-și fi dat seama, Armand fusese crescut, ca toți băieții de-o seamă cu el, în oroarea creștină față de muncă. Blestemul divin, să-ți cîștigi pîinea cu sudoarea frunții, nu se va abate oare pe capul său ? Cînd se gîndea la viitor, trăia un coșmar în care se amestecau istorioarele auzite de sute de ori despre mili-

tărie, despre traiul la cazarmă. Nu-și putea închipui viața decît ca o grozăvie. Încetase de mult să mai creadă în vocația lui de actor, cînd o conversație întîmplătoare cu maică-sa îl aduse să-i mărturisească acest proiect, legîndu-l astfel de o trăsnaie de copil, la care ar fi renunțat ușor dacă nu s-ar fi văzut deodată obligat să nu se dea bătut. Totul pornise de la ceasul-brățară pe care bunică-sa Rinaldi i-l dăduse lui Armand de Anul Nou, adică nu, mai bine zis de Crăciun, ziua nașterii pruncului Isus și așa mai departe... Pînă una, alta, trebuise să meargă să-i mulțumească pruncului Isus, adică să petreacă o dimineață întreagă cu mama-mare, să-i facă lectură, să-i depene lîna. El, bunicul, nu se mai dădea jos din pat, dambłagise cu totul. Nu mai e o societate pentru mine, dragul meu băiețaș, zicea bunica. Și, barem, îți place ceasul ăsta ? Domnul abate Petitjeannin l-a ales. N-ar trebui să-ți spun asta... Dar la vîrsta ta sînt unele lucruri... Da, nu mai pot ieși din casă, și apoi, cu ochii mei, e greu să aleg... Cu atît mai mult cu cît eram nedumerită : se cuvine oare ca un preot să poarte un ceas-brățară ? Domnul abate Petitjeannin mi-a spus că da. Zice că biserica se modernizează. Eu nu cred că e bine așa, dar, în sfîrșit, nu mi se cere părerea. Trăi-voi oare încă de ajuns ca să te aud slujind întîia ta liturghie ?

La prînz veni iar vorba de cesulețul acela. Armand povesti cu haz ce-i spusese bunică-sa. Asta o făcu pe doamna Barbentane să pomenească de avantajele vieții ecleziastice. O, să fi fost ea bărbat, ar fi luat calea preoției. Călugăriță, e altceva. Și, chiar așa, la vîrsta doctorului Barbentane, cu doi băieți mari, ar fi putut face o ispravă închinîndu-și viața lui Dumnezeu. S-au mai văzut de-astea. Domnul abate X... parohul din Y... Și preotul acela, cum îi spune, pe care-l întîlniseră anul trecut la Notre-Dame des Fleurs, cînd cu străpungerea tunelului ? Avea un fiu cavalerist și un altul judecător de pace : să-i vezi, niște mustăcioși.

De ce trebuie ca o frază a cuvioasei doamne să arate pe neocolite și ca de la sine înțeles că Armand va fi preot ? El nu putu să înghită asta, și spuse că avea de gînd să facă teatru, că se hotărîse irevocabil, o forță de neînvins îl împingea spre scenă, degeaba orice împotri-

vire, s-a zis, nimic nu-l va face să-și schimbe hotărîrea. Trăsnetul n-ar fi doborît-o mai rău pe nefericita mamă, care asculta mută, neputincioasă, tremurînd toată, acest potop de cuvinte. Asta se petrecea în sufragerie, la desert. Tocmai se aducea cafeaua. Cîinele se și așezase sluj pe lîngă stăpînă-sa.

Dacă fiul ei ar fi vrut să facă Școala de Istorie și Arheologie sau Politehnica, Esther Barbentane ar fi avut desigur o mare mîhnire auzind așa ceva din gura copilului, după ce atîția ani visase pentru dînsul o viață sfîntă, o viață care s-o răscumpere pe aceea a doctorului. Pînă la urmă, însă, fără îndoială că s-ar fi împăcat cu gîndul. Dar așa ceva, așa ceva... Teatrul, scîndurile scenei! Își repeta într-una : scîndurile scenei! înfiorîndu-se. Fiul ei. Și măcar de-ar fi fost cel mare, fiul doctorului, Edmond. Dar Armand, slăbiciunea ei. Copilul acesta așa de drăgăstos, așa de supus, de la care avusese atîta mulțumire. I-l schimbaseră. Un cabotin, voia să fie un cabotin. Esther scoase un geamăt atît de fioros, încît, speriat, cîinele care aștepta nerăbdător bucata de zahăr sări în lături, ca și cum l-ar fi lovit. Armand nu se mai sfia, spunea tot ce-i venea pe limbă. Se și vedea făcînd turnee, la Cairo, în America. Scandalul întrecu toate așteptările.

Esther se ridicase dintr-o dată. Era mai curînd înaltă și îmbătrînise îndeajuns în ultimul an pentru ca fața ei veștejită să poată lua, în sfîrșit, o expresie cu adevărat tragică. Toate cuvintele din lume i se părură în această clipă atît de caraghioase încît trebui să caute în pieptul fleșcăit hohotele adînci ale isteriei. Un nod i se așeză în gît. Frumoșii ei umeri de altădată, acum numai piele și oase, începură să tremure zguduiți de-o furtună nervoasă, care vestea ploaia de lacrimi. Se auzi clinchetul paharelor și, între mîinile înnebunite, tacîmurile de argint se ciocniră pe fața de masă cu carouri. Pentru o secundă, Armand se simți pătruns de spaima copilului de odinioară în fața crizelor mamei sale. „Mămică!“ șopti cu o blîndețe care-l făcu să se rușineze într-ascuns. Cuvîntul acesta dezlănțui tărăboiul. Toată făptura Estherei se cutremură cu un trosnet de lemn uscat cuprins de flacără, apoi scoase deodată un urlet îndîrjit de cățea, care

nu poate face nimic alta pentru a-și exprima durerea. Avea ceva din grotescul scîrbos al soacrelor de vodevil și totodată de animal strivit. Era patetic și burlesc : într-un cuvînt, pur și simplu dezgustător. Servitoarea țipă și dînsa, cîinele ținea isonul, cafeaua fu răsturnată, doamna Barbentane se tăvălea pe jos.

Bătrîna slujnică se repezise. Armand, rușinat la culme, se simțea pironit în scaun. Nu putea să nu-și arunce ochii la biata nebună în care avea durerea s-o recunoască pe mamă-sa, atît de drăguță în capotul ei roz, odinioară, cînd o vedea noaptea jelindu-și ursita și blestemînd bărbatul căruia îi fusese sortită. Făcea spume la gură, și fața i se strîmba, schimonosită de durere, scuturată groaznic de-un tremur mărunt, de parcă strănuta într-una. Veșmintele ei negre erau în dezordine, și din fusta lungă ieșeau, zbătîndu-se, niște pulpe care în alți ciorapi ar fi putut fi frumoase.

— Ajută-mă, domnule Armand ! striga slujnica, trăgînd repede fusta peste un crîmpei scofîlcit de șold.

XI

Esther începuse să-și urască fiul mai mic. Îl ura pentru religia trădată, pentru visurile ei spulberate, pentru acea răscumpărare făgăduită lui Isus a vieții doctorului, și care nu fusese decît o vorbă goală, pentru rușinea ce i-o făcea ; apoi, din pică pentru teatrul blestemat, această prăpastie de stricăciuni, unde femei sulemenite se sclifosesc, și care-i amintea mereu înfiorătoarele imagini ale păcatului, făcînd-o să simtă ca un foc la inimă tot ceea ce nesocotise în viață, ca să fie soția disprețuită a unui păgîn și mamă a doi străini. Își mai aducea aminte, din zilele depărtate ale tinereții, de slăbiciunea ei pentru cîțiva bărbați, regrete înăbușite pe vecie, care aveau ceva din muzica sfîșietoare a teatrului, cînd cortina roșie tremură în ciucurii lungi de aur.

Esther începuse să-și urască fiul pentru că, își zicea, avusese lașitatea de a-i arunca în obraz smintita lui hotărîre într-una din clipele cele mai pustii din viața ei ne-

norocită, cînd, sub pretexte politice, doctorul se ţinea de petreceri la Paris. Armand, gîndea ea, n-ar fi îndrăznit să facă asta în faţa tatălui său. Aşa că, deodată, se văzu chemînd într-ajutor împotriva fiului ei autoritatea părintească pe care-o săpase toată viaţa în inima băiatului. Armand simţi, înfiorîndu-se, toată amărăciunea acestei dureroase inconsecvenţe. Era gata să ia în serios tragedia familială, se surprinse chiar tulburat şi îşi zise că e un neghiob.

Esther începuse să-l urască pe Armand, mai cu seamă pentru că avea nevoie de-o pasiune, de-un delir. Se pomeni adresîndu-i în gînd cuvinte de care ar fi roşit rostindu-le. Punea în asta toată violenţa unei femei care se simte îmbătrînind, ba poate şi unele sentimente mai ascunse. Imaginaţia îi aducea înaintea ochilor, ziua şi noaptea, dezmăţul din culisele teatrelor, orgiile la care fiul ei avea să participe. Mai găsi încă în ea bunul-simţ de-a vorbi despre asta duhovnicului. Abatele Petitjeannin îi recomandă nişte canoane care dăduseră rezultate foarte bune în mai multe cazuri, dar ele nu făcură decît s-o întărîte pe această mamă patetică.

Cît despre Armand, sfinţia-sa nu putu spune altceva decît că trebuia însurat cît mai repede. Dar la şaptesprezece ani ! De altfel, Esther nu voia pentru fiul ei nici nevastă cu cununie, nici desfrîul teatrului : ea îl hărăzise castităţii. O năpădiră îndoieli. Îşi pierduse oare castitatea ? Începu să-şi spioneze fiul, să întrebe oamenii. Tocmai atunci, sfîrşindu-se vacanţa, Armand se întoarse la Aix. Ea le scrise verilor la care tînărul îşi petrecea duminicile. Dar nu-şi mărturisi toată ruşinea, nu le vorbi de vocaţia teatrală a lui Armand. Verii nu înţeleseră o boabă, se apucară să-şi muştruluiască oaspetele, deveniră odioşi în ochii lui, şi Armand făcu în aşa fel ca să se arate cît mai rar pe acolo. Aceştia scriseră la Sérianne că băiatul avea pesemne o amantă.

Cînd doctorul se întoarse la Sérianne, cu capul plin de grijile căşunate de fiul său cel mare, aflînd şi de toate acestea, oftă, dar se hotărî să dea o raită pe la Aix. Pică fără veste la internatul lui Armand, îl învoi în oraş pentru seara aceea şi comise greşeala de neiertat de a-i oferi

o masă strașnică, gîndind să-l ademenească. Această grosolănie îl jigni pe Armand mai mult decît toate vorbele nelalocul lor ale lui tătîne-su, și doar îi spuse destule. Doctorul se credea foarte tare, deoarece știa că fiul său își pierduse credința religioasă ; asta nu trebuia oare să-l apropie de bătrînul necredincios care era tăticul ? Ca să cîștige copilul de partea lui, crezu că-i o nimerită manevră politică s-o trădeze, cu vorba, pe Esther. Armand își dădu seama de această lașitate : la prima aruncătură de zaruri, doctorul pierduse inima, care era miza jocului. Fiul său îl disprețui în chipul cel mai hotărît.

La desert, cînd, pornind de la glume în privința vieții neprihănite a călugărilor, tatăl ajunse la mărturisiri cu jumătate de gură asupra traiului său conjugal și a expedițiilor sale marseieze, citi deodată dezgustul în ochii tineri și neînduplecați pe care spera să-i seducă. Se fîstîci numaidecît și stima ce-o avea pentru el însuși se duse pe copcă. Nu putuse niciodată să suporte privirea supărătoare a acestui puști... Își pierdu răbdarea și o luă iar de sus, pe tonul de stăpîn. La urma urmei, ce să mai lungească vorba, băiatul trebuia să se hotărască : dacă pe coarda sentimentală nu s-a lăsat convins, s-o lăsăm baltă și să vorbim deschis, negustorește. Îi aminti lui Armand toată istoria vocației sale religioase. Maică-sa își făcuse planuri, dar, în sfîrșit, el, tatăl, nu-l va sili la asta.

Auzindu-l, Armand își mușcă buzele. Mărinimos, tăticul ! Nu-i venea greu să cedeze asupra acestui punct. Cu un *dar* așteptat, și care nu întîrzie să vină, începea șantajul : dar dacă nu vor face din el un preot, împlinindu-i-se astfel dorința, și Armand, la rîndul lui, trebuia să aducă în afacerea asta o contribuție. Trebuia și el să renunțe la ceva. Îți dau, îmi dai, drăguțule. Să renunțe deci la teatru și să-și aleagă o meserie. Care ? Vom vedea. O meserie ca lumea. Să facă dreptul, poate că doi medici în familie e prea mult. Cu toate că, dacă voia să intre la medicină... Doctorul nu se împotrivea. Avea vederi largi. Dacă industria îl ispitea pe Armand, cu niște recomandații s-ar găsi un loc, poate că Maurice Perrot i-ar da o mînă de ajutor...

După cină s-au dus la o cafenea. Prin fumăraia țigărilor, fără să mai asculte ce-i spunea taică-său, Armand își privea vecinii de masă. Erau șapte persoane, patru pe banchetă, trei în fața lor și un băiețaș palid care semăna cu Napoleon la Arcole. Negustorași, o pălărie tare, una moale cafenie, o șapcă, și femei în negru cu fețe puhave, gălbejite. Lui Napoleon nu-i mai tăcea gura; sclipea un diamant la o ureche de osînză și deodată, în brațele uneia dintre femei apăru un bebeluș în lînă albă, înduioșător ca inconștiența, ai cărui ochi adînci se minunau de atîta lumină. De sub mustățile bărbaților, cu spuma de bere pe ele, țîșnea o conversație în care sunau gologanii. Femeile nu se lăsau mai prejos, vîrîndu-se în vorbă. Armand nu mai vedea decît plodul care-și sugea cu convingere policarul. Era înfofolit în tricotaje, știți, dintr-alea țesute în zigzaguri cu ochiuri între ele. Frate-său, Napoleon, credea că trebuie să facă pe mititelul spre a vorbi acestui ghem care scîncea disperat. Îi lipea pe nas, nemernicul, un copilaș de celuloid, gol-goluț, cu degetele în șold. Așa cum arăta, în tunica lui cu nasturi de alamă, împăratul francezilor semăna de pe-acum cu toată lumea zbîrcită dimprejur care se frămînta cercetînd farfurioarele [1] și notele de plată.

— Ei, spuse tatăl, ne-am înțeles? Nu mai pomenim de seminar, dar te vei înscrie la drept...

Pentru Armand era mai simplu să mintă, răspunzînd că se învoiește.

XII

Edmond umbla de colo-colo printre statuile din curtea Caruzelului, citind și recitind lecțiile sale de anatomie pentru examenul trimestrial de internat. Simțea că-i plesnește capul, gînduri absurde îi treceau prin minte ca niște imagini, gonindu-se unele pe altele. Ambiția și lenea, blîndețea neobișnuită a acestui februarie, și-un fel de în-

[1] În unele localuri din Franța prețul consumației este imprimat pe farfurioara respectivă.

verșunare parcă sportivă, care-l făcea să învețe pagini peste pagini, să și le repete în șoaptă, controlînd după ceasul său repeziciunea cu care le spunea. Încerca și un sentiment de umilință, pentru că fata aceea cu ochelari, din aceeași serie de examene — cum îi zicea ? Lagrivelière, Lagrivèlerie ? — reușea să vorbească mult mai repede ca dînsul. Cu ce plăcere s-ar fi lăsat păgubaș de toate acestea pentru o partidă de popice ! Grădina Tuileriilor ar fi fost un teren potrivit, colo, sub copacii încă desfrunziți ; e tot așa de frumos ca la Sérianne, pe bulevard. În același timp, o uitătură cam disprețuitoare a profesorului său de patologie externă, strălucitul Desplat, care va fi, asta e sigur, medic al spitalelor la treizeci de ani, îl chinuia ca o amenințare. Cariera lui, naiba s-o ia, niciodată nu va fi în stare să-și facă o carieră.

Acum se așezase pe-o bancă, nu departe de monumentul *Și totuși* al lui Antonin Mercié, a cărui alsaciană reprezenta în ochii lui Edmond nu pe Réjane în piesa *Alsacia,* ci familia Schoelzer-Bachmann, unde se bucura că va pătrunde, prin Jacques Schoelzer, în ciuda ideilor provinciale ale tatălui său. Ce dracu, nu-ți faci un loc de medic la Paris numai stînd cu nasu-n cărți ! Trebuie să fii șmecher.

La picioarele lui se prăvălise ca un bolovan de plumb un hulub mare, cu gîtul parcă pătat de vechi împroșcături de cerneală violetă. Fără a se mai gîndi la nimic, Edmond urmărea bălăbănitul cenușiu al păsării.

Cu două sute de franci pe lună, doctorul Barbentane credea că-i asigură fiului său un trai de huzur. Din banii ăștia trebuia să scoată însă de la început patruzeci de franci pentru chiria odăii. În timpul ultimei vacanțe, cînd Edmond ceruse „cheltuieli de reprezentare“, taică-său îl luase pur și simplu peste picior. El își făcuse studiile la Montpellier și ținea ca fiu-său mai mare să-i fie succesor la Sérianne. Nu putea pricepe tainica neliniște a lui Edmond, pe care lipsa de bani îl ținea închis între cărțile și studiile sale, departe de cercurile acelea distinse, unde visa să găsească prietenii puternice, aventuri cu femei, începuturile unei clientele, o cale spre a pătrunde în lumea simandicoasă a profesorilor. Iar luna trecută, atunci

cînd Edmond, însoţindu-l pe taică-său la gara de Lyon, adusese din nou vorba despre bani, doctorul Barbentane îl trimisese la plimbare.

Totuşi, Edmond nu se va lăsa îngropat de taică-său la Sérianne. Strîngea dinţii şi pumnii la gîndul acesta şi, scuturat ca de friguri, uita de cavitatea posterioară a epiploonului, pe care cu cinci minute înainte o avea în faţa ochilor, făcînd şi gestul de a-i delimita pereţii complecşi, spre mirarea trecătorilor. Cînd se gîndea că s-ar putea ca toată viaţa să umble de la unii ca de-alde Mestrance, bătrîn şi damblagit, la vila Mirettes a familiei Loménie, unde domnişoara Eva l-ar chema pentru dispepsia ei, Edmond simţea că-l trec toate sudorile. Îşi cerceta cu amărăciune haina nu tocmai nouă, cămaşa cam ponosită. Notele de plată ale spălătoresei îi întunecau toată anatomia învăţată. Se ştia băiat foarte chipeş şi soţia profesorului Beurdeley l-ar fi primit la dînsa tot aşa de bine ca pe intrigantul de Meyer sau pe mărunţelul ăla cu părul creţ, care era extern la spitalul Laennec.

Îl apuca o furie împotriva lui tătîne-său, omul acesta care se înşela atît de prosteşte în toate privinţele. Alegerea lui Poincaré o dovedise îndeajuns : Barbentane îl sprijinise odinioară pe loren, un radical ca dînsul, dar, neînţelegînd necesităţile momentului, înfeudat în chip stupid partidului său, trecuse de partea acelor răzvrătiţi care voiseră, împotriva sentimentului ţării, să-l aducă pe Pams la preşedinţia Republicii. Prost trebuie să fii ca să nu vezi ceea ce sare-n ochi ! Politică de interese mărunte.

Hulubul îşi luă greoi zborul, după ce scormonise în prundul de pe alee, ca şi cum şi-ar fi pierdut monoclul. O pereche foarte tînără trecea ; ea, aproape elegantă, purtînd o pălărie la modă, iar el, un muncitor de nici douăzeci de ani, într-un surtuc albastru, cu trupul zdravăn înainte de vreme şi o mutră de copil îndrăgostit. Edmond îi urmări din ochi, gîndindu-se cu un fel de îndîrjire la ceea ce era jalnic în înfăţişarea lor, şi simţindu-şi totodată ambiţiile retezate de-o gelozie străveche. „Paul şi Virginia“, şopti el pentru a-şi rîde de el însuşi. O lumină aproape trandafirie se lăsa pe curtea Caruzelului şi ţipete de copii se amestecau cu larma oraşului. La Sérianne totuşi, după cine ştie ce trăsnaie, o escapadă în munţi sau o lungă

după-amiază la bordel, sau cînd se îmbăta cu tinerii podgoreni și se încăierau pe sub măslini pentru privirea unei fete, toată viața asta, cu absurdul și dezmățul ei, își regăsea echilibrul în jurul unei axe, ceasul prînzului în familie, între părinții învrăjbiți și imbecilul ăla mic de Armand, care zicea într-ascuns rugăciunea dinainte de masă. Astăzi Parisul splendid, imens și ostil îi reducea aceste amintiri la proporțiile lor provinciale. Edmond știa că s-ar putea să nu cineze, că nimeni nu-l aștepta. Era minunat de singur, dezbărat de toate istoriile astea de tîrgușor în care mai stăruiau încă afacerea Dreyfus, ura împotriva francmasonilor și a preoților, gugumăniile tatălui său, temerile Rinalzilor din pricina vecinătății cu uzina, subiect nelipsit în conversațiile femeilor.

Era minunat de singur și îngrozit de aproape fiecare din mișcările lui, pătruns de zădărnicia oricărei activități, ispitit de toate și nefăcînd nimic decît să învețe și iar să învețe. Și grozăvia era de-a nu fi sigur că ține minte ce învață, iar învățînd că nu lasă cumva să treacă timpul său, să-i scape ocazia așteptată, care i-ar fi deschis o cale mai scurtă spre ceea ce tînjea fără să-și dea seama, spre ceea ce nu era nici gloria, nici fericirea, nici bogăția, ci cam toate astea la un loc, și dragostea, și luxul, și un soi de atmosferă teatrală, ca la Operă, cînd cortina se mișcă, iar în groapa orchestrei muzicanții își încearcă viorile și flautele.

Ciudat lucru, cum de se vîrîse în medicină ! Firește, nu el o alesese, ci tatăl său. Era ceva hotărît dinainte, de pe vremea copilăriei, și el nu-și bătuse capul cu asta, iar mai tîrziu, cînd venise clipa să vorbească serios despre viitorul său, i se păruse că-i mai simplu să nu se împotrivească decît să discute cu un tată deprins a porunci. Apoi, medicina însemna plecarea de îndată la Paris. Frumos mai era Sérianne în toamna cînd îl părăsise ! O țară de basm, cu condiția să nu te mai întorci acolo. Edmond își amintea de privirile călătorilor în trenul care-l ducea spre Capitală... La o curbă, fumul alb ca un braț ce se întinde, și undeva, dincolo de Lyon, în vagonul-restaurant, un gînd amețitor care începe : singurătatea.

Se simțea minunat de singur de atîtea luni, în ciuda camarazilor de facultate, a cîtorva aventuri trecătoare,

femei culese ici și colo, un fel de prietenie de spital cu o studentă care nu era nimic pentru dînsul, și întîlnirea cu acel Jacques Schoelzer, văr de-al Barrelilor, pe care-l cunoscuse la Sérianne acum doi sau trei ani, în timpul vacanței, prin partenerul său la popice, Adrien Arnaud. Jacques era moștenitorul fiului mai mare al Schoelzerilor. Politehnician. „De ce nu făcuse și el Politehnica ?" se întreba Edmond. Avea oroare de armată, e drept, dar nu și de uniformă. Politehnica deschidea uși ferecate. Simțea în jurul noului său prieten o lume interzisă, complicități, perspective. De ce să fi ales medicina ? Calea cea mai lungă. Și unde mai pui grosolănia internilor, chiar a medicilor, a șefilor de clinică, acea vulgaritate specială pe care începuse s-o cunoască încă din anul de P.C.N. [1], argoul acela făcut din expresii științifice și măscări de sală de gardă, viața sălilor de gardă a spitalelor... Edmond n-ar putea oare să se facă invitat în Alsacia, la familia Schoelzer, pentru vară ? Aveau o casă aproape de graniță, în munți, unde se întîlneau Bachmannii germani cu Schoelzerii francezi. Foarte patrioți acești Schoelzer, firește ; dar nu primiseră la dînșii mai an pe prințul de Hohenlohe ?

Vremea se răcorise deodată și, din scoarțele verzi, roz și portocalii ale cărților, hîrtiile lunecară. Vîntul le împrăștie pe jos. Cavitatea posterioară a epiploonilor se amestecase cu găurile bazei craniului și cu sfenoidul. Încurcat, Edmond aduna foile și le rînduia pe bancă lîngă dînsul. Era o bancă de lemn, foarte joasă. Tocmai la capătul ei, ședea un bătrîn. Îl privea pe Edmond și, fără să spună o vorbă, îi arătă cu mîna o foaie care zburase ceva mai încolo. Studentul mulțumi din cap. Pe foaia aceea era un mic desen mîzgălit într-o clipă de trîndăvie : două pulpe de femeie încrucișate pe gîtul unui tînăr care semăna cu desenatorul. Edmond își aminti că desenul reprezenta o istorioară medicală : un bolnav care avea un șancru în regiunea cervicală. O tuse seacă îl făcu să-și ridice capul. Vecinul de bancă îl privea.

---

[1] Adică : Fizică, Chimie, Științe Naturale *(Physique, Chimie, Sciences Naturelles)*, cum se numea anul preparator la Facultatea de Medicină.

XIII

Curios și respingător soi de om. Ceva peste șaizeci de ani, fără îndoială, dar îi puteai da tot așa de bine și o sută. Ceea ce te izbea mai întîi la dînsul era slăbiciunea și jegul deopotrivă. Mai murdar decît e în stare să exprime cuvîntul acesta. La capătul decăderii fizice și al decăderii sociale. Un pitic cu o chică argintie, pe care trebuie s-o mai fi tuns el însuși cu foarfeca. Peste claia asta, o gambetă spartă, adusă mult pe frunte, și o barbă hălăciugă, căreia o încercare sfioasă voise să-i dea o formă ascuțită, fără însă ca, de vreme îndelungată, gîtul să fi fost curățat de un fel de păr lățos care ascundea lipsa gulerului, agravată de-un fular ce trebuie să fi fost roz înainte de-a deveni negru și brăzdat de pete. La drept vorbind, fața dispărea în tot mărăcinișul ăsta, sub sprîncenele zburlite peste niște ochi întunecați, cu pielea zbîrcită de jur împrejur și cu un soi de tumoare care începea prin fața urechii stîngi, alcătuind o umflătură neagră, asimetrică și parcă gata să spargă de puroi.

Moșneagul era îmbrăcat în niște boarfe glorioase de pe vremea lui Grévy [1] : o jachetă, ruptă în atîtea locuri, la cusături ca peste tot aiurea, încît renunțase s-o mai dreagă cu ace de siguranță, cum se vedea în dreptul inimii, sub buzunarul de unde ieșea un vechi petic de gazetă, mototolit cochet în chip de săculeț. Zdreanța asta și pantalonii cîrpiți la genunchi cu sfoară se tăvăliseră multă vreme sub cerul liber, bineînțeles, pe malurile Senei, în băltoacele Halelor, în noroiul gros din șanțul forturilor. Purta niște sandale de pînză cafenie, oarecum noi, în care se vedeau două picioare goale și ciolănoase, cu jegul pe ele, și printr-o ciudățenie, mîinile acestui personaj epic erau băgate în mănuși negre de ață, încheiate grijuliu cu un nasture automat. Moșneagul începu să bombăne. Îi trebui cîtva timp lui Edmond ca să deslușească vorba încîlcită ce ieșea din această epavă umană. În sfîrșit, cuvintele răzbiră, prin înghițiturile de salivă, în barba stufoasă care-i cotropea fața. Pe bancă, lîngă moșneag, era așezată o valiză de pînză înflorată, spălăcită și ponosită, pe care își ținea una din

[1] Pe vremea cînd Jules Grévy era Președinte al Republicii (1879—1887).

mîinile înmănușate, cu gingășie, ca pe spinarea unui cîine credincios. Vorbea în șoaptă, dar cu glas răgușit.

— ...Mai ales, nu trebuie s-o iei din loc dacă-ți vorbesc. Îi cunosc eu pe tineri. Cînd mă văd, li se face frică. Nu trebuie... N-am să-ți cer bani, deși arăt cum arăt... N-am să... Știu, știu, te miri că-ți vorbesc: dar, stimate domn, trebuie totuși să spun cuiva o vorbă, din cînd în cînd, o, nu în toate zilele, dar în sfîrșit, din cînd în cînd... trebuie totuși. E uimitor cum dumneata găsești că-i firesc să stăm colea, pe băncile astea. Ai trecut prin grădină. Te-ai așezat lîngă mine. Sînt aici bătrînii și pietrele. Uite, cunosc o femeie care nu mai știe să vorbească. A fost o doamnă foarte serioasă, mă-nțelegi ; n-ar fi intrat în vorbă cu oricine, cu unul ca mine bunăoară. Și iată că s-au făcut douăzeci de ani de cînd o duce așa. Nu mai știe, a uitat să vorbească. N-are decît cîrpele ei care o înțeleg. Seara, prin colțuri mai ferite, își desface bocceaua și le vorbește. N-are nevoie să rostească cuvinte pentru cîrpele ei, e prea obositor. Vorbește cum vorbesc cîinii, stimate domn. Nu trebuie, mai ales, s-o iei din loc...

Edmond era prea uluit pentru a se gîndi să fugă de acolo. Nu-și putea desprinde privirea de pe mîinile acelea în mănuși negre. Se simțea în vecinul său un amestec de umilință și trufie. Cuvintele se lăsau mai curînd ghicite în gura știrbă.

— ...nici măcar, dumneata nici nu te întrebi măcar cine sînt. O viață întreagă. La început, cînd am ajuns cum mă vezi, credeam că asta se va schimba. Apoi, pentru ce s-ar schimba ? Au trecut zile, luni. Nu-i așa, mutunache ?

Aici, își plimbă mîna pe valiză cu un gest de iubire smintită.

— ...nici măcar nu mă întrebi. Am fost și eu, ehei, de vîrsta dumitale. Trebuia să mă vezi dansînd. Parisul, domnule, Parisul. Nici el nu mai e ce-a fost, Parisul. În anul Expoziției aveam cam vîrsta dumitale. Mai era încă Imperiul, luxul. Da, cam vîrsta dumitale. Aveam cai. Duminică dimineața ieșeam călare pe aleea împărătesei. Erau ultimele zile ale Imperiului, ultimele, cele mai frumoase. Parisul...

Roti mîna în aer ca pentru a lua martor tot Luvrul, apoi întoarse fața spre grădină, cu o strîmbătură.

— ...S-a schimbat mult. Ia te uită aici : o gaură. E ceva care lipsește. Nu-mi mai amintesc ce. A ! da ! Gaura asta... aici era Palatul Tuileriilor. Ești prea tînăr, n-ai apucat... bineînțeles... eu l-am văzut arzînd, stimate domn, cînd prostimea i-a dat foc ! Groaznic lucru, prostimea... căci, incendiul, ca incendiu, era un incendiu frumos. Un lucru foarte trist, dar un incendiu frumos, nimic de zis. Prostimea...

Își împături peticul de ziar care-i ținea loc de batistă.

— ...Ardea peste tot, ardea ! Colo, stimate domn, colo... Strada Royale, strada Castiglione... pe malul stîng al Senei, strada du Bac... Să fi fost patru-cinci dimineața cînd a început să pîrîie : trosc, trosc, trosc ! din toate părțile. Deodată, ce văd ? Dădeau foc Luvrului, ardea pavilionul Florei ! Și ieșea o fumăraie de parcă nu se curățiseră hornurile de veacuri... niște limbi roșii mari... Ardea Palais Royal... Tuileriile... ah, cît despre Tuilerii, știm că l-au dat gata, l-au dat gata pînă în temelii, stimate domn... Nu mai rămăsese din el decît niște pietre înnegrite... pe urmă, poc, poc, poc, poc ! Omorau acuma prostimea, că-i venise rîndul. A, există o dreptate pe lumea asta, e o mare ușurare să știi că există o dreptate ! Poc, poc, poc, în prostime ! Pe strada Rivoli, domnii din lumea bună trăgeau de la ferestre în apucatele alea de puseseră focul ! Există o dreptate, de asta să fii sigur. Ești tînăr, dar ai să vezi că există !...

Un trecător zîmbi la această scenă fără să audă. Edmond se simți stînjenit, dar celălalt îi dădea înainte :

— ...prostimea Parisului, nu înțelege nimeni ce va să zică asta, nimeni nu știe ce-i aia Parisul... numai cu două luni înainte toată lumea din Café de la Paix ieșise să ne aclame cînd veniserăm cu tot ce avea Parisul mai șic, femei frumoase și steaguri... Apoi, deodată, prostimea... Cum s-a întîmplat și cu Boulanger[1]. Strigau toți : „Trăiască Boulanger !“ Într-o bună zi, du-te dracului ! S-a isprăvit. Asta-i Parisul. Vezi de mai pricepe ceva... Parisul... un oraș mare, cu multe bănci și case frumoase... nu alea noi... cei de azi nu mai știu să construiască...

---

[1] Generalul Georges Boulanger, ministru de război în 1886, a pregătit o lovitură de stat. De teama arestării a fugit la Bruxelles, unde s-a sinucis (1891).

Se aplecă și vorbi la urechea imaginară a valizei de pînză, prefăcîndu-se supărat și amenințînd cu arătătorul.

— Ceea ce se întîmplă la Paris... habar n-aveți, voi ăștia de locuiți prin case... Totul pare liniștit, ani de-a rîndul. Dar în pivnița asta vă înșelați. Eu unul privesc, văd cum ceva se mișcă jos, jos de tot, ceva care tresare încetișor, începe să roiască, se adună, oho ! și cum se mai umflă! De pe banca mea văd asta și o spun lui Medor... Focul nu s-a stins niciodată de-a binelea... vor trebui să tragă iar în prostime... Republica voastră ! N-a avut decît un om de treabă : președintele Carnot. L-au omorît. Lojile masonice ! Un om de treabă... Toți ăilalți sînt niște hoți ! Afacerea Panama [1]. De n-ar fi fost Panama, trăiam și azi cu trăsură la scară. Apoi căpitanul Dreyfus ! Și cînd cu istoria asta ar fi trebuit să împuște prostimea... Aici, unde stăm acuma, a încercat Déroulède [2]... nu erai de față ? Nici eu. Nu mai știu ce făceam pe atunci... eram agent de asigurare... da, domnule, îmi crapă obrazul de rușine, am făcut tot felul de meserii nevrednice de obîrșia mea... Ar fi trebuit să tragă în prostime... Dacă ai putea măcar să-mi explici ce-i aia o asigurare, că eu n-am priceput niciodată... Așa că, vezi cam ce fel de agent de asigurări eram... Asta, domnule, e Parisul...

Lui Edmond îi venea s-o ia la fugă și totodată avea poftă să-l mai întrebe ceva pe omul acesta, numai pentru că pomenise de Café de la Paix „cu femei frumoase și steaguri“, dar celălalt nu-i dădea răgaz :

— Nu-i pasă nimănui, tinere, dacă ai sau n-ai ce mînca... poți să crăpi de foame sub ochii lor, colea, în Republica lor... Vei ajunge poate ca mine într-o zi... dumneata n-ai avut cai, dumneata... nu-i pasă nimănui ! Se găsesc bănci în Paris, și fîntîni, au legat cănile de băut apă cu un lanț, să nu le poți lua de acolo. În 1900 m-am angajat la Expoziție, ca să împart afișe. Am fost și culegător de chiștoace, apoi săream să deschid portiera mașinilor prin fața restaurantelor. Ehei, dacă izbutea Boulanger,

---

[1] Scandal financiar izbucnit în urma speculațiilor necinstite cu acțiunile societății pentru străpungerea istmului Panama (1881).

[2] Paul Déroulède a încercat să răstoarne regimul republican printr-o lovitură de forță (1894).

Franța n-ajungea aici. Uneori îmi zic : ăsta e Parisul, și n-ar fi trebuit să-l stingă atunci cînd ăia îi dăduseră foc... să fi ars tot... dar ce, tot ar mai fi rămas niște bănci... Așa că... N-au făcut ce trebuia ! Trebuia să-l fi lăsat să ardă tot, tot, și cu prostimea dinăuntru ! Mai rele ca orice sînt femeile. Niște ciume, niște turbate. N-au omorît destul din ele. Treaba va trebui luată de la capăt. Parisul... e rîndul vostru acum, al tinerilor. O să ucideți, o să ucideți, noi ăștia am fost prea blînzi, niște mielușei, n-am omorît destui. Nu-i așa, Medor ?

Se stîrni o vijelie. Oamenii își iuțiră pasul. Cîțiva stropi de sus și, dintr-o dată, o ploaie cu găleata. Edmond se ridică. Bătrînul schimbă tonul pe neașteptate, parcă rușinat :

— Ziceam că nu-ți voi cere bani... Dar totuși...

Îl privea pe Edmond cu o lăcomie îndîrjită, care socotea cam cît să ceară, cîntărind din ochi ce-avea în pungă. Se apropie de el deodată și spuse șoptit :

— N-ai putea să-mi *împrumuți* zece gologani ? Numai pentru băutură, domnule. Numai pentru băutură. Nu mi-e foame.

XIV

Edmond se afla la masă în sala de gardă, cînd veni cineva să-l anunțe că un militar întreabă de dînsul. Era Adrien Arnaud, brigadier în regimentul 22 artilerie din Versailles.

O clipă se simțiră amîndoi stînjeniți. Nu că Edmond ar fi ținut cine știe ce la părerea camarazilor săi de spital, dar se temea de impresia pe care le-ar putea-o face accentul lui Adrien și înfățișarea sa cam din topor. Totodată i se părea curios să revadă în această uniformă de artilerist pe prietenul din copilărie, cu mersul lui legănat, mustăcioara parcă trasă cu condeiul și obrajii îmbujorați. Cît despre Adrien, era nițeluș tulburat de șorțul și de bluza cu mîneci scurte a ucenicului chirurg. Prezentările se făcură repede. Se aflau acolo Lavenaz, Dulac, Desplat, Ferry. Edmond era singurul extern care mînca astăzi la

cantină ; ceilalți îl primiră gălăgios cînd intră cu musafirul, căci, aducînd un invitat pe banii lui, făcea ca să li se servească și lor o mîncare mai bună.

— Ei, tinere, vorbi Lavenaz de sub tichia lui albă și uitîndu-se la Adrien pe deasupra ochelarilor, cum stați la Versailles cu bordelurile ?

Lavenaz era intern la secția doctorului Fumerat. Nu se putea închipui mai miop ca dînsul, cu ochii aceia de șobolan de fiecare parte a unui nas atît de monumental pe cît e îngăduit unui creștin din Savoia să poarte fără a stîrni scandal. Afară de asta, însă, era pirpiriu ca un șoarece și avea un glas pițigăiat. Nu aștepta vreun răspuns la întrebarea lui și zbiera să i se aducă fasolea.

Adrien era brigadier-instructor de gimnastică. Îl trimiseseră la Paris cu o grupă de elevi de-ai săi pentru un serviciu special.

— Mănîncă fasole, brigadierule, zicea pe-un ton grav internul Ferry, un normand uriaș care avea un ulcer la stomac, sînt foarte bune pentru secreția seminală...

Auzindu-l, Dulac, cu mutra lui de buldog romantic, lăsă cartea în care era înfundat :

— Tu nu mai vorbi de ceea ce habar n-ai...

— Cum de ceea ce habar n-am ? țipă Ferry.

— Da, de ceea ce habar n-ai...

Desplat, șeful de internat al lui Edmond, îi potoli. Era un bărbat destul de înalt, zdravăn, cu un aer slugarnic și niște luciri de oțel în ochii săi de blond care începe să chelească.

— Domnilor, vorbi el, cînd armata ne face cinstea de-a se așeza la masa noastră, să nu-i dăm spectacolul dezbinărilor civile ! Să ciocnim !

Ciocniră paharele și vinul roșu picură în fasolea lui Ferry. Se plînseră că mîncarea e proastă, luîndu-l la rost pe Lavenaz, care era de serviciu.

— Carnea asta, spuse Lavenaz, nu-i bună decît de aruncat. Jeanne ! Jeanne ! Bucătăreasa e de vină, caporale, iar nu vaca. Jeanne, iar ai gătit resturile de la autopsie ? Și ți-am spus doar că din bătrînul damblagiu o să iasă o tocană fără nici un gust... Ei, nu-i nimic, fetițo, de data asta te iert...

Începu să mestece aprig, și Dulac crezu de datoria lui să-l scuze pe lîngă musafir :

— Nu te lua după el, brigadierule ; carnea nu are originea de care vorbește amicul nostru Lavenaz. Ceea ce mîncăm e pur și simplu cîine mort, care ne vine direct de la depozitul de cîini adunați de pe maidane... Lavenaz încearcă doar să facă o diversiune ca să nu intre pe calea mărturisirilor... Și patronul tău, Lavenaz, ce mai face ?

— Patronul meu ? Jupînul e tot cum îl știi. Un pericol public. Azi-dimineață îl văd că vine frecîndu-și mîinile. Ei, madam Irma, n-au mai intrat bolnavi noi, n-a mai murit nimeni ? Bine, totul e în regulă. Și ce-i cu foile astea de observații ? Lavenaz, scumpule, explică-le stagiarilor dumitale o dată pentru totdeauna că nu le cer să-mi scrie romane... Și tu, fetițo ? Ia să-ți văd limba ! Aoleu, nu-mi place de loc ; dacă merge tot așa, în curînd ai să dai ortu popii, copila mea. În sfîrșit, grozav de vesel, jupînul. Mai dați-mi niște fasole. Îmi ziceam : să știi că iar a inventat ceva. Ei bine, ghicisem...

— Cum, făcu Dulac, inventase într-adevăr ceva ?

— Da, urmă Lavenaz, vrea să facă o comunicare la Academia de Medicină, și eu va trebui să semnez alături de el, ca să mă fac iarăși de rîs. Ce ziceam ? A, da. Avea un aer inspirat, o pipăia încetișor pe micuța Abraham, cu ochii în altă parte...

— Porcul ! întrerupse Dulac.

— Nu putem fi toți antisemiți, bombăni Ferry.

— ...și cînd a văzut că tot tribul e acolo, a spus să fie chemat și farmacistul, pentru ca nimeni să nu lipsească de la sindrofie, apoi s-a dus să urineze, zicînd: „Mă întorc îndată“, pe urmă s-a întors și a început să-și mîngîie barba. Ne aflam în salonul femeilor, unde una cu meningită sifilitică gemea și gîfîia ca să pară mai interesantă, și o cumătră care are nu știu ce la burtă cerea mereu plosca de urinat. Atunci taica Fumerat s-a așezat la piciorul patului unei fetițe care are niște necazuri cu menstruația, i-a ars una peste fese Irmei, mai urîtă ca niciodată, și și-a tras sus ciorapii, nițel cam prăpădiți. După care, a început să-și deșerte sacul. Ia ascultați aici, zice. Știți desigur că în lupta sa cu treponema palidum, organismul cere ajutor ficatului, dacă pot spune așa.

V-am arătat deunăzi, la autopsie, ficatul tatălui micuței doamne de colo, aia de-și vîră așa de drăgălaș degetele în nas, uitîndu-se la mine, și care e pîndită de boala ereditară. Hm... Ați văzut că ficatul acesta era înțesat, dar știi, colea, ceea ce se cheamă înțesat de noduli specifici... Bun. Asta vine de acolo că ficatul e cel ce fabrică, întocmai ca o uzină naturală de produse farmaceutice, corpii cu care organismul încearcă să stăvilească înaintarea acelui palid treponem... Ei, închipuiți-vă o clipă că am tăia în felii ficatul încă proaspăt al sifiliticului, că l-am întinde pe pîine și că l-am mînca, ce-ar ieși din asta ?“

— Un sifilis ! murmură Dulac. Cap nătîng ! Mai întîi că noi nu l-am servi, bineînțeles, ca pe-un pateu de ficat de gîscă, ci în comprimate ; nu trebuie să irosim marfa de pomană. Anticorpii vor acționa în organism și poate că într-adevăr vor avea efecte curative. Vedeți și voi ce pezevenghi mi-e bătrînul vulpoi ! Înțelegeți, domnilor, zicea, înțelegeți, fără să mai insist, care e avantajul, negustorește vorbind, de-a avea la îndemînă o materie primă așa de ieftină...

— Minți ! protestă Ferry. N-a spus asta...

— Ba, a spus-o ! O să facă și o comunicare, o să mă pună s-o semnez, o să ies terfelit, iar voi ăștia, oameni de știință sadea și neam de porci ce sînteți, o să aveți ce rîde de mine.

Adrien căsca ochii. Cînd rămase singur cu Edmond, în timp ce dolofana aceea de Jeanne strîngea de pe masă, fredonînd : *La un ceai dansant de astă-vară/ Da, eram acolo, domnișoară...*, îi spuse că adresa lui la spital o căpătase de la Jacques Schoelzer. Se făcuse voinic. Adrien, era un flăcău destul de chipeș, cu părul pomădat și lins, tuns foarte scurt la spate, avînd nu știu ce aer de pește, pe care uniforma sa cam fistichie îl scotea parcă la iveală. Acești doi compatrioți, care nu fuseseră niciodată prieteni la toartă, se pomeniră deodată că vor să afle cît mai mult unul despre celălalt. Edmond începu numaidecît să-l năpădească pe Adrien cu întrebări, să-i povestească viața sa de ostaș. Cu cine se culca ? O, ba cu una, ba cu alta. Nevasta unui căpitan... I se dezlegă limba, cînd veni vorba de gimnastică. Strădania lui de la Sérianne nu fusese zadarnică. Nu numai săritura cu prăjina îi folosea astăzi,

dar și activitatea din sînul grupării *Pro Patria*, experiența dobîndită printre muncitori. Da, îl trimiseseră acum la Paris, adică, mai exact, la uzinele Wisner din Suresnes. Era o grevă acolo, ca urmare a introducerii sistemului Taylor în uzine. Ce-i asta ? voia să știe Edmond. Ca de obicei, muncitorii se împotriveau unui progres : se cronometra timpul de muncă necesar pentru fiecare gest, în fabricarea fiecărei piese de către muncitorii calificați. Apoi, după aceea, muncitorii ceilalți trebuiau să producă, în același timp, același număr de piese. O economie pentru toți. Beneficiile uzinei crescuseră încă o dată pe-atît. Atunci, firește, asta nu le plăcea muncitorilor, ațîțătorii s-au năpustit. Grevă. Nu chiar totală : normatorii și unii specialiști lucrau. Dar se cereau oameni pentru ca treaba să meargă. Au fost aduși din provincie. Și fiindcă uzina interesa apărarea națională, i s-au trimis lui Wisner soldați. Adrien va fi supraveghetor la strungurile verticale. Se pare că greviștii veniseră deja o dată să-i ademenească pe cei care lucrau. Acum vor fi primiți cum trebuie. Adrien și ai săi erau bătăuși specialiști.

Cei doi tineri rîseră nițel. La drept vorbind, Edmond privea toată istoria asta cu oarecare scîrbă. Ce era apostolatul acesta de spărgător de grevă ? Și la ce putea să ajungă Adrien cu așa ceva ? Un flăcău chipeș ca dînsul. Idealul lui Edmond era cu totul altul. Citise tocmai din nou *Bel-Ami*. Nu poți să-l vezi pe eroul lui Maupassant la strungurile verticale, luînd oamenii la bătaie.

— Și va ține mult greva ?

— Asta n-o putem ști, bătrîne. S-a împlinit săptămîna de cînd a început... Au avut loc tratative cu muncitorii. Ele au fost rupte. Degeaba li s-au acceptat unele revendicări mărunte, au ei ce au cu sistemul Taylor.

În gura lui Adrien, sistemul Taylor căpăta o amploare, o rezonanță de religie sau, cel puțin, de filozofie superioară.

— Și Wisner va rezista ?

— Oho ! Ăla ! Știi, l-am văzut. Un om care a pornit de la nimic. Un fost șofer la concursurile de automobile. Acuma, dac-ai vedea uzina lui, e un oraș întreg. Numai beton armat și oțel. Intri acolo, parcă-i un basm cu zîne, castelul fermecat ! Și ce organizare ! Pontajul la intrare,

fiecare om își are locul său, o adevărată mașină! Iar mașinile, ce mai încolo, niște minuni! Trebuie să fi costat bănet, nu glumă! Ce-i drept, cu noile comenzi ale statului, Wisner își scoate pîrleala. Așa că, îți închipui, tocmai cînd treaba e-n toi, pac! o grevă.

— Și Wisner ce spune de asta?

— Mai întrebi, se ține tare. Cînd zăpăciții ăia au venit să protesteze împotriva sistemului Taylor, le-a spus: „Eu, unul, n-am nevoie să muncesc. Vă dau de lucru pentru că asta-mi face plăcere. Dar n-aveți decît să vă puneți în grevă; am bani, voi lua cîteva luni de vacanță pe care mă voi duce să le petrec pe Coasta de Azur.“ Îți închipui ce mutră au făcut! I-a dat gata!

— Cum de ești liber, cu toate acestea, azi, într-o marți?

— Bine, dar nu te gîndești că azi e solemnitatea transmiterii puterilor la Palatul Elysée? Burduhănosul Fallières îi cedează locul lui Poincaré. Am fost învoiți pentru că, la drept vorbind, nu prea e cine știe ce treabă în uzină, și apoi, avem labe zdravene ca să-l aplaudăm pe Președinte. E-un omuleț foarte nostim!

Lui Edmond îi venea să-i spună că președintele era ghebos, dar se stăpîni; mereu același afurisit spirit de contradicție. Era de-ajuns ca Poincaré să fie un mare om în ochii lui Adrien, pentru ca el să vrea să vorbească de noul președinte întocmai cum vorbea dumnealui taică-său, doctorul. S-a isprăvit, nu va reuși niciodată în politică. Mai bine ar fi să se țină de femei.

— Nu-ți faci idee ce popular e Raymond în armată, urmă brigadierul; înțelegi, Poincaré, asta înseamnă legea serviciului militar de trei ani!

— Ei și?

Edmond încruntase din sprîncene. Nu era partizanul legii de trei ani, pentru că nu în armată voia el să-și facă o carieră.

XV

Deoarece Adrien fusese învoit în oraș ca să-l poată aplauda pe noul președinte al Republicii, cei doi tineri se duseră în Place de la Concorde, unde o mulțime uriașă

aştepta trecerea lui Poincaré. Din piaţă, lumea se revărsa în strada Rivoli, în strada Royale şi pe Champs-Elysées. Nici gînd să te poţi apropia de Palatul Elysée, unde tropăiau caii gărzii cu armurile metalice deasupra unui Paris care amintea de zilele lui Boulanger. În ziua plumburie, prin pîcla uşoară aninată de copacii desfrunziţi, abia se mai zărea Grand Palais, cu silueta lui de sticlă. Din această mare de oameni se înălţau ca nişte catarge bronzurile înnegrite ale lampadarelor, iar de pe corăbiile lor de piatră te priveau stemele oraşelor Franţei, orînduite în chip stupid. Circulaţia anevoioasă nu mai era decît o îmbulzeală care pornea din centrul pieţei şi se împrăştia spre strada Royale. Pălăriile mari ale femeilor, cu mormane de tul şi de pene, şi cele de pai, care la Paris îşi fac apariţia cu mult înaintea zilelor frumoase, pluteau deasupra capetelor ca rămăşiţele unui ospăţ duse de valuri, printre care se amesteca ironic şi coşul purtat pe sus al unui brutar. Fîntînile ţîşnitoare îşi jucau apele în aer. Clădirea Automobil-Club-ului şi cea a Ministerului Marinei erau şi ele împodobite de stemele municipale, sub mănunchiuri de drapele pe coloanele lor de piatră. Se vedeau şi şepci, mai puţine decît pălăriile de fetru, dar, în sfîrşit, se vedeau. Toată mulţimea asta rîdea, se împingea încolo şi încoace ; bărbaţi purtînd gulere prinse de cămaşă cu un nasture sau eşarfe albe petrecute sub ţăcălie, tineri studenţi cu beretă sau capelă soldăţească, şi femei, peste tot femei. Coafurile serviciului de ordine care se instala sclipeau niţel sub un soare şovăitor.

În clipa asta, o lovitură de tun făcu să tresară lumea. Se auzi fanfara dinspre Avenue Gabriel. „Acum intră la Elysée", explică în spatele lui Edmond un bătrînel într-un costum gri-deschis, cu obrazul cam aprins de băutură.

Adrien şi Edmond îl văzură ceva mai tîrziu pe *preşedinte* trecînd de-a lungul Tuileriilor, spre staţia de metro Concorde, unde fuseseră împinşi, cînd poliţiştii făcuseră loc landoului prezidenţial escortat de cuirasieri. Surîzător şi vioi, cu cordonul roşu al Legiunii de Onoare peste pieptul scrobit, ţinîndu-şi tot timpul jobenul în mînă, lorenul contrasta cu mutra blajină a pîntecosului său predecesor. Îmbrăcat într-un pardesiu cu nasturii în-

cheiați pînă sub barbă, Fallières, așezat la dreapta lui Poincaré, îl avea în față pe Briand, cu părul cam prea lung pentru clacul său. Cine era cel de lîngă Briand ? Nu-l recunoscură. Copitele albe ale murgilor băteau caldarîmul de lemn. Uralele se prelungeau înspre palatul primăriei, ca un talaz care aleargă de-a lungul unei faleze. Mulțimea se clătina în loc, strivindu-se, făcînd haz, pe cînd în spatele ei, acolo unde cetele de gură-cască se împrăștiau, furnicarul de automobile își relua goana în toate direcțiile, cu graba vieții prea multă vreme încetinită de entuziasmul patriotic. Se abătu și o ploaie repede, stropindu-i pe toți. Era aproape de ora patru. O nouă domnie începea.

O ceată de tineri care traseseră la sorți, avînd diploma triunghiulară a recruților pe cap și cocarde tricolore cu ciucuri aurii în piept, trecu, ținîndu-se de braț și cîntînd *Marseieza* în mijlocul aprobării generale. Domni bătrîni cuprinși de entuziasm își ridicară bastoanele : *Trăiască serviciul militar de trei ani !* Niște femei tinere le săriră de gît cu pupături și se stîrni o nouă înghesuială, în mijlocul căreia se auzi un glas care striga : *Jos războiul !* Deodată, ca și cum un șuvoi submarin ar fi împins mulțimea spre colțul străzii Saint-Florentin, se iscă un adevărat ciclon. Omul care strigase nu putea fi văzut : dispărea sub o ploaie de pumni, de bastoane, de trupuri omenești năpustite cu furie asupra lui. În prima clipă, Adrien voise să alerge spre străinul acela, căci numai un străin putea să aibă ideea nesăbuită să se folosească de-o asemenea zi ca să vîre zîzania între francezi. Edmond îl opri :

— Nu te băga ! Sînt destui acolo pentru treaba asta !

Nu se mai ocupară, deci, de omul pe care un polițist îl tîra după dînsul într-un hal făr' de hal, cu carnea sfîșiată, gulerul smuls, ochiul umflat, nasul în sînge, surtucul rupt, și care sughița, cocîrjindu-se sub pumnii mulțimii. Cînd ajunseră în Champs-Elysées, cu aleile pline de copii, de guvernante, de baloane roșii, de îndrăgostiți și de familii umblînd alene, Adrien spuse cu multă convingere :

— Avem noroc de vreme frumoasă!

Tăcut, Edmond rumega un gînd care tocmai îi încolţise în minte. Cum un copil cu guler de astrahan şi ghetre negre îi trimitea un cerc între picioare, se pomeni gîndind cu glas tare:

— Nu pot pricepe ce chilipir e legea asta a serviciului de trei ani...

Nu întrebase nimic pe prietenul său, dar acesta crezu că aşteaptă răspuns:

— Tu ştii ce se întîmplă în Germania? Legea militară din iunie anul trecut... Ea are să-şi dea toate roadele peste doi ani, în 1915... Dacă pînă atunci noi nu le-am luat-o încă înainte, germanii vor fi mai tari decît noi şi englejii împreună...

— Să le-o luăm înainte?

— Ei, da: legea de trei ani şi poate chiar să începem noi ofensiva.

Edmond îşi privi prietenul. Ideea unui război era pentru dînsul ceva aşa ca un ţînţar care te supără. Nu prea-şi bătea capul cu asta, dar i se părea totuşi curios să vadă acolo, în faţa lui, un cunoscut pentru care războiul era visul de toate zilele. Ce idioţie! De atîţia ani tot auzea zicîndu-se: *La primăvară vom avea război!*

— Tu, Adrien, nu înţelegi nimic în politică, îi spuse, luîndu-l de sus; lupta care contează e rivalitatea dintre Briand şi Clemenceau... Împăratul Germaniei e şi el vîrît în ciorba asta... Nu se zbat ei aşa, de florile mărului!

Nu ascultă răspunsul lui Adrien, şi continuă:

— N-ai înţeles ce-am spus. Nu văd ce folos am avea noi să se facă legea de trei ani. Pentru Poincaré, pentru Wilhelm, pentru Wisner, Krupp şi ceilalţi, văd bine că-i o afacere. Dar pentru noi... Oricum, să ne irosim trei ani din viaţă făcînd pe imbecilii... Nu protesta: în ce te priveşte, ţie, şi cînd erai civil, îţi plăceau maimuţărelile astea, treaba ta... Dar eu, bătrîne, eu vreau să fiu medic de spital...

— Ei, spune aşa... Asta-i altă căciulă: legea prevede dispense importante pentru studenţi, amînări pentru

examene. Cînd stai să judeci, oamenii ca tine n-au nimic de pierdut de pe urma ei.

— Dacă-i așa, zise Edmond, e altceva.

A doua zi dimineața, desfăcînd gazeta pe cînd lua cafeaua în strada Cujas, studentul medicinist își aminti de spusele vagabondului din grădina Caruzel. Ciudată dihanie mai era și afurisitul acesta de Paris ! Ieri, în Piața Primăriei, noul președinte coborîse din trăsura de gală întîmpinat de uralele vînzătorilor de ziare, ale maiorilor pensionari și ale midinetelor, printre plante verzi, săbii lucitoare și ostași ai gărzii în nădragi albi și cu mănuși albe ; iar în ajun, poliția trebuise să atace pe manifestanți în șantierele metroului din Piața Trocadero, unde se auziseră strigăte : *Jos Poincaré !* Poliția n-a stat cu mîinile în sîn. Erau acolo muncitorii concediați ai Ministerului Lucrărilor Publice. Numeroși răniți... Știrea asta punea puțintel în umbră o alta care-l interesa pe prietenul lui Adrien. La porțile uzinei Wisner din Suresnes se încinsese o bătălie în toată regula. Polițiști, gardieni municipali, jandarmi trebuiseră să curețe împrejurimile de greviști, pentru a apăra pe muncitorii care reluaseră lucrul, mai puțini, ce-i drept, decît era de așteptat, dar, în sfîrșit. Niște „galbeni“ fuseseră bătuți. Edmond se gîndi la partenerul său de popice : ce-l apucase să se vîre în istoria asta ? Ce-o să zică dacă s-o alege cu capul spart ? Ei, dar, la urma urmei, treaba lui ! Dacă joaca îi plăcea... Edmond nu era, desigur, de partea greviștilor, dar, în fond, înțelegea foarte bine că n-aveau de ce să-i îndrăgească pe „galbeni“.

Adrien era un „galben“. Ideea asta îi trecu doar prin minte. Cuvîntul nu suna prea frumos, dar cine-l născocise ? Greviștii. Nu există meserie urîtă. Cu toate că uzinele, munca manuală și celelalte nu erau ceva tocmai elegant. E mai bine, zău așa, să-ți alegi climatul în care trăiești. Ce mă împiedică, dacă asta mi-e dorința cea mai vie, să plec în Brazilia ? Dar uite că n-am poftă să plec în Brazilia. De fapt, nimic nu mă silește să trăiesc în atmosfera uzinelor, să-mi bat capul cu problemele acestea plicticoase, pe care Adrien crede că le-a descoperit. Adrien e ca unul care și-ar fi hotărît o datorie de împlinit, o misiune. Vrea să salveze din naufragiu o socie-

tate care se apără destul de bine și singură. Ea are să trăiască cît vom trăi noi și fără îndoială că mai mult a făcut pentru ca ea să dureze exploratorul Africii Centrale decît cel care merge să se bată la Suresnes cu niște sindicaliști. Eu unul n-am să fac pe Savorgnan de Brazza [1]. Fiecare cu rolul lui. Edmond se vedea jucîndu-și-l pe-al său în viitor, înconjurat de femei care i se supuneau în clarobscurul unor apartamente pline de flori și de stofe scumpe. Amintiri din poeme citite se amestecau cu ciucurii de cristal ai policandrelor, cu apele limpezi ale havuzurilor, în care dansau nuferi albi și lampioane. Serbări stranii, nopți care nu se sfîrșesc la ivirea zorilor. Erau două versuri din *Florile răului* [2], care răsunau în el ciudat, prelungindu-și întotdeauna peste măsură înțelesul : *Iubita era goală și, cunoscîndu-mi dorul / Pe dînsa nu păstrase decît brățări sonore. / Decît brățări...* Brățările mai treacă-meargă, dar în afară de acest lux, pentru a rămînea ea însăși, iubita leapădă totul de pe dînsa, căci rochia Second Empire [3] i-ar fi dat un aer de bunică, pe cînd un trup tînăr în clinchet de diamante sfidează timpul. E ceea ce nu îmbătrînește...

Edmond prînzea la profesor acasă. Patronul invitase tot serviciul său de la spital. Desplat asculta cu o atenție respectuoasă fiecare cuvînt al profesorului. Fără îndoială, Desplat ăsta are s-ajungă într-o zi un mare doctor. Pînă atunci, însă, cînd nu era în bluză albă, nu dădeai două parale pe el. I se simțea obîrșia țărănească, neamul cam de jos, după îmbrăcăminte. Meyer era așezat lîngă stăpîna casei, și ea zîmbea ascultîndu-l. Acest tînăr evreu ferchеș, dintr-o familie de mari bancheri parizieni, dansa tangoul, pare-se, de minune. Avea aerul unui negustor de covoare. De cealaltă parte a mesei, în fața doamnei, Edmond vorbea cu fiul gazdei, Jean Beurdeley, care învăța la liceul Stanislas și avea paisprezece ani. Ceilalți, așezați cam pe unde se nimerise, printre care și mica externă cu buclele aduse peste urechi, făceau o larmă discretă, întreruptă în răstimpuri la vreun gest al profesorului, cînd Desplat

---

[1] Colonizator francez care a cucerit pentru Franța o parte din Congo și a întemeiat orașul Brazzaville.

[2] Titlul volumului de poeme ale lui Charles Baudelaire.

[3] După moda de pe vremea lui Napoleon al III-lea.

atrăgea atenția asupra unei idei a patronului lor, care, oricum, nu trebuia să rămînă pierdută pentru toată lumea.

Edmond se simțea puțintel umilit, văzîndu-se neluat în seamă de doamna Beurdeley. Îi părea rău că la teatru n-o prinsese deodată în brațe. Deocamdată, se convingea singur că era o idee machiavelică de a începe prin a cuceri fiul, pentru a ajunge la mamă. Jean Beurdeley vorbea tare, ca un puști înfumurat și prost-crescut, care știe bine că un extern al tatălui său n-are încotro și trebuie să-l asculte. Vorbea de liceul Stanislas, de conferințele Ligii Maritime, de camarazii săi care se băgaseră la cercetași ; el, Jean, nu voise să fie cercetaș, nu-i plăcea să sape tranșee și toate parăzile alea. Ce-i plăcea lui era patinajul la Luna Park și radiofonia. Avea un detector cu galenă...

— Nu, zău, spunea doamna Beurdeley, trăsnelile astea nu prind. Uite, fusta-pantalon, bunăoară, cît a ținut ?

— Tendința de azi, doamnă, explica Meyer, are rădăcini adînci. Ne-am săturat de stilurile acestea exotice, de o libertate poate că încîntătoare, dar care tulbură ordinea ideilor noastre...

— Așadar, s-a isprăvit cu serbările persane ?

— Ne trebuiesc rochii care să se potrivească cu armonia Versailles-ului, cu Champs-Elysées... Într-un cuvînt, pariziana să fie iar o franțuzoaică...

Ce ifos la Meyer ăsta ! Jean Beurdeley, cu capul blond și buclat pe-un trupșor dolofan, care-ți trezea îndoieli în privința paternității uscățivului Beurdeley, se apleca spre vecinul său :

— Meyer e cu ăia de la *Action Française*. Nostim, nu ? Un ovrei.

Cuvîntul îl izbi pe Edmond și răspunse ca unui om mare :

— Au avut în mișcarea lor un izraelit de mare vază, Auguste Bréal.

— La Stanislas mulți îl citesc pe Daudet. Unii se iau la harță din pricina legii de trei ani.

— La Stanislas ?

— Ei, da. Știi că ni s-au adus niște liste, să iscălim pentru a cere serviciul militar de trei ani ?

— Cum asta ?

— Uite-așa. S-au făcut asemenea liste la Charlemagne, la Carnot, la Janson, la Rollin, la Condorcet [1]. După aceea le vor duce la Cameră, și scîrbele alea de deputați au să vadă că tinerii sînt pentru legea de trei ani.

— ...o rochie amuzantă, dar știi, amuzantă ! susura Meyer.

— Cum asta, tinerii, cei tineri de tot, vor într-adevăr legea de trei ani ?

— Asta-i bună ! Doar nu sîntem niște borîturi. Sîntem francezi.

— Pliul din față cade pînă la jumătatea pulpei, iar broderia în decolteu e de-un efect...original.

— Nu vreau să ne întreacă boșii. Am fost deunăzi la teatru cu mama, să vedem *În slujba patriei* de Lavedan. E o piesă simpatică.

— Domnule Meyer, mai iei pateuri ?

— Azi toți tinerii au conștiința datoriei lor...

— Și dumneata, domnule Barbentane, și tu Jean, mai luați ?

Edmond se întoarse spre gazdă ; servitorul, cu un pas îndărăt, întindea tava de argint. Doamna Beurdeley purta o rochie de după-amiază care-i venea foarte bine, în două nuanțe de galben, cu niște dantele mari negre.

— Vă cer iertare, lîngă dumneavoastră...

Complimentul îi rămase în gît, doamna Beurdeley se și întorsese spre Meyer. Hotărît lucru, își zise Edmond, era o proastă. Se aplecă iar spre tînărul său vecin :

— Și ați iscălit toți, la Stanislas ?

— Bineînțeles. Afară de unul nou, care a refuzat sub pretext că cine scoate sabia de sabie va pieri... Știi, sînt și catolici de ăștia care sar peste cal ! Așa că, nu mai vorbim cu el. Nici unul din noi. Îl vom ține trei luni la carantină !

De cîteva zile, problema asta a celor trei ani îl chinuia de-a binelea pe Edmond. Nu putea să înțeleagă en-

[1] Numele unor licee pariziene.

tuziasmul acesta nici la puștiul de lîngă dînsul, nici la Adrien. În inima lui de francez nu simțea asemenea porniri înflăcărate. Era oare mai puțin patriot ca altul ? Tot ce se poate. Va trebui totuși să bage bine de seamă, cîntărindu-și spusele, cînd venea vorba despre asta. Își amintea de tipul din Place de la Concorde, sub ploaia de bastoane. Lașitate din partea lui ? Nu, desigur. Dar nu putea să sufere curajul inutil, și apoi, în ceea ce-l privea, ținta lui era să placă. Cu răbufnirea pătimașă a dragostei de patrie din ziua de azi, va trebui să-și supravegheze sentimentele patriotice.

XVI

Joseph Quesnel îl convocase pe Joris van Houten în birourile societății *Imobiliara din Maroc*, de pe strada Pillet-Will. Îi dă niște ordine scurte, dar nu are aerul său liniștit de totdeauna, pe care olandezul i-l cunoaște. Tranzacțiile de bursă, care constituie pretextul acestei întrevederi și asupra cărora Quesnel pare să se hotărască fără a chibzui, răzgîndindu-se de altminteri și înlocuind ordinele date cu altele, nu îndreptățeau această chemare urgentă prin depeșă pneumatică și rugămintea de-a lăsa baltă orice alte treburi (subliniat), ceea ce-l silise pe domnul van Houten să amîne pentru ora unu o masă la prietena sa, domnișoara Jonghens. Griji mari îl copleșeau fără îndoială pe „patron“. De altfel, acesta curmă deodată convorbirea începută și trecu la ceea ce-l durea :

— Dragă Houten, nu-ți scapă, cred, că mă aflu încolțit zilele astea de scadențele mele. Am întreprins, după cum știi, din prietenie pentru unele cunoștințe comune, multe afaceri în care am băgat mari sume de bani. Pot spune că, în multe cazuri, n-am găsit la prietenii noștri nici cea mai mică atenție, bunăvoință care...

— Totuși...

— Haide-haide, dragă Houten, nu face pe copilul : știi cît mă costă afacerea Tuapse, o pagubă de care un cuvințel spus dumitale sau un telefon, chiar din partea lui Rafalovici, m-ar fi putut cruța.

Houten își învîrtea bastonul cu măciulie de argint. Purta un pardesiu gri-deschis cu guler de catifea neagră, de care nu era nemulțumit.

— În sfîrșit, continuă Quesnel, ar fi timpul ca ambasada să priceapă că ceva mai multă logică în idei, ceva mai puține ezitări și, s-o spunem pe șleau, mai puține tîrguieli, n-ar putea decît să amelioreze o situație uneori încordată. Înțelegi, dragul meu, interesele franco-ruse în industrie, ca și în politica externă, sînt astăzi așa de amestecate încît e mai bine să jucăm cu cărțile pe față. E pur și simplu o chestie de patriotism, de o parte și de alta. Știm unde au ajuns înarmările Germaniei ; chiar dumneata, cu discreția ce-ți este proprie și situația delicată în care te pun legăturile dumitale cu noi și cu Deutsche Bank, mi-ai suflat totuși zilele trecute o vorbă în privința asta. Ce mai încolo-încoace, toată lumea știe că eu l-am împins pe Wisner în afacerile de aviație, cînd industria de automobile îi aducea destule cîștiguri, și dumneata știi că în momentul acesta e la ananghie, are de furcă cu muncitorii, grevă, mai știu eu ? Toate industriile din țara noastră sînt legate între ele, și dumneata, prietene, înțelegi bine că un crah întotdeauna posibil ar putea să pună țara într-o supărătoare stare de inferioritate. Scăparea stă în comenzi. Trebuie restabilit creditul. Pentru aceasta, legea militară ar fi un atu hotărîtor. Dar guvernul Briand ezită să se pronunțe. Și nu uita, dacă ceea ce am aflat chiar din gura domnului Isvolsky e adevărat, nimeni nu dorește mai mult ca țarul legea celor trei ani...

— Atunci, iubite domnule Quesnel, spune-mi de ce te mai plîngi și mai ales cu ce-ți pot fi de folos, căci sînt grozav de grăbit...

— Isvolsky va înțelege, sînt sigur. E clar că guvernul actual nu poate face legea celor trei ani. Presupunînd că vrea s-o facă ! Dar în ziua cînd se va hotărî, are să aibă împotriva lui coaliția pamsiștilor [1] și a antipatrioților. Nu. Numai un guvern de stînga, pus în fața răspunderilor sale, ar putea s-o facă, fără să zdruncine prea mult țara...

[1] Adepții lui Pams, politician radical.

— Clemenceau ?

— De ce nu ? Evident, președintele Poincaré nu-l înghite, dar... Poate Caillaux ar fi mai indicat. Un om foarte subțire. Esențialul este, mă înțelegi, ca guvernul actual, luînd poziție, să pregătească succesorilor săi o tradiție guvernamentală în această chestie. După aceea, s-ar retrage pe-o chestie oarecare...

— Crezi că Briand s-ar preta la una ca asta ?

— Briand e un bun francez. Și apoi, am și avut ocazia, prin Lenoir, să-i fac pe acești domni să priceapă că în clipa de față o anumită compensație ar putea fi hotărîtoare. Iată-ne la începutul lui martie, cerusem pentru februarie o nimica toată, într-adevăr doar cîteva mii de franci, treizeci și cinci de mii, ca să fim preciși, care fuseseră promiși spre a fi vărsați într-o afacere pe care excelența-sa o cunoaște bine... În alte împrejurări aș fi dat din buzunarul meu, îmi iubesc îndeajuns țara pentru asta. Dar dumneata știi că azi mi-e imposibil, după toate viramentele pe care a trebuit să le fac în ultimele luni... Excelența-sa a binevoit să-mi arate cît de mulțumită a fost de alegerea prezidențială...

— Așadar, vrei ca eu să-i spun...

Quesnel păru ajuns la capătul puterilor. De ce olandezul, care de obicei înțelegea așa de repede, se lăsa rugat atîta ?

— Am primit, dragul meu, în privința asta, o dojană prietenească din partea ministrului de interne, domnul Israël, care nu vorbea, pe cît mi s-a părut, în numele său personal... Îmi închipui că ar fi de-ajuns să se dea o asigurare asupra datei cînd vor fi vărsați banii, pentru ca ministerul să purceadă la unele măsuri imediate, pe care eu, unul, le consider salvatoare...

Houten îl urmărea cu interes pe Joseph Quesnel, care schimba fețe-fețe. Deși importanța misiunii ce i se dădea îl făcu să-și încrețească de plăcere ochii de pisică-tigru, cam spălăciți, nu misiunea însăși era ceea ce-l captiva. Nu. Îl pasiona psihologia interlocutorului său. Psihologia ! Mare lucru psihologia. Se vedea cît colo că în dosul cuvintelor lui Joseph Quesnel plutea ceva nelămurit și inexprimabil, dar ceva puternic, o obsesie. Era oare într-adevăr așa de preocupat de afacerile lui ?

Ele nu mergeau atît de rău, ca să poți crede una ca asta. Houten simțea în cuvintele lui că mintea îi era parcă la altele și că exprima într-un fel ceva mai direct ca altă dată lucruri destul de delicate, care ar fi cerut mai multă diplomație... Quesnel îl interesa. Era un caz. În omul de afaceri descoperea omul. Simțise oare Quesnel această simpatie în privirea care-l cerceta a celui din fața lui ? C-o fi simțit sau nu, după o frază oarecare, își răsuci fotoliul și se uită drept în ochii lui Joris van Houten.

— Iată, zise Quesnel. Sîntem aici și stăm de vorbă. Și toate ți se par importante. Dar ești grăbit. Ți-e gîndul în altă parte. Ești mai tînăr ca mine. Te așteaptă cineva. Să nu spui că nu. Grija cu care te ferchezuiești nu-i numai de ochii ambasadelor. Nu mă duci pe mine ! Poate că ești fericit. Sau nefericit. Eu îți vorbesc. Gura îmi merge. Am și eu luminile și umbrele mele. Port și eu cu mine o întreagă lume tăcută. Guvernul, afacerile, cifrele, toate acestea nu-s decît un decor mincinos. Mă gîndesc la ceea ce nu spun. Ascundem amîndoi o realitate probabil asemănătoare. Nu mă întrerupe : pentru o clipă am poftă să fiu sincer. Sîntem, ca toți ceilalți, niște ființe duble. Trăim într-o epocă istorică despre care se va spune poate într-o zi : vremea oamenilor-dubli. Mi-am împărțit întotdeauna viața în două...

Își coborîse glasul, și Houten ardea de curiozitate. Era grăbit, e adevărat, dar ce n-ar fi dat să cunoască fundul acestei inimi stranii, gîndurile ascunse ale unuia dintre stăpînii Bursei ? Și el, de asemenea, își zicea, și-o împărțise în două, viața ; și se gîndea la amanta lui, Martha Jonghens, lunga idilă a unei vieți atît de puțin idilice. În dragoste se refugiază astfel și supraviețuiesc vechi sentimente venite din copilărie și a căror frăgezime te pătrunde deodată în mijlocul duhorilor de tutun ale unei existențe aspre și puțin sentimentale, ca un cîntec în furtună. Și iată că în acest banal decor de birou, cu mapele de carton, telefonul și mașina de scris, zărea în ochii temutului om al trusturilor, ai acestui stăpîn pe care-l slujea și-l trăda uneori, parcă un reflex al propriei sale melancolii, pîlpîirea unei luminițe pe care o socotea propria sa taină. Tuși nițel.

— Ai iubit, poate iubești și acum, spuse Joseph Quesnel, și cuvintele acestea surprinzătoare și nelalocul lor i se părură lui Houten foarte firești. E un lucru ciudat ca un bărbat pe care-l ai înaintea dumitale, care se supune tuturor șiretlicurilor vieții, să-și poarte totuși visul de-a lungul ei. Am, dragă prietene, cincizeci și cinci de ani... Cu asta nu-ți spun oare totul ? O, te rog, lasă vorbele politicoase... Nu-s un prost, dar privesc nenorocirea în față. O nenorocire fermecătoare, cu niște ochi să-ți pierzi mintea. Dar ce vrei ? Pot oare eu, omul-dublu, legat de toate afacerile printr-o jumătate din ființa mea, pot oare să umplu viața unei făpturi copilăroase, ale cărei ceasuri libere mă îngrozesc știind că se plictisește ? Nu ți s-a întîmplat să te întrebi...

Houten surîde cu un fel de superioritate amară. Își cunoaște forța și stăpînirea liniștită ce-o exercită asupra domnișoarei Jonghens. Se simte totuși în cea mai înțelegătoare dispoziție, ca la teatru, cînd urmărește o piesă de Bernstein, autorul său preferat.

— O femeie, spune el, nu e niciodată cu totul a noastră, mai are o familie, o lume a ei...

Quesnel oftă :

— Ah, pentru mine, tocmai aici e buba... Nici familie, nici cunoștințe, nici prieteni... Nimic : stă fără să facă nimic, și așa trec ceasurile lungi... Am smuls-o trecutului ei. I-ar fi trebuit o ocupație, o meserie. Pot oare, cu bogăția mea, să-i cer să muncească ? Nu-i oare legată de mine tocmai prin trîndăvia în care, datorită mie, poate trăi mai departe ? A-i da mijloacele unei vieți independente înseamnă s-o pierd...

Rămaseră amîndoi tăcuți, fiecare cu gîndurile lui. În toiul afacerilor, al asprelor daraveri bănești, ceva îi apropiase. Și lăsau să se prelungească această clipă de încredere. Tăcerea era încărcată de-o sentimentalitate confuză. Imaginea Marthei îi aminti lui Joris van Houten că e timpul să plece. Se ridică, sprijinindu-se ușor în baston, cu sentimentul că trebuia să dea un sfat practic :

— Atunci, zise el, cumpără-i o pisică siameză...

XVII

O fată înaltă, blondă — atît putuse Edmond să vadă mai întîi. Vioiciunea mișcărilor îi dădea un fel de farmec animal. Avea pielea feței mată, ca o brunetă, și ochii negri, poate nu tocmai drepți, sub casca de aur a părului care bătea în roșu. Se pieptăna ca toate femeile de atunci, cu părul dat spre spate, un conci în creștet și o șuviță adusă pe frunte. Cînd își apleca gîtul mlădios și mai plin decît te așteptai, soarele juca în puful creț de pe ceafă. Un uimitor amestec de violență și gingășie : pe obrazul ei foarte copilăros, cu trăsături mici și dinți luminoși ca rîsul pe-o guriță răutăcioasă care din nimic se încleșta disprețuitor, treceau valuri de sentimente, și-ți era teamă la gîndul că ele ar putea fi mai mult decît niște capricii. Privirea i se aprindea sau se stingea deodată, la o frază auzită sau la vreo idee care trecea prin mintea ei nebunatică ; și era o transformare cum nu vezi la alte femei decît atunci cînd fac dragoste. Ochii i se umezeau, pielea i se încrețea străbătută de fiori, și dorința, dorința sălbatică îi înroșea fața pînă în vîrful urechii, care scăpa de sub șuvița buclată. În jurul ei, bărbații simțeau cum li se taie răsuflarea, și ea doar murmura, cu acel minunat glas melodios, abia-abia stîlcit de accentul italienesc : „Văzui ieri niște trandafiri, ah, ce n-aș fi dat să-i am !“ Vorbind, amîndouă mîinile i se deschideau în lături, și capul se pleca înainte cu bărbia spre cei din față, ochii i se închideau... Atunci se vedea cît de rotunzi îi erau sînii și cum parcă voiau să scape din strînsoarea boleroului negru, ale cărui manșete, ca și gulerul de piele albă, aveau o margine de piele neagră, însăilată cu o ață de-un roz palid ; fata părea să caute aerul și soarele, și simțeai forța uimitoare a păpușii acesteia, care ar fi putut strivi țeasta unui bărbat strîngînd-o sub micul ei braț rotund.

Restaurantul de la Cascadă era plin de lumea care se întorcea de la hipodromul Longchamp ; prin copacii și gîrlele acestui Bois de Boulogne în agonie, asfințitul prăfos își risipea razele piezișe peste o mulțime amestecată, peste hîrtiile unsuroase ale gustărilor, peste jocurile gălăgioase, peste un balon care o ia deodată razna printre roțile trăsurilor, și toată petrecerea asta populară la iarbă verde

sublinia și mai mult caracterul de oază cu șampanie al restaurantului unde cei care nu pierduseră la curse ultimul ban se refugiau în umbra răcoroasă a apei și a peșterii, amintind un decor de la teatrul Châtelet. Vuietele, claxoanele mașinilor, hărmălaia mulțimii, toate trădau oboseala peisajului. În depărtare, ca niște jucării, se zăreau moara de la Longchamp, vila din Chauchart, Turnul Prințului Imperial și covorul neted al șesurilor întinse, de pe-acum îngălbenite. Aprilie și primăvara lui 1913 în această imitație de viață cîmpenească aduceau de pe-acum a toamnă. Bicicliști goneau în sus și în jos pe toate drumurile. Dincolo de Sena, fumul fabricilor amintea viața reală care reîncepe acolo unde sfîrșește hoinăreala și duminica.

Lîngă veranda de sticlă, o orchestră vieneză domina grădina restaurantului, care era ca un galantar înclinat spre locul unde se întretaie aleile de salcîmi cu drumurile de la Longchamp. Înghesuiți în jurul meselor, de nu mai puteau să se miște, consumatorii se ridicau pentru a lăsa să treacă chelnerii în alb și negru, care înălțau deasupra capetelor tăvile argintate. Se părea că toți aceștia reconstituiau o lume ce se pierduse în prăpădul curselor. Tot ce era acolo parfumat, ferchezuit, bine spălat, se cristalizase aici după vijelia jocului, după spectacolul cailor în goană, după atîta prăfăraie, sudoare și baligă. Crîmpeie goale de femei luceau în tihna serii, etole lunecau pe spinări care nu erau făcute pentru aerul răcoros, umerii se moleșeau, iar despre partea bărbaților, era acolo un ciudat amestec de jachete, de redingote, de gri-deschis și de bej-cafeniu. Domnii aceștia mototoleau în buzunarele lor buletinele Pariului Mutual, regăsind deodată, după emoția brutală a riscului, după jocul ce-i făcuse nepăsători la tot ce nu era joc, bărbăția redeșteptată, ca la capătul unei nopți nedormite. Mustăți pe care vedeai urmele înghețatei de fistic sau de smeură se aplecau spre vecinele lor scuturate de rîsete nervoase.

Edmond pierduse o sumă frumușică, urmînd sfaturile acelui văr al Barrelilor, Jacques Schoelzer, care-i recomandase niște cai păguboși, o adevărată catastrofă. Și Jacques, care cîștigase ceva pe calul sosit la potou îndată după învingător, drept consolare, îl adusese la Cascadă, unde, adineaori, la Longchamp, tînărul Gilson-Quesnel îi spusese că

va veni și el, după curse, cu cîțiva prieteni. Roger Gilson-Quesnel, ofițer de cavalerie, cu capul său de urs pe-un trup de girafă, era însoțit de o jumătate de duzină de persoane care alcătuiau un fel de spumă a eleganței. Edmond băgă de seamă că toți bărbații, pînă la domnul acela cam în vîrstă, al cărui nume nu-l reținuse, dar căruia Jacques Schoelzer i se adresa cu respect, aparțineau lumii protestante. Îi auzi vorbind ceva mai deoparte despre Templul de la Étoile. În atitudinea lui Jacques era parcă un aer slugarnic, ceea ce-l scîrbi pe Edmond. Pălăria tare de culoare bej a omului de vază se clătina deasupra unor fălci trandafirii, cu pielea nițel crăpată, și a unei priviri ce se oprea mereu la tînăra femeie care-l însoțea desigur pe Roger. Ea era ființa aceea făcută din contraste, către care Edmond se întorcea încetul cu încetul, fără să-i mai pese de nimic afară de dînsa... Se simțea în aer căldura timpurie a anotimpului.

Orchestra cînta *Soldatul de ciocolată.* Valsul era singura adiere care făcea să freamăte văzduhul, și violonistul-șef de orchestră, într-o bluză verde cu nasturi de aur, ale cărei mîneci atîrnau slobode, își agita brațele prinse într-o cămașă largă, surîzînd galeș doamnelor. Broboane mari de sudoare îi veneau pe obraz, iar el, cu ochii nemișcați și lucioși, părea să le scuture, dînd din cap ca și cum ar fi spus *nu* vreunui interlocutor diabolic. Un *soyer*[1] de șampanie se răsturnă pe-o rochie de *faille* galben-verzuie și căpșunele împreună cu o felioară de portocală lunecară în prundișul grădinii. Orchestra se porni mai tare, ca și cum ar fi vrut să acopere acest incident sub un potop de muzică senzuală. Violonistul își scutura capul culcat pe vioară, cuprins parcă de-o bîțîială furtunoasă. Cealaltă femeie, care era cu prietenii lui Jacques Schoelzer, îi spuse ceva lui Edmond, dar el n-o auzi. De altfel, absorbit de toanele ciudatei făpturi, nu urmărea de loc bîzîitul conversației. Jacques îl smulse totuși din această contemplare :

— Mistress Bird îți vorbește, Barbentane...

Tresări, îngăimînd o scuză. Americanca îi surîdea, arătîndu-și toți dinții : are să-i facă plăcere, zicea, să-l

[1] Cupă de șampanie cu fructe din care se bea cu paiul.

vadă pe domnul Barbentane la dînsa, dacă voia să-l însoțească într-o zi pe domnul Schoelzer. „Dar cum de nu, dar se poate, nu știu cum să vă mulțumesc, bineînțeles, voi veni cu plăcere.“ Purtate pe tăvi, băuturile reci pluteau parcă deasupra grădinii, în sunetele valsului. Se auzeau de departe glasuri chemînd șoferii cu numele stăpînilor. Un grup gata să plece șovăia la țărmul acelui ocean de norod, la hotarul dintre mesele restaurantului și prăfăraia de afară.

Deodată, Edmond simți că Vicleana cu părul de aur își oprește privirea asupra lui. Îl trecu un fior și, parcă surprins în admirația lui, își plecă o clipă ochii indiscreți, ca să-i lase timp să-și mute privirea. O frază muzicală sforăi într-o tăcere relativă. Edmond își cercetă rușinat mîinile, pe care nu le spălase de la prînz. Înălță iar capul și întîlni, drept în ochii lui, privirea care nu se clintise. Obraznica! Era însă pe acest chip un aer de seriozitate, gura ușor întredeschisă, atentă. Edmond nu mai îndrăzni să-și plece ochii.

S-ar fi zis că femeia, sub pălăriuța pe care un pescăruș își desfăcea aripile, căuta în fundul memoriei trăsăturile tînărului din fața ei. Lucru curios, i se părea că-l mai văzuse undeva... Adică Edmond gîndea că ea își închipuie asta, deși, în ce-l privește, era sigur că nu întîlnise în viața lui această făptură de argint-viu. Niciodată. Valsul îi aducea o tristețe în ochi. Nu-l mai asculta pe vecinul ei, locotenentul Desgouttes-Valèze, care-i vorbea de Maroc, unde urma să plece. Încetase să se mai joace cu umbreluța. Valsul se stinse...

— Domnule... domnul Barbentane?

Dînsa îl chemase. Toată conversația se opri. Desgouttes-Valèze încruntă din sprîncenele sale stufoase, blonde. Capetele se întoarseră spre Edmond. Un fel de surîs încurcat sublinie mustața abia mijită, pe care nici nu putea încă s-o tundă.

— Doamnă... zise, ca pentru a se scuza pe lîngă toți că devenise centrul atenției și, mai ales, al atenției ei.

— Ești din Sérianne, nu-i așa?

Se aștepta la orice, afară de asta. Își pierdu cumpătul, făcu din cap că așa e.

— Ești rudă cu doctorul ?

— Fiul său, mărturisi el.

— Ah !... Își întoarse brusc privirea de la dînsul și apucă mîinile lui Desgouttes-Valèze, exclamînd: Mai spune-mi ceva de Maroc !

O melodie pe care orchestra o lua de la capăt le abătu atenția spre altceva. Edmond nu mai știa ce-i cu el. Cum de aflase ea cine e ? De unde-l cunoștea pe tatăl său, orașul său ? I se părea că toți ceilalți simțiseră ciudățenia acestei întrebări, dar că toți, prinși iar într-o conversație plină de rîsete, de istorioare, de apropouri pariziene, nu aveau decît o țintă, să facă uitată întrebarea curioasă, nelalocul ei. Ca și cînd toți bărbații de la masă ar fi fost geloși de această legătură stranie între el și dînsa. Edmond plesnea de curiozitate s-o întrebe pe... dar, la urma urmei, cum o chema ? Nu-i auzise numele mai adineaori, absorbit de jocul întunecat al ochilor ei. Jacques Schoelzer se lăsă puțin pe spatele scaunului. Edmond se aplecă să-l întrebe:

— Cine este ?

— Bătrînul ? E Joseph Quesnel, unchiul lui Roger, cel cu trustul taxiurilor, un fel de rudă a familiei...

Peste capul celorlalți, vestitul industriaș îi surîdea lui Edmond.

— Am avut prilejul, domnule Barbentane, să-l întîlnesc pe tatăl dumitale la verii mei Barrel... Un zvăpăiat, dar altminteri om vrednic...

Ah, ia te uită , va să zică toți îl cunosc pe tătîne-său ? Simți un fel de furie. Joseph Quesnel îi dădea înainte :

— Nu știu de unde-l cunoaște ea, Carlotta...

Era o neliniște în acest glas. Ce-i păsa bătrînului dacă ea îl știe pe tatăl său ? În timp ce Quesnel vorbea de Sérianne, de tramvaiele care urmau să fie transformate, vechiul sistem cu prăjina fiind perimat, căci, vezi dumneata, autobuzul reprezintă un progres de netăgăduit față de tramvai, Edmond se întorcea pe nesimțite spre Carlotta — așa o chema deci, Carlotta. Iar dînsa, care se apucase iarăși să învîrtească umbreluța între Roger și

Desgouttes-Valèze, cu acea expresie mută, plină de gravitate și atenție, care-ți tăia răsuflarea, îl privea acum pe Edmond ca și cum între ei ar fi fost în joc viața.

El avea acea piele fragedă a feței, cum o au tinerii, și care la cei oacheși se roșește dintr-un nimic, ochii umezi ai mamei sale, cu toată sălbăticia Corsicii, mai puțin înfundați totuși în orbite adînci ca la doamna Barbentane sau la Armand, și părul acela negru care se piaptănă așa de bine de i se văd rădăcinile și-i face pe bărbați pleșuvi la treizeci de ani, dar îți dă la douăzeci și cinci aerul de-a fi mai îngrijit decît ceilalți. Cu umerii lați și încheietura mîinii vînjoasă, ca un bun jucător de popice. Pe lîngă asta, mai păstra un accent de provincie în îmbrăcăminte, reverurile hainei nu erau ca ale celorlalți, și gulerul nițel cam prea înalt îi dădea un aer țeapăn. Își tot frămînta mănușile galbene cu un fel de neastîmpăr. Cînd zîmbea, buza de sus i se ridica în stînga, și tot în partea aceea i se vedea vinișoara la tîmplă. Albastră. Ochii Carlottei bătură ca niște păsări pe-o plajă. Cînd îl întrebă, foarte tare : „Unde locuiești ?“ El nu putu să răspundă decît : „La hotelul Royer-Collard...“ și numaidecît văzu întunecîndu-se toate fețele, dar Carlotta rîdea : „Nu asta te-am întrebat, vreau să spun la Paris sau la Sérianne ?“

Se simți ca un înecat care se încurcă în stufăriș. Joseph Quesnel își făcea vînt cu pălăria. Edmond lămuri că-și face medicina la Paris. Vara, bineînțeles, în timpul vacanței, se duce la Sérianne... Ea îi tăie din nou vorba, adresîndu-se lui Quesnel :

— Joseph, mă plictisesc cu domnii aceștia, du-mă acasă !

Așa înțelese Edmond că se înșelase și că dînsa nu era acolo cu Roger, ci cu unchiul, magnatul taxiurilor. Era pur și simplu o tîrfă. Îi sărută mîna, ca o urzică. Reținu foarte limpede că boleroul negru se prelungea cu o poală rotunjită, în spate, și că rochia era dintr-o țesătură spongioasă de-un roz palid, cu niște aplicații de ceaprazuri negre.

XVIII

Orice ar fi făcut, un lucru pe care Edmond nu și-l putea vîrî niciodată în căpățînă era diagnosticul hemiplegiilor. Degeaba recitise asta pentru a patra oară, se împotmolea mereu la afurisitele acelea de simptome. E totuși simplu... Ce să-i faci, însă, dacă avea altceva în cap ? Pasiunea lui pentru studiu slăbea tot mai mult în ultimele zile. Degeaba își repeta că, dacă nu învață, n-are s-ajungă la nimic. Degeaba se lua singur în rîs ca să-și amintească setea lui de onoruri, de glorie. Degeaba se silea să zăbovească mai mult decît trebuia în laborator, cercetînd crîmpeie de creier, sînge de-al bolnavilor de tifos sau niște urini problematice — nimic nu ajuta.

Primăvara se întorcea pe nesimțite în vinele sale. Totul era o desfătare, lumina de afară, cineva care trecea strada, o frază auzită, și totul era o amintire. La jocul de popice de la bariera Maillot cunoscuse o fetișcană pe care-o invitase la un restaurant cu preț fix, cinci franci tacîmul, o nebunie. Era bălăioară, fără sprîncene, dată cu pudră și ruj alandala, nu sta o clipă locului, scotocea mereu în poșetă, vorbea chelnerului, își arăta jartierele, care aveau niște trandafiri de pînză, și la fiecare trei minute voia să știe ce crede Edmond de rochia ei, de-un albastru plumburiu, cu o mulțime de cutișoare pe mîneci. Mauricette, rogu-vă, așa o chema. Făcuse mofturi pînă să-l ducă la dînsa, iar el nu voia să plătească și o cameră de hotel după ce plătise masa. Locuia la Neuilly, pe strada Chartres, deasupra unei circiumioare pentru birjari, lîngă judecătoria de pace. Plîngea de umilită ce se simțea cînd trebui să se întoarcă în odaia ei. Își scoase rochia cu o grijă nemaipomenită și o pături mîngîind mînecile. Avea lenjeria de corp din bumbac, dar niște sîni minunați.

După aceea, ca să n-o mai întîlnească, Edmond nu mai dădu niciodată pe la cafeneaua de la bariera Maillot. Cu atît mai mult cu cît, întîlnind-o absolut întîmplător pe doamna Beurdeley pe stradă, o însoțise la dînsa acasă, și acolo, deodată, apucat de-o sminteală neașteptată, o

sărutase, și ea nu se împotrivise de fel. Acum, ce putea să mai facă ? Începuseră să se întîlnească prin odăi de hotel. Era nebună, o zurlie, și venea de fiecare dată cu altă voaletă pe ochi. Plătea dînsa odaia, din fericire. Îl sili chiar pe Edmond să ia lecții de tango. La un profesor argentinian, nu departe de biserica Madeleine. Mai veneau acolo trei sau patru băiețandri buboși și o fată care tînjea să intre la Conservator. Pianista cînta mereu același *Tango al spînzuratului* și era cald, pentru că închideau ferestrele care dădeau într-o curte întunecoasă.

Se prostea oare de-a binelea, Edmond ? Rămăsese în urmă rău de tot cu pregătirea examenelor trimestriale ; de cursul de fiziologie la Sorbona, nici nu mai era vorbă. Ce însemna asta ? Simțea cum se afundă în lene și totodată încerca un sentiment de revoltă cînd se gîndea la muncă, la medicină. Orice i se părea mai plăcut decît ceea ce s-ar fi cuvenit să facă. Pînă și a sta să flecărească cu idiotul ăla mic de Beurdeley și cu meditatorul său, care îi preda latina la domiciliu.

Era un fost repetitor de la liceul Stanislas, care tocmai părăsise această școală, și cîștiga cîțiva gologani dînd lecții micului Beurdeley, ca să-și poată continua studiile, cu neînsemnatul ajutor lunar trimis de taică-său, grefier de tribunal. Un flăcău de vreo douăzeci și șapte de ani, sfios, nehotărît, purtînd barba întreagă și părul despărțit cu o cărare într-o parte. Îmbrăcat ca un provincial și foarte grijuliu, arăta a ceea ce și era : un învățăcel al iezuiților. Îi zicea Raoul Villain. Discuta cu Edmond, în timp ce doamna Beurdeley se îmbrăca să iasă în oraș. Zicea că pornise de la socialismul creștin și se înscrisese în organizația *Brazda* a domnului Marc Sangnier. Suna ca un cîntec nou pentru Edmond și-l amuza fără să-l atingă. El nu era socialist, cum nu era creștin.

În toiul tuturor acestor întîmplări, Edmond se simțea obsedat de-o imagine, chinuit fără cruțare de-un regret. Degeaba își zicea că e un zevzec, trebuia să recunoască pînă la urmă că ceea ce îi schimbase rosturile vieții, ceea ce îl făcuse să nu mai creadă în muncă și în ambiție, era afurisita de fată întîlnită la Cascadă. Din pricina ei, în primăvara asta apăsătoare, i se părea că toate le face în

silă, pentru că nu avea ceva mai bun de făcut, și pasiunea doamnei Beurdeley nu-i potolea amărăciunea. În brațele ei, ca și printre cărțile sale, Edmond n-o vedea decît pe Carlotta, frumusețea robustă și răscolitoare a italiencei cu părul de aur al femeilor lui Tintoretto. Glasul ei iritant, dinții strălucitori ca zăpada în soare, acea vigoare stranie a grumazului, și apoi nu știu ce aer de dispreț și de forță, ochii care te priveau fără nici o sfială drept în față, cu o gravitate neașteptată...

Imaginea, totuși, avea să se șteargă din amintire, Edmond era sigur de asta, și nu exista nici un reactiv pentru a întoarce în memoria lui instantaneul de pe-acum învechit. Așa va scăpa de-o încurcătură. Nici nu-i trecuse asta bine prin minte, și-l rodea teama că are s-o uite. Rechema din toate puterile lui amintirea vizuală și fiecare amănunt al întîlnirii de la Bois de Boulogne. Suferea că nu era prea sigur în ce privește bărbia sau că ceva din trupul ei se pierduse, și apoi, care o fi fost acum partea imaginației în acest portret evocat ? Carlotta... Ce n-ar fi dat s-o mai vadă o dată, și era totuși furios de-a se gîndi la asta, de-a îndura această obsesie, căci, la urma urmelor, povestea n-avea nici o noimă, nu era îndrăgostit, că doar nu te îndrăgostești așa, din senin. Fata îl avea pe vino-încoace în bogăția bustului, în frumusețea umerilor, a sînilor. Un fel de dărnicie a naturii. Deocamdată, Edmond trebuia s-o plimbe pe doamna Beurdeley prin localuri, să danseze cu ea. Plătea dînsa, se-nțelege. Întinerea văzînd cu ochii muierea. Era fericită. Carlotta, vezi bine, era ceea ce știi că-ți este interzis. Genul acela de femeie prea frumoasă pentru tine, rezervată altora. Femeia mai mare ca în realitate. Nu vorbesc de înălțime, vorbesc de femeie. Parșivenia de viață. Treceau cinci-șase zile fără să mai dea pe la soții Beurdeley. Încerca să lucreze, hoinărea. Apoi, își zicea : la ce bun s-o evite ? Doamna îi făcea atunci o scenă cu plînsete, după care ochii ei zîmbeau printre lacrimi : „Mă îmbrac îndată, urîciosule". Urîciosul făcea deci anticameră, vorbind cu Jean și meditatorul său. Acesta urma să plece curînd pentru o perioadă de instrucție la tabăra militară din Châlons. Veni iar vorba, bineînțeles, de legea celor trei

ani, mai ales că de peste o lună de zile socialiştii porniseră un tărăboi grozav prin ţară.

— Aflã că nu mă prea împac cu ideile dumitale, spuse Edmond. Nu sînt pentru împărţeala averilor, şi socialismul mă lasă sceptic. Şi-apoi, fiecare să se descurce cum poate, nu-i aşa ? Uite, văzui la mine-n tîrg ce-mi sînt socialiştii. Aoleu !

— Dumneata nu cunoşti socialismul *nostru*[1], zicea meditatorul. Dreptate şi milostenie. Adevăratul spirit evanghelic...

— Nu vreau să te supăr, dar evangheliile mi s-au părut întotdeauna ilizibile. Din punct de vedere literar, nu le tăgăduiesc o oarecare poezie. Dar pe cît am apucat a citi din teoriile socialiştilor, cam în fugă, o mărturisesc, mi se pare că acea coincidenţă a doctrinei lor cu învăţătura lui Hristos nu se bizuie decît pe-o neînţelegere...

Edmond vorbea astfel, trebuie s-o spunem, mai ales ca să scape de imaginea Carlottei. Îi trecuse prin minte că n-are s-o mai vadă niciodată. Asta îl făcea să bată cîmpii. Şi apoi, îl sîcîia niţel flăcăul bărbos.

— Socialismul, izbucni acesta, este însăşi *Evanghelia*. Dar nu socialismul monstruos al demagogilor, nişte monştri antifrancezi care...

— Dă-i Cezarului ce-i al Cezarului şi nu mai vorbi de socialism. În fond, socialismul e dorinţa de-a avea a acelora care n-au nimic. Nu pot fi conservatori cei care n-au nimic : ai răbdare pînă vor avea ceva şi vei vedea că devin conservatori.

Villain se răsucea în locul lui, ca un vierme. Era plin de idealul său şi de ură împotriva *falşilor* socialişti. Amîndoi ţineau să vorbească deodată. Doamna Beurdeley nu mai isprăvea cu gătelile ei. Oricum, îşi zicea Edmond, Carlotta îl cunoştea pe taică-său, cunoştea Sérianne... Dinţii îi sînt mici şi regulaţi, puţintel cam ascuţiţi ca şi cum n-ar avea decît canini... Villain vorbea cu înflăcărare de muncitorii creştini, de nedreptatea

---

[1] E vorba de aşa-zisul socialism creştin, mişcare politică inspirată de scrierile contelui *Albert de Mun* (1841—1914) şi ale lui *Marc Sangnier* (1873—1950), sprijinită de cercurile catolice franceze ca o diversiune care să abată pe muncitori de la căile revoluţionare ale socialismului marxist.

socială... Sînt și patroni care-s oameni de înțeles, așa zicea. Ar trebui ca toţi laolaltă, mînă-n mînă...

— Ah! Mai slăbește-mă cu muncitorii dumitale! îi tăie vorba Edmond. Sînt niște trîntori. Caută la obîrșie proprietatea și ai să găsești întotdeauna pe unul care s-a spetit muncind. Dacă nu muncesc eu, a muncit tata sau bunicul. Cei care n-au nimic găsesc însă că e mai simplu să iei averile de-a gata, fără muncă. Niște trîntori...

Doamna Beurdeley se ivi în ușă.

— Iar te ciondănești cu domnul Villain, Barbentane, spuse dînsa.

— Domnul Barbentane nu înţelege, doamnă, ce este socialismul creștin, vorbi meditatorul. Ne confundă cu oamenii aceia care duc prin ţară campania lor mîrșavă împotriva legii de trei ani. Oameni care vor să predea Parisul Germaniei, pentru că așteaptă nerăbdători clipa cînd poliția va fi dezarmată, ca să poată jefui orașul... drojdia societății, pleava, cei cărora li se adresează clănțăii de la *l'Humanité*... oameni care trebuie puși la zid...

Tremura, sudoarea îi îmbrobonise fruntea, sub părul frumos pieptănat.

— Ascultă, zise Edmond, pe care prezenţa doamnei Beurdeley îl făcea răutăcios, ţi-i las pe socialiști, n-ai decît să-i tai în bucățele. Cît privește însă legea de trei ani, mai domol, iubitule! Legea asta a dumitale nu-mi spune nimic, iar dacă domnului Jaurès îi face plăcere să urle la mitinguri împotriva ei, despre partea mea nu văd de ce n-ar face-o...

Meditatorul stătea ca trăsnit. Îl privi pe Edmond și mormăi ceva în barbă. Se întunecase la faţă. Îi venea să plîngă.

— Să mergem, Barbentane, spuse doamna Beurdeley, vom dansa la barul Ceylan, am dat întîlnire acolo unor prieteni...

Minţea ca întotdeauna. Pe scară, în timp ce dînsa cobora, el o privea din spate. Ce cusururi îi afla! Nici tinereţe, nici viaţă. Nimic tulburător în ea, ca la cealaltă. Pe aceea o simţea în jurul său. Adormea cu dînsa. O visa în somn și o visa treaz. Fir-ar să fie de soartă, ce naiba, se simţea oare îmbătrînind de suferea atîta de

pe urma acestei înfrîngeri ? De fapt, unde-i înfrîngerea ? Nu-i ceruse nimic fetei aceleia. Nu căutase s-o mai întîlnească.

Ziarele de seară urlate pe străzi anunţau cu titluri uriaşe un incident grav. Un zeppelin german aterizase la Lunéville. Lipseau încă amănuntele. Aeronauţii pretindeau că vîntul le schimbase direcţia. Fireşte.

— Şi de ce n-ar fi vîntul ? spuse Edmond prietenei sale, pe-un ton obraznic, împăturind la loc ziarul. (Se aflau într-un taxi.) Spune-i şoferului să mă ducă neapărat acasă, în strada Royer-Collard... Am de învăţat pentru examene...

Ochii doamnei Beurdeley se umplură de lacrimi.

XIX

Din abajurul încreţit de culoare trandafirie, lumina electrică curgea de-a lungul piciorului de bronz încrustat al lămpii, scăldînd şerveţelul de dantelă aşternut pe marmura roşie a noptierei de stejar, mica pendulă de porţelan într-un peisaj olandez, cuţitul de fildeş cu lăcrămioare pe mînerul de argint, trei sau patru cărţi cu coperta galbenă, una peste alta, capătul sîrmei răsucit şi braţul gol, plin şi niţel moleşit, atins uşor de-o buclă de păr negru. Apoi, lumina pătrundea în aşternut : un cearşaf foarte subţire, cu un G mare brodat într-un desen simplu, ce se ridica săltat de trupul ghicit al doamnei Grésandage care citea. Domnea o tăcere domoală, vătuită de întuneric şi de covoare, pe care n-o scutura decît rar de tot trecerea abia auzită a vreunui autobuz.

Elise oftă. Un pas în liniştea grea a casei o făcuse să-şi înalţe deodată capul din perne. Purta o cămaşă de pînză albă închisă pînă la gît, cu mîneci largi, care se răsfrîngeau cînd se sprijinea în coate. De la gulerul răsfrînt coborau de fiecare parte cinci cute subţiri, care se sfîrşeau pe sîni. Părul desfăcut îi dădea un fel de tinereţe, dar grija de fiecare zi îi adîncise o zbîrcitură lîngă ochi. Richard să fie oare ? Între morile de vînt, boneţelele înaripate şi saboţii albaştri ai peisajului olandez, Elise văzu că se şi făcuse

douăsprezece jumătate. Era Richard. Ușa se închidea, pașii străbăteau odăile. Simţi totuşi spaima ei de toate zilele și ţipă : „Rico ?" Iar el, ca întotdeauna, răspunse din anticameră : „E cărbunarul !"

Directorul mișcării generale a fondurilor se întorcea acasă destul de îngrijorat. Nevastă-sa își dădu seama numaidecît că era plictisit. Domnul Grésandage avusese în seara aceea convorbiri grave, pe marginea atribuţiilor sale, cu niște funcţionari ai Ministerului de Finanţe, cu bancheri.

— E ceva grav, Rico ?

— Nu, Lise... nimic.

Ea știa bine că minte, după felul cum o sărutase, distrat.

— Ești obosit, cărbunarule ? Ţi-o fi foame ? Nu ? Nici ceva dulce nu iei ? Cărbunarului îi place dulceaţa...

El avu un gest de mare lehamite, care-i tăia vorba :

— Nu, crede-mă, n-am poftă, vreau doar să mă culc... Mă dezbrac îndată și vom fi împreună...

Elise se neliniști de-a binelea.

— Ce se întîmplă, Rico ? Bărbăţelul meu, hai, vino repede în braţele mele, văd că ai necazuri... Ba da, ba da...

— Nu, făcu el, nu-i vorba de necazuri, e altceva...

Se așezase pe taburelul cu perniţa vărgată și-și scotea ghetele. Un nasture căzuse.

— Nu-mi plac, zise el, nasturii ăștia fixaţi cu mașina. Se rup mereu...

Elise îl privea cum se dezbracă. Mai slăbise în ultima vreme. Cămașa îi era prea largă în jurul gîtului, după ce-și lepădă gulerul. Ea rîse încetișor cînd și-o scoase, rămînînd în izmene. Avea trunchiul destul de noduros, iar părul alcătuia un fel de cunună între burtă și piept. Își punea cămașa de noapte, găsită sub o pernă. Era o cămașă clasică, la fel ca toate cămășile de noapte bărbătești, cu niște bibiluri roșii.

— Hai, vino repede, cărbunarule, vino repede... Ai să uiţi de toate... Mi-e urît fără tine... La ce te gîndești ?

În cămașă, cu picioarele goale, stătea îngîndurat, repetînd gestul său obișnuit, de a-și pipăi marginea de jos, tunsă cu grijă, a mustăţii, gest pe care i-l cunoșteau toţi la minister.

— Mă gîndesc la anii care trec... La ceea ce ne făgăduisem în viață și la ceea ce am putut ține din aceste făgăduieli... La zilele puține ale vieții omului... La ceea ce îmi închipuiam...

— Te-ai făcut prea serios, Rico, haide, răule, suie în pat, dragostea mea...

El nu se clinti și urmă cu un glas șoptit :

— Mi-am înfățișat întotdeauna viața așa, între copilărie și bătrînețe. Fără a sta să socot cît ține una, cît ține alta. Aveam cam treizeci de ani buni pentru a-mi realiza programul. Îmi ziceam : mi-au rămas trei sferturi din ei, pe urmă jumătate... Frumos am mai potrivit-o...

Se vîrî în așternut. Picioarele li se împletiră.

— Ce reci îți sînt piciorușele! spuse el foarte drăgăstos.

Elise îi răspunse :

— Fără tine patul nu-i pat... De ce ești așa de trist ?

— Oricum, vezi tu, Lise, toată tinerețea e în urma noastră. Am și ajuns la vîrsta cînd nu mai pot să mă joc cu viața. Chiar dacă m-aș apuca de cele mai mari năzbîtii, dacă aș pleca cu un circ, să fac pe August prostul...

— Și m-ai lăsa ?

— Nu, Arlechina mea... sau dacă aș ieși pe stradă cu revolverul în mînă să jefuiesc încasatorii, în sfîrșit, totul ar fi zadarnic, istoria mea e scrisă de acest lung șir de zile, de meseria pe care am făcut-o, de tot ce-am fost pînă acum, de la anul cutare la anul cutare.

Elise nu spuse nimic, respectîndu-i tăcerea, dar își petrecu un braț pe după umerii lui. El îi surîse :

— O mie nouă sute treisprezece ! Auzi ce straniu sună anul acesta, o mie nouă sute treisprezece ? Iată-ne ajunși la el. Mi-aduc aminte de vremea cînd mă gîndeam : de azi pînă în o mie nouă sute cinci, pînă în o mie nouă sute zece. Și iată-ne în o mie nouă sute treisprezece...

Elise se simți năpădită de-o amară tristețe. Își amintise de vîrsta ei. Se lipi de pieptul bărbatului, murmurînd :

— Cărbunarul meu... cărbunarule...

— Vezi tu, urmă el, cînd aveam douăzeci de ani, nu eram sigur că tot ce făceam nu e doar o comedie. Nu aveam încă nici o răspundere pe lumea asta în care trăiam. Studiam, dar nu credeam în studiile mele. Învă-

țam, dar acesta era un rol. Exista un Richard pe scenă și un Richard pur și simplu...

— Pentru mine ești întotdeauna Rico, spuse ea.

— Da și nu, micuța mea, da și nu. Știi cum spune mereu Joseph Quesnel... oameni dubli... că noi sîntem azi niște oameni dubli... unul care are o funcție în societate, celălalt care n-are nimic de-a face cu ăsta, și uneori nu-l poate suferi, se bate cap în cap cu el... omul adevărat, ce mai încolo ! Ei, bine ! înțelegi tu, Elise, sînt ceasuri, bunăoară ca în seara asta, cînd simt cumplit cum al doilea dispare și numai primul rămîne...

— Nu-i adevărat, Rico, sîntem aici amîndoi, la căldurică, și uite în jurul tău spiritele bune ale casei, cuțitul de tăiat foile, lampa, pendula cea mică, Lise, părul ei negru, tot ce-i place cărbunarului...

— Ah, mica mea Lise, cît de firav mi se pare cuibul nostru în noaptea asta ! O fi poate vîrsta, dar nu mă mai pot opri să aud glasurile de afară...

— Nu mă mai iubești !

O strînse la piept, fără să răspundă. Nu se mai auzi decît aripa metalică a timpului. Apoi, domnul Grésandage continuă :

— Sînt unele cuvinte, uite, cărora le jurasem credință pe cînd eram foarte tînăr. Știi, Rimbaud : *Mi-e groază de toate meseriile. Stăpîni și muncitori, toți țărani, josnici. Mîna care ține pana nu-i mai de preț ca mîna pe coarnele plugului. Ce veac al mîinilor ! Nu voi avea niciodată mîna mea...*

— Îl pomenești pe Rimbaud de parcă ar fi *Sfînta Scriptură...* întrerupse dînsa.

— Știi bine că pentru mine acestea mi-au fost *Scripturile,* iar nu sfîntul Pavel, și nici pastorul Monod... Multă vreme mi-am repetat această frază, și-mi ziceam că e o comedie care continuă, dar că, în realitate, *nu voi avea niciodată mîna mea... Ei, bine, iată !* (Își ridică mîna drept în sus.) Tu n-o vezi, dar, uite, eu unul o simt aici, cătușa. Viața mi-a pus cătușe. Meseria pe care-o faci, crede-mă, Liseron, meseria e mai tare ca omul. S-a isprăvit, festa s-a jucat : am fost ceea ce am fost...

— Un Rico urîcios, un Rico dulce, un Rico iubit...

— Liseron, micuţa mea, sînt unii care vor războiul...

Rostise asta cu o voce surdă, şuierătoare. Femeia se ridică toată din aşternut şi se apleacă peste el. Capul lui Richard era lipit de sînii ei, pe care-i simţi zvîcnind.

— Richard, ce tot spui? Cine ar putea? Nemţii, kaizerul?

El îi simţea trupul răzvrătit. Făptura vie. Femeia. Plimbă încetişor pe dînsa o mînă familiară.

— Nu, spuse în sfîrşit. O grămadă de oameni. Mai mulţi decît ai crede. Şi nu nişte ticăloşi. Oameni ca tine şi ca mine. Francezi... Asta mi se pare nemaipomenit.

— Dar ce? Ce s-a întîmplat?

— O, mi-ar fi greu să-ţi explic... Sînt luni de zile de cînd refuz să mă împac cu ideea asta... de cînd îmi spun că e stupid să judeci lucrurile aşa... Apoi, n-am încotro şi trebuie să constat că e ceva în aer. Nu, nu un anume fapt mai precis decît altul. Nimic ce s-ar putea într-adevăr povesti. Dar totul se întîmplă ca şi cum această idee a războiului înspăimîntă din ce în ce mai puţin anumite cercuri. Ba sînt chiar unii care vorbesc de război ca de-o eventualitate fericită, sau cel puţin ca de ceva care ar fi mai bine să izbucnească de îndată, ca să nu fie prea crîncen, ca să avem şansele de partea noastră...

— Dar ce tot îndrugi acolo, Richard? Zău, e o ticăloşie fără seamăn... Cine sînt ăia?

— O ticăloşie fără seamăn... Şi eu cred că-i o ticăloşie. E aşa de greu totuşi să-ţi faci o părere, să afli adevărul. Nu-s oameni răi, ştii. Oameni de omenie, foarte cumsecade. Oameni pe care-i stimez... Mă întreb uneori ce să mai cred. E într-înşii omul dublu pesemne. Omul social priveşte în faţă, cu răceală, catastrofele necesare. Celălalt, omul pur şi simplu, nu se împacă cu ideea asta... E foarte ciudat...

— Richard, tu nu gîndeşti ca dînşii, nu-i aşa? Nu, tu nu aştepţi războiul. Ascultă. Războiul! Zău, închipuieşte-ţi ce se va alege din atîtea Lise şi atîţia Rico, din toate Lisele şi din toţi Rico, într-un război! Dumnezeule, ai văzut la cinema ce se întîmplă în Balcani? Ce grozăvie! Cînd e vorba de asta, tu, Richard, nu poţi fi un om dublu, nu-i aşa?

Ora se legăna, nepăsătoare, în porţelanul pendulei olandeze. Răsuflarea lui Grésandage se lipi de sînii Elisei.

— Nu mai ştiu, vorbi el. Îmi spun că cel mai bine ar fi să nu văd, să nu aud... Ce pot face ? Toată apărarea mea e în această duplicitate, în această oază de linişte pe care-o păstrez pentru noi... Să fug ! Dar poţi oare într-adevăr fugi de toate acestea ? Uită-te la Joseph Quesnel... Ce aventură stranie, nu-i aşa ? Dragostea asta care l-a apucat acum, cînd viaţa lui e sfîrşită, cînd tinereţea s-a dus... Eu, unul, o găsesc uimitoare, stupidă şi minunată. Ştii, nu-i o fată rea. Iluzia ! Ce iluzie poate să-şi facă Joseph Quesnel ? Aceea de a avea şi el o oază, ceva care scapă rînduielii de fier a lumii. A furat-o pe femeia asta, înţelegi, aşa cum noi toţi ne-am furat fericirea...

— Dar un război... întrerupse ea.

Richard o mîngîia. Richard era acolo, lîngă dînsa, cuvîntul *război* suna mai puţin tăios, plutind totuşi în cameră cu puterea ascunsă a unei ameninţări gata să se abată asupra lor din perdelele mari, ca şi din reflexele oglinzii, din dulapul lăcuit. Richard avea aerul că visează cu glas tare :

— Joseph Quesnel... întîlnit-ai om mai ciudat ? Din omul acesta, a cărui viaţă întreagă şi a cărui gîndire au fost întotdeauna împărţite între forţe atît de diferite... dragostea, dragostea pentru nevastă-sa l-a făcut ceea ce este, l-a împins pe treapta socială cea mai de sus. Ştii, dînsa îl dispreţuia, şi el voia s-o învingă, s-o convingă... Îşi făcea despre dragoste o idee foarte înaltă. Atunci s-a apucat de afaceri... Afacerile au fost mai tari. Dragostea, vezi tu, nu rezistă afacerilor. Quesnel a ajuns stăpînul unei lumi, dar nu şi al inimii sale. Acum, iată-l căzut iar în laţ, nebun. Crede-mă, îl cunosc bine. O iubeşte pe Carlotta. Prin ea se regăseşte pe el însuşi, regăseşte pe tînărul care-şi bătea joc de lumea Băncii şi a Bursei, cel care toată viaţa a îndrăgit poezia, şi pictura, şi muzica, prietenul acela, vechiul meu prieten, cel care mi-a deschis ochii în tinereţe, care-mi citea din Baudelaire cînd aveam paisprezece ani.

— Războiul, Rico, războiul...

— Da, războiul. Nu cred că Joseph Quesnel, bunăoară, întrebat dacă e pentru război, ar putea răspunde altfel decît cu groază, cu indignare. Da... şi totuşi, de două sau de trei ori am simţit că nu era chiar aşa de ostil acestei idei, şi nu

știu cum, poate că mă înșel, poate că mi-e atenția prea absorbită de unele operații de Bursă... *Nu voi avea niciodată mîna mea...* Vezi, într-un anume sens. Într-un anume sens...

— Rico, războiul... O, cărbunarule !

— Micuța mea Lise, vino colea, lîngă mine, lîngă Rico... E tare obosit bătrînul tău urîcios, prea și-a frămîntat capul cu o grămadă de lucruri nu tocmai plăcute și i s-a făcut somn...

— Rico, războiul... Dumnezeu nu va îngădui să se facă război.

— Dumnezeu ? E de-ajuns ca oamenii să-l îngăduie...

— Rico, Rico, religia nu dă voie să omori. Trebuie să împiedicăm asta. Dacă știi ceva... Rico !

— Dar nu știu, copil ce ești, nu știu nimic... bănuiesc, și-ți spusei doar, poate că mă înșel. Religia n-are nimic de-a face cu asta.

— Rico, Dumnezeu e întotdeauna prezent în treburile oamenilor...

— Dumnezeu ? Dragostea mea, simt că mă picnește somnul... Vrei să stingi ?

Se făcu întuneric. Soții se vîrîră în așternut. Nu se mai auzi decît o dată sau de două ori vocea doamnei Grésandage murmurînd înfricoșată la urechea domnului director al mișcării generale a fondurilor :

— O, cărbunarule... cărbunarule...

XX

Senzualitatea bărbaților prea tineri e foarte mărginită. Plăcerea abia dacă-i reține. Prea sînt absorbiți de atîtea lucruri noi și continuă să facă pe grozavii. Mai sînt încă stăpîniți de himere și lasă mereu prada din mînă pentru umbra ei. Visează. Cu cruzime.

Umbra Carlottei se întindea peste viața lui Edmond, dar nu e sigur că această umbră își trăgea puterea drăcească din ființa tinerei italience. Ea era pentru Edmond prilejul de a neglija, de a lepăda tot ceea ce îl interesase mai înainte. Ea îl făcea mai mult ca orice să simtă mediocritatea

vieții sale, și nu numai a spitalului, a studiilor, a restaurantului popular Chartier, a odăii sale, dar și a vieții sale de mîine, a acestui mîine pentru care își istovea tinerețea.

Presupunînd că și-ar vedea de medicina lui, că s-ar ține de examene, la treizeci de ani ar ajunge, în cazul cel mai bun, un fel de Desplat — cu toate însușirile lui doar o lichea lingușitoare, pătruns de respect cînd vorbea profesorul Beurdeley ! — iar după treizeci de ani ar fi și el un Beurdeley. Frumoasă perspectivă ! Academia de Medicină, un apartament somptuos și o nevastă care-ți strigă de după ușă : „Nu te deranja, dragă, mă întorc la masă !“

Cărțile dormeau în odaia de hotel, iar pe stăpînul lor îl încolțise dezgustul. Nu mai putea să sufere spitalul, lucra acum la Hôtel-Dieu, și nici pe camarazii săi. El care se bizuise așa de mult pe legăturile sale cu Jacques Schoelzer pentru a pătrunde în lumea înaltă, simțea acum că i se întorc mațele numai gîndindu-se la politehnicianul acela. Un mic imbecil care se crede pentru că are gologani. O clipă se gîndise să reînnoade prieteșugul cu moștenitorul mosorului de ață *S.B.* ca să ajungă prin el la Carlotta. Și apoi, la ce bun ? Pe curviștina asta n-o poți avea cu ocheade. Amantă a milionarului Quesnel, nu l-ar lăsa pentru un medicinist, vezi bine. Edmond nu voia s-o împartă cu altul. Se mira singur de asta : el care arătase întotdeauna cel mai mare dispreț pentru femei și-și rîdea de dragoste. Nu era îndrăgostit. Avea nevoie doar de-o dovadă. Dovadă și arvună. Sau se înșelase atîta vreme... Nu era îndrăgostit.

Simțeai totuși cum scîrțîie și trosnește sub tine lumea veche. Afară numai dacă erai un cretin, sau un orb. Ca tătîne-său, care stă să-și numere prostește banii și anii. Calicul ! Două sute de franci pe lună, atît îi trimite. „Mult o să-mi folosească într-adevăr, își zicea, atunci cînd voi cîștiga singur bani, că tatăl meu a pus deoparte pentru mine ! Pentru mine, să fim înțeleși !“ Neghioabe socoteli, dacă pînă atunci totul se prăbușește. Revoluția, războiul sau vreo Panama oarecare. Carlotta, ea era revanșa, victoria imediată asupra vieții. Ca să ajungă la această victorie, i-ar fi trebuit bani. Bani, nu glumă.

Gîndul i se întorcea mereu la taică-său, care nu vedea mai departe de lungul nasului. Își urma prostește partidul.

Ca şi cum Partidul radical ar fi fost dintr-o bucată! Partidul care-l sprijinise pe Poincaré ministru, se împăcase şi cu Poincaré preşedinte al Republicii. E adevărat, de-alde Caillaux, Clemenceau se împotriviseră fostului lor colaborator. Dar Perchot, Herriot, o seamă de alţi fruntaşi nu-i urmaseră pe aceştia... În furia lui, stîrnită de alegerea prezidenţială, Barbentane lăsase să-i scape că Perchot trădase partidul fără îndoială, sprijinind candidatura lui Poincaré, deoarece acesta mijlocise între el şi guvernul rus pentru a se plăti drepturile ce se cuveneau unei întreprinderi prezidată de Perchot, care executa nişte lucrări undeva într-un port din Marea Neagră. O fi fost aşa sau nu, cine ştie? Parcă Clemenceau era mai breaz! Ajungea să-ţi aminteşti de afacerea Panama, de legăturile sale cu Cornelius Hertz [1].

E uşor să fii canalie cînd ai situaţia unui Poincaré, unui Clemenceau, unui Briand. Să începi însă... asta era cel mai greu. Edmond se visa furînd, jefuind bănci, omorînd. Apoi ridica din umeri. Şi regăsea imaginea nicidecum uitată a Carlottei, luminată de-un zîmbet, strălucitoare. Îi sfîşiase cu dinţişorii ei de leoaică toate motivele pe care le avusese de-a nu gîndi, de-a munci ca o brută. Şi nu-l mai părăsea. Nu se simţea îndrăgostit. De altminteri, ce alta era decît o fată de bordel? O tîrfă, o tîrfă şi iar o tîrfă. Ce ochi avea? Asta îl frămînta. Ar fi jurat că erau negri. Dar e blondă. Tocmai aici e aici. I se părea acum că nu erau poate chiar albaştri, ceea ce se cheamă albaştri, ci verzi, în sfîrşit, de un verde-deschis. Nu, zău... Să-ţi pierzi capul pentru o femeie căreia nici nu i-ai văzut măcar bine ochii! Dar de unde scotea el că-şi pierduse capul? Capul îi era ca întotdeauna pe umeri.

Da, lumea nu era prea liniştită. Şi Edmond îşi dădea seama că e o prostie să-ţi faci planuri de viitor, aşa cum făceau toţi în jurul său. Mocnea focul, ca un jeratic încins care nu vrea să se stingă. La Constantinopol, turcii învinşi, încolţiţi de popoarele balcanice cu arma la picior, constrînşi de marile puteri să accepte condiţiile pe care i le dictau în

[1] Politician francez, ginere al Preşedintelui Republicii Jules Grévy, implicat în acţiunea de corupţie parlamentară întreprinsă de societatea istmului Panama.

privința insulelor grecești, nu cedaseră decît pentru ca, după cîteva ceasuri, să se revolte, omorîndu-și conducătorii și pornind iar războiul. Simplă etapă a rivalității ruso-germane pentru stăpînirea Strîmtorilor. În afacerea asta Franța mergea cu Rusia, cam strîmbînd din nas, nu atît pentru că guvernul s-ar fi temut să se bage într-un război pe care-l pregătea fățiș cu bocănit de cizme, parăzi militare și o literatură cum n-a mai fost, plină de alsaciene și de soldați drăgălași. Fără îndoială însă că, temîndu-se de impopularitatea acestui război, încerca să cadă la învoială cu turcii, pînă ce Rusia se supăra. Prin intrigi stranii, se puneau la cale mișcări diplomatice complicate. Ce se ascundea, bunăoară, sub rechemarea domnului Georges Louis de la Petersburg, unde era trimis Delcassé ? Pe la începutul lui martie, guvernul Briand se rostise pentru legea de trei ani. După cincisprezece zile căzu, înfrînt la Senat de-o ofensivă a radicalilor, condusă de Clemenceau. Chiar atunci cînd regele Greciei era asasinat în toiul victoriei. Și Barthou fu acela care luase locul lui Briand, cu legea de trei ani în fruntea programului. Un guvern de uniune republicană. Omul care slujise în toate matrapazlîcurile cu Rusia, uimitorul Klotz, trecea de la Finanțe la Interne, ca și cum cei care se încredințaseră de devotamentul său la Finanțe nu se puteau bizui decît pe dînsul spre a lichida agitația socialistă ce se întindea în toată țara împotriva celor trei ani. O campanie cum nu s-a mai văzut. Unul din primele acte ale noului guvern fusese să-l înlocuiască pe Lépine la Prefectura poliției cu un anume Hennion, pus odinioară de Clemenceau în capul Siguranței, și care fusese patronul provocatorului Métivet, de curînd demascat. Ca și cum s-ar fi pregătit o mare operație de curățire, pentru a face loc celor trei ani, patrioților care tocmai îl împiedicaseră pe Jaurès să vorbească la Nisa, și în general pentru a lăsa guvernului mîinile libere spre a-și face treburile așa cum înțelegea, fără a se sinchisi de toată hărmălaia din Parlament și din țară. Propaganda începea să strice armata. Întors la cazarmă după terminarea grevei de la uzinele Wisner, Adrien Arnaud îi povestise lui Edmond că în propriul său regiment, al 22-lea de artilerie, pe la sfîrșitul lui martie, se cîntase *Internaționala* în curtea cazărmii.

Edmond afla o amară satisfacție în a socoti astfel toate semnele prevestitoare ale unui prăpăd de care nu se mai îndoia: era o scuză în propriii săi ochi, pentru că își lăsa cărțile să doarmă. La ce bun să mai învețe? Privise niște manifestații ale studenților la statuia orașului Strasburg, cu Déroulède în mantaua lui cu glugă, suit pe-un taxi, ca un actor zurliu. Văzuse retrageri cu torțe urmate de-o mulțime care urla de bucurie. În fața ferestrei sale, într-o dimineață, un flașnetar ținea isonul unui cîntăreț în haine de catifea maro, cu cîrlionții aduși pe tîmple ca niște virgule, care cînta:

Kaizerul cel mustăcios
S-a curățat și e fricos:
„E-un flăcău foarte-iscusit
Zice el neliniștit,
Și dacă mîinile-i sînt mici
Are însă bumni voinici.“ [1]

Iar cîțiva gură-cască, dirijați de cîntăreț, repetau în cor, însuflețiți de cea mai neroadă bucurie:

Are însă bumni, bumni, bumni,
Are însă bumni voinici!

Edmond închise fereastra, rînjind batjocoritor, și începu să se bărbierească în fața unei oglinjoare agățate de cîrligul ferestrei. Dacă vine războiul, își zise, știa destulă medicină ca să le dea cîte o doză de ipeca tuturor acestor imbecili. Nu face să-ți omori capul tocind. În clipa aceea i se aduse scrisoarea. Nu era scrisul cucoanei Beurdeley: „Dragă domnule, dacă numele meu îți mai spune ceva, dacă îți mai amintești de întîlnirea noastră după cursele de la Longchamp, vrei să-mi faci plăcerea de-a veni să mă vezi mîine după-amiază la mine acasă? Carlotta Beneduce.“

Locuia aproape de podul *la Jatte*, pe bulevardul Bineau. Făcuse două sau trei greșeli de ortografie, iar scrisul era întocmai ca al unui copil.

---

[1] În acest cuplet patriotard, „flăcăul" de care se teme Wilhelm al II-lea pare a fi Poincaré. Nuanța șovină e subliniată prin schimonosirea pronunțării unor cuvinte.

XXI

La Aix, viața de internat se depăna al dracului de plicticoasă. Cît despre camarazi, erau doi sau trei elevi de treabă cu care Armand se plimba prin curte, unul dintre ei vorbind mereu de Wagner, din opera căruia Armand n-auzise pînă atunci decît o placă de gramofon, dar a cărui tetralogie o citise în ediția ilustrată Hachette. Se mai afla acolo junele Cotin din Sérianne. Nu legase prietenie la toartă cu el, dar oricum, se cheamă că era cineva de pe meleagurile lui. Dintru început, ceea ce-l făcuse pe Armand să se țină departe de ceilalți elevi era aventura sa cu Yvonne, fata care spăla blidele la bucătărie. Aventura sa, dacă se poate spune astfel. La drept vorbind, nici n-a fost o aventură : povestea începuse într-o doară și continua tot așa. Nu stăteau să-și spună minciuni. Se îmbrățișau pe apucate, cînd le venea la îndemînă...

Yvonne nu era de prin partea locului. Născută și crescută la Douarnenez, la optsprezece ani fata fugise de munca la fabrica de sardele, ca să intre la stăpîn. N-avusese noroc. Părăsise un loc bun la Châtellerault ca să meargă după un netrebnic care o lăsase cînd văzu că nu poate trăi pe spinarea ei. Muncise într-un restaurant din Orléans, apoi fusese slugă la bucătăria unei mari ferme de prin Beauce, unde trebuia să servească mai bine de o sută de muncitori agricoli. Un zidar, de fel din Aix, o luase cu dînsul în orașul său de baștină. Îl părăsi, ca să ajungă în cele din urmă la acest liceu. Avea treizeci de ani, era o femeie înaltă și voinică, cu dinții cam prăpădiți, o brunetă cu pielea albă și șoldurile tari, nici frumoasă, nici urîtă la față, sub părul pe care nu reușea să și-l pieptene ca lumea. De trei ani, se avusese bine în fiecare an cu unul sau cu altul dintre elevii clasei a VII-a de filozofie sau matematică. Uite-așa, fără să-și facă iluzii. Muncea pentru dînsa și nu aștepta nimic deosebit de la viață. Prostii. Pe Barbentane îl privise de două-trei ori în sala de mese, și el, zevzecul, curios și măgulit, se lăsase prins. O sărutase pe-un coridor. Se întîlneau în odaia ei. Mîncau cîrnați de Arles, bînd vin

roșu. Cînd venise acolo întîia oară se mirase puțintel de bulendrele ei sărăcăcioase, de rufăria ei. Sînii de asemenea îi avea cam fleșcăiți. În sinea lui, recunoscuse cu furie că ajunsese acum să nu mai facă pe mofturosul. După ceea ce gîndise despre legătura lui Pierre cu Angélique, și oricum, Angélique era altceva... Chichineața ei cu patul vîrît sub scară, și un calendar al Poștelor și Telegrafelor în perete, era sinistră la lumina unei lămpi de gaz. Mirosea a resturi de mîncare și Yvonne arăta obosită de truda zilei. Vorbeau puțin, cu glas scăzut, de teama monitorului și a spionajului colegilor. Yvonne nu era vorbăreață și nu-i plăcea să-l audă înșiruindu-i la gogoși.

Pe Armand îl rîcîia gîndul că ascultase de tatăl său venind în acest internat. Voise să cîștige timp. La urma urmei, de vreme ce nu primea bani de la ai săi, de-a dreptul, se simțea cu conștiința împăcată. N-o să-și facă sînge rău amintindu-și mereu cine-i plătea întreținerea la liceu. Totuși, cînd își închipuia viitorul său de student, ideea că va fi multă vreme la cheremul celor de acasă, așteptînd banii lor, îl scotea din sărite. Dar ce să facă? Să intre undeva ca slujbaș, și încă cu proptele... în vreun birou, la vreo întreprindere. Numai gîndindu-se îl treceau sudorile. Nu vedea nimic, absolut nimic. Cît despre teatru, știa bine că asta era o aiureală, deși într-unele zile, citind ziarul sau oprindu-se în fața afișelor, își mai zicea în sinea lui că se va face actor.

Cînd îi pomenise de planurile acestea, pentru întîia oară Yvonne se mai dezghețase. Îndrăzniseră într-o duminică să se ducă la un cinema. Era un film cu Max Linder, tare nostim. În pauză, la o vorbă a lui Armand în legătură cu cariera sa dramatică, dînsa înălță din umeri :

— Isprăvește odată ! Familia ta s-ar supăra.

— Ei și ?

— Și atunci, cine ți-o mai da gologani de trai ?

Așadar, ea care se spetise muncind din greu în toată amărîta ei viață nu găsea atît de urît că se lăsa întreținut ? Armand îi fu recunoscător pentru asta, dar nu se dădu bătut.

— Isprăvește, îți spun. Tu vei fi un domn, orice ai face...

— Și dacă nu vreau să fiu un domn ?

Yvonne îl privi curioasă și clătină din cap :

— Aoleu, cîte șmecherii de astea n-am auzit... toți spuneți așa, și pe urmă...

După spectacol, cînd se văzură la masa unei mici cafenele, avînd înainte, el un rom, ea un sirop de rodie amestecat cu rachiu de cireșe (și avuseseră grijă să aleagă un local într-un cartier mărginaș, unde nu exista primejdia să dea peste dînșii externii liceului), Yvonne continuă să-și depene gîndul :

— Pricepe tu, barosanul meu, asta-i viața... Eu nu știu s-o spun frumos, că n-am carte : mare scofală ai să faci dacă te certi cu ai tăi și ajungi un mațe-goale. Nu e vesel de loc, crede-mă, să speli farfuriile, să speli pe jos, și umblătorile. Pentru cincizeci de franci pe lună. Casă și masă, ce-i drept. Dar cincizeci de franci...

Armand își aminti deodată de vatmanul de tramvai din Villeneuve, care, și el, tot de salariu vorbea. Casa, trebuia să vezi ce era, iar masa, știa el cam ce putea fi. Yvonne părea resemnată cu soarta ei.

— Dacă am face un pichet ? propuse dînsa.

Cerură cărțile de joc.

Lunile treceau așa, iar tatăl său, doctorul, își vîra tot mai mult în cap că feciorul are să fie avocat, apoi poate și subprefect, dacă alegerile vor ieși cum trebuie. Între timp, Armand petrecuse vacanța Paștilor la Sérianne, unde simțise lipsa Yvonnei. Cît despre Edmond, nu se clintise din Paris, zicînd că e reținut la spital. Astuia nu frate-său îi ducea dorul. Lui Armand îi devenea din ce în ce mai nesuferit gîndul că viața lui depindea de ai săi. Cîte-un cuvînt nepotrivit în rarele lor scrisori era de ajuns ca să ațîțe din timp în timp focul gata să izbucnească. Yvonne fusese bolnavă, niște dureri la pîntece, metehne de-ale femeilor. Trebuise să-și facă însă slujba. Prin aprilie, Armand o găsise de mai multe ori frîntă în două, cu pumnii pe ovare. Începea s-o respecte, îi făcea plăcere s-o asculte. La început îi fusese rușine să fie văzut cu dînsa ; acum nu se mai ascundea decît din obișnuință, și chiar își reproșa această apucătură. Da, Yvonne nu avea mîinile îngrijite, ei, și-apoi ? Și femeile

din lumea lui, bunăoară, vară-sa Rinaldi de la Aix, ce avea așa de îngrijit? Mutra, asta da. Era curios, dar cînd se afla cu Yvonne, nu mai simțea acea groază care i se insuflase din copilărie, groaza de-a se declasa. În primele zile e sigur că avusese față de ea toate sentimentele josnice ale băieților de burghezi care-și iau ibovnică din popor. Erau răbufniri scurte, fără îndoială, și pe negîndite. Cînd își amintea de ele acum, îi venea sîngele în obraz de rușine. Descoperise, fără să prea știe cum anume, că avea de-a face cu o ființă omenească. Situația era chiar oarecum răsturnată, el fiind cel care se arăta gelos, cum s-a întîmplat cînd Yvonne spusese ceva despre un tip din clasa pregătitoare pentru Școala Normală. La drept vorbind, nimic n-o lega de Armand. Plăcerea, atît. Dar ce poți să știi?

Cînd fură surprinși împreună, ieși un tărăboi nemaipomenit. Scena fusese cum nu se poate mai caraghioasă, și directorul, cu o voce fornăită și plîngăreață sub un joben care-i ajungea lui Armand la umăr, se depărtă pe coridorul boltit, agitîndu-și brațele scurte, de-ți venea să rîzi. Yvonne își strîngea bulendrele ei. O lua din loc fără să mai aștepte. Nu ducea grija zilei de mîine: aici sau în altă parte, totuna e. Îl lăsa pe Armand cum lăsa odăița de sub scară, ca pe-o mobilă a liceului. Asta să-l fi zdruncinat așa de rău pe Armand? Înghițise deja dojenile supraveghetorului de clasă, ale directorului și monitorului. Primise și o scrisoare plină de morală de la Sérianne. Trei duminici nu va mai ieși în oraș, ca pedeapsă. Nu-i nimic.

Dar cînd Cotin și alți trei îi strigară în curte: „Slujnicuța! Amant de slujnicuță!“, ei, asta nu mai putu s-o îndure. Din partea lui Cotin, mai ales, pentru că el îi amintea de strada Longue de la Sérianne, de toată această familie plină de ifos, de cum se vorbea și acuma încă de înmormîntarea doamnei Cotin, mătușa, și de episcopul care venise să ia parte, în sfîrșit... Strînse bine pumnul și trosc în mutra concetățeanului său! Se aruncară unul asupra altuia.

Armand se credea în general mai curînd slab. Dar îi trase o chelfăneală așa de strașnică lui Cotin, că, în

ciuda propriului său nas, care-i sîngera pe cămașă, se ridică de jos fremătînd în sinea lui de-o bucurie nebună. Avea un aer sălbatic și e neîndoios că nu respectase nicidecum regulile elementare ale boxului și ale trîntei împotriva adversarului său, care se alese cu o ureche ruptă și gemea ținîndu-se de boașe. Istoria asta nu se sfîrși cu bine pentru Armand. Trimiseră să-l cheme la director. Era dat afară din liceu. Va aștepta să vină tatăl său.

Cu nasul încă jupuit, Armand îl privi pe omuleț de sus în jos. Se simțea puțintel un erou. Fusese întotdeauna un elev excelent. Note bune la filozofie, la fizică și chimie, la științe naturale, ceva mai slab la matematică și desen, ce-i drept. Avea în buzunar vreo treizeci de franci.

Îi spuse directorului că va pleca de îndată. Acesta fornăi pe nas că-i interzice să plece. Lăsîndu-și acolo țoalele — n-aveau decît cei de acasă să trimită după ele! — Armand își luă tălpășița și ieși din liceu prin fața portarului uluit. Seara sosea la Sérianne. În gară cumpărase *l'Humanité*, pe care-l desfăcu înadins sub nasul lui tătîne-său. Acesta izbucni furios, urlînd vreme de-un ceas întreg. Armand o ținea una și bună: nu se va întoarce la liceu, nu se va duce la altă școală, iar cît despre al doilea examen de bacalaureat, nici gînd să se prezinte. Nu, nu și nu.

Esther Barbentane făcea rugăciuni în odaia de alături și suspinele ei se înfigeau în fiecare tăcere a tatălui și a fiului. Doctorul puse în cele din urmă întrebarea care nu-i venise pînă atunci în minte:

— Și ce ai de gînd să faci?

Armand nu răspunse numaidecît. Voia să zică: *teatru*, dar auzea dinainte cît de fals ar suna. Atunci, mai bine să mărturisească... dar nu fără obrăznicie. Arătă spre ușa prin care văicărelile sunau ca o melopee a durerii, aceeași la Sérianne ca și în Kamciatka.

— Mai întîi fii bun și spune-i neveste-ti să tacă, rosti el cu un calm intolerabil.

Doctorul, care se așezase, sări în picioare:

— Țingăule, mucosule, stai că-ți arăt eu...

La drept vorbind, nu știa de loc ceea ce avea să-i

arate, dar obrăznicia asta față de Esther, obrăznicie pe care totul o îndreptățea la urma urmei în această familie învrăjbită, făcuse să țîșnească în el o furie cumplită, răbufnirea întregii sale vieți conjugale îndurată cu greu vreme de douăzeci de ani și care-și găsea în fiul său un motiv de împăcare. Mîna se ridică și palma se întipări, roșie, pe obrazul lui Armand, cu atît mai vizibilă cu cît acest obraz începu să pălească împrejur.

Armand se simți cuprins de-o mînie năprasnică. Un gînd ucigaș îi luci în ochi. Făcu un pas spre tatăl său, care se trase îndărăt. Își auzi mirat glasul, ca dintr-un gramofon ce-ar fi pornit singur.

— Lașule, zicea acest glas, ai pălmuit *în sfîrșit* și tu o dată pe cineva ? Pe fiul tău. Te răzbuni pe el de toate picioarele-n c... primite în viața ta !

Din tot ce spusese, cu siguranță că fraza asta era ireparabilă. Doctorul răcni :

— Ieși afară ! Nemernicule ! Nemernicule !

Cîinele lătra la unison. Mama se ivise în ușă. Avea un șirag de mătănii de-a dreptul uriaș. Era chiar cel pe care-l adusese cu zece sau doisprezece ani în urmă de la Fourvières, o dată cu unul mic de ametist pentru Armand.

Armand se pomeni în întunericul străzii, ținînd în mînă pardesiul, pălăria de fetru și o veche mașină de bărbierit pe care se dusese s-o ia din odaia lui. Mai avea la dînsul zece franci și era luna mai. Porni spre gară, sunîndu-și banii în buzunar.

— Șase zile din leafa Yvonnei, spuse tare și rîse înveselit.

Intra, în sfîrșit, în aventură.

XXII

Noaptea îmbălsăma migdalii în floare. Toată primăvara suia din pămînt, și cafenelele slab luminate ale cartierului răsunau de rîsete și cîntece. Pe șoseaua care duce la Villeneuve, sub platani, tramvaiul făcu niște zigzaguri cu prăjina legănată deasupra și pieri cu luminile

sale. Fata tremura, înfiorîndu-se. Răcoarea nopţii se lăsase dintr-o dată.

Umblase multă vreme spre a-și goni gîndurile, căutînd în oboseală un soi de alinare, și acum simţea o durere în pîntece. Își înveli mai bine umerii cu eșarfa lungă de catifea pe care o purta ca un guler de blană. Își scîlciase puţin unul din tocuri pe cîmp.

Jacqueline Barrel nu mai era acea strălucitoare și semeaţă fiică de fabricant la care visa odinioară Armand Barbentane. Pe măsură ce pierduse din gingășie, un fel de neliniște și parcă o căinţă îi schimbase adînc înfăţișarea, și chiar silueta. I se urîse îngrozitor să mai mintă. Mai cu seamă acum, cînd nu știa la ce mai era necesară... Ceea ce o tulbura mai mult nu era viitorul imediat, ci o înjosire atît de definitivă, încît îi venea să alerge de cîte ori se gîndea, fugind de această idee ca în faţa unei cirezi de boi mînaţi spre o barieră. Din toate soluţiile care-i treceau prin minte, nu găsea nici una să-i placă, și nu era totuși momentul de a face pe năzuroasa. Spre a-i reaminti în ce stare se afla mișcarea bruscă pe care o făcu ferindu-se de-o mașină îi răscoli greaţa aceea cumplită. Se lipi cu spatele de un copac. Are să vomite acum? Ah, de ce se ferise adineaori din calea mașinii!

Cînd i se dăduse lui Pierre Delobelle, vara trecută, își închipuise că era îndrăgostită de el. Dragostea scuza, explica orice. Și totuși trebui să-și mărturisească după aceea că nu-l iubea. Atunci veni rîndul subprefectului Rateau, de care nu se crezuse niciodată îndrăgostită, dar care o pîndea între uși, în spatele părinţilor ei. Cînd îi pomeni de căsătorie, Jacqueline avu o răbufnire de mînie: ia te uită, nevastă de subprefect... N-o rupsese niciodată de-a binelea cu Pierre, un soi de prostănac. Simţea nevoia de-a fi sărutată, mîngîiată. Străbătea grădina ducîndu-se să-l întîlnească printre casele dărîmate. Dar începuse să-i privească pe bărbaţi și parcă lua foc doar gîndindu-se la dînșii. Avu întîlniri cu zece tineri din oraș. Nu se putea stăpîni. Era nebună. Pînă la urmă lumea are să afle. Asta o făcea să-și piardă minţile. Această slăbiciune. Această înfricoșătoare slăbiciune. O apuca de îndată ce un bărbat se uita la dînsa. Dacă o va ţine așa,

ce se va alege din ea? Odată, un țăran. O vorbă să-i fi spus și l-ar fi urmat. Era un podgorean nebărbierit, murdar, dar tînăr, cu niște ochi pătrunzători și galeși, care se lăsau grei pe dînsa.

Cînd se temu întîia oară că a rămas însărcinată, i se năzărise de altfel, veni pe ascuns la doctorul Lamberdesc. Mai tîrziu, se învinui singură că născocise această sarcină pentru a-l consulta pe tînărul medic. Deveni amanta lui, fără să-și dea seama cum ajunsese aici. Ca întotdeauna, i se lăsase parcă o pîclă în fața ochilor, și tîmplele îi zvîcneau. Se disprețuia pentru că i se dăduse și o revolta lașitatea acestui bărbat, care profitase de slăbiciunea ei. Îl ura, iar el făcea haz de asta, o șantaja ca să mai vină pe la dînsul și să i se dea încă o dată, mereu. Se gîndea și el pesemne la căsătorie, ca și subprefectul, căci micuța Barrel avea să aducă o zestre frumușică, Jacqueline știa asta și fugea de el. Se lăsa îmbrățișată de alții.

Pe la începutul lui mai înțelese, fără eroare posibilă, că de data aceasta era însărcinată. De cine? Pierre sau Lamberdesc? Alternativa o scotea parcă din minți. Trăise cîteva zile năucită de-a binelea. Viața de familie, surorile, biserica, privirile mamei cînd ea trebuise pe neașteptate să plece de la masă, toate adăugau ceva la spaima ei. Dar în mijlocul acestor temeri, mai presus decît groaza de a suferi o rușine în ochii lumii, mai presus decît rămășițele nerumegate ale unei religii care-i dominase viața toată, un gînd o apăsa, cel al ușurinței acesteia căreia nu i se putea sustrage, al straniei puteri pe care *toți* bărbații, aproape toți bărbații o aveau asupra ei. Așa ceva trebuia să se vadă, să se simtă. Bărbații și-or fi dat seama, poate că or fi vorbind de asta între dînșii. Ce grozăvie! Și s-or fi amuzat făcînd-o să le cadă în brațe. Pînă în clipa cînd păcatul se închegase într-o realitate înlăuntrul ei și începuse s-o muște în pîntec, ea mai privise totul ca o joacă. Acum, mai rău ca orice nu era acest lucru pe care-l simțea în ea, ci decăderea inevitabilă, robia ce-o aștepta.

Mireasma migdalilor slăbea cu venirea nopții, pierzîndu-se în mirosul de ciocolată care se revărsa de cum ajungeai la cele dintîi case din Sérianne. Jacqueline

Barrel regăsea astfel pînă și în aer obsesia familiei sale amestecată cu cea a primăverii. Flăcăii ăștia care făceau haz privind-o erau probabil muncitori de ai tatălui său și, ciudat, Jacqueline avea poftă să-i vadă aruncîndu-se asupra ei, posedînd-o cu de-a sila, tocmai pe dînșii care munceau pentru ai săi. Iuți pasul, se apropia de gară. Un gramofon sforăia în dosul unei ferestre deschise și se vedea înăuntru un bufet, o lampă atîrnată în tavan, o femeie care cosea și un bărbat numai în jiletcă plimbînd un copil gălăgios, cu pasul enervat al taților tineri, gata parcă să sucească gîtul țîncului care le tulbură tihna.

Jacqueline nu prea știa cum să se descotorosească de un plod. În zadar luase chinină. Nu voia să-i vorbească despre asta lui Lamberdesc. Îi era teamă că s-ar folosi de prilej spre a o lua de soție. Avea o frică nemaipomenită de el, de rîsul lui. Ca și de trupul doctorului, care, nu se știe de ce, îi stîrnea groaza. Lamberdesc avea un fel de cruzime cînd făcea dragoste. Jacqueline simți în gură o salivă amară. În clipa asta se lovi de un bărbat tînăr și era cît pe ce să se prăbușească. Acesta se oprise drept în fața ei și o prinse în brațe să nu cadă. Toată făptura i se cutremură. Simți prezența lui ca un viol și se făcu sloi.

— Jacqueline !

Era Armand Barbentane. Nu văzuse nimic, nu înțelesese ce putea fi această slăbiciune ce-i cuprinsese toată ființa. Ea își duse mîna la frunte și zise :

— Grozav m-ai speriat...

— Scuză-mă. Nu știu unde-mi era capul. Află însă că am circumstanțe atenuante. Da, mi-am părăsit familia. Cu zece franci în buzunar. Asta e.

Rîsul îi sună foarte limpede în strada întunecată. Jacqueline îl privi.

— Uite așa, urmă el. Deodată. M-am întors azi de la Aix, de la liceu, pe neașteptate. Ei, dintr-asta m-am certat cu babacul... și gata.

Rîse iar.

Ce legătură aveau toate acestea cu pățania ei ? se întrebă Jacqueline. Nici una. O întîlnire. Îți iese cineva în cale, apoi, fiecare își vede de drum, cu gîndurile lui.

Ce-ar zice junele Barbentane dacă ar ști că e borțoasă ? Era bisericos odinioară.

El își aminti deodată cît de mult visase la ea anul trecut și, întîlnind-o acum, în seara asta, își simțea inima zvîcnind. Tocmai în seara aceasta. Dar ea îl avea pe Pierre Delobelle. Haide, îi va spune adio. Și cu asta, basta. Lumea e plină pînă la absurd de oameni, de posibilități. Nu prea știa unde are să ajungă cu cei zece franci ai săi.

— Știi, îi spuse el de-a dreptul, am fost foarte îndrăgostit de dumneata anul trecut, înainte de Pierre... Așa că, scuză-mă, dar în seara asta, înainte de a pleca pentru totdeauna, aș vrea să te sărut o dată... Îmi dai voie ?

Vorbise fără să se gîndaească, nu putuse face altminteri, nu știa ce avea să spună. Și apoi, în ciuda lui, vocea îi devenise foarte gravă, caldă, tremurătoare. Sărutul acesta cerut ajunsese deodată lucrul cel mai important din lume. „În regulă, își mai spuse el, iată-mă făcînd pe sentimentalul !“

Jacqueline sări îndărăt de parcă ar fi atins un șarpe. Așadar, și Armand ! Îi cerea ca toți ceilalți... cum de știa ? El o apucă de mînă :

— Zău, nu te supăra ! Voi pleca, nu-i mare lucru...

Tremura toată. Îi era frică să n-o atragă la pieptul său. Dacă făcea asta, n-ar fi în stare nici măcar să se prefacă. Armand ar disprețui-o așa cum se disprețuia ea însăși. Se mai temea că, dacă se lasă sărutată, își va pierde capul și i se va da. Atunci îi veni în minte un lucru nesăbuit. „Lasă-mă, Armand !“ spuse, și începu să scotocească prin poșetă. El rămase buimăcit.

Un bețivan trecu pe lîngă dînșii, clătinîndu-se ; avea pălăria pusă de-a curmezișul și cămașa descheiată, făcea gesturi mari și-și cînta singur :

Că e ca un buchet de flori...
Că e ca un...

Bețivanul sughiță în beznă.

Jacqueline îi puse ceva lui Armand în palmă, și el nu înțelese ce putea fi. La pipăit era un obiect de mătase tricotată cu ceva tare înăuntru. Ea îi închise degetele peste lucrul acela și se trase cu un pas înapoi.

— Ia asta, zise, te rog. Pentru că pleci. Ba da, poţi. E ca şi cum te-aş săruta, Armand, îţi jur că e acelaşi lucru. Dar, te implor, nu-mi cere să te sărut.

Sări îndărăt într-un chip atît de neaşteptat, încît el o lăsă să scape.

— Jacqueline !

O văzu apucînd în goană pe-o ulicioară. Se gîndi să alerge după dînsa, apoi îşi mută gîndul la ceea ce ţinea în palmă. Era o punguliţă albastră, pe care Jacqueline trebuie s-o fi făcut ea singură ; îi dezlegă şnurul. Se aflau înăuntru cinci poli de aur. Îşi repetă, mirat, cuvintele fetei : „E ca şi cum te-aş săruta..." Clătină din cap. Jacqueline dispăruse.

Stătea acolo, cîntărind în mînă acest dar ciudat. Să primească bani de la o femeie, asta nu putea să nu-l atingă în demnitatea lui : totuşi, se gîndi, nu avea decît zece franci la dînsul... Pentru ce îi dăduse bani ? Ar fi jurat că Jacqueline voia să-l sărute. Pierre îi veni iar în minte : bună poamă mai era, el, Armand, dacă rîvnise la credincioasa iubită a celui mai bun prieten al său... Înălţă din umeri : ei, şi ! Îşi zornăi monedele în palmă. Şi o dată cu asta se scutură de două sau trei noţiuni morale. La urma urmei, ce sînt banii ? Se gîndi chiar cu o cinică ironie că erau primii bani pe care-i *cîştiga* în viaţa lui.

Îndoi degetele peste punga de mătase şi o strînse în mînă. Era a lui, şi apoi lucrurile trebuiau privite în faţă. Nu putea pleca din Sérianne aşa, fără nimic.

Intră în gară şi-şi luă un bilet de clasa a treia pentru Paris.

XXIII

Casa din bulevardul Bineau era în stilul acelor construcţii în serie care înflorise pe la sfîrşitul veacului al XIX-lea, împodobită cu ciubuce albe de ghips la ferestre, cu parterul său mai ridicat, în care pătrundeai printr-un peron dublu, pe-a cărui uşă zăbrelită se căţărau crengile unui trandafir. Avea un etaj şi nişte mansarde, iar la subsolul cu pereţii de temelie din cărămizi înnegrite era bu-

cătăria și dependințele ei. În față, o grădină englezească cu o pajiște și copaci, o boltă acoperită de verdeață într-un colț, cîteva brazde de flori și răzoare de merișor. În spate, o curte pavată ducea la acareturile casei, spălătoria, garajul, magazia de unelte, grajdul de odinioară : niște clădiri joase cu uși de lemn vopsite într-un cafeniu-roșcat.

Înăuntru, nimic neașteptat. Ușă în dreapta, ușă în stînga, la mijloc un coridor tăiat în două, iar sub scară, o altă ușă care dădea în curte. De o parte sufrageria, de cealaltă un salon mare și un salonaș. Catul de sus abia dacă se deosebea puțin de parter, cu cele trei camere, debara și baie. Deasupra, odăile servitorilor.

Trebuia să vezi cum erau mobilate toate astea. Totul se făcuse bineînțeles dintr-o dată, dar domnul Joseph Quesnel avea gust. Era mîndru mai cu seamă de sufrageria după ultima modă : pereții îmbrăcați în mătase viorie, care se armoniza cu lemnul exotic, nițel mărmuriu, al mobilei, așa de greu de asortat la micile fotolii — nici un scaun, să nu vadă scaune ! — la masa și la bufetul rotund, lat și scund, cu vitrina lui de cristal deasupra. Oglinzile spînzurau în perete, așa de sus, dar aplecate, că nu te vedeai în ele decît odată așezat la masă. Pernele jilțurilor erau de-un albastru aprins, ca fața de masă și ca vazele de fructe. Pe mocheta țintuită de pardoseală, ceva mai deschisă ca pereții, era un covoraș în care se îmbinau, moderne, albastrul și purpuriul știrului. Deasupra bufetului atîrna un panou decorativ foarte potrivit pentru o sufragerie, căci era făcut dintr-o tapiserie în care se puteau desluși niște viță-de-vie și niște ciorchini, cu un fundal de parc versaiez bătînd în roz și cîteva tușe albastre sub frunze.

Cît privește salonul, Carlotta îl dorise în stilul Ludovic al XV-lea, aurit, cu un covor Aubusson, o lustră cu ciucuri de cristal, socluri de marmură, pe care se vedeau vaze de gresie înfățișînd femei goale cu părul lung despletit, gata să-și dea sufletul printre valuri, din spuma cărora se iveau stînjenei în mai multe nuanțe de verde, albastru țipător sau roșu, toate aidoma podoabelor din stațiile metroului. Pe urmă, Carlotta renunțase să-și mai impună gusturile ei domnului Joseph Quesnel, cînd fu vorba de salonașul cu pereții îmbrăcați într-un lemn

de-un albastru viu, peste care atîrnau draperii de mătase galbenă, avînd sus, înspre tavan, nişte flori de nu-mă-uita într-un desen modern. Covorul, o minune! Pe un fond bleumarin, buchete de flori, frumos rînduite, galbene şi roşii, cum le fac bulgarii. Nici o lustră nu se vedea aici ; în colţurile salonaşului, nişte coşuri de sticlă pline cu fructe de cristal colorat, luminate pe dinăuntru. Mobila era din lemn albastru lustruit, cu mici trandafiri incrustaţi, şi peste tot fel de fel de scrinuri, cuţite de tăiat foile, cutii pentru mărunţişuri, iar scaunele aminteau niţel stilul din vremea Directoriului şi niţel pe acela münchenez ; în sfîrşit, vă închipuiţi cum arăta salonaşul. Pe perete se vedea o mică pînză de Bonnard, într-o ramă albastră, şi una de Odilon Redon, nişte flori pe fond auriu, bineînţeles. Printr-o oglindă mare, necăptuşită cu cositor, a acestui budoar modern, privirea descoperea salonul de alături, care apărea în toată lipsa lui de gust, în stil italienesc, ca un soi de peisaj fantastic, o peşteră în gustul veacului al XVIII-lea, bîntuită de fantome de pe la o mie nouă sute. Pe canapeaua adîncă ce se afla sub această oglindă deveni Edmond Barbentane amantul Carlottei, sub privirea unui pisoi siamez bej-alb, care-şi lingea labele negre.

Capcana îi fusese întinsă fără nici un gînd rău. După prînz stăpîna casei dăduse drumul servitorilor, iar domnul Joseph Quesnel era reţinut la un consiliu de administraţie. Pregătindu-şi căderea, Carlotta nu se îndoise nici o clipă de puterea farmecelor ei. În primul vălmăşag al sentimentelor, ideea aceasta îl izbise pe Edmond. Dar, la urma urmei, ce putea găsi aici care să nu-l măgulească? Carlotta se gîndise deci la dînsul, aşa cum se gîndise şi el la ea. Afară de asta, plutea în jurul ei un parfum al luxului, mai nou pentru el decît o nouă dragoste. Se simţea, la drept vorbind, cam zăpăcit de dovezile pe care noua lui iubită i le dădea, arătîndu-şi plăcerea. Avea un fel al ei, deschis, de-a gusta voluptatea, ca o fetiţă neştiutoare care spune „mulţumesc", şi asta îl scotea din minţi.

Se jucară în marea locuinţă pustie ca nişte copii cînd părinţii nu-s acasă. Dădură fuga la bucătărie, scotocind prin dulapul de provizii. Carlotta încropi un prînzuleţ pe treptele scării, pentru că era mai incomod. O

sticlă de porto, nişte biscuiţi, friptură rece. O tavă de argint se duse de-a dura, cu zgomot. Rîdeau. Ea îşi trecea degetele subţiri prin părul lui Edmond şi el voia s-o sărute într-una. Carlotta îi umplea paharul. Purta o rochie de casă liliachie cu bibiluri şi ciucuri, care avea atîtea falduri că nu mai ştiai pe unde să i-o deschei. Alergară pînă la al doilea etaj, unde intrusul rămase cam fîstîcit în faţa uşilor încuiate ale şoferului şi bucătăresei, apoi se întoarseră jos, uitînd de masa pregătită, de îndată ce văzură patul.

Un pat mare alb, cică de epocă, pentru că avea stîlpii baldachinului stil Ludovic al XVI-lea şi lacul zgîriat peste tot. Aşternutul era de-o fineţe şi de-o frumuseţe cum Edmond nici nu bănuise vreodată că există. În acest culcuş ziua se sfîrşi într-un fel de oboseală stranie şi plăcută, întreruptă de somn. Tînărul îşi făcea ucenicia luxului, aşa de ameţitoare că-şi pierdea puţin din curiozitatea lui pentru făptura vie pe care o vedea de prea aproape. Lumina începuse să pălească pe perne, iar prin ferestre copacii înmuguriţi luaseră înfăţişarea unor zei indieni cu cele o sută de braţe ale lor. Povara foarte dulce a Carlottei, lipită de umărul său, bogăţia părului ei în care mureau ultimele răsfrîngeri portocalii ale asfinţitului, îl îmbiară pe Edmond la vorbă. Nici nu-i trecea prin minte s-o întrebe pe această femeie frumoasă de unde venea, din ce mare cu spuma însîngerată se născuse, Veneră veneţiană, nu, n-o întreba. Pipăia cearşaful ce i se părea mai surprinzător sub trupul său gol decît trupul gol lipit de dînsul, cu sînii mici, dar grei. Se auzi, el însuşi mirat, zicînd, şi cuvintele îi zgîriau gîtlejul, iar buzele obosite de sărutări se mişcau singure :

— Vorbeşte-mi niţel, Carlotta, de acest domn Joseph Quesnel...

XXIV

Cu toată vremea mohorîtă, seara era cum nu se poate mai plăcută. Luaseră o cupea de piaţă a întreprinderii Urbana, cu coviltirul galben pe fond negru şi cu postavul

dinăuntru de-un roșu stins și spălăcit, care te împingea la o mare melancolie. Mantaua birjarului, pe care-o zăreau prin geam, se legăna în trapul calului cînd într-o parte, cînd în alta, ca o imagine a destinului.

Era într-o sîmbătă, și primăvara se și apucase să-și scoată pe străzi mulțimea ei de duminică. În ciuda orei tîrzii, șoseaua de la Bois de Boulogne, unde automobile lunecau, fără grabă, era plină de oameni nostalgici, de plimbăreți care-și bălăbăneau mîinile alene. Din cupea perechea privea la îndrăgostiții de pe aleile întunecoase, și asta îi făcea să se strîngă unul într-altul, degetele lor să se împletească. Carlotta nu se mai lăsa, totuși, în voia plăcerii ; era atît de diferită de cea de odinioară, încît lui Edmond i se părea că visase și că fericirea aceea grozavă nu se va mai întoarce niciodată. Am merge prea departe, fără a exagera totuși, vorbind de o răceală ce se născuse în Carlotta. Cu totul stăpînă pe ea însăși, se prindea acum într-o joacă în care arăta și un oarecare sentiment de ocrotire față de amantul ei. Deprins cum era de a place femeilor și de a le domina, Edmond se mira mult de această schimbare. Ea nu înțelese ce anume îl frămînta, și-și trecu mîna prin părul lui. Cupeaua se hurduca pe caldarîm, undeva înspre Tirul Porumbeilor.

Fără să se gîndească, Edmond își pipăia portmoneul din buzunar, în care erau banii de plimbare. Carlotta nu avea bineînțeles obiceiul de-a face socoteli. Spusese doar atît : *Luăm o trăsură,* fără cel mai mic accent de întrebare. Întunericul se îngroșa, coborînd parcă asemenea vălului care face noaptea în feeriile de la teatrul Châtelet. „Mi-e foame !“ spuse Carlotta, și dinţișorii ei în umbra trăsurii nu mai chemau sărutările. De aici se stîrni numaidecît între dînșii o discuție pe chestia bănească. Edmond nu-și putea îngădui să plătească masa la Armenonville, și chiar fără asta, socotind întorsul acasă, cupeaua costa ca la vreo șapte franci. Carlotta deschise mica ei poșetă din perle de oțel și-i întinse două monede de aur și o bancnotă subțire, albastră și roză, de cincizeci de franci :

— Nu face pe idiotul, nu-mi strica seara...

Umbra domnului Joseph Quesnel devenea o realitate pentru studentul în medicină. Cînd chelnerii se năpustiră la masă care de care mai serviabil, cînd veni trăsurica de

argint aducînd friptura, și cînd farfuriile de mezelicuri cu maionezele, racii și salatele începură să valseze în jurul lor, Edmond se simți adînc umilit că nu e el bărbatul care plătește. „Ei, n-ai ales încă ?“ Batjocoritoare, și mai zîzîită ca oricînd, Carlotta îl privea cum sta absorbit în cercetarea listei de bucate. Fără să-l mai întrebe, cu o autoritate surprinzătoare, porunci ce fel de vin să li se aducă. De unde știa oare lucrurile astea ? Avea la lobul urechii o perlă pentru a ascunde ciopîrțeala pe care un neîndemînatic i-o făcuse găurindu-l.

Straniu lucru, își spuse Edmond, să aibă lîngă această făptură stăpînită numai de pofte aceleași sentimente pe care le încerca cu doamna Beurdeley. Era oare osîndit la rolul de amant întreținut ? Suspină, și fața i se posomorî deodată. Orchestra cînta un tango. „Dansezi ?“ o auzi pe Carlotta. Dansară. Nu se mai gîndi decît la forța lui.

Masa costă cît îl ținea pe Edmond chiria odăii pe o lună. Simți un pic de trufie, un dispreț pentru tatăl său, pentru Sérianne, pentru burghezia strîngătoare din care ieșise. Carlotta luase totuși aerul ei serios ca să spună : „Nu vom bea șampanie“. Asta trebuie să fi fost pentru dînsa un sacrificiu, și Edmond găsi chiar că era oarecum un gest de calicie să se scumpească acum, după ce cheltuise atîta. Carlotta purta o rochie neagră, împodobită toată cu găitane de mătase, care-i venea minunat. Edmond o ajutase să și-o încheie la spate, în timp ce prin casa din Neuilly, imensă și pustie, răsuna soneria telefonului.

— E Joseph Quesnel, spusese Carlotta. Nu-i nevoie să știe la ce oră am ieșit.

Telefonul era în hol și, trecînd prin fața lui, Edmond avusese impresia că țîrîia într-una. Celălalt, după plecarea lor, trebuie să fi sunat la nesfîrșit. O dată, de două ori. Edmond vedea casa întunecată în care palpita din cînd în cînd această inimă sonoră.

— Ce vrei să-ți spun despre Joseph Quesnel ?

Carlotta mînca fără poftă niște fragi de seră, aproape albe. Și spuse :

— Fragi de mai... Sună ca un titlu de romanță.

Rochia ei avea mîneci de dantelă neagră și i se lipea de trup ca un costum de baie.

— Joseph... Eu sînt prima nebunie din viața lui. A trăit treizeci de ani cu nevastă-sa, de la care are o fată. A murit anul trecut. Și uite așa, deodată, bărbatul acesta serios, protestantul acesta a ajuns să întreţină o tîrfă... Cuvîntul răsună straniu. Edmond se frămîntă pe scaun, stînjenit, dar femeia de lîngă dînsul se dădu mai aproape : Bineînţeles, o tîrfă... Ești bun să-mi spui ce este o femeie care se lasă întreţinută de un tip ca domnul Quesnel ? Asta nu schimbă, de altfel, cu nimic lucrurile. Viața lui e pe sfîrșite, și eu îi sînt veselia, soarele. Are nevoie de mine ca să uite că va muri. E bolnav rău de rinichi. Mă iubește. Și eu îl iubesc...

Carlotta rămăsese îngîndurată. Pe fața lui Edmond neplăcerea stîrnită de ultimul cuvînt așternuse o expresie răutăcioasă, un surîs destul de mojic, pe care dînsa îl socoti, firește, foarte josnic. Prinsă de o furie neașteptată, rupse cu dinții o codiță de fragă și i-o zvîrli în obraz.

— Nu-ți dau voie să rîzi. Îl iubesc... în felul meu... iar ție nu ți-am spus că te iubesc, nu-i așa ? atunci... Pentru Joseph Quesnel, înțelegi, eu sînt tinereţea, el e pentru mine traiul asigurat, viața liniștită... Știi tu ce înseamnă să faci trotuarul la șaisprezece ani ? Nu știi. Atunci, ţine-ți rîsul pentru altă dată.

Dansară. Cînd să iasă din restaurantul de la Armenonville, groomul sări îndatoritor :

— Mașina doamnei...

— Am venit pe jos astăzi...

Apucară pe sub copaci și, deodată, Carlotta se lăsă moale le pieptul său, tot așa de sentimentală cum o știa. Îi povesti lui Edmond copilăria ei.

Tatăl era un scripcar dintr-aceia care vin din Italia, bătînd drumurile, dormind prin șoproane și plătindu-și cu muzica lor culcușul și hrana. De maică-sa nu-și aducea aminte, nici de Italia depărtată. Se vedea și acum umblînd prin munți, alături de tatăl ei, un bărbat zdravăn, care o ducea pe umeri cînd era prea obosită. Nopți reci din Dauphiné, unde ciobanii îi primeau în colibele lor pe cei doi drumeţi, nopți calde ale Coastei de Azur, unde fetița dansa desculță în fața marilor hoteluri. Carlotta vorbea mai mult pentru ea însăși, căci cum ar fi putut să-l vadă Edmond în vorbirea ei cîntată pe acel Carlo Beneduce,

chipeș, flăcău, lăutar și leneș, care nu voise să fie ca toți ai săi zidar în Italia de Sus, și umbla după femei în timp ce mititica dormea într-un maldăr de fîn, femei pe care le vrăjeau, mai mult decît vioara, mușchii brațului și marii săi ochi lombarzi?

Se aciua uneori în vremea culesului pe la vreo podgorie de lîngă Toulon, sau prin Hérault. Îi plăcea să cînte și să bea. Glasul lui era ca vinul, dar mai greu. Cînd îl vedea beat, Carlotta avea o frică grozavă și plîngea. Cînd oare isprăvise cu traiul acesta vagabond? Mica dansatoare de odinioară nu i-o spune noului ei iubit, acolo, sub copacii de la Bois de Boulogne. În povestirea ei mai ascunde, firește, cîte ceva, sau pune de la dînsa, spre a o face mai romanțioasă, cum e istoria aceea a unor glicine pe care o amestecă cu povestea întîiului sărut. Un țăran tînăr, care ieșise gol și ars de soare din rîu, un șuvoi de munte mai curînd, o surprinsese printre copaci, privind cu ochii curioși ai celor doisprezece ani. „Așa erau cîntecele tatălui meu, cu cît se vorbea în ele mai mult de soare, cu atît îți picurau mai mult întuneric în suflet..." Trecea astfel, glumind parcă, de la o epocă la alta a vieții sale. Se simțise nenorocită la Marsilia, din pricina unui bărbat, un boscar de bîlci. Acesta frîngea fierul între dinți. „Iar inima femeilor între genele lui..." Edmond îi ceru să repete ultima frază pe care n-o înțelesese bine. Fata asta delicioasă, așa de ispititoare, avea vorba piperată, în care lirismul atingea mereu banalitățile cîntecelor de doi bani, întrerupt însă pe neașteptate de o expresie tare, amară ca un chiștoc scuipat. „Ah, făcu ea, voi bărbații nu știți ce înseamnă să-ți fi tăvălit fesele peste tot..." Și rîdea încetișor, ca o domnișoară din lumea bună care a scăpat un cuvînt al cărui înțeles nu-l prea știa. Se lăsa pe brațul amantului care-i cuprindea mijlocul.

Amantul ei. Era amantul ei.

Străbătură alene străzile din Neuilly și intrară să se plimbe prin parc. Aleile erau pustii și așa de asemănătoare între ele că se rătăciră umblînd pe acolo. Acum venise rîndul lui Edmond să vorbească despre sine. Voia să-și înfățișeze viața într-o lumină frumoasă și nu găsea decît imaginile caliciei alor săi, provincia, măruntele nerozii, prejudecățile. Tîmpită viață! N-avea ce povesti. Că era

tare la jocul de popice ? Vorbea tot mai pripit, dădea un aer straniu celor mai banale lucruri. Se arăta frămîntat de o viață interioară, de ambiții. În istoria asta, doamna Beurdeley devenea o aventură și o dezamăgire. Se înfățișă ca un om scîrbit, un pierde-vară (adjectivul îl găsise în Jules Renard, citit de curînd), un romantic modern gata să dea pe tat-su și pe mă-sa pentru ceva nou sub soare. Ce-o fi gîndind ea de poveștile lui ? Mult ar fi dat să știe. Se apropiau de poarta casei. Edmond vru s-o sărute.

— Ai înnebunit ? Aici ? Telefonează-mi mîine.

Se pomeni singur pe caldarîm.

Nemulțumit de el însuși. Ce zi de brambureală ! Nu lăsase zece treburi pentru una ? Nici nu dăduse pe la facultate... asta nu-i așa de grav. Dar ce aflase despre această femeie ? Nimic. Să spună altora poveștile ei cu vioara, cu fata ursului din pădure și toate mofturile astea în stilul lui Alphonse Daudet sau Hector Malot ! De unde venea ? Cine era ? Și acest Joseph Quesnel ? De ăsta barem știai de unde scoate banii cu care întreținea femeile. Dar de unde picase această femeie ? Cînd te gîndești că fac dragoste împreună... Bine, acum că treaba s-a făcut, dar cum o fi fost prima oară ? Unde ? Cum ? Cu bătrînul ăsta... Edmond umbla bezmetic pe străzi, ca și cum ar fi coborît în fugă o scară. I se părea că mîncarea de la Armenonville îi stă în gît. I-ar fi trebuit bani, mulți bani. Luă autobuzul de la bariera Maillot, însoțit de acordurile ironice ale muzicii de la Luna-Park.

Cînd să-și ia cheia din cui, portarul îi spuse că un domn îl așteaptă de două ceasuri. În holul hotelului cineva se ridică. Era Armand, pe care-l privi fără plăcere.

XXV

— Ce cauți aici, broscoiule ?

Porecla asta din copilărie aduse în obrajii lui Armand o roșeață întunecată. Cu glas înăbușit, începu să explice. Vorbi de liceu, de Yvonne, și sfîrși deodată :

— ...Am șters-o după o ciorovăială cu tăticu...

Edmond plimbă o privire supărată de la tabla cu chei

la portar, la ziarele de pe masa din hol și la ușă. Își vîrî cheia în buzunar și oftă :

— Toată istoria asta mi se pare foarte idioată. Vino, ai să-mi povestești la cafenea...

„Mulțumesc frumos, își zise, iată că familia nu mă slăbește nici aici." Se gîndise mai întîi să-l ducă pe fratesău în odaia lui. Dar ce te faci, îi trecu prin minte, dacă ăsta nu se mai dezlipește de acolo ?...

Făcură cîțiva pași înspre mica Piață Medicis. Începuse să bureze. „Intrăm aici ?" spuse Edmond, arătînd cu capul cafeneaua Mahieu. Lui Armand i-ar fi plăcut de cealaltă parte a străzii, localul acela mai bine luminat, dar nu îndrăzni să zică nimic. Primirea era mai curînd glacială. Edmond alesese cafeneaua Mahieu, pentru că era sigur că acolo nu va întîlni nici un cunoscut. N-avea de ce se făli cu broscoiul.

Oglinzi și banchete de pluș demodate, studenți întîrziați ai Cartierului Latin, cititori ațipiți cu ochii pe *Journal des Débats* — pentru Armand totul părea să înfățișeze strălucirea însăși a Capitalei ; își arunca pe afară privirile încă mirate, spre aleile cu copaci, spre parcul mare din dosul gardului de fier, neștiind ce-o fi acolo. Și ce de-a femei pe străzi ! Ce trebuie să iei oare la Paris, într-o cafenea, ca să nu ai aerul unui provincial ? „Un mazagran", spuse el și văzu îndată încrețindu-se fruntea fratelui. O sfeclise.

Luă deci povestea de la început, de-a fir-a-păr. Edmond se arăta din ce în ce mai posomorît. Nu-l prea asculta pe frățior, absorbit cum era de propriile sale gînduri. Stranie amețeală îl cuprinsese ! Imaginea Carlottei plutea între el și lume. Ea nu putea să se așeze acolo, pe scaun, ca oricine. Și fantoma ei trebuia adusă cu de-a sila în atitudini pe care nu i le cunoșteai.

— Trebuie să-ți spun că teatrul era o trăsnaie pe care o scornisem doar așa, ca să fac în ciudă preoției... N-aș putea zice că nu mă gîndisem serios la teatru ; era o idee plăcută pentru mine, înțelegi. Mă lăsam în voia acestui vis, îmi închipuiam viitorul, viața mea...

În umbra Carlottei era totuși un naufragiu, o trufie care se năruie. Curios lucru : Edmond nu simțea nici o amețeală a succesului, nu găsea în el nici urmă din acele

sentimente exaltate ce-i fac să ţopăie în stradă pe tinerii care au învins. Îl copleşea un fel de tristeţe, o tulburare, o nelinişte. Tot ce-şi închipuise despre viaţă să nu fie oare decît un vis zadarnic ? Băiatul acesta de lîngă el, să-i vorbească de viitor ? Aoleu, rău am ajuns. Stăm prost cu viitorul. Ar putea oare el, Edmond, s-ajungă vreodată totul pentru această femeie ? Un triumf amăgitor, iată unde-i înfrîngerea. Luxul din jurul italiencei îi lăsa o amărăciune stranie, ca şi prînzul pe care nu el îl plătise. Îşi spuse cu cinism că era un peşte ratat. Şi rîse batjocoritor... Asta trebuie să fi sunat nu ştiu cum în toiul spovedaniei frăţiorului. Armand se oprise, mirat.

— Nimic, nimic, făcu Edmond, dă-i înainte, mă gîndii la ceva...

Armand vorbea de muncă, de teama lui de această muncă silnică, fără de care ar fi condamnat să rămînă la cheremul tatălui său. Ceva care semăna parcă a simpatie se trezi în inima lui Edmond, auzind ce ton, mişcător totuşi, avea băiatul, cînd întrebă :

— Trebuie oare într-adevăr să muncim ? Pentru asta sîntem făcuţi ? Nu există oare vreun mijloc de a trage chiulul ?

Pe neaşteptate, cei doi fraţi se găseau frămîntaţi de aceeaşi spaimă. Dar Edmond socotea ceea ce-i dădea familia ca un lucru cuvenit : nu le plătesc pentru banii ce mi-i trimit în fiecare lună ? ba încă mai mult ! Le dau toată tinereţea mea în schimb. Vor să mă vadă medic. N-au decît să plătească pentru asta. De ce puştiul n-ar cădea şi el la o asemenea învoială cu babacul ? Cînd i-o spuse Armand izbucni :

— N-ai înţeles cum stau lucrurile, n-ai înţeles nimic. Mai întîi, între tăticu şi mine totu-i sfîrşit...

Ei da, după ce-i povesti cearta cu taică-său, Edmond înălţă din umeri. Bineînţeles, va trebui mai întîi să se întoarcă la şcoală, să-şi termine clasa de filozofie, să-şi treacă al doilea bacalaureat. Armand nici nu voia s-audă. Nici de anii de studenţie, de altminteri, şi în ciuda atracţiei Parisului, nu ţinea să calce pe urmele lui frate-său. Edmond nu prea avea poftă să se întindă la vorbă. Era cu gîndul la Joseph Quesnel, pe care nu-l văzuse bine, în ziua aceea, la Cascadă. Domnul acesta ocupa un loc tot

mai important în mintea lui. Devenea un personaj de seamă al lumii reale, și Edmond se întreba cum o fi arătînd ? Imposibil să-și amintească. Simțea nevoia să vorbească de Carlotta, de patul Ludovic al XVI-lea, de albul acela al sînilor... Dar nicidecum acestui băiețaș care amesteca în searbăda lui aventură cu slujnica unui liceu de provincie păreri despre Kant și despre socialism. Zău, era nostim : și babacul vorbea de Kant, acolo, la Folies-Bergère...

Armand nu-l iubise niciodată pe frate-său. Nu așteptase mare lucru de la dînsul. Cel puțin, așa credea. Dar cui, în lumea asta mare, să se fi adresat totuși ? Nutrise în el speranța nedeslușită a unei complicități împotriva familiei. Se înșelase. Familia era aceea care trimitea în fiecare lună banii de trai, și fără nici un sentimentalism, fără nici o minciună fățarnică, Edmond gîndea că familia e ceva cu care-i bine să nu te cerți. Puțini bani, o sărăcie, dar să-i piardă și pe ăștia, nu însemna oare s-o piardă pe Carlotta ? Tăcerile lui Edmond, sau cuvintele „Zi mai departe, zi mai departe“ îi arătau încetul cu încetul lui Armand că se înșelase și răscoleau în el disprețul față de acest frate mai mare, care, dintr-un străin ce era, părea să devină un vrăjmaș.

Deocamdată, fratele mai mare e tare necăjit. Ah, putea să se laude broscoiul, frumos moment își alesese să cadă în baltă ! Dacă trebuia să se ocupe de el, asta nu i-ar simplifica viața lui Edmond, după ce avea și medicina pe cap... Și apoi, oricum, în ochii tatălui și-ar lua un fel de răspundere, va trebui să scrie la Sérianne. N-avea bani asupra lui, puștiul ? Firește. Armand se făcu roșu, spuse că avea totuși ceva, vru să-i povestească întîmplarea cu Jacqueline, dar cuvintele îi rămaseră în gît, se întrerupse și schimbă vorba.

La urma urmei, toată istoria asta nu era prea serioasă, o poznă. Lucrurile se vor aranja. Numai că... În sfîrșit, erau la sfîrșit de lună, banii pe sfîrșite. Edmond trăgea cu coada ochiului spre cele două farfurioare. Chemă chelnerul, plăti, îi întinse bacșișul ca să se vadă. Furia creștea pe nesimțite în inima lui Armand. Cînd se văzură în stradă, fratele mai mare întrebă :

— Unde ți-ai lăsat bagajele ? O cameră ai ?

Apoi, după o pauză, cum Armand zăbovea cu răspunsul, adăugă :

— Pentru că ai putea lua una la hotelul meu, deși ar fi poate cam scumpă ; te-ar ține însă pe datorie... fiindcă-s eu la mijloc.

Vremea nu era urîtă, dar răcoroasă față de Sérianne, și trotuarul încă ud după o ploaie cu bășici. Primirea asta meschină îl făcea să tremure pe Armand. Gîndise să petreacă noaptea pe-un fotoliu, la frate-său, pentru a-și cruța gologanii. Nu mărturisi că n-avea bagaje. Spuse :

— Îți mulțumesc, am luat o cameră în oraș... Te văd mîine ?

Edmond răsuflă ușurat. N-avea cîtuși de puțin poftă ca puștiul să se aciueze pe lîngă el. Posibilitatea de a locui împreună nu-i surîdea. Mai ales dacă ea, Carlotta, ar veni să-l vadă la hotelul de pe strada Royer-Collard.

— Mîine ? făcu el. Da, bineînțeles, mîine. Să vedem, însă, cînd ? Dimineața am spitalul...

Trebuia să-i telefoneze Carlottei. Dacă ea îi spunea să vină la dejun, sau să ia ceaiul împreună... Desigur, era duminică, dar... În sfîrșit.

— Am o zi foarte încărcată. Cel mai nimerit ar fi să ne întîlnim pe la vreo șapte seara. Așa că vei avea timp să te plimbi nițel, să vezi Parisul. Dacă tot ești aici...

Da, Armand va veni să-l ia de la hotel.

Cele două umbre șovăiră o clipă în întuneric, stînjenite, apoi o voce spuse :

— Atunci... la revedere.

Și cealaltă răspunse :

— Atunci, la revedere.

După care se despărțiră ; întîlnirea frățească luă sfîrșit în chip foarte banal, sub privirea chiondorîșă a stelelor.

XXVI

Parisul nocturn se deschidea înaintea provincialului ca mîna unui necunoscut. Armand pășea totuși posomorît în mijlocul luminilor. Forfota de sîmbătă seara în acest

cartier al școlilor îl zăpăcea și-l dezamăgea totodată. Își închipuise Parisul mai strălucitor și mai puțin sărăcăcios. Grosolănia chipurilor în licăririle cafenelelor și atîtea dugheni închise, moarte în dosul fierului ondulat al obloanelor, pîlpîirea plăpîndă a felinarelor, șuvoiul de lume întrerupt de goluri (un trotuar al bulevardului Saint-Michel pustiu de nu-ți venea să crezi, în timp ce mulțimea se îmbulzea pe celălalt), străzile laterale fără țipenie de om, ca și cum ar fi lipsit figuranți ca să le umple, totul, pînă și burnița măruntă de sfîrșit de mai ce se pornise iar, îl depărta de visurile sale. Își pusese mantaua de ploaie. Mergea, lăsînd pașii să-l ducă în neștire, spre Sena.

Erau pe stradă mai multe femei fără treabă decît se aștepta Armand să vadă în Capitală. Asta îl făcu numaidecît să-și încetinească mersul. De departe, femeile erau atrăgătoare, și te dezamăgeau de îndată ce te apropiai ; nu întotdeauna, însă. Se vedeau mulți bărbați oacheși, turci pesemne, care rîdeau cu ele. Purtau toți surtucul mult mai scurt de cum și-ar fi îngăduit Armand, din stofe fistichii, cravate în culori țipătoare și complicate. Trebuie să fi fost o tărășenie întreagă să poți alege o femeie aici, în stradă. Te rătăceai printre ele.

În treacăt, tînărul călător cerceta firmele hotelurilor. Erau însă niște hoteluri ciudate, care păreau să fie case particulare. N-ar fi îndrăznit niciodată să intre acolo. Dacă i s-ar cere cumva sute și mii de franci pentru o cameră, ce s-ar face ? Trebuia să-și cruțe punga. Se hotărî să caute un han păcătos, oricît de urît ar arăta. Pentru o noapte. Deoarece era fără bagaje, n-avea de ce să se grăbească. Mai bine să-și plimbe curiozitatea primelor ceasuri ale întîlnirii cu Parisul. Cînd îl descoperi așa, pe înserat, Parisul are totuși un iz al său. Fluviul îl surprinse pe plimbăreț prin tristețea lui sub podul alb, iar cînd se văzu între Palatul de Justiție și Prefectură, încercă sentimentul neașteptat că aceste clădiri mohorîte care-l înconjurau, în mijlocul cărora trecu, gol și nostalgic, tramvaiul Montrouge — Gare de l'Est, erau craterele unei luni, reliefurile astrale ale unei lumi străvechi. Armand se grăbi să treacă pe malul

drept al Senei, unde numele luminos al Sarei Bernhardt îl cufundă într-un nou noian de visuri. Teatrul ! Tot ce mai păstra inima lui din vrăjile rampei, toată joaca de odinioară i se trezi la lumina palidă a felinarelor licărind în noapte. În turneu la Marsilia, marea Sarah jucase *Vrăjitoarea,* și Armand fusese atunci foarte mîhnit că ai săi nu-i plătiseră drumul pentru a o vedea. Aici putea să mai intre dacă voia și să prindă sfîrșitul ultimului act. Își pipăia în buzunar banii de bilet, zicîndu-și că ar sosi la timp ca s-o vadă murind, ca să-i audă glasul de aur despre care vorbeau oamenii. Știa totuși că, de data aceasta, își va refuza el singur o asemenea plăcere. Se schimbase ceva pe lumea asta. Nu se mai juca aceeași piesă. El nu mai era un copilandru, de vreme ce se muștruluia astăzi de unul singur. I se părea că banii din punguța de iuft trag foarte greu și totodată ușor, ușor de tot. Ce se va face cînd n-are să mai aibă un ban ? Străbătu piața, stradă largă, strada Rivoli, apucă pe una laterală, din pricină că se produsese acolo o îmbulzeală de camioane ai căror cai zdraveni sforăiau, în forfota unei umanități gigantice și a îngrămădirii de coșuri, de lăzi, de zarzavaturi și de fructe descărcate, care te făceau să ghicești intestinele uriașe ale dihăniei ce trebuia hrănită. Nu mai era chip să calci pe unde-ți place, trebuia să ocolești hamalii și paznicii care-i însoțeau, talmeș-balmeșul de mărfuri trîntite jos printre casele burgheze cu ferestre întunecate, la parterul cărora pîlpîia lumina unor cîrciumi și prăvălii cu perdeaua pe jumătate lăsată. Oameni voinici și îndemînatici își mișcau brațele goale și vînjoase, mulgînd parcă mamèlele uriașe ale unei nopți care hrănea orașul. Tone de verdețuri se revărsau pe caldarîmul lucios prin aceste șiruri de trupuri noduroase. Munți de mandarine se înălțau într-o ceață palidă. Un fel de murmur surd creștea ca un urlet în adîncul întunecat al străzilor pline de trudă : muncitorii chemîndu-se necontenit unii pe alții, înjurăturile, strigătele celor care împingeau cărucioare cu baloturi monstruoase în picioarele grăbite ale trecătorilor. Camioane oprite de-a curmezișul împiedicau circulația, iar șoferii se ciorovăiau ridicați în picioare,

dominînd cu siluetele lor amenințătoare alergăturile unor făpturi jalnice și zdrențăroase.

Orașul absorbise toate gîndurile lui Armand. *Vindem dopuri și instalații de brutărie.* Slovele de aur la balcoanele depozitelor cu toptanul, baroce și lirice, sfîrșeau prin a ului privirile sale neștiutoare, oprite la firma unui notar sau la reclama unui dentist. Niște herculi cu tichii de noapte pe cap îi dădură brînci. Se simțea mic în mijlocul acestor tricouri vărgate, acestor torsuri de luptători căzuți în robie. Instinctul îl mîna spre Hale, în ciuda poftei ce-o avea de a întîrzia prin ulicioarele strîmte, pe la cotituri, sau sub arcadele către care pornise o clipă, dar se trase îndărăt cînd văzu mișunînd pe caldarîm un fel de boccele umane într-un hal de decădere și de murdărie respingătoare. În fața lui, niște polițiști care vorbeau tare luară la rost pe-un nenorocit, una din zdrențele acelea umane. Asta se petrecea la piciorul unui soi de depozit negru, al cărui oblon de fier abia se mai zărea într-o stradă mohorîtă, care, pe dreapta, dădea spre Hale. Sub streașina de sticlă a prăvăliei *(Specialitate de ouă)* se vedeau niște grămezi de oameni lungiți pe ziare, moțăind cu capul vîrît în ungherele zidului. Astfel, lîngă tot belșugul acesta de hrană verde și albă, oamenii din umbră crăpau de foame și de somn. Sclavii puternici ai Parisului care mănîncă păreau să nu-i vadă pe frații lor striviți de atîta mizerie. Umblau printre dînșii, avînd doar grijă să nu-și pună picioarele zdravene pe trupurile acestea, ca și cum s-ar fi ferit să nu calce în niște excremente.

Ceea ce polițiștii aleseseră, nu se știe de ce, din tot lotul acesta de epave, pentru a-și face cheful, căci un fel de umor crud și josnic răsuna în glasurile lor poruncitoare, era o bătrînă, greu de deslușit la prima vedere în bulendrele ei murdare și cu părul cărunt și despletit de nebună, ce-i venea pînă la genunchii unde-și ținea capul între brațele care strîngeau un fel de sac de pînză și o umbrelă veche cu sîrmele rupte. Din acest morman de mizerie, un ochi bătrîn, clipind de spaimă și viclenie, abia deschis, se prefăcu a adormi iar. Un bocanc greu se ridică atunci și izbi aprig în cap. Grămada se rostogoli

în noroi sub hohotele de rîs ale reprezentanților autorității care-și văzură de drum.

Scena fusese atît de neașteptată și îi deranjase atît de puțin pe cei din întuneric și umbrele mari care se duceau și veneau în bătaia luminii, încît Armand nici nu țipase, nici nu se clintise. Îl apucase groaza, groaza față de gestul vădit mașinal și obișnuit al acestei lovituri de ciubotă. Privirea îi încremeni ca hipnotizată de părul cărunt răsfirat pe caldarîm, ca și cum în mintea lui se năștea anevoie o idee despre cele întîmplate. Un fel de spaimă îl oprea să atingă această zdreanță lovită, care scîncea. Polițiștii, cu statura lor greoaie, se depărtau spre capătul străzii Bourdonnais. Așa stăteau deci lucrurile ?... Asta era deci viața, nu teatrul, viața, munca și foamea. Armand se depărtă brusc de această peșteră a năpăstuiților, pentru a se vedea iar la lumină și, trecînd pe lîngă marea prăvălie de *Lămîi și Trufandale*, ajunse la răspîntia unde se încrucișa strada Halelor cu strada Pont-Neuf și strada Berger. Nu era încă ora de mare forfotă în colțul acesta și te mai puteai mișca în voie prin fața marilor hale negre străbătute de poteci largi, unde se face Bursa merindelor, într-un vîrtej necontenit de căruțe.

Aici, unde plutea un miros grețos de lăptuci, Armand văzu dugheni cu fațada vopsită, verzi și roșii, *Brînzeturi, Fructe exotice* și strania firmă *La cîinele care fumează*, întîlnită de el în romanele lui Balzac și Dumas, apoi antrepozitul frigorific, cîrciuma care se numește *La Toboșarul*. Ieșea tocmai de acolo o ceată de mușterii, numai să-i vezi și știai ce sînt : măcelari îmbrăcați în alb și mînjiți de-un sînge negricios, vorbind tare peste umerii lor de uriași. Oameni cu șapcă zoreau încolo și încoace. De-a lungul Halelor, la capătul dinspre răsărit al străzii Berger, în mijlocul lăzilor de scînduri rărite între ele, a paielor, a grămezilor de hîrtii, lîngă un camion oprit al cărui coviltir verzui spînzura peste capetele unei mulțimi îmbulzite, un vuiet care dura de cîteva clipe se prefăcu deodată într-o hărmălaie de strigăte. Se stîrni numaidecît o învălmășeală, ca și cum în locul de unde venea larma trecătorii erau înșfăcați de o razie a poliției. Din toate părțile, oameni începură să alerge în-

tr-acolo. Ceata de măcelari schimbă direcția, cîțiva mici hamali jigăriți își lăsară în drum roabele lor pline de cutii sau de napi. Departe, în mijlocul îmbulzelii cu pricina, se mișca ceva într-o parte și în alta și se auzeau fluierăturile stridente ale polițiștilor. O luptă. Se văzură venind în fugă dinspre strada Prouvaires vreo cinci-șase agenți cu pelerinele făcute sul pe brațe. Alții, sub bolta Halelor, întoarseră bicicletele pornind în urma lor. Armand urmări acest iureș neașteptat și se pomeni deodată la colțul străzii Halelor, în fața Cafenelei Jean-Bart, unde se vedea lucind tejgheaua de zinc și paharele lîngă o scăricică în spirală, care ducea din prăvălie la etaj.

Înaintea lui Armand se proțăpiră cîteva femei purtînd șorțuri de-un albastru-închis care le făceau mijlocul rotund, și glasul lor răgușit le trăda neliniștea. Acolo, lîngă camion, uriașa roată de oameni se clătină, se rupse în două și o luă din loc : Armand zări niște sergenți de stradă, o ceată întreagă care tîra ceva pe jos, un animal care se scutura cît era de lung și se zvîrcolea, urlînd deznădăjduit. Era un om pe care sticleții îl tîrau de picioare, în timp ce alții îi țineau brațele, iar capul i se bălăbănea pe caldarîm, zguduit de-o furie zadarnică, în care se amestecau răbufnirile beției, durerea și grija tragică a zilei de mîine. Un tist de vardiști, o matahală, dădea în el. Lumea din jur protesta. Dar agenții cicliști se roteau amenințători, tăindu-și drum prin mulțimea hamalilor, a femeilor în capul gol, a zdrențăroșilor. Omul de pe jos avu niște tresăriri cumplite și încercă să se împotrivească, scîncind ca un copil. Era un flăcău zdravăn, croit pe măsura uriașă a locului, dar se strînseseră șapte inși să-l doboare, și el se lăsa greu, ținîndu-le piept, îngrozit fără îndoială la gîndul postului de poliție unde-l duceau ; se tot răsucea, vesta lui neagră peste cămașa bej era ferfeniță, își pierduse șapca, i se vedeau ochii înnebuniți foarte luminoși, în fața aprinsă de mînie. Lîngă Armand una din femei spuse cu compătimire : „A lovit un polițist. Mare belea ! Și asta pentru că s-a întrecut cu băutura. S-a curățat băiatul.“ O alta îi cîntă în strună : „S-a aranjat pentru trei ani de pușcărie“.

Deodată, furia sticleţilor, ale căror glasuri răsunau poruncitoare, păru să nu mai cunoască margini, şi dintr-o smucitură, victima fu luată pe sus şi dusă aşa vreo zece metri, cu picioarele şi braţele care băteau pămîntul ; în opintirea de-a se împotrivi, bretelele i se rupseră şi pantalonul plesni. Picioarele şi coapsele apărură deodată despuiate, noduroase, zvîcnitoare, cămaşa se trase în lături şi mulţimea avu un fel de rînjet, pentru că se vedea sexul şi părul dimprejur. Ceva ca un gemăt ieşi din acest trup dezvelit, care-şi simţi atunci toată restriştea. „Un om curăţat", repetă femeia în timp ce tot alaiul se depărta spre strada Prouvaires. Armand străbătu Halele, către turla Saint-Eustache, şi uimirea stîrnită în el de scena de mai sus, de dispreţul total faţă de om, care părea să fie o privelişte de toate zilele pe străzile Parisului, i se risipi deodată sub înaltele bolţi de fier, cînd zări şirurile lungi de dobitoace jupuite şi cît cuprindeau ochii ciozvîrtele de bou spînzurate în cîrlige ; fără să vrea, în mintea lui, omul încăput pe mîna poliţiştilor era la fel ca şi această carne decapitată, care grăia cu o sîngeroasă elocinţă despre nimicnicia cazurilor individuale. Moartea, durerea, ticăloşia, ideile acestea se topeau în brutalitatea cruntă a butucului de măcelar. Armand mai avea în auz geamătul, sfîrşit în urlete neaşteptate, al tînărului uriaş doborît de beţie şi de haita poliţistă. Geamătul lui îi apărea acum ca vocea anonimă a acestor masacre în serie. Se afla în locul acela uimitor, unde o întreagă populaţie mănîncă untură caldă şi pîine scoasă atunci din cuptor, afară, în faţa birtului de pe strada Montmartre, colţ cu strada Montorgueil ; între o biserică neagră şi lipsită de măreţie, iar de cealaltă parte a străzii Turbigox, uriaşa clădire zugrăvită de sus pînă jos în roşul aprins al sîngelui, deschizînd spre două străzi o gură de fier în care se perpelesc mai multe vite decît cuprind Halele, roze şi galbene, învineţite, cu sîngele scurs pe jos, şi acea goliciune cumplită a măcelăriilor. În strada Montmartre, obsesia vitelor jupuite îl însoţi pe Armand printre butucii casapilor. Furgoane încărcate de baloturi şi lăzi, mici cafenele, fete vopsite cu un roşu ţipător ca şi casele, ca şi leşurile dobitoa-

celor, negustori greoi cu mustăţi groase, burtoşi, înfricoşători, nişte caricaturi ale Infernului, şi mereu aceeaşi rotire tăcută a agenţilor ciclişti cu şepcile lor turtite, în noaptea sfîşiată, noaptea bîntuită de mirosul greu al cărnurilor, noaptea în care cai nechează între taxiuri şi cărucioare trase de oameni, noaptea monstruoasă şi murdară.

În faţa uşii respingătoare a unui hotel, Armand iuţi pasul. Ajunsese în inima nocturnă a oraşului, acolo unde clădirile tremură zgîlţîite de rotative, unde sîngele se preface într-o cerneală unsuroasă, groasă, care curge pînă-n şanţul străzii o dată cu foile încă umede ale ziarelor. Aici vezi altă lume. Tipografi iau locul măcelarilor, ca o seminţie născută sub alte ceruri, şi luminile redacţiilor, ale imprimeriilor şi cîrciumilor tremură mistuite de-o altfel de febră. În cartierul din jurul străzii Croissant miroase a hîrtie udă, a cerneală, a haine vechi, şi nu se mai simte brînza şi duhoarea vitelor jupuite. Aici se nasc pasiunile zilei de mîine, şi în aceste străzi, lîngă mesele de biliard, lîngă tejghelele de zinc ale cîrciumilor, în uşa unor case neîngrijite şi prăpădite, cresc flori ciudate. Sînt oamenii robiţi jocurilor tainice ale gazetelor şi care au învăţat pe pielea lor din ce e făcut lirismul patronilor. Gura li-e plină de blesteme, măscări, glume. Au în sînge patima muncii de noapte. Printre ei cresc, asemenea buruienilor, ideologiile stranii, iar cartierul lor respiră, o dată cu mirosul de cerneală şi hîrtie, adierea anarhiei. Ce poate pricepe din toate acestea un tînăr provincial abia sosit, pe care noaptea îl dă de-a dura ca pe-o pietricică, printre zidurile leproase ale prăvăliilor ? Intră, biruit de oboseală, într-o cafenea strîmtă, plină de oameni veniţi acolo la o întrerupere a lucrului. La tejghea, un flăcău aidoma îndrăgostitului din cărţile poştale ilustrate spăla paharele şi farfurioarele. Pe la mese, clienţi cu glas îndîrjit vorbeau despre lucruri de neînţeles, în mijlocul cărora se auzi accentul meridional al lui Armand, care cerea o cafea şi un sandviş. Un bărbat într-o bluză lungă cenuşie, cu braţele goale, fără guler, nebărbierit, aprins la faţă, cu cîteva şuviţe de păr gras aduse pe-o chelie, se frămînta la o masă vecină,

vorbind unui bătrînel pirpiriu cu ochelari și unui roșcovan zburlit în surtuc de alpaga. Zicea :

— Jaurès al tău, Jaurès al tău ! Nu vreau să aud de armata lui, ca de nici un fel de armată. Mai întîi că nu ne mai trebuie armată. Ni s-a scîrbit cu ea. Întotdeauna vor fi generali în șmecheria asta !

Și începu să cînte :

Vor vedea curînd că gloanțele noastre
Sînt pentru propriii noștri generali...

Bătrînelul își întinse mîinile îngrozite peste masă și apucă piciorul țapului de bere al cîntărețului, ca și cum i-ar fi prins brațele :

— Încetează... Zău, nu știi cu ce oameni ai de-a face...

Celălalt dădu din umeri. Cei din jur nu prea îi luau în seamă, văzîndu-și de băutură și de ciorovăielile lor. Trase totuși cu coada ochiului înspre Armand. O iscoadă a poliției ? Părea mai curînd un ageamiu, flăcăul. Se întoarse la vorba începută :

— Eu unul sînt sătul pînă-n gît. Să se isprăvească odată cu șmecheriile astea, ca și cu parăzile lor militare... Guvernul îți interzice să mergi la Zid[1] și atunci te duci să zbieri la Pré-Saint-Gervais... Habar n-aveți cum stau lucrurile, v-o spun eu, habar n-aveți !

Roșcovanul începu deodată să se frămînte în scaun. Fața îi era cotropită de păr și mîinile la fel. Ideile parcă i se lipeau pe față, încîlcindu-i-se în barbă. „Asta-i bună !“ făcu el, și se vedea că fierbe de mînie. Dar nimic alta nu-i ieși din gură. Bătrînelul vorbi mai departe în locul lui :

— Ar putea să-ți fie rușine să te exprimi așa, Mathieu, ți-o spun eu, un proletar.

Celălalt rîdea încetișor :

— Proletar ? Oaie, asta ești, o oaie ca și ceilalți. Cînd vă tund, întindeți spinarea și spuneți „mulțumesc“. Din cînd în cînd, vă duc la păscut și asta se cheamă a manifesta. Mare porcărie ! N-ai decît, du-te de-l ascultă

---

[1] E vorba de Zidul Federaților din cimitirul Père-Lachaise, unde au fost executați numeroși luptători ai Comunei.

pe deșteptul ăla de Jaurès al tău. Du-te de îndrugă și tu la vorbe goale... Legea de trei ani ? Mai întîi că puțin îmi pasă de cei trei ani. Douăzeci de ani de militărie, asta le-ar trebui puștilor, numai așa le-ar ieși pe nas, și atunci să-i vezi cum ar pune mîna pe pușcă...

— Mathieu ! Mathieu !

Bătrînelul își ridica mîinile ca pentru a-l opri. Atunci roșcovanul dădu repede pe gît păhărelul, și lovi cu pumnul său uriaș în masă. „Trăiască Jaurès !“ strigă el. Oamenii din jur se întoarseră spre dînșii, unii făcînd haz.

Afară ploaia măruntă încetase de mult. Vremea era foarte plăcută și, în ciuda orei tîrzii, începea să se simtă mîngîierea călduță a zilei de iunie. Cînd ajunse pe marile bulevarde, după ce-și numărase iar gologanii cu un fel de teamă, Armand își spuse că, la urma urmei, o dată, ar putea să aștepte dimineața în stradă. I-ar economisi banii de hotel.

XXVII

O adevărată belea pentru Edmond, să meargă pînă la oficiul poștal din Palatul Bursei, ca să telegrafieze părinților în legătură cu nătărăul de frate-său... În orice caz, nici vorbă nu putea fi să facă drumul ăsta înainte de-a trece pe la spital. Ziua începea cu acest subiect de enervare. Mai întîi, prețul telegramei. Și apoi, dacă asta i-ar da cumva doctorului ideea de a veni iar la Paris ? „Tocmai acum, își zise, cînd sînt ocupat cu Carlotta. Ce noroc pe mine !“

Și parcă era un făcut : trei bolnavi noi în secția lui. Stagiarii nici gînd să dea pe la spital duminica. Așa că Edmond era cel care trebuia să treacă observațiile pe fișele lor, fără a mai pune la socoteală pansamentele și injecțiile. Era unul cu un neoplasm al feței, de ți se întorceau mațele de fiecare dată cînd îl vedeai. Trebuie să fii tare ca să suporți duhoarea cancerelor, ba încă să le mai și privești. Iar nătărăul ăla bătrîn numește tumoarea uriașă care-i umflă tot maxilarul inferior, din

dosul urechii și pînă în umărul obrazului, *bubulița* lui. Cum de nu pricepe că ar face mai bine aruncîndu-se în Sena sau trăgîndu-și frumușel un glonte în cap. Ăștia-s oamenii.

Afurisită invenție mai e și telefonul! Învîrtești manivela și duduia de la poștă nu dă nici un semn de viață. Unde mai pui numerele greșite. Pentru ca, pînă la urmă, să auzi glasul cameristei răspunzînd că domnișoara nu s-a sculat încă, dar dacă domnul e așa de bun să cheme iar peste o oră.

Din nou atunci mirosul de eter, firele pe care le scoți la o apendicită, un pîntec palid și fricos, pensele, iodul. Și borcanul de oxicianură, domnișoara Fanny cu panglica neagră în păr, care vorbește de mîncarea ce se va servi la prînz, de o întîmplare petrecută în salonul femeilor; infirmierul cu bluza lui încrețită, iar la vestiar o conversație despre un carnet care a dispărut. Un ceas este o lume. „Cine-ar putea să-mi dea o lămurire la diagnosticul fracturilor piciorului? Pe căruțașul ăla mi se pare că nu l-a imobilizat cum trebuie tipul care a fost de gardă aseară. Ei, dar puțin îmi pasă. Să se descurce cum o ști cu piciorul lui. Ce căldură!"

Bine: domnișoara ieșise în oraș; lăsase vorbă să i se spună domnului... Barbentane că nu va prînzi acasă, dar dacă dumnealui ține să treacă, poate să încerce la întîmplare pe la vreo trei, trei și un sfert... Să încerce la întîmplare? Pesemne că slujnica nu înțelesese bine. Pînă atunci avea tot timpul să meargă la oficiul poștal din Palatul Bursei și să isprăvească odată cu telegrama. Edmond luă masa la cantina spitalului, apoi trecu pe acasă să se schimbe.

Vara izbucnise deodată, cu o căldură neobișnuită. Edmond își scoase rufăria din dulap și parcă era un făcut: lipseau nasturi la cămăși, o pată de cerneală se vedea pe-o izmană, și încă pe una din alea frumoase, tricotată, scurtă, care abia îi acoperea genunchii. Apoi, butonul de guler nu era nicăieri, iar o balenă a gulerului moale se rupse. Jartierele mov nu arătau tocmai noi. Și nu se potriveau cu cravata aleasă, neagră cu dungi albastre. În sfîrșit, cum o fi. Edmond găsi că nu

era destul de bine ras și mai trecu o dată cu briciul pe gît. Se tăie la bărbie. „Unde-oi fi pus piatra?"

Luă tramvaiul 8 și se dădu jos în strada Réaumur. Minunată vreme. Mai avea o bună bucată de mers pînă la Bursă. Frămînta în minte textul telegramei. Ceva cu-adevărat diplomatic : *Armand aici, ce să fac... Armand cu mine,* nu merge ; *Armand aici,* e mai bine și-i mai ieftin... Și apoi, dacă asta îl face pe taică-său să vină la Paris ? După ce chibzui mult, se opri la o formulă mai pe ocolite : *Armand aici costă scump...* Chiar dacă asta însemna două cuvinte în plus, spunea tot și putea să aducă niscaiva foloase... Odată telegrama trimisă, vremea fiind frumoasă, Edmond porni pe jos înspre Palais-Royal, unde luă autobozul de la Poarta Maillot.

Pe platformă își scoase din buzunar pachetul de țigări cu foița galbenă. Se afla acolo un domn cu barba căruntă în furculiță și cu o servietă de piele neagră la subsuoară, care citea *Fantasio,* rîzînd de unul singur, iar conductorul părea foarte grăbit în stații. La cea de pe strada Piramidelor, trase semnalul de pornire atît de repede încît un tip ce se urca era cît pe ce să pună piciorul alături de scara vagonului care-o luase din loc. Instinctiv, Edmond îl prinsese de braț și-l trăsese sus, apoi îi păru rău că o făcuse. N-avea decît să-și frîngă gîtul. Ajuns pe platformă, mulțumi, apoi scoase un strigăt :

— A, ia te uită ! Ce întîmplare !

Era tot un bărbos, tînăr însă, cu părul castaniu, purtînd un guler, tot ce poate fi mai reușit în materie de gulere de celuloid, și niște haine ponosite, dar periate grijuliu. Al dracului să fiu dacă ăsta nu e... și totuși era el, meditatorul micului Beurdeley. Intrară în vorbă.

— Ai citit ziarele, domnule Barbentane ? Nu ? Ei, n-ai să mai zici acum ce-mi ziceai deunăzi, îți amintești... Primejdia crește, e un talaz, o vijelie.

— Despre ce anume vorbești ?

— Mai întrebi ? De antipatrioți ! Chiar azi mobilizează toată drojdia mahalalelor, toți pînă la unul, în spatele anticriștilor anarhiei, și socialismul revoluționar se revarsă la Pré-Saint-Gervais... Vor să intimideze guvernul, protestează împotriva acestei măsuri de

salvare națională, menținerea sub drapel a contingentului, și după octombrie, recrutarea la douăzeci de ani...

— Ei, și ?

— Domnule Barbentane ! Scepticismul dumitale mă îngrozește. Pur și simplu. Dar gîndește-te că dușmanul e la ușa noastră, dar citește gazetele germane. Dacă ai fi văzut ultimul număr din *Leipziger Illustrierte Zeitung !*... E chestia aceea cu golul de efectiv între cele două legi militare... O perioadă primejdioasă...

În timp ce vorbeau, hurducăturile tramvaiului îi aruncau pe interlocutori unul peste altul. Villain se pornise : Edmond recunoștea unele din frazele lui. Le citise undeva, pe ici, pe colo ; un articol recent al lui Maurice de Waleffe, niște formule de-ale lui Maurras... Adeptul ăsta al mișcării celor de la *Brazda* [1] lua ce i se părea mai bun de peste tot. Avea aerul hăituit al celor slabi, care rețin cîte ceva din tot ceea ce-i neliniștește, fără a se întreba prea mult de unde vine asta. Edmond simțea un oarecare dispreț pentru acest amărît de pedagog, ca și pentru toți veleitarii, pentru toți cei fără mușchi, fără vlagă. Ce-avea ăsta de-l tot pisa cu legea lui de trei ani și cu patriotismul ? La altceva îi era azi capul. Trebuia să caute flori pentru Carlotta. Să-i vorbească de Sérianne, ceea ce uitase în ajun, și de acel domn Quesnel. La Piața Étoile, pisălogul se dădu jos, repetînd încă o dată :

— Ai să vezi... interesul Franței...

Edmond nu se putu ține, îl mînca limba :

— Știi, îi strigă, Franța... ei bine ! să se descurce singură !

Omulețul bărbos rămase pe șosea agitîndu-și brațele în urma autobuzului care se depărta.

La Poarta Maillot te întîmpina o larmă de strigăte. Mașini pentru cîmpul de curse. Luna-Park. Ziarele. Era acolo, pe dreapta, lîngă stația de tramvai Saint-Germain, o baracă de scînduri, un florar. Edmond se codi. În cele din urmă, cumpără totuși niște trandafiri. Erau destui în grădina casei de pe șoseaua Bineau, dar oricum, tran-

[1] Revistă politică înființată de Marc Sangnier, militînd pentru un fel de democrație catolică.

dafirii sînt trandafiri. În stația îngrădită cu lanțuri a tramvaiului galben, de cealaltă parte a clădirii accizelor comunale, aștepta o droaie de tineri, sportivi de bună seamă, cu valize în mîini. Toată ceata, niște băiețandri zdraveni și veseli, se ducea la stadionul de la Colombes. Cu florile lui, Edmond se simți stingherit, cu atît mai mult cu cît îi invidia pe flăcăii aceia și se simțea mai aproape de dînșii decît de toți oamenii din oraș. Ar fi trebuit să ia un taxi, să-și învelească florile în hîrtie subțire, dar astea costă bani. Tramvaiul, ca o cutie hurducată, îl duse prin calea Revoltei pînă în șoseaua din cartierul Roule.

Nu era încă ora trei. Un abur cald plutea în aer. Se învîrti prin aleile parcului ; în jurul mănăstirii, unde se află o statuetă neagră a Fecioarei ; apoi pînă la Sena. Apoi se întoarse. Se făcuse aproape de ora trei. Cu buchetul său în mînă, sună. Un pas tîrșîit. Camerista. Iese parcă din adîncuri. Sub bonețica ei ține soarta lui Edmond. Nu deschide. Din dosul ușii zăbrelite spune :

— Domnișoara se scuză, a fost reținută, dacă domnul vrea să lase florile, domnișoara a spus că dacă domnul vrea să lase florile...

A deschis ușa și întinde mîinile. Edmond simte o poftă amară de a rîde. Carlotta era deci așa de sigură că el va pune la bătaie banii de-un buchet ? Îl dă cameristei. Așa, gata. Da, zice camerista, poate se întoarce pe la cinci, dar dacă domnul are altceva de făcut... Ușa s-a închis, pașii tîrșîiți se depărtează, și subsolul înghite femeia și trandafirii.

Nu, domnul nu are altceva de făcut. Întîrzie în cartierul acesta de grădini și alei, privind prin gratiile gardurilor. Familii stau în jurul unor mese verzi. Scaune împletite din crengi de palmier, umbrele de soare cu dungi roșii, hamacuri spînzurate de copaci, toată duminica unei burghezii înstărite, cu răzoarele ei, cu tufele ei de mușcate, de nalbe, de trandafiri. Copii în rochițe cu volane de dantelă irlandeză și centuri late din panglici. Băiețași și buldogi, doamne bătrîne și cățeluși roșcați. Plimbăreții sînt rari. Edmond se ia deodată după o femeie, fără să-și dea seama. Nu e prost îmbrăcată : o slujnică, pesemne, în ziua ei liberă. Citește o scrisoare

și umblă în zigzag pe trotuar, ca și cum ar fi băut, dar e limpede că alcoolul vine din hîrtia aceea bej pe care, zău așa, o învață pe dinafară. Deodată, o rupe. Ridică o mînă gata să arunce bucățelele, apoi se oprește. Un zbucium lăuntric. Părăsește bulevardul, apucînd pe o stradă pustie. Nu acolo oare, la capătul străzii, a căzut în Sena mașina cu copiii Isadorei Duncan ? Ce mai întîmplare și asta ! E de necrezut cum oamenii se agață de orice prilej pentru a se înduioșa. Nu-i el însă, Edmond, omul care să ofteze. Femeia din fața lui își leagănă iar mîna : petice de hîrtie se aștern pe șosea, iar dînsa se depărtează, încolo, spre Sena. Merge să se omoare de deznădejde ? Nu, se învîrtește pe chei. Edmond rîde încetișor, se uită la peticile de hîrtie împrăștiate și deodată se apleacă, le adună de pe jos. O curiozitate. Mai întîi că nimeni nu-l vede. Are să aibă cu ce-și trece timpul reconstituind scrisoarea.

În apropierea podului de la Jatte e un local, o cîrciumioară cu boschete. Edmond se așază la o masă. Bucățelele de hîrtie sînt în buzunarul lui. Un gramofon cîntă o veche romanță a lui Mayol. Chelnerița e o fată înaltă, destul de grasă, nu prea dichisită, dar ispititoare. Are chef de vorbă. Ce-i cu duminica asta cam pustie ? întreabă Edmond. Nu-i în toate duminicile așa ? A, desigur că nu, desigur că nu, de-ar fi așa, atunci ar fi rău de tot... atunci, atunci... De obicei aveți lume ? De obicei, da. Duminica. Edmond își pipăie peticile de hîrtie în buzunar. Observă că nu se mai gîndește de loc la Carlotta. Dar ceea ce se cheamă de loc. De obicei e plin. Sau, în sfîrșit, chiar dacă nu e chiar plin, e ca și. Ba se și dansează. Patronul s-ar uita urît dac-ai bea un pahar cu mine ? Cine ? Patronul ? De ce s-ar uita urît dacă se consumă... O, doar o limonadă. Ei, atunci trebuie să șezi... Fata rîde, stînjenită ; cînd i se oferă un pahar, îl ia de obicei la tejghea sau pe colțul mesei. A devenit cochetă, își îndreaptă conciul înnodat după ceafă. Bine, dacă nu vrei, nu te așeza. E puțintel dezamăgită. I-ar fi plăcut să șadă la masă. Și uite că el s-a răzgîndit. Ciudat mușteriu ! Fata își aduce limonada : atunci, în sănătatea dumitale. În sănătatea dumitale. Se aude o voce : „Mélie !“ Scuză-mă, patronul mă cheamă.

Se stîrnise un vîntuleț foarte blînd. De ajuns însă pentru a-l stînjeni pe Edmond în reconstituirea scrisorii. Crîmpeiele de cuvinte se întregesc totuși. Lipsește o bucată. Să fi rămas probabil în mîna ei. E partea de jos a scrisorii, unde nu era scris nimic. Sau un post-scriptum. Edmond netezește cum poate peticile de hîrtie mînjite de noroi, mototolite. Citește : „Fetița mea adorată, n-am închis ochii noaptea asta, m-am gîndit la cuvintele pe care le-ai spus, îngrozitoarele cuvinte care mă fac să sufăr. E oare adevărat că totul s-a sfîrșit, dar mai cu seamă, și mai mult ca orice, mai mult decît viața sau moartea, e adevărat că nu mai crezi în dragostea mea ? Vezi tu, chiar dacă mîine, ca în alte dăți, totul s-ar aranja, s-ar aplana între noi, și aș avea, ca în trecut, mîna ta într-a mea, trupul tău lîngă mine, ochii tăi, gura ta... chiar atunci, dragostea mea, cînd te-aș privi cu aerul calm și fericit pe care mi-l cunoști, ar fi o minciună, pentru că nimic, niciodată nimic nu mă va putea face să uit îndoiala asta din sufletul tău. Un om care are picioarele zdrobite rîde totuși uneori în căruciorul lui, dar crezi tu oare că rîsul acesta mai poate fi vreodată rîsul dinainte ? Pe lîngă toate acestea, mă frămîntă și un gînd groaznic, pentru că prea e revoltător : dacă eram un om bogat, iubita mea, aș fi avut timpul necesar și mintea fără de griji pentru a mă ocupa de tine, pentru a te convinge de dragostea mea. Toate aceste necazuri, aceste mărunte sîcîieli de fiecare zi mă fac să fiu, în prea rarele momente pe care le petrecem împreună, mai totdeauna parcă absent, cu mintea în altă parte, incapabil de efortul necesar spre a trece de la hidoșenia gîndurilor care mă stăpînesc la fericirea prezenței tale. Și apoi, mai e oboseala. Știi cum mă fură somnul, cînd tu ai vrea să-mi vorbești. Sînt totuși atîția ani de cînd mă cunoști. Văzut-ai măcar ce-a devenit obrazul meu ? Știi ce zbucium a săpat aceste riduri, ce griji mi-au încercănat ochii, ce m-a slutit în așa hal că poate și din pricina asta nu mă mai iubești ? Nu numai grija banilor, fără îndoială. Dar și aceasta. Mereu teama că nu voi avea destui pentru tine, că vei duce lipsă. Că n-am să-ți pot oferi decît o viață de sărăcie, refuzîndu-ți plăcerile cele mai mici. Îmi spun singur că e rău să fii

cinstit cînd iubești, sau poate că tu ai dreptate zicînd : dacă ții mai mult la cinste, atunci nu iubești cu-adevărat. Nu e loc sub soare decît pentru ticăloși, pentru vînduți. Unde mai pui că nu e așa de ușor să te vinzi : sînt prea mulți cei care nu rîvnesc la altceva. Vezi unde am ajuns ! Am întîlnit-o pe soră-ta, care s-a arătat foarte drăguță cu mine. Deoarece nu știam ce i-ai spus, am făcut pe omul foarte fericit, ca și cum nimic nu s-a întîmplat. S-a uitat curios la mine. Mi-a dat prin gînd că i-ai vorbit și atunci m-au podidit lacrimile. Nu înțelegea ce se petrece cu mine. I-am spus că surmenajul e de vină, munca. O fi crezut că-s nebun.

Dragostea mea, te voi aștepta oricît mîine ca întotdeauna, începînd de la ora șase, în stația de metro Chaussée-d'Antin ; nu-mi scrie, vino. Chiar dacă te-ai hotărît să nu vii și, pe la ora șapte sau opt, amintindu-ți deodată de mine, ai simți un pic de milă, să știi că sînt tot acolo, în fața *Galeriilor Lafayette* și că te aștept, te aștept. Vino. Cum vrei să pot trăi astfel ? Nu-mi dai voie să te sărut, dar totuși, măcar prin scrisoare... dragostea mea. Al tău, Gustave."

Chelnerița trecu iar pe lîngă dînsul. Edmond înălță capul :

— Și tot nu mi-ai spus de ce e gol astăzi aci.

— Știu eu de ce ? Pesemne că din pricina acestor meciuri. Tinerilor de azi nu li-e capul decît la fotbal !

Din nou, aleile mărginite de arbori, străzile largi în care rari plimbăreți umblă alene. E cinci fără un sfert. Mai trebuie să sară un sfert de ceas, să omoare un sfert de ceas. Își numără pașii, potrivind fiecare călcătură pe pietrele care fac bordura trotuarului. Șaizeci, șaizeci și unu, șaizeci și doi... Speră că un pas ține tocmai două secunde, așa că minutele... Iată micul palat de pe bulevardul Bineau. Edmond simte că-i bate inima. Totul se petrece ca și cum el ar fi bărbatul din scrisoarea ruptă. Ia te uită, a lăsat-o acolo pe masă, scrisoarea aceea. Așa, fără să se gîndească. Nu-i nimic. O va lua vîntul. Știe vîntul ce face. Haide ! Să sunăm. Tăcerea și mireasma trandafirilor. Pașii tărăgănați. Slujnica.

— Domnișoara a telefonat. Roagă pe domnul s-o

scuze. Dacă domnul vrea s-o cheme la telefon mîine dimineață... nu prea devreme...

În colțul bulevardului La Saussaye sînt niște terenuri de tenis unde poți face o partidă plătind o taxă. O dată, vara trecută, Edmond venise aici să joace cu niște prieteni, aducînd-o și pe mititica din secția profesorului Beurdeley, aia cu cosițe împletite. Or fi poate și astăzi, duminica, aici... Împinge poarta, străbate un fel de curticică acoperită de iarbă, prea îngustă ca să fi putut fi folosită, cotește la dreapta printre crengile de salcie moale. Locul viran a fost tăiat în trei pentru a se face trei terenuri de tenis. Jucători în alb aleargă încolo și încoace, mingile zboară, rachetele bat aerul. Acesta era terenul din fund, lîngă care rămăsese un castan mare în fața unui fel de cabană — vestiar și o bancă. Niște tineri rîd zgomotos. O fată înaltă, urîtă și spălăcită, cochetează cu un domn cam trecut. Pe ăștia Edmond nu-i cunoaște. Nimeni nu l-a luat în seamă. Se pomenește iar în strada plină de praf. Duminică. O ia pe jos înspre costișa unde-i Piața Ternes ; încearcă să uite timpul, dar timpul nu se prinde în joaca asta. Edmond își dă un țel în viață : să bea o bere în Piața Ternes, la cafeneaua mare care se află acolo... Numai de-ar avea din cea neagră ! Gîndul acesta e mai tare ca toate celelalte : numai de-ar avea acolo bere neagră.

XXVIII

Dimineața îl aflase deci pe Armand, palid la față, rătăcind prin împrejurimile Gării de Est. Un Armand care descoperea zorile și mecanismul unei dimineți de duminică, cu trecătorii grăbiți pe care casele îi aruncă în stradă, oamenii meseriilor matinale, cei a căror trudă începe de la răsăritul soarelui, cînd ziua citadină își face ucenicia. Rătăcise printre primele cafenele care făcuseră ochi, cu marile lor filtre de zinc, aburite încă de noapte, pînă ce căldura se pornise, în sfîrșit, căldura neașteptată a unei zile de vară. Armand simțea oboseala în picioare și în ceafă. Avea poftă să facă o baie.

Dar unde, într-o duminică? Un vardist îl îndrumă spre o baie publică deschisă la capătul străzii Lafayette.

Acolo găsi el pe un scaun numărul din *Lupta sindicală,* care-l făcu să înțeleagă cuvintele auzite noaptea trecută. Ministrul de interne Klotz, temîndu-se ca nu cumva ceremonia anuală la Zidul Federaților să fie folosită de socialiști împotriva serviciului militar de trei ani, o interzisese la cimitirul Père-Lachaise, autorizînd-o apoi în afara orașului, la Pré-Saint-Gervais. Un articol al lui Lucien Descaves chema poporul Parisului să manifesteze împotriva celor trei ani în amintirea Comunei. Armand îl citi pe cînd se săpunea cu un mic paralelipiped trandafiriu, foarte ușor. Din scrierile lui Descaves cunoștea o carte: *Subofițerii.* Se miră totuși că-i regăsește numele acolo, în *Lupta.* Își petrecu sfîrșitul dimineții de-a lungul cheiului de la Villette, apoi umblînd prin ulicioarele de pe Buttes-Chaumont, care îl încîntară; după ce luă o gustare într-un birt de pe strada Mouzaïa, ajunse către ora două la Poarta Pré-Saint-Gervais.

Această parte a Parisului s-a schimbat de n-o mai recunoști, după ce șanțurile fortificațiilor au fost astupate și noi clădiri au răsărit ca ciupercile, închizîndu-ți vederea spre nord. Pe vremea cînd se întîmplau toate acestea, orașul se oprea brusc la brîul de șanțuri cu cele trei fortulețe, de la Poarta Chaumont pînă unde începe strada Haxo. Forturile își înălțau astfel capetele lor năpădite de iarbă pe deasupra zidurilor cafenii care păreau înfipte într-un fel de cîmpie ciudată. Parisul se sfîrșea cu o provincie liniștită și sărăcăcioasă, întretăiată de terenuri virane, care prevesteau mahalaua periferică de mai încolo, unde, în fața caselor inegale și înnegrite, oameni posomorîți scărmănau saltele pe niște paturi cu droturile ruginite, lîngă vreun cărucior prăpădit. Petice de grădină și spaliere se iveau ici și colo, înguste ca niște turnuri, sau case de patru etaje, afumate, cu tencuiala scorojită. Grădinițe și clădiri, totul se oprea în fața bulevardului Sérurier, ca un pisoi care-și vîră deodată laba în apa unei băltoace.

Armand nimeri aici în mijlocul unei mulțimi care se scurgea din străzile vecine, o mulțime veselă, mirată

de căldura zilei și pe ale cărei surtuce și rochii negre apăreau ca niște pete albe mînecile cămășilor și gulerele, batistele puse pe ceafă, sub pălăriile de pai și cele de pîslă, cenușii, maro și negre, sub tichiuțele femeilor și sub părul lor ca o claie zburlită sau cu șuvițele strînse într-un conci ; toți purtau insigne, cele mai multe roșii, iar dincolo de gardul clădirii accizelor, dincolo de jandarmii municipali cu arma la picior, steagurile scoase din învelitoarele lor negre, steagurile roșii și brodate strînse laolaltă lîngă barieră, ca o flacără în soare. O droaie neastîmpărată de țînci năvălea din toate părțile, cu țipete, rîsete și nume de botez urlate, lunecînd printre picioarele oamenilor, printre perechile care alcătuiau un început de cortegiu. Soarele bătea nemilos, dînd un aer cîmpenesc acestei lumi leproase ce se deschidea în fața manifestanților. La Pré-Saint-Gervais intrai printr-o șosea piezișă, care prelungea strada Haxo, strecurîndu-se pe sub forturi cu castanii în floare, un fel de umbrar de cîrciumi de țară mirosind a cartofi prăjiți, a rachiu de pelin și a liliac. În aceste șoproane și pridvoare, strîmte, sucite, înțesate de bănci și de mese, unde ulucii gardului improvizat sînt legați cu sîrmă, se înghesuia un norod vesel. Fete voinice, roșcovane, îi plesneau peste mîinile indiscrete pe niște muncitori de terasamente în pantaloni de catifea ripsată, care se întreceau cu gluma. Se auzeau cîntece fără nici o legătură cu această invazie a orașului. Rămășițe de tuci, grămezi de fier vechi zăceau de-a lungul drumului, printre ierburile sălbatice și florile de morcov. De după o boltă de frunze se auzea zdrăngănind un pian mecanic. Înaintai, dus de valul Parisului, în această mahala precoce ca un băiat vițios, și numaidecît, după o sută de metri, te pomeneai într-un tîrg al departamentului Seine-et-Marne, ca la vreo cincizeci de kilometri de Capitală, cu căsuțe de notari strîngători, de mici negustori retrași din afaceri. Dar, ținîndu-se după niște bărbați cu brasarde purpurii, mulțimea o lua la stînga, peste șanțurile înguste ale șoselei, în ulicioarele cărora plăcuțele de pe ziduri le ziceau *poteci* și duceau spre oraș, pe colina Chapeau-Rouge, un deal din marginea Parisului care se înălța în fața forturilor, dominînd marea cîmpie pătrată ce se

întindea în susul străzii Emile-Augier, unde Partidul Socialist chemase poporul să protesteze împotriva legii militare.

Acolo, pe povîrnișul anevoie de suit al potecilor, soarele dădea mizeriei și jegului o strălucire care nu-l înșelă pe Armand, deprins cu sărăcia meridională întîlnită la Sérianne : în dezordinea cireșilor plini de rod, a tufelor de liliac alb și mov, toată lumina verii nu făcea decît să scoată și mai mult la iveală harababura jalnică a acestor locuințe omenești, din carton gudronat, din rămășițe de lemn, din tinichea, drept acoperiș, pe care o țineau să nu zboare niște bolovani, o cărămidă, tot felul de greutăți, o sfîrlează, bunăoară, ajunsă acolo nu se știe cum, pusă cu pîntecul ei alfabetic în jos. Cocioabe care voiau să pară vile, unde vedeai uscîndu-se maiouri întoarse pe dos, scutece oribile ca răul de mare, ciorapi prăpădiți, cămăși înflorate. Pe uși, cărți de vizită scrise de mînă dădeau un aer de castele acestor șandramale, între care una, de închiriat, aplecată într-o rînă, se recomanda ca fiind făcută din grinzi duble și le sfida pe cele dimprejur. Erau despărțite unele de altele, ca și pămînturile lor, uneori cultivate cu fasole verde și năut, prin îngrădituri de mîntuială, înjghebate din saltele cu droturile rupte, ținînd loc de gard. Duhoarea cumplită a latrinelor se amesteca cu mireasma florilor tîrzii ale primăverii. Lada de gunoi și cutia de conserve comentau această idilă suburbană în care izbucnea deodată cîntecul glasurilor tinere, al trupurilor care se cățărau, voinice de plesneau pe ele hainele întinse de-o îndelungată purtare și de încordarea mușchilor, cîntecul necunoscut lui Armand, însoțit de gestul, uneori teatral, cum e în firea muncitorilor :

Slavă, slavă vouă,
Viteji ostași ai celui
de al
șaptesprezecelea...
Slavă...

Ce cîntau oare, ce cîntec de care habar n-avea tînărul burghez picat din tîrgul său de provincie ? Auzea

blestemîndu-se numele lui Klotz, și cel al lui Etienne, omul Companiei omnibuzelor, ministrul războiului și al legii de trei ani. Klotz, care își închipuise că poate interzice urmașilor lui Varlin [1], lui Courbet [2] lui Flourens [3], să meargă la cimitirul Père-Lachaise, unde oamenii plîng și cîntă în fața zidului sfînt, zidul curajului celor cu brațele goale, amintind eroismul înflăcărat al zilelor negre, pe Delescluze, care muri cu un joben în cap, și vechiul ideal al muncitorilor, al celor ce credeau că sîngele stăpînilor face cît și al sclavilor, și încă nu știau că, pentru un muncitor care se prăbușește de pe schela zilelor, trebuie să ceri tot pămîntul, și sîngele vlăguit al bancherilor. Klotz, trecut de la Finanțe la Interne, Klotz, omul de încredere al țarului, Klotz cinstitul, Klotz republicanul, Klotz care, după ce cîteva milioane de oameni vor fi fost omorîți, avea să moară băgat la zdup de cei de o seamă cu el pentru niște cecuri false, Klotz oprise poporul Parisului să cînte *Internaționala* la Père-Lachaise, apoi, cuprins de frică, autorizase această demonstrație în gropile orașului, dincolo de barieră, ca și cum puterea lui s-ar fi oprit la ziduri, și ca și cum aici, în aceste gropi, puteai să înfierezi coțcăria și rușinea, jecmăneala și profitul.

...Slavă vouă...
...Fiecare vă ad-
miră și vă îndrăgește...

Pe acoperișul unei cocioabe fără fereastră, în care lîncezește o familie sălbăticită cu plozi golași, se văd porumbare și idila păsărilor albe cocoțate deasupra tinei și a sărăciei străluce, de neînțeles, ca întunecimile sufletului. De ce năpăstuiții aceștia care crapă de foame, scormonind în zori lăzile de gunoi, nu sucesc gîtul păsărilor care zboară deasupra stomacurilor lor goale ? Așa cum nu-și mănîncă copiii, ei îi privesc zburînd peste

---

[1] Luptător în rîndul comunarzilor.

[2] *Gustave Courbet* (1819—1877), unul din întemeietorii curentului realist în pictura franceză. A luptat în rîndurile comunarzilor și a fost exilat după represiunea din 1871.

[3] *Gustave Flourens* (1838—1871), fiul marelui fiziolog francez Pierre Flourens, a murit în timpul Comunei, luptînd pe baricade.

capetele lor pe acești oaspeți înaripați, aceste gîngănii ale cerului, mai prețioase pentru dînșii decît propriile lor dureri. Pînă una-alta, iată-i pe locuitorii aceștia ai coșmarului ieșind din fantasticele lor arhitecturi, care amintesc arta nebunilor și desenele copiilor. Ies de acolo cu rîsete în ochi, pentru că în duminica asta marea familie a Parisului a venit să le facă o vizită. Și ca niște ciorchini negri, oamenii se cațără pe iarba dealurilor, gazete se întind jos albe și negre, umbrele cenușii se desfac, sticlele de tulburel golite se rostogolesc la vale, plozii urlă ; vremea e frumoasă, frumoasă de nu-ți vine a crede. Toți se simt ca în familie. Au uitat zgomotul acela de paturi de pușcă de la barieră. Din mijlocul lor se înalță un cîntec, împrăștiindu-se dincolo de deal, unde, nu se știe cum, s-au încropit niște mese curioase pe căpriori și cîrciumarii mahalalei au pus deasupra butoaiele de bere aduse în camioane ce și-au croit drum prin poteci de netrecut, și acum întind halbele spumoase manifestanților însetați și uimiți de priveliștea ce se deschide spre Saint-Denis, spre cetățuile industriale din Nord, unde coșurile se roagă parcă în mijlocul copacilor de la marginea șoselelor, iar cîmpia nesfîrșită se pierde pe drumul Flandrei, cu amintirea negustorilor, a iarmaroacelor și a războaielor.

XXIX

Trăgînd în noi,
o veți asasina
pe ea,
Re
pu
bli
ca !

Ce zăpușeală ! Ajunși în creasta dealului, cățărîndu-se cu rîsete, căci împingeau înaintea lor niște femei

mătăhăloase care lunecau pe cărăruile colinei, cei veniți de la Paris descopereau priveliștea, cîmpia manifestației, unde se înălțau, etajate în pantă și pînă în fundul acestei pîlnii deschise, tribunele îmbrăcate în roșu de la care oratorii — erau înscriși nouăzeci — se vor adresa mulțimii.

Deocamdată, potecile dealului ar fi avut aerul unei imense petreceri la iarbă verde, străbătută de vînzători de ziare, unde băiețași cu niște cutii de prăjituri lunguiețe numite „plăceri", strigau : „Hai la plăceri, doamnelor !", unde grupuri se întindeau în iarbă peste gazetele de dimineață, de n-ar fi fost, cît vedeai cu ochii sub soarele arzător, acel furnicar negru din mijlocul căruia răbufneau cîntece și strigăte. Întorcînd capul, zăreai în urma ta șirurile lungi care se iveau dinspre strada Haxo și din toate cartierele vecine. De la Pré-Saint-Gervais suiau dealul alte șiruri pe toate drumurile, de-a lungul caselor, bordeiurilor și zidurilor. Departe, dinspre Poarta Chaumont și Poarta Germaniei, se revărsau puhoaie de oameni, într-un talaz năvalnic, sub o spumă roșie de steaguri. Izbucneau fanfare. Se stîrnea un freamăt la trecerea unor mari coloane de femei, a unui batalion de tineri muncitori sportivi ale căror maiouri de culoare deschisă și ale căror brațe goale sparseră pentru o clipă valul negru de oameni.

Și toată această mulțime se întindea spre Pantin, în timp ce deasupra orașului strălucea, albă, scîrboasă ca o brînză, uriașa provocare a bisericii Sacré-Coeur din Montmartre. De peste tot, strigătele se auzeau deslușit : *Jos, jos cei trei ani ! Jos, jos cei trei ani !*, scandate ca niște versuri de cinci silabe.

Tot imnul acela pe care Armand nu-l știa, și care părea să se adreseze unor soldați, alterna cu *Internaționala.* Uriașul cazan de iarbă sărăcăcioasă, de pămînt bătătorit și de ziduri, fierbea ca o apă care n-a dat încă în clocot, dar a și început să-și gonească bășicile de aer. La poalele dealului alămurile fanfarei urlară spre soare, oameni se ridicară, copii dădură fuga într-acolo. O pereche de cîini tineri se rostogoli la picioarele lui Armand, jucîndu-se. Spațiul se făcea tot mai mic sub greutatea oamenilor. Mese așezate pe colină cu umbrele de soare improvizate

adăposteau negoţuri mărunte de cărţi poştale, de cîrnaţi, de limonadă. Fetişcane foarte tinere, cu vorba vioaie a celor din popor, vindeau mulţimii insigne, brichete stampilate, vin roșu. Steagurile fluturau peste toată această îmbulzeală, crîmpeie de cuvinte se încrucișau în jurul lui Armand, îmbrîncit de colo-colo. Nu departe de el, tînărul văzu trecînd o flamură verde cu ciucuri de aur. Un bătrînel cu șapcă, ochelari negri și lulea în gură îi surprinse privirea mirată. Se sprijini de umărul lui Armand, căci era cît pe ce să cadă poticnindu-se de-un bolovan, și explică : „E drapelul antialcoolicilor..." Trase din pipă și scuipă zeama neagră de tutun : „Dacă nu-ţi vine să le plîngi de milă !" mai spuse, cu un rîs nătîng de bătrîn.

Năvala celor care veneau de jos îi și împinsese la jumătatea dealului, între tribune. În spate și deasupra lor, aproape de creastă, tribuna cea mai înaltă, împodobită de flamuri, avea în mijlocul unor semne purpurii un fel de văl straniu, negru. Bătrînul făcu un gest cu mîna în direcţia aceea, atingînd cu cealaltă umărul lui Armand : „Și colo, drapelul negru... anarhiștii !" Un glas de copil întrebă : „Cîţi om fi aici ? Zece mii ?" Această naivitate stîrni rîsul tuturor celor din jur. Erau cincizeci, o sută de mii ! Poate mai mulţi, poate un milion ! Ce, îţi arde de glumă... Nu folosește la nimic să torni la gogoși... Dacă socotești că putem fi patru pe metru pătrat... Cîte tribune sînt ? Așteaptă, că-ţi spun acuma. Una, două, trei... Las-o baltă, că ești greoi ! Număr eu. Sînt cincisprezece...

Trăgînd în noi,
o veţi asasina...

Armand ajunse iar lîngă bătrînul de care îl despărţise o îmbrîncitură și, luîndu-și inima în dinţi, întrebă : „Ce cîntă ăștia ?" Celălalt îl cercetă de după ochelarii negri : „Nu ţi-e cald, spuse, cu impermeabilul tău ?" Apoi, își privi luleaua goală și răspunse : „E imnul închinat celui de-al 17-lea... Asta nu-ţi spune nimic ? L-a făcut Montéhus. Pentru că acum șase ani, regimentul 17 de infanterie..." Și, în mijlocul mulţimii, un tîmplar din cartierul Saint-Fargeau îi explică tînărului ageamiu de lîngă dînsul înţelesul adînc al cîntecului. În înghesuială și zăduf, cot

la cot cu o omenire săracă și voinică, străină acestui Armand plin de visuri, ieșit din Provența și din amintirile trubadurilor, bătrînul muncitor îi povestea legenda de ieri, simplă ca o poză pentru copii, istoria revoltei ostașilor care n-au vrut să tragă în popor, și vorbind, fredona cuvintele răspicate și romantice ale imnului, rostea numele oamenilor, spunea ziua cînd s-au petrecut toate acestea, și în ce orașe. Povestea cum s-a dat foc prefecturii... cum trupele au ocupat străzile... Soldații... „Cum de le știi toate astea ?“ întreba Armand.

Bătrînul întoarse spre dînsul ochelarii săi negri. Privirea se înfipse pătrunzătoare în cea a tînărului : „Le știu, spuse el, pentru că asta e istoria noastră...“

O larmă uriașă, o năvală și mai puternică zgudui toată cîmpia, tot norodul, o sută cincizeci de mii de oameni strînși buluc în jurul tribunelor, deasupra cărora se legănau pancartele sindicatelor, breslelor, grupurilor, partidelor, speranțelor, stindardele lor de revoltă și de ordine, brodate cu aur împotriva aurului însuși, o larmă și o năvală care făcură să se clatine imensa mulțime lirică în strigătul însutit de : *Jos, jos cei trei ani !*, vestind că la celălalt capăt al cîmpiei sosise un conducător iubit, un erou. Jaurès, Jaurès ! Numele trecea din gură în gură, creștea, murea, ca să renască numaidecît, ca fiorul alb al unui lan de grîu. Jaurès venise prin acea Poartă a Germaniei, acea șosea a Germaniei care, peste cîțiva ani, ca o batjocură a măreției, aveau să-și piardă numele, spre a-l lua pe al său, mulțumită războiului pe care voise să-l preîntîmpine. Cînd se dădu jos din automobilul vechi ce-l adusese, tribunul, cu gambeta lui, cu pieptul brăzdat de eșarfa tricoloră a parlamentarilor, fusese luat pe sus de mulțime, într-un fel de avînt care-l așeza în piscul istoriei, la postul pe care nu l-a părăsit decît pentru a muri, și de unde el domină anii aceia dinaintea războiului, acele ultime zile de speranțe amăgitoare : zece mii de oameni ca unul singur îl înșfăcaseră și-l tîrau cum tîrăsc fluviile, îl duceau spre stindardele luptei împotriva războiului, în minutul acela cînd pumnul ridicat al oratorului, pe care-l imortalizează o fotografie, arată măreția gestului său, demnitatea protestului său, o întreagă epocă, și salvează onoarea unui partid putred în care au

și început să se audă cuvintele de lehamite ale trădătorilor, *la ce bun să mai luptăm,* care, după moartea lui Jaurès, vor duce corabia în voia valurilor. Jaurès, Jaurès ! Larma glasurilor bate pămîntul tare, se înalță pînă la butoaiele de bere cocoțate pe deal. În zare, biserica Sacré-Couer lucește cu strălucirea amenințătoare a unor dinți strînși. Pe șosele depărtate bocănesc pașii unei trupe scoasă la instrucție, după porțile Parisului și în străzile încremenite din jurul lor așteaptă cuirasierii, infanteriștii, soldații gărzii republicane în stare de alarmă, iar spre apus, Muntele Valérien, ca o amintire a războiului de odinioară, privește mirat Turnul Eiffel. Toate acestea par astăzi, după atîția ani, doar fundalul unui decor, dichisul neînsemnat al unui portret în care esențialul rămîne această figură a lui Jaurès, un bărbat burduhănos, îmbătrînit, congestionat, răsuflînd greu, cu barba gălbuie încărunțită, cu torsul său de atlet și pîntecul său de burtă-verde, cu eșarfa-i tricoloră și inima-i roșie, cu erorile sale și marea sa inspirație populară, Jaurès, care n-ar fi nimic de unul singur, dar pe care forța muncitorilor îl poartă deasupra capetelor, în mijlocul pălăriilor fluturate, între brațele ridicate, ca pe-un drapel viu, drapelul vieții, împotriva războiului. E ora trei. Jaurès ajunge la tribuna de pe panta dealului. Întîmplarea face ca Armand să fie chiar lîngă această tribună, dar, fiindcă trece o vreme pînă ce se sting cîntecele venite de pretutindeni, la început nu aude ce spune în fața steagurilor roșii primul vorbitor, un oarecare Renaudel, pe care nu-l găsește grozav ; se și văd la celelalte tribune agitîndu-se oameni care trebuie să vorbească, iar mai jos, pe estrada numărul doi, ceva măreț ca un val de entuziasm crește în jurul unei cete, cînd apare un moșneag întîmpinat cu strigăte : „Trăiască Comuna !“ Armand aude zicîndu-se în jurul său că acesta e Vaillant, Comunardul, care vorbește acolo, și ar vrea să-l vadă mai bine, și nu știe că, ceva mai departe, pata ce se zărește pe-un povîrniș al dealului, lîngă altă tribună, sînt muncitorii uzinei Lebaudy, cu nevestele și copiii lor, ascultîndu-l pe Bourderon de la Federația Dogarilor, nici că, sub steagul anarhiștilor, se agită cetățeanul Dumoulin : „Noi sîntem împotriva oricărei armate, împotriva oricărei idei de patrie !“

Iar colo jos se văd parlamentarii Partidului Socialist, și mai încolo vorbește Camélinat, care a ținut în mîinile sale Finanțele pe vremea Comunei.

Nu-și mai vine în fire neștiutorul Armand în mijlocul acestor crîmpeie vii de istorie. Nu înțelege nimic din drama ce se joacă, cu viața lui și aceea a milioanelor de oameni. Personajele acestea ivite pe neașteptate, oratori patetici ai unor idei cărora cu greu le dă de rost, sînt încă pentru el niște marionete. Mai mult decît la dînșii, ochii lui cată la chipurile din mulțime, brăzdate de trudă și de foame, la tinerii din secția „Stropul de aur", care nu-s departe de el cu emblemele lor, la vlaga și la tinerețea aceasta a cărei fraternitate o simte nedeslușit. Lui Renaudel i-a urmat la tribună, în mijlocul uralelor, delegatul Partidului Socialist din Elveția, cetățeanul Brustlein, de la Berna, consilier federal al Republicii elvețiene. E un flăcău zdravăn, îndesat ca un țăran, cu fața rasă sub pălăria de panama, trasă peste ochi, surtucul larg joacă pe dînsul și are o jiletcă închisă pînă sus, o cravată fistichie petrecută strîmb în jurul unui guler cu vîrfurile întoarse. Își vîntură brațele în nasul unui mustăcios oacheș, cu pălărie moale, care se ferește de ele la țanc. Armand nu-și ia ochii de la Jaurès, care stă de vorbă cu un bărbat a cărui barbă albă n-are pereche. Nu-l vede decît pe Jaurès și în același timp se întreabă dacă Lucien Descaves o fi și el acolo. Mișcările mulțimii l-au împins spre creasta dealului, spre drapelul negru de unde ajung pînă la dînsul cuvintele lui Dumoulin :

— Sîntem oare dintre aceia care vor ști să-și jertfească viața asemenea celor de la 1871 ? Astăzi sîntem siliți să venim aici, departe de oraș, pentru a ne exprima sentimentele ! Sîntem oare buni pentru abator, iar nu pentru revoluție ? Anarhiștii nu cred asta, și în orice împrejurări vor ști să-și asume răspunderile !

Delirul iscat de aceste cuvinte sfîșie ceva, desparte mulțimea. Simți nelămurit că sub ele e o pornire de gîlceavă, o adîncă zîzanie. Lîngă Armand, niște tineri ridică din umeri : „Dă-i înainte, nenișorule !" Armand zărește în fața lui o întreagă familie care se ține de mînă ca la horă, avînd la mijloc o fată de doisprezece ani în rochia ei de la prima împărtășanie. Rochia și vălul, albe amîn-

două, stîrniseră pînă atunci rîsul unora, și acum nu le mai ia nimeni în seamă. Fetița nu mai poate de căldură și din cînd în cînd duce o mînă asudată la corsajul încheiat pînă-n gît.

Barba albă a lui Groussier se oprește în fața tribunei inferioare. De jos, răbufniri de cîntece, strigăte : *Jos legea de trei ani !* vin din toate aceste mușuroaie de revoltă unde se agită oratorii, și printre dînșii, niște femei : ici Louise Saumonneau, mai încolo Maria Vérone. Dar un gîfîit din mii de piepturi, un iureș îl face pe Armand să-și întoarcă iar ochii la Jaurès, la Jaurès care va vorbi acum.

Jaurès care vorbește. Îi vede brațele ridicate, pălăria tare, barba. Răsună glasul vijelios. Armand e cu ochii la Jaurès, care, de cum deschide gura, își dă drumul, fără a-și mai drămui cuvintele. De cum deschide gura, atinge ceea ce fusese culmea la care ajunseseră ceilalți oratori, Toulouse, bunăoară, de la Sindicatul feroviarilor, cel de vorbise înaintea lui, toți tribunii care umplu acest cîmp al mîniei sub un soare de plumb. De cum deschide gura, el îi depășește și ne transportă într-un ținut unde rîsul își mai află un loc și unde se rîde cu hohotul tare al mulțimilor, rîsul care are umeri de fierar. Ce a spus ? Armand, care ascultă și rîde într-un glas cu ceilalți, nu știe. Pricepe greu niște aluzii la ceea ce este prețios ca aerul pentru poporul acesta. Dar un nume îi izbește auzul, căzînd ca o vorbă de ocară din gura lui Jaurès, numele lui Poincaré. *Jos, jos Poincaré ! Jos, jos Poincaré !* Vuietul mulțimii nu se mai potolește, în ciuda gestului care cere tăcerea, numele huiduit se împrăștie pînă dincolo de zona de influență a lui Jaurès, îi face pe oamenii strînși în jurul celorlalte tribune să-și întoarcă repede capetele, trezește printre ei ura și scîrba și vine îndărăt de pretutindeni, ca un ecou răsfrînt de ziduri nevăzute. *Jos, jos Poincaré !* În sfîrșit, cînd huiduiala a încetat, glasul profund și cald care-i amintește lui Armand de vinul meleagurilor de acasă, din acel Sud plin de cîntec, se înalță cu o claritate uimitoare :

— Poincaré ! Asemenea drumețului rătăcit în pustiu, va trebui să se întoarcă spre popor ca spre fîntîna de apă vie, dacă vrea să scape de moarte !

Frază neașteptată, care-l zăpăcește pe Armand. E încă mirat de apele acestei fîntîni, cînd oratorul a și deschis cu un gest larg inima cazărmilor, și vorbește pe-un ton stăpînit despre revolta soldaților. Franța toată vibrează în vorba lui, cu cazărmile din miazănoapte și din răsărit, cu cele din miazăzi și din Paris, cu porturile și arsenalele sale. Pentru o clipă, Jaurès este vocea tineretului aflat sub arme. Cînd își rotește pumnii în aer, vezi strălucind puștile, care, mîine, nu vor trage împotriva fraților noștri din Germania. Vezi toate răscoalele ostășești din ajun și cele din viitor. Îi vezi pe soldații împușcați la Salonic și pe cei împușcați la Chemin-des-Dames. În vorbirea provensală, puțintel umflată, răsună ceva din glasul lui Liebknecht, care va muri ca și Jaurès, asasinat. Răsună în aceste cuvinte de foc, de plumb și de vijelie furiile contingentului pe care guvernul nu vrea să-l lase la vatră din pricina golurilor de efectiv, furiile ostașilor în fața gamelei scîrboase și a traiului mîrșav de cazarmă, furiile stomacului gol, ale omului care vrea să se smulgă din noroi și din măcel, ale aceluia care de la postul avansat strigă: „Fraților!" către fritzii de dincolo, niște pîrliți ca noi sub coifurile lor, furiile celor care destul s-au turtit la pămînt sub amenințarea înfricoșătoare a minelor, ale celor care socot o vorbă jalnică afirmația ta, Dumoulin, că ești împotriva oricărei armate, deoarece ei sînt o armată, una în felul Gărzii Naționale din 1871, cu puști, cu tunuri și cu brațe, cu pielea lor pe care și-o apără, oastea poporului, făcută ca să doboare oastea puternicilor pămîntului. Și cu toate erorile sale, cu toate ezitările sale, Jaurès, marele Jaurès, utopistul care a scris *Armata Nouă*, presimte în zăpușeala acestei zile din mai 1913, presimte marea armată roșie a popoarelor care-și vor da mîna și își vor împușca stăpînii. Presimte acel Octombrie pe care nu-l va mai apuca, presimte epopeea din Marea Neagră și răzvrătirea de pe vasul de război Waldeck-Rousseau, îi presimte pe mateloții răsculați din Kiel, pe cei din Calvi [1];

[1] La 3 noiembrie 1918 escadra a 5-a a flotei de război germane cu baza la Kiel s-a răsculat cerînd încetarea războiului; cu cîteva luni înainte, unitățile navale franceze, staționate în portul corsican Calvi, au refuzat să mai lupte.

presimte, Olandă, insurecția navei tale *Cele șapte provincii*, întrezărește oștile eroice ale Sovietelor Chinei, soldații Cataloniei și Asturiilor, vitejii *Schutzbündler*[1] ai Vienei, și pe Cavalerul Speranței, brazilianul Luis Carlos Prestes[2], și pe metalurgistul Voroșilov, și pe toți aceia care n-au încă nume, presimte viitorul nostru sîngeros, care va pune capăt hemoragiilor lumii. Da, Jaurès, ca și tine, noi nu sîntem împotriva tuturor armatelor, noi, fii și frați ai lui Kléber, ai lui Flourens, ai lui Galan, ai lui Marty !

Amestecat în mulțimea din mijlocul căreia se înalță cîntece, Armand ascultă cuvintele melodioase. Nu-și poate lua ochii de la fetița în rochia albă a primei împărtășanii. Se simte tîrît de o forță de care nu-și dă seama. E pe o culme a cărei bază n-a cunoscut-o, pentru că în aceste zile de entuziasm cei de pe acoperiș nu mai au timp să cerceteze pivnița. Iar dacă o sută cincizeci de mii de oameni cred pînă într-atît în ceea ce fac, cum se va îndoi de asta Armand, a cărui inimă bate cu inima mulțimii ? Războiul ! Spectrul acesta dormea cu vîrcolacii din poveștile copilăriei. E oare aici, aproape, și-și pune zorzoanele, gătindu-se pentru viitoarea tragedie ? *Jos cei trei ani ! Jos cei trei ani !* Vuietul prelungește discursul și umple cerul neînduplecat. O sută cincizeci de mii de oameni văd în legea de trei ani războiul. Ei știu că votul oamenilor care se dau drept reprezentanții lor, votul care va trimite băieții pentru trei ani în cazărmi va fi semnalul cursei, semnalul viitorului măcel. Nu-și pun nădejdea decît în ei înșiși, fiindcă se știu trădați din toate părțile. Nu vor să fie turma care să plătească jocurile de neînțeles ale celor bogați. *Jos cei trei ani !* Huiduiala lor face să tremure Parisul fără nori și această cîmpie care se întinde spre dunele din miazănoapte. Ei strigă împotriva parăzilor caraghioase care se vor termina într-o zi cu un comunicat celebru : *Rezistăm solid de la Somme și pînă-n Vosgi...* Strigă : *Jos cei trei ani !* în fața traficanților fierului, dinamitei și pe-

---

[1] Organizații de apărare ale Partidului Socialist austriac, care au luptat în 1934 împotriva detașamentelor fasciste ale prințului von Stahnenberg.

[2] Secretarul general al Partidului Comunist din Brazilia.

trolului. În fața acestor Domni Clemenceau, din care unul îi va mîna pînă la capătul măcelului, în vreme ce celălalt, fratele, administrează cu aere de om cumsecade Societatea Nobel — o, ironie a unui nume pașnic! — pentru fabricarea de explozibile. Strigă în fața domnilor de Wendel din Franța și a domnilor von Wendel din Germania. În fața marilor hoțomani nevăzuți, ale căror nelegiuiri ocupă cota Burselor, dar nu și cronica tribunelor. Strigă: *Jos cei trei ani!* pentru că asta e tot ce știu să spună, ei care n-au înțeles exemplul de la 1905 și marea lecție din zilele războiului ruso-japonez. *Jos cei trei ani!* rezumă totuși de minune marea voință de pace a poporului Franței și dorința lui arzătoare de a trăi și de a-și doborî stăpînii, dezlănțuitorii de furtună, de care nu se teme mai puțin decît se temeau strămoșii săi gali de zeii mînuitori ai trăsnetului. Armand, pentru care nu există aici decît sentimentul căruia i se supune, desprinzîndu-se anevoie din întunecimi, docilul Armand nu trebuie să-și calce pe inimă ca să repete strigătul acesta care cutremură văzduhul: *Jos cei trei ani!* Și cîntă, un cîntec pe care nu-l prea știe, un cîntec plin de legendă, un cîntec care face să urce la tîmple sîngele generos al tinereții:

Viteji soldați dintr-al șaptesprezecelea...
Slavă, slavă vouă...

XXX

Cînd Edmond, trist și posomorît, își ceru cheia, portarul îi spuse foarte repede:

— O doamnă așteaptă pe domnul în camera lui... și adăogă, arătînd cu capul: Mai e cineva în hol...

Inima lui Edmond bătu. Carlotta! Se înșelase, nu trebuia să se îndoiască de dînsa. Cine știe ce-o fi reținut-o, și uite că venise. Era sus în odaia lui. Portarul se scuza: pentru că doamna avea frică să n-o vadă careva așteptînd pe domnul, crezuse că a făcut bine lăsînd-o să urce, și apoi, doamna stăruise așa de mult...

Carlotta îl atinsese pesemne cu un bacșiș frumușel. Ei, nu-i nimic, îi spuse Edmond, de data asta ai brodit-o bine. Portarul îi întinse și o telegramă. Edmond o desfăcu, gîndindu-se la altceva. În închipuirea lui aprinsă, lumea toată lua o înfățișare neguroasă. Citi în grabă, era de la doctorul Barbentane și pomenea de iertare și de un mandat poștal. Carlotta ! Pornise spre scară, cînd portarul îl strigă din urmă, cu arătătorul întins :

— Domnul acela e în hol...

Era Armand. Uitase de Armand. Cum să se descotorosească de el ? Nu cumva are de gînd să-i stea pe cap tocmai acum ? La urma urmei nu mai era un copil, Armand. E un bărbat și va înțelege : dragostea ! Ce poate fi mai sfînt ? Dragostea ! Armand ieșea dintr-un fotoliu, pe jumătate adormit. Edmond îi luă mîna :

— Scuză-mă... Sînt sigur că vei înțelege. Dînsa e colo sus, mă, băiatule. Asta-i pentru mine de-o importanță uriașă... Înțelegi ? Dînsa e colo sus, la mine, în camera mea... Sînt așa de fericit, mă, băiatule... Na, ține zece franci, du-te și mănîncă singur... Să nu-mi mulțumești...

Armand era uluit. Nu-l văzuse niciodată pe frate-său într-o stare ca asta. Niciodată intimitatea nu fusese între ei destul de mare ca să poată bănui existența unui sentiment omenesc în sufletul lui Edmond. Apucase mica monedă de aur fără să înțeleagă gestul mărinimos, iar cînd Edmond îl îmbrățișă și-și puse buzele pe obrazul său neras, într-un sărut plin de voioșie, avu impresia că s-a smintit de-a binelea. Frate-său se și depărtase, lăsîndu-l acolo, așa, fără a-i spune „la revedere, pe mîine", cu o nepăsare de necrezut după izbucnirea de sinceritate și dragoste de adineaori. Armand își privi cei zece franci în palmă și clătină din cap. Era frînt de oboseală.

Edmond urca în fugă scara. Carlotta ! Ah, tinerețea și viața ! Ce sentiment al puterii sale atotbiruitoare ! Bunăoară, treptele acestea pe care le urcase de atîtea ori, istovitoare, nu mai erau în seara asta decît un prilej de a-și încerca puterea. Edmond își spuse totuși că ar fi putut să nu-i dea lui frate-său decît o piesă de cinci franci. Dar, nu era vorba de un mandat în telegrama părin-

tească ? La al doilea etaj, sub lampă, desfăcu depeşa pe care n-o citise atent :

Aşteptăm Armand iertat mandatul urmează Barbentane.

Edmond avu o scurtă tresărire, părînd gata s-o ia îndărăt pe scară, apoi se răzgîndi. Nu era nici o grabă. Să vadă întîi mandatul sosit, mai ales că nu ştia, are să înghită Armand acest *iertat ?* Şi apoi, Carlotta care-l aştepta. Cei zece franci şi-i va scoate din banii mandatului. Dragostea se dovedi mai tare, şi dintr-o săritură, Edmond ajunse la al patrulea etaj, în faţa uşii sale :

— Draga mea...

Se opri brusc. Nu era Carlotta. Doamna Beurdeley se ridicase în picioare lîngă pat. Capul de mort, cu pălăria cucoanei alături, rînjea pe măsuţa de noapte. Ce neghiob, portarul ăsta ! Şi bietul Armand, singur-singurel acuma ! La intrarea lui Edmond, chipul doamnei Beurdeley se transfigurase. Graba lui de-a se urca în odaie, ştiind-o acolo, strigătul din inimă cînd o văzuse... Edmond îşi zvîrlise însă pălăria pe pat şi nu-şi lepăda haina, iar faţa i se întunecase, în timp ce-şi venea în fire. Pe un scaun, o vulpe argintie dormea cu un rînjet ironic.

— Edmond, am venit... Nu puteam să te mai aştept... Ai să-l ierţi pe portar : nu puteam risca să fiu văzută aşteptîndu-te jos... Nu puteam să te mai aştept. Nu, taci, ascultă : tu nu ştii ce eşti pentru mine, ce-a devenit viaţa mea de cînd ai pătruns tu în ea, aşa, din senin, într-o zi cînd nu aveai ceva mai bun de făcut... Ştiu, am cincisprezece ani mai mult decît tine, un fiu, şi toate celelalte, şi ridurile astea care încep să se vadă...

Vocea i se frînse.

— Şezi, spuse aspru Edmond.

Astea-s vorbe care trec ca norii. Dînsa rămase în picioare, se apropie de el neliniştită şi-şi duse mîna, de care atîrna mănuşa strînsă pe încheietură, la fruntea tînărului ca pentru a goni o fantomă înfricoşătoare.

— Ascultă, Edmond, trebuie să-ţi spun... Nu mai pot îndura minciunile acestea. Nu-ţi cer nimic, nici o făgăduială pentru viitor, are să ţie cît are să ţie... Îmi pun

viața în cumpănă cu visul meu... Băiețașul meu, fă din mine ce vei voi...

Edmond se zbătea în prada unui coșmar : ce voia de la dînsul ? Erau pe puțin două luni de cînd trăia cu dînsa. Fiindcă nu vrea să șadă, ei bine, n-are decît, el însă abia se mai ținea pe picioare... Se așeză în fotoliu. O văzu venind lîngă el :

— Știu că sînt nebună, dar ce-mi pasă de asta ? Mă gîndesc la viața mea, la viața mea nenorocită. Mi-e scîrbă de fiecare zi pe care o trăiesc. Alături de bătrînul acesta, cu maniile lui, cu indiferența lui, cu fiu-său. Copilul meu ! Avu un fel de rîs dureros : Mai sînt încă o femeie, totuși, zvîcnește sîngele în mine, și cînd te privesc, simt cît de femeie mai sînt încă... Roiesc servitorii în jurul meu, trebuie să-mi supraveghez fiecare gest, să nu bage de seamă lumea... Mi-e frică noaptea să nu vorbesc în somn...

O întrerupse aspru :

— Unde vrei s-ajungi cu toate astea ?

Dînsa îl privi și înțelese. N-o iubea. Avu un gest de femeie care se îneacă. Îi arătă ceva pe jos. O valiză. Ia te uită. Urmă o tăcere mînioasă în care se auzi dintr-o cameră vecină vocea fornăită a unui gramofon cîntînd înăbușit o romanță plină de lună și de sărutări. Edmond, cu glasul clocotind de furie, întrebă :

— Ce va să zică asta ? Nu cumva te instalezi aici ? Ți-ai pierdut capul ? La un student ?... Și bărbatu-tău ? Și reputația ta ? Fără a mai pune la socoteală că nici nu te-ai întrebat ce cred eu... M-am prostit de nu mai pricep nimic ?

Ochii ei mărturiseau cu ce intenții venise. Edmond continuă :

— Nu zău, asta-i bună ! Tu ai viața ta, și eu o am pe-a mea. Studiile mele. Viitorul meu. Nu cumva îți închipui că-l voi lăsa pe tata să se speteascǎ muncind pînă-i ies ochii pentru a-mi înlesni să fac o carieră, iar eu mi-o voi sfărîma din fașă, printr-o trăsnaie ? Afară de asta, ar trebui să fiu un egoist fără inimă ca să nu mă gîndesc la tine și la ai tăi...

Ea îl asculta îngrozită. Se scufunda în adîncurile unei mări cu alge plutitoare, valuri vijelioase de-un verde

coclit i se ridicau deasupra capului și ideile ieșeau din această vîltoare ca niște epave. Simțea că se înăbușă. Și tot mai refuza să creadă că se înșelase atît de amarnic.

— Edmond... înțelege bine ce-ți spun... am părăsit totul astăzi... totul... pentru totdeauna. Nu mai puteam să mint. Știi... Nu ți-am spus-o pentru că nu m-ai întrebat niciodată nimic... Tu ești primul meu amant...

Edmond rînji.

— Ți-o jur. Primul, singurul. O, în trecutul meu nu e decît bărbatul acesta, soțul meu, față de care n-am avut niciodată decît cea mai rece supunere, și mai e cumplita istorie a nașterii copilului, care mi-a lăsat cicatricea aceea pe pîntec, o știi... Am ieșit din acest coșmar de spital de pe urma căruia nu mi-am venit în fire nici pînă azi... Bărbatul acesta care îmbătrînește lîngă mine, zi cu zi, pe care-l suport din ce în ce mai greu și trebuie totuși să-l ajut...

Imaginea Carlottei în toată povestea asta caraghioasă revenea ca un supliciu de nesuferit. Femeia care vorbea în fața lui, și pe care nimic n-ar putea-o opri să vorbească, și-o fi dînd oare seama cît de scîrboasă era această scenă ? Carlotta ! Nu venise la întîlnire, și cînd Edmond, întorcîndu-se la hotel, crezuse că ea îl aștepta totuși aici, iată, în locul Carlottei, această femeie... Furia se amesteca astfel cu o durere între coaste, de-i venea să țipe. Nu cumva îl va podidi plînsul ?

— Am aici, zicea femeia, ceva bani și bijuteriile mele. Avem din ce trăi. Îți spun că asta va ține cît va ține. Pe urmă, mă vei goni ca să-ți faci viața ta, o știu. Dar pînă atunci îmi vei fi dăruit cîteva săptămîni, poate cîteva luni, un an ? un an de fericire...

O implorare umilă pîlpîia în ochii aceia tulburi și rătăciți, care cerșeau. Se agăța, nenorocita, de ideea că se va lăsa înduplecat, văzînd cu cît de puțin se mulțumește. Edmond o auzise rostind cuvintele „bani“ și „bijuterii“, în mijlocul unor fraze pe care nu le mai asculta. Ele singure mai puteau să-l atingă. De dragoste ar fi lăsat-o să vorbească la nesfîrșit, fără să-i pese.

— Așadar, vrei să mă cumperi ? Cu banii tăi, cu bijuteriile tale. Pentru că sînt sărac, pentru că între dra-

goste și mine sînt banii... Banii ! Ai venit aici să mă insulți ?

— Nu te supăra. N-am vrut să spun asta. Am aici niște diamante moștenite de la ai mei, nu le datorez profesorului, și m-am gîndit... Am putea trăi din ele amîndoi fără grijă... Un fel de antract în viața noastră... Dumnezeule, existența e atît de groaznică, n-ai să mă nenorocești, nu-i așa ?

— Mereu banii ! Sînteți toate la fel. Pentru voi nu există decît banii. Pentru ei sînteți gata să faceți orice. Vă vindeți unui bărbat, și apoi vă pare rău. Vremea trece. Vreți atunci să trișați, să înșelați, să cîștigați pe toate tablourile. Vă mai trebuie și dragostea. Iar noi, noi trebuie să ne mulțumim cu firimiturile ? Noi, noi ! Ce rost avem noi în toate acestea ?

Ea înțelese greșit această mînie. Dacă se înfuria așa, își spuse, poate că o iubea nițel. Vru să se explice :

— Dar vezi bine că am rupt orice legătură cu trecutul, că vin la tine, sînt aici...

— Cu bijuteriile tale ! rîse el.

Se ridicase în picioare și o împingea îndărăt. Și bijuteriile acelea căpătară deodată o importanță nemărginită, absurdă. Îi sclipeau în cap cu o strălucire orbitoare. Ar fi vrut să le dea Carlottei. Nu Carlotta le purta acum. Afară de Carlotta, exista oare o singură ființă în lumea asta care să aibă drept la bijuterii ? Simțea pe neașteptate revolta săracului în fața bogăției. Și parcă o dorință tainică...

— Le ai aci bijuteriile ? întrebă cu o voce schimbată, de care se înfricoșă singur.

Ea dădu să deschidă valiza. O opri :

— Orice-ai face, ești o tîrfă...

— Edmond !

— Ai venit să mă cumperi, voiai să mă cumperi... Sînt barem de preț pietrele tale ?

— Nu mă insulta, Edmond... La drept vorbind, nu știu cît fac : treizeci, patruzeci de mii de franci. Pierzi întotdeauna cînd vrei să iei bani pe ele...

Treizeci, patruzeci de mii... Cu mai puțin decît atîta, ar fi putut s-o smulgă pe Carlotta din mîinile acelui

domn Quesnel. Furia de adineaori lăsa locul altei nebunii. Și în toiul acestor frămîntări, gîndul sîcîitor că dăduse cei zece franci frățiorului nu-i mai ieșea din cap.

— N-am vrut să te cumpăr, Edmond, am vrut să-ți dau totul, să-ți dau viața mea, dragostea mea, tot ce-mi mai aparține... Nu înțelegi oare că te iubesc ? Că nu pot trăi fără tine ?

— Nici fără bani.

Îi tăiase vorba cu un rînjet răutăcios. Era obsedat de aceste diamante, care străluceau pentru dînsul prin pielea valizei. Diamantele pe care doamna Beurdeley le avusese la gît în seara spectacolului cu *Alsacia*. Dacă s-ar fi dus să cineze cu Armand, îi trecu prin minte, l-ar fi costat cinci franci, cel mult cinci și jumătate, cu un cinema pe deasupra.

— Doar n-ai vrea să sosesc aici, la tine, cu mîna goală... să-ți tulbur viața...

— Să-mi tulburi viața ? Mai întîi, cine-ți dă dreptul să-mi tulburi viața ?

— Dragostea...

Ce urît rostise vorba asta ! Ah, să fi fost Carlotta... Diamantele își reluară strălucirea lor întunecată :

— Ți-ai vinde bijuteriile, ca să mă îmblînzești cu banii ce-i vei lua... Mi-ai cumpăra țigări în fiecare zi, nu ?... Dragostea, e ușor de zis. Faci un tîrg : îți schimbi bărbatul pentru treizeci, patruzeci de mii de franci, asta-i tot. Dacă te iubesc, așa ceva nu te-ai întrebat, firește. Ai venit aici. Dragostea...

Cu un gest lent, ea își ridică brațele căzute și-și duse mîinile deznădăjduite la tîmple, unde părul blond i se zburlise. Fața, fără pic de sînge sub stratul de pudră, i se făcu și mai palidă. Taiorul ei bleumarin era grozav de bine croit.

— Și nu te-ai întrebat, urmă Edmond, dacă nu cumva iubesc pe alta ? Nu ? Pentru că m-am culcat cu tine ? Ei, și ? Dacă toate femeile și-ar închipui...

— Nu-i adevărat ! strigă ea.

Groaza i se citea în ochi. Nu, asta nu-i trecuse niciodată prin minte. Dragostea ! Avea despre ea o idee de fetiță, ceva pur și neprihănit. În cărțile pe care le citise, sărutările însemnau dragoste. Imagini i se îmbulzeau în

minte : acest Edmond nu era oare cel care o strînsese în brațele sale vînjoase ? care o făcuse să geamă, fericită ? Dacă nici asta nu era dragostea, atunci...

Cît despre Edmond, el se afla în prada altui demon. Bijuteriile. Jos era portarul care lăsase femeia să urce. Știa deci că e aici. Ar putea să meargă cu dînsa în altă parte. Ia te uită, ce-i dădea prin minte ? Nimic prea lămurit. O pornire tulbure. Gînduri care o luau razna.

— Am părăsit totul pentru tine, spuse ea. S-a isprăvit, înțelegi ? Dacă mă gonești, nu-mi rămîne decît să mă omor...

Cuvîntul îi dădu fiori. Nu pentru că ar fi crezut în sinucideri de astea. Haide, haide, mai domol cu șantajul, că nu se prinde ! Nu. Întinse mîna spre valiza :

— Arată-mi diamantele alea...

Dînsa se și aplecase. Edmond îi văzu gîtul îndoit. N-avea de ce să-i fie milă : era prea bine îmbrăcată pentru asta. Femeia avu deodată parcă presimțirea unei primejdii. Se întoarse spre el și-i întîlni ochii. O cuprinse spaima. Edmond simți că primejdia venea de la această spaimă. Nu hotărîse încă nimic, nu voise nimic. Dacă dînsa își va băga în cap cine știe ce, îl va împinge la gesturi dictate de frica ei, la brutalități stupide. Trebuia să spună ceva. Spuse :

— Nu, nu-mi arăta diamantele ! N-am nevoie de ele. Nici de viața ta. Păstrează-ți-o. Păstrează-ți și diamantele...

Groaza îi înghețase lacrimile, gata s-o podidească. Știa cît de vînjos era, îi știa greutatea corpului. Îi auzea bătăile inimii. Îi simțea răsuflarea. Experiența plăcerilor trăite cu dînsul o făcea să întrevadă, chiar înainte de a ști, primejdia apropiată, fiara gata să se arunce asupra ei. Spaima acestei prezențe animale o scotea din minți. Îi era frică, se uita la bărbatul de lîngă dînsa și văzu patul. Patul lui. Tocmai bun ca să doarmă în el o moartă.

Stătea îngenuncheată lîngă valiza pe care mîinile ei o strîngeau. Viclenia se trezi în ea. N-o iubea, monstrul !

— I-am lăsat profesorului un bilețel pe masă, minți ea. Știe că am plecat cu tine...

Tăcerea, străpunsă mereu de aleanurile gramofonului depărtat, învălui ca un abur această tocmeală înăbușită.

Așadar, nu numai portarul știa că venise... Deodată, Edmond simți în ce prăpastie fusese gata să cadă. Clipa asta s-ar putea întoarce. Deschise ușa, strigîndu-i :

— Cară-te de aici !

Femeia o șterse cît ai clipi, tîrîndu-și vulpea argintie luată de pe scaun, și valiza, și pălăria turtită la sîn. Pieptul îi zvîcnea. Dorința neîmplinită îi lucea în ochii înnebuniți de frică. Murmura : „Edmond !“, dar nu mai era o șoaptă de dragoste și nu întorcea capul. Știa că era în joc pielea ei. Dispăru numaidecît, de parcă o înghițise scara.

După ce închise ușa, Edmond scoase un oftat : „Nesocotita !“

Încerca, cu tot cinismul de care era în stare, să-și potolească neliniștea stîrnită de imboldurile ascunse.

XXXI

Armand nu știa ce să creadă. De două zile nu înceta să se mire de nepăsarea ce i-o arăta frate-său, dar și el, nu căzuse oare pe neașteptate în viața lui Edmond ? Fratele mai mare o fi îndrăgostit, își zicea, și asta explica purtarea lui ciudată.

Armand hotărî să nu mai ducă traiul dezordonat de pînă atunci. Se va culca devreme, bineînțeles după ce va cina mai întîi. N-o să repete nebunia din ultimele douăzeci și patru de ore. La urma urmei, de ce să-și cruțe cu atîta calicie banii ce-i avea în buzunar ? Nu-i dăduse Edmond așa de ușor zece franci ? Are să cineze cu doi franci și jumătate, adică împărătește.

Era o seară molcomă și blîndă, prin care umblai ca în vată. Dinții tinerilor străluceau în întuneric. Fetișcane treceau cete-cete, și bluzele li se deschideau, și simțeai parcă nu știu ce încăpățînare în sînii lor. Armand se strecura ca în ajun, spre Sena. Pînă la urmă, se mulțumi să mănînce niște cîrnați cu varză călită, într-un birt din josul bulevardului Saint-Michel. Avea de gînd să-și ia o cameră la un hotel de pe cheiul drept. Îi era capul plin de tot ce văzuse în timpul zilei. Se gîndea mai puțin la

Jaurès decît la un grup de muncitori și la o fată care vindea sub o umbrelă de soare cărți poștale ilustrate și insigne. Una cu părul negru și foarte albă la față. N-ar fi putut spune ce-l făcea să se gîndească la dînsa. Își cînta singur *Internaționala*, un cîntec ce nu-i mai ieșea din minte, asemenea unuia care, în 1913, ar fi auzit deodată *Faust* pentru întîia oară.

Se făcuse ora nouă și un sfert, cînd, tot învîrtindu-se pe bulevardul Sébastopol, nu departe de Damoy, văzu că trecătorii își iuțesc din senin pașii și încep să alerge. Niște tipi purtînd pantofi cu vîrful ascuțit. Bărbați cu șapcă, lați în spate. Femei care fac trotuarul, sulemenite, cu părul pomădat, ochiul vopsit. Armand se opri.

De departe, venea spre dînsul un șir de oameni în haine închise. Careva de alături spuse : „Razia !“ Lui Armand îi era somn. În ce capcană căzuse ? Nu-și prea cunoștea drepturile, dar știa că, fără acte și fără domiciliu, nu era decît un vagabond în ochii poliției. Se și vedea înhățat, dus la interogatoriu, silit să cheme în ajutor pe taică-său și, după toate acestea, rușinoasa întoarcere acasă, supunerea obligatorie. Ah, pînă aici i-a fost !

Cineva îl apucase de braț, îl tîra înainte. O femeie. Se lăsa dus, abia reușind să-și dea seama că trebuie să fi fost o profesionistă a trotuarului. Îi sufla cu o voce aspră, răgușită :

— Mergi înainte, micule, nu te opri... La stînga...

Purta o bluză ecosez și o pălărie mare. Polițiștii veneau spre dînșii, opreau oamenii. Se auzeau fluierături. Și glasuri amenințătoare. Femeia mai adăugă, în șoaptă :

— Nu se ating de perechi... uite, colo... hotelul !“

În fața lor, pe o ulicioară, aproape de colțul bulevardului, firma luminoasă strălucea : *Hotel*. Cotiră la stînga. Agenții prefecturii de poliție trecură pe la spatele lor. Armand simți în urma lui primejdia. La intrarea prost luminată stătea în prag omul de serviciu cu șorțul său alb. Un soi de șobolan mare, palid la față. Apoi, scara. Odaia.

Cînd ușa se închise în urma lor, se uitară unul la altul, femeia și Armand. Dînsa văzu că era un puști. Pe stradă îi dăduse douăzeci de ani. Nebărbierit. Ea era o brunetă cam baldîră, nici urîtă, nici frumoasă. Avea

părul lins și-și ținea mîinile într-un manșon cu cozi.

Armand spuse numaidecît :

— Știi, n-am un gologan, și pic de somn... Am venit numai pentru că...

Îl întrerupse :

— Nu-i vorba de asta, flăcăiașule. La vîrsta ta e gratis... Și apoi, puțin îmi pasă. Nu-mi arde de dragoste. Erau cît pe ce să mă umfle. Șezi, totuși. Nu te uita așa la mine. Să stăm puțin de vorbă. După aceea, o luăm din loc. Ca între camarazi, ce naiba...

Își aruncase pe pat pălăria, manșonul, jacheta, păstrîndu-și doar geanta cu curelușa petrecută pe încheietura mîinii.

— Leapădă pardesiul, ți-am spus !

Avea nasul turtit, drept pînă-n frunte. Părul lins, cu cărare la mijloc și breton, și pieptul unsuros de *cold-cream*. Era mai tînără decît ai fi crezut. Cu bluza verde, împestrițată cu roșu și albastru, și o fustă neagră. Un fel de lanț dintr-o imitație de aur verde la gît.

„Bine am nimerit. Ce-o mai fi și asta ?" Armand se blestema singur în gînd. Se prinsese în laț. Va trebui acum să se culce cu bondoaca asta ? Nu vedea cum ar putea fugi de acolo. Femeia avea pleoapele albăstrite, în care genele se zburleau în chip de evantai. Vorbea. Cuvinte alandala pe care el, clocotind de furie, abia le auzea. Spunea pesemne ce se spune într-un asemenea prilej :

— Ei, nu-ți scoți pardesiul ?...

Armand simți că trebuie să și-l agațe în cuierul de pe ușă. Politețea, o nostimă idee despre politețe, îl sili s-o facă. Și se pomeniră așezați, despărțiți de o masă, în odaia tapetată cu rips roșu, unde patul și un bideu pliant păreau să le adreseze o dublă invitație plină de reproșuri.

— Așadar, spuse ea, nu vrei să facem dragoste. Cum te trage inima, țîncule. Ne aflăm aici din întîmplare. N-aș vrea mai cu seamă să profit de ocazie. Te-ai purtat ca un *gentleman* cînd m-ai scos din ghearele lor. Ai cu ce plăti camera ? Foarte bine. Căci, pentru moment, stau cam prost cu gologanii. În seara asta nu-i chip să ieși prin oraș. Unde te întorci, dai de sticleți. Vina e a socialiștilor. Da, da. Din cauza lor nu-ți poți face meseria.

Aș vrea să știu și eu ce avem noi, astea de facem trotuarul, cu socialiștii. Mai întîi, că-s niște scîrbe...

Pe fața de masă înflorată se îngrămădise tot ce scosese femeia din geanta ei : pudră, ruj, o batistă, niște scrisori împăturite, un pachet de cărți de joc. Ea se așezase acolo și tăia cărțile cu un gest mașinal.

— Fac pasențe ca să mai treacă vremea, spuse, surprinzînd privirea lui Armand... Hai, dezgheață-te, pari cam stîngaci... Dacă tot am luat o cameră, putem sta de vorbă... viața-i destul de plicticoasă... Ce-mi place mie e să întîlnesc mereu alte mutre... Oameni noi, cum zic ei... sînt care au umblat peste mări și țări... așa, deunăzi, unul zicea că a fost în China : acolo să vezi trai, o nostimadă. Mie una însă nu mi-ar plăcea asta, bărbați galbeni. Și apoi, să mănînci orez cu bețișoarele...

Cărțile se rînduiau în formă de cruce, una la mijloc, celelalte una peste alta. Cărturăreasa se strîmba la asul de pică : pentru dînsa omul legii era un sticlete. Ochii i se măriră privind asul de treflă, apoi se lăsară visători pe șaptele de cupă ; parcă le-am așezat cu mîna, drăguțule.

— Eu le zic pasențe... La drept vorbind, mai curînd îmi dau în cărți... Cînd îmi cade ceva bun, mă bucur, iar cînd îmi iese de rău, ei, atunci spun că-s mofturi...

Masa îi despărțea sub lumina firavă, roșietică, a becurilor electrice, niciodată spălate, cum sînt ale hotelurilor, parcă anume alese ca să facă economie de curent. La urma urmei, își zise Armand, se simțea aici tot așa de bine ca în altă parte. Era frînt de oboseală. Pe stradă ar fi putut să pice iar într-una din acele razii polițienești, pe care guvernul lăsase mai mult sau mai puțin să fie presimțite în ziarele de seară. Curățau Parisul de antimilitariștii săi, printre care urma să fie descoperită mîna străinătății. Și asta fără a mai pomeni de alte măsuri, care nu vor întîrzia prea mult.

Apoi, Armand avea în sfîrșit o cameră : nu era nevoie să mai caute alta. Asta nu trebuia să coste cine știe ce bănet. Să mai schimbe o vorbă deci.

— Cum îți zice ? întrebă el.

Femeia își înălță capul și-l privi :

— Toți îmi spun Carmen, dar nu e numele meu...

Își lăsase deodată în jos pleoapele, rușinată, iar fața ei sulemenită regăsi o gingășie de fetiță.

— Și numele tău de acasă? întrebă Armand, mai mult ca să zică ceva decît împins de-o curiozitate adevărată.

Se simțea așa de ostenit... Carmen lăsă cărțile din mînă și-și întinse brațele pe masă. Vorbea ca în vis:

— Numele meu adevărat? Ai vrea să știi numele meu de botez? Așa cum îmi zicea mămica? Nu-l spun nimănui, de ce l-aș spune atunci unui tip pe care l-am agățat acum cinci minute pe bulevardul Sébastopol... Ei, bravo, dar știi că nu-ți lipsește îndrăzneala!...

Armand făcu un gest ca să se scuze, înțelegîndu-i greșit cuvintele, căci ea era gata să i-l spună, și gestul său îi închise gura. De vreme ce făcea pe discretul, ar fi fost o nerozie din partea ei să-și dea în vileag asemenea taină. Carmen apucă deci iarăși cărțile și începu să le amestece.

— Uite, zise, am să-ți dau în cărți... Trage una...

Tăcerea camerei de hotel și zgomotul cărților pătate de fard, trîntite pe masă, îl făceau să simtă în ce situație absurdă se afla, senzația că rătăcește într-o lume complicată, pe care i-o dăduse în după-amiaza aceea și mulțimea de la Pré-Saint-Gervais. Se pomeni întrebîndu-se ce-o fi gîndind un ac într-un car cu fîn.

— Oho, spuse Carmen, văd că ești de neam bun...

Ceea ce-l făcu să surîdă cu amărăciune.

Asculta cu un fel de nepăsare banalitățile ghicitoarei în cărți:

— O scrisoare... la tine... un mic necaz...

Și mintea îl ducea aiurea, spre Sérianne, spre copilăria lui. Cît de departe era odaia asta de hotel de casa Margueritei de Provence! Lumea cavalerilor, a maurilor și a curtenilor îndrogăstiți, lumea cîntecelor, a grădinilor fermecate și a fîntînilor țîșnitoare, care plîng în bazinuri, pierise pentru totdeauna; Armand, flăcăul din Sérianne, nu plecase spre Insulele de Aur, și iată că se gîndea iar la fierarul Avril. O auzea pe Carmen:

— În locul tău m-aș feri de acest bărbat blond... uite-l aici... riga de tobă... Nu știi cine-o fi?... Mi se pare că nu te are la stomac, ascultă ce-ți spun eu...

Avril, voinicul Avril, cu mustăţile lui *à la gauloise* şi nasul cîrn... Îl avea înaintea ochilor, de parcă ar fi fost ieri. Privirea lui visătoare în timp ce lucra. Îi auzea glasul : „Domnule Armand, dacă eşti aşa de bun...“ Silabe melodioase şi nostalgice răsunînd în atelierul de fierărie, unde focul rămînea suspendat ca scînteile acelea pe care le vezi după ce ţi-ai frecat ochii. Ce-o fi devenit Avril, care plecase să afle dacă marea... Vocea femeii :

— Unu, doi, trei, patru, cinci... Unu, doi, trei, patru, cinci... Nu se poate spune că ai baftă... Asta nu ; ia te uită, popa cela de verde...

Avril visa Mexicul. Un vis la fel cu al lui Armand. Şi nimeni nu mai auzise de el. Prin ce odăi de han s-o fi tăvălind, prin ce cocioabe ? O fi ajuns barem dincolo de Pantin ? Poate că a nimerit în vreo uzină, înghiţit de legea nemiloasă a muncii... Poate că o fi fost şi el în după-amiaza asta la Pré-Saint-Gervais, amestecat în mulţime... Dumnezeule, ce oboseală, ce oboseală !

— Ceea ce-i prost aici în cărţile tale, puiule, e că, zău nu glumesc : nu se vede nici o femeie... nici cea mai mică puştancă... Uită-te şi tu : au rămas toate patru în pachet, nu ţi-a ieşit una... Aşa ceva n-am văzut de cînd sînt în cărţile unui băiat... Nici o femeie... Nici măcar maică-ta... Mă ierţi, nu-i aşa ? N-am vrut să te supăr... Dar e caraghios, orice-ai zice...

Ei bine, el, care asculta cu o superioritate dispreţuitoare gogoşile îndrugate de Carmen, simţi deodată această nedreptate a cărţilor. De ce nici o femeie ? Degeaba se făcea că nu crede în ceea ce arătau ele : asta îl mîhnea.

Carmen strînsese cărţile şi-şi trecea uşurel degetul prin teanc, frunzărindu-le :

— Nu-ţi faci idee, scumpule, cîte ai de înghiţit în scîrnăvia asta de viaţă... Sînt unii care cred că-i o glumă să faci trotuarul. Vino de vezi. Eu, una, ţi-o spun : ca să scoţi o pîine din asta, îţi ies ochii. Dacă mi-ai vedea tălpile, după opt-zece zile. Şi trebuie să ai ciorapi cam multişori. Nu mai vorbesc de scîrboşeniile meseriei. În sfîrşit, nu-i asta partea cea mai rea. Dar dimineaţa, ştii,

cînd aştepţi de ceasuri întregi un muşteriu şi cînd te pătrunde frigul... Cunosc unele care s-ar lăsa mai curînd bătute la spate decît să reducă tariful... Dar ce vrei ? Cînd a trecut ora, ar trebui să-ţi încui prăvălia, dacă n-ai lăsa din preţ.

Dintr-o cameră vecină se auzi curgînd apa din robinet. Carmen îi făcu cu ochiul : „Ei... şi noi ?" Armand avu un surîs palid. Pe perete se vedea o reproducere după tabloul lui Alphonse de Neuville : *Ultimele cartuşe*. Carmen îşi reluase monologul :

— Nu, nu-ţi poţi închipui... Şi bagă de seamă, nu spun că n-ar fi nevoie de poliţie... Nu, am văzut destule lucruri... Pricepi tu, aici, cu cei din Hale, nu numai o dată pe lună e găsit în vreun colţ cîte unul spintecat. Desigur, dacă n-ar fi sticleţii, nu zic... Dar oricum, spune-mi, n-ar putea să ne lase pe noi în pace ? Ce rău facem noi ? Sîntem aici, avem fiecare cei zece-douăzeci de metri ai ei... Şi bagă de seamă, sînt unele care n-au maniere, dar eu, una, n-am agăţat niciodată un bărbat pe care asta îl jenează... care ar avea un copil cu dînsul, cum am întîlnit destui... Sînt şi de-alde ăştia, n-ai grijă ! Îşi trimit plodul la cafenea în timp ce ei îşi fac cheful... E culmea, dar asta o povesteşte Marcelle, eu n-am văzut aşa ceva şi cînd n-am văzut, nu cred... Ea zice, Marcelle, că i-a picat un client care avea un bebeluş în braţe, unul mititel, de-i făcea încă pielea cute peste tot, nu-ţi vine a crede ? L-au luat cu dînşii în cameră şi plodul urla, Marcelle l-a plimbat cîntîndu-i, iar tatăl, ei bine, tatăl răcnea că n-o plăteşte ca să facă pe doica, şi dacă ghemotocul de carne plînge, să-l arunce în sobă, că lui nu-i arde de joacă cu copilul...

Armand îşi privi ceasul de pe mînă. Căsca din cînd în cînd pe furiş.

— Ştii, spuse ea, dacă vrei să dormi, nu trebuie să te jenezi... Vîră-te în pat... Am să trag şi eu un somn, ţi-o promit... Ne putem culca împreună, asta nu ne obligă la nimic... Frate şi soră, ce mai încolo...

Lui Armand îi era somn de-a binelea, simțea parcă o greutate de neîndurat pe ochi și pe umeri deopotrivă. Își scoase pantofii. Picioarele eliberate îl dureau. Abia își mai dădu seama că și ea, Carmen, se dezbrăca, lepădînd fusta, apoi corsetul roz cu balene ce se legănă pe speteaza unui scaun. Patul era moale de te afundai în el, dar descumpănit, cu droturile slăbite de gimnastica pasagerilor de-o noapte. Carmen, în cămașă, se strecură lîngă Armand. El îi simți mireasma tare a umerilor rotunzi. I se și închideau ochii, gata să cadă în somnul negru. Se mai ridică o dată, ca să-și pună pe măsuța de noapte ceasul-brățară, care îi lăsase o dungă roșie la încheietura mîinii. Carmen întinse brațul și lumina se stinse.

Tăcerea se făcu numaidecît apăsătoare. Prezența femeii îl stînjenea. Așa de sensibilă la orice zgomot îi devenise urechea, că-i auzea răsuflarea și bătaia inimii amestecată cu tictacul ceasului. Un scaun trosni.

Cu o voce schimbată, joasă, Carmen spuse :

— Ah, ce poftă am să fac dragoste...

Cînd Armand se trezi, era ziua nămiaza mare. Se răsuci în patul acela necunoscut, simțind că i se rotesc în cap rămășițele de amintiri și de visuri. Aerul era înăbușitor, pentru că nu deschiseseră fereastra. Își zări pantofii, cu o înfățișare grozav de omenească, întocmai ca niște picioare părăsite în fața jilțului. Era singur. Întinse mîna să vadă ce oră e. Nu-și mai găsi ceasul.

Cuprins de neliniște, se dădu jos din pat. Toți banii lui dispăruseră pur și simplu, economiile inutile pe care le făcuse în cele două zile de viață la Paris și tot ce-i mai rămăsese din cei zece franci ai lui Edmond. Era curățat, dar ceea ce se cheamă curățat la sînge. Dădu din cap, cu pantalonii în mînă, și se văzu, caraghios, în oglinda șifonierului. Ceea ce-l necăjea mai rău era lipsa ceasului. Un dar de la bunică-sa. Flăcăul acesta care nu avea nimic, absolut nimic, era totuși legat de trecutul său, de viața familiei sale prin obiectul acela care dispăruse. Îl năpădi o mare tristețe și în același timp se simți ușurat. Furtul acesta îi apărea ca un simbol. Mai plicticos era, la urma urmei, că nu avea cu ce plăti camera : ce vor spune cei de jos ?

Plecînd, Carmen achitase însă nota hotelului.

XXXII

— Cine-i acolo ?... A, tu ești ?

Ciufut și mahmur, Edmond își zgîia ochii. Prin perdelele nu tocmai trase pătrundea soarele. Era șapte și jumătate cînd Armand pică la frate-său. Bătea străzile de un ceas. Își ceru scuze.

Edmond sări din pat și răvăși hainele trîntite alandala, căutîndu-și pieptenele aruncat cine știe unde. Trase apoi perdelele, își bălăci fața în apa chiuvetei, se spălă pe dinți și, după ce-și puse pantalonii, întrebă morocănos :

— Ce necaz te-aduce ?

— O, nimic, făcu Armand, care venise aici hotărît să povestească îndată cum fusese pungășit de-o tîrfă. Mi-era teamă că te scap. Știam că te duci la spital... și apoi, nu hotărîserăm să ne vedem...

— Să ne vedem ? Cred că nu-i obligatoriu ! Parisul nu e Sérianne și ești destul de mare ca să nu te ții de pulpana mea.

Frumoasă primire. Edmond era arțăgos la trezie. Are să-i treacă fără îndoială cu o cafea.

— Și apoi, voiam să-ți cer... dacă nu e imposibil... să fac o baie în hotelul tău...

— O baie ? Nu cumva crezi că aici băile-s pe-gratis ?

— Nu, dar...

— Nu ți-am dat bani aseară ? Ce-ți închipui ? Baia ta îmi va veni la plată în cinci zile. Plătesc pentru mine, nu pentru amîndoi... Ai fi putut tot așa de bine să faci o baie la hotelul tău...

Se săpunea după ce-și scosese cămașa, își freca trupul tînăr și vînjos cu mănușa poroasă. Umilit, Armand îl ura. Cum să-i mai ceară acuma bani ca să aibă ce mînca ? Ar fi trebuit să se țină de ceea ce plănuise, povestindu-i de la început că fusese prădat... Vechea zîzanie dintre frați renăștea. Armand își simți inferioritatea : nu-i dădea mîna să facă pe fudulul. Trebuia să umble cu șiretlicuri :

— Ai petrecut ieri o seară plăcută ? întrebă, și se fîstîci numaidecît.

Edmond începuse să se bărbierească. Se opri. Ia te uită, e îndrăzneț broscoiul ! După tonul foarte ursuz cu care răspunsese „mulțumesc“, Armand pricepu că făcuse

o gafă. Pesemne că amorurile lui frățîne-său nu prea mergeau strună. De aia era așa de furios.

Edmond își aminti deodată dezamăgirile sale din ajun. Se tăie cu briciul la bărbie și scăpă o înjurătură. Îl cerceta în oglindă pe Armand, cu răceală. Și ăsta îmi mai lipsea acum, ce scai ! La urma urmei, dacă îl trimitea să facă o baie, scăpa mai ieftin. Avea doar banii din mandat...

— Ai primit ceva știri de la ?... întrebă Armand.

— ...De la Sérianne ? făcu celălalt, în timp ce-și dădea cu piatra acră pe față. Da, o telegramă. Unde naiba o pusei ? În sfîrșit. Oi fi aruncat-o ? Nu face nimic : tata spune să te întorci acasă și că te iartă.

— Mă iartă ? Ah, drăguț din partea lui ! Mă iartă... Ești sigur c-a spus asta ?

— Sigur. Păcat că nu știu unde am pus fițuica...

— Poate s-aștepte babacul mult și bine cu iertarea lui. Nu mă voi întoarce la Sérianne. Auzi, și mă iartă ! Se cam întrece cu gluma. Nu găsești și tu ?

Armand simțea că se înăbușă. Fratele mai mare își spăla mutra. Sîngele tot mai curgea pe bărbie. Un pîrîiaș care se lățește. Edmond se întrerupse, își șterse sîngele cu mîna și luă iar piatra.

— Și ce-ai să faci aici, rogu-te, dacă nu te întorci acasă ?

— Voi munci.

— Aha ! Înțeleg. La ce anume ?

— La orice ! Chelner, taxator de omnibuz, măturător de stradă, orice, puțin îmi pasă !

— Lasă prostiile ! Nu e chelner cine vrea. O meserie se învață. Și apoi, cine-o să te angajeze la vîrsta ta, fără acte și fără să fii recomandat ?

La așa ceva Armand nu se gîndise. Treaba părea al dracului de încurcată...

— Așteaptă, vezi tu pe dracu, urmă Edmond, cînd ai să-l tragi nițel de coadă... Mai stăm noi de vorbă atunci... E nemaipomenit, zău așa, să vii din tîrgul tău de provincie gata să cucerești Capitala ! Eu, cum îți închipui că trăiesc ? Aș putea oare s-o scot la capăt fără tata ?

— Tu nu muncești...

— Mulțumesc, știu : o duc într-un huzur. O, îmi dau seama că e o deosebire între noi. Minunată țară, minunate

apucături ! Două suțe de franci, atîta îmi trimite babacul nostru de la Sérianne.

— Mai cîștigi la spital...

— Da, optzeci de franci, cheltuieli de deplasare. Fără asta aș fi curățat. Uite, să-ți arăt bugetul meu, nu e complicat : hotelul, șaizeci de franci. Cu spălatul, care mă ține ca la vreo cinci-șase franci pe săptămînă, să zicem douăzeci și cinci de franci pe lună, și cu bacșișurile, ajungem la nouăzeci și unu, nouăzeci și doi... Și prînzurile : douăzeci și cinci de gologani la cantină, ceea ce face într-o lună, *grosso modo*, împreună cu măruntele ciupeli din sala de gardă, vreo patruzeci de franci. Așa că, adăugînd numai prînzul la cei nouăzeci și doi de franci, cît ziceam înainte, avem o sută treizeci și doi ; mai pune cina, treizeci de gologani, fără a mai socoti duminica, adică patruzeci și cinci de franci pe lună, și iată-ne ajunși dintr-un condei la o sută șaptezeci și șapte, am putea zice o sută nouăzeci de franci... Țigările, două pachete *Maryland* pe zi, haide, trei în patruzeci și opt de ore, și-i încă mai puțin decît fumez cu-adevărat. A treisprezece gologani pachetul, să punem douăzeci de gologani pe zi, fac treizeci de franci pe lună. Cît ziceam adineauri ? Peste două sute, așa e ? Îmi rămîn cei optzeci de franci de la spital, că doar mă-nțolește familia ; dar dacă mai trebuie să-mi dau pantofii la tălpuit, să-mi cumpăr batiste, o cămașă, jartiere, nu cumva crezi că aștept vacanța ? Și fiindcă veni vorba de pantofi, uite, luna asta mi-am luat o pereche la magazinul *l'Incroyable ;* nu-s grozavi, tot ce poate fi mai ieftin. Ei bine, am dat pe ei totuși nouă franci. În sfîrșit, trebuie să socotești cheltuielile mărunte la douăzeci de franci. Și unde mai pui hainele date la curățat. Costă ceva bani curățatul ! Una peste alta, dacă-mi rămîn cincizeci, patruzeci și cinci de franci, adică un franc și jumătate pe zi, în care intră gustarea de dimineață, zece gologani, de-a-n picioarelea, la bar, apoi deplasările, și femeile, îți dai seama... Asta înseamnă că pentru mine, fără supărare, zece franci sînt banii de buzunar pe cel puțin o săptămînă...

Tot discursul ăsta i-l ținuse ca să ajungă aici. Îi scotea pe nas lui Armand cei zece franci. Acesta era în prada unei mari tulburări. Și nu-i lipsea pofta de-a o lua din loc.

Dar se gîndea că e nemîncat... În clipa aceea se auzi o bătaie în uşă.

— Fii bun şi vezi cine e... spuse Edmond.

Era o scrisoare adusă de poşta pneumatică [1]. Edmond o smulse din mîna frăţiorului. N-apucă s-o citească, şi-l cuprinse îndată un neastîmpăr voios, la fel ca în seara trecută. „Trebuie să fie tot de la gagica lui“, îşi zise Armand. Frate-său se plimba prin cameră, cu săpunul încă pe faţă şi cu briciul în mînă. Se îmbrăcă numaidecît. Îi trecuse supărarea.

— La urma urmei, îl auzi, fă o baie, dacă asta îţi face plăcere... Ascultă... voi porunci omului de serviciu să ţi-o pregătească. Vino mai întîi cu mine, vom lua o cafea şi un corn la cafeneaua din colţ... Nici nu-ţi închipui...

Armand nu aşteptă să fie rugat. Porniră deci spre cafeneaua Biard de pe strada Cujas, îndrăgită de Edmond. Acolo îşi încercară norocul la automatul cu surprize şi cîştigară. Din banii aceştia plătiră cele două cafele şi cornurile cu şase gologani, ba Edmond mai vîrî în buzunar o fisă de doi gologani. Era tot numai zîmbet şi fredona un cîntec.

— Ascultă, broscoiule... nu există pe lume decît un lucru care contează, dragostea. Tu nu ştii ce înseamnă pentru mine femeia asta. Dacă mi-ar spune, pricepi, să mă arunc sub roţile unui autobuz, ei bine, aş face-o fără să stau pe gînduri. Am văzut-o de două ori în viaţa mea. Ştiu însă, ştiu că de data aceasta e într-adevăr dragostea. De data aceasta. De multe ori am crezut mai mult sau mai puţin că e dragostea. Îmi ziceam : asta o fi ? Acum nu mă mai întreb nimic : ştiu. Dragostea. E ca şi cum... tu nu ştii, fireşte, ce-i aia demenţa precoce ? Ei bine, e un fel de nebunie, iată bunăoară : cînd tragi un foc de revolver la urechea unui dement precoce, el rîde... Găseşte că totul e minunat. Cel puţin, aşa spune. Nu se ştie ce-o fi cu-adevărat această nepăsare a dementului faţă de întîmplările din viaţă care pentru toată lumea sînt tragice... Aşa e şi îndrăgostitul : nu-i pasă de nimic, numai că tot ce e în

[1] În unele oraşe din Franţa, corespondenţa locală, scrisă pe nişte foi subţiri de formatul unei cărţi poştale, este expediată foarte rapid prin tuburi cu aer comprimat.

legătură cu dînsa, cu femeia iubită, e o tragedie... Tu ai fost vreodată îndrăgostit ?

Devenise fermecător. Îl îmbia la vorbă pe frate-său. Ascultă cu o bunăvoință neobosită toate istoriile de la Sérianne, cu doamna Respellière, cu Jacqueline, cu Yvonne și cu liceul din Aix. Era în culmea fericirii. Se simțea așa de îngăduitor față de Armand, că-i trecu chiar prin minte c-ar fi foarte nimerit să-l încurce cu mămița Beurdeley...

— O femeie, dragul meu, mi-a oferit aseară patruzeci de mii, și am refuzat...

Nu-și putuse înfrîna această lăudăroșenie. Pierdu dintr-o dată prestigiul cîștigat. Tot ce dobîndise arătîndu-se bun camarad. Cu o vorbă se curățase în ochii lui Armand, așa cum tatăl lor avea darul de-a face la fel în ochii amîndurora. Nu degeaba era un Barbentane.

— Opt și jumătate ! izbucni el, sărind de pe scaun. Alerg la spital. Tu du-te de-ți fă baia...

Armand rămînea singur, putînd să-și permită luxul de-a se spăla cînd n-avea para chioară în buzunar. Frate-său îl părăsise încă o dată așa, fără să-i fixeze o nouă întîlnire. Chiar în ziua aceea trebuia să caute de lucru. Nici măcar o clipă nu-i dădea prin gînd să se întoarcă la Sérianne. Cît despre Edmond, îl socotea o secătură fără pereche.

XXXIII

Carlotta își ținea o mînă în străchinuța cu apă caldă, și cealaltă pe pernă. În halatul ei de-un alb gălbui, sub care i se zărea cămașa de noapte cu garnituri de dantelă, avea aerul foarte copilăros al unei fete de pension deghizată în cocotă. Se juca, sub mescioara lustruită, cu papucii. Pisoiul siamez ajunse dintr-o săritură tăcută acolo și începu să se frece de unul din picioarele ei goale. Babette, manichiurista, lăsa pila de unghii ca să apuce lacul roșu, se încurca în acest arsenal de păpușă, pufnind de rîs, oftînd, luînd mereu de la capăt cu o voce ascuțită, vulgară,

pariziană, o trăncăneală de flașnetă. Era o măruntică oacheșă ai cărei ochi, din nenorocire așa de spanchii, o făcuseră să-și aleagă această meserie.

— Acolo, explica ea, nu mă credeau cînd ziceam : Te iubesc !

Era îmbrăcată în alb și negru, bineînțeles, și întotdeauna foarte la modă, cu o maramă din tul brodat, ceea ce îi dădea în ochii clientelor un aer de preot.

— Și, la drept vorbind, zicea, nu ți le spovedesc eu pe toate ? Așa că, vezi...

În timp ce dînsa flecărea, Annette, camerista, strîngea patul. Îl introdusese tocmai pe domnul Alexandre, unul înalt și negricios, aproape urît, cu nasul înfipt parcă în scobitura neagră a sprîncenelor, cu o batistă trandafirie în buzunarul de sus al hainei sale de un gri-argintiu, care ar fi fost mai potrivit pentru Deauville decît pentru Paris. Își trăsese un scaun la stînga Carlottei și-și deschidea cutiile. Arăta niște broșe de diamant, un pandantiv din două safire, „stropi de cer", cum spunea el, ceea ce o făcu pe Babette să țipe că, zău așa, astea aduc ceartă. Și altele. De pildă, o gentuță de seară, o minune. Carlotta nici gînd n-avea să cumpere ceva, dar îi plăcea să privească lucruri frumoase în timp ce i se făceau unghiile. Mai ales că domnul Alexandre se purtase drăguț cu ea odinioară, în zile mai grele. Acesta credea acum că, avînd un client ca Joseph Quesnel, dăduse norocul peste dînsul. Se înșela amarnic. Dar trebuie să știi să te porți cu lumea. Carlotta nu disprețuia bijuteriile. Soarele bulevardului Bineau juca în briliantele acelea ca în penele unui papagal.

Babette turuia într-una :

— Eu, una, ce ți i-aș mai freca pe bărbați, dacă aș fi în locul altora, bineînțeles, căci cu ochiul ăsta al meu care se uită chiorîș la celălalt, și în treacăt fie zis, n-am știut niciodată care dintre ei, în sfîrșit asta n-are importanță, fiindcă bărbații, n-o spun pentru dumneata, domnule Alexandre, sînt niște scîrbe, dumneata nu ești un bărbat... O, nu te supăra, voiam să spun că dumneata nu ești o scîrbă ca ăilalți, niște secături, așa că n-aș sta pe gînduri nici o clipă, dar știi, nici o clipă, să-i storc de parale, ori de cîte ori s-ar ivi ocazia, bunăoară cînd vine domnul Alexandre : „N-ați vrea cumva flecușteţul ăsta de brá-

țară ?“ și cît ai clipi s-a și dus un miar, sau altă dată mergi cu tipul pe stradă. „Ah, ce drăguț e ceasul de colo !“ și intrați în prăvălie, tu ți l-ai și agățat de bluză, nu mai vrei să-l scoți nici în ruptul capului, el nu ți-l poate lua cu de-a sila, sau dacă face asta e un mojic, și știi ce părere am despre mojici. Scurt, azi niște cercei, mîine un creion de aur, parfumuri, cămăși de noapte... Ah, pentru asta, pentru cămășile de noapte, aș face orice nebunie. Na, m-aș culca chiar și cu un negru. Da, da, am spus-o și nu-mi trag vorba înapoi : chiar cu un negru bocciu, căci între negri sînt și unii foarte bine, și atunci n-ar mai fi un sacrificiu... O, nu-s o stricată, ceea ce se cheamă stricată... Sînt altele mai rele ca mine, știu cîteva, fac manichiura la niște alea, să le vezi numai... Carlotta, nu te mai mișca atît, am să te-nțep... De altfel, rău ar face să se lipsească, de vreme ce asta le aduce atîta bănet ! Aoleu ! Sînt printre ele niște caraghioase, uite, nu ți-am povestit despre una ! Mă întreb unde mi-a fost capul... Deunăzi, într-o casă de pe șoseaua Bois de Boulogne... Și doar te-am văzut după aceea... și nu ți-am spus nimic. Asta-i prea de tot. Nu ți-am spus, de distrată ce sînt, nu că aș fi discretă, în sfîrșit, am avut și eu necazuri cu Gérard... O, dacă ai ști ! Ce mai încolo, ăsta-i un pește, o adevărată pușlama... care nici pînă azi nu mi-a înapoiat cei trei poli... Așa-mi trebuie dacă mai fac dragoste cu el ! Crede-mă, mi-ar plăcea mai curînd un dop de șampanie. O, iartă-mă, domnule Alexandre, uitasem că ești aici !... Nu-i de loc urîtă diadema dumitale... mie, uneia, mi-ar fi plăcut să port diademe... Tu n-ai vrea s-o porți, Carlotta ? Toate-i vin bine Carlottei, domnule Alexandre, și dacă ai vedea-o goală... Așa-s eu, sinceră, le spun pe șleau, cui nu-i place n-are decît... merge bine pila asta, nu ? E un cadou... despre ce vorbeam ? A, da, clienta din șoseaua Bois... închipuiește-ți, la dînsa în casă e o poetă, pare-se, nu vezi decît crini negri, bibelouri, catifele și unde-ți întorci ochii argintărie... ei bine, femeia asta se îmbracă în costum de paj, în sfîrșit, cum să-ți spun, ca un mic plăcintar din evul mediu, și eu îmi ziceam că e nițel zurlie, dar nu chiar în așa hal, a, nu, și nu gîndeam să meargă pînă acolo ! Se pare că nu-i plac bărbații, treaba ei, dar mă privea într-un fel caraghios... credeam

la început că așa era uitătura ei, cum e și a mea, dar într-alt fel... Îmi spuse cu o voce, de-ți venea greață: „Eu mă înnebunesc după ochii care se uită cruciș..." Ei bine, știu că-s nițeluș spanchii ochii mei, dar de aici și pînă a spune că mă uit cruciș... I-am întors o vorbă, știi, de la obraz, cu atît mai mult cu cît nu e frumos pentru că sînt manichiuristă să-ți vîri mîna în sînii mei ca o pușlama, cînd ești contesă... nu ți-am spus că e contesă? E contesă și poetesă. Uite, așa și eu...

După ce domnul Alexandre își strînsese cutiile și plecase cu rîsul său viclean, Babette se apucă de a doua mînă a unei Carlotte visătoare. Auzea oare ce i se spunea? Pesemne că da, căci atunci cînd manichiurista întrebă: „Și Romeo al tău?" ea oftă, zîmbi și spuse cu o voce gravă: „Îl iubesc..."

Pila, lustruitoarea de unghii și celelalte instrumente începură să joace într-un ritm tot mai grăbit. Carlotta îndrăgostită! Asta mai lipsea. Toți bărbații sînt niște bădărani. Și ce-ar spune bătrînul dacă ar afla? O femeie ca dînsa trebuie să se gîndească la viitorul ei. N-avea încă un castel.

— Știi, spuse Babette, un castel cu șanțuri, cu turnuri și cu o podișcă pe unde intri, s-o ridici cînd n-ai chef să primești lumea. Atuncea zic și eu că ești la tine acasă... Și apoi, să ai tot ce trebuie pentru vînătoare: cîini, argați și rîndași... Niște tipi în haine roșii cu nasturi de aur...

Carlotta repetă cu vocea cîntată:

— Îl iubesc...

Babette dădu furtunos un ultim lustru unghiilor și le aplecă în bătaia luminii. Scoase un oftat. Iat-o pe Carlotta îndrăgostită de-a binelea. Alte necazuri în perspectivă. Ținea mult la Carlotta, făcuseră foame împreună pe vremea cînd lucra în strada Taitbout. Clipe pe care nu le uiți ușor, pare-se. Carlotta începu atunci să vorbească de Edmond. Vorbea slobod, fără a cocoloși nimic, cu acea indecență a femeilor cînd sînt între ele. Îi luceau dințișorii, rostind cuvintele care spuneau lucrurilor pe nume. Babette simțea că-i lasă gura apă.

Cînd femeile vorbesc de tainele patului, o fac rareori pe tonul acela de glumă al bărbaților. Dar în ce privește

precizia, ele le-o iau mult înainte. La fel și în ce privește trădarea celor mai ascunse secrete ale dragostei. Repetă tot ce le spune amantul mai tainic, ceea ce-i scapă, cuvintele cele mai deșucheate. Rîd de dînsul între ele. Bărbatul își face iluzii. Idealizează femeia. Ea însă nu-l plătește cu aceeași monedă. În toate ale dragostei, ea aduce un necruțător sentiment realist. N-o poți amăgi cu vorba. Cel puțin așa gîndea Babette mototolind un șervețel.

XXXIV

„...În afară de banii tăi pe o lună, vei găsi alăturată aici recipisa sumei de două sute de franci pentru a te despăgubi de cheltuielile făcute cu șederea lui Armand la Paris și pentru a-i permite să se întoarcă la Sérianne..." Era întîia oară cînd doctorul nu aștepta să se sfîrșească luna. Prezența broscoiului avusese și partea ei bună, căci, datorită lui, banii pe iunie îi picau la 26 mai.

Scrisoarea sosise cu poșta de seară. Mandatul nu putea fi încasat decît a doua zi dimineața. Toată ziua petrecută cu Carlotta fusese otrăvită de faptul că ea plătea pentru amîndoi : era sfîrșit de lună. Nu putuseră face dragoste acasă la dînsa, din pricina servitorilor. Se duseseră deci la un hotel scump de pe strada Godot-de-Mauroy, mai curînd o casă cu odăi mobilate, care i se păru lui Edmond o culme a luxului. O văzuse anunțată în *Le Sourire :* pe jos cu lespezi încălzite. O cameră de șase franci. Poronciseră să li se aducă o mică gustare. Numai pentru fragi le-au pus la socoteală doi franci. Banii se duc repede. Apoi, și Carlotta era strîmtorată la sfîrșitul lunii. Scăpase o vorbă în privința asta. Edmond se supărase, crezînd că o spusese anume pentru el. Dînsa găsi că prea e prost dacă-și închipuie așa ceva. Cîteva cuvinte ale lui despre Joseph Quesnel, spuse pe-un ton cam răutăcios, înveninaseră și mai mult discuția :

— La urma urmei, îl întrerupsese ea, nu uita că sînt banii acestui om, ai putea vorbi altfel de dînsul, că doar profiți și tu...

Edmond plecase trîntind ușa. Erau într-adevăr supărați ?

Trebuia să-i ducă flori de cel puțin zece franci ca să împace lucrurile. Și zece pe care-i dăduse lui Armand. „Au să-i ajungă o sută de franci ca să se întoarcă la Sérianne“, își spuse. Mica diferență peste ajutorul lunar era binevenită. În camera lui își lepădă haina, lăsă apa să curgă și-și vîrî capul în chiuvetă. Nu strica să se ferchezuiască un pic. Deoarece avea o seară liberă, va ieși în oraș, iar cît despre examenul trimestrial de internat, fie ce-o fi ! n-o să se apuce acum de învățat. I se urîse de atîta tocit. Se va duce la cinema, de unul singur. Va cere portarului să-i împrumute niște bani...

Bătu cineva la ușă. Era Armand. Un Armand obosit, aprins la față, destul de murdar. Nu-și prea îngrijea ținuta, băiatul. Se lăsă în fotoliu. Tocmai într-o seară cînd Edmond ar fi vrut să fie singur. Și cătrănit cum era după cearta lui cu Carlotta.

— Ei, broscoiule, ce mai nou ? Ce-ai învîrtit toată ziua ?

Sufla apa pe nări. Armand nu-i răspunse îndată, apoi se hotărî :

— Nu vezi, am căutat de lucru. Toată ziua. Am umblat prin oraș. M-am luat după mica publicitate a unui ziar... Am fost pînă în cartierul La Villette, înspre biserica Trinité de asemeni, și apoi prin mahalaua Ternes, și apoi... Și apoi n-am găsit nimic. Mă întreb de ce mai dau oamenii ăștia anunțuri plătite cu atîta și atîta rîndul. Vii acolo, îi auzi : „A, nu, n-avem de lucru... Am avut un loc, dar s-a ocupat...“ Și tu ai alergat pînă la celălalt capăt al Parisului... Ajung la un librar, îmi zic, aici e de mine. Cînd colo, avea nevoie de un hamal... Du-te dracului cu librăria ta ! La un notar, pentru o slujbă de trepăduș, ziceau că ar fi trebuit să vin cu părinții...

— Păi, nu-ți spusei eu asta ? îl întrerupse Edmond.

— ...Iar la un magazin de muzică, unde le trebuia un om să care pianele, și-au bătut joc de mine ; o muiere

grasă chicotea : „Ia uitați-vă la pirpiriul ăsta, nu zău, ia uitați-vă la el !“ Rîzi, hai ?... Am găsit, ce-i drept, în cartierul Sentier, o întreprindere care mi-ar fi dat de lucru acasă, să scriu adrese pe plicuri, o meserie destul de bună, zicea patronul, era o firmă de comision și export, dar ar fi trebuit să-mi dau adresa mea... Și cum eu n-am...

Edmond, care se spăla pe dinți, se opri.

— Cum nu ai ?

— Uite, n-am. Nici odaie, nici bagaje. Ce te holbezi așa la mine ? Și n-am pus în gură azi nimic. Ultimii doi gologani i-am dat pe gazete din cauza anunțurilor...

— Și cei zece franci pe care ți i-am dat ?

— Au zburat departe cei zece franci ai tăi, dacă vrei să știi. Ți-am spus doar că n-am mîncat azi.

Cu peria în aer, Edmond se uita la frate-său. Ei, asta-i prea de tot, se cam întrece cu gluma ! Și repetă într-una că n-a mîncat ! Broscoiul venea acum să-i ceară bani. Să mai fii drăguț cu familia ! Și cînd te gîndești că el însuși, Edmond, avea nevoie să-l tapeze pe portar...

— Dacă îți închipui că ai haz, bobocule, te înșeli, și încă rău de tot. Eu muncesc, îmi fac studiile. Și nu mi-am topit ultimii bani din luna asta cheltuindu-i pentru tine ? I-am topit. Iar tu, ce-ți pasă, zvîrli banii pe fereastră ! Aseară zece franci, astă-seară nici o lețcaie. Nu zău, dar nu te-ai uitat bine la mine. Drept cine mă iei ? Mă crezi un bobleț ?

Armand habar n-avea ce-i aceia un „bobleț“, dar înțelesul general al discursului nu-i scăpa.

— N-am mîncat, repetă el cu acea stăruință a foamei, o foame ca la șaptesprezece ani.

— Nici eu, spuse cu cea mai mare sinceritate posibilă Edmond, care nu mai luase o masă ca lumea de la gustarea din strada Godot-de-Mauroy. „Nu, zău, cine dracu mi-a scos în cale un asemenea dobitoc ? Vine pe capul tău la 25 ale lunii, te stoarce de ultimul gologan, și apoi tot el cu pretenții... Nu cumva te aștepți ca eu să te țin ? Să-ți plătesc odaia ? Și să-ți dau de haleală ? Pentru că-s

fratele tău ? Frumoasă obligație, dar știi, nu-s eu vinovat că te-ai născut..."

Se făcuse alb de mînie. Umbla de colo-colo prin cameră. Armand, cu dinții strînși, îl urmărea din ochi.

— Mi-e foame, zise iar.

Asta le puse vîrf la toate și răscoli furia lui Edmond.

— Ți-e foame, zici că ți-e foame ? Ce mai nenorocire ! Știi, nu ești singurul în lumea asta. Mai sînt și alții cărora li-e foame. Și care-s mai ceva ca tine ! De altfel, nu-i rău să rămîi într-o seară nemîncat. După gălăgia pe care-o faci, se vede că treaba asta ți se întîmplă pentru întîia oară. Nu crapă nimeni culcîndu-se cu burta goală... Asta o să te învețe ce-i viața...

— Mi-e foame, repeta Armand.

Avea în glas toată asprimea acestei zile istovitoare. Cum îl primiseră peste tot unde se dusese să caute de lucru ! Nu-i vorbise lui frate-său de „situația frumoasă" făgăduită într-un anunț, o afacere în care era de-ajuns să bagi douăzeci de mii de franci ca să devii coproprietarul unui bar absolut înfloritor, undeva prin spatele Pieței Republicii. „Mi-e foame." Spunea asta pentru că nu găsea nimic mai convingător, mai sigur și mai intolerabil ca foamea lui năprasnică. Rotea ochii prin cameră, doar-doar va descoperi vreo coajă de pîine uscată. Dar nu se vedea nimic.

— Ei bine, îl auzi pe Edmond, dacă ți-e foame și ți-ai pus nădejdea în mine, ai să flămînzești mai departe, asta te va căli. Mai întîi, spune-mi : ce-ai făcut cu cei zece franci ?

Armand bolborosi încet :

— I-am *dat* unei femei...

— Așa, va să zică ! Asta le întrece pe toate ! Domnul dă banii *mei* femeilor. Eu plătesc poznele de tinerețe ale domnului. Domnul pică din tîrgul său de provincie și se pune numaidecît pe trai, cu femei... De ce nu-ți iei și cai de curse ? Nu cumva îți bați joc de mine ? Mai întîi că la vîrsta ta nu dai bani femeilor, ci iei de la ele...

După ce rosti această axiomă moralizatoare, Edmond își frecă energic gingiile cu periuța de dinți. Nițel chiar prea energic.

— Ți-am spus că n-am mîncat astăzi... Mi-e foame și n-am unde dormi...

Edmond se apucase acum iar să-și frece măselele, cu o minuțiozitate care te scotea din răbdări. Tăcerea era de nesuferit. Se simțea răsuflarea urii. O ură care își avea rădăcinile în anii trecuți ai copilăriei. O ură care devenea tot mai îndîrjită la fiecare strîmbătură a feței lui Edmond. Acesta vorbi în cele din urmă :

— Ce vrei să spui cu asta ?

Armand se ridică, merse spre frate-său și rosti cu glas șuierător :

— Vreau să mănînc astă-seară și să mă culc undeva. Și după aceea nu vreau să te mai văd niciodată în viața mea...

Tonul îl surprinse pe fratele mai mare, își privi mezinul, care îi aruncă ultimul cuvînt de foarte aproape, drept în obraz :

— Canalie !

Edmond nu se aștepta la una ca asta. Să-i ia banii, să-l deranjeze cît e ziua de mare, și după toate să-l și insulte. Cu un dos de palmă îl cîrpi pe puști.

— Na, asta o să te învețe minte !

— Era a doua palmă pe care Armand o primea în cîteva zile. Se năpusti asupra fratelui său, care-i dădu brînci. Cît pe ce să cadă. Atunci, cu amîndoi pumnii ridicați...

Frații se rostogoliră pe jos ca niște bătăuși. Un scaun trîntit făcu un zgomot infernal : vecinii începură să bată în perete. Cu un genunchi în pieptul lui Armand, Edmond îl plesnea peste obraz. Scrîșnea : „Cîine... cîine..." Era mai tare ca frate-său, mult mai tare. Ridicîndu-se, îi dădu broscoiului una cu piciorul.

Celălalt se ridică de jos. Tăceau. Apoi, Edmond deschise ușa și, apucîndu-l de umeri pe frate-său, îi făcu vînt în coridor.

— Du-te de crapă unde vrei, secătură ! îi spuse cu jumătate de glas. Dacă îți vine pofta mîine să te întorci la Sérianne, vei găsi cincizeci de franci pentru biletul de-a treia... în despărțitura din raftul portarului, într-un plic cu numele tău.

XXXV

Deșteptîndu-se, Edmond simți parcă o greutate pe piept. Să fi fost ora șase și jumătate: soarele era sus. Se întoarse pe partea cealaltă, dar nu izbuti să mai adoarmă. Ce-o fi avînd? Îl supăra ceva, nu cearșaful, poate că o rămășiță de vis. Se petrec uneori asemenea schimburi nelămurite între visuri și conștiința trează: un fel de osmoză parcă, de nu mai recunoști că acest gînd vine din vis... că a trecut prin membrană.

Se simțea prost amintindu-și de Armand. Pe unde-o fi umblînd Armand? Ei, la urma urmelor, se purtase încă prea bine cu pușlamaua asta, care sărise la el... Totuși, o noapte întreagă, fără bani... Dar nu putea să i se fi întîmplat cine știe ce nenorocire, cel mult l-o fi umflat poliția și dintr-un moment într-altul va veni să ceară informații despre dînsul, aici, în strada Royer-Collard... Un încăpățînat, puștiul ăsta: cît o s-o mai ducă așa? Nu face să-și bată capul pentru o asemenea neghiobie. Cînd i-o ajunge cuțitul la os, vine el, broscoiul, să-și ia cei cincizeci de franci ai lui, și pe-aici ți-e drumul acasă, la tăticu.

...Cei cincizeci de franci ai lui... Bineînțeles, din două sute. Scrisoarea de la Sérianne zicea doar că banii erau și pentru cheltuielile ce făcuse cu frate-său. La început el, Edmond, socotise cheltuielile astea, una peste alta, la o sută de franci... Apoi, îi dăduse prin gînd, la mînie, în clipa cînd îl gonise pe frățior, să spună cincizeci... Spusese cincizeci pentru biletul de tren, la început... Nu spusese că nu vor mai fi și alte cheltuieli... Dar nici așa, să dai banii babacului unui mucos care ți-i zvîrle pe fereastră: s-o fi dus la vreun bordel și acolo i-a făcut praf. Zevzecul! Cînd banii se cîștigă atît de greu. Firește, zăpăcitului nici prin gînd nu-i trece asta. Îi vine foarte ușor să-i cheltuiască. Un parazit.

Cincizeci de franci.

Era mai mult decît prețul biletului de-a treia. A treia, se-nțelege: că doar n-o să-i plătim bilete de-a întîia? Cu cincizeci de franci se va simți obligat să-și cumpere numaidecît biletul... Pe cînd cu două sute... De două sute,

altminteri, nici nu poate fi vorba : oricum, au fost doar și cheltuieli adevărate... În sfîrșit, cu o sută și cincizeci sau numai cu cincizeci, tot nu poți fi sigur că Armand pleacă. Dacă e să restituie ceva din banii primiți de la Sérianne, are destul timp s-o facă după ce frățiorul se va fi întors acasă.

Păcat !

Orice s-ar întîmpla, nu-i va restitui pe toți. Asta nu, să vă iasă din cap așa ceva. Oi fi eu fraier, dar nu pînă într-atît. Cincizeci de franci. Într-un plic lăsat în cutia de scrisori, jos, la portar. Și cu asta, basta. Dacă însă doctorul îl întreabă pe fiul risipitor la întoarcerea lui acasă... Dar am mai spus o dată, au fost cheltuieli, și pot să vă înapoiez ceva din banii ăștia, și apoi să vă explic chestia celor zece franci dați unei femei în prima seară. Văd de-aici cam ce fel de femeie. Să zică „mersi" puștiul dacă n-a luat un sculament.

Cincizeci de franci.

Va veni să-i ia ca să aibă ce mînca, și după aceea... Numai de i-ar mai ajunge pentru biletul de-a treia. Uite. Armand se ținea foarte mîndru : îl disprețuia pe tătîne-său, dar nu și banii lui... Mereu aceeași poveste. Se purtase cu doctorul întocmai cum se purtase aseară cu Edmond.

Studentul frămînta în mintea lui idei care se băteau cap în cap și cărora ușor le găsea răspuns. Deodată, însă, îngheță tot sîngele în el. Sub pătură, degetele i se încleștară strîngînd perna. Gemu. Se gîndise la Carlotta. Ce lucru ciudat ! O uitase în clipa deșteptării și abia acum se pomeni cu gîndul la ea... Ca să-și amintească de cearta lor... Cu ce cuvinte se despărțiseră ! Aseară își zicea că ar putea s-o împace cu niște flori... Și dacă florile nu dădeau nici un rezultat ? După teama ce-l cuprinse își dădu seama cît de mare îi era dragostea pentru dînsa. Carlotta, viața mea.

Din ce se luaseră ? O vorbă despre Quesnel... Fir-ar să fie cu neamul lui ! Se va împiedica toată viața de ăsta ? Cum să scape de el ? I-ar fi trebuit bani. Bani, bani și iarăși bani ! Ticăloasă lume ! Nu există nici un

sentiment pe care banii să nu-l mînjească. Ca și cearta cu Armand... Toate astea din pricina banilor...

Totuși, dragostea ar fi trebuit să fie mai presus de asta. Acum, în gîndurile sale ascunse, Edmond recunoștea locul mare al dragostei. N-o tăgăduise pînă atunci decît printr-un fel de pornire de-a se apăra, pentru că nu întîlnise niciodată dragostea, ba chiar se temuse de ea. Și acum, iat-o, întreagă, copleșitoare. Trebuia oare ca dragostea să fie amestecată cu toate murdăriile astea ?

Bine, bine, dar nici așa, să fii un ageamiu pentru că ești îndrăgostit. Trebuie să te folosești de toate șansele. Mai întîi, să ai bani. Cum să faci rost de bani ? Banii deveneau lucrul cel mai important în dimineața asta... Cincizeci de franci... Parcă de cei cincizeci de franci îi ardea acum... Banii, toți banii din lume... Visul și realitatea se amestecau într-o lumină străbătută de sclipirea banilor... Edmond luneca în somn urmărit de vedenia grămezilor de aur... Dragostea...

Îl trezi o scrisoare a Carlottei, adusă de poșta pneumatică. „Vrei să nu mai faci pe idiotul ? Te aștept pe la ora zece dimineața. Mi-a venit poftă să merg la țară. Nu eram liberă. Mi-am cerut libertatea : i-am spus că vreau să rămîn singură. Nu pricepea. Am bătut din picior, am spart o mică vază nu prea scumpă. S-a speriat. Uite așa. Nu mai face pe idiotul. Te iubesc. Te aștept. Carlotta.“ Era și un post-scriptum cu scrisul ei fermecător de școlăriță neîndemînatică : „Cunosc un mic lac cu niște flori mari, albe, care plutesc pe apă, o luntrișoară și un hotel. N-am intrat niciodată în hotel, pentru că te așteptam pe tine. Vino.“

Inima lui Edmond bătea să se spargă. Așezat pe marginea patului, cu picioarele goale și părul zburlit, cu ochii încă lipiți de somn, începu să rîdă în prada unei bucurii fără margini. Vremea era minunată. Sfîrșitul de mai intra pe fereastra deschisă ca o adiere nespus de dulce : se simțea în aer ceva pufos și gingaș. Lumina era aceea a piersicilor și a tinerelor fete.

Tocmai atunci se deșteptă în Edmond amintirea spitalului. „Ei, își zise, nu-i nimic dacă voi lipsi o dată !“

Era marți, ziua cînd șeful își făcea vizita în salonul lui Edmond. De fapt, nefiind el acolo, șeful n-are să

aibă la cine zbiera. Foile sale de observații nu erau la zi. În ultimele zile cam chiulise. Lasă că se descurcă stagiarul.

Dintr-o săritură ajunse la poștă. După ce i s-au numărat banii de acasă, schimbă o bancnotă de o sută de franci în două de cîte cincizeci, se duse la cafenea unde îmbucă niște cornuri, apoi ceru hîrtie de scrisori și cerneală. Vîrî una din bancnotele de cincizeci într-un plic galben : să mai adauge și un cuvințel ? Nu, asta ar putea să-l jignească pe frățior, după cele ce s-au petrecut între dînșii. Lipi plicul și scrise : „Domnului Armand Barbentane“, trăgînd și o linie groasă sub „Armand“.

Se întoarse în strada Royer-Collard și-i întinse portarului plicul :

— Dacă tînărul acela, frate-meu, vine să ia asta, îi vei spune — nu uiți, Gaston ? — să-și lase adresa.

XXXVI

Pe coperta magazinului american, tînăra femeie blondă jongla cu furculițele de argint, iar în scaunul balansoar se legăna un bărbat chel care semăna... cu cine oare semăna ? Tînăra femeie era acolo, lîngă fereastră, făcîndu-și bagajele. Să-i arate și ei magazinul ilustrat ?

O teamă absurdă, și setea, îl deșteptară pe Edmond. Cum ar putea apuca paharul cu apă fără să-l simtă Carlotta ? Se simțea descumpănit fiindcă uitase cum e așezată mobila în această odaie în care nu dormise niciodată. Era un mic hotel din Ville-d'Avray, unde nimeriseră după o plimbare întreruptă de o ploaie cu găleata. Perdelele trase ziua nămiaza mare îmbrăcau parcă viața reală cu ciucuri și zorzoane. Cearșafurile erau grele, cearșafurile acelea umede ale hotelurilor ieftine.

Carlotta dormea dusă, cu expresia aceea de deznădejde a copiilor care știu că vor fi treziți. Fața ei păstrase din îmbrățișările nopții de dragoste o expresie rugătoare, și în colțul buzelor un surîs pe care ai fi vrut să i-l ștergi cu degetul, atît de mult supraviețuise cine știe căror gînduri dispărute. Își adusese sub aceeași falcă amîndoi

pumnii strînși, ca și cum s-ar fi ținut de-o funie, și unul din brațe rămăsese deasupra cearșafului, ca un obiect prea fin, prea gingaș, pe care s-ar fi temut să-l ia cu dînsa în călătoria plină de primejdii a somnului. Edmond privea acest cot îndoit care zvîcnea o dată cu sînul stîng. Toată lumina ce se strecura în cameră venea să moară în pielea sidefie acoperită de mici broboane de sudoare, care dădeau o strălucire mai vie trupului femeii adormite. Nările i se umflau sub o răsuflare liniștită, care nu era într-un ritm cu bătăile inimii. Părul despletit se răsfira pe cearșaf în rotocoale grele, ca un fum auriu, alcătuind stranii construcții ireale, o pieptănătură de basm pe care ai fi dorit s-o vezi aievea în viața de toate zilele. Tînărul își simți picioarele înlănțuite de pulpele iubitei sale și i se păru că era un scafandru care se împleticise din greșeală în picioarele unei femei înecate. O stîncă de mărgean îi licări în minte și se gîndi cu spaimă la iarba de mare. Nu erau totuși vedenii, căci Edmond nu mai dormea, dar în căldura pătrunzătoare a patului pluteau încă aburii visului. Își dădu seama deodată că e tîrziu și se înfricoșă la gîndul că va trebui să desfacă acest ciudat nod al dragostei, împletit în întunecimile unei odăi mobilate de mahala. Avu sentimentul neașteptat că s-ar putea smulge din înlănțuirea acestui trup, că s-ar putea da jos din pat, să se spele, să-și ia hainele așezate cu grijă pe scaun, să le îmbrace, să plece de acolo. Afară avea să străbată iar străzile, să vadă casele cu obloane trase, copacii, manechinele serviciului de circulație, pe care le ocolesc trăsurile. De multe ori, într-un pat de hotel, își făcuse planuri de acestea smintite, ale căror fire te poartă pînă în stele, visuri împărtășite cu vreo necunoscută care lua pentru dînsa tot viitorul, viitorul tău, cum ar lua în brațe un mănunchi de flori. De multe ori jucase astfel o crîncenă partidă de iluzii, la care te întrebai cine e tras pe sfoară și cine vrea să mintă cu tot dinadinsul. Le mințise pe femei cu toată lăcomia tinereții lui. Ele se lăsau duse în neștire de cuvintele lui, se agățau de frazele nebune, cărora el le dădea drumul ca unor bărci pe mare. Femeile acestea își depănau mai departe visul lor straniu printre mîngîierile și brutalitățile neașteptate ale acestui nou amant, care le cotropea

ca o romanță. Edmond își cunoștea foarte bine puterea cuvintelor. Imaginația sa bogată le ticluia, absurde și ispititoare. Nu se repeta niciodată. Își oferea plăcerea acestei orgii tainice de-a nu se repeta niciodată și de-a fi pentru fiecare femeie alt bărbat, născocind anume pentru dînsa o viață în care amanta intra ca într-o capcană și se instala încrezătoare, fără să știe că pereții erau nori, mobilele umbră, iar cuierul de care-și agăța mantoul o batjocură sentimentală.

Frumos le mai mințise pe toate.

Doar pe Carlotta n-o mințise. Sau așa de puțin... Numai atît ca să-și ascundă sărăcia, calicia existenței sale. Numai din sfială. Numai din pricina acestei inegalități, nouă pentru el, a acestei inferiorități pe care o simțea față de Carlotta. Ah, cînd o vedea biruită de forța lui, ar fi jurat că el e stăpînul atotputernic. Apoi, clipa de slăbiciune trecea cu o iuțeală de necrezut; nu întîlnise niciodată la o femeie o asemenea ușurință de-a se pierde, de-a cădea în voluptate, de-a dreptul, ca o piatră într-o fîntînă, și totodată puterea de a-și veni în fire numaidecît, de-a redeveni liniștită, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, această înstrăinare neașteptată, care-l făcea să simtă o statuie în brațele sale, acest ton nepăsător, această uitare a prăpastiei. Cînd începea atunci să-i vorbească de viitor, cu sentimentul că o pierde și pentru a lupta împotriva acestei cumplite certitudini, își auzea propriile cuvinte sunînd fals ca o batjocură, și suferea amarnic, așa cum o fi suferit în brațele sale vreuna din iubitele trecătoare, care ar fi vrut atît de mult ca el să vină într-adevăr la viitoarea întîlnire.

Totuși Carlotta nu-l contrazicea cînd își depăna visurile cu glas tare. Poate că tocmai asta îl neliniștea. Poate că-l neliniișteau ochii aceștia italieni, atît de obișnuiți de felul lor și atît de aprinși în clipa minunată a plăcerii. Poate că era cu totul altceva. O privea acum dormind, și-și duse degetele la gură. Buzele îl dureau, mușcate. Simțea că-i crescuse barba, și asta îi dădu o senzație neplăcută. Femeia adormită se mișcă încetișor și se ghemui la pieptul bărbatului. O înfiorătoare duioșie îl cuprinse pe Edmond, o dată cu frica de-a face vreun gest care s-o trezească. Cînd te gîndești că va deschide

ochii, că-şi va regăsi stăpînirea de sine, nepăsarea. Poate că nu-l iubea cu adevărat, dar în somnul ei cel mai adînc această pornire de încredere cu care se lipea de dînsul, această liniştită uitare de sine, acest trup ce se strîngea nestînjenit de al său nu era oare dragostea ? Voia să se convingă singur că aşa este. Se apleacă peste şanţul subţire al pieptului, de unde pornesc sînii, vrăjit de parcă i-ar fi văzut pentru întîia oară. Fermecătoare comoară a feminităţii... Oh, numai de nu s-ar trezi, numai de-ar rămîne aşa, adîncită în acest somn care-l lasă pe amant să mai creadă că pasiunea lui e împărtăşită, somn în care poate regăsi uşor reflexul propriului său delir, iar cea mai mică mişcare a genelor ei, o bătaie a pleoapelor, îi răscolesc inima zbuciumată !

„Cum aşa, cugetă el cu mintea răvăşită de insomnie, s-ar putea să nu mă iubească ?“ Asta nu şi-o poate explica. Nu vede în el însuşi nimic ce n-ar fi vrednic de iubire. Încearcă să-şi vîre în cap că temerile lui sînt nesăbuite, că e iubit. Şi-o repetă într-una, ia mereu de la început raţionamentele sale luminoase, dar încurcate. Se rătăceşte prin ele, dă iar de capătul lor, ca într-un ghem de aţă pe care-l încîlceşte o labă de pisică. Gîndurile lui o iau razna, apoi se înfiripă la loc pe o amintire a voluptăţii. Odinioară, în braţele alteia... Dacă ea îl minţea totuşi, aşa cum a ştiut şi el să mintă pe atîtea ? Îşi potoleşte foarte repede toate temerile cu argumente trase de păr. De unde îi vine oare această nouă sminteală ? O priveşte fără să se mai sature pe Carlotta dormind. Carlotta dormind. Carlotta dormind.

XXXVII

Trecuseră trei nopţi fără ca Armand să fi venit să-şi ia plicul care zăcea în dulapul portarului, ca o remuşcare. Edmond primi în dimineaţa aceea o nouă scrisoare de la Sérianne. Familia se arăta îngrijorată. Nu atît din cauza lui Armand. Dar nu primiseră confirmarea banilor trimişi.

Edmond începea să fie neliniştit de-a binelea. Ce s-o fi întîmplat cu puştiul ? Ei, dar la urma urmei,

Armand trebuie să fi mințit zicînd că nu are un ban, altfel ar fi venit pur și simplu să ia plicul. Pesemne că mai avea cîțiva gologani ascunși. De altminteri, asta era mai de crezut. Dacă s-ar fi întîmplat ceva, ar fi aflat.

Plătind hotelul, nota spălătoresei, vreo două-trei datorii mărunte, intrase binișor în banii de pe luna iunie. Mai cu seamă după ce, la Ville-d'Avray, mîndru de bănetul ce-l avea în pungă, plătise cheltuielile acelei zile de petrecere, ceea ce îndepărtase de cei doi îndrăgostiți umbra lui Joseph Quesnel. Dacă s-ar apuca totuși să zvîrle așa cu banii, hai să zicem de zece ori într-o lună, ei bine, să fim serioși, i-ar mai lipsi ca la vreo două sute pînă la două sute cincizeci de franci. Fără a mai pomeni de...

Simțea în buzunarul hainei micul portofel din piele roșie-închisă în care se aflau banii de acasă. Nu se atinsese încă de cei o sută cincizeci de franci primiți peste ce i se cuvenea, și nici nu se va atinge așa de curînd. Se gîndea însă adeseori la ei. Cu suma asta mai că ar fi scos-o la capăt.

Scrisoarea din Sérianne cerea neapărat un răspuns. Edmond scrise că a primit într-adevăr banii, că zăpăucul de Armand avea o purtare ciudată, că de patru zile nu se mai arătase, că el, Edmond, îi trăsese o săpuneală, și că piciul se supărase rău de tot, nemaivoind nici să audă de tat-su și de mamă-sa, în sfîrșit, că era de o ingratitudine ceva de speriat, lipsit de orice simț al familiei etc. Nu părea să aibă poftă de-a se întoarce la Sérianne, dar Edmond se va folosi de cel dintîi prilej etc.

În seara aceea s-au dus să cineze într-un birt democratic, lîngă Piața Bastiliei. Carlotta cunoștea o sumedenie de restaurante. Pe acesta cine i-l arătase ? Se vede, că Joseph Quesnel. Sau domnul Alexandre ? Domnul Alexandre, întîlnit pe bulevardul Bineau, devenise un fel de țintă comică spre care se abătea mînia lui Edmond. Vinul era minunat, vremea arăta a ploaie. La etajul restaurantului era o nuntă și se auzeau rîsete și cîntece. Ce vor face după masă ? Bois-de-Boulogne e departe, cerul amenințător. N-aveau chef să meargă la cinema. „Poate la circul Medrano ?" propuse ea într-o doară.

— Pe tine te amuză astea, clovneriile ? întrebă Edmond.

— Îmi plac, zise dînsa, acrobații.

Și închise ochii. Edmond simți atunci împunsătura dureroasă a geloziei. Nu, hotărît, nu se vor duce la Medrano. De ce ? Din cauza acrobaților ? Știi, cînd îi văd colo sus, sus de tot, pe aparatele lor, gata să facă un număr foarte greu, dar știi, foarte greu... și li se aruncă o batistă, și-și șterg mîinile, și se leagănă, așezați nepăsători pe-o bară de oțel, și-și dau drumul, orchestra se oprește deodată.

— Ei, cînd orchestra se oprește, mă trece un fior...

Edmond făcu o mutră mirată. De ce ? Stupid. Ești un prost. Scumpule. Sînt frumoși acrobații, știi. Nițel cam diformi, cînd le vezi mușchii spatelui. Cei care lucrează fără plasă, te ia groaza privindu-i. Dar ăștia-s mai cutezători. Acuma, firește, și cei care lucrează cu o plasă dedesubt sînt ceva nemaipomenit, cînd își dau drumul și cad în plasă ca niște mingi, și nu-s totuși decît oameni. Frumoși oameni ! Bine, iubitule, dacă nu vrei, nu mai vorbesc de asta. Nu, nu te supăra. Vei lua un păhărel de lichior la cafea... Oho, gata, nu te mai încrunta așa ! Ia un păhărel de lichior.

Edmond se posomorî gîndind la nota de plată. Carlotta ghici numaidecît ce-l frămîntă :

— Ascultă, zise, astă-seară e rîndul meu. Eu plătesc masa... Ba da, ba da... Ce importanță are asta ? Nu mergem la circ, ți-am promis. Dar de plătit plătesc eu...

Ei, dacă-i un tîrg, fie. Dau eu, dai tu. Edmond ceru un *Kümmel*. În seara aceea Carlotta era mai frumoasă ca oricînd. Toată lumea părea să-și dea seama de asta, chelnerul, clienții de pe la mesele vecine. O purpură ușoară i se așternuse pe gîtul gol și pe umeri ; purta o rochie verde-închis, și răsfrîngerile aurii păreau să-i vină din păr. Părul care-i făcea o cunună mai grea ca niciodată.

— Așadar, spuse ea, *Kümmel*-ul e lichiorul tău favorit ? Mie îmi place *cocktail*. Am să te fac să bei *cocktail*.

Își deschise poșeta, și acolo, într-un talmeș-balmeș, la un loc cu pudra și rujul, erau bancnote, teancuri. Avea

bune două-trei mii de franci la dînsa, pe puțin. Edmond dădu pe gît dintr-o dată *Kümmel*-ul său.

— Dacă nu la circ, atunci... unde mergem ? întrebă ea.

Pesemne că pusese ceva la cale. Îl lua pe de departe. Își dădea cu pudră. Edmond îi privi ceafa. Era așezat lîngă dînsa, pe bancheta de catifea. Ce forță stranie în ceafa ei ! Asta îl izbise din prima zi, și nu se putea opri să-și închipuie că și dînsa trebuie să fi fost acrobată, ca femeile acelea care rămîn suspendate în aer, ținîndu-se cu dinții de-o funie... Dințișorii ei frumoși !

— Tu nu propui nimic ? Ia te uită ce amant am eu !

Cuvîntul acesta, amintindu-i de privilegiile sale, stîrni gestul la care îl ispitea albul strălucitor al spatelui ei întrezărit sub părul de pe grumaz. Cu o brutalitate neașteptată, își lipi buzele de ceafa rîvnită. Gîtul ei se îndoi sub sărut. Tot trupul femeii se răsuci deodată și tranc ! Edmond primi o palmă drept în obraz, și nu dată în glumă. Oamenii rîseră pe înfundate de jur împrejur.

Edmond își veni în fire și o prinse de încheietura mîinii. Era mai curînd uimit decît supărat : ce-o fi însemnînd asta ? Dînsa îi spuse pe tonul cel mai firesc :

— Scuză-mă, dar nu-mi plac apucăturile astea. Sînt cam prea în genul bărbatului stăpîn...

Văzu că n-o înțelegea și rosti mai răspicat :

— Ge-nul băr-bat... Vreau să spun că asta mi-amintește prea mult brutalitatea bărbaților care cred că totul li-e îngăduit pentru că plătesc... Vezi tu, cînd un bărbat mă sărută pe gură, oricum ar face-o, mi-e totuna, chiar dacă n-am poftă de așa ceva, pentru asta e făcută gura... Dar așa, pe gît, mă scoate din sărite... n-am suportat-o și n-am permis-o nimănui, nici chiar ție, înțelegi, pentru că atunci devii un bărbat ca toți bărbații, un vrăjmaș, unul din tipii ăia care ne umilesc, unul din scîrboșii ăia... Nu-ți închipui cît pot să-i urăsc pe bărbați...

O spunea cu glas înfiorător de dulce, ca o dezmierdare, mîngîindu-i falca pălmuită. Vecinii la celelalte mese își reluaseră conversațiile întrerupte, aruncînd poate cîte-o privire la perechea de îndrăgostiți, dar atît.

— Cu asta n-am lămurit încă unde mergem... N-ai vreo idee ? Unde-ți duci amantele, domnule ? La cinema ? Se vede că nu te-ai uitat bine la mine. Chelner, plata !

În timp ce chelnerul aduna și răsaduna socoteala, Carlotta îi strecurase lui Edmond pe sub masă o bancnotă mototolită. El încercă cu chiu, cu vai să facă pe domnul care o scoate din haină, dîndu-i aspectul unei bancnote cumsecade, care a stat într-un buzunar și nu într-o poșetă. Chelnerul crezu ce pofti despre asta. Edmond nu voia decît să se sfîrșească odată și să iasă de acolo.

— Edmond, spuse Carlotta, mergem la un joc de cărți... Ai jucat pînă acum la baccara ? Ador jocul. Mai uiți. De ce nu ? Am poftă să joc. Bine, dacă tu nu vrei, voi juca singură. Vreau să joc. M-am gîndit la joc. Acum trebuie să joc. Cunosc un mic club pe marile bulevarde...

Nu puteai să-i refuzi Carlottei nimic.

XXXVIII

Armand dormise pe bănci. Luat la goană, se mutase de la o bancă la alta. La început, în prima noapte și prima zi, în ciuda foamei, asta mai aducea a joacă. Părea de necrezut ca povestea să țină așa mai departe. Armand gîndea că va găsi de lucru ; ce anume nu știa : vreun marafet oarecare. Deocamdată se vedea eroul unei aventuri ca celelalte din trecut, visîndu-se marele actor în turneu sau Raimbaud d'Orange în Insulele de Aur. Se bucura de frumusețea Capitalei, de nopțile calde, de fîntînile țîșnitoare din piețe, iar ziua descoperea cartiere noi, unele după altele, umblînd parcă rătăcit prin meandrele unui vis amăgitor. Foamea începea totuși să tulbure aventura. Marți, bătînd străzile, privind cu lăcomie năprasnică bunătățile din vitrinele magazinelor, putuse să facă pe deschizătorul de automobile. La Bois de Boulogne, dimineața, deși frînt de oboseală, se repezise la portiera mașinilor, fără a lua în seamă observațiile unor domni bine îmbrăcați : „E păcat la vîrsta ta ! Mai bine ai munci !" Treaba asta îi adusese pe la amiază cîțiva gologani ; mîncase cu nesaț o bucată de pîine și niște ciocolată, multă ciocolată, la o brutărie, aproape de bariera Dauphine. Erau crochetele *Savoyarda*, ale fabricii Barrel. Asta era partea nostimă a întîmplării, un

prilej ca să mai rîdă nițel în sinea lui, uitînd că nu se spălase, că-l dureau picioarele și că nu știa ce-i va hărăzi ceasul următor.

Marțea nu-i adusese însă de lucru, nici banii pentru o cameră, iar foamea se întorsese o dată cu seara, foamea niciodată biruită, vrăjmașa pe care o regăsea dimineața și seara în pîntecul său. Erau și alți tipi care se năpusteau să deschidă portiera mașinilor, și mai jerpeliți ca el, mai prăpădiți, mai murdari, mai jalnici. Undeva pe lîngă biserica Madeleine, în fața unui restaurant, unul din ei îi dădu brînci : „Nu cumva te crezi aici pe moșia ta, ca să iei pîinea de la gura altora ?“

Așadar existau oameni pentru care asta nu era o joacă trecătoare, ci pîinea lor de toate zilele. Pe cînd urca spre Montmartre, avu norocul să ajungă lîngă o mașină frumoasă, din care cobora o femeie splendidă : rămase cu gura căscată, cu mîna pe portieră. Șoferul o deschise în locul lui, lăsîndu-l acolo cu mîna întinsă.

Frumusețea nu astîmpără foamea. Cam către ora două noaptea, reușind să adune cîțiva gologani, se întorsese din Piața Pigalle spre Hale, unde mîncă niște cîrnați pe pîine la plita aceea de lîngă turla Saint-Eustache, gîndindu-se cu groază cît e de lungă noaptea. Și nopțile următoare. Îi rămăsese un bănuț de cinci, pe care-l privi îndelung. Își aminti că la Sérianne părinții lui păstrau pentru dînsul gologanii noi, aurii, băgîndu-i într-o pușculiță în forma unui cap de pisică, cu un gulei și o cravată roșie de toată frumusețea. Se simțea în același timp mîndru că mîncase, chiar dacă nu pe cît îi era de foame. Pentru întîia oară în viața lui își cîștigase pîinea. Un glas din adînc îi spunea însă că n-avea de ce se făli, că asta nu era ceea ce se cheamă muncă... La urma urmei, ce-o mai fi și religia asta a muncii ? El, ce-i drept, ar fi mîncat (și dormit) fără să facă nimic.

A doua noapte fu mai grea decît întîia ; iar miercurea lucrurile luară o întorsătură urîtă. Nici portiere de deschis, și peste tot unde se ducea să cerșească vreo slujbă se vedea luat la vale ; ici și colo, cînd afișe anunțau că se caută oameni, pretutindeni se cerea o pregătire oarecare. „Și unde ai mai lucrat, flăcăule ?“ Armand învăță să mintă : venea din Aix, unde ținuse registrele la o mare

berărie... „Și unde ți-e certificatul ?“ După aceea, cînd se înfățișă într-alt loc, mai lungi povestea : sosind la Paris, i se furaseră actele și scrisese la Aix să i se trimită o copie a certificatului. „Bine, mai treci pe aci cînd îl vei primi. Sau chiar : lasă adresa, te vom anunța...“

Foamea devenea cumplită după două zile de hrană neîndestulătoare. Asta începea să-i facă o pîclă în cap. Și începea să devină o idee fixă. Pe la amiază, cînd i se urîse cu băncile, intră în biserica Saint-Germain-l'Auxerrois. Era o slujbă de înmormîntare, cu orgă și toate alea. O mireasmă îndărătnică de tămîie. Oricum însă, e plăcut să te așezi pe-un scaun. Mîinile lui Armand mîngîiau brațele de pai ale scaunului. Cînd te gîndești că aveau loc aici slujbe la care se împărțea prescură de pomană ! Nu la înmormîntări. Armand își amintea de prescura de la Sérianne : un soi de prăjitură de Savoia, aurie, moale, caldă încă, nițel îndulcită. Toate dansau în sunetele sfîșietoare ale orgii. Armand văzu deodată în fața lui o bătrînică întinzînd mîna. O cerșetoare ? Nu, taxatoarea scaunelor. Se prefăcu a scotoci prin buzunar, fără să găsească. Bătrînica nu se clintea din loc. Armand se ridică deci, bîiguind ceva. Mireasma de tămîie era cît pe ce să-l facă să verse, dar n-avea ce vărsa din el, afară de-o acreală. O potoli bînd apă dintr-o fîntînă Wallace [1].

Pierduse un nasture de la haină. Drept în față. Primul. Era începutul unei lungi serii de nenorociri. Își ducea pe braț impermeabilul și ar fi vrut să-l lase undeva pe căldura asta. Singura lui avere, totuși. Dacă lua ce cincizeci de franci de care vorbise Edmond, ar fi avut o cameră undeva. Înspre Clignancourt văzuse că se închiriau odăi cu douăzeci de franci pe lună. Și-ar fi lăsat acolo impermeabilul. Nici vorbă să ia banii. Nu vrea să datoreze nimic acestor oameni, acestei lepădături... Era o hotărîre neclintită, pe care o luase luni seara, și nu ne aflam decît în după-amiaza de miercuri. Foamea creștea și nu mai lăsa loc pentru nimic altceva, afară de ea însăși. Vederea cărucioarelor cu fructe și legume la mar-

---

[1] După numele filantropului englez Richard Wallace, care înzestrase Parisul cu o sută de fîntîni.

ginea trotuarelor era un supliciu. Trebuie să fie totuși pe undeva instituții filantropice care dau mîncare de pomană, dar cînd nu știi unde... Pe cine să întrebe ? Sergenții de stradă deveniseră și așa niște apariții care-l sileau, noaptea, s-o ia din loc, părăsind băncile ce-i serveau de culcuș. O foame neagră. Gura care se usucă, apoi scoate salivă, apoi se usucă iar. Apa fîntînilor nu mai amăgea foamea. Picioarele se muiau. Șmecheria cu deschisul portierelor nu mai mergea, dar știi, de loc. Să cerșească ? Pe-o uliță din insula Saint-Louis, lîngă un birt păcătos, rămase multă vreme să adulmece mirosul grăsimilor și sosurilor. Se gîndea că-i mai ușor la țară, unde poți ciupi ceva smochine sau struguri. Și apoi, acolo mai e vînătoarea sau pescuitul. Ideea asta din urmă îl făcu să rîdă : mai e vînătoarea sau pescuitul.

Noaptea aceea fu o noapte care veni după o zi fără mîncare, lungă ca o zi de post. Gîndul celor cincizeci de franci ai lui Edmond se întorcea în mintea îndărătnică cu o stăruință dureroasă. A, nu, nu voi mînca din pîinea asta ! Nu voi mînca ? Sînt vorbe de acestea care-ți ies din gură foarte ușor. A mînca. Noaptea nu fu mai puțin lungă ca ziua. Armand dormi pe jos sub Pont-Neuf, înspre magazinul *Samaritaine*, muncit de spaima întunericului și a umbrelor întunecate ale nenorociților de-o seamă cu el. În visurile sale frămîntate de realitatea mereu prezentă regăsi pe fierarul Avril care scria niște adrese, nenumărate adrese, mereu aceeași adresă : *Doamnei Sarah Bernhardt, vila Prescura, pe Insulele de Aur... Doamnei Sarah Bernhardt, vila Prescura...* Dar unde or fi pus cleiul de lipit timbrele ? Adică nu cleiul lipsea : o invenție recentă permitea să se aplice cleiul de-a gata pe timbru... Dai cu limba... Armand lipise atîtea timbre încît simțea în gură un gust ciudat, un gust de mort... Nu cleiul lipsea, dar lipsea ceva în legătură cu timbrele... Armand făcuse colecții de timbre, își amintea de marca poștală cu capul celei de a doua Republici lîngă picioarele altei figuri ; ah, ce mutră mai avea a doua Republică ! Și apoi, Cristofor Columb descoperind America pe un timbru de un violet-roșietic... Banii ! Iată ce lipsea, în legătură cu timbrele ! Sarah Bernhardt chelălăia cu glasul ei de aur : cincizeci de franci ! Ar fi trebuit să plă-

tească cincizeci de franci pentru un timbru de zece parale... Un timbru de cincizeci de franci pentru zece parale, asta-i desigur o afacere... Cincizeci de franci... O voce străbătu prin țesătura visului :

— Haide, cei de sub pod, cărați-vă de aici, dacă nu vreți să vă umfle...

Trecea brigada poliției fluviale, și somnoroșii treziți se prefăceau c-o iau la fugă, fără îndoială spre a se întoarce. Cincizeci de franci ! Armand se deșteptase cu foamea lui și cu gîndul la bancnota frumușel îndoită într-un plic ce-l aștepta la hotelul de pe strada Royer-Collard. Nu, zău, asta nu !

Chiar pe vreme frumoasă, clipa cea mai grea pentru omul lihnit de foame e atunci cînd se crapă de zi. Orașul se și umplea de forfota oamenilor zorind spre locurile lor de muncă. Toți sculați cu cinci minute mai tîrziu. Graba înfrigurată a celorlalți, această extraordinară cunoaștere a locului lor exact în mașina ce-i va înghiți o dată cu zorile, pînă și gestul măturătorilor, liniștea gunoierilor care golesc lăzile, toate vorbeau băiatului înfometat în graiul muncii. Armand se simțea o excepție monstruoasă. La șaptesprezece ani. Ce-o să se facă ? Să muncească ? De două zile se întreba dacă trebuia sau nu să muncească. Acum datele problemei erau altele. Ar fi vrut bucuros să muncească. Ca și ceilalți. Ca și cei din Pré-Saint-Gervais. Era gata să leșine. Îl mușca foamea la stomac și trebuia să-și apese pîntecul cu mîinile, pentru a-și potoli durerea. Dar și asta nu-i mai ajuta... Se simțea murdar, jegos, cu cămașa neschimbată de șase zile. Să se spele... să pună o cămașă curată. Ah, dar mai întîi o bucată de pîine. Și cafea. Visa o cafea foarte neagră și fierbinte. Îi jucau musculițe înaintea ochilor și niște puncte de aur. Cîrceii la stomac îl săgetau tot mai tare.

Cincizeci de franci ! La urma urmelor, era un neghiob. Nu-și terfelea onoarea primind acești cincizeci de franci. Și chiar dacă și-ar terfeli onoarea. Mai întîi : să mănînce. E nemaipomenit, ce idei își bagă un om în cap ! Astea-s mofturi de pe vremea Margueritei de Provence, zău așa. Sau e teatrul pe care continuă să-l joace... Ruy-Blas : „Poftă bună, domnilor !“ Cui o spui ? Lasă că știu ce-i

pofta Foamea le vine de hac neroziilor. Mă voi duce să iau cei cincizeci de franci. Și chiar acum.

Nu... nu chiar acum. Pentru că acolo e Edmond. Și trebuie să aștepte pînă ce Edmond va fi la spital. Nu face să dea ochii cu el, oferindu-i prilejul unui triumf. Să îndure poate și mila lui. Căci — mai știi? — ar fi în stare să-și permită luxul de-a se arăta înduioșat. O cafea. Fir-ar să fie, dar greu mai e să nu dai fuga în strada Royer-Collard, cînd vezi prin baruri oameni care se frig bîndu-și prea repede cafeaua. Cafeaua *lor*. E oare a lor?

Cum poate fi așa de rumen un corn!

Cînd bătu ora nouă, la țanc, cu impermeabilul său pe braț, Armand își cerea plicul de la portarul hotelului. Simți cum foșnește bancnota prin hîrtia subțire a plicului. Portarul zicea:

— Domnul Barbentane mi-a spus să-l rog pe domnul să-și lase adresa...

Armand înălță capul și rînji:

— Adresa mea? Spune-i să-mi trimită corespondența la hotel Ritz, Piața Vendôme!

Partea a treia: CLUBUL DIN PASAJ

I

Clubul din Pasaj își trăgea numele de la faptul că avea o ieșire spre pasajul Operei printr-o ușă care dădea în susul unei scări drepte, de unde ajungeai, apucînd la stînga, într-o clădire cu odăi mobilate de închiriat. Clubul ocupa mezaninul imobilului cu fațada în Boulevard des Italiens, unde lumina zilei pătrundea prin niște ferestre înguste și joase. Intrarea principală era la celălalt capăt al clădirii și ducea în culoarul teatrului Robert-Houdin. Cînd veneai pe acolo, te primea un soi de valet îmbrăcat într-un frac destul de ponosit și care nu părea niciodată bine ras, așa fiind de felul său, căci avea barba albastră, știți, o barbă din alea care lasă un reflex pe piele ; la asta se mai adăuga o chică zburlită de negustor de castane coapte, cu o șuviță urîcioasă căzută pe frunte pînă aproape de ochi. I se zicea în glumă Pedro.

Pedro, așadar, în fața vestiarului patrat, așezat la o masă care îngusta intrarea clubului, făcea două slujbe deodată : păzitor al pardesielor și controlor al intrărilor. Pe masă erau niște mape cartonate cu scoarțe verzi și cotorul negru, și registrul membrilor *Clubului din Pasaj*. Registru alfabetic pe care Pedro își plimba unghia pătrată, întrebînd : „Domnul Harry ? Cu *H* ? Sau cu *A* ?“ Avea destul timp liber, Pedro, și nu-l lăsa nefolosit. Îl vedeai scriind, cu o clipire a ochiului stîng holbat și cu pleoapa dreaptă puțintel căzută, mușcîndu-și buza de jos. Își consulta dosarele cartonate și părea să facă asta cu toată sîrguința.

La ce anume lucra așa de harnic ? Unii băgaseră de seamă că atunci cînd se apropia cineva, Pedro ascundea revista *La Vie Parisienne* sau o pagină de anunţuri a vreunui ziar. Părea să scrie un vraf destul de mare de scrisori.

În realitate, Pedro răspundea grijuliu și neîntîrziat la corespondenţa cititorilor care foloseau rubricile publicaţiilor speciale. Nu că ar fi căutat să-și facă relaţii mondene sau exotice, sau că această manie s-ar fi putut explica prin anume interese. Nu răspundea pentru vreun folos al său, ci pentru a primi scrisori. Dădea adrese unor anunţuri complicate cu răspuns la post-restant. Scria femeilor și bărbaţilor fără deosebire. Pentru fiecare corespondent își potrivea un scris nou, căci avea un talent frumos în această privință, și ceea ce consulta, frunzărind cu mîna stîngă carnetul lunguieţ cu copertă neagră și etichetă roșie, era un repertoriu alfabetic al feluritelor caligrafii întrebuințate, fiecare avînd însemnat numele persoanei respective, ca să se poată descurca în această colecţie. Făcea psihologie în alegerea scrisului cu literele aplecate, a celui nici rotund, nici aplecat, sau a cursivului. Nu-și avea pereche în a imita scrisul fetelor tinere. Îţi așternea oricînd o misivă care, supusă unui grafolog, trăda pe-un om de afaceri, bogat, aprig, dar în fond o inimă de aur, darnic cu damele, sau pe-un sfios funcţionar de bancă, sentimental, gata să creadă orice, căutînd dragostea curată și romanţioasă. Și așa confecţiona el rînd pe rînd răvașe pentru Marinarul, pentru Unul care nu pune la inimă, pentru Mariette sau pentru Bătrînul englez melancolic, pentru Necunoscuta înmănușată, Sapho, Mélusine sau Paul-de-Kock, o literatură întreagă în care, sub semnături potrivite, își dădea o sută de existenţe dezamăgite, frămîntate sau naive, fetiţă de pension, licean, Harun-al-Rașid cuceritor de inimi, print balcanic umblînd prin lume, femeie neînţeleasă, văduvă care se vrea consolată, Satan de hotel sau mistic tolstoian căutîndu-și mîntuirea.

La spatele lui Pedro era primul salon, unde nu se juca, cu mici fotolii și mese de mahon, și un bar, și barmanul. Acesta servea la zile mari, cînd trebuia jupuit vreun mușteriu. Pe fondul închis al raftului cu sticle, sub tavanul scund al mezaninului, care dădea tuturor încăperilor clu-

bului înfățișarea unei pete de cerneală împrăștiată, barmanul, căruia i se zicea „barmanul“ și niciodată altfel, părea un urangutan în jiletcă albă. Era nițel pleșuv și probabil necruțător. Avea buza de sus crăpată în stînga, ceea ce-i dădea aerul că e veșnic supărat. Era mai înalt de cum ți se părea la prima vedere. Juca de unul singur, dînd mereu cu zarurile pe tejgheaua de zinc a barului, cînd nu avea nimic de făcut, sau juca cu cine voia să joace. Împrumuta bani celor care-i cereau. Foarte discret. Pe semnătură sau pe amanet, după cum era și omul. L-ați fi văzut atunci ridicînd în aer un ceas de aur, bunăoară. Ca și cum n-ar fi ținut în mîna lui așa ceva de cînd e. Apoi înălța din umeri, umerii săi bombați în față și în spate, sub mutra lipsită de orice expresie. „Cincizeci de franci“, zicea, făcînd să dispară obiectul printre pahare și sticle.

Salonul din stînga, cel care dădea pe bulevard, era la capătul apartamentului. Aici nu se jucau decît partidele mari, rareori, sau noaptea tîrziu. I se spunea *rotonda*, deși era o încăpere dreptunghiulară ca toate celelalte, avînd pereții îmbrăcați în hîrtie care imită pielea, maro cu flori aurii în relief. Pe masa verde lopățica crupierului și niște cutii. Mai totdeauna vedeai într-un jilț pe vreunul dintre jucători venit să moțăie în această cameră goală, cu barba turtită în plastronul cămășii, sforăind încetișor sub mustața zburlită.

La dreapta barului se aflau sălile de joc propriu-zise, cele trei săli. În prima, salonul galben cum i se spunea, de-un galben-închis cam spălăcit, se juca baccara la trei mese mari ; în a doua sală, care era roșie, se făceau partide de braziliană, iar în a treia, cea verde, partidele de poker. În aceasta din urmă era și ghișeul casierului, într-un fel de gheretă vopsită în gri-argintiu ; și trebuia să ciocănești multișor la ferestruica ghișeului pînă să ți se deschidă. Din încăperea de mijloc o ușă ducea la biroul directorului.

Pentru a fi înscris în club trebuia să ai doi nași, apoi să plătești un pol de aur. În prima seară, Carlotta avusese norocul să dea acolo peste domnul Alexandre, care înlesni primirea lui Edmond. Prima seară, căci după aceea veniră deseori la *Clubul din Pasaj*.

În timpul jocului Carlotta arăta o însufleţire stranie. Regăsea aerele ei de fetiţă şi gesturile din clipele de dragoste. Sîngele îi năvălea în obraz şi se retrăgea deodată ca la o moartă, pieptul nu-i mai zvîcnea, apoi, fără veste, o apuca din nou veselia şi rîsul, o voioşie nebună, întreruptă atunci cînd pierdea de suspine aşa de drăgălaşe că toată lumea îi zîmbea, iar domni gravi i se adresau peste masă cu sfaturi : „nu te băga acum" sau „de data asta dublează miza". La început, punea sume foarte mici, se ridica supărată de la baccara şi trecea în sala de poker. Nu-i plăcea braziliana, o hoţie, cum zicea. Apoi se întorcea acolo, ţinea banca oricît de mare era potul, fără a sta pe gînduri, după ce pierduse două sute de franci mizînd cîte zece la fiecare lovitură. Cînd îi venea rîndul să facă jocul, dînd cărţile, frumuseţea ei stîrnea un freamăt de admiraţie. Edmond simţea atunci împunsătura geloziei. Privea lumea din jur.

În mare parte bărbaţi, cîteva femei sulemenite, cele mai multe trecute de treizeci de ani. Nu trebuia să te pui neapărat în ţinută de seară pentru a veni să joci acolo, dar orişicît... Lămpile atîrnau deasupra meselor, cu becuri în formă de lumînări înfipte într-un fel de tije, sub abajururi metalice, verzi pe dinafară şi bej pe dinăuntru. Tot localul avea nu ştiu ce aer prăfuit şi meschin pe care i-l dădeau fără îndoială tavanele joase ale mezaninului, dar care se răsfrîngea şi asupra oamenilor. Oamenii păreau toţi cam nelalocul lor, prea înalţi pentru *Clubul din Pasaj*. Afară de slujbaşii tripoului lunecînd printre mese, supraveghetori, *changeurs*[1], o duzină pe puţin, cei mai mulţi oameni bătrîiori, mustăcioşi, unii în frac, alţii într-un fel de uniformă cafenie, cu nasturi aurii amintind pe aceea a comisionarilor de la marile magazine sau a uşierilor de la bănci. Din cînd în cînd, trecea un bărbat gălbicios la faţă, cu pete mici albastre la tîmple şi părul aproape alb, care cerceta dacă totul se petrecea cum se cuvine. Avea toţi dinţii de aur şi nişte mîini mici şi subţiri. Ochii duşi prea sus pe frunte. Acesta era domnul Cérésolles, căruia i se zicea „domnul baron", directorul *Clubului din Pasaj*, despre care se ştia că făcuse odinioară aceeaşi meserie într-un cazino de pe Coasta de Azur. Cunoştea toată lumea de acolo, le spunea

[1] Cei care schimbă fisele pe bani.

tuturor de îndată pe nume. Din prima seară îi zise lui Edmond : *doctore*.

Clienţii, în smoching sau în haină de culoare închisă (rareori şi ca un hatîr, după tocmeli pe şoptite, nişte cheflii, marseiezi mai cu seamă, intrau rîzînd, îmbrăcaţi în gri-deschis), iar femeile decoltate sau avînd o eşarfă de tul care lăsa să li se vadă pieptul şi grumazul, cu poşetuţele de seară puse pe marginea meselor, toţi şi toate i se păreau lui Edmond o seminţie umană mai reală decît cea întîlnită pînă atunci, chiar şi la spital. Să fi fost patima jocului care le răpea din strălucire, în ciuda pudrei, a fardului, a veşmintelor ? Chiar cei cărora nu le lipsea o oarecare frumuseţe, purtînd însă pecetea vreunui cusur ascuns, aveau înfăţişarea aceea neobişnuită, cam veştedă, a manechinelor dintr-o altă epocă. Femeile cele mai grijulii de faţa lor îşi trădau totuşi ridurile, căci emoţiile pierderii şi cîştigului nu le mai lăsau pesemne libertatea de-a amăgi privirile. Domnii mai vîrstnici păstrau în aerul lor respectabil ceva nu tocmai curat, ca o roşeaţă de tutun în barbă. Manşetele ieşeau prea mult din mîneci, sau se ascundeau acolo, de-un alb îndoielnic, în orele tîrzii de noapte. Toate căpătau un iz de provincie, pînă şi prezenţa unui mare număr de străini. Levantini burduhănoşi cu picioare scurte şi groase, strivindu-şi cărţile sub tot soiul de mascote, o peruzea mare, vreun obiect mărunt din pluş, o scrisoare de dragoste. Polonezi care se îmbătau la bar de îndată ce cîştigau şi cărora li se aduceau discret pardesiul şi pălăria de la vestiar. Un bătrînel ras, cu o mutră de dihor speriat, ale cărui mîini tremurau prea tare ca să poată ţine cărţile şi care avea lîngă dînsul o femeie pentru treaba asta, una din acele nemaipomenite cartoforiţe, în căutare de sisteme de-a face să „sară banca" şi strecurîndu-şi fisa, cu ochii plini de lacrimi, pe numerele cîştigătoare, după ce jocul s-a făcut. Falşi notari care nu-şi iau ochii de la uşă, ca şi cum ar aştepta poliţia. Şi apoi nişte tipi foarte eleganţi, ireproşabili, cu aere de ofiţeri sau de dansatori : capete de concurs hipic şi de Montmartre. Ce-or fi făcînd în timpul zilei toţi oamenii ăştia ? Erau mai multe femei a căror prezenţă acolo rămînea pur şi simplu de neînţeles : nişte ţaţe baldîre, care ar fi putut ţine un magazin de confecţiuni sau un pension,

și, într-o rochie de-un alb-gălbui, o fată bătrînă pe care ți-o puteai imagina stînd ca o mobilă la un bal dintr-o reședință de plasă, fără ca nimeni s-o invite la dans. Mai vedeai acolo, dimpotrivă, și figuri clasice ale tripourilor : femei încărcate de diamante, greoaie, cît se poate de goale, rîzînd în gușa lor de grăsime, trăgînd din țigară în nasul bărbaților, cu banii puși în fața lor, ca să se vadă. Printre toate acestea, Carlotta era ca o flacără. Iar cînd dădea cărțile, jucînd împotriva tuturor, se găseau bătrîni care puneau cinci franci pe mîna ei, implorînd-o din ochi să-i primească, femei care se ridicau de la masă trecînd în camera de alături, bărbați care o priveau pe jucătoare ca niște negustori de vite. Edmond simțea o mușcătură dureroasă, o teamă chinuitoare. Dar, n-ar fi putut spune de ce, iubea totuși această gelozie.

În prima seară jucase și el, cu bani numărați. Și cîștigase. Nu cine știe ce, dar oricum : vreo patruzeci de franci. Aproape cît pusese în plicul pentru Armand. Cînd se întoarse acasă, constată că plicul nu mai era acolo. Gluma broscoiului cu hotelul Ritz i se păru de prost-gust. În sfîrșit, pesemne că puștiul nu se afla la ananghie, de vreme ce-i mai ardea de glumă. Ea însă, Carlotta, pierduse aproape o mie de franci.

După febra jocului, dezmierdările Carlottei erau mai pătimașe și mai patetice chiar decît în primele zile ale dragostei lor. Asta îi hotărî, fără să se fi vorbit, să mai treacă pe la *Clubul din Pasaj*. Dar și faptul că Edmond dăduse de gustul jocurilor de noroc. Pierdut și cîștigat cu atîta ușurință, banul își pierdea în ochii lui prestigiul, banul urît și îndrăgit de care avea nevoie și la cheremul căruia se găsea. Acest veșnic joc de rișcă, ideea că aruncă pe-o carte niște sume pe care, nu mai departe decît ieri, le drămuia cu o calicie josnică, ideea asta îl libera, îi dădea sentimentul încercat de cei ce părăsesc uscatul avîntîndu-se pentru întîia oară în largul mării.

Totodată, nutrea speranța fabuloasă a cîștigului. E știută bafta pe care o au întotdeauna ageamiii la mesele de joc. Ea nu-i lipsi lui Edmond. Cîștigă mai multe zile la rînd, poate că sume destul de mici, dar, pe măsură ce juca mai gros, îi trecură printre degete pînă la o mie și două mii

de franci. În ziua următoare, își zicea, poate că va reuși să-i păstreze. Tocmai atunci, Carlotta se nimeri prizoniera lui Quesnel ; acesta o lăsase liberă cîteva zile, plecînd în Alsacia la ședința consiliului de administrație al fabricii de ață SB, din care făcea parte. Singur și fără nici o treabă, nefiind în stare să-și concentreze asupra medicinii, a pregătirii examenelor, o atenție absorbită de alte griji, Edmond se convinse că nu va putea dormi, muncit cum era de gîndul că dragostea lui e în brațele bătrînului om de afaceri. Hotărît lucru, dragostea era vinovată, le punea pe toate în spinarea ei. Ea îl duse din nou pe Edmond la *Clubul din Pasaj*, ca să mai uite, ca să-și amăgească nervozitatea.

Totul se petrecea ca și cum clienții obișnuiți ai clubului ar fi priceput ce anume îl ațîța pe proaspătul jucător, care căuta zadarnic să-și ascundă lipsa de experiență, tînărul foarte chipeș pe care-l văzuseră venind acolo însoțit de italianca cu pălărie de catifea neagră, roșcata atît de drăguță cu ghinioniștii, cea de fusese surprinsă strecurînd un pol de aur babei zurlii, știți, aia căreia i se zice „marchiza“ și joacă întotdeauna pe șase, o cunoașteți bine. Acum frumoasa roșcată nu era acolo, și cavalerul ei juca nebunește. Trebuie să fi fost gelos. Cîștiga. Nefericit în dragoste ? Astea-s gogoși, dar e de-ajuns ca să-ți sfîșie inima.

Edmond trecea de la o masă la alta, ca scos din minți și calculîndu-și șansele ; frica de a pierde, care-l făcea să renunțe cînd îi venea rîndul să dea cărțile, o deghiza în romantism. Își simțea gîtul uscat și se muta cu banii cîștigați la masa de alături, lăsînd să treacă o partidă pentru a începe una nouă, că doar nu poți juca pe orice carte ; și toți înălțau capul cînd i se auzea glasul tineresc : *Banco !* Bătrînul care amesteca în clipa aceea cărțile, cu un obraz prelung și străveziu și niște pungi groase sub ochi, își strîngea privirile de plumb în carnea flescăită. A, băiețașul ? Surîdea. Dădea cărțile. Edmond se uită ce carte îi venise : un nouă — inima începu să-i bată. Sînt cinci sute de franci în bancă, douăzeci și cinci de poli, adică... Dosul cu dungulițe roz și gri al celei de a doua cărți, bine lustruită, se aburește sub degetul jucătorului. Ce n-ar da el pentru un drăgălaș de valet ! Îi vine un cinci. I se bat genele. Carte ? Nu. A stat la patru. Bancherul a văzut tremurul genelor, își dă

cărțile pe față : valetul de tobă, cinci de pică. A cîștigat. Habar nu are. Mai trage o carte. Edmond surîde. Își vede fața în oglinda de colo. Și își rectifică zîmbetul. Bancherul a scos un opt. Edmond a cîștigat.

Cartea e cînd bună, cînd rea, dar Edmond cîștigă. Iar. Jucători care au pierdut pe mîna lui încep să-l urmărească, încercînd să întoarcă norocul. S-ar zice că aleargă după banii lor. „*Changeur* !" strigă o doamnă cu părul vopsit, ridicînd o bancnotă de o mie de franci. *Changeur*-ul vine fuga. Fisele cad pe masă. Edmond cîștigă, de trei ori, de patru ori. Pe amîndouă tablourile. Va părăsi jocul ? Simte un fel de sfidare a celor din jur. Femei stau în picioare la spatele lui. De cealaltă parte a mesei, bătrînul de adineauri îl provoacă cu ochii săi de plumb. Edmond dă cărțile. Jucătorul din dreapta arată un opt, cel din stînga cere carte. Edmond și le filează pe ale lui cum văzuse că fac ceilalți. Cinci de treflă și... patru de treflă. A cîștigat banca. Edmond dă deoparte saboul, se ridică. Crupierul îl privește. Alt jucător face cărțile. O larmă surdă. Erau aproape trei mii de franci în bancă. Edmond cîștigă pînă acum ca la vreo patru mii cinci sute de franci. Se va opri cînd va atinge cinci mii.

A mai pierdut, firește, din ce cîștigase. Dar s-a retras pe la două noaptea cu două mii de franci. A băut șampanie la bar, o sticlă de cincizeci de franci, cinstind pe unul din adversarii săi de joc, căruia îi datora măcar atît pentru cîți bani îi luase. E un bărbat destul de important, pe care domnul Charles, crupierul de la masa numărul 3, îl salută întotdeauna foarte respectuos și cu care domnul de Cérésolles, baronul, vine din cînd în cînd să mai pălăvrăgească. Acestui client barmanul îi împrumută bani pe cuvînt. Domnul important vorbește cu un pic de accent, nu știu cum, greu să-ți dai seama ce-o fi. Îl cunoaște și pe domnul Alexandre, căruia îi face un salut ocrotitor cu mîna. Are inele în degete, manșete moi ; poartă smoching. E un bărbat zdravăn, foarte oacheș, de vreo patruzeci de ani, cu dinți strălucitori. Povestește întîmplări de la Monte-Carlo : un omor săvîrșit într-un culoar care leagă hotelul Paris de Sporting. Istoriile astea, înțelegi dumneata, nu apar niciodată în ziare : cazinoul ar avea de suferit... Ce-ar fi să dăm o raită

prin Montmartre ? Edmond mai are atîta minte ca să refuze spre a se întoarce acasă.

Își face planuri de viitor Edmond, visînd la bogăție, la călătorii. Noaptea e minunată, cu toate stelele pe cer. Vorba e : ce dar să-i facă mîine Carlottei ? Se teme să nu se înșele cumpărînd vreo prostie... Gîndul îi fuge pe furiș la Armand. Ce s-o fi făcut puștiul ? Acum, că e bogat, ar putea să se arate mai mărinimos... Fără să se uite la bani. N-are să aștepte pînă mîine dimineață : venind acasă, bagă într-un plic o sută cincizeci de franci care, împreună cu cei cincizeci dați înainte, fac două sute cît primise de la Sérianne. Nu se uită la bani. Ce mai contează cei zece franci cheltuiți cu una, cu alta pentru frate-său ? Plicul ocupă locul gol de unde Armand venise să-și ia cei cincizeci de franci lăsați pe numele său. Haide, își zice Edmond, nu te frămînta degeaba, cu siguranță că broscoiul va mai da pe-aici.

Trec zile după zile și plicul face acum o pată albă în despărțitura din raftul portarului. Nici urmă de Armand. O scrisoare de la Sérianne îl înștiințează pe Edmond că cei de acasă n-au nici o știre despre frățior. Edmond n-are nimic să-și reproșeze. Plicul stă acolo ca o dovadă. Și, băgați de seamă, deși pierduse a doua zi aproape tot ce cîștigase, n-a luat plicul îndărăt. În sfîrșit, nu pierduse chiar tot. Îi mai rămăseseră vreo cîteva sute de franci. La spital i-au tras o săpuneală zdravănă, după o istorie idioată, niște agrafe pe care le scosese prea devreme unuia cu burta deschisă. Dintr-asta a făcut o peritonită. Tipul a murit în timp ce-l operau de urgență. Edmond nu mai suportă spitalul. Nu că ar fi prea sensibil, dar pînă la urmă ți se scîrbește : morți și iar morți. Afară de asta, Carlotta nu-l poate suferi cînd vine cu mîinile mirosind a eter. Zice că e un miros de cocotă. Pentru dînsa, eterul e legat de unele întîmplări foarte precise. La Marsilia, cînd avea un pește... Lui Edmond nu-i place s-o audă vorbind de asta. Ea înalță din umerii ei frumoși.

Acum sînt amîndoi la club. Carlotta ține banca, jumajuma cu tipul de deunăzi, cel căruia Edmond îi oferise șampanie. Asta îl enervează pe Edmond. Se duce să joace la o altă masă. Are noroc. O, nu cine știe ce, nimic extraordi-

nar... Trece apoi la braziliană. De departe, vede că lumea se strînge în jurul Carlottei. Pesemne că banca iese cu sume tot mai mari. Jocul îl prinde, nu se mai gîndește decît la el însuși. O femeie uscățivă cu o grămadă de perle și o pălărie cu pene, un turban, își pune mîna pe-a lui Edmond. „Scuză-mă, zice, e ca să-mi poarte noroc... Aseară, te-am atins din întîmplare și am cîștigat..." Face pe cochetul cu dînsa, trec amîndoi în sala de poker... A pierdut. Nu prea mult. Jurase să nu se atingă de banii cîștigați în ajun. Se întoarce la masa de baccara. Unde o fi Carlotta ? N-o vede la nici una din cele trei mese. E la bar. Cu tipul de deunăzi. Firește, e dreptul ei. Dar asta îl sîcîie pe Edmond. Se apropie de dînșii : „Noi am pierdut", zice ea. Acest *noi* nu-i face plăcere lui Edmond. Celălalt personaj rîde încetișor : „Nu murim noi din asta". Nu-l poftesc să ia loc. În fața lor stau paharele cu șampanie. Edmond încruntă din sprîncene. Carlotta îl privește. Lung. Înțelege ce se petrece în el și e hotărîtă să nu se lase jucată pe degete. O să-l învețe ea cum să se poarte, și fără cuvinte, doar strîmbînd disprețuitor din buze. Trebuie să-l pună cu botul pe labe numaidecît, altfel ar deveni de nesuferit. Carlotta are uitătura aceea pe care Edmond i-o cunoaște din seara cînd l-a pălmuit în restaurant. El simte asta, nu se știe cum, și pricepe că n-are nici un rost să mai stăruie. Își vîră mîinile în buzunare. Se întoarce la mesele de joc.

II

Cînd doctorul Barbentane, speriat de tăcerea lui Armand și de scrisorile lui Edmond, sosi la Paris, îl găsi pe fiul său cel mare foarte tăcut, grozav de absorbit de examenele sale, mai studios ca oricînd, dar elegant de tot. Avea un costum nou, făcut din economiile lui, ceea ce dovedea că nu trebuie niciodată să-i crezi pe copii cînd țipă că le-a ajuns cuțitul la os. Ce-o fi devenit scîrbosul ăla de Armand ? Firește, își zicea doctorul, puștiul meritase să ajungă într-o casă de corecție, dar, în sfîrșit, era fiul său : nu se prea simțea vinovat, de fapt nu-și găsea nici o vină în toată istoria asta, dar oricum, trebuia să facă ceva. Ex-

plicaţiile lui Edmond nu lămureau nimic. Doctorul făcu un demers la prefectura poliţiei. Prin Clemenceau. Îl primise prefectul în persoană. Domnul Hennion părea să fie un om foarte serios, cu o mutră de bădăran, dar de bădăran serios. Dăduse deja ordinele necesare. Poliţia hotelurilor umbla cu limba scoasă, scotocind peste tot. Pînă acum nici o veste. Dar lipsa de veşti, nu-i aşa, e semn bun. Aşa că, vezi. Ce nu vom face cînd e vorba de domnul primar din Sérianne ? Cazurile astea de copii care o iau razna sînt frecvente. Ele se termină de obicei la fel : fugarul se întoarce acasă plouat. De altminteri, poliţia reuşeşte întotdeauna să dea de urma celor dispăruţi. Ziarele n-au decît să trăncănească. Uite, femeia aceea asasinată lîngă canalul Saint-Martin va fi negreşit identificată, şi de aici pînă la prinderea asasinilor nu mai e decît un pas.

O dată cu costumul gri-deschis, care-l uimise pe doctor, Edmond îşi comandase un frac şi un nou smoching. Cel din Marsilia mirosea niţel, hai să-i spunem pe nume, a provincie. Carlotta îl dusese la O'Rossen. Ea alesese stofele, ea îl sfătuise pe marele croitor cum să le lucreze. Apoi trecuseră pe la Charvet pentru cămăşi, la Doucet pentru cravate. Rufăria stîrnise ciorovăieli, zile întregi se ţinuseră de joaca asta nouă. Edmond îşi răsese mustaţa şi pierdea grozav de multă vreme la bărbierit. Încetase cu desăvîrşire să mai dea pe la cursuri, lăsase baltă examenele trimestriale. Din obişnuinţă, îşi vedea de serviciul său la spital, şi asta era tot. Norocul, un noroc neobişnuit se ţinea de el la *Clubul din Pasaj.* Aici făcuse cunoştinţa domnului Lenoir de la *Le Journal,* care îl introdusese la clubul *Haussmann,* unde nu se ducea, de altminteri, decît atunci cînd Carlotta era ocupată, şi găsea că-i mai bine aşa, căci dăduse acolo de Jacques Schoelzer, pe care nu-l ştia să fi fost jucător, un băiat simpatic, desigur, dar prea băgat în lumea lui Joseph Quesnel pentru ca o indiscreţie să nu fie de temut. Fuseseră împreună la cabaretul *Şoarecele mort.* O noapte foarte veselă.

De altfel, luase din fericire obiceiul foarte înţelept de a arvuni serios toate cumpărăturile sau de a le achita pe loc, căci banii se topeau, şi într-o seară pierdu gros. Aşa că se pomeni bine înţolit, dar taman cu cît s-ajungă la

capătul lunii. Și ceva datorii la O'Rossen. Doctorul nu se putea hotărî să părăsească Parisul : voia să petreacă barem o seară cu feciorul său, nerăbdător, așteptat de Carlotta la club. Doctorul își întrerupse lamentațiile în jurul dispariției misterioase a lui Armand, aducînd vorba despre chestia politică la ordinea zilei, legea serviciului militar de trei ani, intrată de la începutul lunii în dezbaterea Camerei. În principiu, doctorul era ostil acestei măsuri, care avea un iz de revanșă. Cu toate acestea, însă, luna trecută, la banchetul partidului, Caillaux recunoscuse primejdia germană și, în ciuda poziției sale împotriva legii, vorbise de prelungirea stagiului militar. Barthou fusese foarte tare la Cameră. Și trebuie spus că nici *ceilalți* nu se arătau de loc șovăitori. Reichstagul votase primele articole ale proiectului german. La aplicarea lui vor fi dincolo de Rin 876.000 de oameni sub arme în timp de pace. Gazetele germane înfățișau asta drept un răspuns la ovațiile ce i se făcuseră lui Barthou la Palais Bourbon, cu zece zile înainte. Pînă una-alta...

Pînă una-alta, Edmond nu mai avea în buzunar cu ce să ducă trai pe picior mare. Pierdu de la începutul serii pînă la ultimul gologan. Carlotta cîștiga. Împrumută de la dînsa o mie de franci, făcu un banco de treizeci de poli. Trebuia să se oprească. Se duse la bar. Îl găsi acolo pe domnul Alexandre, cam cherchelit, care scoase din buzunar, cu aere de conspirator, o cutiuță, mișcîndu-și încolo și încoace sprîncenele negre deasupra nasului gros :

— Am să-ți arăt o mică minune, și care pentru dumneata, doctore... (la club toți îi ziceau acum „doctore“)... ar fi o nimica toată...

Edmond rînji : frămînta între degete ultimele fise de o sută de franci, luate cu banii Carlottei.

— Bei un pahar de șampanie ? întrebă domnul Alexandre.

Edmond preferă un coniac.

Era un colier de o lucrătură cam veche, cu diamante ca niște stropi la capătul unor șiraguri de platină. Edmond puse jos paharul cu o zvîcnire a inimii. Recunoștea bijuteria asta. O văzuse adeseori la gîtul doamnei Beurdeley. Pînă și cutiuța îi era foarte cunoscută. Nu încăpea nici o

îndoială. Colierul trebuie să fi fost în valiza pe care amanta lui o adusese într-o seară cu dînsa la hotelul Royer-Collard. Să-l fi vîndut ? N-ar fi de mirare. Dar într-o asemenea clipă, cînd se simţea nenorocit, Edmond vedea în această întîlnire semnul însuşi al restriştii sale, şi-i venea să ţipe, să-i dea una peste mutră omului beat şi să-şi ceară înapoi avutul. Nu făcu nimic din toate acestea. Întrebă :

— De unde ai asta ?

— De la un client, zise Alexandre, niţel stînjenit. Clientul a pierdut mult în seara asta. Aşa că adineauri...

Iată deci ce-l aducea aici pe domnul Alexandre. Juca foarte puţin şi se învîrtea tot timpul în jurul meselor. Frămîntat de gîndurile lui, în taxiul care-i aducea de la club, Edmond spuse cu glas tare :

— Mă întreb totuşi ce-o fi făcut-o pe doamna Beurdeley să-şi vîndă colierul...

Carlotta îl luă la rost. Povestea asta nu-i prea plăcea.

— Dacă am un sfat să-ţi dau, ascultă, nu te amesteca în treburile lui Alexandre. Are nişte prieteni ciudaţi şi nu prea răbdători...

Ea refuză să primească cei trei poli care-i rămăseseră lui Edmond din mia de franci, consolîndu-l : va avea mai mult noroc în altă seară.

Nu-i păsa de bani Carlottei. Quesnel se întorsese din Alsacia cum nu se poate mai darnic. Realizase nişte beneficii neaşteptate. Dar gelos. În sfîrşit, să nu exagerăm : mai curînd bănuitor. Era un bărbat foarte corect, foarte fin. Nu vorbea niciodată pe şleau iubitei sale despre lucrurile astea. O scutea astfel de a minţi, dar rămînea cu îndoielile. Ce ştia el, ce ghicea măcar ? Pe Carlotta o interesa grozav prezenţa la Paris a doctorului.

— Şi tatăl tău, întrebă ea, ce face, cît mai stă aici ? (Lui Edmond i se părea chiar supărătoare această curiozitate.) Şi acum, ce-o să se facă, dragul de el, cu trei poli în buzunar ? se nelinişti Carlotta. Na, ţine o sută de franci, dar pe ăştia n-ai să-i joci ? Promiţi ? Ai să plăteşti taxiul.

Se dădu jos în colţul bulevardului Bineau. El o urmărea din ochi. Păstra mireasma părului ei şi gustul rujului de buze. Se simţea o adiere caldă, pătrunzătoare, în inima nopţii străbătută de parfumul tare al serindericelor. Maşina

îl aduse la hotelul său, și din Neuilly pînă în Cartierul Latin trecu printr-un vis lung, întretăiat de gînduri neliniștite și fără noimă, în care dragostea își avea primul loc, o dragoste cum e a poeților, dragostea tiranică și atotstăpînitoare, deasupra tuturor împrejurărilor neprevăzute, a moralei perimate, a prejudecăților burgheze.

În micul salon de la parter ardea lumina : Joseph Quesnel aștepta. Era ora trei noaptea. Se pregătea să-i facă o scenă ? În rochia de seară, cu pălăria ei de catifea, cu flori, cu mica pelerină de blană albă și neagră în mînă, Carlotta își zvîrli de pe umeri vălul de tul și luă ofensiva :

— Ce cauți aici la ora asta ? Ești nebun ? În loc să dormi ? Și șalele nu te dor ?

O privea cu tristețe. Ce frumoasă era ! Șalele lui : le simțea, își simțea bătrînețea. De unde venea ? La ce bun s-o întrebe ?

III

— Nu, dragul meu, cu toată prietenia ce ți-o port, și în ciuda numeroaselor servicii pe care amicii dumitale de la *Deutsche Bank* ni le-au adus, datorită dumitale, nu voi face acest demers.

Joseph Quesnel lua masa la Racing-Club cu Joris van Houten. Sub copacii luminoși, lîngă vila cea mare, măsuțele păreau niște afișe de ziar. În bătaia soarelui jucătorii de tenis, nu prea numeroși, săreau cu grația forței. Era acolo o lume tinerească, cu trăsăturile odihnite ; se înțelegeau toți, înconjurînd-o pe Suzanne Lenglen, noua stea a terenurilor de tenis ; erau fete foarte drăguțe în fotolii de pai, coafate ca și Suzanne, cu o panglicuță care le ținea părul. Una din ele... Quesnel schimbă tonul, și pe deasupra mesei, în timp ce-i întindea interlocutorului său tava cu gustări, îi arătă lui Joris fata.

— Privește, cresc de astea lîngă noi, fără să ne dăm seama, un tineret cu totul diferit de ceea ce am fost noi.

O fi, poate, sportul. Și altceva. Uită-te la animalul acesta drăgălaș, liber, musculos, hotărît. Ah, sîntem departe de micile dezmățate de pe vremea lui Marcel Prévost... Și toate acestea au fost ieri, totuși. Tinerețea noastră...

Houten socoti această diversiune drept ce era : o diversiune. Își luă din scrumbia marinată și întoarse vorba la discuția lor.

— Dumneata știi, zise el, că domnii aceștia nu nutresc nici un fel de dușmănie față de afacerile franceze. Mai e nevoie să-ți aduc aminte că prin ei am putut să-ți fac rost de proiectele legilor militare mai înainte de a fi publicate, ceea ce ți-a permis să lămurești diverse persoane asupra țelurilor urmărite de guvernul maiestății-sale imperiale ? Și, nu-i așa ? Să-l îndrumezi pe domnul Wisner spre noile produse care, cu legea de trei ani, cu noile armamente, îi vor îngădui să-și întărească industria și să-și slujească patria...

Quesnel îl întrerupse :

— Dragă Houten, știi bine că nu ți-am cerut nimic și că numai grija ce-o port Franței m-a îndemnat să folosesc informațiile pentru care îți sînt recunoscător, bineînțeles. Dar de aici și pînă a-mi cere să stărui pe lîngă Wisner pentru această afacere balcanică... Nu uita că dacă am de ce fi mulțumit de dumneata pentru unele servicii, în altele mi-ai cășunat pagube, și dacă e să-l cred pe Lenoir, care susține că te-a prevenit asupra schimbărilor intervenite în afacerea Portului Tuapse, mi se pare că nu mă pot bizui pe dumneata în toate împrejurările.

Houten clipi din ochi. Nu-i făcea plăcere să i se amintească de asta. Spuse că Lenoir era o hahaleră, care pretindea că-l are și pe Poincaré în buzunar, pentru ca după aceea...

— De altminteri, acum nu despre asta e vorba. Aici e în joc totuși pacea : dincolo de Rin sînt judecate ca foarte inamicale furniturile de război livrate Serbiei, care poate fi oricînd scînteia unui incendiu european... Domnul Wisner...

— Domnul Wisner, negreșit, are interese mari în Serbia, și asta nu de ieri.[1] De altfel, îl interesează mai mult vînzarea de automobile decît altceva... Dar în Balcani lucrurile sînt foarte încurcate. Nimeni nu știe ce se petrece acolo. Din fericire, luptele au încetat deocamdată. Popoarele europene învingătoare își împart pleașca otomană. Sîrbi, români, greci sau bulgari, cine poate spune care din ei vor fi mîine cu Wilhelm al II-lea sau cu Rusia ? Nu, n-am să mă bag în istoria asta : debușeele franceze în Serbia sînt utile industriei noastre... iar dacă Germania... ei, bine, dacă are de făcut observații să le facă la Quai d'Orsay ! Și apoi, doar îl cunoști pe Wisner, du-te de-i vorbește de-a dreptul !

— Mai întîi, spuse Joris van Houten, nu e vorba de Germania, ci de cîțiva bancheri care au nevoie ca pacea să domnească în Balcani pentru a-și vedea de afacerile lor, și la urma urmei, dumneata știi bine că o bună înțelegere comercială înlesnește raporturile diplomatice între două țări...

O viespe bîzîi în florile din micul vas de argint de pe masă. Ca o săgeată veni să se izbească de fruntea lui Joseph Quesnel, care se trase repede îndărăt și-și flutură șervetul în aer pentru a goni gîngania. Chiar din tonul lui Quesnel se simțea limpede că pierduse încrederea în omul său de afaceri. Nu-i prea încredințase operații de bursă în ultima vreme.

— Înțeleg cu atît mai puțin cererea dumitale, dragă Joris, cu cît, într-o convorbire, domnul Doumer, care e bine informat, așa cred, mi-a spus că pacea în Balcani e destul de șubredă... Și oricum, Doumer, chiar prin situația lui, trebuie și el să țină seama de unele interese germane... Vezi dumneata, astăzi, cînd afacerile au fărîmat cadrele naționale, noi ăștia, industriașii, sîntem adevărații internaționaliști, iar nu clănțăii de la Pré-Saint-Gervais, care ar vrea să asmută tot poporul... Iată de ce mărturisesc a nu pricepe cînd ni se pretinde, în numele unei țări oarecare, să limităm expansiunea capitalurilor franceze, adevărata garanție a păcii europene...

— Dă-mi voie...

---

[1] Vezi romanul *Clopotele din Basel* (n.a.).

— Da, da, a păcii europene... Cînd capitalurile dintr-o țară se împletesc strîns cu acelea din țara vecină în toate afacerile lumii, cine nu vede că războiul, chiar prin acestea, devine imposibil ? Ar însemna să tragem în noi înșine...

Fata care atrăsese atenția lui Quesnel se ridicase. Era o blondă a cărei piele pîrlită de soare avea reflexe sidefii. Subțirică, aproape fără șolduri, și la cei șaptesprezece ani ai săi cu niște sîni obraznici, ca fructele acelea gata să spargă coaja. Se legăna de pe un picior pe altul, cu racheta de tenis în mînă ; lîngă dînsa erau trei băieți, cu ochi strălucitori și buze tremurătoare. Quesnel îi arătă lui Joris.

— Uite, făcu el, asta-i pacea. Fiii, fiicele noastre. La ce se gîndesc ? Nu cred că la războaie de cucerire ! Dar trebuie oare să ne dezinteresăm, noi, bătrînii, de viitorul acestor copii, de confortul lor, de luxul lor, de viața lor ? Ceea ce trebuie să apărăm înainte de toate e această frumusețe, frumusețea franceză. Ia spune-mi, unde mai găsești fete așa de frumoase ?

Domnul van Houten lăsă ochii în jos, apoi îi înălță și rosti cu oarecare încetineală :

— Așa e, recunosc. Toată lumea știe cît de mult le admir pe franțuzoaice. Numai ele au șic, numai ele au acel vino-ncoa. Dar nu credeți totuși că italiencele au farmecul lor ?

Quesnel încruntă din sprîncene. De ce această aluzie ? Legătura sa cu Carlotta nu era o taină. Surîsul lui Houten se făcuse respectuos și într-adevăr prietenesc. O fi spus-o doar ca să-l lingușească, sau din amabilitate. Olandezul vorbea ca pentru sine :

— Cusurul italiencelor e că le place jocul de cărți ceva grozav...

Le place jocul de cărți ? Încotro bătea ?

— O, spuneam asta fiindcă-mi amintii de-o prietenă pe care am avut-o în tinerețe, o florentină... O făptură minunată... Dar cartoforiță cum nu s-a pomenit !

Schimbă foarte repede vorba, întorcîndu-se la chestia balcanică... Wisner... Dincolo de cuvinte plutea un fel de nor. Mintea lui Joseph Quesnel părăsise Racing-Clubul.

Carlotta, strălucirea Carlottei îl înconjura. Cum își mai petrecuse ieri noapte frumoasele ei brațe în jurul capului său! Brațele ei... Ah, tinerețea e un alcool și un balsam pentru rănile rău închise pe care le simți peste tot, în întunecimile cărnii ! Ce-i păsa, la urma urmei, dacă avea sau nu patima jocului ? „Am de unde plăti“, își zise. Dar ceea ce-l sîcîia, ceea ce-l tulbura era că Joris știa ceva în privința asta și părea să insinueze că l-ar pîndi vreo primejdie obscură... Ar fi putut să-l întrebe. La ce bun ? Cînd Carlotta își desfăcea părul, părul ei des și vaporos, pe umerii goi, uitai de boală, și de vîrstă, și de acele nedeslușite amenințări la orizontul lumii, și de îndoielile pătrunse de spaimă pe care le aveai în unele zile.

N-ar fi trebuit să mănînce momițe de vițel, e contraindicat la regimul său. Dar vremea era așa de frumoasă, și apoi cu spanac... Căldura se lăsa pe umbrelele vărgate ale meselor, de parcă ar fi fost în luna august.

Houten era foarte îngîndurat : afacerea aia de la Tuapse îi adusese ceva cîștig, dar e limpede că din cauza ei Quesnel îi purta pică.

IV

— Îți mulțumesc, Elise, spuse Joseph Quesnel, e foarte drăguț din partea ta că ai venit.

Treceau în sufrageria din bulevardul Bineau. Soții Grésandage erau oaspeții Carlottei. După o explicație cu prietena sa, Quesnel înțelesese cît de singură o lăsa, și în prada unor primejdii de neprevăzut. Nu putea să impună celor din lumea lui s-o primească pe Carlotta : era greu să ți-o închipui în vizită la de-alde Schoelzer, bunăoară, sau primind pe soții Millerand. Quesnel trebuia să se adreseze unora mai tineri și mai puțin mondeni. Se gîndi atunci la soții Grésandage. Lui Richard putea să-i spună ce-avea pe inimă, și care altă femeie mai mult decît Elise, însuflețită de o mare înțelegere creștinească, s-ar fi arătat atît de binevoitoare într-o asemenea situație ? Poate că astfel Carlotta s-ar simți mai legată de dînsul, mai puțin surghiunită în marginea unei societăți îm-

potriva căreia nu era de mirare dacă avea idei preconcepute...

E neîndoios că-și dăduse multă osteneală ca să facă pe stăpîna casei. Le pregătise musafirilor, zicea dînsa, o primire extra, cum scrie la carte. Ce-i drept, o amuzase la început joaca asta de fetiță care gătește un prînzuleț pentru păpușile ei. Nu era însă prea sigură de bucătăreasă și comandase toate felurile de la magazinul de delicatese Potel & Chabot. Mințea nițeluș, pretinzînd că avusese multă bătaie de cap cu calcanul în sos de ou și frișcă, și că se temuse că nu-i va ieși bine tarta. Toate astea mai mult ca să aibă subiecte de conversație decît ca să se laude, pentru că nu găsea ce să le spună acestor Grésandage, de care Quesnel îi vorbise atîta. Îl mai întîlnise pînă atunci de două sau trei ori pe acest înalt funcționar, așa de cinstit că părea caraghios. Cam scund, și enervant cu felul său de a-și trece degetul pe sub mustață. O privea fără să-și ridice ochii, într-ascuns. Se vede că-i cam plăceau femeile. Pe a lui, în orice caz, o alesese prost. Nu era frumoasă lungana asta greoaie. Și apoi, fără nici un șic. Carlotta simțea parcă o teamă în fața Elisei, și un fel de scîrbă: pentru dînsa doamna Grésandage simboliza soția legitimă în toată grozăvia ei. Nu era prea prost îmbrăcată, cu toate astea. Își dăduse și ea multă osteneală: intrase la cheltuieli de hatîrul Carlottei. Stranie apropiere a două lumi între aceste femei, ca o cățea și o pisică, dornice să placă una alteia! Elise purta o rochie de tul, cu garnitură roz. Corsajul împodobit cu bibiluri de mătase roz, brodate mărunt, se deschidea în colț, iar pelerina din dantelă de Malines, care acoperea umerii, se strîngea la decolteu în chip de guleraș. Mîneca scurtă, deasupra cotului, era completată cu un volănaș din aceeași dantelă. Fusta era ce era: încrețită în talie sub trei benzi late roz, își desfăcea încrețiturile pe corsaj, alcătuind un fel de corolă dantelată la sîni. Un șiret roz făcea un tiv drăguț bordurii de sus. Destul de largă în șolduri, așa cum cerea moda de atunci, fusta se îngusta spre genunchi, sub o platcă cu nasturi roz la mijloc. Foarte strîmtă în glezne, avea trei cute adînci, care lăsau picioarelor libertatea de-a se mișca.

Afară de asta, Elise purta o pălărie roz cu boruri din voal și cu o fundă mare albă pe sîrmă de alamă, mănuși albe dintr-o imitație de piele de Suedia și nişte pantofi albi, deschiși în faţă. Din nenorocire, rochia trebuie să fi fost lucrată de vreo croitoreasă de duzină, pantofii nu erau tocmai curaţi, pălăria dintr-un pai ieftin. Toate acestea îi dădeau doamnei Grésandage un aer cam calic.

Se ostenea zadarnic întrecîndu-se în drăgălășenii. Carlotta își dădea seama și se simţea parcă umilită. Vorbi de sănătatea lui Joseph Quesnel, de zilele petrecute împreună la Biarritz, de nevoia pe care ar avea-o acesta de a face o cură la Vittel. Ajunseră îndată la capătul conversației. Carlotta se gîndi atunci să-i povestească noii sale prietene copilăria ei. Vorbea cu jumătate de glas, de parcă i-ar fi încredințat o taină. Avea un mare talent de a da celor mai mărunte întîmplări o întorsătură romanţioasă. Te poţi trage dintr-o familie foarte săracă, din popor, și să ai — nu-i așa ? — mintea ageră.

De altfel, de la friptură încolo, conversația încetase de a mai fi generală. Așa cum se cuvine în societatea bună franceză, bărbaţii vorbeau între ei.

— Ca să fiu sincer, zicea Richard, calea pe care apucăm mi se pare primejdioasă...

— Uiţi, fătul meu, că avem aliaţi și că Isvolsky ne dă zor. Nu sîntem de capul nostru, ca să nu ne înarmăm.

— Mi se pare că lucrurile s-au înrăutăţit mai cu seamă de cînd Georges Louis a fost rechemat și Delcassé i-a luat locul la Petersburg...

— Da, ştiu ce vrei să zici... E-adevărat că Delcassé e un om cam iute, dar, în sfîrșit, e omul Antantei cordiale [1]. Dacă Anglia ar vedea deci cu ochi răi... — Anglia ! E marea necunoscută. În afacerile balcanice, bunăoară...

La o întrebare a Carlottei, doamna Grésandage răspunsese cu mare tristeţe : Nu, n-avea copii. La început, în primii ani de căsătorie, ea nu voise din cauza lui Richard... Lucra așa de mult. Se temea că nu-și va găsi tihna cînd se întorcea acasă... Ei, după aceea, pesemne că era prea tîrziu. Dumnezeule, ce straniu i se părea Carlottei acest lucru ! Acasă la dînsa, în cocioabele

---

[1] Alianța dintre Franța, Rusia și Anglia.

locuite de ai săi, oamenii n-aveau cum să se ferească de a face copii. Bărbații munceau din greu, ba și femeile, toată ziulica, din zori și pînă-n noapte, de la gustarea pregătită pentru tatăl care pleca la lucru.

— Mie, spuse Carlotta, mi-ar plăcea să am un copil, dar cred că doctorii m-au sleit o dată pentru totdeauna cu avorturile. Țîncii sînt așa de nostimi, și-i curios cît de mult îi iubești.

Curios? Doamna Grésandage gîndea că e firesc, de vreme ce-l iubești pe tatăl lor...

— O, zise Carlotta, tatăl... Știi, eu una, dacă aș avea un copil, aș prefera să nu-mi mai amintesc cine a fost tatăl. Bărbații își fac cheful, apoi se duc... Este oare a lor această ființă, pe care ai purtat-o în pîntecele tău, care te-a făcut să suferi? Uite, aseară, nu știu de ce-ți vorbesc despre asta, dar se vede că e ceea ce mă face să fiu cu gîndul la copii... aseară am fost într-un mic club. O, nu era cine știe ce joc!

Și acolo, cum ținea banca, o femeie se așezase lîngă dînsa, o femeie de vreo patruzeci de ani, nu bogată, dar curățică, avînd niște ochi destul de frumoși, care se rugase de Carlotta s-o primească cu zece franci pe mîna ei. Nu era o clientă de toate serile. O vedeai totuși acolo, uneori, fără să joace. Nu îndrăznea, pentru că era soția unuia dintre crupieri. Venea să-l aștepte. În seara aceea spectacolul jocului o ameţise rău de tot, simțea că trebuie să pună și ea o miză undeva. O făcuse pe furiș, rușinată... Dar nu asta e important: a scos din poșetă o fotografie și a pus-o pe marginea mesei, de-a-ndoaselea, printre jetoanele Carlottei, ca să-i aducă noroc. Carlotta ținuse banca la trei partide și se curățase la a patra.

— Dumnezeule, zise femeia îngrozită, are să moară!

Își luase îndărăt fotografia și Carlotta o văzu în mîinile ei. Era un copil gol-goluț, cu pielea încrețită de făcea niște colăciori pe mîini și picioare, și-și sugea degetul. Să fi avut vreo optsprezece luni. Un băiat.

— Atunci, mă-nțelegi, i-am făcut cinste cu o băutură. Era zdrobită. Nu pentru că pierduse cei zece franci. Dar copilașul bolește într-una. Se vindecase o dată, cînd îl dăduse undeva, la doică. Femeia își pusese toată speranța

ei superstiţioasă în ceea ce vor arăta cărţile. Acum nu se mai putea ţine pe picioare. Un copil drăgălaş, dar slăbuţ. Cînd am întrebat-o dacă domnul Charles, crupierul, era tatăl, mi-a răspuns foarte repede : „Cum vă închipuiţi aşa ceva ? E al meu !“

Se simţea în fiecare cuvînt al Carlottei o ură împotriva bărbaţilor, care o mira pe Elise. Dînsa n-avea de ce să se plîngă de Richard. N-avusese niciodată aventuri de dragoste. Se uita uimită la gazda ei. „Femeile astea, îşi zicea, ştiu multe lucruri de care noi habar n-avem.“ Carlotta îi ghicea gîndul şi simţea o ciudă amestecată cu superioritate. I se părea de necrezut că există femei ale unui singur bărbat. De altminteri, cu siguranţă că minţeau, aşa ceva nu era posibil...

Cam pe la două noaptea, cînd părăsise masa de joc şi încheiase socotelile, domnul Charles se îndreptă spre barul clubului unde Jeanne Cartuywels îl aştepta. O găsise acolo, bînd alături de frumoasa fată cu pălăria de catifea, pe care agentul de poliţie Colombin îi ceruse să n-o scape din ochi. Jeanne părea tulburată. Se despărţi de Carlotta şi plecă cu amantul ei. Domnul Charles urma tocmai să se întîlnească cu poliţistul, jos, la restaurantul Pousset. În faţa unei farfurii de carne pe varză călită, povesti în ce fel Jeanne începuse să-şi facă relaţii la club. Jeanne, foarte mişcată, arătă un dar pe care i-l făcuse frumoasa doamnă, cum îi zicea. Era pentru micuţul ei. Ca s-o îmbărbăteze. Că pierduse la joc şi îi ieşise rău pariul în legătură cu sănătatea copilului. Doamna scotocise în poşeta ei şi scosese de acolo o iconiţă de argint a sfîntului Cristofor : de o parte era chipul sfîntului patron al accidentaţilor, cu pruncul Isus pe umăr, străbătînd un fluviu, de cealaltă, un drum sub soarele în asfinţit şi un automobil care se ciocneşte de un copac. Asta îi va purta noroc lui Bebe. O să-i prindă iconiţa de gît data viitoare, cînd se va duce în satul din departamentul Charentes, unde-l lăsase. Domnul Charles o privi oarecum mirat. Vorbea de plod în faţa lui Colombin — aşadar ştia şi el că avea un copil ? Femeile sînt limbute. Pînă una-alta, să vedem, ce hram poartă aia

cu pălăria de catifea? O curvuliță, desigur. Avea un gagic tînăr care juca gros. De unde lua banii? Ce idee! Polițistul rîse foarte tare și o privi pe doamna Cartuywels, care păli.

— Și cum îi spuneți pe nume gagicului ei?

Charles Leroy mai ceru o halbă de bere, din cea neagră de München. Se uitase în registrul clubului, răspunse el: era un student în medicină, Barbentane, domiciliat la hotelul Royer-Collard. Colombin trecu numele într-un carnet. Ținea să-l facă atent pe domnul Charles că era neapărat necesar ca deocamdată să nu iasă vreun tărăboi la *Clubul din Pasaj:* din cauza legii de trei ani, a agitației din armată etc., guvernul lua măsuri spre a curăța Parisul de elementele dubioase, așa că — nu-i așa? — la cel mai mic semn, pentru a se da o satisfacție opiniei publice, cluburile tolerate ar fi închise.

— Ei, făcu domnul Charles, avem firește străini la noi, dar ăștia nu fac antimilitarism...

— Nu se știe niciodată, răspunse domnul Colombin, și-apoi mai e spionajul...

V

Asupra unui lucru prefectul poliției nu-l mințise pe doctorul Barbentane. Fusese identificată femeia ciopîrțită din canalul Saint-Martin: era soția unui profesor de la Facultatea de Medicină, profesorul Beurdeley. Își părăsise de curînd bărbatul, într-o stare ce nu arăta să fie a unei femei în toate mințile. Luase cu dînsa bijuterii și o sumă de bani, care n-au mai fost găsite. Furtul părea deci mobilul crimei. Vă închipuiți toată tristețea acestei întîmplări: soțul, un mare savant, cu un fiu de paisprezece ani, văzîndu-și căminul distrus, ca să afle în cele din urmă grozăvia. Fugara regăsită într-un canal, ambalată în hîrtie de ziar. Și în primele zile se publicaseră amănunte din belșug asupra dezgustătoarei crime, pentru că nimeni, nu-i așa, nu bănuise cine era victima.

Edmond aflase vestea la spital. El nu citea ziarele. Auzind-o, încercase un sentiment ciudat. Un sentiment de vinovăţie. O revedea, aşa cum o văzuse la dînsul, cu lacrimile în ochi. Îşi amintea imboldul acela ucigaş, căruia îi rezistase totuşi. Unde, pe ce mîini căzuse? Aşadar nu se întorsese la bărbatu-său? Sau poate că da. Ca să plece însă iar. O apucată, desigur. Trebuia s-ajungă aici, vîrîtă într-o istorie ca asta. Cu cine s-o fi încurcat? Vreun peşte oarecare. Femeia dăduse de gustul dragostei.

Gîndindu-se la toate acestea, Edmond avea înaintea ochilor sclipirea diamantelor. Diamantele cumpărate de domnul Alexandre, tăinuitorul de lucruri jefuite. Stranie întîmplare, totuşi, să le revadă tocmai el, Edmond, bijuteriile acestea furate! Ce să facă cu descoperirea lui? Să anunţe poliţia? Să-l prevină pe domnul Alexandre? Ei, nu, atît ar mai lipsi! Ca să se compromită? Îşi zicea, cu niţică ironie, că respectul cuvenit moartei nu-i permitea să se bage în toată chestia asta. Morţii cu morţii, viii cu viii! Doarmă în pace femeia tăiată în bucăţi!

Strălucirea acelor lacrimi preţioase îl urmări totuşi ziua întreagă. Nu auzi bine ce-i povestea tatăl său la aperitiv în legătură cu rapoartele poliţiei. Tot nu i se dăduse de urmă broscoiului? S-a înţeles. Restul era literatură. Şi fiindcă veni vorba... Edmond se pomeni gîndind iar la poemul care-i plăcea atîta: *Iubita era goală şi, cunoscîndu-mi dorul/ Pe dînsa nu păstrase decît brăţări sonore...* Drace, cuvintele acestea sunau straniu astăzi. Din ce în ce mai mult se gîndea la bijuteriile pe care ar fi putut să le aibă. Acum, cînd era fără para chioară în buzunar! Doctorul, pe care încercă să-l ciupească de ceva bani, nu-i dădu decît un pol. Chiar că o să-i ajungă pentru multă vreme! Primise nota de plată de la croitorul O'Rossen. La telefon Carlotta se arătă foarte rezervată. Avusese o explicaţie cu Joseph Quesnel. Nu, nimic grav. Dar va cina cu dînsul. Nu era momentul să-l supere. Quesnel nu va rămîne noaptea la dînsa, în bulevardul Bineau, nu se simţea prea bine. Tot durerile lui de şale. Ce-ai spus? Ah, crede-mă, nu-mi arde acum de glumă. Lasă, ai să fii gelos cu altă ocazie.

Nu fă pe prostul ! Scumpule ! Voi încerca să te întîlnesc la club diseară, cam pe la douăsprezece, douăsprezece și un sfert. Ce spui ? Se aude prost la aparatul ăsta. Îmi telefonezi de la o cafenea ? Femeia tăiată în bucăți ? Nu-mi arde de glume. Edmond auzi țăcănitul scurt al telefonului pus în furcă.

Ce singur ești în viață ! Carlotta era într-adevăr totul pentru Edmond. Și iată că atunci cînd îi anunța un eveniment oarecum neașteptat, ea nu voia să-l creadă. I-ar fi plăcut să-i dea diamantele acelea însîngerate și reci, diamantele care străluceau nu de mult în întunericul lojei la premiera piesei *Alsacia*. Ca un debutant, vedea că i-o luase înainte un om necunoscut, care avea despre lupta pentru existență o idee mai sănătoasă, mai hotărîtă. O, acela nu se încurcase în chestii mărunte ! Edmond simțea parcă o admirație pentru sălbăticia ucigașului. Își ciopîrțise victima cu o furie îndîrjită, așa se zicea. Biata doamnă Beurdeley ! Voise să joace un joc care nu mai era de vîrsta ei. În mijlocul acestei lumi vlăguite și prudente mai existau făpturi proaspete, vibrante, fără sentimentalism nici de doi bani și care își croiau drumul altfel decît politicianul ăsta de provincie, ce-și sorbea aperitivul pe terasa cafenelei *Soufflet*, alături de fiu-său, bombănind niște tîmpenii despre legea serviciului militar de trei ani și menținerea contingentului sub drapel. Bucățelele de gheață din pahare luau înfățișarea unor diamante. Curînd, babacul avea să plece acasă, Armand nicăieri, de parcă-l înghițise pămîntul. Ce-o să zică maică-sa ? Lumea e foarte neliniștită de ceea ce se petrece în Balcani. Dar ia spune-mi, întrebă doctorul, aia de-o găsiră făcută tocană, e nevasta patronului tău ? Ce zici de istoria asta ? Trebuie să fi stîrnit o vîlvă la facultate ! Poincaré va face, pare-se, o călătorie în Anglia. Se ține de plimbări. Oricum, e pentru prestigiul Franței.

Edmond îl lăsă pe tatăl său acolo și plecă acasă să se îmbrace. N-avea nimic de făcut în seara aceea. Cu smochingul pe dînsul, se apucă să învețe la patologia externă. Imposibil să rețină o iotă din ce citea. Toate acele fracturi, traumatisme, operații îi readuceau în minte o

singură imagine. Vedea lîngă canal, noaptea, trupul ciopîrţit, cu picioarele şi mîinile retezate, şi omul care fugea cu diamantele. După ce, deschizînd cursul de anatomie, încercă să se pună iar pe învăţat, împinse cărţile deoparte şi-şi luă fruntea în mîini. Ce se va alege oare de viaţa lui ? Nu era un visător. Voia să mănînce în fiecare zi. Şi să aibă un trai tihnit. Se avîntase în medicină, şi acum, iată, lăsa totul în voia valurilor. Unde-l vor duce toate acestea ? Carlotta !

Era stăpînit de dînsa. Nimic nu-l mai interesa, afară de Carlotta. Şi în acelaşi timp se simţea cuprins de o spaimă. Fără bani o va pierde. Diamantele dansau în capul său şi-l frămînta o teamă tulbure de viitor. Pe cînd părăsea hotelul, zări plicul în despărţitura din raftul portarului. Hotărît lucru, broscoiul renunţase să vină să şi-l ia. Era stupid să lase banii să zacă acolo, cînd avea atîta nevoie de ei. Luă plicul.

Porni agale înspre club. Ajunse totuşi acolo prea devreme. Se învîrti prudent în jurul meselor. Cum trecea pentru a zecea oară pe lîngă domnul Charles, acesta i se adresă :

— Nu joci astă-seară, doctore ? E un loc liber, dacă vrei.

Refuză locul oferit. Domnul Alexandre era la bar.

Edmond trecu în sala de poker. Ce joc pasionant ! O femeie de la care cîştigase o sumă frumuşică într-o seară, o bătrînă cu perle la gît şi o agrafă neagră în părul alb, trăgea la cacealmale şi cîştiga, rîzînd încetişor. Domnul de Cérésolles îl salută pe Edmond. Era cam enervant să te uiţi cum joacă alţii fără să joci. E ca şi cum n-ai avea ţigări. Frumos ar mai fi să arunci pe masă nişte diamante, strigînd : *Banco !* De trei ori la rînd, în salonul galben, Edmond ghici întocmai : ar fi cîştigat pe puţin o mie cinci sute de franci. Baftă de ageamiu. Diamantele îi jucau în cap. Pesemne că norocul se ţinea de dînsul. Fie ce-o fi. Suta de franci a Carlottei căzu pe masă. Lopata domnului Charles o făcu să dispară numaidecît. O lovitură proastă, îşi spuse, nu e o dovadă, şi aşa, în mize de cîte cincizeci de franci, banii lui Armand se topiră. Asta nu însemna încă nimic.

Edmond știa că va cîștiga în seara aceea. Chiar curățat de ultimul gologan cum era. Fără să mai stea pe gînduri, se hotărî.

Domnul Alexandre, lung și deșirat, juca zaruri cu barmanul. În fața ușii, zăreai spinarea lui Pedro, aplecat sîrguincios pe hîrtie, scriind într-una. „Domnule Alexandre !“ Acesta se întoarse. A, gagicul Carlottei ! La cererea lui Edmond, trecură în Rotondă unde nu era nimeni. Barmanul dădea mereu cu zarurile pe tejgheaua de zinc. Un gînd ironic părea să strîmbe într-un surîs buza lui despicată. Pedro scoase o exclamație de ciudă : făcuse o pată de cerneală pe scrisoarea adresată unui tip din colonii care „căuta inimioară înțelegătoare“.

Cînd sosi Carlotta, pe la douăsprezece și jumătate, dădu peste Alexandre, care se întorsese la bar și juca cu barmanul. Părea cam cătrănit. Îl strigă.

— Duduia Carlotta ! exclamă el, întorcîndu-se.

— Puștiul meu e aici ?

— Joacă.

— Ah ! Și doar îmi promisese...

— Cîștigă, așa cred.

Carlotta voia să meargă în sala de joc, să vadă cu ochii ei. Alexandre coborî glasul, ca s-o întrebe :

— Unde-l găsiși pe tipul ăsta, duduie Carlotta ?

— Ce-ți pasă ?

— Are s-ajungă departe, dacă nu s-o poticni în drum. E un bărbat.

— Observasem asta și singură, spuse ea depărtîndu-se, oarecum neliniștită de amenințarea surdă ce se simțea sub cuvintele lui.

Edmond juca la o masă. Avea buzunarul doldora de jetoane și de fise. Făcea un mic banco, curățîndu-i pe toți. Cîștiga zece mii de franci. Carlotta îl privi cu admirație, dar și cu un fel de teamă.

— Ai prins prea de tot gustul cărților, pe mine m-ai uitat...

— Tu nu știi că pentru tine joc ? Îți datoram o mie de franci.

I-o dădu îndărăt. Carlotta simţi că fusese nedreaptă cu el. În ultimele zile se gîndise niţeluş la dînsul ca la un peşte. Drăguţul de el!

— Să plecăm de aici, vrei?

Edmond o urmă supus. Montmartre. Băutură. Dans. Serpentine. Ieşind dintr-o cîrciumioară, văzură un hotel așa de primitor, așa de luminos, cu lămpile din vestibul aprinse, şi ei erau aşa de lipiţi unul de altul, că luară o cameră. Acolo, în pat, el îi povesti ce se întîmplase cu doamna Beurdeley. Carlotta întrebă: „N-ai omorît-o tu?" El rîse cu hohote. Dar nu suflă o vorbă despre micul împrumut pe care-l făcuse la domnul Alexandre, drept preț al tăcerii. Mai știi, cu femeile! Niciodată însă pînă atunci nu se lăsaseră mai pătimaș în voia dragostei lor ca-n hotelul acela de odăi cu ora, unde se auzea pe coridor o ceată de beţivani făcînd gălăgie pînă să se îmbulzească într-o cameră de alături.

Spre dimineaţă se duseră să supeze la „Capitol". Edmond devenise foarte sentimental în faţa unui homar Thermidor. Vorbi de Armand cu oarecare duioșie.

— Pe unde-o fi umblînd mica pușlama?

— Și tatăl tău nu mai are de gînd să plece acasă? întrebă ea.

— Bag de seamă, Carlotta, că-mi ceri tot timpul știri despre tata... Dacă vrei să-l cunoști...

— Mulţumesc, l-am cunoscut mai demult.

Edmond se oprise cu furculița în aer. E adevărat, cum de uitase! În prima zi, la Cascadă, ea îi spusese parcă așa ceva. De cîte ori încercase să vorbească cu dînsa despre Sérianne, Carlotta întorcea vorba la altele. „Am fost odinioară pe acolo", mărturisise într-o zi. Ba chiar pomenise, ea cea dintîi, despre doctorul Barbentane, în ziua petrecută la Cascadă. Era cam cherchelită, și de la primul etaj se auzea muzică. Mîncau în sala de jos. Ajungea pînă la dînșii un vals. Și în vreme ce o baldîră fredonează înaintea lor, ciocănind în masă cu degetele încărcate de inele, și careva a și început să zbiere lîngă draperia toaletelor, povestea Carlottei, mai din întîmplare, mai din beție, se deapănă în ritmul acelui vals.

Cînd fiică-sa împlinise treisprezece ani, și fusese un an cald și bîntuit de furtuni, Carlo Beneduce, care se îmbăta așa de des, căpătase un fel de sfiiciune față de fiică-sa, coaptă atît de timpuriu, o adevărată femeie : ea îl stînjenea cînd se ținea prin sate după fete tinere care i-ar fi putut fi tovarășe de joacă. Își pusese în gînd s-o ducă la soră-sa, măritată cu un muncitor de cale ferată care lucra în sudul Franței. Îi scrisese, și unchiul Giuseppe se învoise să ia copila. Carlo își dusese deci fiica la Sérianne, unde a fost crescută laolaltă cu ceilalți copii ai lui Giuseppe Orsi. El, tatăl, pornise mai departe, și în aceeași vară, undeva, pe lîngă La Ciotat, fusese omorît într-o încăierare. Prea-i plăceau nevestele altora și prea era frumos : astea se plătesc într-o zi sau alta.

— Ascultă, valsul acesta... Tatăl meu valsa, știi, ca un zeu. Era frumos, tata. Și găsea că-s frumoasă. Cred că tocmai de asta m-a lăsat la soră-sa. Îi era frică de el însuși, și de mine. Mi-aduc aminte că-mi mîngîia brațele. Oh, valsul acesta, puișor ! Într-o noapte, se iscase pe la noi o furtună, și eu, eu nu-s prea fricoasă, dar încă de atunci... copilă, nu puteam să suport fulgerele mari, noaptea, prin frunzișul ud... Toarnă-mi șampanie.

Pesemne că acolo, la etajul întîi, erau unii cărora le plăcea valsul acela și-l bisau într-una.

— Ah, crede-mă, la Sérianne nu trăiam pe roze. Mătușa Orsi pleca să lucreze cu ziua pe la cucoane. Trebuia să speli rufe, să freci dușumeaua, să-i ștergi, să-i îmbraci, să-i ții de scurt pe ţînci. Unchiul se băga să muncească la vreo vie în vremea culesului. Locuiam undeva spre Villeneuve, în barăcile alea nenorocite, care primeau tot colbul șoselei și prin jurul cărora vezi din tramvai plozii zdrențăroși, scutecele pe frînghie, hîrdaiele în care se îngrămădesc sub soare, acoperite doar cu un capac și o piatră deasupra, excrementele și gunoaiele casei. Ascultă valsul ! Văzut-ai femeile de pe la noi, cînd dansează în mahalaua voastră, la Sérianne ? Cu o năframă și fustă largă, și cu o cruce mare în piept ? Se vestejesc repede. Ce să-i faci, munca ! Ochii rămîn însă ca niște tăciuni aprinși. Iar cele tinere... Te-ai culcat poate și tu cu unele, secătură mică ce ești, hai ? La asta mă

gîndii înainte de orice cînd te-am văzut la Cascadă întîia oară. Îmi ziceam... Ne-am fi putut cunoaște, mai știi ? M-ai fi părăsit după aceea, cum au pățit-o și altele... Te-ai fi uitat barem la mine ? Oh, valsul acesta... Ascultă, era acolo unul din Villeneuve, François, așa-i zicea, un domn de nu mai știu ce neam mare ; mi-aduc aminte, s-a îndrăgostit de una de-ale noastre, o prietenă a mea, Maria, Maria Pallatini, un nume frumos care face cît toate numele voastre nobile, şi o fată... uite, n-am să-ți vorbesc de sînii ei, aş fi geloasă... dar s-o lăsăm pe Maria... E curios... Cum îmi aduc aminte de fiecare piatră, de fiecare copac fulgerat, Sérianne... Sérianne al meu nu e şi al tău... cel de sus, unde locuiai, orașul, orașul tatălui tău... Da, îl cunosc pe tatăl tău, îl cunosc, și chiar mai bine ca tine... Tu nu știi cum arată în anumite clipe. Eu una o ştiu.

Aşadar, la cincisprezece ani, tot tăvălindu-se prin vii, pe drumuri, în lanurile de porumb, cu flăcăii mahalalei, printre cîntece, bătăi și grijile gospodăriei, cu droaia de plozi după dînsa, ca o dîră de sărăcie și de tinerețe, însoţită de visuri şi de palme, Carlotta ajunsese să afle că era frumoasă.

— Sînt băieţi din poporul cel mai de jos care văd asta fără să aibă nevoie de marafeturile ce vă trebuie vouă, căci voi nu iubiţi decît boarfele noastre, crema, și pudra, și parfumul. Vezi tu, eu te iubesc, dar niciodată, niciodată nu te voi iubi, nu voi mai iubi pe nimeni cum i-aş fi putut iubi pe dînșii, pe oricare dintre flăcăii aceia tuciurii, cu dinţii lor albi, pe care nu-i iubeam. Valsul ăsta nu va mai amuți odată ! Și brațele lor vînjoase. Mă băteau și mă trăgeau de păr. Îmi mușcau buzele. Treceam de la unul la altul. Eram în familie. Asta n-avea cine știe ce urmări. Într-o zi... Noi nu sîntem niște gîsculițe ca surorile și ca verișoarele voastre : cînd am simțit că sînt însărcinată și știam că unchiul Giuseppe n-o să stea mult pe gînduri ca să mă omoare, căci avea ideile lui despre cinste, și făcea urît la beție, n-am stat să bocesc, ci am făcut ca Anita, ca Felicia, așa cum făcuseră și altele înaintea mea. Cu un ac de pălărie. Un ac frumos, tare, lung. Avea o gămălie cu sclipiri aurii, cum sînt cerceii pe

care şi-i pun femeile italiene. După asta era cît pe ce să mor. M-au dus la spital. Cunoşti spitalul ? Tatăl tău m-a îngrijit. Ei, pe urmă, cînd m-am vindecat... Ce-ţi închipui ? Tatăl tău e un bărbat ca oricare altul. Îmi vine a crede că murdăriile astea nu vă scîrbesc pe voi bărbaţii. Mi-era frică de el, primar şi doctor. Aşa că... Dar ce ai ? Eşti beat ? Bineînţeles, m-a luat cu de-a sila. Ai fi vrut poate să zic nu ? Plîngi ? Ei asta-i acum, să mori de rîs ! M-am culcat cu nu ştiu cîte sute de tipi, dar cînd auzi de tăticul tău ţi se pare ceva grozav ! Na, mai ia un pahar ! Prost mai eşti ! Dragul meu. După asta... nimic, crede-mă. Am şters-o la Marsilia. Trotuarul. Bineînţeles... Ei şi ? Cui, ce-i pasă ? Nu, nu pun vina pe taică-tu... Mi-a fost frică de Zio Giuseppe. Asta-i tot... Prostuţule ! Băieţaşul meu ! Dragostea mea ! Cocoşelul meu ! Înţelege şi tu, ah, tu nu-nţelegi nimic. Cînd te-am văzut, valsul, ah, valsul, mă înnebunesc după valsuri. Cînd te-am văzut la Cascadă... Cît am vrut să-ţi plac ! Niciodată în viaţa mea n-am vrut atîta să plac unui bărbat. Şi totuşi, au fost seri, ştii, cînd o făceam ca să pot mînca. Oh, scumpule, valsul meu ! Am vrut să-ţi plac din pricina tatălui tău... Nu mai fă mutra asta, prostule, am vrut pentru că... Ascultă bine la ce-ţi spun, ascultă cum ai asculta un vals : am vrut să-ţi plac din pricina tatălui tău, pentru că tatăl tău e pentru de-alde noi astea unul dintre ăia care te agaţă la colţul străzilor, cînd ţi-e foame, sau cînd ţi-e frică, sau cînd nu ştii ce ai... nişte domni ca tatăl tău, cu bani în pungă, niţel ruşinaţi, grăbiţi, cu burţile lor, cu vîrsta lor, cu dragostea lor, care e ca o amintire foarte tristă rămasă din ceea ce au fost pentru nişte femei altfel ca noi... Tatăl tău, taţii voştri... Îţi spun doar că e un vals... Nu-s beată, tu eşti beat... Aşa că tu... Înţelegi, tu ai fost pentru mine unul din cei la care ne era interzis să ridicăm ochii, frumoşii domnişori ai oraşului... Tu ai fost pentru mine răzbunarea şi nu ştiai... mă regăseai... la Cascadă... Oh, am vrut numaidecît să fii al meu, amantul meu, şi-mi ziceam... Tu nu-i semeni, ştii, tu eşti fiul lui... şi apoi, ai fost al meu... şi-i semeni şi mai puţin cînd faci dragoste... Oh, cît despre asta, taică-tu nu-i frumos cînd face dragoste ! Crede-mă... Şi tu, spune-mi că vom mai valsa încă multă vreme împreună... Tu, tinereţea ta, puterea ta, frumuseţea ta...

Nu plînge, asta te sluțește... Beția mea, îngerașul meu, *piccolo mio* !... Toarnă-mi șampanie, vreau șampanie, mereu șampanie, tu, șampania mea, dragostea mea...

Valsul amuțise la primul etaj, iar pe strada palidă se și vedeau trecînd căruțele lăptarilor.

VI

Edmond nu mai avea para chioară. Îl pungășiseră ca-n codru. Trebui să se adreseze iar domnului Alexandre. La început, acesta refuză. Doar plătise o dată ; pentru dînsul afacerea era terminată. Edmond spuse într-o doară că tatăl său îl cunoștea pe domnul Hennion, prefectul de poliție. Mințea oare ? Acest tînăr șantagist nu putea fi prea primejdios, dar mai știi ? Își zise că ar fi mai bine să scape de el. Alexandre nu avea bani. Se împrumută la barman. Edmond se întoarse la mesele de joc.

Dînd cu zarurile, barmanul îl privi pe domnul Alexandre :

— Să fiu eu în locul dumitale, știu bine ce-aș face.

Cuvintele spuneau și așa îndeajuns, iar umerii și mutra le dădeau un aer cam amenințător. Alexandre oftă :

— Chestia mă plictisește, spuse el, pentru că-i Carlotta la mijloc... S-ar putea să sufere, și eu țin mult la fata asta...

Pedro intră în bar, călcînd foarte zorit. Își lăsase vraiște tot materialul, numărul din *Le Sourire*, registrele, un borcan cu clei, foarfecile, atît de tare îl fîstîcise apariția importantului musafir pe care-l introducea. Nu intra în obiceiul casei ca Pedro să-i însoțească pe noii-sosiți. Cînd Pedro stătea în picioare, băgai de seamă că are un picior strîmb. Barmanul aruncă o uitătură spre domnul care venea în urma lui Pedro. Șuieră printre dinți : „Patronul !“ Alexandre se întoarse. Nu-l văzuse niciodată pe cel căruia la *Clubul din Pasaj* i se zicea „patronul“ și căruia baronul de Cérésolles nu-i slujea decît ca om de încredere. Era un bărbat destul de elegant. Nu-și lepădase pardesiul subțirel de-un gri-deschis, din care se înfoia în jurul gîtului un fular de mătase albă, în ciuda serii călduroase. Era înalt,

cu faţa mai tînără decît îl arăta părul, cu mustaţa deasă şi pometii rumeni. Un soi de *clubman* [1], cu Legiunea de Onoare la cheutoare. Străbătu barul şi prima sală, apoi dispăru în biroul baronului.

Alexandre stătea pe gînduri. Se întoarse spre barman şi spuse :

— Barman !

Celălalt îl privi şi dădu un dublu de şase. Începu să rîdă încetişor, ridicîndu-şi buza crăpată peste nişte dinţi albi ca un zar alb.

— Barman, mai spuse o dată domnul Alexandre, ce mă sfătuieşti ?

Barmanul tăcu, adîncit în gînduri, apoi răspunse :

— Sau Paulot, sau Maurice...

— Nu, făcu Alexandre, nu vreau o treabă de felul ăsta.

Pedro străbătea iar sala. Întors la postul său, rămase multă vreme îngîndurat. Apariţia patronului îl tulbura. Nu prevestea nimic bun, de obicei. Ultima oară... Era în seara cînd venise brazilianul. Pedro aruncă o privire pe hîrtia la care lucra şi făcu o strîmbătură ; niciodată nu vei putea convinge pe cineva că scrisul acesta e al unui abate care caută păcătoasă drăguţă de patruzeci şi cinci de ani.

În micul birou Empire domnul de Cérésolles stă de vorbă cu adevăratul proprietar al clubului, care e băgat şi în diverse alte case de joc, prin oamenii săi de paie sau prin asociaţie, la Paris şi în provincie, în localităţi balneare sau în plajele la modă. E un bărbat care are cai de curse şi participaţii importante în tot felul de afaceri. Dădea rareori pe la *Clubul din Pasaj,* una dintre cele mai mici întreprinderi ale sale. Dar avertismentul pe care-l primise făcuse necesară această vizită. Guvernul se pregătea să ia măsuri împotriva tripourilor. De la guvernul Clemenceau încoace, casele de joc nu mai trecuseră printr-o alarmă ca asta. Nimeni nu ştia bine despre ce-i vorba, ce era la mijloc. Să zici că pe guvernanţi îi apucase aşa deodată virtutea, asta s-o povesteşti altora ! Trebuie să fi fost doar faza următoare a bătăliei pentru hegemonia jocurilor de noroc, între grupurile adverse care-şi aveau

---

[1] Om care-şi petrece vremea la club.

reprezentanţii lor în guvern, în poliţie şi în partidele politice. De data asta, treaba se încurcase rău de tot, pentru că afacerea era, pe cît se pare, legată de nevoia de-a cîştiga majoritatea parlamentară în sprijinul legii serviciului militar de trei ani. Printre radicali erau mulţi nehotărîţi şi, într-un fel sau altul, trebuiau dezlipiţi de partidul lor, dînd satisfacţie unor prieteni de ai acestora. Exploatarea jocurilor de noroc era cîmpul deschis al compensaţiilor mărunte. Pînă una-alta, nu trebuia să i se dea poliţiei nici un prilej să intervină. Trebuia şperţuită brigada jocurilor de la prefectură. Şi să ne vedem de treabă în linişte. Pe urmă vom vedea : poate că putem căpăta unele informaţii preţioase asupra cîtorva personalităţi importante. Domnul de Cérésolles, bunăoară, n-avea cumva în mîinile lui ceva chitanţe de datorii făcute la joc ?

Cu părere de rău, dar domnul de Cérésolles nu avea asemenea chitanţe. De altminteri, o casă aşa de liniştită — de ce încurcături te-ai fi putut teme ? Domnul de Cérésolles nu zicea nimic de propunerile ce-i fuseseră de curînd făcute de către un membru al clubului. Dacă poliţia le-ar închide prăvălia, domnul de Cérésolles era aproape sigur că ea va fi redeschisă repede, în condiţiuni noi. Dar asta nu-l privea pe proprietar, nu-i aşa ? E adevărat, se dădea o bătălie pentru trustul jocurilor de noroc. Misterioasele persoane din tabăra adversă căutau să elimine pe cîţiva industriaşi deveniţi prea puternici. În umbra lor se zărea o forţă superioară. Era neîndoios că nici domnul de Cérésolles, nici omul căruia el îi slujea ca om de paie, nici individul acela oacheş care stîrnise cu cîteva seri înainte gelozia lui Edmond, nici chiar prefectul poliţiei care-şi avea rolul său în această comedie, nu erau adevăraţii sforari ai afacerii. Se înjghebase tocmai un *sindicat*, şi cuvîntul căpăta un uşor accent de snobism în gura bărbatului ăstuia înalt şi elegant, un sindicat care unea de pe acum mai multe personalităţi dornice să se împotrivească acestui soi de expropriere legală, al cărei început era aşteptat cu teamă, şi care ţintea să pună cluburile, ca de altfel toate jocurile din Franţa, de la cursele de cai pînă la modestele automate pentru încercarea norocului de prin cafenele, sub controlul unui consorţiu, strîns

legat de cercurile militare. Cercurile militare? se miră domnul de Cérésolles. Cum, nu citea ziarele? Ce credea el, bunăoară, că urmăreau campaniile unui Daudet în *l'Action Française?* Domnul de Cérésolles era regalist, îl apăra deci pe Daudet. Celălalt înălță din umeri.

— Uite, dragul meu, ceea ce nu vezi dumneata e că oamenii dumitale sînt la fel cu ceilalți, apără anumite interese. Vorba e: ale cui? Folosesc informații pe care te întrebi de la cine le-or fi avînd? Așa și la *Figaro*...

După asta, se porni să povestească o întreagă istorie din care domnul de Cérésolles nu înțelese mare lucru. În orice caz, părea limpede că cei de dreapta nu căzuseră de acord asupra concesiunilor ce urmau să fie făcute stîngii, și că, mai cu seamă în industria jocurilor de noroc, interesele nu erau așa de simple.

— Eu fac parte, dumitale am să ți-o spun, dintr-un consorțiu de cu totul altă natură... Și am auzit acolo pe un om de mare vază susținînd acest punct de vedere, că astăzi industria, ca să poată supraviețui, ar trebui să fie mai presus de legi... Ei bine, chiar în consorțiul acela, sînt coleg cu Wisner, care, în afacerea jocurilor, e împotriva noastră... Și dacă este o afacere care e mai presus de lege, apoi aceea e a noastră... În zilele noastre rațiunea de stat ne apare sub fețe diverse. Ceea ce se dezbate sub ochii noștri e o mare schismă de care țara noastră nu-și dă seama. E vorba de a se ști cum vom fi guvernați. De cînd lumea, nu există decît două metode: forța sau viclenia. Deocamdată, bătălia se dă între negustorii de forță și negustorii de viclenie... Malvy sau Clemenceau? Pentru a învinge trebuie să ai bani. Or, banii, unde sînt? Aici, dragă baroane, aici, în sălile noastre!

Își scosese deodată pardesiul și fularul alb. Se așeză într-un fotoliu, cu picioarele răscrăcărate.

— Banii, spuse el, în unele sisteme monetare, la Pieile-Roșii de pildă, își sporeau valoarea de fiecare dată cînd te serveai de ei. Adică o piesă de cinci franci îți permitea, de fiecare dată după ce trecea de la cumpărător la vînzător, să cumperi marfă de zece, de douăzeci de franci, de o sută, de o mie! Ne vine greu să ne închipuim cum vine asta, și totuși e ceea ce se petrece sub ochii noștri. Banii

schimbă în bani tot ce ating, mîinile prin care se scurg... Noi ăştia sîntem aici fericiţii canalizatori ai acestui val necontenit, magic. Ne îmbogăţim prin aceea că banii trec dintr-un buzunar într-altul, fără să avem totuşi nimic de-a face cu această mişcare. Casele de joc sînt formele cele mai înalte ale unui sistem care le condamnă în mod făţarnic, dar care nu trăieşte decît din jocurile de Bursă. Dragă baroane, nu se poate bea la dumneata nişte *whisky?* Da ? Mulţumesc.

Prin micul telefon interior, domnul de Cérésolles îl chemă pe barman. Acesta luă comanda, puse la loc receptorul şi începu să prepare *whisky*-ul. Fireşte, din cel irlandez, pentru domnul de Cérésolles. Îi venise o idee şi, continuînd să pună gheaţă într-o căldăruşă, se întoarse spre domnul Alexandre :

— Ce-ar fi să vorbeşti cu inspectorul Colombin ?

— E o idee, spuse celălalt.

VII

De la vizita pe care o făcuse Carlottei în locuinţa ei din bulevardul Bineau, Grésandage rămăsese cu o nostalgie ciudată. Se gîndea într-una la Joseph Quesnel şi la Carlotta, mirîndu-se de legătura lor. Era în această nepotrivire de vîrste ceva neobişnuit. Ei, dar ce importanţă avea asta ? El ţinea mult la Quesnel, fericirea lui ar fi trebuit să-l bucure. Se convingea numaidecît că era de datoria lui, ca prieten, să stea de vorbă cu Carlotta : căci într-o zi sau alta toată istoria asta va lua, fără îndoială, o întorsătură urîtă şi poate că ar trebui să i se explice tinerei italience cine îi era protectorul, rolul pe care urma să-l joace pe lîngă el. Richard se oprise, cu mîna pe telefon, tocmai cînd se pregătea să-i ceară Carlottei o întîlnire : nu cumva se gîndea la dînsa prea des, cu o stăruinţă îngrijorătoare ? Era oare sigur că doar prietenia pentru Quesnel îi dădea brînci spre Carlotta ? Ridică din umeri şi nu mai telefonă : cu ce uşurinţă renunţase ! Îşi dovedise singur cît de nevinovate îi erau gîndurile.

Şi parcă ar fi făcut-o înadins, Elise aducea mereu vorba despre vizita lor în bulevardul Bineau. Se întorsese de la prînzul acela cu un fel de tulburare. Ce va să zică asta ? Tînăra femeie fusese foarte drăguţă, dar, dar... E curios cum, în fond, păstrăm mai mult decît ne-am închipui ideile părinţilor noştri asupra acestor lucruri. Nu ne place, din instinct, ceea ce este în marginea rînduielilor obişnuite.

— Tu, Rico, ce părere ai de această Carlotta ? E nostimă, ce-i drept, e nostimă.

Richard sări în sus.

— Nu se mai poate vorbi de altceva, şi apoi puţin îmi pasă dacă fata asta e urîtă sau nu.

Elise îl privi foarte mirată.

— Nu te supăra, cărbunarule !

Nervozitatea lui Grésandage era explicabilă. Evenimente îngrijorătoare dădeau iar foc butoiului de pulbere din Balcani. După ce îi biruiseră pe turci la Adrianopole, sîrbii, grecii şi bulgarii se năpusteau acum unii asupra altora. Informaţii care se băteau cap în cap soseau la Paris din surse bulgare şi sîrbeşti. În noaptea de 29 spre 30 iunie, bulgarii ar fi atacat fără veste pe sîrbi de-a lungul rîului Zletovska. Cel puţin aşa îşi justificau sîrbii ofensiva pe care o porniseră în ziua de 30 împotriva foştilor lor aliaţi. Aflînd asta, la Salonic, grecii izgoniseră cu lovituri de tun micul detaşament bulgar care-şi avea tabăra acolo.

— Nu te înţeleg, dragă Rico, îi zicea Elise, toate acestea se petrec aşa de departe, şi apoi sînt aşa de încurcate că nu poţi pricepe nimic, iar ăia de pe acolo fac mereu război. Crezi că asta ne-ar putea vîrî în vreun bucluc ?

Ceea ce se vedea limpede e că Franţa şi Rusia voiseră să bareze drumul spre răsărit al Germaniei, aliata bulgarilor. Afară numai dacă nu era chiar Germania care încercase să străpungă la răsărit, pînă la mare, cu ajutorul bulgarilor. În orice caz, mai fusese nevoie de un mic război pentru a evita o împărţire egală a prăzii între învingători. Ciudăţenia era că în Grecia domnea un Hohenzollern, dar aici se simţea mîna Angliei care pusese

la cale afacerea. Gazetele erau pline de știri asupra masacrelor de la 30 iunie.

Ar fi fost bine totuși să stea de vorbă cu această Carlotta... O fi știind ea cît de mult o iubea Joseph Quesnel ? El, Richard, ar putea să i-o spună pe îndelete, cu pricepere, ca unul ce-l cunoștea bine pe cel care fusese pentru dînsul aproape un tată. Un gînd nu-i dădea pace. Își amintea de dinții italiencei, mici și regulați, cu o margine nițeluș festonată. Cît de limpede revedea dinții aceștia, zîmbetul ei !... Tocmai voia să-i telefoneze cînd sună telefonul.

Era feciorul de casă al lui Quesnel.

— Domnul e bolnav. Vă roagă să veniți.

— Nimic grav ?

Dar celălalt închisese telefonul. Dumnezeule ! Elise își împreuna mîinile. Richard avea un straniu sentiment de vinovăție. Ceea ce se traduse în faptul că luă un taxi. Îl găsi pe Joseph Quesnel în pat, strîmbîndu-se de durere. Colici nefritice. Doctorul zicea în șoaptă că sînt durerile cele mai mari din cîte cunoaște omul. Joseph țipa, gemea, se tăvălea în așternut. Cu mustața zbîrlită și obrazul îmbrobonat de sudoare, părea atît de îmbătrînit că Richard se gîndi iar, cu groază, la Carlotta.

Tot la dînsa se gîndea și el, bătrînul. Îi luase mîna lui Richard. Abia putea să vorbească. Vai, ce mă doare, vai, ce mă doare ! Din pricina Carlottei îl chemase pe Grésandage. Îl aștepta la dînsa în bulevardul Bineau. Nu voia să-i spună servitorului să-i telefoneze, asta nu. Și apoi, Carlotta va fi singură... Richard înțelese. Îi va da un telefon Elisei. Va cina la Neuilly... sau în altă parte.

Fatalitatea îl ducea din nou spre Carlotta. La ce bun să se răzvrătească ? Cina fu așa cum trebuia să fie. La început cam țepeni amîndoi. Carlotta purta o rochie de casă albă strînsă pe trup, drapată ca o tunică sub sîni. Și niște bijuterii negre. Le cumpărase de la Roussel. Cînd fusese ea așa de strălucitoare ca în această lumină de iulie, care mai mîngîia frunzișul grădinii ? Mîncau la o masă de fier sub umbrar. Se vedeau trandafiri peste tot, și prundișul scrîșnea sub pașii servitoarei.

— Suferă cumplit... vorbi Richard. L-am văzut tăvălindu-se de durere... Nu se gîndește decît la dumneata...

— Mai ia un antricot, îl întrerupse ea, sînt așa de mici.

Se arătase grozav de simțitoare auzind de suferințele lui Quesnel. Fără prefăcătorie. Își cam rupsese batista tot frămîntînd-o în mînă. Apoi se stăpînise. Îl cerceta pe musafir cu o privire curioasă. Ce soi de om era într-adevăr ? Richard suporta greu această privire iscoditoare în mireasma trandafirilor. Se lăsa seara, și ei vorbeau de unele și de altele. El, de tinerețea lui. O, n-a fost cine știe ce, o tinerețe la fel cu a oricăruia ! O dată se crezuse îndrăgostit...

— Uite, e caraghios, dar deunăzi am întîlnit-o. Într-o cafenea, la telefon. O, ea nu m-a văzut. Mai întîi, i-am auzit glasul. Apoi... închipuiește-ți, e o femeie de vîrsta mea, și eu o lăsasem la douăzeci de ani.

De ce i-o fi povestind asta ? Mai știi ? În iarba pajiștii lucea un licurici. Ca într-un cîmp adevărat.

Richard vorbea mult de tot și ea îl privea pe sub gene. Nu-ncăpea îndoială că-i plăcea acestui bărbat, care se temea să i-o mărturisească. Pînă unde mergea credința lui Grésandage în prietenie ? Fără să se fi gîndit s-o facă înadins, ea începuse să-l ademenească. Poți oare face altfel, singură cu un bărbat, cînd se lasă noaptea ? Îi păsa de mărunțelul ăsta oacheș care-și mîngîia mustăcioara țepoasă ca de niște chiloți vechi, dar trebuie să-ți mai omori timpul. Și apoi, e iritant să dai de unul care-ți rezistă. De altfel, el nu rezista de loc. Era îndrăgostit lulea și credea că nu se vede. Carlotta se gîndea la Elise cu un surîs visător.

Se plimbau sub copaci, și el îi prinse mîna pe care Carlotta și-o trase îndărăt fără grabă. Atunci se porni din nou să-i vorbească de război, și de Wisner care investise bani în Serbia, și de Joseph Quesnel care se băga în această dandana din pricina unei afaceri de petrol și a taxiurilor lui. N-ar fi trebuit să se bage, spunea Richard, zău, n-ar fi trebuit. În ajun, socialiștii depuseseră la Cameră o moțiune împotriva legii serviciului militar de trei ani... „Vrei trandafirul ăsta ?“ îl întrerupse Car-

lotta. Se înălţase în vîrful picioarelor ca să-l rupă de pe creanga ce se căţăra îmbrăţişînd un carpen cu scoarţa verde ca pielea şopîrlei. Îşi răsuci călcîiul şi era cît pe ce să cadă. Richard o susţinu trăgînd-o spre dînsul şi-i simţi tinereţea şi mireasma de ambră cu care era parfumată. Se făcu una din tăcerile acelea de nu mai ştii din ce parte vine tictacul pendulei. Nu era acolo nici o pendulă. Grădina. Dar se auzea bătaia înnebunită a unei inimi.

Intrară în casă. „Să nu aprindem lămpile", spuse ea cînd ajunseră în salonaş. De afară venea tocmai atîta lumină pentru ca ei să se simtă foarte stînjeniţi. Se aşezaseră pe un divan. Carlotta se gîndea: „Ce-o să facă acum ?" Voia să fie sigură că era la cheremul ei. Ciudat fel de a face curte avea! Cu vocea gîfîitoare, repezită, întretăiată de tăceri, se pornise iar să vorbească de război. „Mereu acelaşi cîntec", îşi spuse Carlotta. Simţea însă bine ce mică importanţă aveau cuvintele. Cu cît erau mai depărtate, cu atît făceau mai vie o preocupare imediată. Ceea ce dînsa ghicea destul de tulbure era că în acest cap de înalt funcţionar exista o asociaţie nebănuită între ideea războiului şi Quesnel, o asociaţie care era o acuzaţie împotriva lui Quesnel şi totodată îl dezvinovăţea pe bărbatul de lîngă ea faţă de Quesnel, pentru ceea ce făcea acum.

Ceva ca un ghem viu sări deodată în întuneric şi se opri între dînşii: pisoiul siamez, ai cărui ochi luciră ca licuriciul de adineaori în iarbă. Mîinile li se împreunară deasupra pisoiului: darul făcut Carlottei de Joseph Quesnel. A lui Richard tremura. Simţeau în acelaşi timp cum torcea pisoiul în tăcere şi cum bătea inimioara felină. În clipa aceea tăcerea apăsătoare birui judecata şi cele două capete se dădură unul lîngă altul.

Sărut straniu şi lung ca anii uitaţi ai fidelităţii conjugale. Bărbatul avea broboane de sudoare pe faţă şi mustaţa lui înţepa. Mîinile, ca ale unui licean, căutară pe dibuite sînii, şi asta rupse vraja. Se făcu lumină. Carlotta rămăsese aşa, cu braţul întins spre comutator. Grésandage bătu în retragere. Nu zăpăceala îl dăduse gata, nici gîndul că trebuie să fi fost într-un hal fără de hal,

fiindcă nu-și mai supraveghease ținuta în întuneric, ci rușinea. Rușinea gestului neașteptat, a pornirii necugetate. Dar și rușinea refuzului, căci Carlotta se ridicase, dîndu-l deoparte cu o forță puțin obișnuită la o femeie, și stînd în picioare, într-o atitudine de superbă indiferență, își aranja părul cu amîndouă brațele, minunatele ei brațe albe. Rușinea prieteniei trădate. Prietenia lui Quesnel, omul pe care-l respecta ca pe nimeni altul, Quesnel față de care mersese pînă acolo încît să-l amestece în spusele sale privitoare la răspunderea războiului gata să izbucnească, și ce știa el despre asta, la urma urmei? Quesnel, în care vedea aproape un tată. Cel ce fusese călăuza inimoasă a tinereții sale... Deodată, îi veni în minte Elise și simți parcă o mușcătură la inimă. Elise. O uitase? Elise, care va spune acuși, cînd el se va întoarce acasă, cu vocea ei străbătută de teamă și încredere, care-l mișca pînă-n adîncul sufletului: „Rico, tu ești?" Ah, frumos îi stătea cărbunarului!

— Nu-i nimic, *prietene*, spuse cu multă liniște Carlotta, întorcîndu-se spre dînsul. Nu mai face mutra asta jalnică: nu ți s-a întîmplat niciodată așa ceva?

— Niciodată, îngînă Richard.

Ea îl privi curioasă. Spunea adevărul.

— Ei, bine, urmă Carlotta, asta mă mișcă, dar să știi, nu ne vom culca împreună...

— Te rog să uiți...

— Haide, lasă! Nu-ți mai face sînge rău. Da, nu e prea frumos ce făcuși, față de Joseph... și față de soția dumitale. Dar ce vrei? Așa-s bărbații. N-o știai? Sînteți toți la fel, gata să trădați. Întotdeauna. La început, cînd ne dăm seama de asta, plîngem, țipăm. Pe urmă, ne potolim. Cred în sinceritatea femeilor, ele-s credincioase în dragoste. În sinceritatea bărbaților nu cred nici o clipă. Pesemne că nu e vina lor. Așa-s ei făcuți. Nu sînt prea bine pregătiți pentru asta... cum, de altminteri, nu sîntem nici noi femeile pentru altele... Un bărbat nu e cine știe ce mare scofală...

Pisoiul o zbughise sub o mescioară. Prin fereastra deschisă intrase o muscă mare albastră adusă de zăpușeala serii, mai înăbușitoare decît fusese ziua, din pricina în-

tunericului. Carlotta își trăsese un mic fotoliu și se așeză în fața lui Richard. Îi luă mîinile amîndouă într-ale ei.

— Îmi spui să uit... Află că n-am ce să uit. Nu-s de loc zgîrcită cu buzele mele. Un sărut n-a însemnat niciodată mare lucru pentru mine. Dar, cu toate astea, sînt foarte singură în viață. Am nevoie de oameni în jurul meu, de sfaturi, de prietenie... Spune, vrei să fim prieteni ?

Richard se simți copleșit de recunoștință. Așadar, prieteni. Nimic altceva decît prieteni. Carlotta se putea bizui pe el. Ce grozăvie era gata să facă ? Ea ținea la Quesnel...

— Da, îl iubesc pe Joseph. În felul meu. Îi sînt foarte devotată. Și nu numai pentru bani, dragul meu. Ți-a povestit cum a început legătura noastră ? Nu ? Îți voi povesti asta într-o zi. Dar mă lasă îngrozitor de singură. Îmi place să simt prezența unui bărbat lîngă mine. Știi, în ce privește femeile, eu sînt întotdeauna de partea lor, și n-ai putea să te bizui pe mine împotriva soției tale, bunăoară. Deși... nu pot avea totuși prietenă o femeie. Înțelegi, femeile sînt, cum să-ți explic, sînt niște victime, nu niște egale. În sfîrșit, nici eu nu pricep bine toate acestea...

O asculta vrăjit, nu știa ce să zică. Cînd se gîndea la porcăria pe care era gata s-o facă... Își aminti iar de nevastă-sa : Elise, Elise ! Ce femeie superioară, Carlotta asta ! Și, pe deasupra, frumoasă ! Îi jura o prietenie de nezdruncinat. Era pentru totdeauna la dispoziția ei. Va mai veni s-o vadă, cînd va voi dînsa. Ce putea el să-i ofere ?

— Un pic de căldură, spuse Carlotta. Și adăugă îndată : Nu e totuși ceea ce ne lipsește în seara asta. Apoi, cu un rîs cristalin : Atunci, cînd ne vedem ? Mîine. La prînz. Acum, du-te.

Îl însoți pînă la poarta din stradă. Cînd dădu să plece, Carlotta se aplecă spre el și-și lipi buzele de ale lui, foarte repede, cu un fel de fervoare. Rămase năucit, dar ea îl goni, spunîndu-i prin grilajul porții :

— Prieteni, nimic altceva decît prieteni !

De departe se auzeau oameni cîntînd pe aleile parcului.

VIII

În zilele care urmară, Richard veni foarte des pe la Carlotta. O însoţea prin magazine, la croitori. Prînziră cînd la Prunier, cînd într-un mic restaurant de lîngă Palatul Elysée, de care-i vorbise într-o zi lui Grésandage domnul Caillaux. Îi dădea socoteală de toate acestea lui Joseph Quesnel, care se simţea mai bine, după ce-l lăsaseră durerile de rinichi, dar nu putea încă ieşi din casă pentru că se iviseră unele complicaţii. Carlotta se găsea, de altfel, mai lipsită de ocupaţie ca oricînd, căci şi Edmond avea prea puţin timp liber pentru dînsa, din pricina examenelor. Învăţa de zor la materiile programului, nu se arăta decît în treacăt pe la *Clubul din Pasaj*, sperînd să mai scoată ceva din pagubă. Şansa nu-i prea surîdea.

În sîmbăta aceea, Edmond văzuse trecînd parada militară săptămînală pe bulevardul Saint-Michel şi se auzea că prin cartierele de pe malul drept al Senei avuseseră iarăşi loc incidente. Abia se aşezase să bea un pahar la cafeneaua *Source*, cînd vecinul său de masă, unul cu nasul mare sub o pălărie de pai, îl strigă :

— Barbentane ! Ce surpriză ! Cum merge treaba ?

Era un coleg de la spitalul Charité, internul Lavenaz. Vorbiră de medicină, apoi Edmond îl auzi :

— Biata doamnă Beurdeley ! Nici nu-ţi vine să crezi !

Ocoli răspunsul, aducînd vorba despre altceva. Legea celor trei ani. Era un subiect care-l scutea de a mai face faţă unei conversaţii primejdioase. La Cameră continuau dezbaterile în jurul legii. În ajun, deputatul Sixte-Quenin pusese la îndoială onorabilitatea ministrului de război, pomenind de participarea sa la diverse societăţi industriale ca *Ouamé-Nana, Fabrica de sîrmă din Hâvre ;* luase cuvîntul şi Jaurès...

— Dragul meu Barbentane, Jaurès ăsta merge cam prea departe ! Ia pe faţă apărarea agitatorilor sindicalişti, băgaţi la închisoare pentru propagandă antimilitaristă în armată ! Şi ţipă că vor să-l omoare, să-l asasineze !

Edmond simţi că trebuie să spună ceva :

— E stupid, vorbi el, de altminteri Barthou i-a răspuns foarte bine, ai văzut... Barthou nu-i omul pe care să-l faci să creadă că oamenii pot fi asasinaţi aşa, cu una, cu două...

Cuvintele rostite îi amintiră de doamna Beurdeley şi, fără voie, simţi că-l trece un fior. Se ridică :

— Trebuie să plec. Am de tocit pentru examene...

Boala îl zdruncinase rău pe Joseph Quesnel. Dar, lipsit de Carlotta (nu putea s-o aducă la el acasă în Parcul Monceau, deoarece fiică-sa, plecată pentru cîteva luni în America, unde fusese invitată de familia Morgan, se întorsese tocmai atunci), lipsit de Carlotta, Quesnel avea capul plin de temeri nedesluşite, de vedenii absurde. Ce se va alege din această aventură, din acest frumos basm cu zîne, dacă boala va pune stavilă între el şi Carlotta ? Tot restul lumii, şi averea sa, şi luptele sale de titan împotriva trusturilor rivale, şi politica, şi grevele, şi concurenţa pentru stăpînirea pieţelor din Orientul Mijlociu, toate mai aveau oare vreo importanţă, dacă pierdea această tinereţe strălucitoare, pe Carlotta cu mersul ei uşor, cînd umbla goală prin odaie fără să-i pese de priviri ? Quesnel se gîndea serios la căsătorie. Ar fi de ajuns să vorbească cu Blanche... fiică-sa, o făptură atît de depărtată. Wisner se arătase foarte drăguţ şi venise să-l vadă de cîteva ori. La drept vorbind, avea o slăbiciune pentru vechiul său complice, cum zicea. Nimeni nu l-ar fi crezut pe Wisner sentimental, şi uite că era. Quesnel îşi găsea o vină că-l neglijase niţel în lunile din urmă. Spre seară, venea Grésandage.

Vorbeau de evenimentele externe, de noul război balcanic... dar mai cu seamă de şedinţele Camerei. Înmulţirea cazurilor de trădare şi de propagandă antimilitaristă impunea să se isprăvească o dată pentru totdeauna cu legea militară. Principiul serviciului militar de trei ani fusese votat luni cu 339 de voturi contra 223, după un discurs de două ore al lui Jaurès. Marţi vorbise foarte bine generalisimul Joffre şi o serie de articole ale legii au fost votate la iuţeală. Joi, în legătură cu încorporarea tinerilor la douăzeci de ani, inevitabilul Jaurès făcuse iar demagogie.

— Asta, zise Wisner, mi-a fost simpatic; îmi plac discursurile frumoase. Dar cine-o să ne scape de el?

A doua zi se dusese la Cameră să-l asculte pe amicul lor Millerand și venise să-i aducă lui Quesnel știrile proaspete de la ceea ce numeau *les Folies-Bourbon* [1].

Tot în ziua aceea, cam pe la ora cinci, Edmond se întoarse acasă destul de abătut. Atmosfera era încărcată, se simțea furtuna în aer. România declarase război Bulgariei. La facultate, tînărul nostru n-avusese noroc. Examinatorul îl încolțise cu niște întrebări de necrezut. De altminteri o brută, căreia i se dusese faima printre studenți. Edmond nu avea de ce să fie mulțumit: îl trîntiseră la examen. Nici nu intrase bine în camera lui, cînd auzi o bătaie în ușa care se deschise mai înainte ca el să fi avut timp să răspundă. Văzu intrînd un bărbat care purta un costum gri-deschis, cam prea de plajă, și o pălărie de panama cu borul lăsat în jos, a cărei panglică avea dungi verzi și roșii. Un soi de matahală roșcovană, mișcîndu-se ca la el acasă, cu obrajii plini de coșuri și mustața zburlită, clipind mai tot timpul dintr-un ochi.

— Bună ziua, spuse.

Edmond se pregătea să-l repeadă, dar celălalt, fără a aștepta să fie rugat, se așezase:

— Prefectura de Poliție, explică el pe un ton foarte vesel.

Și-i arătă cu mîna un scaun lui Edmond.

— Nu-nțeleg gluma asta...

— A, domnule Barbentane, un cuvînt, doar un cuvințel te va lămuri de ce am venit.

Polițistul se aplecă spre Edmond, îndoindu-și ușor bustul, cu un deget în aer, gros și lat. În fundul gurii deschise luceau dinții de aur. Rosti:

— Afacerea Beurdeley!

Se făcu o tăcere pe care Edmond o rupse:

— Nu înțeleg...

— Ai să mă-nțelegi îndată.

Părea că se-ngroașe gluma. Trebuia deci să-i facă față:

---

[1] Sediul Camerei este la Palatul Bourbon. Zicîndu-i *Folies-Bourbon*, puneau Camera pe același picior cu *Folies Bergère*, vestitul teatru de varietăți.

— Mai întîi, cine-mi dovedește, domnule, că ești într-adevăr de la Poliție ?

Celălalt rînji :

— Să facem prezentările ? Inspectorul Colombin, iată și legitimația mea.

Operația părea legală.

— Te ascult, inspectore ; ți-aș fi însă îndatorat dacă mi-ai spune ce legătură am eu cu afacerea de care-mi vorbești...

— Ei, așa da. N-am să te țin ca pe jeratic. E simplu. Știi că soția profesorului Beurdeley a fost asasinată ? Da ?

— Ca toată lumea. Profesorul mi-a fost șef la spital.

— Știm asta. Și cucoana ți-a fost amantă...

— Domnule ! Nu permit... e o minciună sfruntată...

— Bineînțeles. E mai bine să nu-ți bați gura de pomană și să schimbi placa de îndată : dumneata ești un cavaler, dar cucoana a lăsat o scrisorică pe care noi am găsit-o...

— E o eroare...

— Fie, n-am să te sîcîi cu asta. În sfîrșit, dumneata nu tăgăduiești că ai cunoscut-o pe doamna Beurdeley ? Nu ? E foarte cuminte. Scrisorica de care vorbeam e în mîinile noastre. *Primo*. Și, *deusio*, am arătat portarului de jos fotografia asta mică din mîna mea, și el a recunoscut persoana pe care a lăsat-o, pentru că-i dăduse o piesă de cinci franci, să urce la dumneata în seara de duminică 26 mai. Își amintește că era în ziua manifestației socialiste. Or, tocmai în ziua aceea a fost văzută pentru ultima oară biata femeie, care-și părăsise soțul și copilașul...

— Copilașul ?

Edmond rîse ca să-și mai vină în fire. La naiba, asta mirosea urît !

— Copilașul are aproape cincisprezece ani, inspectore. Mi se pare că nu le știi pe toate așa cum te lauzi.

— Se prea poate, se prea poate, dar există copilași de toate vîrstele, uite, dumneata bunăoară, cînd răspunzi pe de lături ca pînă acum...

Trebuia să inventeze un sistem de apărare. Să tăgăduiască. După aceea, putea oricînd să spună că negase pen-

tru a nu terfeli onoarea moartei. Asta ar face impresie bună. Vorbi deci :

— Portarul se înșală sau minte... Nu știu ce vreţi să spuneţi... Doamna Beurdeley era, așa cred, o femeie foarte cinstită pe care abia dacă o cunoșteam...

Colombin își dădu capul pe spate și izbucni în rîs :

— Abia dacă o cunoșteai ? Dar îi cunoșteai foarte bine bijuteriile...

— Ce vrei să zici ? Povestea dumitale începe să mă plictisească...

— Haide, haide ! Nu mai căsca ochii așa, bobocule ! Te-ai curăţat. Doamna Beurdeley a plecat de acasă cu o valijoară în care se aflau bijuteriile. Portarul recunoaște că o avea cînd venise aici. Nimeni n-a mai văzut valijoara și, bineînţeles, nici bijuteriile. Portarul n-a văzut-o pe femeie ieșind, cu sau fără dumneata. El crede că a petrecut noaptea aici, și dimineaţa a șters-o neobservată. Cucoana a fost apoi găsită, asta o știi, făcută bucăţele. Și știi, de asemenea, că bijuteriile au fost vîndute la *Clubul din Pasaj*, al cărui client obișnuit ești, unui tăinuitor de lucruri furate, care ţi-a dat de mai multe ori bani în faţa unui martor... Chelnerul de la bar. Mai vrei și altceva ?

Ei, da, treaba se încurca rău. Dar știi, rău de tot. În ce viespar se băgase Edmond ? Trebuia să se ţină tare :

— Dacă-i așa cum zici, de ce nu mă arestezi pur și simplu ? Ai un mandat ?

Celălalt își luă un aer de om binevoitor. Haide, lasă, dracul n-o fi chiar așa de negru : toate astea nu-s decît bănuieli.

— Dragă domnule Barbentane, eu nu vreau moartea păcătosului. Aparenţele sînt supărătoare, foarte supărătoare. Dar ești un băiat de familie bună. Scandalurile nu-mi plac. Se găsesc întotdeauna ziariști gata să răscolească o istorie ca asta. Și mie nu-mi plac ziariștii. Pe cuvîntul meu de onoare ! Am putea să ne-nţelegem...

— Un șantaj ?

— Pfui ! Urîtă vorbă ! Dacă mă insulţi, tinere, îmi fac orbește datoria... datoria pînă la capăt...

— Voi povesti undeva ciudata propunere pe care mi-o faci...

— Haida de! Cine te-ar crede? Nu ești ușă de biserică...

— Canalie!

— A, ia ascultă, ține-ți fleoanca, peștișorule, că de nu, îmi chem oamenii de jos!

Avea oameni jos, sticletele? Trebuia deci s-o lase mai moale. Edmond se așeză și spuse:

— Atunci, dă-i drumul repede. Ce vrei de la mine?

Celălalt se arătă încîntat:

— Ei, așa mai vii acasă! Nu pot să sufăr cînd oamenii își spun mojicii! Eu, dragă prietene, am fost crescut la călugări. Nu te pierde cu firea! Din două una: ori diamantele care sînt în mîna simpaticului Alexandre sînt acelea ale victimei, și atunci dumneata ești asasinul, căci Alexandre va da mărturie că i le-ai vîndut dumneata, și cum joci din gros, prezumțiile morale nu lipsesc... ori, dimpotrivă — dar nu te pierde cu firea! — ori habar n-ai de bijuteriile lui Alexandre, care provin cine știe de unde, și în acest caz ești nevinovat ca un prunc... dar atunci ai să-mi faci plăcerea de a-l lăsa în pace pe amicul meu Alexandre, înapoindu-i și banii pe care ți i-a împrumutat doar ca să-ți facă un serviciu...

Edmond răsuflă ușurat. Ah, care va să zică, asta era? Poliția nu-i așa de fioroasă în țara mea! Putem cădea la învoială! Îl privi cu alți ochi pe inspectorul Colombin:

— Să stăm de vorbă... zise Edmond.

IX

Ce-o fi avînd în seara asta domnul Charles? Lenoir, care ținea banca la *Clubul din Pasaj*, îl privi dojenitor pe crupier. De două ori acesta uitase să strîngă cărțile, și a trebuit să-i facă semn.

Pe jilțul său înalt, Charles Leroy ședea posomorît. De cînd începuse jocul, nu se gîndise o singură dată să-și controleze cărarea în oglinjoara din buzunar. Era ceva care-i umbla prin cap: intimitatea Jeannei cu inspectorul Colombin. Dumnezeule, își spuse, nu e cu putință. Că ea

o fi scăpat o vorbă despre copil, mai treacă-meargă... dar de aici și pînă...

— Jocurile s-au făcut, nimic nu mai cade...

Nimic nu mai cade, această expresie îi suna astăzi în urechi ca o prevestire sinistră. Apoi, cînd ai o asemenea meserie, cum vrei să-ți mai păzești nevasta? Jeanne se arăta totuși așa de drăguță cu el. Poate că nițel cam nervoasă. Dar, mai știi? Era cald în acest mezanin, grozav de cald, în ciuda ferestrelor deschise, prin care pătrundea larma bulevardului. Lenoir părăsise masa de joc, după ce pierduse zdravăn. Doamna Beneduce îi luase locul. Ca de obicei, asta stîrni în jurul mesei o năvală de bărbați... Și de jucătoare bătrîne, clientele obișnuite ale clubului, ale căror rochii erau mai fistichii ca oricînd, ca vara, grozav de decoltate, cu dantele negre pe pielea zbîrcită și cu pene în păr, ținînd în mîinile încărcate de inele micile lor gentuțe și evantaiele.

Domnul Charles ar fi vrut ca femeia asta să cîștige. Mai întîi pentru că era foarte frumoasă, apoi pentru că îi surîdea într-una, și apoi pentru că într-o seară fusese foarte drăguță cu Jeanne. Purta iconița cu sfîntul Cristofor, un dar al Carlottei, așteptînd să dea o raită prin Charentes ca să-și vadă copilul. Imaginea lui Colombin îi veni iar în minte, așternîndu-și umbra roșcovană printre gîndurile crupierului. Jocul lîncezea. La bar cîțiva jucători beau *whisky* cu gheață. Pedro își compunea sîrguincios răspunsurile la micile anunțuri, cu scrisul său îngrijit, batard. Toate își urmau cursul obișnuit. Domnul de Céresolles avea pe cineva în biroul său.

Unde-o fi gagicul doamnei Carlotta? se întreba domnul Charles. În ultimele zile aproape că nu se mai arătase pe acolo. S-o fi clătinînd poate menajul. Totuși, nu se poate. E prea liniștită pentru așa ceva. Carlotta cîștiga. Deodată, Jeanne se ivi în pragul ușii. Leroy încruntă din sprîncene. Nu-i plăcea s-o vadă acolo. I-o spusese. Iar venea să-l deranjeze în timpul lucrului. În sfîrșit, tot e bine că cel puțin acum nu era cu inspectorul.

Jeanne se apropie de masă. Purta rochia ei neagră. Dar nu cu crupierul avea ea treabă. Veni lîngă doamna Beneduce și, cam tulburată, îi spuse cîteva cuvinte. Carlotta înălță capul, cu un aer întrebător. Se pregătea

tocmai să facă jocul. Cele două femei mai schimbară cîteva cuvinte, apoi Carlotta se ridică, împingînd la o parte saboul. „Nu mai joc!“ Ce-o fi însemnînd asta? N-avea cum s-o întrebe pe Jeanne. Plecase cu doamna Beneduce. Charles Leroy nu mai știa ce să creadă. Sub gîndurile lui mocnea o gelozie confuză. Un tînăr indian, cu o blîndă față cenușie, luase locul Carlottei la masa de joc.

În seara aceea, pe Carlotta o aștepta mașina ei. Se urcă împreună cu Jeanne Cartuywels. „La Langer!“ spuse Jeanne șoferului. Carlotta purta o rochie de culoare deschisă, cu o tunică galbenă, iar în jurul gîtului o garnitură din pene de cocoș pur și simplu fantastică. Părea neliniștită. Jeanne, în culmea nervozității, explica:

— Am să vă spun... A stăruit așa de mult... Nu știu despre ce e vorba... Zice că pe domnișorul dumitale îl pîndește o primejdie... Bineînțeles, nu e un om în care pot avea toată încrederea. Mi-e frică de el... N-aș vrea să vă vîr într-o dandana. Ce-o fi pus la cale? Și dumneata ai fost așa de bună, așa de drăguță cu mine... Știi, iconița dumitale...

Carlotta era tulburată. Ce însemnau toate acestea? Îl amenința o primejdie pe Edmond? Cine-i trimitea vorbă despre asta? Un tip de la poliție. Ciudat! O urmase pe Jeanne Cartuywels din instinct, din încrederea ce-o avea în ea. Ei, și apoi, ce ți s-ar putea întîmpla la Langer, în plin Champs-Elysées! Dar tulburarea Jeannei o neliniștea. Dînsa îi spusese între altele: „Trebuia să vă aduc acolo... nu-i pot refuza nimic“.

La restaurantul Langer era multă lume, și orchestra cînta un tango. Inspectorul Colombin, în frac, cu plastronul cămășii care se căsca pe părul roșcat al pieptului, se afla la sfîrșitul cinei și își turna șampanie. Se ridică, foarte galant, și le făcu loc la masă celor două doamne. Carlotta îl privi drept în față. „Frumoasă curviștină!“ gîndi el, și asta îl făcu să surîdă. Cunoștea ea acest soi de bărbați. Oricum ar fi, trebuia să-i spună de îndată pentru ce anume o adusese acolo. Luă cupa de șampanie pe care i-o întindea Colombin și întrebă:

— Vrei să-mi spui, domnule, despre ce-i vorba?

Colombin nu era grăbit. E o chestie delicată. Nu știa dacă poate vorbi în fața doamnei Cartuywels... Ba, de ce nu, îl întrerupse Carlotta. Totuși... Carlotta stăruia. Ei, de ce nu-i spunea ? Era cam afumat inspectorul ? Tot ce se poate. Ochii îi luceau. Se întoarse deodată spre Jeanne :

— Tu, lasă-ne...

Ea se ridică, foarte palidă. Pentru ce toată această comedie ?

Jeanne Cartuywels își ceru haina de la garderobă. Se supunea acestui om pînă în cele mai mici amănunte. Simțea o strîngere de inimă lăsîndu-l cu doamna Beneduce, dar ce era să facă ? Ce-o fi vrut de la Carlotta ? El nu-i împărtășea secretele. Trebuia să-i facă toate mendrele, și avea destule inspectorul Colombin. Niciodată un bărbat nu-i ceruse niște lucruri atît de josnice. Și, afară de asta, o amenința că-i va povesti totul lui Charles. Trăia într-un fel de vîrtej de spaimă și scîrbă de ea însăși. Toate i se trăgeau din acea veche întîmplare uitată. Poate că Charles ar mai fi iertat-o, dacă dînsa ar fi venit să i-o povestească de îndată. Dar ea se speriase de la început și-i cedase inspectorului, spre a nu fi silită să-i mărturisească lui Charles. Ce neghiobie ! Acum se vedea prinsă în această țesătură de minciuni și mîrșăvii. Mergea pe sub castanii din Champs-Elysées. Cei cu flori roșii, grele, care și începuseră să se scuture în arșița de iulie, păreau să sîngereze peste Jeanne. De-a lungul aleilor, lîngă micile chioșcuri, bărbați și femei își șopteau la ureche. Se vedeau pe acolo tîrfe sulemenite groaznic. Un bărbat destul de sărăcăcios, și bătrîn, se ținea după Jeanne. Simțindu-l în urma ei, se depărtă repede, apucînd pe sub lumina puternică a felinarelor. Parisul era frumos, cu înfățișarea sa languroasă și istovită, iar dîra de lumină ce pornea de la caii din Marly [1] pînă la Étoile părea o chemare tulbure adresată poftelor cărnii.

În ciuda căldurii apăsătoare, Jeanne tremura înfiorată... Ajunsă în Piața Concorde, șovăi, neștiind încotro să apuce.

---

[1] Grup statuar de marmură realizat de Guillaume Coustou între Champs-Elysées și Place de la Concorde.

Apoi, tîrîndu-și pașii, se pomeni iar pe marile bulevarde. *Clubul din Pasaj* o atrăgea. Ce s-o fi făcut Carlotta cu inspectorul ? Îi era frică să-și pună întrebarea. Se simțea vinovată că se băgase în istoria asta. Cînd era băut, Colombin era în stare de orice.

Toate acestea din pricină că, iarna trecută, pe cînd era însărcinată, furase la Galeriile Lafayette. O întîmplare idioată. Nu mai avea bani și o ispitea cumplit o poșetă. Nu-i da pace gîndul că ar fi vătămător pentru copilul pe care-l purta în pîntec dacă nu și-ar împlini pofta. Era singură pe atunci, părăsită. O duseseră la postul de poliție din strada Chaussée d'Antin : o chestie banală pentru cei de la Comisariatul din strada Chaussée d'Antin, căci avuseseră de-a face cu destule hoațe de prin prăvălii ! O specialitate a comisariatului. Femeia pusă s-o caute o scotocise peste tot. Nimic altceva decît poșeta aceea. Dar, la interogatoriu, se afla acolo și vlăjganul care o înșfăcase, Colombin. Nu se culcase niciodată cu o femeie însărcinată. Și-l ispitea. Ce murdărie cu chip de om acest Colombin ! O lăsase să plece după ce iscălise o scurtă declarație. Așa făceau de obicei. Nu erau trimise în judecată decît recidivistele, altminteri tribunalul n-ar mai prididi. Într-o seară, cînd îl recunoscuse la restaurant, în tovărășia lui Charles, știuse că totul va reîncepe. Și cîte vor fi fost femeile pe care le silea astfel să-i facă cheful ? Se lăuda că avea zece. Îi plăcea să le și bată. Nu asta era partea cea mai rea. Dumnezeule, de ce se învoise s-o aducă pe Carlotta la restaurantul Langer ? Jeanne luase loc la o masă în restaurantul Pousset ca să-l aștepte pe Charles. Prin decolteul rochiei, simțea la capătul lanțului subțire de aur iconița sfîntului Cristofor, ca o căință zadarnică.

X

Iulie avea strălucirea unei dihănii îndrăgostite, și orașul încă suferind după forfota gălăgioasă a zilei părea să-și clatine capul sub povara grea a frunzișului. Lumi-

nile se răsfrîngeau în apa Senei ca niște pete făcute din greșeală. Aerul era apăsător. O cerșetoare chircită într-o pînză de sac pe care se vedeau urmele de paie, și parcă un colb uscat în zbîrciturile feței, întindea mîna scheletică cu degetele înfiorătoare. Din cînd în cînd, un trecător se scotocea grăbit prin buzunar, și atunci un fel de vaiet monoton ieșea din mormanul de carne omenească lipit de parapet.

Se afla acolo această babă, și prezența ei avea un aer tot atît de firesc ca Palatul Luvrului și mai multă demnitate ca o umblătoare. Cîți bani putea oare strînge din această curioasă, groaznică trudă ? Cuvîntul „trudă" se roti prin capul omului cu sprinteneala unei muște în mintea unuia care n-a mîncat. Unii își închipuie că e ușor să cerșești, dar asta nu se învață într-o zi. Pînă ajungi să întinzi mîna fără să-ți mai pese de nimic trebuie să te ostenești multă vreme, repetînd gestul, ca și coaforul care își dobîndește iscusința de-a mînui fierul de frezat ; ca și tenorul care, tot făcînd la game, ajunge să ia pe do de sus... Noaptea devenea mătăsoasă ca un grumaz de femeie. Se simțea o lîncezeală absurdă în văzduh, și podul tremura sub greutatea iluminată a autobuzelor. Cerșetoarea trebuie să fi fost oarbă și avea înfățișarea cuiva care cască ochii a mirare. Moneda aruncată pe furiș de un tînăr sperios rămase în mîna întinsă, care își zgîrci multă vreme degetele împrejurul ei, căci era o băncuță de cincizeci de centime. Cel ce se oprise să privească avea asupra sa șapte gologani, nici o para mai mult. Micul soare de metal care lucea într-o palmă tremurătoare îl făcu să-și întoarcă ochii și un gînd ucigaș îi veni în minte urmat de un șir de motive ce-l îndreptățeau să omoare.

Era straniu și totuși foarte simplu. Nu-i trecu prin cap să asasineze vreun om bogat, ci o amărîtă de cerșetoare care-și scoate pîinea atît de ușor : așa ceva te ispitește ca și cum n-ar fi vorba decît să dai cu mătura. Glasurile se încrucișau vuind deasupra Senei, peste tot oameni și iarăși oameni, și apoi tăceri lungi. Colo jos, pe umbra valurilor, pluteau hîrtii soioase și, fără îndoială, o mulțime de înecați.

Se iviră două cumetre guralive stîrnind în liniștea gravă a serii un turuit de *auzi, soro,* și rochiile lor aveau un aer nițeluș medieval. Or fi existat oare cîini în evul mediu, și pe ziduri afișe prin care li se interzicea să ridice piciorul, și de care nici nu le păsa încă de atunci ?

Lui Armand îi pierise pur și simplu orice poftă de viață. Ca și cum o dată cu înserarea s-ar fi scurs din el puțin cîte puțin voința îndîrjită de a face gesturile necesare, mofturile mecanice ale existenței. La ce bun să se mai zbată ? Nimeni nu i-o cerea. Banul ca un monstru stînd pe vine... asta începea ca niște versuri latinești. Se gîndise mereu că poți isprăvi odată cu viața. Dar ideea nu cuprindea o realitate prea limpede, era mai curînd o umbră, o lunecare a gîndurilor. Banul ca un monstru... E foarte greu să cerșești, dar nici să nu mănînci nu e ușor. Va trebui și în seara asta să aștepte ora cînd se trezesc Halele. Va trebui să aștepte verzele, morcovii, căpșunile, pe care le revarsă peste inima Parisului niște matahale neînduplecate, în jurul cărora se strînge o liotă de calici murdari și hămesiți. Privi cerșetoarea și-i veni în minte colțul de lîngă măcelării, unde se deșteptase dimineața pe trotuar, în timp ce alături de el se despăduchea un polonez palid ca zorile.

Să-ți fie foame iarna e nu știu cum, parcă foarte firesc. Dar pe vremea asta de furtună și de sudoare, întrece înțelegerea stomacului. Armand se îndrepta spre malul stîng al Senei, cu cei șaptesprezece ani ai săi, cu furia sa clocotitoare și, pe lîngă toate acestea, cu sentimentul forței sale. O femeie care se grăbea spre Comedia Franceză îl privi. Își aduse aminte că nu se bărbierise de mai multe zile. Simțea că părul îi cădea peste urechi. Iuți pasul. I se năzări deodată să privească Școala de Arte Frumoase. Ajunse în fața ei ca un om care se teme să nu întîrzie la o întîlnire de afaceri. Ei bine, clădirea școlii era tot acolo. Să meargă mai departe, spre gara d'Orsay ? Sau să apuce de-a lungul fluviului, ca și cum ar fi urmărit un gînd ? Își pipăia în buzunar comoara celor șapte gologani. Se gîndea ce întrebuințare să dea acestei averi. De zece ori făcuse și desfăcuse tot felul de planuri ; ca o femeie care-și despletește părul... Compa-

rația îi stîrni un rînjet, iar gologanii îi jucară între degete. Ce jalnici sînt gologanii ăștia găuriți!

Această parte a Parisului are o măreție stranie, care aduce a cadavru. Aici ființele omenești se plimbă întrucîtva ca rîmele pe piciorul unui leș. Vehicule rapide duc oameni cărora nu li se vede fața, dar care vorbesc între ei, făcîndu-și semne. Uneori îndrăgostiți, sau militari. Diversitatea oamenilor, dacă am avea vremea să cugetăm la asta, ne-ar mira, ca și mirosurile lor, de altfel, sau ca urîciunea spinărilor care trec prin fața noastră pe trotuar.

O conversație în întuneric :

— Trei ani... e ca și cum te-aș pierde pentru totdeauna...

— Nu fi nebună, dragostea mea, mai sînt permisiile, și apoi ce, Nancy nu e la capătul lumii!

— Îți spun, simt că s-a sfîrșit între noi...

— Nu mă mai iubești ?

— O, iubitul meu, iubitul meu !

Sub o scară, spre cheiurile unde oameni zdrențăroși dorm înveliți în ziare, cu picioarele goale, perechea se oprise ca o ancoră pe pămîntul nesigur al unui sîn de mare. Armand văzu că fiecare din ei era doar cu puțin mai în vîrstă ca dînsul. Ea murmura :

— Trei ani... trei ani...

Pentru aceștia legea serviciului militar de trei ani nu era o chestie politică. Îi veni deodată în minte cazarma ; își spuse : *Înrolează-te !* Pe el nici o femeie nu-l reținea. Atunci, la ce bun să lupte ? I se făcu rușine numaidecît și-și șterse buza asudată, unde mijea un fir de mustață. Atinse perechea în treacăt și tinerii se strînseră unul într-altul ; îndrăgostitul îl pironi cu o privire aspră pe vagabond.

Umbla acum de-a lungul malului. Văzute de jos, podurile nu mai sînt așa de arătoase, seamănă cu niște oameni în cămașă. Iar acolo, dedesubt, domnește o forfotă deznădăjduită. Moșnegi, deșeurile unei lumi, bărbați tineri cu fețe tragice din oastea brațelor nefolosite, umbre cețoase ale celei mai josnice prostituții, o bătrînică ivită pe neașteptate, grijulie ca o provincială, cu pălăria ei neagră

și un scăunel pliant... fiecare dintre făpturile acestea e sfîrșitul unei lungi istorii urîte, care capătă accentul măreției tocmai în clipa cînd ajunge pe ultima treaptă a decăderii. Ca niște mîini de fier, arcurile podurilor își împreună degetele de întuneric deasupra valurilor așa de ispititoare pentru toți. Armand era cît pe ce să calce peste un om cu brațele goale și noduroase ieșind dintr-un tricou vărgat, pare-se muncitor la terasamente, care sforăia cu mustața lipită de pavaj : era beat sau frînt de oboseală ? Sena își împrăștia în fața lui valurile umflate ca niște țîțe, înconjurînd Insula, care-i inima Parisului, un remorcher șuieră foarte tare dinspre Samaritaine. Ideea cazărmii îi veni iar în minte. N-ar fi oare mai bine să golească acolo latrinele decît să se bată în Hale pentru vreun praz sau niște foi de varză ? Într-o noapte, la Bois de Boulogne, era cît pe ce să fie înșfăcat de paznici, iar altă dată, cînd dormise în șanțurile forturilor, lîngă zidurile de apărare, la marginea comunei Levallois, fusese trezit de o larmă de glasuri, de țipete de femeie, și fugise fără a îndrăzni să-și arunce măcar o privire la ceea ce se întîmplă acolo, să vadă pe cine omorau. Încă de atunci își întorsese ochii spre acest refugiu militar, cazarma ce se înălța neagră deasupra unei încăierări între pezevenghi care trăiau pe spinarea prostituatelor.

Cu șapte gologani poți avea totuși pîine și cafea. Ei, și după aceea ? Armand își tot învîrtea între degete comoara, ca un avar. Nu voia nici s-o știrbească, nici să n-o cheltuiască în întregime. Ce mare scofală dacă i-ar rămîne un gologan, bunăoară ! Socotea în minte. Ar fi vrut să se spele pe dinți, să ofere niște flori vreunei fete oarecare ca s-o vadă zîmbind. Pălăria lui de pîslă moale atrăgea atenția : era tot ce-i rămînea dintr-o lume. Aproape de Saint-Michel, o lungană fără pălărie, într-o bluză de culoare deschisă și cu o poșetuță în mînă, veni spre dînsul, dezlipindu-se de un copac de care stătea rezemată. Trebuie să fi fost trecută de cincizeci de ani, cu panglica de catifea ce-i aduna zbîrciturile gîtului și cu rochia despicată sub care pulpa în ciorapi negri părea ispititoare. O lăsă să se apropie ; avea o voce răgușită și

joasă, care se făcea gingașă, sunînd ca o ușă deschisă cu băgare de seamă, fără zgomot.

— Ei, frumosule, nu vrei să-ți fac o bucurie ?

Armand se găsea într-un asemenea moment, că ar fi făcut probabil dragoste acolo, pe jos, cu paparuda asta care nu-și mai scosese fardul din vremea afacerii Fachoda [1]. „Sînt curățat", mărturisi el.

Femeia se trase îndărăt, cu toată oroarea foamei în fața sărăciei. „Rahat", murmură ea, depărtîndu-se. Armand văzu atunci că avea dinții din față stricați. Te lua scîrba și groaza privind-o : ochii fără gene, dați cu negru, brațele tremurătoare. Simți deodată o amărăciune absurdă la gîndul că-l părăsea singura ființă care îi vorbise de nu mai știa cîtă vreme, singura ființă care văzuse în el un bărbat, și avu un gest parcă vrînd s-o oprească. O auzi bombănind : „Vezi-ți de drum ! Nu-i de nasul tău !" Se ducea legănîndu-și fesele cu o măreție monstruoasă.

Noaptea se așternu fără stele. Aerul devenea tot mai apăsător, ca și cum furtuna era gata să intre și ea în joc. Un polițist trecu bănuitor. Un cîine se sperie de Armand cînd întinse mîna să-l mîngîie și-o luă la fugă mîrîind. Tînărul era muncit acum de o obsesie. Niște sîni ca două căpșuni strălucitoare, un pîntec alb, și acea moliciune a trupului femeii care ți se lasă în brațe... N-ar fi trebuit oare, fie ce-o fi, să alerge după tîrfa aia bătrînă ? Ar fi stăruit, i-ar fi spus că pentru dînsa nu era cine știe ce mare lucru ! Putea să-și facă pomană. Și, la urma urmei, el nu era de lepădat cu cei șaptesprezece ani, în ciuda bărbii crescute... N-o fi luînd ea de obicei mai mult de zece gologani.

Porni îndărăt mînat de o speranță vagă, scrutînd întunecimile. Dădu peste doi bărbați care-și povesteau verzi și uscate, apoi zări o țigară aprinzîndu-se în beznă. Ceva mai departe, crezu că o recunoaște pe femeia de adineaori. Vorbea unui bărbat rotofei cu umerii rotunzi, care avea o mutră de polițist. Armand urcă iar pe chei. undeva, în apropiere de strada Saint-Jacques...

---

[1] Adică din 1898.

XI

Bruta se răsuci în cearșafurile groase, pe cînd Carlotta sărea din pat. Era odaia clasică de hotel. Inspectorul Colombin nu arăta frumos în intimitate. Umerii săi goi erau acoperiţi de un păr roșcat, care se întindea încreţit pe omoplaţi. În ciuda mușchilor, carnea palidă, acum potolită, zăcea fleșcăită în așternut, iar nasul bărbatului se turtea în pernă, cu acea stranie îndîrjire a fiarei care a făcut dragoste.

Carlotta, în cămașă, cu sînii afară, își strîngea lucrurile de jos, și avu un fior văzînd pe un scaun pantalonii lepădaţi cu fundul încă umflat de bucile poliţistului. Un horcăit se înălţa din pat, și mirosul trupurilor încinse plutea prin cameră în ciuda ferestrei deschise, căci jaluzelele împiedicau aerul să pătrundă. Carlotta se simţea parcă tăvălită în spurcăciune și această senzaţie groaznică n-o părăsea. Era prea de tot : se mai culcase doar cu destui bărbaţi. Asta, însă, cu exigenţele lui ! Își clăti gura cu un ciudat sentiment de recunoștinţă pentru apa proaspătă. Din perne se auzi un glas :

— Mă părăsești, porumbiţo ?

Ea nu răspunse, plătise doar, nu ? Ajunge.

Cînd se găsea în pragul ușii deschise, Colombin îi strigă ceva din pat. Era o porcărie cumplită, în legătură cu ceea ce se petrecuse între dînșii. Carlotta se întoarse și-i aruncă o privire plină de ură :

— Ah, așa vra să zică !

— Cum ? Ce vrei să spui ? întrebă el. Și, ridicat în capul oaselor, cu trupul său de taur niţel îmbătrînit, îi rînji batjocoritor : Pe curînd, puicuţo ! Și nu uita, dacă faci pe fudula cu mine, îl dau pe peștele tău în mîna lui Deibler [1] !

Cum ? Scîrnăvia asta voia să-și continue șantajul ? O noapte nu-i ajungea ? Carlotta simţi că o lasă puterile. Trîntise ușa. Se pomeni iar în întuneric. Parisul și gîndurile ei. Bătu multă vreme străzile înainte de a se hotărî. Dăduse drumul mașinii cînd venise la restaurantul

---

[1] Călăul Parisului, dintr-o familie ai cărei membri au exercitat multă vreme această funcţie.

Langer. Își aminti de un mic bar, nu departe, spre Piața Pigalle, unde se ducea odinioară pe cînd făcea trotuarul. Avea poftă de un coniac bun. Se grăbi deci spre acest vechi adăpost din zilele grele. Acolo dădu peste necunoscuți, dar cum o zări, casierița exclamă : „Ia te uită, Charlotte !" Se așeză la masă cu tipii fostelor ei prietene. Ceru de băut. Apa robinetului nu gonise din gură mirosul acela de șacal. Unde-o fi Edmond la ora asta ?

Edmond sosise la club după plecarea Carlottei. Pedro îi spuse că a plecat cu soția crupierului. Domnul Charles nu știa nimic, Jeanne nu-l înștiințase unde se duce. Peste puțin timp însă ea va fi la restaurantul Pousset. Edmond jucă și pierdu. Venise aici ca să-i ceară bani Carlottei ; fără dînsa, cum să scape de Colombin și de Alexandre ? Acesta, cu nasul lui bocciu, care-i ieșea din sprîncene, îl privea jucînd și zîmbea ironic. Tulburat, jucătorul se prefăcea că nu vede pe nimeni. Cînd părăsi masa de joc, se lovi piept în piept de tăinuitor, care, cu un aer cum nu se poate mai amabil, îi strînse mîna :

— Două mii de franci, mîine, doctore, de nu, spun tot !

Iar cu stînga făcea gestul tăierii capului. Se schimbaseră rolurile : el era acum șantagistul, atîta tot. Carlotta nu mai venea. Îl treceau sudorile. Nu mai putu sta locului : coborî la Pousset. Doamna Cartuywels era acolo, aștepta. Cînd îl văzu intrînd pe Edmond, își înăbuși un suspin. Ce putea să-i spună ? Ce grozăvie ! Avea o fire sentimentală : vedea în Edmond și Carlotta perechea ideală, dragostea fericită. Ce ticăloșie făcuse acestui flăcău frumos, ducîndu-i iubita la monstrul acela ? Își zicea că poate nu ieșise nimic rău din toate astea... Dar mai bine să mintă...

— Nu, spuse, nu știu unde s-a dus. Trebuie să se fi întors acasă. Am luat-o cu mine ca să am cu cine vorbi de micuțul meu...

După ce-i scăpară cuvintele acestea, se simți nenorocită. Ce făcuse ? Să-l amestece pe Bébé în mîrșăvia asta ! Numai de nu i-ar aduce nenorocire !

A doua zi dimineața, Edmond alergă în bulevardul Bineau. Fără să țină seamă de ceea ce-ar putea gîndi servitorii, Carlotta îi spuse să intre în camera ei. Era ora unsprezece, se afla acolo Babette, manichiurista, pe care

o trimise jos, la parter. Carlotta își pusese un chimono roz peste cămașa lungă de noapte ; cu părul despletit și ochii obosiți, arăta mai frumoasă ca oricînd. Dar nu despre asta era vorba. Edmond dădu să vorbească, dar ea îl întrerupse :

— Să nu spui nimic, am aflat totul... Ce-ai să faci acum ? Trebuie s-o ștergi de-aici. În Belgia... L-am văzut pe inspectorul Colombin...

— A, da ? Și tu ? Ei, și ?

— Mai întîi să-ți pui pielea la adăpost, dragule... Ne vom gîndi pe urmă la celelalte...

— Dar nici în ruptul capului ! Cu două mii de franci scap de încurcătura asta...

Vreme de o clipă se jucară așa de-a v-ați ascunselea. În sfîrșit, Edmond înțelese : Colombin îi băgase în cap că el, Edmond, o omorîse într-adevăr pe doamna Beurdeley, ca să-și plătească cu bijuteriile furate datoriile la joc... Îi explică de unde pornise șantajul, rolul lui Alexandre și toată tărășenia de-a fir-a-păr. Așadar, asta e ! Carlotta scrîșni din dinți, cuprinsă de furie : își reamintea de noaptea ei. O jucase pe degete, scîrnăvia ! Îi povesti lui Edmond, foarte repede, prin ce trecuse, spunînd lucrurilor pe nume cu atîta nerușinare încît el, cinicul, se înfioră auzindu-le. Carlotta ! Să facă așa ceva ! Cu sticletele ăsta ! Era mai rău decît cu taică-său... gemu. Se simțea atins în demnitatea lui de bărbat. Și i-o spuse. Ea îi rîse în nas.

— Puțin îmi pasă de demnitatea ta... dar el puțea a acetilenă, înțelegi ? Îmi venea să-l omor...

Pînă una-alta, cu lacrimile astea, Edmond era gata să uite esențialul. Cei două mii de franci ai lui Alexandre. Carlotta nu-i avea. Adevărat, nu-i ai ? Îți dai seama ce înseamnă asta pentru mine ? Dacă-mi dau seama ? Pentru cine atunci m-am tăvălit în murdărie ? Domnul ar vrea să mă duc să-i cer două hîrtii de o mie lui Joseph Quesnel ? Și de ce nu ? Pentru că e bolnav, pentru că nu pot să-l văd la el acasă, pentru că ar trebui să-i explic... și pentru că nu vreau să-l mîhnesc, uite, acuma știi. Edmond gemea : ce dracu face cu banii lui bătrînul ăsta zgîrcit ?

Nu-ţi dau voie să vorbeşti aşa. Şi dacă voi fi arestat ? Plîngea.

O cîrpă, ca şi ceilalţi. Iată bărbaţii, nu-i nimic de capul lor. Asta barem e bun la ceva. În pat. Măcar atît.

XII

După ce Edmond plecă de la dînsa (plănuise să-i ceară un împrumut lui Jacques Schoelzer, născocind vreo minciună), Carlotta se simţi deodată cuprinsă de spaimă. Îi dădu drumul Babettei, ca să poată gîndi mai bine la ce avea de făcut. Să treacă într-altă zi să-i facă unghiile. Uitase că ameninţările lui Colombin o priveau şi pe dînsa : spusese că-l va informa pe Quesnel. Cum să iasă din încurcătură ? Va trebui oare să-l suporte pe acest poliţai, să fie la cheremul său pentru a evita catastrofa ? Gînduri de omor îi umblau prin cap. Deodată îi veni în minte Grésandage : de vreme ce nu se putea bizui pe Edmond...

Elise răspunse la telefon. Nu, Richard, nu-i acasă. Ce mai faci, scumpă doamnă ? A, uite, te rog să mă ierţi. Mi se pare că-l aud. Poftim, vorbeşte cu el. Alo ! Da, eu sînt. Chiar acum ? Nu e atît de uşor. Pentru întîia oară în viaţa ei, Elise era geloasă. Ei, dacă-i aşa, atunci se schimbă lucrurile. Nu zău, Rico, dar masa e gata. Lasă, Elise, o fac doar pentru Joseph Quesnel... Cum ? Nu te cred. Ai zis ceva, dragă prietenă ? Nu, nu, te asigur, soţia mea îmi spune să mă duc... Rico, te implor, nu te duce ! Ei, ce te-a apucat, îmi faci o scenă ? Scumpă doamnă, vin numaidecît. Între telefon şi uşa trîntită, nu mai schimbară nici un cuvînt. Dar anii de căsnicie se rupseră ca un văl, şi Elise înţelese că a pierdut ceea ce era mai de preţ ca viaţa. Cărbunarul ei ! Căuta în minte rugăciuni şi nu găsea decît cuvinte idioate şi cunoscute. Se duse la fereastră şi-şi lipi de geam fruntea ei mare, îngîndurată. Îl văzu în stradă pe Richard, şovăind între vehiculele ce treceau. „Acum îl va strivi vreo maşină !“ gîndi ea. Richard făcea semne unui taxi.

Cînd Grésandage sună la poartă, Carlotta veni să-i deschidă, luînd-o înaintea slujnicei. Îl trase după dînsa în

grădină. Se îmbrăcase în pripă : o rochie cu două volane, verde cu pete albe, lăsînd să i se vadă piciorul, încălțat în pantofi cu tocuri înalte, și mîneci pînă la cot din muselină albă, o panglică verde în părul legat de mîntuială. Avea ochii încercănați și buzele îi tremurau. Îi luă mîna și o lipi de pieptul ei care zvîcnea. Richard crezu că toate se învîrtesc în jur. Dar ce-o apucase ? Simțea inima ei bătînd să se spargă... Sub bolta de viță sălbatică îi povesti totul pe nerăsuflate. Richard simțea că-i fuge pămîntul de sub picioare. La drept vorbind, nu știa nimic despre dînsa. O așezase atît de sus în mintea lui ! Carlotta avea un amant ! Nu Quesnel. Un amant ! Lăsînd celelalte deoparte, înainte de orice rămînea această destăinuire. Nu-l mințise, ceea ce se cheamă a minți, dar îi ascunsese adevărul. Și îl iubea pe acest om ? vru să știe Richard. În sfîrșit, nu despre asta era vorba acum. Carlotta, nu cumva îmi spui baliverne ? Povestea era prea încîlcită pentru ca Richard să priceapă numaidecît. Edmond, Colombin, doamna Beurdeley. Ce pot face eu în toate astea ?

— Trebuie să mă scapi, spuse Carlotta, petrecîndu-și brațele albe în jurul gîtului său și privindu-l cu ochii ei cei mai înfocați, gata-gata să-i dea peste cap.

Richard se simțea așa de adînc mîhnit de tot noroiul acesta și de gelozia ce-l rodea, în care se amestecau Edmond și tinerețea, Quesnel și banii, Colombin și mîrșăviile lui, așa de buimăcit se simțea, că o strînse la piept pe femeia aceasta care-l vrăjise, cum ar fi făcut cu o fetiță, și degetele i se prinseră în părul ei, și își dădu seama că-i mușcase buzele cînd Carlotta scoase un țipăt slab : „Richard, ce faci ?“ Se aflau sub bolta de viță sălbatică.

— Numai prefectura de poliție, zise el, te poate scoate din încurcătură. Dar atunci trebuie înștiințat Quesnel, pentru că, altminteri, cum te vei apăra dacă îi va dezvălui cineva toate acestea ? Cît despre tînărul... (Richard închise ochii plini de amărăciune.) Mă întreb acum dacă nu cumva îl ucidem pe Quesnel spunîndu-i adevărul... Carlotta, ce-o să zică dînsul cînd o afla ?

Carlotta nu știa, dădea din cap, întîmplările acestea o istoviseră. Dacă nici Richard nu putea s-o apere... Toc-

mai atunci se ivi slujnica pe micul peron din fața casei... Doamna era chemată la telefon. Dădu fuga prin alee. Grésandage rămînea singur, descumpănit, neștiind ce să facă, cu imaginea confuză a unei Elise părăsite care înțelege deodată că el iubește o altă femeie. Ce grozăvie ! Totul se năruia în jurul său, totul se ducea de rîpă...

La telefon era Colombin. N-o slăbea de loc. Abia se deșteptase și pornea iar la atac, nu-i lăsa timp să-și vină în fire. Încolțise pe cît se pare în mintea lui ideea de a deveni peștele acestei femei, care era întreținută de unul dintre oamenii cei mai bogați din Franța. Trebuia s-o ia repede. O anunță că trece pe la dînsa. Cum, ieșea în oraș ? Atunci, dacă nu vrea să i se întîmple o nenorocire gagiului... Carlotta găsi în ea puterea de a curma convorbirea.

Cam pe la trei după-amiază, ca în toate zilele, inspectorul Colombin trecea pe la *Brise-bise's Bar* din strada Fontaine, unde Jeanne Cartuywels îl aștepta, fie că venea sau nu. Jeanne parcă se smintise. Vremea era tot a furtună. Și apoi, doamna Cartuywels își reproșase toată noaptea că săvîrșise o crimă împotriva dragostei. Îi era frică să afle ce făcuse Colombin cu Carlotta. Printr-un straniu amestec de sentimente, avea și un fel de ciudă, ea care-l ura pe inspector și plîngea de fiecare dată cînd pleca de la dînsul, din cauza lui Charles, a bietului Charles, care nu bănuia nimic. Se simțea umilită, îmbătrînită, batjocorită. Și vinovată. Ceruse un pahar de bere englezească, și berea era în fața ei, neagră ca o cafea.

Cînd inspectorul intră, grozav de fudul, cu panamaua dată pe frunte, și cu acea legănare nerușinată a șoldurilor în pantalonul cu dungi, gata să plesnească pe el, cu un lanț de aur de la buzunarul jiletcii pînă la cheutoarea hainei, Jeanne văzu îndată că soarta n-o cruțase de ceea ce se temea. Colombin se așeză lîngă dînsa pe banchetă și o ciupi foarte tare de piept. Jeanne nu țipă și întoarse ochii ei mari și ciudați spre polițist :

— Ei, vorbi ea, ce-i cu Carlotta ?

Colombin rîse încetișor, plescăi din limbă, se aplecă peste masă și spuse :

— Ce bei aici ? Bere neagră. Face sete.

Și dădu pe gît o jumătate de pahar.

— Un absint ! comandă el chelnerului.

Tăcerea și căldura se făcură una.

— Ei, da ! urmă după o vreme... Pentru treaba asta e tocmai bună. Își cunoaște meseria... Nu zbîrcită ca tine.

Se întrecu povestindu-și isprava cu un fel de lăudăroșie în descrierea celor mai murdare amănunte. Îi plăcea să se grozăvească în ochii femeilor. Asta îi ațîța simțurile. Mai bău un pahar de absint, apoi începu să-și depene planurile. Ce va face cu Carlotta, cum o va juca pe degete amenințînd-o că-i spune tot lui Quesnel etc... Jeanne întrebă :

— Și tînărul acela ?

Colombin izbucni într-un hohot de rîs :

— Tînărul ? Din seara asta îl las pe mîna bandei lui Alexandre. Le spun că n-a vrut să înțeleagă cu binele, și ei îl curăță. Cu ăștia nu-i de glumit. Îți amintești de focurile alea de revolver în pasajul Operei, la ieșirea de din dos a clubului ? Era un brazilian care-i trăsese clapa lui Alexandre într-o afacere de bijuterii... Oho ! Cu noi nu se prind șmecheriile ! Dacă lucra cinstit, n-ar fi pupat țărîna, și-apoi, astea-s apucături de borfaș... Cît despre flăcăul Carlottei, n-o să-mi stea el mult în cale !

Dumnezeule ! Jeanne Cartuywels era îngrozită. Și ea, ea care dezlănțuise, prin lașitatea ei, toată nenorocirea ! Îl găsea pe Edmond așa de chipeș. Dacă Bébé ar putea ajunge ca el mai tîrziu ! Era Făt-frumos din poveste, viteazul îndrăgostit, prințul fermecător. Și îl vor ucide chiar în seara asta, cine știe, uite așa, la ieșirea din club. Nu trebuia să vină acolo. Cum să-l anunțe ?

— Ai să recunoști, Jeanneton, că am mînă norocoasă, spuse polițistul. De multă vreme eram cu ochii pe această Carlotta. Îmi ceruse cineva s-o urmăresc nițel. Un vechi client cu care am avut de-a face acum cîțiva ani într-o chestie de stupefiante. Un om care învîrtește ceva pe la Bursă. Are legături de afaceri cu barosanul damicelei și legăturile lor s-au cam răcit. Cred că vrea să tragă niscaiva foloase de la bătrînul bogătaș, arătîndu-i că știe anumite lucruri. I-am trimis niște informații privitoare la mica pușlama, peștele Carlottei. Dacă ne scapă din mîini pe-o chestie, îi venim noi de hac altminteri...

Jeanne Cartuywels nu se simțea bine, dar de loc. Aerul era înăbușitor. Îi spuse lui Colombin că se duce acasă. Poate că-i venea luna... adăugă încet, și asta stîrni încă o glumă groasă și foarte piperată a polițistului. Cînd se ridică, el îi trase una peste șale. Un gest prietenesc : era bucuria triumfului.

XIII

Începuse să însereze. Grésandage nu părăsise locuința Carlottei. De ceasuri întregi juca rolul confidentului, întretăiat în chip straniu de sărutări tainice ca niște remușcări. Mai toți trandafirii își scuturau acum petalele. Nici un zgomot nu tulbura liniștea cartierului. Cînd auzi glasul Jeannei, Richard crezu că visează. Îi spunea ceva slujnicei pe un ton aprins și venea dinspre poartă călcînd iute, îmbrăcată în rochia ei cenușie și cu pălăria după ultima modă, ca un coif de catifea și pai.

Nu-l recunoscu pe Grésandage, dar înțelese numaidecît că putea să vorbească în fața lui. Zicea că Pedro îi dăduse, la club, adresa Carlottei și a lui Edmond. Deoarece domnul Barbentane nu era la hotel, venise aici... Trebuia împiedicat cu orice preț să se mai ducă la club, căci vor să-l omoare. Cum, ce spui ? Carlotta o apucă de braț și o zgîlțîi. Rolul pe care Jeanne îl jucase în ajun o împiedica să aibă prea mare încredere în această femeie scuturată de isterie. Totuși, privirea ei rătăcită o izbi. „Șezi, te rog", îi spuse. Atunci, auzind-o, doamna Cartuywels izbucni în plîns.

Își ținea fața în mîini și pălăria i se strîmbase pe cap. Nu mai era chip să scoți ceva de la dînsa. Cuvîntul *Bébé* țîșnea printre degetele resfirate pe obraz.

— Nu pricep nimic, zise Carlotta.

— Lasă-mă pe mine, șopti Richard, am să-i vorbesc.

Cu o blîndețe pe care n-ai fi așteptat-o de la unul ca el, domnul director al Mișcării generale a fondurilor dădu deoparte mîinile de pe fața pustiită de lacrimi :

— Jeanne, îi spuse, nu mă recunoști ? Sînt eu, Richard, adu-ți aminte, Richard, Richard...

Jeanne rămase nemișcată : părea să asculte niște glasuri depărtate. Richard ? Se uită mai întîi la Carlotta, apoi îl privi pe necunoscut. Parcă ar fi netezit o hîrtie mototolită ca s-o poată citi. Sub trăsăturile bărbatului de patruzeci de ani, îl regăsea anevoie pe flăcăul de douăzeci : „O, făcu ea, Richard !“ Și pentru o clipă, în inima dramei de azi drama de ieri fu mai tare ca timpul. „Richard, spuse încet, ce nebuni am fost !“ Apoi gîndul i se întoarse la viață și la lume, și la lucrul acela groaznic din inima ei, și începu să se vaiete și să geamă, cu coatele lipite de trup, ridicînd mîinile și lăsîndu-le în jos, tremurătoare, pentru a-și lovi genunchii, cum fac femeile foarte bătrîne bocind la priveghiul morților.

— Vai, gemu dînsa, eu, eu l-am omorît ! Ar fi trebuit să-i duc iconița, și o purtam aici, pe sînii mei. Ea îl păzea de rele. Aseară, făcînd ce-mi cerea celălalt, te-am trădat, doamnă, te-am trădat ! Atunci sfîntul Cristofor a lăsat să piară copilul !

Își pierduse mințile ? Carlotta și Richard se uitau unul la altul. El murmură :

— Jeanne, Jeannette, caută să-ți amintești... Ce s-a întîmplat ? Îți sîntem prieteni...

Era vădit că nu-i mai vedea. Pălăria, cu clapele ei mari, i se clătina caraghios pe cap.

— Sfîntul Cristofor, vorbi ea, a aruncat copilul pe fereastră drept în rîu ! Mi-am omorît copilul ! Bébé, micuțul meu bebeluș !

Tulburată, Carlotta îngenunchease lîngă dînsa.

— Copilul ți-e sănătos, doamnă, zău, de ce plîngi ? De ce ?

Jeanne scotocea prin poșetă, de unde scoase, împreună cu o batistă udă, o telegramă care aproape că nu se mai putea citi, o zdreanță muiată în lacrimi. Grésandage descifră cu greu : *Bébé mort astă-noapte ce facem înmormîntarea Dufour.*

— Sfîntul Cristofor, plîngea mama, sfîntul Cristofor ne-a părăsit, din vina mea, vina mea cea mare. Eu sînt cea care l-am omorît pe Bébé în noaptea asta, așa cum îl vor omorî acum pe tînărul dumitale. Richard ! Ce faci aici, Richard ? Bébé a murit, Bébé !

Repeta într-una, amestecîndu-le, trei istorii fără legătură între ele, copilul mort din vina ei, undeva prin Charentes, Richard regăsit și dragostea de acum douăzeci de ani, capcana întinsă brazilianului în Pasajul Operei, și Colombin, și Edmond, și Alexandre. Nu era chip să te descurci prin ițele atîtor întîmplări. Richard și Carlotta se înțeleseră din ochi. Trebuiau s-o facă să vorbească, pentru că pomenise de acea primejdie obscură. O luară între dînșii, căutînd s-o potolească. Dar abia scoteau de la ea o vorbă și gîndul îi fugea iar la copil : „Bébé ! Bébé !" și se smucea din mîna lor, ca și cum ar fi ținut-o să nu se arunce în mare. Totuși, puțin cîte puțin, adevărul ieșea la iveală din spusele ei. Amenințările lui Colombin deveniră străvezii. Nu era vreme de pierdut. Carlotta îi spuse lui Richard :

— Du-te, fă orice, dar scapă-i viața ! Du-te la poliție, nici eu nu știu unde, dar scapă-l !

— Și Quesnel ? întrebă Richard.

Carlotta își plecă fruntea :

— Fie ce-o fi, nu-mi pasă, șopti dînsa.

Grésandage tălmăci asta în felul său.

— Bine, făcu el, dau fuga în parcul Monceau...

Înainte de a pleca, mai aruncă o privire la femeia nebună care se legăna într-un scaun de trestie. La nenorocita Jeanne, regăsită și pierdută. Toată tinerețea lui. Toată duioșia tinereții lui. Și cînd te gîndești că se afla în fața ei într-o clipă ca asta, care nu-i lăsa nici răgazul de a suferi văzînd-o, de a simți nostalgia tinereții lui ! Întortocheate mai sînt drumurile vieții ! Le lăsa acolo pe cele două femei ca să alerge în ajutorul unui tînăr necunoscut, rivalul său. Nici nu se gîndea la Elise. La Elise care-l aștepta acasă cu moartea în suflet.

XIV

— Mă bucur, iubite prietene, că te văd în picioare.

— Mîine voi ieși în oraș, am făcut azi o plimbare prin parc. Și dacă totul merge bine, poimîine mă duc să văd parada de la Longchamp...

Quesnel îl primea pe Wisner sub verandă, în fața grădinii care părea să se întindă pînă în parcul Monceau. Nu arăta rău, doar nițel slăbit, cu fața trasă de suferință. La drept vorbind, Wisner se simțea dezamăgit : crezuse într-o boală mai îndelungată și aflase un fel de plăcere de-a se purta așa de drăguț cu vechiul său prieten, venind mereu să-l vadă. În fond, se alarmase degeaba.

Liniștea serii de vară se lăsă peste ei, în timp ce sorbeau din citronadele la gheață. Ce farmec avea parcul acesta public, în care se plimba un norod cuviincios, plin de demnitate ! Aici bogăția părea aproape un bun al tuturor, ca soarele. Tihnă franțuzească, pace adîncă... Uitai de acele veșnice alarme ale ziarelor, de zarva din Parlament.

— Binecuvîntez cerul că mi-a fost dat să trăiesc în epoca noastră, spuse Joseph Quesnel, închizînd ochii pe jumătate. N-or fi încă toate la locul lor, dar, în sfîrșit, vezi cum înțelepciunea oamenilor stăpînește natura și sălbăticia mulțimilor ! Cînd mă gîndesc că ne-am fi putut naște în alte vremuri, uite, bunăoară în zilele acelei Renașteri italiene, așa cum a văzut-o Stendhal ! Timp al pumnalelor, al otrăvii, al guvernelor de zbiri... Ciudată viață trebuie să fi fost pe atunci !

Wisner nu-l prea asculta. Era cu mintea la Bursă și la veștile proaste care-i veneau mereu de la una din uzinele sale. Quesnel continua :

— M-am gîndit adeseori la acei oameni din vremurile de odinioară, cărora le revenea, în definitiv, misiunea noastră de azi, a noastră, Wisner... Și gîndindu-mă la reaua întrebuințare ce-o dădeau puterii și bogăției, îmi ziceam, cu o mîndrie destul de îndreptățită, că n-avem de ce ne teme de o comparație în fața unui Dumnezeu care ne judecă : noi nu-i zvîrlim pe sclavii noștri în mare să-i mănînce peștii, nu băgăm pe nimeni în temniță, nu luăm nimănui rodul muncii sale. Viața a devenit foarte plăcută. Să tot trăiești.

Tăcu, dar gîndurile amîndurora alergau mai departe. Și astfel Wisner se pomeni aducînd vorba de evenimentele din Balcani :

— Ultimele știri sînt excelente. Ai aflat : bulgarii sînt bătuţi pe toată linia. Românii înaintează. Și ar trebui chiar să nu lăsăm lucrurile să meargă prea departe, ca nu cumva să izbucnească o revoluţie la Sofia. Ferdinand va trebui să cedeze. Asta deschide perspective frumoase pentru afacerile noastre. Minele noastre de acolo sînt gata să intre în exploatare...

Quesnel nu-l urma pe calea asta. Era cu mintea la altceva. Îl întrerupse :

— Scuză-mă, Wisner... mă gîndeam că în epocile mari — și cine ar tăgădui că aceasta este una ? — oamenii care stăpîneau bogăţiile erau întotdeauna și ocrotitorii artelor. Cei din neamul Medici, de pildă... Vezi tu, am fost bolnav, și în zilele acestea m-am gîndit la începuturile vieţii mele. Cînd te încolţește durerea, multe lucruri pălesc, așa cum pălește culoarea draperiilor într-o cameră. Toată viaţa am îndrăgit pictura, poemele, și poate că-ţi par ridicol... ba da ! Văd că-ţi vine să rîzi, dar adevărul este că în clipele acelea, cînd simţeam atît de tare cît de șubredă e viaţa, am înţeles că ţineam mai mult la lucrurile de artă decît la avere, decît la pasiunea afacerilor... Va trebui să-ţi arăt tabloul pe care l-am cumpărat...

— Un tablou ? se miră Wisner. Ești nemaipomenit, lumea te crede în pragul morţii și cînd colo ! Cumperi tablouri !

— O, știi, fără să fiu un Camondo, un Cognacq sau un Roussel, am și eu mica mea colecţie... De data asta însă am mers ceva mai departe, dincolo de gustul meu obișnuit. Pentru că m-am gîndit la tot felul de lucruri : erau pictori de care nici nu voiam să aud, iar căutările lor, îndrăznelile lor, mai știu eu ce ? — mă enervau. Pe urmă însă, cu vremea, te obișnuiești, descoperi frumuseţi unde nici nu gîndeai... ai să vezi...

— Și de cine e tabloul acesta ?

— Ai să rîzi : dar știi, nu trebuie să-l judeci după exagerările lui, e un desenator grozav... Picasso...

— Cum, cubistul ? Ei, asta-i bună ! Dar ce, ai căpiat ?

— Lasă, ai să vezi, ai să vezi ! E un tablou de acum opt ani, numai în albastru, cu niște acrobaţi...

Valetul veni să-l anunțe pe domnul Grésandage. Wisner văzu lucind o lumină neașteptată pe fața convalescentului. Pentru că numele lui Richard însemna o veste de la Carlotta. Quesnel îl primi pe noul sosit cu dragoste. Părea însuflețit de o asemenea bunătate acest bărbat arătos, îmbătrînit, dar cu ochii încă tineri, că Wisner înjură nițel în gînd : îl necăjea și-l înduioșa deopotrivă. Ținîndu-se mai departe, îl ascultă pe Richard care dădea, gîfîind, știri foarte bune despre Carlotta. Vorbea pe ocolite, dar cu teama de-a ataca motivul venirii sale. Cine știe ce efect ar putea să aibă asupra lui Quesnel ? Și cum să vorbească de față cu Wisner ? Mințea, cocoloșind adevărul.

— Carlotta ? făcu el. Am găsit-o fragedă ca o roză... și această banalitate căpătase un asemenea accent, răsunînd cu atîta putere chiar în inima lui, încît Joseph Quesnel zîmbi și-și închise pleoapele, ca s-o vadă mai bine pe italiancă.

Începu să vorbească despre dragoste. Sunau ciudat în gura acestui bătrîn protestant asemenea cuvinte rostite înaintea unora mai tineri ca dînsul. Înălțimea de la care vorbea, demnitatea frazelor sale îi țineau pe aceștia în respect. Ascultau fiecare în felul său : Grésandage cu bătăi de inimă, Wisner mirat. Fabricantul de automobile ar fi avut de ce să facă haz, căci știa, și nu din întîmplare, cine era această Carlotta. Dar numai de dînsa nu-i ardea lui acuma ! Era vorba de Quesnel, un om care a arătat ce poate în viață, un om mai presus de ceilalți. În sentimentele lui descopereai totuși o mare puritate, care nu te putea lăsa nepăsător. Wisner, chefliul, îi simțea și el vraja ciudată.

Richard avea atîtea cuvinte care-i ardeau buzele ! Fiecare clipă putea să aducă moarte de om. Nu îndrăznea să vorbească. Liniștea lui Quesnel îl îngrozea, ca un lac limpede și curat deasupra căruia plutesc păsări negre. Să arunce acum o piatră în el ?

— Mă simt totuși obosit, spuse Quesnel, să intrăm în casă.

Nu, nu era chip să vorbești acestui bolnav, acestui orb. Dar nu trebuia oare să se intervină de îndată ?

Cine, dacă nu Quesnel, ar avea puterea să pună în mișcare fără întrebări, fără mofturi, poliția și toate celelalte ? Wisner ! Idee luminoasă. Cînd Wisner se pregătea să plece, Richard spuse :

— Vă însoțesc...

. . . .

— Ei, nu, adevărat ? se miră Wisner. Dar e un roman-foileton !

Își conducea singur Mercedesul. Se oprise lîngă trotuar, pe calea Friedland, cînd Grésandage începuse să-și dezlege limba povestind peripețiile trăite în ziua aceea. Întrerupea cu *Ei, nu mai spune !* și cu *Ia te uită, drăcie !* această istorie încîlcită din care nu înțelegea nimic.

— Ia stai, ce caută aici această... să zicem, întîia dumitale dragoste ? Și copilul mort, și diamantele ? Da, bine ai făcut vorbindu-mi mie de asta, și nu lui Quesnel. Nu se știe cum ar fi luat-o... Așadar, ce-i de făcut ? Mie puțin îmi pasă dacă vor omorî peștele acestei domnișoare... O știu pe curviștina asta ! Cum ? Haide, haide, n-ai să-mi spui mie cine e... Am avut-o înaintea lui Quesnel, te rog să mă crezi : e nostimă, de altfel...

Lovitura îl dădu gata pe Richard. Pălise la față cum numai liliacul poate păli. Carlotta ! Ar fi trebuit să-l ucidă pe acest Wisner, pe acest ticălos distrugător de idoli. Nu era vreme de așa ceva. Richard își mușcă buzele pînă la sînge. Avea nevoie acum de Wisner. Numai el putea să intervină destul de repede... Grésandage lămuri cum stau lucrurile, ce i s-a întîmplat brazilianului în Pasajul Operei...

Wisner asculta. Deodată se făcu parcă o lumină în mintea lui :

— Pasajul Operei ai zis, dar ia stai, cum se numește clubul acela ? *Clubul din Pasaj !* Așa ? Ei, atunci se schimbă lucrurile. Are o faimă foarte proastă. Un tripou. Ar trebui închise localurile astea. I-o spuneam și deunăzi ministrului... Niște cuiburi de străini, de spioni... Și cum zici dumneata, mai bîntuie pe-acolo tăinuitorii, asasinii... Voi telefona prefectului... Chiar acum. Mă reped pînă la debitul de colo. Mă aștepți ? Nu-i un motiv să lăsăm ca

băiatul acela să fie omorît, chiar dacă nu-i cine știe ce de capul lui.

„Fir-ar să fie ! își zicea Wisner învîrtind manivela telefonului. Asta-i bună ! S-o fi pus cineva la cale, și n-o potrivea mai la țanc !“ Prefectul nu era acolo. Aici Wisner. Dați-mi-l numaidecît. Iubite prefectule, mi se spunea... Nu vorbesc de dumneata, dragă prietene, nu despre dumneata e vorba. Vocea lui Hennion făcea să duduie aparatul. Ei bine, iată un prilej pentru a da cu măturoiul într-unul din cluburile acestea, o treabă cum nu se poate mai bună... Care ? *Clubul din Pasaj*, da, da. Cum ? Dar e de cea mai mare urgență, chiar în seara asta, s-a pus la cale un asasinat ! E prea lungă istoria ca să ți-o explic... Întreaga afacere a ajuns la urechea mea printr-un domn Barbentane, pe care unii vor să-l vîre într-o dandana, un șantaj... da... da... El e cel care are nevoie de protecția poliției... Barbentane... Fiul cui ? Nu știu. Dacă-l cunoști pe tat-su, cu atît mai bine. Vezi dar despre ce-i vorba. Barbentane... Nu cred să fie mulți cu numele ăsta : Barbentane. Un prieten al lui Clemenceau, zici, nu știam asta, dar e un motiv mai mult să intervii. Ne-am înțeles... În regulă. Atunci, dragă prefectule, chestia e lămurită. Afară de asta, mai e unul din agenții dumitale care a făcut niște boroboațe, călcînd în străchini. Un anume Colombin. Va trebui făcut să înțeleagă. Mai vorbim noi. Omagiile mele doamnei Hennion.

— Am parat lovitura, îi spuse Wisner lui Richard, și-și porni mașina spre Passy.

— Ei, lasă, te însoțesc.

Grésandage răsufla adînc. O descindere a poliției, astă-seară. Și mîine toate ițele afacerii vor fi descurcate. Poliția va băga spaima în șantagiști ; rar se întîmplă să nu aibă la dosarul lor vreo condamnare, cîteva luni de pușcărie sau o interzicere de-a locui în Paris... Foarte cuminte din partea lui Richard că nu pomenise nimic despre asta lui Quesnel. Își va putea depăna mai departe visul. Femeia asta era lumina bătrîneților lui. Cei doi bărbați se priveau cu ochi strălucitori. Făcuseră o faptă bună.

— Am parat lovitura, repetă Richard. Și după o clipă de gîndire : Ați salvat viața unui om.

Dar, chiar în minutul acela, Joris van Houten, așezat într-un fotoliu în fața lui Joseph Quesnel, îi arăta cu de-amănuntul ceea ce aflase despre Carlotta și despre Edmond Barbentane de la unul din informatorii săi, inspectorul Colombin, din brigada jocurilor de noroc.

XV

Gelozia pune stăpînire cam la aceeași oră pe mai multe din inimile omenești prin care trece firul acestei povestiri : în timp ce Elise Grésandage se zbuciumă de moarte și tot ceea ce alcătuiește universul ei se destramă în perdelele locuinței de pe strada Passy, de care își reazemă deznădejdea, atît de mare încît Elise simte că, pentru că se îndoise de Richard, începe să se îndoiască pînă și de Dumnezeu, în acest timp, Richard însuși, care se întoarce la dînsa, își dă seama, în licărul unor sentimente noi, cît de inutilă, cît de zadarnică i-a fost viața și cum și-o irosise de pomană. La ce bun oare, funcționar integru, se amăgise singur atîta amar de vreme, pentru ca astăzi să sufere ca un copil din pricina unei femei pe care-o crede desfrînată și în același timp o iubește ? Îi vin în minte bărbații din viața Carlottei, cei de care știe : Quesnel, tînărul acela necunoscut, Barbentane, și acum, Wisner. Mai nesuferită e ușurința cu care Wisner vorbește de dînsa.

Și Quesnel află din gura elegantului Joris van Houten niște lucruri neașteptate, care întrec în durere colicile nefritice, pentru că la acestea nu mai poți să țipi, trebuie să te porți demn, să asculți... Și cînd te gîndești că de veacuri omenirea rîde de bărbații înșelați, de cei cărora nevestele le pun coarne. Nu se știe bunăoară ce gîndește, ce simte un om care s-a aruncat sub metro, și are pieptul zdrobit, și inima îi mai bate sub coastele sfărîmate, cînd roata îi prinde capul și-i strîmbă gura, acolo unde i se ivea surîsul, și țeasta face trosc, și sîngele țîșnește, creierii curg... Nu-ți vine a rîde de asta, Molière ? Și totuși.

— Spune-mi, întrebă Quesnel, magnat al taxiurilor, furnizor al armatelor sîrbești și române, ești într-adevăr sigur de ceea ce afirmi ?

Astfel, durerea șovăia ca un fluture negru.

Charles Leroy petrecuse o zi istovitoare în mezaninul *Clubului din Pasaj.* Om simplu, rîvnind la bătrîneți tihnite, într-o lume unde nu există tinerețe fericită, găsise în dragostea Jeannei Cartuywels o speranță de care începuse acum să creadă că fusese doar iluzia unui bărbat trecut de floarea vîrstei. Totul pornise de la iertarea unei greșeli, de la gestul inimos al crupierului, închizînd ochii cînd văzuse că Jeanne trișează. Ea îi căzuse pur și simplu în brațe. Pentru întîia oară, Charles Leroy fusese în ochii unei femei omul mărinimos și puternic, protectorul, moralizatorul. Se simțise crescînd și începuse deodată să creadă în el însuși, în viitor. Totul îl făcea să privească cu încredere înainte : firea neliniștită, fricoasă, a Jeannei, regretele ei după o lume ce se închisese pentru dînsa și pe care el își făgăduia în taină s-o redeschidă prin căsătorie, copilul bastard la care se gîndea cu duioșie și care în curînd, cînd îl vor lua de la doică, va trece drept propriul său fiu, căci îl îndrăgea de pe-acum...

La un lucru nu se gîndise niciodată crupierul, el care umblase toată viața cu femei de prin bordeluri sau cu altele de aceeași teapă, și anume că Jeanne ar putea să-l înșele. Așa ceva nici nu-i trecuse prin cap.

De două zile trăia cu această idee nouă. Ea creștea în mintea lui înfierbîntată, pătrunsă de teamă. Acum începea să-și dea seama că o iubea pe Jeanne : știa că Jeanne ținea mult la el, iar lui, așa credea, îi era tare milă de dînsa. Și iată că învăța să-i fie mai întîi milă de el însuși. Asta e ceea ce bărbații nefericiți în dragoste numesc a iubi. Unde o fi ea ? Ce-o fi făcînd ? Și celălalt... Dumnezeule, era oare cu putință ? Polițaiul ăsta scîrbos.

În jurul crupierului, banii, făpturile prăfuite, bărbați suspecți, femei decăzute, cărțile de joc... totul se învîrtea ca timpul neînduplecat. La ora cinei, domnul Charles aproape că nu fu mirat de a n-o găsi pe Jeanne în restaurantul din strada Favart. O așteptă totuși. Nu venea. Domnul Charles nu puse nimic în gură. Chelnerițele îi spuneau : „Și doamna, unde-i ?“ sau : „Ar fi mai bine să

începeți..." Cînd veni vremea să se întoarcă la club, ceru un coniac pentru a-și justifica așteptarea îndelungată. Apoi un al doilea coniac, din pricina inimii care bătea așa de tare. „Dacă vine doamna, să-i spuneți că..." Afară, începeau pregătirile pentru serbarea ce avea să însuflețească străzile. Se vedeau steaguri peste tot.

Și domnul Charles își reîncepu lucrul. Ceea ce era pentru dînsul a lucra. Îndeletnicirea asta pe care nu stătuse niciodată s-o judece și pe care se apuca deodată s-o privească cu alți ochi. Jetoanele, fisele, banii. Or fi fost oare și oameni care nu jucau ? Oameni care nu aveau aceste fețe strîmbate de teamă, aceste ticuri nervoase, această febră ? Închise ochii. Voia să revadă cîmpia pe unde umblase cînd era tînăr, și o văzu pe Jeanne, Jeanne cu Colombin... Își ridică în grabă pleoapele... „Jocurile s-au făcut..." Niște picățele de lumină verde pluteau pe chipurile jucătorilor ca petele unei lepre universale.

Deodată, fără să se fi petrecut ceva, crupierul se liniști. Tot ce i se păruse tulbure s-ar putea explica, nu era nimic grav în asta. De ce să-și facă sînge rău ? La masa vecină se iscase o ceartă. Charles întoarse încet capul. Colegul îi făcu cu ochiul. O hoașcă bătrînă, cu fața sulemenită, mormăia lîngă un fel de Henric al IV-lea chior. Apoi, totul se potoli. „Jocurile s-au făcut..."

Gelozia se strecura încetul cu încetul și într-ascuns. Ca foamea. Era acolo fără să fie. Nu durea prea tare. Destrăma. În strada Passy, o seară mută. Doamna Grésandage își asculta nenorocirea în clinchetul unei vaze atinse din greșeală. Florile se înăbușeau pe-o asemenea căldură. Trebuia să le schimbe apa. Richard citea o carte de Paul Bourget : un autor care nu-i prea plăcea. Se anunțase tocmai apariția noului său roman : *Le Démon de Midi.* Un titlu care stîrnea discuții. (Richard era mai curînd un cititor al lui Claudel. Se abonase la *Nouvelle Revue Française.)* Quesnel părăsise sufrageria, lăsînd-o acolo pe fiică-sa. Putea, în sfîrșit, să-și măsoare nefericirea. Își privi mîinile zbîrcite.

Pe străzile Parisului, unde în seara asta de sîmbătă se și porneau balurile, căci a doua zi era ajunul lui 14 Iulie,

Jeanne Cartuywels se întorcea acasă bălăbănindu-și pălăria hazlie cu cele două clape ironice, ca o icoană a restriștii. Niște țînci rîseră de ea. Jeanne îi privi fără să priceapă. Apoi scoase un țipăt. Copii ! Ei se traseră îndărăt, înspăimîntați. Nu mai putea să vadă copii. Avea mereu în fața ochilor un afiș roșu, galben și verde, ce se lăfăia pe toți pereții. Reclama unui foileton. Un ocnaș, gol de la brîu în sus, cu o uitătură îngrozitoare. Și dedesubt, drept explicație, cuvintele din *Chéri-Bibi : Nu, nu pune mîna pe mine ! Nu pune mîna !* Această frază, nu se știe cum, părea să-i amintească de pățaniile ei.

Charles Leroy mîngîiase multă vreme visul de a avea o căsuță pe Coasta de Azur, lucru despre care vorbea mereu cu Jeanne înainte de a adormi. Vor planta poate niște hortensii în grădină. Hortensiile acestea se veștejeau astă-seară în inima lui. N-ar mai putea fi vorba nici de casă, nici de viitor fără Jeanne. La ce bun ? De acum încolo, la ce bun ?

N-o văzuse intrînd. Se pomeni deodată cu dînsa alături. Jeanne își puse mîna pe umărul lui. Era aproape stăpînă pe ea însăși. Șoptea :

— Să nu mă învinuiești, trebuie să-ți vorbesc...

De data asta el nu-i spuse, ca de obicei, că-l deranjează. Căută din ochi pe cineva care să-l înlocuiască. Îi suflă încet :

— Vin după tine în rotondă.

Trecu o vreme pînă ce un coleg liber putu să se așeze în locul lui la masa de joc.

Pe cînd Jeanne și Charles vorbeau în rotondă, Pedro lîngă ușa de intrare, scria unei tinere institutoare romanțioase, ca din partea unui prinț egiptean. Stranii potriviri de visuri care se împletesc, scria el, dacă ai cunoaște farmecul grădinilor noastre de palmieri, și nespusa vrajă a săruturilor la picioarele statuii lui Memnon pe care soarele o face să cînte dacă e să crezi ce spune despre ea *Micul Larousse ilustrat.*

Jeanne plînsese. Se vedea că Jeanne plînsese. Nu putea fi la mijloc decît Colombin... Bestia ! O fi chinuit-o. Neliniștit, Charles o întrebă pe ton foarte blînd :

— Micuța mea, te-a supărat cineva ?

Atîta blîndeţe era prea mult pentru slăbiciunea ei : Jeanne izbucni în plîns. El se silea să-i îndepărteze mîinile crispate care zgîriau cu unghiile lor lăcuite faţa nenorocitei.

— Haide, haide, nu mai plînge...

Ce era deznădejdea asta cumplită ? Îl iubea oare aşa de mult pe ticălosul acela ? Abia atunci Jeanne scăpă cuvîntul groaznic :

— Bébé a murit !

Gelozia se ruşină deodată de ea însăşi. Cu toate acestea, Charles n-o crezu şi întrebă :

— Ce spui ? E adevărat ?

Ca şi cum propriul său fiu i-ar fi fost smuls, dar avu şi un sentiment de remuşcare, pentru că vestea dureroasă îi risipea bănuielile : ei, gîndise, n-o fi poate nimic altceva la mijloc... Biata Jeanne ! Viaţa va începe din nou. Cine ştie ? Trebuia mai cu seamă să n-o întrebe nimic, să se prefacă a nu şti nimic. S-o lase să mintă, la nevoie...

În afară de ochi, ochii ei stranii şi înlăcrimaţi, Jeanne nu era frumoasă acum, cu faţa răvăşită de durere. Pudra muiată făcea dîre pe obraji, buzele îi tremurau, scotea sughiţuri isterice... Avea o sută de ani. Charles o iubi în clipa aceea cu un sentiment mai puternic decît dragostea. Îi spuse : „Te iubesc“... Cuvintele acestea stîrniră toată nenorocirea ce-a urmat. Jeanne îl împinse îndărăt cu groază. Rămaseră aşa, departe unul de altul. El o privea, uitîndu-i-se în ochii rătăciţi. O întrebă ceva doar din pleoape. Dînsa făcu „da“ din cap. Da, ce anume ? Jeanne mai răspunse o dată „da“. O lovitură de pumnal. El şopti : „Colombin ?“ Urmă o tăcere în care Charles făcu iarăşi gestul ce o enerva atîta pe Jeanne : scoase din buzunar oglinjoara şi-şi controlă cărarea cu o privire jalnică.

Atunci, ca un vas prea plin care se revarsă, cu o grabă înfrigurată care făcea să-i clănţăne dinţii mărunţi, spuse totul alandala, că era însărcinată pentru întîia oară, apoi ceva despre sfîntul Cristofor şi despre poşeta furată de la *Galeries Lafayette*, robia în care căzuse, lunile acelea groaznice, şi Carlotta, şi Bébé, şi frumosul Edmond, şi brazilianul. *Nu, nu pune mîna pe mine ! Nu pune mîna !* Colombin o lega de pat şi o biciuia cu cearşafuri ude. O

silea să-i... „Taci !“ strigă Charles. Nu voia să afle. Nu voia să afle. Prin ușa deschisă, zări mutra speriată și aprinsă a lui Pedro, ieșit dintre Piramide ca să cadă în toiul unei drame adevărate. Pedro, cu gura strîmbă, care asculta încremenit ciulindu-și urechile netivite. Acum Jeanne plîngea cu sughițuri scurte, bolborosind ceva de neînțeles despre sînge, despre niște mîini răsucite, și-l amesteca pe sfîntul Cristofor în toate astea, sfîntul Cristofor, care nu părea mirat de-a se găsi împreună cu *Chéri-Bibi.*

Tocmai atunci poliția își făcu intrarea la *Clubul din Pasaj,* cu comisarul în frunte.

XVI

După plecarea Jeannei, cînd se pomenise singură în casa din bulevardul Bineau, o neliniște cumplită o cuprinsese pe Carlotta. În adîncurile acestei neliniști erau cei doi bărbați ai ei : era Edmond, dar mai cu seamă Quesnel. N-ar fi trebuit să-l lase pe Grésandage să se ducă acolo. Quesnel mai era încă un om bolnav. Și apoi, dacă o zvîrlea pur și simplu afară din viața lui ? Cu Edmond în cîrcă. Amintirea lui Colombin îi reveni, stîrnindu-i greață.

Cînd Grésandage telefonă de acasă că totul se aranjase, să nu-și mai facă griji, Carlotta începu să-i pună întrebări. Dar nu voia să-i răspundă pentru că Elise era acolo. Începuse să aibă secrete față de Elise. Carlotta era sigură că Grésandage îl pusese la curent pe Quesnel. Întrebă de sănătatea protectorului ei.

— E sănătos tun, mai zdravăn ca oricînd ! răspunse Richard.

Nu aștepta decît să i se spună „Vino“, dar Carlotta se săturase pînă-n gît de prezența lui și se hotărîse să-l lase neveste-si. Puțin îi păsa de amănunte. N-o interesau decît două lucruri : mai întîi, că nu i-l vor ucide pe Edmond, și în al doilea rînd, că Joseph Quesnel aflase tot. La drept vorbind, nu se gîndea decît la Quesnel. În reproșurile chinuitoare pe care și le făcea pentru purtarea ei față de acesta, amintirea lui Richard ar fi fost o nelegiuire. Îngri-

jorarea i se amesteca în minte cu multe socoteli practice privind situația ei, dar nu ținuse seamă de ele adineaori și trecuse peste orice pentru ca Edmond să trăiască. Celelalte aveau să se joace între ea și Joseph. Curmă deci convorbirea telefonică și seara soților Grésandage se scurse, sinistră și fără istorie, cum se zice despre popoarele fericite.

În vremea asta, Quesnel umbla încolo și încoace prin locuința sa liniștită din parcul Monceau, frămîntat de idei care se băteau cap în cap. Iar și iar, ca hipnotizat, se ducea pînă la telefon. Punea mîna pe aparat și se oprea. Chibzuia. Nu se putea hotărî. Îi era teamă. Se depărta brusc. Își relua plimbarea prin casă. Și durerea.

La postul de poliție care se afla în subsolul Operei, îi aruncaseră unul peste altul pe cei adunați de la *Clubul din Pasaj*, pentru a li se verifica domiciliul. Și în vreme ce, în această criptă scundă și lată, sergenții de gardă căscau, flecăreau și comentau știrile din seara aceea, tocmai în fund, după o ușă zăbrelită dînd într-un coridor puturos, în arestul fără ferestre, se vedeau unii în picioare, alții înghesuiți pe bănci, și se auzea refrenul necontenit al scurgerii de apă din pisoar. Pedro, trecîndu-și mereu degetele prin chică, baronul, domnul Charles și trei dintre colegii săi, apoi barmanul, Alexandre, vreo jumătate de duzină de jucători în smochinguri boțite, fără cravată, rotind priviri speriate, erau amestecați cu bețivani culeși de prin cartier, cu mărunți pungași de buzunare, cu pești prinși cînd își făceau meseria pe bulevard, cu antimilitariști care smulseseră stegulețele de pe autobuze. Toți aceștia începuseră prin a face o hărmălaie nemaipomenită, vorbind între ei cu glas tare, protestînd. Sergenții veniseră de mai multe ori să-și astîmpere pensionarii, răcnind la dînșii. Din cînd în cînd, careva dintre ei urina în tabla îngălbenită și grețoasă, iar pic-picul necontenit al apei îți toca gîndurile. Se vedea prin zăbrele cum polițiști aduceau prostituate, unele țipînd și zbătîndu-se, altele lăsîndu-se duse fără împotrivire, deprinse cu arestul, și cum le aruncau dincolo, la stînga, într-o altă sală de același fel, de unde se auzeau glasurile ascuțite ale femeilor, măscări și

cîntece. Pic-pic-ul apei, prin regularitatea-i obsedantă, îţi sfredelea urechile, capul, inima.

Charles Leroy nu asculta nimic, aştepta. În larma care venea din sala femeilor auzise o dată sau de două ori hohote de plîns. Jeanne era acolo cu prostituatele, cu jucătoarele adunate de prin tripouri. Jeanne şi imaginea copilului mort. Cruntă batjocură a suferinţei ! Pic-pic-ul apei. În fiecare poliţist care trecea, Charles îl vedea pe Colombin. Ah, dacă i-ar fi picat ăsta pe mînă ! Ei şi, ce i-ar fi făcut Charles ? Ticăloasă neputinţă ! Imaginile se îmbulzeau în creierul acesta nedeprins cu frigurile închipuirii. Jeanne fusese odinioară într-un loc asemănător... Pic-pic-ul apei. Şi de aici i s-au tras toate, de aici începuse cumplita istorie. Colombin îi apărea înaintea ochilor, şi-l înfăţişa chinuind-o pe Jeanne cu complicitatea acestor sticleţi, canonind-o cu întrebări, smulgîndu-i scurta declaraţie care-l făcea pentru toată viaţa călăul nenorocitei... Gelozia îl încolţise iar pe Charles, gelozia fără frîu care l-ar face să ţipe, care-i goneşte sîngele din pîntec în gît şi la tîmple. Gelozia care e ca un sughiţ. Sughiţul ţevii de apă. O, pic-pic-ul acesta, ceasornic neînduplecat al timpului ! Pînă şi cei mai gălăgioşi începeau să simtă că li se tocesc nervii. Tulburat, Charles îşi controlă cărarea în oglinjoara de buzunar. Puse bine ochelarii. Ce mai cărunţise totuşi ! Se făcuse un fel de tăcere în care sforăia un beţivan, trîntit jos.

În sala femeilor, unde te trăsnea duhoarea, Jeanne Cartuywels se legăna în mijlocul curiozităţii, repede potolite, a clientelor arestului, obişnuite cu de-alde astea, printre babele zurlii ale clubului, înfricoşate şi plîngăreţe. Una grasă, palidă şi vopsită, care se scărpina pe sub coapse, încercase să intre în vorbă cu ea, dar Jeanne sărise în sus, ţipînd ca *Chéri-Bibi* :

— Nu, nu pune mîna pe mine, nu pune mîna !

Au rîs toate cu poftă, oricît de amărîte erau.

Joseph Quesnel se hotărî.

În liniştea odăii sale de lucru, unde rămăsese singur, într-o haină de casă, cu fereastra deschisă spre parc şi cu toate luminile stinse, ridică receptorul şi ceru vila din Neuilly.

Apa face pic-pic.

Toate tulburările unei legături telefonice se dezlănţuiră de-a lungul firului ; de undeva se auzeau zgomote, un receptor nu fusese pus cum trebuie în furca lui, o voce de la centrală. Să fi greșit numărul ? Apoi soneria. Sună prelung. Lăsă timpul necesar ca să vină la aparat. Sună mereu. Voi lăsa să mai sune de trei ori... de patru... de cinci ori... Să fi ieșit în oraș ? Sau doarme așa de adînc. Sună mereu.

Apa face pic-pic.

Servitorii erau duși la cinema. Telefonul ţîrîia singur în casa pustie. Niște mănuși, o pălărie, un voal, trîntite pe scaune. Totul arăta fuga neașteptată a Carlottei.

La capătul firului, bătrînul șovăi multă vreme pînă să pună la loc receptorul. În singurătatea sa insuportabilă, avea nevoie de vocea ei zîzîită și cristalină, simţea nevoia să audă zvîcnind această inimă necredincioasă, mărturia vie a nefericirii sale. I se refuza pînă și asta. Prin frunzișul copacilor pătrunse pe fereastră o adiere slabă, un soi de boare răcoroasă.

În duhoarea din subsolul fără ferestre al Operei, în zgomotul ritmic al apei, gelozia se face tot mai aprigă sub fruntea îndărătnică a crupierului, sub părul des și zbîrlit pe care-l desparte strîmb o dungă subţire de mătreaţă.

Iar Carlotta bate străzile. Nu se încumetă să meargă la hotelul Royer-Collard : dacă cumva îl găsește acolo pe amantul ei rănit, poate mort ?

Joseph Quesnel își ascultă inima.

Și apa care face pic-pic.

Edmond Barbentane însă ajunsese în bulevardul Italiens tocmai la timp ca să vadă cum poliţia îi ducea pe cei scoși din club, și după ce se mirase o clipă, porni liniştit să se plimbe, apoi, pe la ora zece și treizeci și cinci, se întoarse cuminte acasă să se culce. Mai are în buzunar din banii împrumutaţi de Jacques Schoelzer. Nici o grijă nu-l împiedică să doarmă.

Cînd se auzi sunînd la poartă, servitorimea tresări mirată. Domnișoara Quesnel se dădu jos din pat. Văzu prin fereastră că mai ardea lumina la tatăl ei. Nu era cuminte din partea lui să nu doarmă la ora asta... Jos portăreasa

vorbea cu cineva. O doamnă, o tînără doamnă... Quesnel se ivi în hol. Vocea Carlottei pe care n-o putuse auzi prin telefon venea acum pe scară, intrînd în el ca un cuţit.

— Spuneţi doamnei să poftească sus, porunci servitorilor.

Lumina din antreu se aprinse. Quesnel îşi trecu mîna peste obraz. Nu era bărbierit cum trebuie.

XVII

Era aproape de miezul nopţii cînd Charles Leroy se văzu iar în stradă. Înainte de-a părăsi postul de poliţie ceruse s-o vadă pe Jeanne. Deoarece nu erau căsătoriţi, au refuzat să-i spună ce-i cu dînsa. Nu, n-a fost eliberată. Cel puţin, de-aici. Dar vă spun că e colo jos, în arest, am auzit-o cum plîngea. I-a murit copilul noaptea trecută. Nu ştiu, răspunse sticletele. Nu pot face nimic. Nu e treaba noastră. Dar asta e lipsă de omenie, izbucni Charles, e monstruos. Sticletele îi tăie vorba : Aşa e ordinul. Chestiile particulare nu mă privesc. Cum ? Eşti prietenul ei ? Ei şi ? Dar nu înţelegi, stărui Leroy, i-a murit micuţul... n-avea decît nouăsprezece luni... Foarte trist, spuse poliţistul. Şi ce pot să-i fac eu ? Leroy nu se lăsă : Dar vă rog... Celălalt îşi pierdu răbdarea : Ei, ia ascultă, începi să mă plictiseşti, şi dacă nu-ţi vezi de drum, te bag iar la zdup. Afară autobuzele treceau împodobite cu stegulețe.

Era acolo, fără îndoială. Dacă ieşea, ar fi văzut-o. Rămase în dosul Operei, pe trotuarul din faţă, pîndind. Îi vor da drumul, o va aştepta. Se auzeau de departe armonicile unui bal popular şi umbrele dansatorilor jucau pe ziduri. Jeanne, Jeanne. Totul a fost iertat. N-are de ce s-o ierte, Dumnezeule. Numai s-o vadă aici. Bătu miezul nopţii.

O dubă se opri în uşa comisariatului de poliţie. Charles îşi aţinti ochii într-acolo. Văzu cum sînt băgaţi în maşină unii dintre colegii lui, barmanul şi domnul Alexandre, cîteva tîrfe de stradă, zări chica de vînzător de castane a lui Pedro. Apoi, duba porni. Charles aşteptă. Douăsprezece jumătate. Charles aştepta. Aştepta. Cu tot felul de închipuiri în minte şi, pe deasupra, cu foamea în

stomac : nu mîncase nimic de la amiază. În noaptea frumoasă și liniștită, foarte caldă, se auzea de undeva o polcă. La ora unu mai sosi o dubă. Ultima, răspunse un sergent la întrebarea lui Charles. Duba plecă încărcată cu necunoscuţi. Nu, nu mai rămăsese nici un arestat la postul de poliţie. Charles avea un aer așa de rătăcit, că unui sticlete i se făcu milă de el : femeia Cartuywels, da, cunoștea cazul, fusese trimisă la infirmeria specială a arestului prefecturii, în urma unei violente crize de nervi.

Crupierul pleçă de acolo afundîndu-se în întuneric, ca o lovitură de pumn care-și greșește ținta. Aproape că aleargă. Încotro ? Oriunde. Ocolește, cu o strîngere de inimă, balurile ce s-au încins pe străzile orașului în sărbătoare. Ar bea ceva. Vede o cafenea, ar vrea să se așeze : și aici se dansează. Merge mai departe. Peste tot se dansează. O ia spre Sena. Ar putea să se arunce în apă. Îl bate gîndul s-o facă. La Pont-Neuf felinare fantastice se înalţă deasupra Senei. Lasă fluviul în urmă. Se duce să vadă Palatul de Justiţie unde se află Jeanne, în partea dinspre malul drept : deocamdată, apucă după colţ, gata să dea în Cartierul Latin. Acolo, o idee îi trece prin minte : e ca dansatorul pe frînghie care se apleacă pentru a face întoarcerea. Iată-l ajuns la Hale. Îi este foame. Lîngă o cîrciumă, unde ţopăie o mulţime nepăsătoare, mănîncă în picioare niște untură și cîrnaţi pe pîine. Bea vin roșu. Umblă fără ţintă, pierdut în mijlocul unei mulţimi sărăcăcioase, sluţită de trudă și de sudoare, care se îmbulzește la alaiurile sărbătorii naţionale și printre stegulețele ei. Ceva îi dă brînci spre bulevarde, pînă în faţa pasajului închis. Charles ridică ochii : colo sus era clubul, la mezanin. Prostituate îi dau tîrcoale. O ia din loc. Spre Montmartre. Printre cei care dansează în mijlocul străzilor. De cîteva ceasuri un gînd i-a încolţit în minte. O adresă. Aproape de Piaţa Clichy. O casă. Charles o cercetează prin ochelari. O casă la fel cu celelalte, pe o stradă liniștită. Se dezlipește cu greu de locul acela. Pe urmă se întoarce. Privește ferestrele de la al treilea. Se depărtează, alergînd ca un nebun. Peste tot balurile sînt în toi. Parcă un elastic îl trage îndărăt la postul acesta de observaţie. Acolo îl află dimineaţa, cînd ultimele perechi de

dansatori se despart și ultimii muzicanți o iau spre casă. E o dimineață de vară limpede și străvezie. Un bărbat greoi și chinuit stă în fața casei, care nu se deosebește cu nimic de celelalte. Încep să fie scoase la marginea trotuarului lăzile de gunoi. Portăresele ies în fața porților și bat saltelele. Soarele se înalță cald, deasupra acoperișurilor cenușii, peste fumul hornurilor. Copii aleargă, clopote sună.

Se făcu ora opt.

Atunci domnul Charles, crupierul obișnuit să fie punctual, omul deprins să dea rest numaidecît, pătrunse în clădirea aceea și-l întrebă pe fiul portăresei, un ostaș permisionar, numai în cămașă şi nădragi de vînător, cu un centiron lat albastru :

— Inspectorul Colombin locuiește la al treilea, nu-i așa ?

— Nu, spuse celălalt, legănînd o găleată cu apă peste pardoseala de piatră de la intrare. Stă la al patrulea. Pe coridor, a treia ușă la dreapta.

La al patrulea, domnul Charles sună. Nimeni nu răspunse. Trebui să sune de mai multe ori. În cele din urmă, se auzi dinăuntru bombănind, apoi un lipăit de picioare goale. Și după ușă vocea lui Colombin :

— Cine-i ?

Leroy șovăi nițel, apoi spuse pe tonul cel mai firesc :

— E prietenul Leroy.

Un lanț zăngăni, ușa se deschise.

— Leroy ? Ce vînt bun te-aduce ? Numai o clipă, să mă vîr în pat. Hai, intră.

Charles mai apucă să vadă, doar cît trecu prin antreu, coapsele păroase ale inspectorului care se culca. Ajuns în cameră, își lepădă pălăria din mînă și-și scoase grijuliu ochelarii de pe nas. Celălalt, băgat în așternut, căsca de-și rupea fălcile.

— M-ai trezit, amice, dormeam încă... Cît e ceasul ?

Se întinse alene, desfăcîndu-și brațele în lături. Perdelele nu acopereau bine fereastra deschisă cu jaluzelele lăsate pe jumătate. În odaia banală, avînd un soi de rogojină roșie și verde drept covor, și mobilă de culoare deschisă, din stejar, lucrurile zăceau vraiște, un pantof ici,

altul colo, cămașa și izmenele pe un scaun, hainele trîntite jos, cu bretelele și o oală de noapte sub pat.

— Ce vînt bun te aduce ? mai întrebă o dată inspectorul, turtindu-și chica zbîrlită în pernă.

Fără să scoată o vorbă, Charles Leroy se apropie de capul patului, care era lipit de perete, lîngă ușa de la intrare.

Deodată, inspectorul Colombin simți căzînd peste dînsul parcă un bolovan și niște mîini îl apucară de gît pe la spate.

— Ei, drace, Leroy, ce-i asta ? zbieră el.

Era foarte voinic, dar în pat avea dezavantajul poziției neprielnice. Încerca zadarnic să desfacă mîinile agresorului care strîngeau cu furie sălbatică, în timp ce corpul era ca o ghiulea atîrnată de gîtul său. Simțea că se înăbușă. Dădu un brînci puternic și se rostogoli din pat cu Leroy.

XVIII

Ați ucis vreodată un om ? E mult mai complicat decît își închipuie unii. Mai întîi, ăla se apără. Și apoi, să omori cu un revolver, bunăoară, de așa ceva nici nu face să vorbesc. Asta nu înseamnă a ucide. Ci a trișa. Dar cu mîinile tale, cu brațele tale, cu trupul tău. Se întîmplă ca mulți să scape de la moarte pentru că tocmai cînd treaba e în toi, voința de a ucide îl părăsește pe ucigaș. Voința de a ucide, iată esențialul. În treaba asta sînt două momente dificile : să începi, și apoi să isprăvești.

Firește, ceea ce te ajută e mînia : tocmai fiindcă tipul se apără. Îndîrjire de o parte, îndîrjire de cealaltă. Fiecare își pune în joc toată forța, căci nu i-ar folosi la nimic să și-o cruțe. Apoi, sînt obiectele din jur de care te agăți, care cad, se sparg, obiectele a căror valoare se apreciază după puterea lor de a ucide... Dar mai ales...

Uite, v-ați bătut uneori cu alți oameni. Ei bine, lăsați deoparte experiențele astea, uitați-le. Pentru că în ele mai e șiretenia, priceperea, inspirația de moment, și e răgazul între lovituri, cînd pîndești mișcările adversa-

rului. Amintiți-vă mai degrabă de bătăile ce se încingeau în anii copilăriei, la școală sau pe stradă. Cînd se încaieră, copiii seamănă cu niște asasini, mai mult decît adulții.

Voința de a ucide.

E absolut sigur că inspectorul Colombin era mai vînjos decît celălalt, dar Charles avea forța voinței sale. Cele două fiare turbate se zbăteau pe jos cu niște gesturi de-o ciudățenie de care nu-și dădeau seama. Crupierul căuta să imobilizeze cu picioarele lui cracii roșcați ai inspectorului. Nu simțea loviturile pe care acesta i le dădea la cap și nu lăsa să-i scape gîtul din strînsoare. Mîinile polițistului luptau zadarnic cu pumnii aceia încleștați în carnea lui. Leroy strîngea, strîngea. E de neînchipuit ce strîmbături poate să facă un bărbat pentru a ucide pe un altul.

Straniul ghem de oameni, această monstruoasă încolăcitură de trupuri goale și veșminte, se ridica deodată într-o zvîcnire năprasnică, apoi se prăbușea iar pe pardoseală, pe rogojina de paie. Voința de a ucide. Nici o vorbă. Gîfîieli scurte. Obosit, agresorul își slăbi o clipă strînsoarea. Dihania care se zbătea dedesubt simți asta și avu o tresărire de triumf. Brațele lui cuprinseră mijlocul gros al crupierului. Acesta regăsi însă atunci în adîncul întunecat al mîniei sale ațîțate imaginea Jeannei, a unei Jeanne înlănțuită de trupul despuiat pe care-l simțea sub el, lipit de el, vînjos și mîrșav. Voința de a ucide fu mai tare. Și ucise.

În mîinile sale, gîtul cu mușchii rășchirați se umfla sub cele două degete, opunînd rezistența inelelor lunecoase ale cartilajelor, acea mașină complexă de respirat și de urlat, în care niște zgomote adînci, venite din pîntec, se stingeau sugrumate. Cu fețele una peste alta, unul lipit de celălalt, se zbăteau ca și cum amîndoi deodată ar fi început să se înăbușe. Leroy vedea, mărit peste măsură pentru că era așa de aproape, negul pe care-l avea inspectorul în sprînceana stîngă, și asta îl întărîta și mai tare, nu s-ar fi putut spune de ce. Colombin încercă la întîmplare să-l muște pe Leroy. Dinții i se înfipseră în buza de jos a gîtuitorului, și ultimul lucru pe care-l simți lămurit fu acest groaznic sărut al omorului și sîngele ucigașului care-i curgea în gură.

Se făcea vînăt, roșu, vioriu, deodată. Leroy strîngea, strîngea ca un nebun.

Trupul căzu și tăcerea se lăsă iar prelungă.

Leroy strîngea mereu. Simțise mușchii fleșcăindu-se în mîini. Se auziseră trosnituri în grămada de carne. Polițistul nu mai sufla. Lui Leroy nu-i venea să creadă că biruise. Tot mai strîngea. Tot mai omora. Voința de a ucide îl stăpînea și după ce-și isprăvise treaba. Nici nu s-ar fi oprit dacă nu i-ar fi răsunat deodată în minte vocea Jeannei, cînd zicea în rotonda clubului : *Nu, nu pune mîna pe mine ! Nu pune mîna !*

Leroy dădu drumul capului, care se izbi de dușumea, și-și privi mîinile care uciseseră. Se trezea în el conștiința faptei săvîrșite. Zgîlții victima. Cadavrul. Tot felul de cuvinte citite prin ziare căpătau un înțeles. Își puse palma cu băgare de seamă pe inima oprită. Furia i se potolea. Mortul devenea ceva respectabil. Se depărtă de el.

Deodată, însă, recunoscu în bărbatul acela prăbușit, aproape gol, pe josnicul Colombin, călăul, amantul Jeannei. Ura năprasnică îl cuprinse din nou și se aruncă asupra leșului.

Poate că și dumneata, domnule, ai gîtuit un om cu mîinile dumitale ; dar după aceea ciopîrțitu-l-ai singur ? Bătu-tu-l-ai mort, cu pumnii ? Zgîriatu-i-ai obrazul cu unghiile ? Smulsu-i-ai urechile cu dinții ? Scosu-i-ai ochii cu degetele ? Vîrîtu-ți-ai policarul pînă-n fundul osos al orbitei și răsucitu-l-ai acolo ca să-i storci materia sîngerîndă ? Știi cît timp trebuie să izbești cu călcîiul într-un pîntec pentru a-l sparge ? E tare al naibii. E nevoie de o îndîrjire sălbatică pentru ca pielea acestei tobe să trosnească de-a binelea, și după aceea, să poți scormoni într-adevăr pînă-n măruntaie.

Fiul portăresei nu văzu cînd s-au deschis obloanele la al patrulea etaj. Dar mai avu timp să sară într-o parte ca să nu-i vină în cap grămada care cădea rotindu-se lîngă dînsul. Charles Leroy, crupier la *Clubul din Pasaj,* murise pe loc. Și nu arăta frumos. Se auziră cîteva țipete. Pași care alergau. Lumea se îmbulzi să privească. Niște copii cu ochii holbați. Femei. Ostașul aflat în permisie

nu știa ce să creadă. Avea și el o duminică liberă, și uite acum.

Trebuia să se ducă să caute un sergent de stradă, să acopere cadavrul, căci nu puteai lăsa așa ceva în văzul tuturor. Nevasta fructarului, de pildă, care-i însărcinată... Și apoi, nu cumva era un semn rău ? se întreba fiul portăresei. Și eu care voiam să mă duc după-amiază la Pré-Saint-Gervais, pentru manifestația cegetistă [1] ! Oricum, voi pune haine civile.

XIX

Joseph Quesnel îl poftise pe Edmond să ia loc într-un mic fotoliu lucrat după o schiță făcută de el însuși. Confortabil. Edmond, foarte neliniștit, se așezase.

Camera de lucru a lui Joseph Quesnel dădea în parcul Monceau. Printre mlădițele plăpînde ale copacilor cu frunzișul auriu soarele intra prin perdelele mari ale ferestrelor, iar din parc se auzeau rîsete de copii, scrîșnetul prundișului sub picioare. Acolo, apa fîntînilor țîșnitoare juca în mijlocul unor imitații de ruine romane, parcă într-o ultimă sforțare a peisajului impresionist în plin Paris, pentru a îmbina pe Sisley cu Claude Gelée, zis Lorenul. Uitai astfel trecutul învecinat al scîrboasei coline Monceau, colina de gunoaie înălțată pe gropile de excremente ale Parisului, a cărei amintire se ștergea în fața unei priveliști așa de fermecătoare, într-un decor făcut aidoma după aleile aristocratice ale Londrei și la care priveau îngăduitoare palatele dimprejur ale marilor bancheri de pe vremea celui de al doilea imperiu. Odaia era o îmbinare de cafeniu și de purpură. Lămpile lui Lalique, din cristal mat, își arătau prin colțurile încăperii peisajele lor cu atleți și cu porumbei, pe care nu le puteai desluși la lumina zilei. Pașii vizitatorilor se afundau în blănurile groase aruncate la piciorul meselor și înaintea jilțurilor în stil Mame, peste covoarele țintuite. Fiecare obiect de pe mesele acelea joase era o ra-

---

[1] C.G.T. — *Confédération Générale du Travail* (Confederația Generală a Muncii).

ritate, ceva de mare preţ, care-l impresiona grozav pe Edmond Barbentane. Îi trecea prin minte fără să vrea că tabloul din perete, înfăţişînd o scenă dintr-o grădină, era un Bonnard. Întocmai ca în casa din bulevardul Bineau. Avea sentimentul că aici se juca soarta lui.

În spatele biroului său de abanos, pe care se vedea un fel de tipsie de fildeş sub un vraf de hîrtii, Joseph Quesnel îşi duse foarte încet mîna stîngă la fruntea pleşuvă. Apoi închise ochii. Părea să se fi stins ceva în el, să fi îmbătrînit deodată. Suferea fără îndoială, şi în clipa asta culoarea trandafirie a obrajilor, care-i dădea un înşelător aer de sănătate, apărea drept ce era într-adevăr : roşeaţa vreunei boli depărtate, pitită în fundul măruntaielor, şi reflexul prevestitor al descompunerii. Cînd îşi lăsa pleoapele, omul acesta viu începea de pe acum să semene cu propriul său cadavru : pungile de sub ochi atîrnau, nenumărate zbîrcituri mărunte pe care nu i le văzuseşi înainte din cauza expresiei de vioiciune a feţei se săpau mai adînc, iar sub nasul îngroşat, strîmbătura amară a gurii, nu îndeajuns de bine ascunsă de o mustaţă încă blondă şi care trebuie să fi fost mătăsoasă odinioară, se prelungea pînă la bărbia rasă cu grijă. Sprîncenele zbîrlite ale bărbatului cam trecut erau stufoase. Edmond gîndi : „Din cîte lacrimi de o viaţă întreagă e făcut obrazul unui om..." Dar asta nu ţinu decît o clipă. Ochii se redeschiseră, un zîmbet însufleţi din nou chipul, şi domnul Joseph Quesnel privi pe tînărul neliniştit, aşezat în faţa lui, cu o curiozitate stăruitoare.

— Te-am rugat să treci pe aici... spuse el, şi mîna-i lungă şi fină se juca cu un *coupe-papier* de cornalină.

Vorbea tărăgănat, codindu-se, ca şi cînd el, iar nu celălalt, ar fi stat pe ghimpi. Edmond se silea să păstreze o expresie de politicoasă nedumerire, întrebînd din ochi despre ce e vorba. Quesnel îşi zicea : „Ce fac eu aici ? Ce ştiu de băiatul acesta ? Poate oare să mă înţeleagă ?" Edmond cerceta cu o bolnăvicioasă atenţie îmbrăcămintea gazdei. Niciodată încă pînă atunci nu-şi dăduse seama aşa de limpede că haina face pe om. Nu că Joseph Quesnel ar fi fost ceea ce se cheamă un domn elegant, dar frumuseţea stofei, şi mai ales cămaşa cum nu se poate mai curată, calitatea

cravatei, toate acestea îl uluiau pe Edmond. Trebuie să fi avut un valet foarte bun domnul Quesnel.

— Te-am rugat să treci pe aici, repetă el, și glasul îi șovăia.

Apoi, deodată se hotărî. În ochi îi luci parcă o flacără, și decorul se schimbă iar. Sîngele îi veni în obraji. Vocea i se făcu mai gravă, Quesnel renunță la frazele dinainte pregătite, la ceea ce-și făgăduise să spună. Înceta să mai fie marele om de afaceri care primește un tînăr, voia să vorbească din inimă.

— N-am închis ochii noaptea trecută. Afară de asta, nu m-am simțit tocmai bine în vremea din urmă. Dumneata nu suferi de insomnie ? Un om care doarme bine nu știe ce-i aceea viață. Mă gîndesc adeseori la oamenii care au zăcut ani întregi în cuștile de fier ale temnițelor din evul mediu și încep să înțeleg ce trebuie să fi suferit, pentru că știu ce este o insomnie... Da, asta trebuie să fie temnița : o insomnie care nu se mai sfîrșește... Își scutură umerii ca de frig : Ce grozăvie !

Auzind această introducere pe ocolite, Edmond simți cum crește în el teama. Cînd primise la hotel comunicarea telefonică din partea lui Joseph Quesnel, încercase să se convingă singur că neașteptata invitație era cum nu se poate mai firească. Carlotta îi spusese de multe ori că i-ar face plăcere să-i cunoască protectorul. Nu voise să creadă că ar putea fi la mijloc vreo încurcătură legată de tot ce se întîmplase la *Clubul din Pasaj*. Totuși, ideea asta care i se cuibărise în minte fără voia lui, venind încoace, și pe care știa bine că o avusese din prima clipă în adîncul cugetului său și-l făcuse să stea la îndoială înainte de a trece pragul marelui șef al trustului taxiurilor, ideea asta îl muncea acum din nou pe Edmond. Nu era posibil... Simțea cît de falsă era poziția lui. Ce venise să caute aici ? De ce această atracție a muștei pentru vrăbioiul gealat al muștelor ? Își mărturisea că voise să vadă de aproape cum arată bogăția. Vocea continua :

— Nu te-am chemat aici, domnule Barbentane, ca să-ți vorbesc de nopțile mele nedormite. Totuși, dacă ai simțit și dumneata vreodată, înainte de-a se face ziuă, așa, un fel de năduf care te trezește, dacă ai rămas atunci

în întuneric ascultînd cum îți bate inima, și temîndu-te de-un gînd pe care-l știai că-ți dă tîrcoale, dar sperai să-l amăgești cu somnul... poate că atunci ar putea fi între noi, în ciuda deosebirii de vîrstă, un soi de limbaj comun... Căci dumneata nu știi încă ce înseamnă să îmbătrînești, deși asta începe cînd ești foarte tînăr. În ce mă privește, am început să simt că îmbătrînesc la treizeci și cinci, treizeci și șase de ani...

Edmond nu se aflase niciodată într-o asemenea situație. Urmărea sclipirea roșietică a *coupe-papier*-ului din mîna lui Quesnel. Se simțea în aer un zăduf ca înaintea unei furtuni în toiul verii.

— Mai cumplit ca orice, cînd ai pornit să îmbătrînești, nu e rezultatul, ci etapele prin care trebuie să treci. Într-o zi bagi de seamă că un lucru pe care te obișnuiseși să-l crezi posibil nu mai merge... Și-apoi, vîrsta e ceva îndoielnic, ceva neprecis. Fața începe să ți se zbîrcească. Nu mai știi a ce semeni cînd dormi. Tot ce era firesc înainte devine acum rodul unei căutări silite, al unei sforțări... Cînd stai să cugeți la asta, vezi ce scurtă ți-a fost viața. Uite, cam pe la 1890... Na, mă țin de prostii. M-am apucat să visez, în loc să-ți vorbesc. Ei bine, iată.

Se ridicase și umbla prin cameră ; era înalt și destul de bine croit. Vînătoarea îi fusese sportul preferat. Era și acum ceva în el care te făcea să simți asta, ceva care nu se prea potrivea cu stînjeneala lui de a spune ce avea de spus. Cu cît această stînjeneală se prelungea, cu atît devenea mai limpede ideea ce-l frămînta pe Edmond : „Știe". Și atunci ? Ce-i de făcut ? Să se ridice și s-o ia din loc ? Buza de jos a tînărului se strîmbă cu amărăciune : n-are decît să știe ! Ce Dumnezeu, doar pe mine mă iubește, și nu pe moșneagul ăsta.

— Da, continuă Joseph Quesnel, doamna Beneduce mi-a vorbit...

Genele lui Edmond clipiră. Se făcu o tăcere în care zgomotele de afară păreau un vuiet uriaș. Atenție, își zise Quesnel : fraza asta nu e încă de ajuns de răspicată pentru...

— Doamna Beneduce mi-a spus ce ești pentru dînsa. Am stat de vorbă cu ea ceasuri întregi. Da. O, nu fiindcă

aș fi crezut vreodată că aș putea s-o păstrez pe Carlotta numai pentru mine ! Ba chiar aș fi dorit și alteori să-mi vorbească cu această sinceritate... În sfîrșit, o asemenea discuție între noi ne-ar duce prea departe. Vreau doar să-ți spun că lovitura n-a fost pentru mine nici neașteptată, nici fără precedent. N-am fost, crede-mă, atît de caraghios încît să-mi închipui că era îndrăgostită de mine. Ceea ce-i însă îngrozitor, e că eu o iubesc...

Nu putuse să nu i-o spună. Toată viața își reproșase că lăsa, ca și acum, să-i scape ceea ce gîndea. Asta îi adusese pagube în afaceri, dar puțin îi păsa de toate afacerile. Pe cînd cu acest tînăr... ce nevoie avea să-i dea arme, mărturisindu-și dragostea pentru Carlotta ? Edmond începuse să vorbească. Ce anume zicea ? Fleacuri ! Nu interesează. Sînt toți la fel, tinerii ăștia. Ce adunătură de locuri comune, ce nerozii au în cap ! Spuneți-mi, rogu-vă, ce nevoie avea să explice ? Nimeni nu-i tăgăduia dreptul său, și oare Joseph Quesnel îl făcea hoț pentru că se culcase cu o femeie căreia un altul îi plătea rochiile și casa ? Nu. Atunci ? Firește, firește.

— Vezi, domnule Barbentane, îți pierzi vremea de pomană. Să ți-o spun din capul locului... nu va ieși nici o dramă din asta. Nu-ți voi cere să n-o mai vezi pe Carlotta. La dînsa... în sfîrșit, totul rămîne cum a fost.

Edmond răsuflă ușurat. Se temea mai cu seamă de această ruptură care ar fi lipsit-o pe Carlotta de luxul ei. Oricum, trăsese o spaimă.

— Aș vrea numai ca între noi să nu existe vreo neînțelegere. Fiindcă o iubesc pe Carlotta, țin mult ca ea să fie fericită. Și se pare într-adevăr că nu poate fi, cel puțin deocamdată, fără dumneata. Ei, dar nu mai face mutra asta !

„Ce mutră oi fi făcut ?“ se întrebă Edmond. Își scutură capul ca pentru a zvîrli jos o expresie a feței.

— Vreau numai să-ți spun că, deoarece ești indispensabil pentru fericirea ei, începi să fii un element al vieții mele, și iată ce mă silește să te cunosc, să-ți vorbesc. Vezi dumneata, în alte dăți Carlotta s-a înșelat singură în privința sentimentului ei și în privința unor

oameni. Ea nu-i ferită de anumite porniri care-i pot zdruncina viaţa. Ştii cumva de unde am scos-o ?

Din tăcerea lui Edmond ieşi un *nu* răguşit, plin de teamă.

Celălalt îşi reîncepu plimbarea prin cameră. Băiatul ăsta drăguţ să fie oare un idiot ? Uite aşa. Ce drept am eu să-i îndrug tot ce ştiu despre Carlotta ? Ar fi totuşi mai simplu să-mi fac din el un prieten. Orice s-ar spune, femeile au gustul vulgar. Tînărul acesta e absolut la fel cu toţi golanii întreţinuţi de femei. Nici nu l-ai putea recunoaşte pe stradă...

— Cînd nu dormi îţi trec multe prin cap. Abia dacă-mi aduceam aminte de dumneata, ştii, cînd ne-am întîlnit atunci, cu nepotu-meu Roger... Îmi ziceam : ăsta sau altul, tot aia e. Acum stau de mă întreb... Tăcu. Apoi : O iubeşti cu-adevărat ?

Se aşezase într-un fotoliu la dreapta lui Edmond şi, cu bustul aplecat înainte, îşi bălăbănea mîinile între genunchi.

— Am fost şi eu tînăr. Mi-am început viaţa cu o dragoste mare. Eram un biet funcţionăraş comercial şi mă îndrăgostisem de o fată dintr-o familie nobilă. M-am însurat cu ea şi pentru ea am încetat de-a fi un om, devenind numai un om de afaceri şi atît. Am trăit douăzeci şi cinci de ani împreună, şi acum doi ani a murit. Avem o fată mare... Eu ţin de religia reformată. Lumea noastră priveşte cu ochi răi legăturile dinafara căsătoriei, şi eu am împărtăşit toată viaţa această morală severă... Mă întreb, foarte sincer, dacă cred în Dumnezeu. Dar am crezut douăzeci şi cinci de ani într-o dragoste care nu exista...

Îşi ridicase ochii drept în ochii lui Edmond.

— Se spune că dragostea e amăgitoare şi că vrea întotdeauna să fie unică. Poate că de aceea, astăzi, cînd privesc îndărăt, la anii care au trecut, încerc sentimentul straniu al omului păcălit. Trebuia s-o întîlnesc pe Carlotta ca să pricep că ceea ce simţeam pentru soţia mea nu era, nu putea să fie dragostea !

Clătină îndîrjit din cap şi-şi înălţă glasul :

— Nu, n-am iubit-o pe nevastă-mea ! N-am iubit-o !

Edmond socotea în minte cam cît bănet făcea tot ce se vedea prin cameră. Fără a mai vorbi de tablouri, trebuie să fi fost numai mobilă de o sumă frumușică. Zărise într-un colț un tablou care putea fi un Chardin, o natură moartă. Încă din primele clipe cînd o cunoscuse pe Carlotta, simțise dorința nelămurită de a veni aici, de a descoperi izvorul de unde se trăgea tot ce-l încînta la Carlotta, și care nu era ea însăși, o bogăție neasemuit mai mare ca averea modestă a familiei Beurdeley, ceva nesecat și care îl amețea ca un rachiu. Tresări necăjit că-i scăpaseră cîteva fraze rostite de Quesnel, cînd îl auzi pe acesta zicînd :

— Și la urma urmei, ce ? Pentru cine oare era mai rușinos de-a se găsi la bordel ? Pentru ea sau pentru mine ?

XX

— Toate acestea, spuse Joseph Quesnel, au pornit de la greva taxiurilor. Sînt mai bine de optsprezece luni de atunci... Avusesem o ședință a consorțiului. Mă cam înfierbîntasem în timpul discuțiilor, voiam să iau aer. Sède de Liéoux nu venise cu mașina, i-o împrumutai pe a mea, iar eu pornii pe jos. Mă dezobișnuisem de așa ceva. Era o vreme surprinzător de frumoasă pentru o seară de iarnă. Din cartierul Ternes n-aveam mult de mers pînă la mine acasă, dar, zărind parcul Monceau, simții parcă o părere de rău că am ajuns și-mi urmai plimbarea înspre strada Rome și Piața Clichy. Puțin înainte de Clichy începea bîlciul iluminat de lămpile cu acetilenă. Mă învîrtii aproape un ceas, mirat de-a mă afla acolo și de această plăcere stranie a libertății mele... N-am să mă apuc să-ți povestesc asta de-a fir-a-păr. Pe scurt, cu cîtva timp înainte, avusesem o conversație cu Wisner, care, fanfaron cum e, îmi vorbise de bordelurile din Montmartre, și numele străzii La Ferrière îmi rămăsese în minte pentru că e singura, din cîte știu, care face un semicerc. Mă pomenii pe această stradă fără să-mi fi dat seama cum ajunsesem acolo, și-mi zisei deodată că, în

definitiv, nu făceam nici un rău nimănui, că eram liber să merg unde-mi place, și așa mai departe. În cele din urmă, intrai la bordelul pe care mi-l lăudase Wisner.

Omul scoase un suspin și tăcu. Zăpușeala era destul de apăsătoare. Domnul Quesnel, își zicea ironic Edmond, făcea prea mult caz de-o raită la bordel. În același timp însă o roșeață îi veni în obraz și inima îi bătu mai tare. Carlotta... Așadar, trecuse pe-acolo. Înțelese deodată că o iubea cu adevărat. Joseph Quesnel continuă :

— Dumneata nu poți pricepe ce-am simțit eu atunci. Nu mai eram același om : în urma mea se întindeau anii pustii și irosiți de pomană. M-am întors a doua zi. N-am putut îndura ca această femeie adorabilă să mai rămînă în casa aceea la cheremul tuturor clienților care dădeau pe acolo. Am plătit cît mi s-a cerut. I s-a dat drumul. Și a devenit adevărata mea soție, mai mult decît mama copilului meu, cu toate că lumea al cărei prizonier sînt nu-mi îngăduia s-o fac să fie soția mea în fața ei. Pierdusem pînă și amintirea vieții dinainte, a vieții mele irosite, și devenii obiectul de scandal al celor care odinioară mă respectau. Mă simțeam întinerit și în același timp mă chinuia crîncen sentimentul bătrîneții, al anilor care nu se mai întorc. Descopeream tot ceea ce făcuse din mine un manechin și nicidecum un om. Așa începu această dureroasă, această cumplită fericire de a iubi, și de a iubi prea tîrziu, cînd nu mai ai de ce să fii iubit și cînd știi totuși că nu vei mai avea o altă viață în care să repari asprimea nesăbuită a unei existențe de ochii lumii. Întîia oară am aflat că mă înșelase după două luni de cînd eram împreună... Întîmplarea făcu să dau peste o scrisoare. Ce vrei să-ți spun ? Îmi repetam în șoaptă : „Are să-i treacă, are să-i treacă..." ei, și pe urmă, nu i-a trecut de loc.

Aici Edmond se simți atins. Tîmpită situație ! Dar era ca și cum el însuși, iar nu Joseph Quesnel ar fi fost cel înșelat... Celălalt îl privi o clipă :

— Acum văd că o iubești. Crede-mă, ne face pe amîndoi să suferim groaznic. O, să nu zici „nu" pentru că în clipa asta te iubește. Totul se poate schimba atît de ușor ! E de ajuns să-i vină o toană. Da, da, așa cum auzi,

o toană, și s-a sfîrșit. Și ți-o spun tocmai pentru că nu vreau ca lucrurile să se schimbe. Această ușurință mă înspăimîntă. Crede-mă, cu toată cruzimea și cu tot aerul ei triumfător, e o apucată și o fire slabă. Uneori mi-e frică de ea și de mine. Îmi spun că nu voi mai rezista la o nouă încercare. Există bărbați prea josnici ca să le poți suporta concurența groaznică. Iar dacă nenorocirea ar face ca eu... în sfîrșit, într-o clipă de rătăcire întotdeauna posibilă, sînt zile înfricoșătoare cînd nu mai judeci, s-o... părăsesc...

Ultimul cuvînt căzu ca un strop de plumb în tăcere. Vocea lui Quesnel se auzi iar, gîfîită :

— Dacă aș părăsi-o într-o zi, domnule Barbentane, ce s-ar alege de ea ? Pe ce mîini ar ajunge ? A existat în viața ei o secătură de pește despre care mi-a vorbit. Mă gîndesc uneori la el. Ticălosul ăsta a dus-o acolo unde am găsit-o. Nu vreau să se mai întîmple așa ceva, nu vreau ! Carlotta !

Edmond se înfioră : își amintea de Colombin.

Joseph Quesnel părea doborît de suferință. Buzele i se făcuseră așa de supte și de palide, de-ai fi zis că e gata-gata să leșine. Edmond mai pierdu din îndrăzneala lui de adineauri. De ce-i spunea toate acestea ? se întrebă el.

— Nu, nu vreau să ajungă iar acolo de unde am luat-o. Și pentru asta e nevoie ca un altul să facă ceea ce eu nu pot face. E nevoie ca un om tînăr să se facă iubit de Carlotta, și dumneata poți fi omul acela, și iată pentru ce te-am chemat aici... Nu mă întrerupe. Trebuie să vezi în bătrînul acesta care-ți vorbește, și pe care-l faci să sufere, nu un dușman, ci un aliat. Trebuie să-l privești pe acest bătrîn nu cu dispreț, ci cu prietenie. Trebuie să afli în el sprijinul fără de care ai pierde-o, de asta poți să fii sigur... Știu, știu ce gînduri urîte pot încolți în mintea dumitale văzînd această bunăvoință îngăduitoare din partea mea. Nu te lăsa pradă lor, tinere...

Duse degetul la soneria ce se afla pe birou. Un servitor în livrea intră. „Adu niște porto“, porunci Quesnel. Apoi se făcu o mare tăcere, pînă ce servitorul, purtînd mănuși de ață albă, îi turnă lui Edmond din vinul negru. Cînd fură iar singuri, Joseph Quesnel mai suspină o dată :

— Așa că, ascultă aici, domnule Barbentane. Dumneata nu ai bani. Tatăl dumitale nu e darnic. Îți faci medicina. Tinerețea dumitale trece. Cum a trecut și a mea. Nu-i poți oferi Carlottei luxul de care are nevoie. Ba, și mai rău : nu poți trăi cu ea în acest lux fără să-ți pierzi demnitatea. O primejdie de moarte stă la pîndă. Dragostea în care banii joacă un rol e otrăvită. Nu-ți închipui cît îi urăsc. Banii sînt ceva cumplit și mîrșav. Trebuie să alegi : ori Carlotta, ori viața pe care ți-o pregătești. Medic la Sérianne-le-Vieux, reședință de plasă... Cum să mai stai la îndoială ?

— Nu vă înțeleg, vorbi Edmond.

— Spun că trebuie să alegi : ori calci pe urmele tatălui dumitale, ori renunți la o carieră lungă și anevoioasă pentru a fi amantul Carlottei și pentru a rămîne amantul acestei fete pretențioase și tiranice... cu mijloacele pe care eu ți le pot da.

— Nu vă înțeleg.

Joseph Quesnel măsură camera în lung și în lat. Veni apoi să se așeze în fața lui Edmond și luă un ton părintesc :

— Lasă-te de medicină, zise el. Am să-ți găsesc în afacerile mele o situație care te va face egalul acestei Carlotte bogate, admirate, capricioase, pe lîngă care eu îmi voi păstra locul de babalîc înșelat. Vom avea fiecare zilele, orele noastre. Lumea nu va ști nimic, căci ne-ar stigmatiza pe amîndoi, pe dumneata și pe mine, pentru o asemenea învoială. Lumea nu va ști nimic, cum nu știe niciodată ce este o deznădejde, o dragoste, o slăbiciune. N-ar înțelege că fără mine n-ai putea s-o păstrezi pe Carlotta, așa cum eu, fără dumneata, aș pierde-o pentru totdeauna.

Mai vorbi încă multă vreme. Zăduful care se lasă la ora cinci intra pe fereastră. Edmond, moleșit de porto, nu mai asculta. Visa. Ce aventură ciudată, și fără îndoială că norocul său era aici... Îl va lăsa oare să-i scape dintr-un scrupul stupid ? Carlotta îl aștepta la dînsa, în bulevardul Bineau. Se vor duce să cineze la țară, pe malul Senei. Carlotta. Imaginea ei puternică nu-i mai ieșea din minte. Îi auzea rîsul acela ca un clinchet de pahar într-o casă pustie, rîsul cu care îl trezise deunăzi, cînd îl furase

somnul după dragoste. Carlotta, forţa, bogăţia, umerii... Mişcarea dispreţuitoare a gîtului cu care Carlotta respinge bărbaţii, linguşirile şi adoraţia lor. Mîinile acelea mici şi gata să pălmuiască. Părul ei greu ca un apus de soare. Şi în acelaşi timp, Edmond se simţea cuprins de un fel de mîndrie : cum, acolo, în faţa lui, era vestitul Joseph Quesnel, căpetenia trustului taxiurilor, bancherul celebru, care se umilea, îl implora ? Ar fi vrut să-şi dea un aer nepăsător, dar nu reuşea. Simţea o nemărturisită simpatie pentru bărbatul acesta, care se lipsea de tot respectul celorlalţi oameni din pricina unei femei, a Carlottei. El, un om bogat ! Tabloul lui Bonnard strălucea în întuneric. Mare pictor ! Edmond se ridică.

— Dacă-mi permiteţi, domnule, spuse el, mă voi gîndi.

XXI

Ziua de luni 14 iulie 1913 sosea în mijlocul curiozităţii generale. Parada de la Longchamp se anunţa strălucitoare. Trupe coloniale fuseseră aduse la Paris. De cîteva zile, puştimea se ducea să se zgîiască la negri prin poarta cazărmilor de pe bulevardul Port-Royal. Ziarele aţîţaseră opinia publică. Printr-o demonstraţie patriotică făţişă, guvernul voia să convingă Camera să voteze, în sfîrşit, legea militară.

Înainte de a se crăpa de zi, multă lume se şi îndrepta spre partea de apus a Parisului, încrucişîndu-se cu cei care se duceau să se culce după o noapte petrecută în Montmartre. Regimentele, cu fanfara în frunte, străbătură oraşul, trezindu-i pe locuitori. Se deschideau jaluzelele la ferestre. Fete în cămaşă se aplecau să privească. Din stradă, soldaţii le trimiteau ocheade cuceritoare. Ofiţerii călări alergau de colo-colo. Mulţimea se îmbulzea în calea lor. Unii băteau din palme. Se ştie că francezii îşi îndrăgesc armata. Se ştie însă mai puţin în ce fel şi-o îndrăgesc. Cei mai mulţi, parizieni care se scoală cu noaptea-n cap, iar nu dintr-aceia pe care-i surprinde dimineaţa chefuind la Bois de Boulogne, priveau îngrijoraţi cerul

fără nori : are să fie o căldură cumplită la Longchamp.

Elise Grésandage nu închisese ochii toată noaptea. Cînd goarnele sunară sub ferestrele ei, se dădu jos din pat, își aruncă un șal pe umeri și veni să privească. Richard se răsuci greoi în pat, fără a se deștepta. Treceau anamiții. Elise își aminti cum, pe vremea războiului din Manciuria, ziarele erau pline de articole despre pericolul galben. Îi făcea rău, nu știa de ce, vederea acestor omuleți, ca niște jucării, pe străzile Parisului. Ce căutau aici, nenorociții ? Trecu apoi artileria, ale cărei tunuri și chesoane făcură să tremure casele. Elise se întoarse spre Richard, care dormea. Își aducea aminte de ceea ce-i spusese în legătură cu războiul. Dacă Rico avea dreptate ? Rico, răutatea asta de Rico, soț necredincios. „Nu vreau să mi-l omoare, șopti ea cu gîndul la război. Ah, Dumnezeule atotputernic, mai degrabă să fie al femeii aceleia, și să-l facă dînsa fericit !"

Deși era o nebunie din partea lui, Joseph Quesnel hotărîse să se ducă la paradă cu Carlotta. O nebunie în toate privințele : sănătatea încă șubredă, și apoi scandalul de-a se arăta cu ea. Ținea totuși să meargă : Carlotta avea o pălărie nouă. Veni deci cu mașina s-o ia de acasă, pe la șase și un sfert. Zdrobită de emoțiile ultimelor zile, acum, cînd îi venise inima la loc, Carlotta dormise minunat. Și odihnită, proaspătă, avea în dimineața asta o frumusețe de auroră și o tinerețe pe care Quesnel nu i-o văzuse pînă atunci. Îl făcu să aștepte. Se codea între rochii, neștiind ce să aleagă. Veni, în combinezon, să-l cheme pentru a-i cere părerea. S-o pună pe cea bej, pe cea roz, pe cea verde ? Haide, grăbește-te, Carlotta, azi nimeni nu-i sigur că va avea locuri. Invitațiile nu-s o garanție. E o serbare democratică.

De la intrarea în Bois de Boulogne, se făcea un șuvoi uriaș de bărbați și femei de toate felurile, înțoliți ca de duminică, purtînd mai ales pălării de pai și pălării mari cu pene. Femeile în rochii de culori deschise cu volănașe la gît, cetele de copii încă mahmuri de somn, înflăcărați de un entuziasm războinic, toată negustorimea măruntă a Parisului revărsată peste îngrăditurile de sîrmă în pajiștile unde se jucau ținci gălăgioși, pînă dincolo de zidurile

orașului și pe șoselele care înconjoară cele două lacuri, tot norodul acesta mergea spre Longchamp, de unde se și vedea întorcîndu-se o mulțime dezamăgită, căreia i se refuzase intrarea. Răsună fanfare, bocancii tropăie pe caldarîm, trec mereu alte regimente. Lumea se îmbulzește la trecerea steagurilor, cu strigăte, cu urale. Numărul de atracție al serbării sînt pușcașii senegalezi cu ghetrele lor albe, cu fesurile roșii și toată curelăria de pe dînșii, ale căror mutre tuciurii și mirate, îmbrobonate de sudoare, stîrnesc curiozitatea acestui Paris ageamiu și patriot, care aleargă pe sub copacii încă înrourați de noapte ca să-i vadă. Cuirasierii trec pe aleea Salcîmilor în mijlocul aclamațiilor.

La Longchamp, plin de nu mai aveai unde zvîrli un ac, se iscase un tărăboi la intrarea în Tribuna A, rezervată Senatului și Camerei, pentru care avea Quesnel invitații. Nimeni nu era lăsat să intre. Se făcuse șapte fără un sfert. Ce idioție ! Lumea protesta. Sub presiunea celor care veneau din urmă, femei și copii căzură unii peste alții. Se auziră țipete. Înghesuiți de nu-și mai trăgeau sufletul între simandicoșii invitați ai Parlamentului, Joseph și Carlotta înjurau și ei. Pălăria Carlottei făcea senzație : o tocă mică pusă cam pe-o ureche, garnisită cu o dublă cunună de pene albe și negre. Și se întîmplă cu penele acestea ca și cu orhideele : toată lumea le știe prețul. O sută de franci bucata. Asta făcea pe puțin patru mii de franci pentru o pălăriuță. Învălmășeala creștea mereu : niște sergenți de stradă ridicară mîinile la cer, neputincioși. Nu era de resortul lor să facă ordine acolo. Se văzură deputați încinși cu cele trei culori, plimbîndu-și ciocurile indignate spre ușierii neînduplecați. Cînd bătu ora șapte, barajele se deschiseră. Un iureș grozav o mătură pe Carlotta, care-și ținea pălăria, și pe Joseph, palid, săgetat de dureri în burtă. Țipete înfricoșate izbucniră : „Atenție ! Brutelor ! Nu împingeți ! O femeie a leșinat !“ Fluviul pornea la asaltul Tribunei A, rupîndu-se singur în valuri răzlețe, și domnii din lumea bună se băteau ca chiorii, strivindu-se pe scări. În urma lor, pe nisipul din alee, rămaseră pălării călcate în picioare, umbrele rupte. Băncile se umplură.

La ora opt, spahii, călăreți sudanezi, pușcași senegalezi, algerieni și anamiți, cu pălăriile lor de pai pe broboada neagră, infanteriști și artileriști din metropolă, și malgașii, tonkinezii, marocanii, gabonezii, regimentul indigen din Ciad, toți se înșiră în fața tribunelor : trupele coloniale mai întîi, apoi infanteria, apoi artileria și după ea cavaleria, iar tocmai în coadă, aviația cu automobilele ei. Tunul bubuie, și pe șoseaua dinspre Cascadă apare cortegiul prezidențial într-un tropot de cai cărora li se vede fașa albă cu care li-e strînsă chișița. Poincaré, avîndu-l alături pe Etienne, salută. E carul simbolic al legii celor trei ani : poarta se deschide și alaiul ajunge la picioarele tribunelor, ale pavilionului sub care nu de mult, într-o zi ca asta, un președinte al Republicii a fost pălmuit. „Trăiască Poincaré ! Trăiască Poincaré !“ Președintele ascultă strigătele acestea cu mulțumirea adîncă a unui om care știe că în altă parte meritele nu-i sînt recunoscute.

Din tribuna oficialităților („Ai văzut-o pe-aia care-i cu Quesnel ? Ce zici de pălăria ei ?“) Carlotta a privit, alături de Quesnel, cum defilează sub soarele dogoritor șirurile acelea în culori deschise sau întunecate, care cuprind mii de oameni comandați de generalul Michel, guvernatorul militar al Parisului. Lucesc săbiile scoase ale gărzii celor patruzeci de steaguri împodobite cu fireturi și ciucuri, în fruntea trupelor, unde se mai văd încă ofițerii în dolmane azurii sau în tunici bleumarin. Pretutindeni flutură penele la coifuri. Pantalonii roșii au vipușcă galbenă, albastră, neagră sau roșie. Umbră e doar atîta cîtă face un om în iarbă la picioarele lui, pe cînd în zare decorul dantelat al copacilor de la Bois de Boulogne se pierde într-un abur de căldură, cu plopii care fac de santinelă, cu moara și castelul de la Longchamp, cu pista și șoproanele depărtate. Vestitul regiment algerian Sidi Brahim trece într-o cavalcadă vijelioasă. Înșirate mai încolo, alte trupe își așteaptă rîndul, călăreți în picioare lîngă caii lor, infanteriști lîngă puștile făcute piramidă, încercînd să prindă libelule din zbor.

Pajiștea e neagră de capete, mulțimea îngrămădită, înghesuită, asudată, uimită de tot ce vede, urlă și se clatină

pe loc. Ochii tuturor sînt plini de mirajul ţinuturilor de peste mări. Ei văd oameni negri şi galbeni. Femeile îşi flutură batistele : „Băieţii de la Saint-Cyr ! Băieţii de la Saint-Cyr !“ [1]

În tribună, Quesnel cuprinde cu un gest larg toată parada şi murmură la urechea Carlottei : „Sufletul naţiei !“

În vremea asta, Edmond, care tocmai se trezise, abia spălat pe ochi, coborîse să bea o cafea. Dimineaţa e plină de rămăşiţele nopţii. Estrade improvizate pe care se dansase, hîrtii mototolite şi, lîngă fîntîna de la răspîntie, marele carusel în alb şi aur, cu căişorii şi cărucioarele sale, între oglinzile şi alămurile sale, încremenite acum cu amintirea serbării trecute. Un articolaş prizărit în ziarele de dimineaţă atrase atenţia lui Edmond : ştirea asasinării inspectorului Colombin de către un crupier numit Leroy, care se sinucisese. Mobilul crimei, fireşte, era că Leroy îl socotea vinovat pe Colombin de-a fi făcut să se închidă cu o seară înainte clubul unde lucra, luîndu-i pîinea de la gură.

Edmond suspină şi surîde. Colombin e mort... Va primi propunerile lui Joseph Quesnel.

Entuziasmată de spectacol, Carlotta îşi rupea palmele aplaudîndu-i pe senegalezi. Ce falnici sînt ! Văzîndu-i, oricine îşi poate da seama de misiunea civilizatoare a Franţei. „Trăiască Poincaré !“ Dacă nici după asta Camera nu-şi va înţelege datoria... Toţi îşi înalţă capetele şi-şi întorc bărbiile o dată cu cărăbuşul acela uriaş ce se roteşte pe cer. Un dirijabil străbate cîmpul de manevre ceresc. Un dirijabil galben, mare, cu răsuflarea greoaie, şi plin de mistere pentru oamenii aceştia veniţi de peste mări. Visul navigaţiei aeriene întrerupe pentru o clipă disciplina terestră.

Timpul ce se scurge în arşiţă. Tot ce are Parisul mai distins e aici, dînd pildă de vitejie soldaţilor. Ce de-a femei de lume, ce de-a actriţe, de bijuterii şi de umbrele ! Marea bancă şi marele comerţ, industria în jachetă şi joben, latifundiarii şi deţinătorii de acţiuni ale căilor ferate, electricităţii, fabricilor de textile şi aşa mai departe, fac aici dovada patriotismului şi energiei lor.

[1] Vestită şcoală militară lîngă Versailles.

Toţi ăştia s-au sculat cu noaptea-n cap, plini de voie bună, cu un cîntec pe buze. *Trăiască Poincaré!* Adică *Trăiască Franţa!* Căci e tot aia, la ce bun să mai faci o deosebire? Soldăţeii noştri sînt admirabili, gata să se lase ucişi. Şi africanii ăştia de treabă, cuceriţi de graţia franceză! Se pare că midinetele se înnebunesc după ei... Zău? Nu mai spune! Dar o să iasă ceva urît din asta! Ei, ce, niţică ciocolată cu lapte! Dragul meu deputat, nu mă aşteptam la o astfel de glumă din partea dumitale... Ai rîs, doamna mea, nici n-am dorit altceva... Cîinii! Ia uitaţi-vă la cîini! Atracţia asta ce mai e? Sînt cîinii sanitari. O, viitorul război ne rezervă surprize! Cîinii care vor îngriji de oameni... Iată ceva frumos la care merită să cugeţi...

Trupele se întorceau străbătînd Parisul; artileriştii trecură cîntînd, cu tunurile lor, prin faţa Gării Invalizilor, de-a lungul cheiului peste care se înalţă sculpturile aurite ale Podului Alexandru. Li se porunci să facă haltă acolo, peste drum de marea piaţă a Palatului Invalizilor. Brigadierul Adrien Armand se dădu jos din chesonul pe care se afla, chipurile, ca să-şi mai dezmorţească picioarele. Era ostenit, dar plin de entuziasm. Îşi zicea că viitorul Franţei e în armata ei şi că armata va pune capăt dezordinilor, curmînd uneltirile aţîţătorilor care ameninţă proprietatea, talentele individuale, geniul patriei noastre. Cu măreaţa paradă de azi, Parisul spălase amintirea din ajun, năvala aceea de oameni fără căpătîi la Pré-Saint-Gervais, pentru a patra oară într-un an! Ce-or fi avînd ăştia de se îmbulzesc în gropile de gunoaie ale forturilor? E un nărav al lor? În ce-l privea, înainte de orice, Adrien avea poftă să urineze. Auzi deodată că-l strigă cineva pe numele său mic: „Adrien!“ Se întoarse.

XXII

Un tînăr oacheş, slab, cu hainele boţite, cămaşa murdară, o barbă de cel puţin zece zile şi un aer prăpădit. Aşa de jalnică era mutra nenorocitului care părea să-i întindă mîna doar pentru a cerşi, că Adrien nu-l recunoscu numaidecît: ei, drăcie, dar ăsta e Armand Barbentane!

— Ce-i cu tine ? Ce faci aici ?

Armand îi povesti pe scurt : părăsise familia, se certase cu Edmond, nu avea de lucru, nu avea unde dormi, nu mai pusese nimic în gură de... Mîna sfîrși fraza, arătînd că nu mai mîncase de nu mai știa cînd. Adrien asculta uluit. S-ajungă Armand în așa hal ! Nu putea să rămînă nepăsător, copilăriseră doar pe aceleași meleaguri. Și apoi, un camarad de la *Pro Patria* ! Cum de s-a jigărit atît de rău ? Ei, ce-i asta ? Armand dă ochii peste cap, gata să leșine... Niște camarazi ai lui Adrien îi aduseră o ploscă cu rachiu, îmbiindu-l să ia o înghițitură. Adrien se scotoci prin buzunare. Zece franci, oricum, sînt bani. Haide, ia-i, nu mai face mofturi ! Nu era nimic rău în asta. Armand luă mica monedă de aur și o strînse în palmă.

— Dar te întorci la Sérianne... sau ce naiba vei face ? Unde ai să dormi ? Trebuie să mănînci în fiecare zi !

Armand surîse. Nu se va întoarce la Sérianne. Erau două posibilități : să găsească de lucru, sau...

— Sau ce ?

— Sau Sena.

— Nu spune prostii.

— Nu spun prostii, mi-e foame.

— Fir-ar a dracului de treabă, nu poți oare găsi de lucru, Armand ?

— Iată o lună și jumătate de cînd tot caut, de cînd mă zbat. N-am acte, pricepi ? Acum, n-am nici domiciliu. Și nu știu să fac nimic. Ce să fac cu latina pe care ai mei m-au pus s-o învăț...

Adrien clătină din cap. I-ar putea da o recomandație lui Armand. Da, asta se poate. Către un birou de angajare. Au să-i găsească ceva de lucru... Muncă de fabrică. În sfîrșit, sînt și acolo munci ușoare.

— Ce zici, te duci ?

— Mai întrebi ?

Adrien scoase din buzunarul tunicii un stilou și o foaie de hîrtie tocmai bună pentru cît avea de scris. Sprijinindu-se de cheson, mîzgăli în pripă cîteva rînduri, împături scrisoarea și puse adresa pe dosul ei. Era undeva pe lîngă Piața Pereire. Îi explică cum să ajungă acolo. Se

auzi un fluierat. Brigadierul strînse în grabă mîna lui Armand. Artileria se punea iar în marș.

Armand privea în jurul său. Nu se vedea vreo brutărie într-o asemenea pustietate, nici la stînga spre palatul Camerei sau Piața Concordiei, nici la dreapta spre Piața Alma. Și același lucru ar fi dacă ar lua-o prin dosul șoselei Champs-Elysées sau prin fața Pieței Invalizilor. Într-acolo totuși putea găsi o brutărie mai apropiată, poate că pe strada Saint-Dominique... Foamea îl îmboldea să iuțească pasul.

Nu putea să se prezinte la adresa dată decît a doua zi. Peste tot era închis cu prilejul sărbătorii naționale. Biroul de angajare se afla pe-o ulicioară care dădea spre linia ferată de centură la un capăt și spre forturi la celălalt capăt. Un soi de dugheană cu pereții de-un verde-închis și cu perdele la ferestre. Înăuntru totul era proaspăt vopsit. Localul trebuie să-și fi schimbat de curînd destinația ; se făcuseră în grabă ghișee, se puseseră paravane, mese. Niște domni care aveau aerul unor notari de provincie și niște găligani cu pălăria pe-o ureche vorbeau între dînșii, înscriau în registre și în carnețele de buzunar tot felul de nume, de cifre, de adrese.

— Domnul Debucourt ? întrebă Armand.

Era un tapir cu nasul liliachiu, cu o tichie de mătase neagră și obrazul ciupit de vărsat, avînd un umăr mai ridicat ca celălalt. Înalt de un metru șaptezeci și unu, măsurat exact.

Luă bilețelul împăturit, își scoase ochelarii dintr-un toc de piele, și-i potrivi pe nas, se apropie de ușă spre a citi, tuși ca pentru a-și limpezi ochii și mormăi ceva. Se întoarse către Armand și-l cercetă cu luare-aminte.

— Apropie-te, îi spuse. Apoi strîmbă din nas, făcînd o mutră scîrbită, întinse mîna și pipăi brațul tînărului : Stăm prost, zise, stăm prost. N-ai mușchi. Văd eu, un intelectual ! N-ai lucrat niciodată în fabrică ?

Fața i se posomorî, auzind lămuririle lui Armand.

— În sfîrșit, suspină el, îmi ești recomandat de-un tînăr pe care-l prețuim... care a lucrat pentru noi. Putem încerca...

Apucă o foaie de hîrtie cu antetul: *Intrajutorarea mutuală*. Își ridică pana înainte de a scrie, căutînd o inspirație. Privirea începu să i se suie pe perete ca o muscă. Păru să se oprească la o fecioară de ghips, apoi se lăsă asupra lui Armand.

— Domnule Percepied! strigă domnul Debucourt.

Domnul Percepied se ivi între foile unui paravan. Vorbea cu o femeie îmbrăcată sărăcăcios, care ținea un copil în brațe. Domnul Percepied era tocmai ca un dublu-metru rău îndoit, cu niște brațe de maimuțoi și un cap de papagal.

— M-ai chemat, domnule Debucourt?

— Domnule Percepied, îl putem trimite pe cetățeanul ăsta la uzinele Wisner?

Lunganul se răsuci din mijloc, pironindu-și ochiul său de papagal asupra lui Armand.

— Pfui! pfui! suflă el.

Domnul Debucourt se făcu verde-galben și scoase un hămăit:

— Dacă nu-mi răspunzi la ce te-ntreb!

Domnul Percepied avu un gest nehotărît și adăugă:

— Ba da!

Celălalt, care cunoștea pesemne acest limbaj polinezian, spuse numaidecît:

— Atunci, fiindcă zici că merge, îl înscriu...

Percepied nu-l mai asculta; luase de braț o namilă cu cap de buldog și niște obraji roșii ca focul, care striga:

— Ei, Percepied, mîncăm împreună astă-seară?

Și așa se pomeni Armand angajat.

— Amicul nostru îmi spune, vorbi Debucourt recitind scrisoarea, că ai primit o educație creștină și că ai făcut parte multă vreme dintr-o societate de patronaj din Sérianne... Va trebui să ai mereu în minte învățătura ce ți s-a dat acolo... să fii cu ochii-n patru, să nu te lași ademenit de zurbagii! Să nu uiți că printr-un hatîr ai căpătat de lucru... și că dacă ne-am ține orbește de regulile sindicatului...

Spre marea lui mirare, Armand primi numaidecît un avans de zece franci. Va avea o leafă de opt franci pe zi... Vîrî banii în buzunar. Mîine la șapte dimineața să fie la

lucru! La Levallois! Afară îl întîmpină vremea frumoasă. Hoinări prin cartierul acela liniștit, de-a lungul terenurilor de tenis, ce se întind deasupra liniei ferate. Căpătase de lucru. Nu-i venea să creadă. Viața începea.

Cine i-ar fi prezis odinioară bucuria pe care o simțea într-o asemenea clipă? Nimic în lumea asta nu l-ar fi putut face mai fericit. Mîine va lucra. Se simțea mîndru. În sfîrșit, un om. Privi femeile și-și aduse aminte de barba lui. Intră la un frizer pe strada Ternes. Frizerul făcu o mutră ciudată văzîndu-l. Armand îi arătă că are bani și se așeză în fotoliu.

Uzina Wisner din Levallois dădea printr-o poartă de fier într-o stradă, fără ferestre, cu ziduri lungi care se întindeau pînă dincolo de Piața Collange. Era gălăgie mare pe strada asta, grupuri oprite, poliție. Pe la șapte fără un sfert, Armand călca sprinten în răcoarea dimineții, fluierînd voios, mîndru de fițuica din buzunar, mîndru că se ducea la lucru. Oho, făcuse cale lungă de la zilele cînd era cu gîndul la Marguerite de Provence, de cînd trăia pe lîngă fusta mamei sale! Rupsese cu lumea alor săi, unde munca este o dezonoare, cel puțin munca adevărată, aceea a brațelor, a mîinilor. Trecînd printre grupurile oprite, Armand îi privea cu alți ochi pe muncitori, pe muncitorii adunați în stradă. Aceștia vor fi tovarășii, prietenii săi. Pentru că suferise de foame, se simțea fratele lor. Încă puțin și va fi la poarta uzinei.

Deodată, cineva îi dădu brînci. Era unul negricios, o namilă de om, cu niște ochi mici și o mustață strîmbă. Purta șapcă cu cozoroc și o bluză de lucru peste pantaloni. Armand se scuză. Deși nu el îmbrîncise... Avea chiar impresia că celălalt o făcuse înadins. Acesta îl apucase pe tînăr de braț:

— Încotro ai luat-o, frățioare?

Se simțea o amenințare în tonul glumeț, iar mîna care strîngea brațul era zdravănă.

— La lucru, spuse Armand, și ochii îi străluceau rostind acest cuvînt.

Numaidecît se strînse o droaie în jurul său: „O coadă de topor! O coadă de topor!“ Nu mai erau chipuri prietenești, ci fețe dușmănoase. Zece vlăjgani hotărîți îl

înconjurau. Armand încercă să iasă din încercuire, să explice :

— Am fost angajat la uzină Wisner...

Vorba stîrni rîsete împrejur.

— Ai fost angajat ? Ei, nu mai spune ! Va să zică te duci la lucru, așa, de capul tău ? vorbi iar găliganul care-l îmbrîncise adineauri. De părerea tovarășilor tăi nici nu-ți pasă. Te duci la lucru. Și greva ?

Armand se arătă mirat :

— Greva ? Dar, credeți-mă, habar nu aveam...

Se auziră rîsete și mîrîituri. Cercul se strîngea în jurul său. În clipa aceea se stîrni un freamăt și un sergent de stradă îi dădu deoparte pe muncitori, răstindu-se :

— Haide, lăsați-l pe băiatul ăsta să treacă !

Armand se găsea între zdrahonul acela și polițist. Muncitorul se întoarse și începu să strige :

— Tovarăși... Veți lăsa oare cozile de topor să ne ia pîinea de la gură ? Tovarăși...

Polițistul îl întrerupse cu brutalitate :

— Ascultă, tu ăla, lasă-l să treacă, sau te umflu !...

Alți sticleți se apropiară. Muncitorii se traseră îndărăt.

— Haide, leneșule, făcu polițistul, întorcîndu-se spre Armand, șterge-o la lucru ! Ai repartizarea ?

Armand îi arătă foaia de angajament. Sticleții îl escortară pînă la poarta uzinei. Careva zvîrli după dînșii cu pietre ce nu-și atinseră ținta, lăsînd doar o urmă albă pe zid.

Era șapte și zece, cînd Armand se văzu pontat ca unul ce se prezentase la uzină. În aceeași zi, Camera votă cu 376 de voturi contra 199 încorporarea tinerilor la douăzeci de ani.

XXIII

Ce confort, ce lux și ce tihnă putea să reprezinte pentru Armand sărăcăcioasa cameră de hotel închiriată la Levallois, în strada Gide, cu măruntele obiecte de toaletă pe care și le cumpărase, iată ceva cam greu de închipuit.

Patul de fier putea să fie oricît de tare, hîrtia tapetului de pe pereţi murdară şi prăpădită : era totuşi un palat grozav, unde se pornea iar maşina de visat, cu toată puterea unei imaginaţii care înţesase partea de sus a tîrgului Sérianne de cavaleri şi de prinţese, de domnişoare şi de scutieri. Florile tapetului înfăţişau ciorchini de trandafiri, strînşi în buchețele, avînd deasupra frunzişul de-un verde-deschis, între nişte dungi trase de-a lungul, făcute din fire împletite, unele cafenii, altele de-un verde întunecat, iar fondul desenului fusese alb-gălbui înainte ca jegul, intemperiile şi fantezia pasagerilor să-l fi prefăcut într-o pîclă de pete, în care cerneala, vinul şi colbul dădeau naştere unor figuri în mijlocul cărora visătorul Armand se simţea bine. Omuleţul călare pe-un nor se îndrepta spre ceva care semăna a berbec... Mai era acolo coroana lui Carol cel Mare şi o dansatoare de cancan... Peretele era pe alocurea jupuit şi i se vedea ghipsul alb, iar într-un colţ vreun pasager desenase cu creionul o inimă străpunsă de-o săgeată şi pusese dedesubt un nume : *Fanny*... Şi ce putea să însemne asta pentru Armand ? Nu cunoştea nici o femeie cu acest nume : născoci una. O englezoaică înaltă şi brună de pe vremea lui Walter Scott, cu cireşe la urechi în loc de cercei... Se apropia de Armand şi-i zicea : „Lordul, tatăl meu, nici nu vrea s-audă. Se împotriveşte la căsătoria noastră, *darling*, dar fie ce-o fi, eu vin la tine... Voi împărţi cu tine traiul tău de muncitor, la uzinele Wisner din Levallois...". Aici Armand pufni în rîs. Îşi aminti ce însemna pentru dînsul numele acesta, Fanny : era cel al vacii de lemn din bîlciul de la Sérianne, vaca pe care se afla François de Loménie, cînd o gîdila pe Thérèse Respellière, acuşi va fi anul...

Dincolo de visuri şi de amintiri e oboseala, şi în adîncul acestei oboseli, o mare revelaţie : munca, uzina. Sînt bătăturile acestea noi ale palmelor, această durere la încheietura braţelor, această violare a tot ceea ce Armand privise pînă acum ca libertatea şi demnitatea lui. E sentimentul ciudat de a se găsi cot la cot cu nişte oameni pentru care truda este în firea lucrurilor şi e mîndria

nouă și plină de bărbăție a lui Armand de a se simți supus legii celorlalți oameni.

Pentru ce trebuia ca mîndria de a fi, în sfîrșit, stăpînul propriei sale vieți să fie umbrită de un gînd pe care el îl îndepărta, dar care se întorcea mereu ca o șuviță îndărătnică ? Era într-o miercuri cînd intrase pentru întîia oară la fabrică. Nu l-au lăsat să iasă pentru prînz din pricina greviștilor care pîndeau pe-afară. Oamenii care lucrau nu prea păreau să aibă poftă de-a intra în vorbă cu el. Nici a doua zi, în 17, n-au putut pătrunde în uzină decît tot datorită prezenței poliției. Au fost cîteva incidente în stradă. Numărul celor întorși la lucru fusese totuși mai mare. Contramaiștrii făceau haz. Era vădit că greva se apropia de sfîrșit. O înfrîngere.

Abia cînd își dădu seama de asta, simți Armand cum crește în el o mînie neașteptată. Ce făcea el acolo ? Care era rolul acesta pe care-l juca ? Rămăsese deci tot cel dinainte, ca la Sérianne ? Era tot de partea stăpînilor, lucra pentru dînșii, împotriva muncitorilor. Împotriva vatmanului de la Villeneuve, împotriva muncitorului de terasamente ucis de cei de la *Pro Patria,* împotriva Yvonnei, împotriva Angélique-i, împotriva acestor oameni fără nume, cu fețe încruntate, care-l chemau la dînșii sau îl acopereau de înjurături în fața uzinei... Și aceștia erau bătuți încă o dată de Barrel, de Wisner, și trădați de frații lor întorși în chip rușinos la fabrică, trădați de el, Armand, urmașul Rinalzilor, cîrdașii lui Napoleon, împărații tarabelor din Mexic, aliații lui Clemenceau, ucigașul muncitorilor.

În seara aceea, cînd ieși de la lucru, veni să dea tîrcoale Casei Sindicatelor, unde era comitetul de grevă. Nu îndrăzni să-i treacă pragul și porni mai departe pe strada Cavé.

Ce putea să facă totuși ? Să ajungă iar pe drumuri, să umble după cerșit pentru că nu voia să rămînă un spărgător de grevă ? Niciodată n-ar fi căpătat de lucru, dacă n-ar fi fost recomandația lui Adrien Arnaud și *Întrajutorarea mutuală.* Trebuia oare să ia de la capăt viața din ultima lună, să nu aibă o odaie a lui, să doarmă pe sub poduri, gonit ici-colo de sticleți ? Cînd începu să

se întunece afară, îl cuprinse o lehamite cumplită. Dormi prost noaptea aceea ; în vis i se arătă omul din Hale pe care poliţiştii îl bătuseră în seara sosirii sale la Paris, apoi chipuri din copilărie, maică-sa în prada isteriei...

Dintr-un ziar de dimineaţă află că domnul Drioux, judecător de instrucţie, îl interogase în ajun pe Tesson, secretarul sindicatului metalurgiştilor din Valenciennes, învinuit de agitaţie antimilitaristă. Era într-o vineri, chiar în ziua cînd trebuia să se termine dezbaterea legii militare... Soarta recruţilor din Sérianne, ale căror figuri naive, vesele sau indignate le avea înaintea ochilor, se juca acolo, fără ca ei să poată spune un cuvînt, în palatul acela cu coloane, prin faţa căruia Armand rătăcise cu burta goală. Şi el, în vremea asta... Era limpede că greva îşi trăia ultimele zile : alţi muncitori se întorseseră la lucru.

Pe la şase după-amiază, Armand se năpusti asupra ziarului de seară. Legea serviciului militar de trei ani fusese votată cu 358 de voturi contra 204, în ciuda protestului Partidului Socialist, citit de deputatul La Porte şi al unui curajos discurs rostit de Caillaux, exprimînd crezul radicalilor, crezul neputincios al radicalilor în faţa coaliţiei care guverna Franţa. Cum de pe băncile stîngii i se aruncă în faţă lui Barthou ce fel de majoritate îl sprijinea şi cu care silise ţara să facă un pas decisiv pe calea războiului, Barthou se apără, zicînd că puţin îi pasă dacă cei ce votaseră legea erau reacţionari. Ridicîndu-şi mîinile într-un mare gest oratoric, declară în aplauzele dreptei : „N-am vrut să văd în ei decît francezi !“

Atunci, de pe băncile socialiste, se ridică încă o dată Jaurès, clocotind de mînie. Şi în timp ce arăta cu braţul întins linia ce despărţea pe cei 204 de cei 358, tribunul strigă acoperit de huiduieli : „Atunci Franţa se termină acolo !“

Sînt unele cuvinte care au amărăciunea boabelor de sămînţă. Pe acestea, ale lui Jaurès, Armand le mestecă îndelung în seara înăbuşitoare de iulie, care avea de pe-acum în cerul ei fulgerele unui iulie ce va veni, cel din anul următor, neliniştit ca un post de grăniceri.

Atunci Franța se termină acolo... Unde era această Franță, de care parte a gestului înflăcărat ce despărțea în două băncile Camerei, de partea Schneiderilor, a Quesnelilor, a Schoelzer-Bachmannilor, a Finalylor, a Wendelilor, cei care cîștigă pe toate tablourile Europei, oriunde oamenii sînt uciși, de la minele însîngerate din Lena pînă-n Dardanele, din Macedonia în flăcări pînă-n Pennaroya Spaniei, cei care cîștigă jucînd pe sîngele german și pe sîngele francez, pe Maroc și pe Tripolitania, unde era această Franță, de partea lui Poincaré vorbind în numele fabricanților din departamentul Meuse, a lui Millerand, unealta Marii Industrii Metalurgice, a lui Tardieu, a cărui mutră de rechin se ridică peste Africa și Asia Mică ? *Atunci Franța se termină acolo...* Vorba asta pe care Armand o duce în inima-i tulburată pune din nou în fața lui toată problema, și nu uitați că el nu e decît un ageamiu în ale vieții, că știe despre viață doar cît au vrut să-i spună alții, ca tuturor celor de-o seamă cu dînsul, care nu au încă altă răspundere în această uriașă mîrșăvie decît aceea de-a se fi născut din părinții ăștia și nu din ăilalți, și care ar mai putea încă să aleagă, trecînd de partea oamenilor împotriva părinților lor...

E un ageamiu în ochii căruia Franța a fost întotdeauna monopolul celor care pun, în englezește, pe dosul mărfii lor : *Made in France,* monopolul acelora care o exploatează și care-i silesc pe francezi să muncească ; lui Armand nu i-a trecut niciodată prin cap să tăgăduiască dreptul de a vorbi în numele Franței acelora care de doi ani încoace, sfidători, în fiecare sîmbătă seara, pun la cale retrageri cu torțe, plimbînd armata pe străzi pentru a smulge șepcile de pe capul francezilor care nu vor să și le scoată, pentru a face din Bursele de Muncă [1] ale francezilor simbolul aparent al antipatriotismului, cînd adevăratul patriotism se refugiază la Bursa afacerilor, cu de-alde Houten, Lenoir, Wisner și toată proti-

---

[1] E vorba de Casele Sindicatelor, dar am lăsat denumirea franceză pentru că autorul opune Bursa Muncii celeilalte Burse, a traficurilor de valori financiare (n.t.).

pendada internaţională a hoţilor care joacă la cercul *Haussmann* sau la *Clubul din Pasaj* şi care e primită la Elysée şi în Place Beauvau [1] în timp ce la Sérianne italienii sînt folosiţi ca vite de muncă pentru a-l îmbogăţi pe domnul Barrel, bunul francez, întemeietorul organizaţiei *Pro Patria.*

Atunci Franţa se termină acolo... Şi dacă Jaurès a arătat cu gestul său aprig ce se găsea la stînga acestui hotar al ruşinii, dacă Jaurès a vrut să numească asta şi nu aceea, Franţa, atunci în mintea lui Armand totul se luminează deodată, şi capătă alt înţeles, iar cînd va trece pragul Casei Sindicatelor, pîndită de iscoadele patronilor, va putea spune şi el: *Atunci Franţa se termină acolo...* şi va face parte şi el din Franţa, din acest ceva imens şi chinuit care zvîcneşte ca o inimă şi căruia îşi reia dreptul de a-i spune pe numele adevărat, Franţa, prea deseori confundată cu fortăreaţa într-adevăr înstrăinată care o stăpîneşte, fortăreaţa cartierelor frumoase prin care Armand rătăcise ca un maţe-goale, unde domnesc uzurpatorii, unde minciuna e atotputernică şi umblă cu culorile răsculaţilor de odinioară, ale celor ce luară Bastilia, pentru a acoperi matrapazlîcurile Băncilor Internaţionale şi ale paricizilor de ieri, reinstalaţi în casa franceză, cei de la Coblentz [2] şi cei de la Versailles [3], în ajunul masacrului de la Charleroy [4], ca şi în ajunul înfrîngerii de la Sedan [5]. *Atunci Franţa se termină acolo...* Şi undeva, spre Poarta Champerret, în lumina asfinţitului, Armand face şi el gestul lui Jaurès, şi gestul acesta desparte cartierele frumoase, curate, bine întreţinute, pline de monumente splendide şi de visuri mari, le desparte de infernul coşurilor fumegînde ale uzinelor, care fac o coroană pe

[1] La Preşedinţia Republicii şi la Ministerul de Interne.

[2] Emigranţii contrarevoluţionari din 1792 adunaţi în localitatea cu acest nume din Germania.

[3] La Versailles a fost sediul guvernului Thiers care a reprimat sîngeros Comuna din Paris.

[4] Localitate unde armata franceză a suferit o înfrîngere în 1914.

[5] Capitularea lui Napoleon al III-lea în 1870.

fruntea Parisului și se prelungesc pînă în Capitală prin petele negre ale cocioabelor din mahalalele sărace. Și gîndindu-se la vecerniile[1] zilelor noastre, cînd Franța e din nou dată pe mîna speculanților morții, cînd la Levallois o grevă măruntă e îngenuncheată, Armand înțelege, în sfîrșit, ce este cu adevărat Franța, și ce a vrut să spună Jaurès, și ce va fi lupta de mîine pentru o Franță puternică, liberă, fericită. Înțelege asta în chip tulbure, așa cum simte că a devenit acum un om și că a scuturat domnia întunecimilor. Un entuziasm care este înflorirea acelei forțe crescute în el din copilărie, a acelei imaginații ce-l leagă de oamenii Provenței și-l deosebește de alții mai mult decît au putut face obîrșia și educația, un entuziasm plin de bărbăție îl poartă dincolo de el însuși, hotărîndu-l să nu țină seama de ceea ce pierde, nici de cumplita zi de mîine, cu șomajul și foamea.

Armand săvîrșește în seara aceea o faptă într-adevăr *patriotică*. Își repetă cu o dîrză mîndrie acest adjectiv care a căpătat pentru dînsul un înțeles nou : intră în Casa Sindicatelor, întreabă unde este Comitetul de grevă. I se arată ușile cu geamuri din fund, sala de ședințe. Ei sînt acolo, pe bănci, vreo cincisprezece muncitori, cam posomorîți, ca în seara unei bătălii pierdute. Armand se îndreaptă spre dînșii :

— Iată, tovarăși, le spune, nu mai vreau să fiu un spărgător de grevă, am venit la voi...

Ceilalți își înalță capul. „Ce-i cu ăsta ? Un spărgător de grevă ? Cum ?" Armand începe să vorbească. Povestește. Spune pe nerăsuflate cine e. Că i-a fost foame. N-avea unde dormi de o lună. Întîlnirea din fața Palatului Invalizilor, *Întrajutorarea mutuală,* cum îl năimiseră, intrarea în uzină, habar n-avea că ar fi o grevă, dar vreme de trei zile fusese slab și nu rupsese cu ăia, acum nu se mai poate, „așa că, iată-mă".

Se uită toți unul la altul. Armand mai spune o dată :

— Iată-mă.

---

[1] Aluzie la „vecerniile siciliene", din lunea Paștilor anului 1282, cînd francezii din Sicilia au fost măcelăriți.

Se lasă o tăcere mare și lungă. Erau toţi abătuţi pentru că greva eşuase. Şi deodată, vine ăsta... Se privesc și clatină din cap. E printre dînșii un mărunţel, cu o mutră de om trecut prin ciur și dîrmon, care începe să zîmbească. Altul se ridică. Unul de la sindicat. E un bărbat slab și spătos, numai piele și oase, cu niște cicatrice în obraz și un deget lipsă la mîna dreaptă. Dă cu șapca de masă, ochii îi strălucesc și glasul îi sună ca o ușă veche cu balamalele ruginite :

— Tovarăși, zice, tovarăși... Vedeţi bine că nu trebuie niciodată să-ți pierzi nădejdea !

CUPRINS

pag.

Partea întîi: *SÉRIANNE* 5
Partea a doua: *PARIS* 195
Partea a treia: *CLUBUL DIN PASAJ* 401

Redactor responsabil : MARCEL ADERCA
Tehnoredactor : AUREL BUCUR

●

Dat la cules 04.03.1966. Bun de tipar 21.05.1966. Apărut 1966. Tiraj25.170. Broşate 20.090. Legate 1/1 5080. Hîrtie tipar înalt b satinat de 63 g/m^2. Format 540×840/16. Coli ed. 28,56. Coli tipar 32,5. A. nr. 18.905. C.Z. pentru bibliotecile mari 84. C.Z. pentru bibliotecile mici 84—31=R.

●

Tiparul executat sub comanda nr. 60 158 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România

Lei 13